T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDEKİ HİNDİSTAN KÖKENLİ MİNYATÜRLER İÇEREN İKİ MURAKKA

DOKTORA TEZİ

Pelin BOZCU

Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Türk İslam Sanatları Programı

Danışman:
Prof. Dr. F. Banu MAHİR

Ocak 2020

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDEKİ HİNDİSTAN KÖKENLİ MİNYATÜRLER İÇEREN İKİ MURAKKA

DOKTORA TEZİ

Pelin BOZCU

Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Türk İslam Sanatları Programı

Danışman:
Prof. Dr. F. Banu MAHİR

Ocak 2020

Pelin BOZCU tarafından hazırlanan İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDEKİ HİNDİSTAN KÖKENLİ MİNYATÜRLER İÇEREN İKİ MURAKKA adlı bu tezin doktora tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

F. Banu MAHİR

Bu çalışma jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. F. Banu MAHİR

Üye : Prof. Dr. Zeren TANINDI

Üye : Prof Dr. A. Nilüfer ÖNDİN

Üye : Prof. Dr. Nalan TÜRKMEN

Üye : Doç. Dr. Emine Naza DÖNMEZ

Bu tez Mimar Sina Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yazım kurallarına uygundur.

Anneme…

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

• tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

• görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,

• başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,

• atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,

• kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

• ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,

• ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Pelin BOZCU

İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDEKİ
HİNDİSTAN KÖKENLİ MİNYATÜRLER İÇEREN İKİ MURAKKA

ÖZET

Seçkin tasvir ve hat örnekleri içeren İslamî murakkaların temelleri 15. yüzyıla, Timurlu dönemine dayanmaktadır. Timurlu mirasını sahiplenen Babürlü döneminde de, imparatorluğun güçlü Şahları için nadide sultanî murakkalar hazırlanmıştır. Tezin konusunu oluşturan iki murakka, Babürlü ve Hint Sultanlıkları döneminde yapıldığı anlaşılan tasvir ve hat çalışmaları içermekle beraber, albüm olarak farklı dönemlerde düzenlenmiştir. Bu iki murakkadan, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 2137 numaralı albüm (TSMK, H.2137), Muhammed Salih el-hakanî tarafından yazılan önsöz metnine göre, Özbek Astrahanlı hükümdarı Veli Muhammed Bahadır Han için h.1018/m.1609-10 tarihinde, muhtemelen dönemin saltanat merkezi Buhara'da hazırlanmıştır. Albümün cildi, sayfa kenarı bezemeleri ve bazı tezhipli yaprakları dönem üslubuna uygundur. Bununla birlikte murakkada, 16. yüzyıl Özbek/Buhara üslubunda sadece bir minyatür ve bu döneme ait olduğu düşünülen, Mahmud İshak Şehabî imzalı sekiz kıt'a yer almaktadır. Murakkadaki tasvirlerin çoğunluğu ise, 16. yüzyıl sonu-17.yüzyıl başı Babürlü ile aynı yüzyıllara ait, Hint Sultanlıkları Bicapur ve Golkonda ekolündeki örneklerden oluşmaktadır. Albümde, ayrıca, Safevî Kazvin ve İsfahan üslubundaki tasvirler, Avrupa gravürleri ve 16. yüzyılda faaliyet göstermiş meşhur Safevî hattatların imzasını taşıyan hat örnekleri bulunmaktadır. Tezde incelenen diğer eser, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Farsça 1424 numaralı murakka ise (İÜK, F.1424), bir önsöz kaydı taşımamaktadır. Albüm cildi, yapraklarının dar-enli pervaz tasarımları ve Kaçar Şahı Feth Ali Şah ithaflı iki tasvirine göre, 19. yüzyıl başı Kaçar dönemine ait olmalıdır. Diğer albümde olduğu gibi, bu murakkada da tasvirlerin büyük bir kısmı Babürlü üslubundadır. Ancak bu Hint/Babürlü minyatürlerinin çoğu 18. yüzyıl başına ait örneklerdir. Bu murakkada 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başlarında Babürlü sarayında çalışmış olan hattatlara ait kıt'alar da yer almaktadır. Albümde, ayrıca Hint eyaleti Luknov ve Racput Sultanlığı ile Zend ve Kaçar üslubunda tasvirler de bulunmaktadır.

Babürlü saray kitabhanesinin büyük bir kısmı, 1739 yılında Afşar Şahı Nadir Şah, daha sonra Afganlar tarafından yağmalanmıştır. Bu sebeple, Babürlü albümlerinin çoğu günümüze dağılmış yapraklar halinde ulaşmıştır. Bu iki sultanî murakka da Hindistan topraklarında hazırlanan tasvir ve hat örneklerinin Özbek/Astrahanlı ve Kaçar albümlerine yerleştirilmiş olduğunu gösteren iki örnek olması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Murakka, Babürlü, Dekkan Sultanlıkları, tasvir, kıt'a, Astrahanlı, Kaçar

TWO MURAQQAS CONTAINING INDIAN ORIGIN MINIATURES FROM LIBRARIES OF ISTANBUL

SUMMARY

The beginning of album (muraqqa) compilation in Islamic countries date back to early 15th century, to the Timurid period. Also during the period of the Mughal Empire which inherited the Timurid heritage, precious imperial albums were prepared for the powerful Shahs. Two different muraqqas, which constitute the subject of this thesis, contain manuscript illustrations and calligraphic items made during the reigns of Mughals and Sultanates of India, but were arranged as albums in different periods. From these two muraqqas, the album in the Topkapi Palace Museum Library (TSMK, H.2137), according to the preface text written by Muhammed Salih al-hakanî, was prepared for Uzbek Astrakhan ruler Veli Muhammed Bahadır Khan in H.1018/M.1609-10, probably in the capital (Bukhara) of the Uzbeks. The binding, marginal decorations and some illuminated folios of the album are in the style of that period. On the other hand, there is only one miniature in the 16th century Uzbek / Bukhara style and eight calligraphic qıt'as which are thought to belong to this period signed by Mahmud İshak Şehabi. Most of the depictions in the album consist of examples from the Sultanates of India, Bijapur and Golconda schools dating back to the same centuries, as from the Mughals dating to late 16th and early 17th centuries. The album also contains illustrations in Safavid Qazvin and Isfahan styles, European engravings, and calligraphic specimens bearing the signature of the famous Safavid calligraphers who were active during the 16th century. The other muraqqa (İÜK, F.1424) in the Istanbul University Library collection does not bear a preface record. The Album, according to its binding, narrow-edged border decorations and two depictions dedicated to Qajar Shah Feth Ali Shah, should be from the Qajar period, from early 19th century. As in the other album, most of the depictions in this muraqqa are also in Mughal style. However, most of these Indian / Mughal miniatures are examples from the early 18th century. This muraqqa includes the qıt'as of calligraphers who worked in the Mughal palace workshop during the late 16th and early 17th centuries. The album also features depictions in the style of the Indian provinces Lucknow and Rajput Sultanates and Zend and Qajar.

A large part of the Mughal court library was looted by Afshar Shah Nadir Shah in 1739 and later by Afghans. For this reason, most of Mughal albums have survived in the form of loose folios. These two imperial muraqqas are important in terms of being two examples showing that the illustrations and calligraphic specimens executed in India were set in the albums of Uzbek/Astrakhans and Qajars.

Keywords: Muraqqa, Mughal, Deccan Sultanates, illustrations, qıt'a, Astrakhan, Qajar

ÖNSÖZ

"İstanbul Koleksiyonlarında Bulunan Hindistan Kökenli Minyatürler İçeren İki Murakka" ismini taşıyan bu doktora çalışması, aşağıda ismini zikrettiğim kişilerin maddi ve manevi katkılarıyla tamamlanmıştır.

Tezin hazırlanma sürecinde öncelikle, en büyük katkıyı ve özveriyi gösteren, bu tezin ortaya çıkmasını sağlayan iki değerli hocama teşekkür etmek isterim. Kıymetli hocam, danışmanım Prof. Dr. Banu Mahir lisans eğitimim sırasında İslam kitap sanatları konusuna ilgi duymamı sağlamış, tüm sanat tarihi eğitimim boyunca hocam olarak her zaman yanımda olmuş, beni yetiştirmiştir. Kendisinin bilimsel katkıları ve manevi desteği sayesinde bu tez şekillenmiştir. Tez konusunu seçme aşamasında, Türkiye'de fazla çalışılmamış olması sebebiyle beni bu konuya yönlendiren ve bu iki saray murakkasına dikkatimi çeken kıymetli hocam Prof. Dr. Zeren Tanındı'ya müteşekkirim. Kendisi ilk aşamasından itibaren tezimle yakından ilgilenmiş, metin okumalarında yaptığı düzeltmelerle konu üzerindeki ufkumu genişletmiştir.

Tez izleme komitesindeki katkılarından dolayı Prof. Dr. Zeki Sönmez ve Prof. Dr. Nilüfer Öndin'e teşekkürlerimi sunarım. Tezimdeki farsça kıt'aların, tasvirlerdeki bazı ibarelerin ve imzaların transkripsiyon ve tercümesini yapan, konuya ilişkin tecrübesiyle çalışmama katkı sağlayan Muhammed Taghi Hüseyni'ye müteşekkirim.

Halen görev yaptığım, Yazma ve Nadir Eserler Dairesi Başkanlığında Daire Başkanımız Sayın Hüseyin Kutan'a çalışmam boyunca gösterdiği anlayış için çok teşekkür ederim. Ayrıca murakkaların görsellerini edinebilmem ve eserler üzerinde çalışma yapabilmem konusunda yardımlarını esirgemeyen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi sorumlusu Zeynep Atbaş ile İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Yazma Eserler Şube Müdürü Yasemen Akçay'a teşekkürü borç bilirim.

Babürlü kitap sanatları konusunda uluslararası alanda bilim insanları British Library eski küratörü Jeremiah Losty ve Freer Gallery of Art - Arthur M. Sackler Gallery baş küratörü Massumeh Farhad ile Güney ve Güneydoğu Asya Sanatları kuratörü Debra Diamond'a yardım ve destekleri için çok teşekkür ederim. Ayrıca, Hint Dini tarihi uzmanı James Mallinson'a e-posta yoluyla danıştığım konularda beni cevapsız bırakmadığı için müteşekkirim.

Çalışmalarım süresince manevi katkılarının yanı sıra bilimsel alanda da bana daima destek veren eşim ve meslektaşım M. Murat Bozcu'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca son dört yıldır hayatımıza neşe katan kızım Neva'ya ve bugünlere gelmemi sağlayan başta annem ve babam olmak üzere tüm aileme teşekkür ederim.

Pelin BOZCU
İstanbul-Aralık 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET……..…….. iv
SUMMARY……...……v
ÖNSÖZ……..……. vi
İÇİNDEKİLER…… vii
RESİM LİSTESİ…….. ix
KISALTMALAR……...……...…… xxii

1. GİRİŞ……..... 1
1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi ……. 5

2. İSLAM ÜLKELERİNDE MURAKKA YAPIMCILIĞI…….…… 13
2.1. Timurlu, Akkoyunlu Türkmen, Safevî ve Osmanlılarda Murakka Yapımcılığı…….……..... 13
2.2. Babürlü Murakka Yapımcılığı……..…….. 21

3. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ HAZİNE 2137 NUMARALI MURAKKA……...…..…… 41
3.1.Cildi…….. 41
3.2. Yaprakları…… 44
3.3. Mühürleri…… 44
3.4. Önsözü (Methiye)…… 46
3.5.Tezhipleri…… 54
3.6 Pervaz Bezemeleri……...…… 68
3.7 Katalog…….. 73

4. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ FARSÇA 1424 NUMARALI MURAKKA…… 331
4.1. Kılıfı-Mahfazası ve Cildi……. 331
4.2. Yaprakları…….…… 335
4.3. Pervaz Bezemeleri……...……. 335
4.4. Katalog……. 345

5. DEĞERLENDİRME…… 541
5.1. *Murakka-i Hûb* (TSMK H.2137)…….. 541
5.2. *Murakka-i Hûb*'daki Hüsn-î Hat Örnekleri ……...543
5.3. *Murakka-i Hûb*'daki Tasvirler…….. 549
5.4. *Murakka-i Hûb*'un İçeriği ve Babürlü Murakkalarıyla Yakınlığı…… 553
5.5. İÜK F. 1424 Numaralı Murakka…….…….. 564
5.6. İÜK F. 1424 Numaralı Murakkadaki Hüsn-î Hat Örnekleri……. 565
5.7. İÜK F. 1424 Numaralı Murakkadaki Tasvirler…… 569
5.8. İÜK F. 1424 Numaralı Murakkanın İçeriği ve Zend-Kaçar Murakkalarıyla Yakınlığı ……..... 572

6. SONUÇ ……..……... 578

EKLER ……. 585
Ek A: TSMK H.2137 Numaralı Murakkanın Yaprakları……. 585
Ek B: İÜK F.1424 Numaralı Murakkanın Yaprakları ……. 588
Ek C: Hint/Babürlü Tasvir ve Hat Örnekleri İçeren Albümler ……..…. 591

KAYNAKLAR ….. …….. 595

ÖZGEÇMİŞ …….. 610

RESİM LİSTESİ:

Sayfa

Resim 1.1: Hindistan haritası (Pratapaditya PAL, **Indian Painting**, Los Angeles County Museum of Art: Los Angeles, 1993, s.9)……. 2

Resim 1.2: Malakosa Ragini- Hizmetkarıyla birlikte avluda oturan adam, *Manley Ragamala*, British Museum, 1973, 0917, 0.20 ……..... 4

Resim 2.1: Muhtelif tasvirler ve kıt'a, Albüm, TSMK, H.2153, y.55a (D. Roxburgh (2005), **a.g.k.,** s.23)…….…….. 15

Resim 2.2: Sultanın meclisi, Albüm, TSMK, H.2161, y.3b (D. Roxburgh (2005), **a.g.k**., s.217)…….. 17

Resim 2.3: Şah Mahmud imzalı kıt'a, *I. Ahmed Albümü*, TSMK, B.408, y.22a (S. Bağcı (2019), **a.g.m**., s.143)…… …… 20

Resim 2.4: Dans eden kız portresi, *Fitzwilliam Albümü*, Fitzwilliam Museum, Cambridge, 162.1948 (M. BEACH (1987), **a.g.k.,** no:27, s.42) …… 22

Resim 2.5: Hz. Meryem portresi, Şah Selim Albümü, Chester Beatty Library, CBL, In 44.6 s.25 (Elaine WRIGHT (2008), Muraqqa: Imperial Mughal Albums from Chester Beatty Library, Dublin, no:26 s.265.) …….. 25

Resim 2.6: Dara Şikoh portresi, *Minto Albümü*, Victoria and Albert Museum, IM.19-1925(http://collections.vam.ac.uk/item/O16755/dara-shikuh-painting-chitarman/)..29

Resim 2.7: İki hanımın terasta eğlencesi, *Şüca el-Devle Albümü*, Oxford Bodlein Library, MS Douce Or. a.3, 23a (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/)……...34

Resim 2.8: Muhtelif hat örnekleri, *Kutb Şahî Albümü*, Chester Beatty Library, Persian Ms.225 (Navina HAIDAR-Marika SARDAR (2015), kat. no:104) ……..37

Resim 3.1: Cildin dış yüzü, Albüm, TSMK, H.2137 (Pelin BOZCU Arşivi)…… 42

Resim 3.2: Cildin iç yüzü, Albüm, TSMK, H.2137 (Pelin BOZCU Arşivi) ……. 42

Resim 3.3: Zahriye sayfası, Albüm, TSMK, H.2137,y.1a (Pelin BOZCU Arşivi).55

Resim 3.4: Zahriye sayfası, Albüm, Oxford Bodlein Library, Ms. Douce Or. a.1, y.10 (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/78a2dbc1-b301-4962-8dfd-677ff4467662 ……..... 56

Resim 3.5: Zahriye sayfası(detay), (*Gülşen Albümü*, M. RAJABi (2005), **a.g.k.**, s.426) …… 56

Resim 3.6: Serlevha sayfası (önsözü), Albüm, TSMK, H.2137, y.1b (Pelin BOZCU Arşivi) …… 58

Resim 3.7: Serlevha sayfası (önsözü), Albüm, TSMK, H.2137, y.2a (Pelin BOZCU Arşivi) …… 58

Resim 3.8: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.2b (Pelin BOZCU Arşivi) ...60

Resim 3.9: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.3a (Pelin BOZCU Arşivi).. 61

Resim 3.10: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.3b (Pelin BOZCU Arşivi). 62

Resim 3.11: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.4a (Pelin BOZCU Arşivi)..63

Resim 3.12: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.4b (Pelin BOZCU Arşivi). 64

Resim 3.13: Önsöz metni ve ketebe kaydı, Albüm, TSMK, H.2137, y.5a (Pelin BOZCU Arşivi) …… 65

Resim 3.14: Serlevha tezhip, *Gülşen Albümü*, Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, 1663 (Mohammad Ali RAJABI, **Iranian Masterpieces of Persian Painting**, Tehran Museum of Contemporary Art: Tahran, 2005, s.425) …… 66

Resim 3.15: Dar pervaz detay, Albüm, TSMK, H.2137, y.6a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 69

Resim 3.16: Dar pervaz detay, Albüm, TSMK, H.2137, y.21b (Pelin BOZCU Arşivi)…… 69

Resim 3.17: Enli pervaz tasarımı, Albüm, TSMK, H.2137, y.7b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 70

Resim 3.18: Aşıkların bahçede buluşması, *Hamse-i* Nizamî, Herat, 1513, sayfa kenarları 1560 tarihli, Buhara, Binney Collection (A. Soudavar (1992), **a.g.k**., s.210) ……. 72

Resim 3.19: Genç hükümdarın konukları kabulü, TSMK, H.2137, y.5b (Pelin BOZCU Arşivi)…… 75

Resim 3.20: Timur'un tahta oturması ve kendisine tabi prensleri kabulü, *Zafername,* 1485 civarı, Baltimore John Work Garrett Library, y.82b (Thomas W. LENTZ-Glenn D. LOWRY (1989), **a.g.k**., s.265)…… 76

Resim 3.21: Mahmud bin İshak el-Şehâbî imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.6a (Pelin BOZCU Arşivi) …… 80

Resim 3.22: Hükümdarın ava çıkması, TSMK, H.2137, y.6b (Pelin BOZCU Arşivi)……..... 84

Resim 3.23: Mir Ali'ye ait kıt'a ve Aka Rıza'ya atfedilen bordür tasvirleri, *Gülşen Albümü,* The Nelsons Gallery-Atkins Museum, Nelson Fund 48.12/2, 6a (Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k**., s.46) …… 84

Resim 3.24: Genç hükümdar ve hocası, TSMK, H.2137, y.7a (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 88

Resim 3.25: Bordür tasvirlerinden detay, *Cihangir (Gülşen) Albümü*, Berlin Staatsbibliothek, A117, 8b Ernst KÜHNEL- Hermann GOETZ (1926), **a.g.k**., no.38.)…….. 88

Resim 3.26: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.7b (Pelin BOZCU Arşivi)…… 91

Resim 3.27: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.8a (Pelin BOZCU Arşivi) …… 94

Resim 3.28: Bir beyin kırda konaklaması, TSMK, H.2137, y.8b (Pelin BOZCU Arşivi) …… 97

Resim 3.29: Sultanın aslan avı, özel koleksiyon (Pratapaditya PAL (1983), **a.g.k**., M44)…… 98

Resim 3.30: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.9a (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 101

Resim 3.31: Meleklerin hükümdara nimetler sunması, TSMK, H.2137, y.9b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 104

Resim 3.32: Bordür tasvirlerinden detay, *Ekbername*, British Library, 12988, y.1b-2a (J. P. LOSTY (1985), **a.g.m.,** no.14)……. 105

Resim 3.33: Bordür tasvirlerinden detay, *Cihangir Albümü*, Berlin Staatsbibliothek, A117, 7a (Ernst KÜHNEL- Hermann GOETZ (1926), **a.g.k.,** no.26)……105

Resim 3.34: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.10a (Pelin BOZCU Arşivi)……... 108

Resim 3.35: Şahin besleyen genç soylu; kazmayla toprağı kazan adam; kazmayı yukarı doğru tutan genç adam, TSMK, H.2137, y.10b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 112

Resim 3.36: Bir ağacın altında oturan genç, albümden çıkarılmış bir sayfa, British Library, India Office Library, J.28.3**(**B. W. ROBINSON (1976), **a.g.k.**, s.55, no.154)…….113

Resim 3.37: Ferhad'ın dağda süt alınması için yol açması, *Kasımî* Hamsesi, British Library, India Office Library, Ethe 1437, y.131b-133b**(**B. W. ROBINSON (1976), **a.g.k.**, s.60-61, no.184,185)…….113

Resim 3.38: Genç bahçıvan ve içki içen adam portresi, albüm sayfasından çıkarılmış yaprak, British Library, India Office Library, J.26.2 (B. W. ROBINSON (1976), **a.g.k.,** s.65, no.202)……. 114

Resim 3.39: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.11a (Pelin BOZCU Arşivi)…… 117

Resim 3.40: Genç hükümdar ve hocası, TSMK, H.2137, y.11b (Pelin BOZCU Arşivi)…… 120

Resim 3.41: Bordür tasvirlerinden detay, *Murakka-i Gülşen*, Tahran Gülistan Saray Kütüphanesi, 1663 (Yedda Godard (1936), **a.g.m.,** fig.8)…… 120

Resim 3.42: Sevgilisine kadeh sunan genç adam, TSMK, H.2137, y.12a (Pelin BOZCU Arşivi)……... 124

Resim 3.43: Hamza Mirza'nın eğlencesi konulu minyatürden detay, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, 14.587 (A. SOUDAVAR (2000), **a.g.m.,** res.21)…….. 125

Resim 3.44: Mail nesta'lik kıt'a (imzasız), TSMK, H.2137, y.12b (Pelin BOZCU Arşivi) ……128

Resim 3.45: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.13a (Pelin BOZCU Arşivi)……... 131

Resim 3.46: Genç hükümdar ve maiyetinin avda dinlenmesi, TSMK, H.2137, y.13b (Pelin BOZCU Arşivi) …….. 134

Resim 3.47: Bordür tasvirinden detay**,** Cihangir Albümü, The Nelsons Gallery-Atkins Museum, Nelson Fund 48.12/2, 6a **(**Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k.,** no.6) …….. 135

Resim 3.48: Müzisyenler, TSMK, H.2137, y.14a (Pelin BOZCU Arşivi)…….137

Resim 3.49: Bordür tasvirinden detay, *Cihangir Albümü*, Berlin Staatsbibliothek, A117,y.10a(http://orient-digital.staatsbibliothek-berlin.de/receive/SBBMSBook_islamhs_00008080 Erişim tarihi: 02/03/2017)… 138

Resim 3.50: Bordür tasvirinden detay, Cihangir Albümünden ayrılmış bir yaprak, Springfield Fine Arts Museum, 59 Ms. 46 (Milo BEACH (1978), **a.g.k.,** s.59)……. 138

Resim 3.51: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı ve imzasız kıt'alar, TSMK, H.2137, y.14b (Pelin BOZCU Arşivi)……...142

Resim 3.52: İmzasız düz ve mail kıt'alar, TSMK, H.2137, y.15a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 146

Resim 3.53: Tef çalan kadın portresi, TSMK, H.2137, 15b (Pelin BOZCU Arşivi)……..149

Resim 3.54: Mor şallı genç adam portresi, TSMK, H.2137, y.16a (Pelin BOZCU Arşivi)……..152

Resim 3.55: Genç derviş, albüm yaprağı, Harvard Art Museum, 2002.50.19 (Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** s.263)…… 153

Resim 3.56: Ahmed el-Huseynî imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.16b (Pelin BOZCU Arşivi)…… 158

Resim 3.57: Muhammed Hüseyin el-Tebrizi imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.17a (Pelin BOZCU Arşivi) ……162

Resim 3.58: Kuşlar, TSMK, H.2137, y.17b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 166

Resim 3.59: Kuşlar, TSMK, H.2137, y.18a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 169

Resim 3.60: Şeyh Muhammed Musavvir imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.18b (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 173

Resim 3.61: İmzasız kıt'a, TSMK, H.2137, y.19a (Pelin BOZCU Arşivi)…… 176

Resim 3.62: Hindu derviş portresi, TSMK, H.2137, y.19b (Pelin BOZCU Arşivi)……..180

Resim 3.63: Yogini portresi, Albümden yaprağı, Metropolitan Museum of Art, Ms. 11A, no.31 (Stuart Cary WELCH (1985), **a.g.k.,** s.292)……181

Resim 3.64: Hindu derviş portresi, TSMK, H.2137, y.20a (Pelin BOZCU Arşivi)……..183

Resim 3.65: Köpeğiyle bir derviş, Paul Walter Collection (J. LOSTY (2016), **a.g.k**., s.37)……..……184

Resim 3.66: El yazması için tasarlanmış bir yaprak, TSMK, H.2137, y.20b (Pelin BOZCU Arşivi)…… 189

Resim 3.67: El yazması için tasarlanmış bir yaprak, TSMK, H.2137, y.21a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 194

Resim 3.68: Tütün içen kadın portresi, TSMK, H.2137, y.21b (Pelin BOZCU Arşivi)……..198

Resim 3.69: Kırda içki içen adam portresi, TSMK, H.2137, y.22a (Pelin BOZCU Arşivi)……..202

Resim 3.70: Şah Abbas ve saki, albüm yaprağı, Safevi İsfahan, h.1042/m.1632-33 tarihli, Fogg Art Museum, John Goelet 1960.48 (Marianna Shreve SIMPSON (1980) **a.g.k.,** no:36) …… 203

Resim 3.71: İmad imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.22b (Pelin BOZCU Arşivi)…..206

Resim 3.72: Nurullah el-Hüseyni imzalı kıt'a, TSMSK, H.2137, y.23a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 209

Resim 3.73: Sultanın meclisi, TSMK, H.2137, y.23b (Pelin BOZCU Arşivi)…... 212

Resim 3.74: Hanım ve hizmetkârı, Albüm yaprağı, Victoria ve Albert Müzesi, IM.284-1913 (http://collections.vam.ac.uk/item/O405620/drawing-unknown/ Erişim tarihi:
18/05/2018)……. 213

Resim 3.75: Hz. Meryem ve çocuk İsa, TSMK, H.2137, 24a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 216

Resim 3.76: Hz. Meryem ve Çocuk İsa, Albüm yaprağı, Freer Gallery of Art, F1907.155 (Milo BEACH (2012), **a.g.k**., s.180)……217

Resim 3.77: El yazması için tasarlanmış bir yaprak, TSMK, H.2137, y.24b (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 223

Resim 3.78: El yazması için tasarlanmış bir yaprak, TSMK, H.2137, y.25a (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 229

Resim 3.79: Elinde kadeh ve şişe tutan adam portresi, TSMK, H.2137, y.25b (Pelin BOZCU Arşivi)……... 231

Resim 3.80: Filler üzerinde genç erkeklerin gösterisi, TSMK, H.2137, y.26a (Pelin BOZCU Arşivi) ……. 235

Resim 3.81: Fillerin dövüşü, San Diego Art Museum, no.1990.346 (http://collection.sdmart.org/Obj5249?sid=95&x=63702 Erişim tarihi: 20/05/2019)……. 235

Resim 3.82: Abdurrahim imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.26b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 239

Resim 3.83: İmzasız kıt'a, TSMK, H.2137, y.27a (Pelin BOZCU Arşivi)…… 243

Resim 3.84: Deve ile yavrusu, TSMK, H.2137, y.27b (Pelin BOZCU Arşivi)….. 247

Resim 3.85: Karaca ile yavrusu, San Diego Art Museum, Edwin Binney 3rd Collection, no.1990.272 (Milo BEACH (1987), **a.g.k**., s.30)……. 248

Resim 3.86: Deve güreşi, TSMK, H.2137, y.28a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 251

Resim 3.87: Deve güreşi, Albüm yaprağı, Khalili Collection, MSS 651 (Adel. ADAMOVA (2004), **a.g.m**., s.4)…… 252

Resim 3.88: Deve güreşi, Albüm yaprağı, Bombay Galler Prince Museum (Adel. T. ADAMOVA (2004), **a.g.m**., s.5)…… 252

Resim 3.89: Halilullah el-Hüseyni imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.28b (Pelin BOZCU Arşivi) ……. 256

Resim 3.90: Malik imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.29a (Pelin BOZCU Arşivi)… 260

Resim 3.91: Cılız at, TSMK, H.2137, y.29b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 264

Resim 3.92: Cılız at, Albüm yaprağı, Boston Art Museum, no.14.695 (http://www.mfa.org/collections/object/download/33817 Erişim Tarihi: 25/05/2018)……. 264

Resim 3.93: Koşan dağ keçisi, TSMK, H.2137, y.30a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 267

Resim 3.94:Genç adam ve dağ keçisi, Albüm yaprağı, Brooklyn Art Museum, no.8580 https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/5070 Erişim tarihi: 26/05/2018) …… 268

Resim 3.95: Bir boğayı tutan adam, Albüm yaprağı, Harvard Art Museum, no.1948.59(https://www.harvardartmuseums.org/collections/object/216582?position =4 Erişim tarihi: 26/05/2018)…….. 268

Resim 3.96: Muhammed Hüseyin el-Tebrizi imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.30b (Pelin BOZCU Arşivi) …… 271

Resim 3.97: Ali el-katib imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.31a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 274

Resim 3.98 Kuşlar, TSMK, H.2137, y.31b (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 277

Resim 3.99: Hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan yolcu, TSMK, H.2137, y.32a (Pelin BOZCU Arşivi)…… 281

Resim 3.100: Hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan yolcu (İyi Samaryalı), *Adnotationes et Meditationes in Evangelia* isimli kitaptan bir gravür…… 282

Resim 3.101: Hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan yolcu, özel koleksiyon (PAL, Court Paintings of India, M13)…….. 283

Resim 3.102: Şah Mahmud imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.32b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 287

Resim 3.103: Muhtelif kıt'alar, TSMK, H.2137, y.33a (Pelin BOZCU Arşivi)….291

Resim 3.104: Hz. Meryem portresi, TSMK, H.2137, y.33b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 294

Resim 3.105: Ceylana çobanlık eden genç kız, özel koleksiyon (M. ZEBROWSKI (1983), **a.g.k**., s.112)…….. 295

Resim 3.106: Hindu derviş (Yogini) portresi, TSMK, H.2137, y.34a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 298

Resim 3.107: İmzasız kıt'a, TSMK, H.2137, y.34b (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 302

Resim 3.108: İmzasız kıt'a, TSMK, H.2137, y.35a (Pelin BOZCU Arşivi)……..305

Resim 3.109: Birbirine sarılan dervişler, TSMK, H.2137, y.35b (Pelin BOZCU Arşivi)……..308

Resim 3.110: a) Karşısındaki adama (dervişe) kitap uzatan genç adam; Altta yer alan tasvir (b): Kitap okuyan genç adam, TSMK, H.2137, y.36a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 311

Resim 3.111: Muhtelif teknikte tasvirlerden oluşan sayfa, Chester Beatty Library, no.47.12 (E. WRIGHT (2008), **a.g.k**., no:35A)…….. 312

Resim 3.112: Oturan adam (üstte) ve ağaç altında uzanan adam (altta), Freer Gallery of Art, *Rıza Abbasi Albümü*, no.53.30 Esin ATIL (1978), **a.g.k**, no.37)…….313

Resim 3.113: Muhammed Hüseyin imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.36b (Pelin BOZCU Arşivi) ……. 316

Resim 3.114: Muhammed Hüseyin imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.37a (Pelin BOZCUArşivi)…… 318

Resim 3.115: Aşıklar, TSMK, H.2137, y.37b (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 321

Resim 3.116: Sultanın dinlenmesi, Berlin Museum für Islamische Kunst, l.4595, y.36 (Robert SKELTON (2011), **a.g.m,** s.110)…….. 322

Resim 3.117: Aile, TSMK, H.2137, y.38a (Pelin BOZCU Arşivi)…… 325

Resim 3.118: İmzasız karalama, TSMK, H.2137, y.38b (Pelin BOZCU Arşivi)...327

Resim 3.119: İmzasız kıt'a, TSMK, H.2137, y.39a (Pelin BOZCU Arşivi)……...330

Resim 4.1: Murakkanın mahfazası, İÜK, F.1424 (Pelin BOZCU Arşivi)……. 332

Resim 4.2: Cildin dış yüzü, Albüm, İÜK, F.1424 (Pelin BOZCU Arşivi)…… 332

Resim 4.3: Cildin iç yüzü, Albüm, İÜK, F.1424 (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 333

Resim 4.4: Cilt dış kapak, *Enver-î Süheylî,* 1847 tarihli, Kaçar dönemi, Walters Art Museum, W.599 (https://art.thewalters.org/detail/23448/the-lights-of-canopus-2/ Erişim tarihi: 02/06/2018)……334

Resim 4.5: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.1b (Pelin BOZCU Arşivi) …… 336

Resim 4.6: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.2a (Pelin BOZCU Arşivi) ……..337

Resim 4.7: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.2b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 337

Resim 4.8: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, Walters Art Museum, W.668, y.37a…….338

Resim 4.9: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.8a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 338

Resim 4.10: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.15b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 338

Resim 4.11: Enli pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.3a (Pelin BOZCU Arşivi) ……. 339

Resim 4.12: Enli pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.4b (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 340

Resim 4.13: Enli pervaz bezemeleri, Albüm, İÜK, F.1424, y.8a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 341

Resim 4.14: Enli pervaz bezemeleri, Albüm, Khalili Koleksiyonu, MSS. 609, y.1b (https://www.khalilicollections.org/collections/islamic-art/khalili-collection-islamic-art-album-of-muraqqaat-mss609/ Erişim tarihi: 05/06/2018)……. 341

Resim 4.15: Enli pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.11b (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 342

Resim 4.16: Enli pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.14b (Pelin BOZCU Arşivi)……... 342

Resim 4.17: İmad imzalı hat çalışmaları, *St. Petersburg Albümü*, St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Science, E-14, y.15b (F. HABSBURG (1996), **a.g.k**., no:116)…….. 344

Resim 4.18: Ruşen Rakam imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.1b (Pelin BOZCU Arşivi)……..347

Resim 4.19: Abdurreşid imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.2a (Pelin BOZCU Arşivi)……..350

Resim 4.20: Hz. Meryem portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.2b (Pelin BOZCU Arşivi)……..354

Resim 4.21: Hz. Meryem tasviri, Albüm, Oxford Bodlein Library, MS. Douce,Or. a.1, 43b https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search) Erişim tarihi: 18/06/2018…….. 355

Resim 4.22: Hindu derviş portresi, özel koleksiyon **(**Pratapaditya PAL (1983), **a.g.k.,** M10)…… 356

Resim 4.23: Hz. Meryem ve çocuk İsa, Albüm, İÜK, F.1424, y.3a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 359

Resim 4.24: Hz. Meryem ve Çocuk İsa, 1595 tarihli, Chester Beatty Library (M. BEACH (1976), **a.g.k**., s.44)……...360

Resim 4.25: Oturan kadın portresi, 1587 tarihli, *Gülşen Albümü*, Gülistan Saray Kütüphanesi, 1663 (M. BEACH (1976), **a.g.m**., s.37)……361

Resim 4.26: St. Matthew'in Gospel yazması, 1587 tarihli, Oxford Bodleian Library, Ms, Douce Or. a.1, y.41b (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/850d3405-15ac-430c-92e9-dc805dbef7a4 Erişim tarihi: 18/07/2017)……..361

Resim 4.27: Abdurrahim "Anberin Kalem" imzalı kıt'a, Albüm, İÜ, F.1424, y.3b (Pelin BOZCU Arşivi)……364

Resim 4.28: İmzasız hat çalışması, Albüm, İÜK, F.1424, y.4a (Pelin BOZCU Arşivi)……..367

Resim 4.29: Hz. Meryem ve Çocuk İsa, Albüm, İÜK, F.1424, y.4b (Pelin BOZCU Arşivi)……..370

Resim 4.30: Hz. Meryem ve Çocuk İsa, Albüm yaprağı, (Christie's (2013), The Saeed Motamed Collection - Part II, Lot 245)…… 371

Resim 4.31: Muhammed Şah'ın *Caroka* Portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.5a (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 374

Resim 4.32: Muhammed Şah portresi, albümden çıkarılmış yaprak, San Diego Museum of Art, 1990.376 (http://collection.sdmart.org/Obj5181?sid=95&x=2882 Erişim tarihi: 17/07/2018)……375

Resim 4.33: İmad imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.5b (Pelin BOZCU Arşivi)……..378

Resim 4.34: İmzasız kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.6a (Pelin BOZCU Arşivi)…. 381

Resim 4.35: Dere kenarında oturan derviş, Albüm, İÜK, F.1424, y.6b (Pelin BOZCU Arşivi)……..384

Resim 4.36: Hz. Meryem, çocuk İsa ve melekler, albümden çıkarılmış yaprak, Metropolitan Museum of Art, 2015.785 (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/706056?searchField=All&sortBy=Relevance&ft=mary+mughal&offset=80&rpp=80&pos=82 Erişim tarihi: 10/12/2018) …….. 385

Resim 4.37 : Terasta oturan hoca portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.7a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 388

Resim 4.38: Babürlü bir devlet adamının portresi, Johnson Albümü, British Library, no:28 (Toby FALK-Milred ARCHER (1981), **a.g.k.**, no.149)…….. 389

R**esim 4.39:** Abdurrahim Anberin Kalem imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.7b (Pelin BOZCU Arşivi)…… 394

Resim 4.40: Abdurrahim Ruşen Kalem imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.8a (Pelin BOZCU Arşivi)…… 398

Resim 4.41: Sultana bir belge sunulması (üstteki tasvir); Dervişin kuyuya mahkum edilen zalime taş atması (alttaki tasvir), Albüm, İÜK, F.1424, y.8b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 403

Resim 4.42: Sultanın bir dervişi ziyareti (üstteki tasvir); Sultan ve derviş (alttaki tasvir), Albüm, Walters Art Museum, W.668, y.49a

(http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html Erişim Tarihi: 12/12/2018) …….. 404

Resim 4.43: Hz. Musa'nın fakirin idama götürüldüğünü görmesi (üstteki tasvir); Sultanın mescidde iki fakirle karşılaşması (alttaki tasvir), Albüm, İÜ, F.1424, y.9a (Pelin BOZCU Arşivi)…… 408

Resim 4.44: Abdurreşid imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.9b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 411

Resim 4.45: Abdurreşid Deylami imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.10a (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 414

Resim 4.46: Gül dalları, Albüm, İÜK, F.1424, y.10b (Pelin BOZCU Arşivi)….. 417

Resim 4.47: Gül dalları, Albüm yaprağı, Brooklyn Museum of Art, 1993.58

(https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/149033/Rose Erişim tarihi: 22/01/2019) …..... 418

Resim 4.48: Bahar dalına konmuş bülbül, Albüm, İÜK, F.1424, y.11a (Pelin BOZCU Arşivi) …… 420

Resim 4.49: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.11b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 422

Resim 4.50: Mir İmad'a ait siyah meşk, Hacı Atiki koleksiyonu, Tahran (Maryam EKHTIAR (2006), **a.g.m.,** s.109)……... 423

Resim 4.51: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.12a (Pelin BOZCU Arşivi)……..425

Resim 4.52: Krizantemler, Albüm, İÜK, F.1424, y.12b (Pelin BOZCU Arşivi)…427

Resim 4.53: Karanfil ve nergisler, Albüm, İÜK, F.1424, y.13a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 429

Resim 4.54: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.13b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 431

Resim 4.55: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.14a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 433

Resim 4.56: Sultanın şehzadesine sorguç uzatması, Albüm, İÜK, F.1424, y.14b (Pelin BOZCU Arşivi)…… 436

Resim 4.57: Bahadır Şah'ın torununa sorguç uzatması, Edwin Binney 3rd Collection, San Diego Museum of Art, 1990.368
http://collection.sdmart.org/Obj5502?sid=95&x=93453 Erişim tarihi:05/08/2018.437

Resim 4.58: Terasta oturan sultan ve hizmetkârları, Albüm, İÜK, F.1424, y.15a (Pelin BOZCU Arşivi) ……440

Resim 4.59: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.15b (Pelin BOZCU Arşivi)……..442

Resim 4.60: Mir İmad'a ait meşk, *St. Petersburg Albümü,,* St. Petersburg Institute of Oriental Studies, E14, 97b (O. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.**, s.87)……. 443

Resim 4.61: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.16a (Pelin BOZCU Arşivi)……..446

Resim 4.62: Terasta iki hanımın eğlencesi, Albüm, İÜK, F.1424, y.16b (Pelin BOZCU Arşivi) …… 449

Resim 4.63: Terasta tambur çalan kadın, Albüm, Oxford Bodlein Library, MS. Ouseley Add. 166, y.12a (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/387a4a55-522f-46fa-98fa-84e726b31e45 Erişim tarihi: 15/08/2018)..... 450

Resim 4.64: Hindu Tanrı Krişna ve Hizmetkarı, Albüm, İÜK, F.1424, y.17a (Pelin BOZCU Arşivi)……... 454

Resim 4.65: Raja Balwant'ın Krişna ve Rada'ya Biat Etmesi, Albüm yaprağı, Metropolitan Museum of Art, 1994.377 (Steven KOSSAK (1997), **a.g.k.,** s.98).. 455

Resim 4.66: Musavvir ve ve genç sultanın terasta albümdeki resimlere bakması, Albüm yaprağı, Harvard Art Museum, 1924.92

(https://www.harvardartmuseums.org/collections/object/216782?person=19819)
Erişim tarihi: 17/08/2018)……455

Resim 4.67: İmzasız kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.17b (Pelin BOZCU Arşivi)…457

Resim 4.68: İmzasız kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.18a (Pelin BOZCU Arşivi)… 459

Resim 4.69: Terasta oturan soylu, Albüm, İÜK, F.1424, y.18b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 462

Resim 4.70: Nevab Darab Han portresi, özel koleksiyon (J. P. LOSTY (2013), **a.g.k.,** s.26)…… 463

Resim 4.71: Bir saray mensubu/kumandan portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.19a (Pelin BOZCU Arşivi)…… 466

Resim 4.72: İmzasız kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.19b (Pelin BOZCU Arşivi)…468

Resim 4.73: Abdurreşid Deylamî imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.20a (Pelin BOZCU Arşivi)……... 470

Resim 4.74: Yaşlı adamla genç kız (Şeyh San'anla Hıristiyan Kız), Albüm, İÜK, F.1424, y.20b (Pelin BOZCU Arşivi)…… 474

Resim 4.75: Avrupalı genç adam ile genç kız, Albüm, İÜK, F.1424, y.21a (Pelin BOZCU Arşivi)……... 477

Resim 4.76: Mir Ali imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.21b (Pelin BOZCU Arşivi)……..480

Resim 4.77: Mir Ali imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.22a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 482

Resim 4.78: Kadeh tutan genç şehzade, Albüm, İÜK, F.1424, y.22b (Pelin BOZCU Arşivi)……..485

Resim 4.79: Dara Şikoh portresi, Albüm yaprağı, Keir Collection (B. W. ROBINSON (1976), **a.g.k.,** s.395)……..486

Resim 4.80: Sorguç tutan sultan, Albüm, İÜK, F.1424, y.23a (Pelin BOZCU Arşivi)…… 488

Resim 4.81: Lalita Ragini, Albüm yaprağı, Victoria and Albert Museum, IS.285-1955

(http://collections.vam.ac.uk/item/O433120/lalita-ragini-painting-unknown/ Erişim tarihi: 30/08/2018)…… 489

Resim 4.82: Muhammed Salih imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.23b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 492

Resim 4.83: Muhammed Salih imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.24a (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 494

Resim 4.84: Terasta oturan soylu ve hizmetkarı, Albüm, İÜK, F.1424, y.24b (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 497

Resim 4.85: Atlı sultan portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.25a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 500

Resim 4.86: Evrengzib'in atlı portresi, Albüm yaprağı, Cleveland Museum of Art, 1971.81(http://sites.asiasociety.org/princesandpainters/seat-of-the-kingdom/ Erişim tarihi: 06/09/2018)……. 501

Resim 4.87: İmzasız kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.25b (Pelin BOZCU Arşivi)…504

Resim 4.88: İmzasız kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424 y.26a (Pelin BOZCU Arşivi)….507

Resim 4.89: Soylu hanım ve hizmetkarı, Albüm, İÜK, F.1424, y.26b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 510

Resim 4.90: Nehir kenarında oturan çift, Albüm, İÜK, F.1424, y.27a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 513

Resim 4.91: Gauri Ragini, Albüm yaprağı, özel koleksiyon

(https://images2.bonhams.com/original?src=Images/live/2013-09/03/S-20997-0-1.pdf Erişim tarihi: 20/09/2018)……. 514

Resim 4.92: Muhammed Murad imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.27b (Pelin BOZCU Arşivi)…….. 517

Resim 4.93: Keşmirî imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.28a (Pelin BOZCU Arşivi)……..520

Resim 4.94: Sultanın meclisi, Albüm, İÜK, F.1424, y.28b (Pelin BOZCU Arşivi)……..523

Resim 4.95: İskender'in huzurunda aynanın icat edilmesi, Nizamî *Hamsesi*, Walters Art Museum, W.613, y.16b (S. Cary WELCH (1960), **a.g.k.,** s.89)……524

Resim 4.96: Terasta birbirine sarılan çift, Albüm, İÜK, F.1424, y.29a (Pelin BOZCU Arşivi)……. 527

Resim 4.97: İmzasız kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.29b (Pelin BOZCU Arşivi)…530

Resim 4.98: İmzasız kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.30a (Pelin BOZCU Arşivi)…533

Resim 4.99: Bir hanımın meclisi, Albüm, İÜK, F.1424, y.30b (Pelin BOZCU Arşivi)……. 536

Resim 4.100: Hz. Meryem ve çocuk İsa, Albüm yaprağı, Chester Beatty Library (M. BEACH (1976), **a.g.m.,** res.13)…….. 537

Resim 4.101: Bir hanımın (Hz. Meryem) meclisi, Albüm yaprağı, (**Christie's, Islamic and Indian Works of Art on Paper** (2012), lot 12) ……537

Resim 4.102: Yün eğiren adam, Albüm, İÜK, F.1424, 31a (Pelin BOZCU Arşivi)……..540

Resim 5.1: Mail nesta'lik kıt'a (Dua), 17. yüzyıl başı, *St. Petersburg Albümü*, Freer Gallery of Art, 1942.18 (M. BEACH (2012), a.g.k., no:22e, s.130)…….. 548

Resim 5.2: Nesta'lik hat çalışması, *Gülşen Albümü*, Gülistan Palace Library, 1663 (Mohammad Ali RAJABI (2005), **a.g.k.,** s.466)…….550

Resim 5.3: İçki sunan genç portresi, *Gülşen Albümü,* Rıza Abbasi imzalı, H.1039/M.1629-30, Gülistan Palace Library, 1663 (Mohammad Ali RAJABI (2005), **a.g.k.,** s.465)…… 557

Resim 5.4: Emir Hüsrev Dehlevi Tugluk dönemi padişahı Firuz Şah'ın huzurunda, *Mecalisu'l Uşak,* 1606-07, Buhara, Beruni Institute of Oriental Studies, 3476, y.42b.(Olimpiada GALERKINA (1980), **a.g.k**., no:36)……. 562

Resim 5.5: Abdurreşid imzalı kıt'a, Albüm, Walters Art Museum,W.668, y.38b (http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html Erişim tarihi: 11/10/2019)……. 569

Resim 5.6: Saraylı hanımların terasta eğlencesi, Babürlü, 18. yüzyıl başı, *St. Peterburg Albümü*, St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies of the

Russian Academy of Science, E-14, y.65a (F. HABSBURG (1996), **a.g.k**., res.1, s.49)……. 573

Resim 5.7: Hasta yatağındaki sultanın tedavi edilmesi, Babürlü, 16. yüzyıl sonu, *Albüm*, Walters Art Museum, W.668, y.32b

(http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html Erişim tarihi: 11/10/2019)……..575

KISALTMALAR

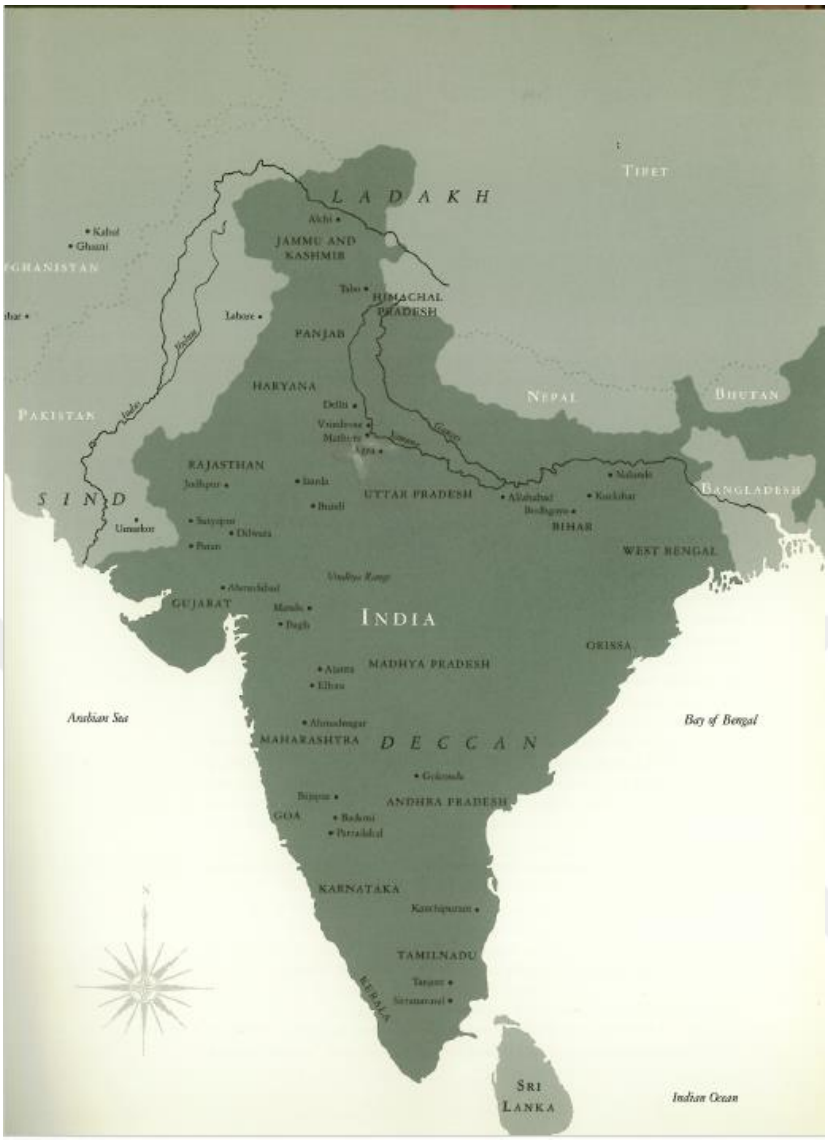
AMAM	**:** Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi
a.g.k.	**:** Adı geçen kitap
a.g.m.	**:** Adı geçen makale
a.g.t.	**:** Adı geçen tez
Bkz./bkz.	**:** Bakınız
C.	**:** Cilt
cm	: Santimetre
Çev.	**:** Çeviren
Ed.	**:** Editör
F.	: Farsça
H.	**:** Hazine
h.	**:** Hicrî
Haz.	**:** Hazırlayan
IRCICA	**:** The Resarch Center for Islamic History, Art and Culture
ISAM	**:** İslâm Araştırmaları Merkezi
İÜK	: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
Kat.	**:** Katalog
KBYEK	: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
m.	**:** Milâdî
M.	: Medine
No./no.	**:** Numara
ö.	: Ölümü
Res.	**:** Resim
S.	**:** Sayı
s.	**:** Sayfa
sal.	: Saltanatı
SK	**:** Süleymaniye Kütüphanesi
TSMK	**:** Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
y.	**:**Yaprak

1. GİRİŞ

Bu tezin konusunu, içerdikleri Hindistan kökenli minyatür ve hat örnekleriyle dikkat çeken iki murakka oluşturmaktadır. Hindistan yüzyıllar boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bunlar arasında bu topraklarda, kuşkusuz en çok iz bırakan uygarlık bir Müslüman-Hint imparatorluğu olan Babürlü Devleti olmuştur.[1] Bu devletin kurucusu, Cengiz Han ve Timurlu soyundan gelen Zahireddin Muhammed Babür Şah (sal.1526-1530), 1483 yılında Timurlu idaresindeki Fergana'da doğmuş ve bu şehirde ve daha sonra Semerkand'da kısa bir dönem de olsa idarecilik yapmıştır. 1507 yılında Semerkand'ın Özbek Şeybanî Hanlığı tarafından işgal edilmesi üzerine, maiyetiyle birlikte Kabil'e sürülmüştür. Babür bunun üzerine Delhi'nin kuzeyindeki Panipat'ı işgal ederek, kuzey Hindistan'ı idaresi altında tutan Müslüman Lodi hanedanlığına son vermiştir. 1526 yılında vuku bulan bu olayla Hindistan topraklarında Babürlü Devleti kurulmuştur. Bundan sadece dört yıl sonra Babür Şah vefat etmiş, yerine oğlu Hümayun Şah (sal.1530-40/1555-1556) geçmiştir. Ancak Hümayun Şah, kuzey Hindistan'daki Babürlü otoritesinin yeterince güçlü olmamasına bağlı olarak, Afgan hanlarından (*cagirdar*) Şir Han Sur'un saldırıları karşısında yenik düşmesi üzerine Kabil'e sürgün edilmiştir. 1540-1555 yılları arasında Kabil'de hayatını sürdüren Hümayun, 1544'de Safevî Şah Tahmasp'tan tahtına geri dönebilmek için yardım talep etmiş, Safevî ordusunun yardımıyla Kandahar ve Kabil'i tekrar ele geçirmiş, 1555 yılında da zayıflayan Afgan Suri Hanedanlığı otoritesini fırsat bilerek, kaybettiği kuzey Hindistan topraklarını yeniden Babürlü idaresi altına almıştır.

---

[1] Babürlü Devleti ile ilgili bazı tarihi kaynaklar için bkz: Wheeler THACSTON (Çev.), **The Baburnama, Memories of Babur, Prince and Emperor**, Modern Library: New York, 2002; H. BLOCHMAN (Çev.), The A'in-i Akbari by Abu'l Fazl'Allami, Asiatic Society of Bengal: Calcutta, 1927; Henry BEVERIDGE (Çev.), **The Akbarnama of Abu'l -Fazıl**, Ess Publications: Delhi, 1977; Wheeler THACSTON (Çev.), **The Jahangirnama,: Memories of Jahangir, Emperor of India,** Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian Institution: Washington DC, 1999; Alexander ROGERS-Henry BEVERIDGE (Çev.), **The Tuzuk-i Jahangiri or Memories of Jahangir,** 2 cilt, Royal Asiatic Society: London, 1909; Muhammed Salih Kanbu, **Şah Cihanname**, ed.Gulam Yezdani, 3 cilt, Qurayshi:Lahor, 1967; Hikmet BAYUR, **Hindistan Tarihi. Gürkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737),** C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, 1947.

Resim 1.1: Hindistan haritası (Pratapaditya PAL, **Indian Painting**, Los Angeles County Museum of Art: Los Angeles, 1993, s.9)

Hümayun Şah'ın 1556 yılında vefat etmesi üzerine tahta oğlu Ekber Şah (sal.1556-1605) geçmiştir. Ekber Şah, uzun süren saltanat döneminde Babürlü sınırlarını genişleterek, merkezi otoriteyi güçlendirmiştir. Onun döneminde ülke toprakları kuzeyde Kandahar; güneyde Dekkan Sultanlıkları Ahmednagar, Bicapur, Golkonda; batıda Gucerat; doğuda Bengal'e kadar genişlemiştir. Ekber Şah İmparatorluk başkentini 1571'de Agra'dan Fetihpur Sikri'ye taşımıştır. Şah'ın şehzadelerinden Selim 1600 yılında babasına isyan ederek, Allahabad'da yaptırdığı sarayına geçmiş ve kendisini Şah ilan etmiştir. 1605 yılında babasının ölümü üzerine tahta geçerek *Cihangir* ismini almıştır. Cihangir Şah'ın (sal.1605-1627) saltanat dönemi büyük askeri zaferlerin yerine sanat alanındaki gelişmelerle anılan bir dönem olmuştur. Cihangir döneminde, Şah'ın sanatsever kişiliğiyle özellikle kitap sanatları alanında

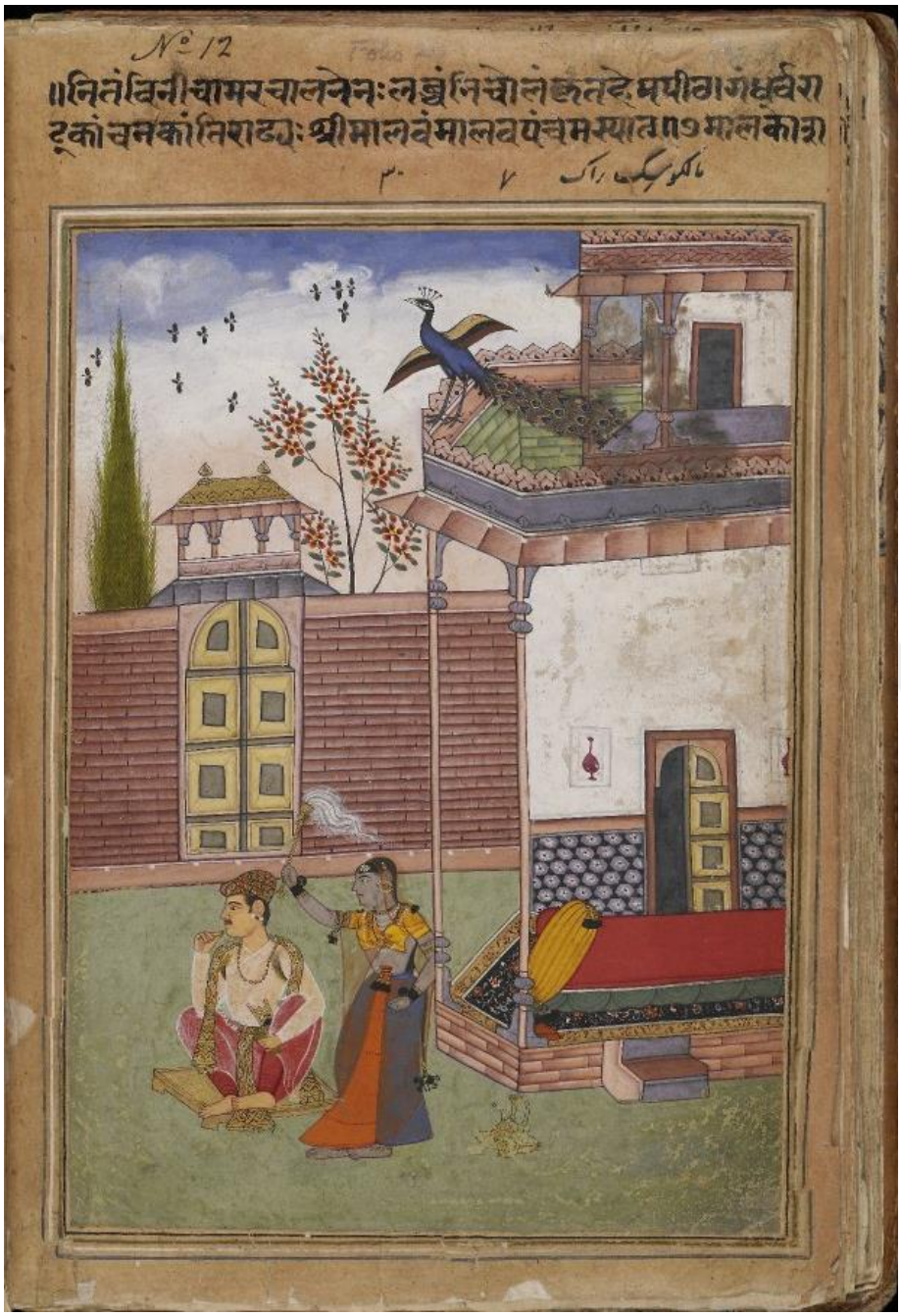
nitelikli eserler hazırlanmıştır. Cihangir'in şehzadelerinden Hürrem, geleceğin Şah Cihan'ı (sal.1628-1657) 1627 yılında babasının ölümünün ardından Babürlü tahtına geçmiştir. Bu şahın saltanat dönemi de kitap sanatları bakımından parlak bir dönem olmuştur. Şah 1648 yılında imparatorluk merkezini Agra'dan Delhi'ye (Şahcihanabad) taşımış, bu şehir Babürlü Devleti'nin son başkenti olarak kalmıştır. Şah Cihan'ın 1657 yılında hastalanması üzerine dört oğlu arasında tahta ulaşmak için kanlı bir savaş başlamıştır. Bu savaşın galibi olan Evrengzib, 1658 yılında tahta geçmiş ve babasını 1666'daki ölümüne kadar yaşayacağı, Agra Kalesi'ne hapsettirmiştir. Evrengzib (sal.1658-1707) döneminde üç Dekkan Sultanlığı'nın (Ahmednagar, Bicapur, Golkonda) Babürlü idaresine girmesiyle imparatorluğun sınırları en geniş haline kavuşmuştur. Bununla birlikte bu seferler için yapılan harcamalar devlet ekonomisini zayıflatmış; Babürlü devleti son büyük Şah Evrengzib'den sonra gerileme dönemine girmiştir. Bu şahın 1707 yılında ölümünün ardından, şehzadeler arasındaki taht mücadelesi ülkeyi kaotik bir sürece götürmüştür. Bu dönemde üç Babürlü Şahı öldürülmüş; devletin merkezi otoritesi giderek zayıflamıştır.

Muhammed Şah'ın (sal.1719-1748) saltanat dönemine gelindiğinde, siyasi çatışmalar durulmuş olsa da Afgan Afşar Şahı Nadir Şah'ın 1739 yılında Delhi'yi ve saray hazinesini yağmalaması Babürlü Devleti'ni sona yaklaştırmıştır. Delhi ve Babürlü sarayı 1755 ve 1788 yıllarında, Afganlar tarafından iki kez daha yağmalanmıştır. Devletin ekonomik olarak zayıflaması ve her türlü işgale açık olması da şehirdeki sanatçıları, güçlenen Babürlü eyaletlerine göç etmeye yöneltmiştir. Devletin bu karışık ve zayıf durumuna bağlı olarak, Babürlü topraklarının büyük bir kısmı, bölgede siyasi ve ekonomik açılardan güç kazanmış durumdaki İngiliz Doğu Hindistan Kuruluşu'nun idaresi altına girmiştir. 1858 yılında son Babürlü Şahı II. Bahadır Şah'ın (sal.1837-1858) bu Kuruluş tarafından tahttan indirilmesiyle, Babürlü Devleti son bularak, Hindistan'da İngiliz yönetimi (*Rac*) dönemi başlamıştır.

Hindistan topraklarındaki diğer sanat hamileri, Babürlülerin güneyinde yer alan Dekkan Sultanlıklarıyla, batısında yer alan Racput Sultanlıkları olmuştur. Dekkan Sultanlıkları (1323-1687) olarak geçen üç büyük Müslüman Sultanlık Ahmednagar, Bicapur ve Golkonda'dır.[2] Bunlar Dekkan Platosu olarak geçen ve günümüzde,

[2] Ahmednagar Sultanlığı, Nizamişahî hanedanlığı; Bicapur, Adilşahî hanedanlığı; Golkonda ise Kutbşahî hanedanlığı idaresinde yönetilmekteydi. Dekkan Sultanlıklarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz:

Andra Pradeş, Maharastra ve Karnataka eyaletlerinin yer aldığı bölgede hüküm sürmekteydi. Bu sultanlıklar, 1565 yılından, Babürlü Şahı Evrengzib tarafından Babürlü idaresi altına girdikleri 1680'lere kadar ekonomik, sosyal ve sanatsal olarak en parlak dönemi yaşamışlardır.

Resim 1.2: Malakosa Ragini- Hizmetkarıyla birlikte avluda oturan adam, *Manley Ragamala*, British Museum, 1973, 0917, 0.20

Sultans of the South. Arts of India's Deccan Courts, 1323-1687, Ed. Navina Najat Haidar- Marika Sardar, Metropolitan Museum of Art: New York, 2011.

İdarecileri ve halkının büyük bir kısmı Hindu olan ve dolayısıyla Hinduizm dinini benimseyen Racput Sultanlıkları ise, 16.-18. yüzyıllar arasında *Racestan* adı verilen bölgede hüküm sürmekteydi.[3] El yazması eserleri klasik Hindu geleneklerine göre şekillenen bu Sultanlık, bu yönüyle Babürlü ve Dekkan Sultanlıklarından belirgin bir şekilde ayrılmaktaydı. Örneğin, Racput Sultanlıkları hamiliğinde hazırlanan yazma eserlerin büyük bir kısmı Hinduizm dininin en ilgi gören eserlerinden *Ragamala* ve *Ramayana* isimli el yazmalarıydı. Bunlar her yaprakta ayrı bir resim bulunan, bazı örneklerde üst kısımda resmi açıklayıcı metin yazılı olan dini eserlerdir.

1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi ve Kaynakları

Hindistan'da, yukarıda sözü edilen dönemde, 16.-18. yüzyıllar arasında, Babürlü Devleti ile Dekkan ve Racput Sultanlıklarını idare eden hükümdarların ve devlet adamlarının hamiliğinde, içinde tasvirleri ve hat örneklerini barındıran, kimisi üstat sanatkârların elinden çıkmış çok sayıda yazma kitap ve albüm-murakka günümüze gelmiştir. Türkiye'deki müze ve kütüphanelerde bu dönemlere ait sanat değeri üst sıralarda olan kitaplar, murakkalar, İslam dünyasının diğer çevrelerine ait (Selçuklu, İlhanlı Memluk, Türkmen, Timurlu, Safevi, Osmanlı) olanlar kadar fazla değildir.

Tez konusunu belirleme aşamasında öncelikle Türkiye'deki kütüphane koleksiyonlarında yer alan diğer Babürlü/Hint kökenli yazma eser ve albümler hakkında araştırma yapılmıştır. Türk kütüphane koleksiyonlarına giren Hindistan menşeli el yazması eserlerin çoğunlukla, 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra yazma eser üretiminin yoğunlaştığı Keşmir, Lahor gibi Hint eyaletlerinde[4] hazırlanan sanatlı yazma eserler olduğu anlaşılmaktadır.[5] Bu eserler arasında Babürlü Şahları için

[3] Racput Sultanlıkları ve dönemin kitap sanatlarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Milo Cleveland BEACH, **The New Cambridge History of India I: 3: Mughal and Rajput Painting**, Cambridge University Press: Cambridge, 1992.

[4] 1707 yılında Babürlü şahı Evrengzib'in (sal.1658-1707) ölümünün ardından çıkan iç savaşla Babürlü Devleti bir gerileme dönemine girmiştir. 1739 yılında Babürlü başkenti Delhi'nin Afşar Şahı Nadir Şah tarafından yağmalanması da eyaletler üzerindeki merkezi otorite zayıflamasına sebep olmuştur. Bu Babürlü eyaletlerinden Keşmir, 18. yüzyılın ortalarında Afgan Durani Devletinin, 19. yüzyıl başlarında ise, Hindu kökenli Sih Devletinin idaresi altına girmiştir. Lahor ise, birkaç kez Afgan orduları tarafından işgal edilmiş; 19. yüzyıl başlarında, Keşmir gibi, Sih Devletinin yönetimine girmiştir.

[5] Bu örneklerden bazıları için bkz: *Divan-ı* Hafız Şirazî, 1790 civarı, Keşmir, Konya Mevlana Müzesi, 130 (Yayını için bkz: Serpil BAĞCI, **Konya Mevlana Müzesi Resimli Elyazmaları**, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayınları: İstanbul, 2003, no.II.6, s.80-99); Sadî'nin Külliyatı, 1751 tarihli, Lahor, İÜK, F.454 (Yayımlanmamıştır); *Şahname*-i Firdevsî, 19. yüzyıl başı, muhtemelen Keşmir, TSMK, A.3065 (Yayımlanmamıştır); *Şahname*-i Firdevsî, KBYEK, 8731, H.1174/M.1760-61 tarihli, Keşmir veya Lahor (Yayımlanmamıştır).

hazırlanmış olan saray işçiliğinde minyatür ve tezhipler içeren el yazmaları bulunmaktadır. Örneğin, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi koleksiyonundaki *Külliyat-ı* Sadî nüshası (İÜK, F.454), 1751 tarihinde, Lahor'da Babürlü Şahı Ahmed Şah Bahadır'ın (sal. 1748-1754) emriyle hazırlanmıştır.[6] Yazma eserin yaprakları ikiye bölünmüş şekilde düzenlenmiştir. Daha geniş olan, cedvelle sınırlandırılmış ana metin kısmının yanında yine cedvelle bölünmüş bu kez mail hatla yazılı olarak bir bölüm daha bulunmaktadır. Eserde unvan tezhibi, ara başlık tezhipleri ve tümü aynı üslup özelliklerine sahip on bir minyatür yer almaktadır. Bu el yazmasının minyatürlerine benzer üslup özelliklerine sahip ancak daha özensiz yapılmış minyatürler içeren bir *Şahname-i* Firdevsî nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi koleksiyonundadır (KBYEK, 8731). H.1174/m.1760-61 tarihli eserde kırk bir adet minyatür bulunmaktadır.

Ayrıca Fethi Edhem Karatay'ın hazırlamış olduğu Topkapı Sarayı Kütüphanesi Arapça Yazmalar kataloğunda 19. yüzyılda Hindistan'da kopya edildiği belirtilen on adet *Kur'an-ı Kerim* nüshasına rastlanmaktadır.[7] Bunların bazıları Keşmir, bazıları Lahor'da hazırlanmıştır. Bu Kur'an nüshalarından 1867-68 tarihinde Keşmir'de hazırlanan eserin (TSMK, M.83) tezhipleriyle benzerlik gösteren, dolayısıyla bu döneme ait olduğu düşünülen bir *Kur'an-ı Kerim* nüshası İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi koleksiyonunda yer almaktadır.[8] Ayrıca, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi koleksiyonunda da Keşmir ve Lahor'da kopya edilen *Kur'an* nüshaları bulunmaktadır.[9]

Türkiye kütüphane koleksiyonlarından daha erken tarihli bir Babürlü/Hint tasvirli yazma eser örneği ise, 16. yüzyıl sonu, Babürlü dönemine tarihlenen minyatürlü bir

---

[6] Eserin katalog bilgisi için bkz:Ahmed ATEŞ, **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I: Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri**, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 1968, no:284, s.180.

[7] Katalogda Hind-Afgan Kur'an-ı Kerim nüshaları olarak belirtilen eserler, TSMK, M.32, M.38, M.46, M.83, M.70, M.64, M.93, M.78, M.77, M.R.1. Bunlardan M.32 nolu Kur'an nüshası 1813-14 tarihinde Lahor'da, M.83 nolu nüsha ise 1867-68 tarihinde Keşmir'de hazırlanmıştır. (Bkz: Fehmi Edhem KARATAY, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu**, C.1: Kur'an, Kur'an İlimleri, Tefsirler, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları: İstanbul, 1962, no:669-678, s.180-183) TSMK M.83 nolu Ku'ran-ı Kerim'in tezhiplerinin yayını için bkz: Zeren TANINDI, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ed. Ali Rıza Özcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara, 2012, res.31, s .274-275.

[8] TİEM, 494. Yayımlanmamıştır. Bu koleksiyonda yer alan, 19. yüzyıl başı, Keşmir'de kopya edilen diğer iki Kur'an nüshası TİEM 488 ve 3384 numarada kayıtlıdır. Bkz: **1400. Yılında Ku'an-ı Kerim. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Ku'an-ı Kerim Koleksiyonu**, Ed. Müjde Unustası, Antik A.Ş.: İstanbul, 2010, kat. no: 93-94, s.354-361.

[9] Fethi Edhem KARATAY, **İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu**, C.1, Fas.1, İstanbul Üniversitesi: İstanbul, 1951, no. 245-258.

Şahname-î Firdevsî nüshasıdır.[10] Bu sanatlı el yazması eserde her biri aynı üslupta on beş adet minyatür ve bölüm başlarında unvan tezhipleri bulunmaktadır. Ketebe kaydı içermeyen yazma eser, minyatür ve tezhiplerinin üslup özelliklerine göre 16. yüzyıl sonlarında Babürlü Şahı Ekber Şah (sal.1556-1605) döneminde hazırlanmış olmalıdır. Cildi özgün olmayan el yazmasının bir yaprağındaki (y.245a) lale biçimli mühürde "*Hacı Seyyid Abdu'n-nebi b. Seyyid Abdu'l-celil 1203"*(1788-89) yazılıdır. Karatay'ın Topkapı Sarayı kataloglarına göre, bu konuya diğer bir örnek, yayında 17.yüzyıla atfedilen, kabaca yapılmış, Hint üslubunda 49 minyatürü ihtiva eden bir *Bahar-ı Daniş* nüshasıdır[11] Şeyh İnayetullah Kanbu (ö.1651) tarafından kaleme alınan bu eser, eski Hint hikayelerini temel alarak, Cihandar Sultan ve Behrever Banu arasında geçen aşkı konu almaktadır.[12]

Türkiye'deki kütüphane koleksiyonlarında Babürlü/Hint üslubunda minyatürler içeren bazı albümler de bulunmaktadır. Bunlardan Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesi koleksiyonundaki iki albümde (H.2141-2143) bu üsluplarda, farklı yüzyıllara ait minyatürlere rastlanmaktadır. H.2141'deki yaprakların tümünde Babürlü/Hint minyatürleri yer almaktadır. On beş yapraktan oluşan albümün cildi lake tekniğinde bezenmiştir. H.2143'de ise, y.7b-8a ile y.12b-13a'da 18. yüzyıl başı Babürlü, y.16b'de 16.yüzyıl sonu-17. yüzyıl başı *nim kalem t*ekniğinde bir Babürlü tasviri bulunmaktadır. Albüm cildinin dış kapakları bordo renk deriden olup, ortaları kabartma tekniğinde bitkisel bezemeli ve altınla boyalı olarak salbekli şemselidir. Sayfa kenarları zerefşanlı olan bu albüm, ayrıca 16. yüzyıl Safevi ve Osmanlı minyatürleri, musavvir Levnî'nin üslubunda tasvirler ve Osmanlı ressamı Refail ve çağdaşlarına ait resimler içermektedir.

Tezde incelenen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.2137 numaralı ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi F.1424 numaralı iki murakka da, kitap sanatları bakımından verimli geçen Babürlü ve Hint Sultanlıkları dönemlerine ait tasvir ve hat çalışmalarını içermektedir. Tez çalışmasında, İstanbul'daki iki müze ve

10 MK 1058. Bu yazma eserle ilgili detaylı bilgi için bkz: Pelin BOZCU, "Minyatürlü Bir Babürlü Şahnamesi", **İslam Dünyasında Kitap Sanatı ve Kültürü. Prof. Dr. Zeren Tanındı'ya Armağan** (Yayına hazırlanma aşamasında).

11 TSMK, YY.107. Bkz: Fehmi Edhem KARATAY, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu**, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları: İstanbul, 1961, no:880, s.306-307.

12 Eserle ilgili bilgi için bkz: J.P. LOSTY, "A New Manuscript of Inayatallah's Bahar-i Danish", **British Library Asian and African Studies Blog**, Yayınlanma tarihi:20.03.2015 https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2015/03/a-new-manuscript-of-inayatallahs-bahar-i-danish.html Erişim tarihi: 9/12/2019

kütüphane koleksiyonuna ait bu murakkaların içerik olarak kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve sanat tarihi araştırmalarındaki yerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla her iki murakka, sadece içerdikleri Babürlü/Hint Sultanlıklarına ait tasvir ve hat eserleriyle değil; ciltleri, tezhipleri ve tüm yapraklarıyla bir bütün olarak ele alınmıştır.

Tez çalışmasında ilk olarak TSMK H.2137 numaralı murakka incelenmiş, albümün dijital kopyası edinildikten sonra, eser üzerinde ölçü çalışması yapılmıştır. Önsöz metni ve Farsça kıt'alarının transkripsiyon ve tercümesi için bu alanda bir uzmana başvurulmuştur. Önsöz metninin tercümesiyle murakkanın hazırlanmasına ilişkin önemli veriler ortaya çıkarılmış, çalışmaya bu veriler dikkate alınarak devam edilmiştir. Tezle ilgili kaynak araştırmaları için öncelikle İSAM (İslam Araştırmaları Enstitüsü), İRCİCA (İslâm Konferansı-Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi Kütüphanesi), AMAM (Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi) kütüphanelerinden faydalanılmıştır. Murakkadaki tasvirlerin üslup değerlendirmeleri için, Amerika, Avrupa ve İran'daki müze, kütüphanelerin sergi katalogları ile dijitalleştirilen koleksiyonlar taranarak karşılaştırma örnekleri araştırılmıştır. Dijitalize kataloglarda, öncelikle önemli Babürlü koleksiyonlarına sahip Avrupa ve Amerika müzelerinden, Victoria ve Albert Museum (https://collections.vam.ac.uk/), Cleveland Museum of Art (https://www.clevelandart.org/art/collection/search), Metropolitan Museum of Art (https://www.metmuseum.org/art/collection) koleksiyonları incelenmiştir. Ayrıca çok sayıda 18. yüzyıl ve sonrası Babürlü/Hint minyatürünün satışa çıkarıldığı Sotheby's ve Christie's müzayede katalogları da taranmıştır. Araştırma safhasının ardından H.2137 numaralı murakkanın kataloğu ve diğer bölümlerinin içeriği oluşturulmuş; F.1424 numaralı murakkanın aynı yöntemle araştırma ve yazım sürecine geçilmiştir.

Bu iki murakkayla ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar taranırken, ilk dikkati çeken TSMK H.2137 numaralı murakkanın önsöz metnine ilişkin yayınlar olmuştur. Thackston bu metnin tümünü, Farsça metin ve tercümesi olarak yayımlamıştır.[13] Roxburgh ise, sanat tarihi yazım metinleri olarak albüm önsözlerini ele aldığı kitabında, H.2137 numaralı albümün önsözü değerlendirmiş ve yazarına kısaca

[13] Wheeler THACKSTON, **Album Prefaces and Other Documents on the History of Calligraphers and Painters, Supplements to Muqarnas**, S.10, Brill: Leiden-Boston -Köln, 2001, s.38-39.

değinmiştir.[14] Ayrıca, bu kitapta albümün önsöz metninin başladığı, tezhipli serlevha yaprakları (y.1b-2a) yayımlanmıştır.[15] Bu albümün önsözü, editörlüğü Basil Gray tarafından yapılan *The Arts of the Book in Central Asia* isimli yayında, kitap sanatı araştırmalarında Safevî başvuru kaynakları listesinde de yer almıştır.[16]

TSMK H.2137 numaralı albümün tasvir ve hat örnekleri içeren bazı yaprakları da çeşitli yayınlarda yer almıştır. Bunlardan y.6b'deki *hükümdarın ava çıkması* ve y.14a'da bulunan *müzisyenler* konulu 17. yüzyıl başına tarihlenen iki Babürlü minyatürünün katalog bilgileri Filiz Çağman ve Zeren Tanındı tarafından *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri* isimli kitapta yayımlanmıştır.[17] Albümle ilgili kısaca bilgi de verilen bu kitapta ayrıca y.37b'de bulunan *Aşıklar* konulu minyatür bu kez görseliyle birlikte yer almıştır.[18] 17. yüzyıl başı Dekkan-Bicapur Sultanlığı üslubundaki bu minyatür Dekkan Minyatürü konulu iki kaynakta görseliyle birlikte yayımlanmış ve üslup özellikleri bakımından detaylı bir şekilde tartışılmıştır.[19] Albümde y.21b'de bulunan *tütün içen kadın* portresi de, Safevî-İsfahan üslubunun bilinen örneklerinden biri olarak birkaç kaynakta görseliyle birlikte yer almıştır.[20] Ayrıca, Simpson'un, *Sultan Ibrahim Mirza's Haft Awrang: A Princely Manuscript from Sixteenth Century Iran* isimli kitabında da, albümde y.18b'de bulunan Şeyh Muhammed Musavvir imzalı hat çalışmasının, hattatın bilinen en erken tarihli kıt'ası olduğu belirtilmiş ve kısaca bu kıt'a hakkında bilgi verilmiş, ancak görseli yayımlanmamıştır.[21] Y.32a'da yer alan Avrupa gravürünün görseli, Bailey'in

[14] David J. ROXBURGH, **Prefacing the Image: The Writing of Art History in Sixteenth-Century Iran**, Supplements to Muqarnas, Brill: Leiden-Boston-Köln, 2001, s.94-96, 36-37, 224-225.
[15] David J. ROXBURGH (2001), **a.g.k.**, s.75, res.5-6.
[16] **The Arts of the Book in Central Asia: 14th-16th Centuries**, ed. Basil GRAY, Unesco Serindia Publications:Paris, 1979, s.277.
[17] Filiz ÇAĞMAN-Zeren TANINDI, **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, Tercüman Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1979, no.123-124, s.52.
[18] Filiz ÇAĞMAN-Zeren TANINDI (1979), **a.g.k**., no.125, s.52, res.45.
[19] Mark ZEBROWSKI, **Deccani Painting**, Sotheby's Publications, London, 1983, s.109, no.84; Robert SKELTON, "Farrukh Beg in the Deccan: An Update", **Sultans of the South. Arts of India's Deccan Courts, 1323-1687**, Ed. Navina Najat Haidar- Marika Sardar, Metropolitan Museum of Art: New York, 2011, res.3, s.15.
[20] Ivan Stchoukine, **Les Peintures des Manuscrits de Shah Abbas I a la fin des Safavis**, Paris, 1964, s.208, no.VIII.3; Filiz Çağman-Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları: İstanbul, 1979, s.48, no.116; Filiz Çağman-Zeren Tanındı-J. Michael Rogers, **The Topkapı Saray Museum The Albums and Illustrated Manuscripts**, Thames and Hudson: London, 1986, s.182, no.124; Adel T. Adamova, "On the Attribution of Persian Paintings and Drawings of the Time of Shah Abbas I", **Persian Paintings frım the Mongols to the Qajars, Studies in Honour of Basil W. Robinson**, Ed. Robert Hillenbrand, İ.B. Tauris: London, 2000, s.37, no.2.
[21] Marianna Shreve SIMPSON, **Sultan Ibrahim Mirza's Haft Awrang: A Princely Manuscript from Sixteenth Century Iran**, Yale University Press: New Haven and London, 1997, s.310-311.

Babürlü tasvirleriyle Avrupa gravürleri arasındaki ilişkiyi konu alan, *The Truth-Shaving Mirror: Jesuit Catechism and the Arts in Mughal India* isimli yayınında yer almıştır.[22]

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi F.1424 numaralı murakkanın da bazı yaprakları yayınlanmıştır. Babürlü üslubundaki Hz. Meryem portresi (y.2b) ile Hz. Meryem ve çocuk İsa (y.3a) tasvirleri Lale Uluç'un editörlüğündeki bir sergi kataloğunda yer almıştır.[23] Albüm, ayrıca, Hüsamettin Aksu tarafından hazırlanan *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Bulunan Minyatürlü, Resimli, Şekilli, Plan ve Haritalı (Türkçe-Arapça-Farsça) Yazmalar* isimli katalogda listelenmiştir.[24]

Tez metnine giriş bölümüyle başlanmış, öncelikle, çalışmanın konusunu oluşturması sebebiyle, Hindistan coğrafyasının büyük bir kısmına 1526-1858 yılları arasında hâkim olan Babürlü Devleti'nin siyasi tarihi kısaca yazılmıştır. Ardından, çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi belirtilmiş, konuya ilişkin yayımlanan kaynaklar ele alınmıştır.

İkinci bölümde, iki murakkayı incelemeye geçmeden önce, İslam ülkelerinde murakka yapımcılığına ilişkin bilgiler derlenmiştir. Bu kapsamda; öncelikle murakka yapımcılığına dair bilinen ilk örnekleri oluşturan ve 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Timurlu murakkaları hakkında kısaca bilgi verilmiş; İran coğrafyasında Timurlu Devleti'nden sonra hâkimiyet kuran Akkoyunlu Türkmen ve Safevîlerin murakka yapımcılığıyla devam edilmiştir. Osmanlı döneminde hazırlanan murakka örneklerine de kısaca değinildikten sonra, tezin esas konusu olan Babürlü murakka yapımcılığına geçilmiştir. Bu dönemin, özellikle Babürlü Şahları Cihangir ve Şah Cihan hamiliğinde hazırlanan nadide saray albümlerinin bilinen örnekleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca günümüze ulaşan az sayıdaki Dekkan ve Racput örneklerine de değinilmiştir.

---

[22] Gauvin Alexander BAILEY, "The Truth-Shaving Mirror: Jesuit Catechism and the Arts in Mughal India", **The Jesuits: Cultures, Sciences and the Arts, 1540-1773**, University of Toronto Press: Toronto-Buffalo-London, 2000, s.387, no.18.5.

[23] **Yıldız Sarayı'ndan İstanbul Üniversitesi'ne**, ed. Lale Uluç, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2015, s.127.

[24] Hüsamettin AKSU, "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Bulunan Minyatürlü, Resimli, Şekilli, Plan ve Haritalı (Türkçe-Arapça-Farsça) Yazmalar", **İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Yıllığı**, S.13, 1988, s.59, no.54.

Tezin üçüncü bölümünde, H.2137 numaralı murakka; dördüncü bölümünde ise F.1424 numaralı murakkanın detaylı bir şekilde tanıtılması amaçlanmıştır. Buna göre, bu iki murakka *tanımı*, *önsözü* (H.2137), *mühürleri* (H.2137), *cildi*, *tezhipleri ve yaprak kenarı bezemeleri* alt başlıkları altında incelenmiştir. Bu bölümde murakkaların cildi ve yaprak kenarı bezemelerinin, karşılaştırma örnekleri üzerinden üslup değerlendirmesi yapılmıştır. Katalog bölümünde ise, her bir yaprak *katalog no., yaprak no., yaprak kenar bezemeleri, yaprakta yer alan eser, tekniği, üslubu* (hat çalışması ise *hattatı*), *dönemi, ölçüsü, imza/mühür, tanımı, değerlendirme* ve *yayını* maddeleri altında ele alınmıştır. *Katalog no.* maddesinde yaprağın sıra numarası, *yaprak no.'*da bulunduğu albümdeki yaprak numarası, *yaprak kenarı bezemeleri* maddesinde dar ve enli pervaz bezemelerinin özellikleri, *yaprakta yer alan eser* maddesinde tasvir ise konu adı, hat çalışması ise hat türü ve niteliği, sadece tasvir kataloğunda yer alan *tekniği* maddesinde resim tekniği (minyatür, gravür, kalem-î siyahî vb.), *üslubu* maddesinde ait olduğu ekol, *dönemi* maddesinde yüzyılı, *tanımı* maddesinde hat çalışmasıysa yazılı olan metnin transkripsiyon ve tercümesi; tasvir ise görsel özellikleri, *ölçüsü* maddesinde santimetre (cm) olarak kenar ölçüleri, *imza/mühür* maddesinde varsa taşıdığı imza ve mühürler belirtilmiştir. *Değerlendirme* maddesi altında ise, tasvirlerin ikonografik özellikleri açıklanmış; üslup değerlendirmeleri, karşılaştırma örnekleri, taşıdıkları kayıt/mühür vb. ibareler ve nitelikleri üzerinden yapılmıştır. Hat çalışmalarının da hattat imzası bulunuyorsa, hattatına dair bilgiler aktarılmış, sayfadaki metnin hangi eserden alınmış olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır.

İki murakkanın genel olarak değerlendirildiği beşinci bölüm, *murakkanın tertibi, murakkadaki hüsn-î hat örnekleri, murakkadaki tasvirler* ve *diğer albümlerle ilişkisine* dair alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümde iki albümün içeriğine ilişkin genel bir değerlendirme yapılmış, bu içeriğin nasıl oluşmuş olabileceği tartışılmış ve benzer tipteki murakkalar ele alınmıştır. H.2137 numaralı murakkanın içerik olarak yakınlık gösterdiği Babürlü albümleriyle; F.1424 numaralı murakkanın ise Zend/Kaçar albümleriyle benzer yönleri belirtilerek, bu karşılaştırma örnekleri üzerinden, Babürlü/Hint hamiliğinde hazırlanmadığı anlaşılan bu iki murakkanın adı geçen tasvir ve hat içeriğine nasıl sahip olduğuna dair veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde, değerlendirme kısmında tartışılan hususlar toparlanarak, iki albümün genel tanımları ile Babürlü/Hint tasvir ve hat içeriğine dair sonuçlar dile getirilmiştir. Tezin *Ekler* bölümünde ise, günümüze gelen Babürlü ve Hint Sultanlıkları hamiliğinde düzenlenmiş olan albümleri içeren bir tabloyla; H.2137 ve F.1424 numaralı murakkaların yapraklarının listelendiği tablolara yer verilmiştir.

2. İSLAM ÜLKELERİNDE MURAKKA YAPIMCILIĞI

Sultanlar, şehzadeler, devlet adamları gibi önemli kişilerin hamiliğinde hazırlanan, saray işçiliğinde ciltler içerisinde tezhipli, ebrulu, zerefşanlı sayfa kenarlarıyla süslü kıt'alar, tasvirler, yazma eser sayfalarını içeren murakkalar kitap sanatları içerisinde zengin örnekleri oluşturur. Tasavvufta anlamı *dervişlerin giydiği eski, yamalı elbise, hırka* olan *murakka* kelimesi[25], sanat tarihi terminolojisinde, bu anlama benzer bir yaklaşımla, ayrı ayrı kağıtlara yazılı olan hat ve tasvir örneklerinin bir arada toplandığı albümler olarak yerini almıştır.

2.1 Timurlu, Akkoyunlu Türkmen, Safevî ve Osmanlılarda Murakka Yapımcılığı

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde yer alan iki Timurlu murakkasının bilinen örneklerin ilklerinden olduğu kabul edilir. Bunlardan biri Timurlu şehzadesi Baysungur'un (ö.1433) Albümü'dür.[26] Sadece hat örneklerinden oluşan bu albüm, Yakut el-Mustasimî'nin (ö.1298) imzalı kıt'alarını içermesi bakımından oldukça önemlidir. Hat çalışmalarının ve tasvirlerin bir arada yer aldığı en erken tarihli murakka örneği ise yine Baysungur dönemine tarihlenmektedir.[27] Bu albümde, erken 1300'lü yıllar ile Timurlu Halil Sultan (sal.1405-1409), İbrahim Sultan (ö.1435) ve Baysungur'un hamiliği dönemlerine uzanan hat çalışmaları, çeşitli objelerin süsleme tasarımı olarak önceden çizilen çok sayıda tasvir/desen çalışması, el yazmalarına ait veya tek sayfa minyatürler yer almaktadır. Timurlu dönemine ait diğer bir hat albümü ise Baysungur'un hat albümüne benzer hat örnekleri ve mürekkep resimleri

---

[25] Mehmet Zeki PAKALIN, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 1951, C.2, s.582.

[26] TSMK H.2310. Albüm bir tarih taşımamakla beraber, ilk sayfasında albümün Baysungur'a ait olduğu yazılıdır. Murakkanın tezhip programı, bunun, şehzadenin öldüğü tarihte (1430) hazırlandığına işaret etmektedir. Bkz: David J. ROXBURGH, **The Persian Album 1400-1600: From Dispersal to Collection**, Yale University Press: New Heaven-London, 2005, s.41-83.

[27] TSMK H.2152. Roxburgh tarafından "Timurlu Çalışma Albümü" olarak adlandırılan bu murakka tamamlanmamış çizimler ile parçalar halinde hat ve tasvir örneklerini içermektedir. Bkz: David J. ROXBURGH (2005), **a.g.k.,** s.85-147.

içermektedir.[28] Albüm yapımcılığının 15. yüzyılın sonlarında, geç Timurlu döneminde de devam ettiği, günümüze sadece önsöz metinleri ulaşan iki örnekten anlaşılmaktadır.[29] Albümlerin önsöz metinlerinde genel olarak murakkanın hamisi, hangi tarihlerde, kim tarafından hazırlandığı gibi bilgiler içermektedir. Bilinen en erken tarihli önsöz metinleri, yukarıda sözü edilen Geç Timurlu dönemine ait iki örnekten biri, Hoca Abdullah Merverid tarafından Mir Ali Şir Nevai Albümü için yazılan h.897/m.1492 tarihli önsöz metni[30]; diğeri ise Behzad Albümü için Handmir (Khwandamir) tarafından, tahmini olarak h.928/m.1522 tarihinde yazılan metindir.[31]

Timurlu devletinin İran'daki çağdaşı Akkoyunlular döneminde (1378-1501) albüm yapımcılığının devam ettiği ise Akkoyunlu Sultanı Yakup Bey (sal.1478-1490) dönemine ait hat ve tasvir örnekleri taşıyan ve bu sultanın adıyla anılan iki albümden anlaşılmaktadır.[32] Bu iki albüm de "Timurlu Çalışma Albümü" olarak adlandırılan albümde (TSMK H.2152) yer alan örneklere benzer şekilde, 15. yüzyıl Timurlu ile Timurlu öncesi İran ile Orta Asya üslubunda minyatürler, *kalem-î siyahî* tasvirler ve çeşitli desen/tasvir çalışmaları içermektedir.[33] Ancak bu iki albümde H.2152'den

---

[28] TSMK B.411. Roxburgh tarafından "Timurlu Hat Albümü" olarak adlandırılan bu albüm genel olarak hat örneklerinden oluşmaktadır. Bunlar Timurlu döneminde ve öncesinde, özellikle Yakut el-Mustasimî ekolünü izleyen, hattatların çalışmalarıdır. Albümde ayrıca Timurlu şehzadesi ve Şiraz valisi İskender Sultan (ö.1415) için hazırlanan, tamamlanmamış bir mecmuaya ait dönemin tarihine ışık tutan metinler ve tasvirler de de yer almaktadır. Bkz: Thomas W. LENTZ- Glenn D. LOWRY, **Timur and the Princely Vision. Persian Art and Culture in the Fifteenth Century**, Smithsonian Institution Press, 1989, s.148-149; D. ROXBURGH (2005), **a.g.k**., s.106-147; Priscilla P. SOUCEK, "Eskandar b 'Omar Šayx b. Timur: A Biography", **Oriente Moderno,** Nuova serie, Anno 15 (76), Nr.2 la Civiltà Timuride Come Fenomeno Internazionasle. I (Storia-I Timuridi e I. Occidente), 1996, s. 73-87.

[29] Bu iki önsözün ait oldukları albümler günümüze ulaşmamış olmakla beraber önsöz metinleri başka albüm ve eserlere yerleştirilmiş olduğundan günümüze aktarılmıştır. Bkz: Wheeler THACKSTON, **Album Prefaces and Other Documents on the History of Calligraphers and Painters**, Supplements to Muqarnas, S.10, Brill: Leiden-Boston -Köln, 2001, s.VII.

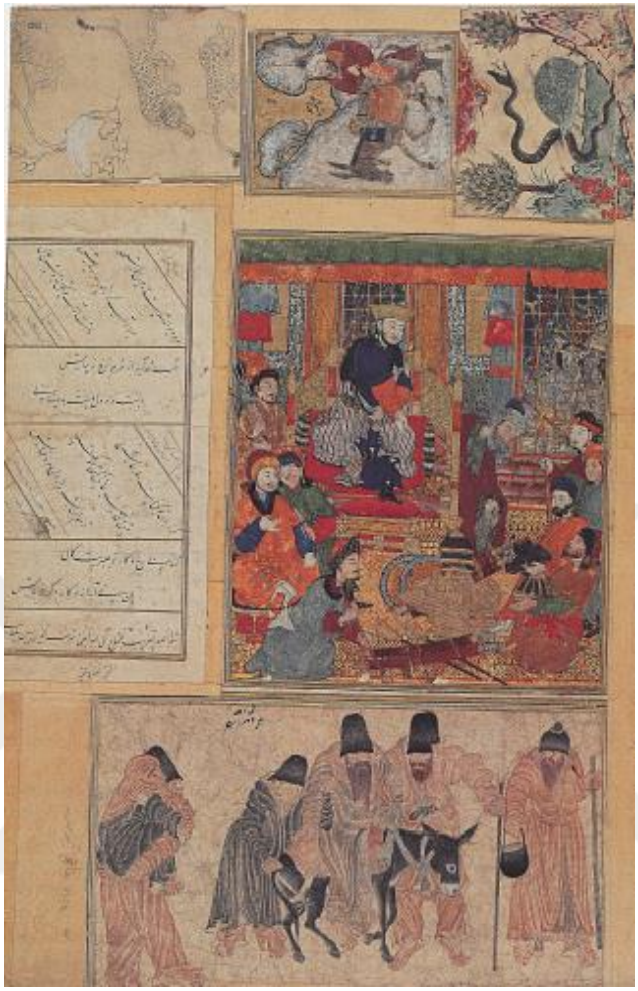
[30] W. THACKSTON (2001), **a.g.k.,** s.22.

[31] W. THACKSTON (2001), **a.g.k.,** s.VII, 41.

[32] TSMK H.2153 ve H.2160. Bu iki albüm önceleri, H.2153'de yer alan meşhur gül koklayan Fatih portresi ve Fatih dönemine ait diğer örnekler dolayısıyla Fatih Albümleri olarak adlandırılmıştır. Sonraki araştırmalarda, albümde özellikle Akkoyunlu Sultanı Yakup Bey'in anıldığı çok sayıda hat örneğinin bulunması sebebiyle Yakup Bey Albümleri olarak anılmaya başlamışlardır. Bu iki albümü tanıtan bazı yayınlar için bkz: Z. V. TOGAN, "Topkapı Sarayındaki Dört Cönk", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, S.1, İstanbul, 1953, s.73-89; Richard ETTINGHAUSEN, "Some Paintings in Four Istanbul Albums", **Ars Orientalis**, S.1, 1954, s.91-103; Nurhan ATASOY, "Four Istanbul Albums and Some Fragments From Fourteenth Century Shahnamehs", **Ars Orientalis**, S.8, 1970, s.19-48; Filiz ÇAĞMAN, "On the Contents of Four Istanbul Albums, H.2152, 2153, 2154, 2160", **Islamic Art**, S.1, New York, 1981, s.31-36. Ayrıca H.2153 ve 2160 ile ilgili bkz: **Saray Albümleri: H.2153-H.2160** (baskıda)

[33] Bu iki murakka, İlhanlı, Celayirli, Timurlu ve Türkmen dönemine ait hat, tasvir ve desenlerle, Mehmed Siyah Kalem atıflı resimleri, Çin gravür ve resimleriyle, 15. yüzyıl Avrupa gravürlerini içermektedir.

farklı olarak, Akkoyunlu Türkmen üslubunu yansıtan tasvirler ve özellikle Türkmen hattatların imzasını taşıyan çok sayıda hat çalışması yer almaktadır (Resim 2.1).

Resim 2.1: Muhtelif tasvirler ve kıt'a, Albüm, TSMK, H.2153, y.55a

Bu Topkapı albümleriyle benzer hat ve tasvir çalışmaları içeren bir diğer murakka örnekleri ise *Diez Albümleri* olarak bilinen, Berlin Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, koleksiyonundaki beş murakkadır.[34] Bu albümler 13. yüzyıl sonlarından, 18. yüzyılın sonuna tarihlenen, İran, Çin, Avrupa ve Osmanlı coğrafyasına ait *kalem-î siyahî* tasvirler, el yazmalarından alınmış minyatürler, tasvir çalışmaları, hat örnekleri ve gravürler içermektedir. 1786-1790 yılları arasında *Bab-ı Ali*'de Prusya resmi ilişkileri konusunda görevli Friedrich von Diez tarafından hazırlanan bu beş murakka, genel olarak Topkapı Albümlerinden çıkarılan

[34] Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, mss. Diez A. fols. 70-74. Bkz: David ROXBURGH, "Heinrich Friedrich Von Diez and His Eponymous Albums: Mss. Diez A. Fols. 70-74", **Muqarnas**, S.12, 1995, s.112-136.

yapraklar[35] ile İstanbul'daki çarşı ve sahaflardan satın aldığı tasvirler, hat örnekleri, desenler vb. örneklerden oluşmaktadır.[36]

1501'de merkezi Tebriz olan devletlerini kuran Safevîler döneminde (1501-1736) albüm yapımcılığının devam ettiği, tarih ve hamisinin ismi gibi kayıtlar içeren önsöz bölümüne sahip murakkaların varlığıyla anlaşılmaktadır. Bu albüm önsözlerinden en erken tarihlisi H.951/M.1544-45 tarihini taşımakta olup, Dost Muhammed tarafından Safevî Şahı Tahmasp'ın (sal.1524-1576) kardeşi Behram Mirza (ö.1549) için hazırlanmıştır.[37] Albüm geç 1300'lü yıllar ile 1543-44 arasında, özellikle nes'talik hat üstatlarının hat çalışmalarını ve tarihleri 1317-1545 yıl aralığında olan yazma eserlerden alınan veya tek sayfa hazırlanan minyatürleri, *kalem-i siyahî* tasvirleri, ipek üzerine Çin-Ming Hanedanlığına ait resimleri ve desen/tasvir çalışmalarını içermektedir.[38] 16. yüzyıl ortalarına ait diğer Safevî murakkalarından biri, Şah Tahmasp için Şah kulu Halife tarafından hazırlanan albümdür.[39] Murakka 1300-1500'lü yıllarda aktif olan hattatlara ait hat örnekleri, genel olarak Safevî el yazmalarından alınan minyatürler, tek sayfa minyatür ve *kalem-î siyahî* tasvirleri, az sayıda geç Timurlu tasvirini içermektedir. 1560-61 tarihine ait olduğuna dair önsöz içeren Emir Hüseyin Bey Albümü, Melik Deylami tarafından hazırlanmıştır.[40] Murakkadaki hat çalışmaları Yakut el-Mustasimî ekolündeki erken tarihli örnekler, Timurlu hattatlara ve 1500-1561 yılları arasında faaliyet gösteren Safevî hattatlara ait örneklerdir. 14. yüzyıla ait el yazmasına ait olduğu sanılan bir minyatür, Türkmen üslubunda birkaç *kalem-î siyahî* tasvir haricindeki tüm tasvirler, Safevî dönemine aittir.[41] 1564-66 yılları arasında Emir Gayb Bey ve Mir Seyyid Ahmed tarafından Herat'ta hazırlanan Emir Gayb Bey Albümü ise, önceki Safevî albümlerine göre çoğunlukla Safevî hat ve tasvir örneği içermesi açısından dikkat çekmektedir.[42] Murakkada, geç 1400'lü yıllar ile 1560'lar arasını kapsayan döneme ait nestâ'lik hat

[35] Roxburgh'a göre bu beş albüm, özellikle TSMK H.2152, 2153 ve B.411 numaralı murakkalardan çıkarılan tasvir ve hat örnekleri içermektedir. Bkz: D. ROXBURGH (1995), **a.g.m.,** s.113.
[36] Diez Albümleriyle ilgili hazırlanmış detaylı makaleler ve söz konusu Topkapı Albümleriyle taşıdıkları ortak özellikler için bkz: **The Diez Albums. Contexts and Contents**, Ed. Julia GONNELLA, Friederike WEIS, Christoph RAUCH, Brill:Leiden, 2016.
[37] TSMK H.2154. Önsöz metni için bkz: W. THACKSTON (2001)**, a.g.k**., s. 4-17.
[38] Albümle ilgili detaylı bilgi için bakınız: D. ROXBURGH (2005), **a.g.k.,** s.245-307.
[39] İÜK, F.1422. Albümle ilgili detaylı bilgi için bakınız: D. ROXBURGH (2005), **a.g.k.,** s.196-212. Ayrıca önsöz metni için bkz: W. THACKSTON (2001), **a.g.k.,** s.1-3.
[40] TSMK H.2151. Önsöz metni için bkz: W. THACKSTON (2001)**, a.g.k**., s.18-21.
[41] Albümle ilgili detaylı bilgi için bakınız: D. ROXBURGH (2005), **a.g.k.,** s.212-223.
[42] TSMK H.2161. Önsöz metni için bkz: W. THACKSTON (2001)**, a.g.k**., s.24-29.

çalışmaları, genel olarak 16. yüzyıl Safevî üslubunda minyatürler ve kalem-î siyahî tasvirler yer almaktadır (Resim 2.2).[43]

Bu dört murakkanın haricinde, Safevî dönemine ait diğer önemli albüm örnekleri arasında Behram Mirza hamiliğinde hazırlanmış, 1537 yılı sonrasına tarihlenen hat albümü[44], Ahmed el-Meşhedi imzası taşıyan, 1563 tarihli, önsöze sahip bir albüm[45], önsözü Şemseddin Muhammed Vasfi tarafından, 1568-1577 tarihleri arasında Meşhed'de yazılan Şah II. İsmail (sal.1576-77) Albümü[46] ve önsözü Muhammed Muhsin tarafından, 1582-83 tarihinde Herat'ta yazılan Safevî Albümü[47] sayılabilmektedir. Tüm bu murakka örnekleri, Safevîlerde albüm yapımcılığının 16. yüzyılın ikinci yarısında etkin bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.[48]

Resim 2.2: Sultanın meclisi, Albüm, TSMK, H.2161, y.3b

[43] Albümle ilgili detaylı bilgi için bakınız: D. ROXBURGH (2005), **a.g.k.,** s.223-239.
[44] TSMK B.410. Bu hat albümü, Baysungur'un Hat Albümüne benzer şekilde, aklam-ı sitte ve de nest'alik hat ekolünde üstad hattatların çalışmalarını içermektedir. Ayrıca bkz: D. ROXBURGH (2005), **a.g.k.**, s.79-80.
[45] TSMK H.2156. Orijinal metni 1492'de Mir Ali Şir Albümü için Hoca Abdullah Merverid tarafından yazılan bu önsöz metni için bkz: W. THACKSTON (2001), **a.g.k.,** s.22-23. Ayrıca bkz: David J. ROXBURGH, **Prefacing the Image: The Writing of Art History in Sixteenth-Century Iran**, Supplements to Muqarnas, Brill: LEiden-Boston-Köln, 2000, s.221.
[46] TSMK H.2138. Bu albümün önsöz metni için bkz: W. THACKSTON (2001), **a.g.k.,** s.32,33. Ayrıca bkz: D. ROXBURGH (2000), **a.g.k.**, s.99-103.
[47] TSMK H.2157. Albümün önsöz metni için bkz: W. THACKSTON (2001), **a.g.k.,** s.35-37. Ayrıca bkz: D. ROXBURGH (2000), **a.g.k.**, s.224.
[48] Bu döneme ait diğer bir Safevi murakkası için bkz: Zeren TANINDI, "Topkapı Sarayı Kitap Hazinesi'nin Nadide Eserlerinden Bir Diğeri: Hazine 2166 Numaralı Safevi Albümü Hakkında", **Sanat Tarihi Yıllığı**, S.25, İstanbul, 2016, s.187-238.

Osmanlı döneminde murakka yapımcılığı ise Timurlu-Safevî geleneğini anımsatan örneklerle sürdürülmüştür. Bilinen ilk örnek 15. yüzyılda hazırlanan ve içerdiği Baba Nakkaş'a atfedilen desen çalışmaları sebebiyle *Baba Nakkaş Albümü*[49] olarak adlandırılan murakkadır. Bu albüm daha çok Sultan II. Mehmed dönemi (sal.1451-1481) hattatlarına ait hat örnekleri ile yine bu dönemin desen çalışmaları içermekle beraber Sultan II. Bayezid'in saltanat döneminde (sal.1481-1512) kaleme alınan bazı şiirlerin varlığı murakkanın bu sultan zamanında saray nakkaşhanesinde hazırlandığını düşündürmüştür.[50]

Osmanlı murakka yapımcılığı 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren saray nakkaşhanesinde hazırlanan daha zengin ve özenli örneklerle devam etmiştir. Bunlardan 1557-1560 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Şah Mahmud Nişaburî Albümü*[51], başta Safevî döneminin meşhur hattatı Şah Mahmud olmak üzere, Sultan Ali Meşhedî, Mir Ali Herevî, Sultan Muhammed Nur, Pir Muhammed, Abdulkerim el-Harazmî ve Şemseddin Muhammed el-Kirmanî gibi ünlü hattatların kıt'alarını ile içermektedir. Murakka özellikle hat çalışmalarında görülen Kanuni Sultan Süleyman döneminin (sal.1520-1566) ünlü müzehibbi Karamemi'nin üslup özelliklerine sahip tezhipleri sebebiyle bu sultan dönemi saray nakkaşhanesinin bir ürünü olarak kabul edilmektedir.[52] Ayrıca bu albümle, içerdiği Şah Mahmud Nişaburî imzalı tezhipli hat çalışmaları ve ölçüler açısından benzerlik gösteren, dolayısıyla aynı atölyede hazırlandıkları düşünülen bir albüm daha bulunmaktadır.[53] Bu iki murakka gibi yine meşhur Timurlu ve Safevî hattatlardan Şah Mahmud Nişaburî, Sultan Ali Meşhedî ve Mir Ali'nin kıt'alarının yer aldığı diğer bir albüm *III. Murad Albümüdür*.[54] Ancak bu albüm zahriye sayfasında yazılı olan Sultan III. Murad'a (sal.1574-1595) ithaf kaydı

---

[49] İÜK F.1423. Albümle ilgili kaynaklar için bkz: Süheyl ÜNVER, **Fatih Devri Saray Nakkaşhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları,** İ.Ü. Milli Eserleri Tesisi: İstanbul, 1958; Esin ATIL, "Ottoman Painting under Sultan Mehmed II", **Ars Orientalis**, S.9, 1973, s.103-120; Julian RABY, "Mehmed II Fatih and the Fatih Album", **Islamic Art**, S.1, New York, 1981, s.42-49; Banu MAHİR, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Nakkaşhanesinde Murakka Yapımcılığı", **Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan Kitabı,** İzmir, 2002, s.401,402.

[50] Julian RABY (1981), **a.g.m.,** s.47.

[51] İÜK F.1426. Albümle ilgili kaynaklar için bkz: Filiz Çağman (yayımlanmamış kongre bildirisi), "An Early Ottoman Album from the Middle of the XVI. Century", **VII. Uluslar arası Türk Sanatları Kongresi**, (20-25 Eylül 1983), Varşova; Banu MAHİR (2002), **a.g.m.,** s.402-405.

[52] Banu MAHİR (2002)**, a.g.m.,** s.402.

[53] TSMK H.2248. Bkz: Banu MAHiR (2002), **a.g.m.,** 405, dipnot 18.

[54] Viyana Ulusal Kitaplığı, Cod. Mixt. 313. Albümle ilgili kaynaklar için bkz: Dorothea DUDA, **Islamiche Handschriften I, Die Illuminierten Handschriften der Österieichen Nationalbibliothek,** Wien, 1983, s.156-160; Banu MAHİR (2002)**, a.g.m.,** s.405-407; Aimee FROOM, "Adorned Like a Rose: The Sultan Murad Album (Avustrian National Library, Cod. Mixt. 313) and the Persian Connection", **Artibus Asiae. Pearls from Water Rubies from Stone. Studies in Islamic Art in Honor of Priscilla Soucek**, S.66, No:2, 2006, s.137-154.

ve sonrasındaki önsöz bölümüyle önceki Osmanlı murakkalarından ayrılmaktadır. Albüm önsöz kaydına göre, h.980/m.1572-73 tarihinde Cenderecizade Mehmed tarafından hazırlanmıştır.[55] Murakka meşhur hat üstadlarına ait kıt'aların yanı sıra, *Şah Mahmud Nişaburi Albümü*nde olduğu gibi saz üslubunda ve kaat'ı tekniğinde tasvirlerle 16. yüzyıl ortası Buhara-Özbek ve Safevi-Tebriz üslubunda minyatürler içermektedir.

Diğer bir saray murakkası Sultan III. Mehmed (sal.1595-1603) için 1600 yılı civarında hazırlanmış olan *III. Mehmed Murakkası*dır.[56] Albümde 15. yüzyıl Timurlu Herat, 16. yüzyıl ortası-17. yüzyıl başı tarih aralığını kapsayan, Safevi/Kazvin ve İsfahan ile 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başı Osmanlı üslubunda minyatürler, önceki Osmanlı murakkalarında da yer alan, 16. yüzyılın meşhur Safevî hattatlarına ait kıt'alar ve kağıt oyma tasvirler yer almaktadır. Murakkanın dikkat çekici yönü ise, III. Mehmed dönemine ait bazı belgeler ve dönemin tarihi olaylarını konu alan manzum ve mensur metinler içermesidir. 17. yüzyıl başlarına tarihlenen *I. Ahmed Albümü*,[57] önsöz bölümüne göre Sultan I. Ahmed (sal.1603-1617) için vassale ustası ve Vezir Kalender Paşa tarafından hazırlanmıştır (Resim 2.3). Albümde 16. yüzyılın meşhur Timurlu/Safevî hattatlarının kıt'alarının yanında Osmanlı hattatlarının imzasını taşıyan örnekler ile dönemin Osmanlı üslubunda tek figür ve padişah portreleri, günlük hayattan seçilmiş konuları gösteren minyatürler yer almaktadır. Kalender Paşa tarafından Sultan I. Ahmed'e sunulmak üzere hazırlanan bir albüm daha bulunmaktadır. Bu örnek Safevî ve Osmanlı hattatlarının kıt'alarından oluşan bir hat albümüdür.[58]

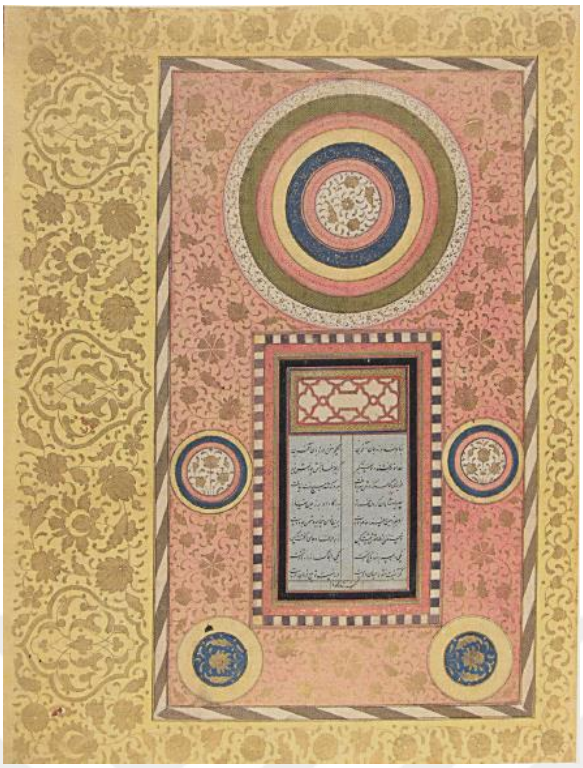
---

[55] Albümün önsöz metni için bkz: Wheeler THACKSTON, **a.g.k.,** 30-31.

[56] TSMK, H.2165. Albümle ilgili kaynaklar için bkz: Banu MAHiR (2002), **a.g.m.,** s.408-409; Banu MAHİR, "An Album Prepared for Sultan Mehmed III: Mehmed III Album" **XI. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi**, Utrecht, 1999; Banu MAHİR, "Sultan III. Mehmed İçin Hazırlanmış Bir Albüm: III. Mehmed Albümü", **16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı**, **Sanat Tarihi Derneği Sempozyum Bildirileri**, (11-12 Nisan 2001), İstanbul, 2004, s.168-186; Erol KALENDER, **Topkapı Sarayı Müzesi H.2165 No.lu Albümün Minyatürleri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993.

[57] TSMK, B.408. Albümle ilgili kaynaklar için bkz: Serpil BAĞCI, "Presenting Vassal Kalender's Works: The Prefaces of Three Ottoman Albums", **Muqarnas**, S.30, Brill:Leiden, 2013, s.255-313; Emine FETVACI, "The Album of Ahmed I", **Ars Orientalis**, S.42, Washington, 2012, s.127-138; Serpil BAĞCI, "Vassal Kalender Paşa'nın Eserlerinin Takdimi: Üç Osmanlı Murakkasının Mukaddimesi", **Filiz Çağman'a Armağan**, Ed. Ayşe Erdoğdu-Zeynep Atbaş-Aysel Çötelioğlu, Lale Yayıncılık:İstanbul, 2018, s.131-161.

[58] TSMK H.2171. Bkz: Serpil BAĞCI (2013), **a.g.m.,** s.259-263.

Resim 2.3: Şah Mahmud imzalı kıt'a, *I. Ahmed Albümü*, TSMK, B.408, y.22a

18. yüzyıl Osmanlı murakkalarının önemli örnekleri arasında, içerdikleri kayıtlara göre, Veliyüddinzade Mehmed Emin Efendi (ö.1805) için düzenlenen murakkalar sayılabilmektedir.[59] Mehmed Emin Efendi (ö.1805) 18. yüzyılın ta'lik hat üstatlarından Şeyhülislam Veliyüddin Efendi'nin oğlu ve önemli görevlerde bulunmuş olan devlet adamlarından biridir. Bu murakkalardan H.2155 ve H.2168 numaralı albüm 18. yüzyıl Osmanlı; H.2135 ve H.2162 numaralı albüm ise Avrupa seraseri kumaş kaplıdır. Cilt özellikleri ve içerdikleri hat çalışmalarından bazıları bu albümlerin 18. yüzyıl sonlarına doğru hazırlandıklarını göstermektedir.[60] Bu albümlerden birinde,[61] çoğu *kalem-î siyahî* teknikte olmak üzerer, 16.- 17. yüzyıllar arası Safevî minyatürleri, Avrupa gravürleri ve Osmanlı minyatürleri yer almaktadır. Mehmed Emin Efendi için hazırlanan diğer bir murakka ise,[62] meşhur Timurlu,

[59] Bunlar TSMK H.2135, H.2155, H.2162, H.2168, İÜK, F.1428 numarada kayıtlı murakkalardır. Bu albümlerle ilgili yayınlar için bkz. Ali Nihat KUNDAK, "An Ottoman Album of Drawings Including European Engravings (TSMK, H.2315), **Thirteenth International Congress of Turkish Art, Proceedings**, ed. G. David-I. Gerelyes, Budapeşte, 2009, s.423-437; Zeynep ATBAŞ, "Dağılmış Bir Safevi Murakkasının 18. yüzyıla Ait Bir Osmanlı Murakkasında Değerlendirilişi", **Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Günsel Renda'ya Armağan**, Ankara, 2011, s.51-60; Zeynep ATBAŞ, "Osmanlı Aydını Mehmed Efendi ve Murakkaları, **The International Congress of Turkish Art (14th ICTA)**, College de France, Paris, 2013, s.117-126.

[60] Zeynep ATBAŞ (2013), **a.g.m.,** s.122.

[61] TSMK, H.2135.

[62] TSMK, H.2155.

Safevî ve Osmanlı hattatlarına ait hat çalışmaları, 16.-17. yüzyıl Safevî dönemine ait tasvirler, 18. yüzyıl Osmanlı portre çalışmaları içermektedir. 16. yüzyıl Safevî tasvirlerinin 18. yüzyıl Osmanlı murakkalarında değerlendirildiğini gösteren bir albüm daha bulunmaktadır.[63]

Topkapı Sarayı koleksiyonundaki murakkalarda çok sayıda Özbek üslubunda tasvir yer alması, Özbek-Şeybanî hamiliğinde murakka yapımcılığının olduğu düşündürür. Buhara merkezli olarak Mâverâünnehir bölgesinde hüküm süren Şeybanî Hanlığı (1500-1599), 16. yüzyıl boyunca kısa ve uzun süreli olmak üzere Horasan bölgesini de idare altına almıştır. Saray koleksiyonundaki bir albümün,[64] eksik yaprakları olmasına rağmen, sayfaların tasarımı ile içerdiği tasvir ve hat örnekleri bakımından, Özbek Şeybanî hamiliğinde hazırlanmış bir murakkanın parçası olması muhtemeldir.

2.2. Babürlü Murakka Yapımcılığı

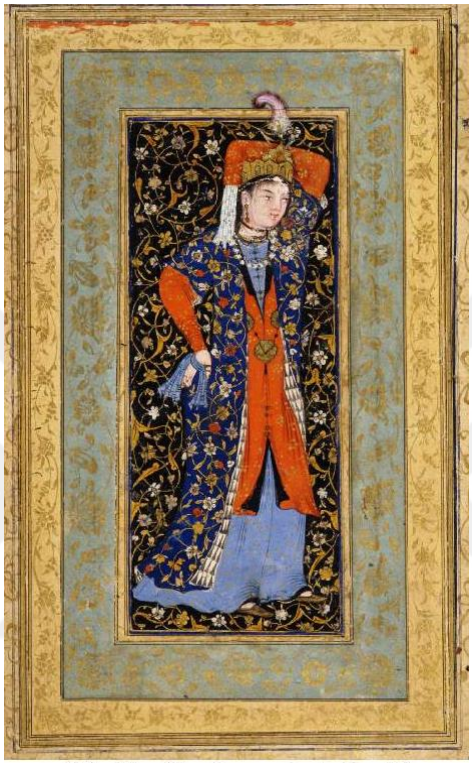
Kendilerini Timurlu kültürünün mirasçısı olarak gören Babürlüler döneminde de murakka yapımcılığı kitap sanatlarının önde gelen bir etkinliği olarak yer alır. Bu döneme ait murakkalar, tasarım açısından Safevî örneklerine benzer şekilde, en başta tezhipli şemseli bir zahriye sayfası, sonrasında serlevha tezhipli önsöz bölümü ve bu bölümden sonra karşılıklı yapraklarda hat çalışmaları ve tasvirler şeklinde düzenlenmiştir. Bununla beraber zahriyesi, önsöz bölümüyle birlikte orijinal halini korumuş az sayıda Babürlü albümü günümüze ulaşmıştır. Babürlü albüm yapraklarının büyük bir kısmı tek yaprak/grup halinde veya Babürlü sonrası hazırlanan bir albüme dahil olarak çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdadır.

Babürlü döneminden bilinen en erken tarihli murakka örneği *Fitzwilliam Albümü* olarak adlandırılan, içindeki hat ve tasvir örneklerinin çoğu Babürlü şahı Hümayun Şah (sal.1530-40/1555-56) dönemine ait olan albümdür (Resim 2.4). Bu albüm bir bütün olarak günümüze ulaşmamıştır. Ancak diğer koleksiyonlardaki yapraklarla olan ölçüler, kenar süslemeleri, yapraklara eklenen tasvir ve hat örneklerinin bu

[63] TSMK H.2169. Albümün yayını için bkz: Banu MAHİR "Album H.2169 in the Topkapı Palace Museum Library", **Thirteenth International Congress of Turkish Art, Proceedings**, ed. G. David-I. Gerelyes, Budapeşte, 2009), s.465-476.

[64] TSMK, E.H. 2841. Albümün yayını için bkz: Zeren TANINDI, "Safevi, Özbek ve Osmanlı İişkisinin Kitap Sanatına Yansıması: Bir Saray Albümü ve Şeyhzade Nakkaş", **Filiz Çağman'a Armağan**, Lale Yayıncılık: İstanbul, 2018, s.579-590.

benzer üslup özelliklerinden dolayı aynı albüme ait oldukları düşünülmektedir.[65] Albümde 16. yüzyıl ortası Buhara-Özbek ekolü ile aynı dönem Babürlü üslubunda bir el yazmasından çıkarılmış veya tek sayfa minyatürler yer almaktadır. Tasvirli yaprakların arka yüzlerine yine 16. yüzyıl ortasına ait kıt'alar yerleştirilmiştir. Albüm, minyatürlerin ait olduğu dönem ve bir hat çalışmasında geçen kayıt sebebiyle Hümayun Şah ile ilişkilendirilmektedir.[66]

Resim 2.4: Dans eden kız portresi, *Fitzwilliam Albümü*, Fitzwilliam Museum, Cambridge, 162.1948

Hümayun Şah'dan sonra tahta geçen Ekber Şah'ın (sal.1556-1605) uzun ve kitap sanatları açısından oldukça verimli saltanat dönemine ait bir murakka örneği günümüze ulaşmamıştır. Bu şah döneminin ünlü devlet adamı ve tarihçisi Ebü'l- Fazl el-Allâmî'nin[67] Ekber dönemi olaylarını anlattığı eseri *Ayîn-î Ekberî*'de bu dönemde Ekber Şah tarafından murakkalar hazırlandığı yazılı olmakla beraber bu albümlerin

[65] Beach'e göre aynı albüme ait olan bu on adet murakka yaprağının büyük bir kısmı Cambridge, Fitzwilliam Museum'da, diğer yapraklar British Museum ve eski Binney Koleksiyonundadır. Bkz: Milo Cleveland BEACH, **Early Mughal Painting**, Harvard University Press: Cambridge, MA and London, 1987, s.37-47. Albüm yaprakları yaklaşık 19 x 29 cm ölçülerindedir. Ayrıca bu albüme ait bazı yapraklar için bkz:M. BEACH (1987), **a.g.k.**, res.8, s.16, 24-30, 32,33.

[66] Mahmud İshak Şehabi'ye ait bir kıt'anın ketebe kaydında çalışmanın 1546-47 yılında Kabil şehrinde hazırlandığının yazılı olması ve Hümayun Şah'ın 1545-55 yılları arasında bu şehirde bulunması araştırmacıları albümü bu Babürlü şahıyla ilişkilendirmeye yönlendirmiştir. Bkz: M. BEACH (1987), **a.g.k**., s.46, res.33.

[67] Enver KONUKÇU, " Ebü'l- Fazl el-Allâmî", **TDV İslam Ansiklopedisi,** S.10, İstanbul, 1994, 314.

veya bunlardan çıkarılmış yaprakların günümüze ulaşıp ulaşmadıkları bilinmemektedir.[68] Ekber Şah'dan sonra tahta geçen oğlu Cihangir (sal.1605-1627) ve torunu Şah Cihan (sal.1627-1658) döneminde ise murakka yapımcılığı saray atölyesinde yazma eser üretimine nazaran daha çok ilgi görmüştür.[69]

Cihangir dönemi (sal.1605-1627) resim faaliyetleri sultanın tahta geçmeden önceden, şehzadeliği döneminde Allahabad'da kurduğu atölyede başlamıştır.[70] Cihangir döneminde, babası Ekber Şah gibi yoğun bir yazma eser üretim faaliyeti yerine daha çok tek sayfa minyatürler hazırlanmıştır.[71] Cihangir albümlerinde genel olarak Timurlu-Safevî, Babürlü, Dekkan üslubunda tasvirler, Avrupa gravürleri ile Avrupalı gravür ve yağlıboya tabloların Babürlü kopyaları yer almaktadır. Albümler karşılıklı yapraklarda tasvir ve hat çalışması düzeninde olup hat örnekleri genel olarak İranlı ve Babürlü nest'alik hat üstadlarına aittir. Cihangir albümlerinin en ayırt edici ve Babürlü kitap sanatları açısından önemli özelliği sayfa kenarlarına yapılmış tasvirlerdir. Sayfa kenarında altınla boyalı doğa manzarası üzerine altınla boyalı veya pastel tonlarda renklendirilmiş figürlü resimler yer almaktadır. Bazı albümlerde sayfa kenarında bir konu tasvir edilirken, bazılarında çeşitli meslekten ve statüden kişilerin bir işi icra etmesi betimlenmiştir. Genel olarak, hat çalışması yer alan albüm yapraklarının sayfa kenarı figürlü tasvirlerle; tasvirli albüm yapraklarının sayfa kenarı ise doğa manzaralarıyla süslenmiştir.[72]

---

[68] Bu kaynağa göre, Ekber Şah için sarayın önemli devlet adamlarının ve şahın çeşitli hizmetkarlarının portrelerini içeren büyük bir albüm yapılmıştır. Brand ve Lowry'e göre, Ekber dönemine ait portreler değerlendirildiğinde, açık yeşil zemine ve doğa manzaralı zemine yapılan iki tür özellikteki portreleri içeren ayrı ayrı en az iki adet portre albümü hazırlanmış olmalıdır. Bkz: Michael BRAND-Glenn D. LOWRY, **Akbar's India: Art from Mughal City of Victory**, The Asia Society Galleries: Japan, 1985, s.79,81.

[69] Cihangir ve Şah Cihan dönemlerine ait, 1600-1660 yılları arasında hazırlanan önemli murakkaların listesi için bkz: Milo Cleveland BEACH, **The Grand Mogul: Imperial Painting in India 1600-1660**, Sterling and Francine Clark Art Institute, Massachusetts, 1978, s.74-77.

[70] Cihangir şehzadeliği döneminde babası Ekber Şah'a isyan ederek Allahabad'a gitmiş, kendisini *Şah* ilan ederek ve 1600-1604 yılları arasında bu şehirde kalmıştır. Safevî musavvir Aka Rıza el-Herevî idaresindeki Allahabad atölyesinde, Safevi etkili Babürlü üslubunda önemli el yazması ve minyatürler hazırlanmıştır. Bu atölyede hazırlanan eserler için bkz: M. BEACH (1978), **a.g.k.**, s.33-43.

[71] Cihangir döneminde şahın kendisi tarafından kaleme alınan *Cihangirname* gibi önemli el yazmaları hazırlanmış olmakla beraber bunların günümüze ulaşan minyatürlü kopyaları bilinmemektedir. Şahın saltanatının ilk yıllarında, saray atölyesindeki önemli musavvirler tarafından, Ekber Şah dönemine ve daha erken tarihlere ait bazı el yazmalarına minyatürler eklenmiş ve gerekli görülenler tamir edilmiştir. Bkz: Jeremiah P. LOSTY, **The Art of the Book in India**, British Library Press: London, 1982, s.84.

[72] Cihangir dönemi albüm bordür bezemeleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz: J. P. LOSTY, "The Bute Hafiz and the Development of Border Decoration in the Manuscript Studio of the Mughals", **The Burlington Magazine**, S.127, no:993, Aralık-1985, s.860.

Cihangir Albümlerinin en erken tarihlilerinden biri, sultan tahta geçmeden önceki dönemde, muhtemelen şehzadenin Allahabad atölyesinde hazırlanmış olan *Şah Selim Albümü*'dür (Resim 2.5). Sultan Cihangir'in tahta geçmeden önceki ismi Selim'dir. Şehzadeliği döneminde babasına isyan ederek kendisini *Şah* ilan etmiş ve bu dönemde *Şah Selim* ismiyle anılmıştır. Bu albümdeki bazı tasvirlerde geçen *Şah Selim* ifadesi sebebiyle albüm bu döneme atfedilmektedir.[73] Bu albüm bütün olarak günümüze gelmemiştir. Albüme ait birbirlerinden ayrılmış otuz yaprak, günümüzde Avrupa ve Amerika'daki çeşitli koleksiyonlardadır.[74] Albüm yapraklarının karakteristik özelliği boyanmamış zemine, içlerinde bitkisel kompozisyon yer alan geometrik ve bitkisel formlardaki kartuşlarla bezeli bordürleridir. Albüm yapraklarının çoğunda tarih aralığı 1600-1605 yılları arasında değişen, Babürlü üslubunda ayakta veya oturur şekildeki tek figür tasvirleri yer almaktadır. Bunlar, Selim'in portresi, devlet adamları, dini figürler, Hıristiyan ikonografisinden alınmış sahneler, Hıristiyan azizler, Hinduizmle ilişkili figürlerdir.[75] Genel olarak bu tasvirlerinin her birinin üst kısmına (bazılarının üstüne ve altına), dikdörtgen bölmeler içerisinde, edebi eserlerden alınmış dizeler eklenmiştir.

[73] Bu tasvirler için bkz: Elaine WRIGHT, **Muraqqa. Imperial Mughal Albums from Chester Beatty Library**, Art Service International, Alexandria, Virginia, 2008, res.19-21.

[74] Bu albüm yapraklarının bulunduğu koleksiyonlar için bkz: Chester Beatty Library, 44.1 - 44.6, 11A.35 (E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** kat. No: 26-33); San Diego Museum of Art, 1990:314, Katalog bilgisi ve görseli için bkz: http://collection.sdmart.org/Obj5040?sid=95&x=1420 Erişim tarihi:05/01/2019 ; Los Angeles County Museum of Art, M.81.8.12. Yayını için bkz: Pratapaditya PAL, **Indian Painting: A Catalogue of the Los Angeles County Museum of Art Collection**, **Volume 1: 1000-1700**, Los Angeles County Museum of Art: Los Angeles, 1993, kat. no: 66; Arthur M. Sackler Gallery, S.1986.408 ve 422. Yayını için bkz: Milo Cleveland BEACH, **Imperial Image: Paintings for the Mughal Court (Revised and Expanded Edition)**, Freer Gallery of Art Arthur M. Sackler Gallery-Mapin Publising: Washington D.C., 2012, kat. No: 19A, 19B; Harvard University Art Museum, 2002.50.29, 2009.202.251 ve 254. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.harvardartmuseums.org/collections?q=salim+album Erişim Tarihi 05/01/2019; Victoria and Albert Museum, Is 218-1952. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: http://collections.vam.ac.uk/item/O92460/saint-luke-painting-unknown/; Museum für Islamic Kunst, I.1986.185; Musee des Arts Asiatiques Guimet, Inv. 7134 Yayını için bkz: **Louvre Koleksiyonlarından Başyapıtlarla İslam Sanatının Üç Başkenti: İstanbul, Isfahan, Delhi**, Ed. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi: İstanbul, 2008, kat. no: 136); British Museum, OA 1956.10-13.02. Albüm yaprakları sonradan içerisine yerleştirildikleri kartonla birlikte yaklaşık 23 x 15 cm ölçülerindedir.

[75] Albümdeki tasvirlerle ilgili detaylı bilgi için bkz: E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.55-67.

Resim 2.5: Hz. Meryem portresi, *Şah Selim Albümü*, Chester Beatty Library, CBL, In 44.6

Babürlü dönemi murakkaları arasında sanatsal olarak ve içerik açısından günümüze gelen en önemli örneklerden biri *Gülşen Albümü*'dür.[76] Cihangir döneminde hazırlanan[77] albümün yapraklarının büyük bir kısmı toplu bir şekilde iki koleksiyonda diğerleri çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdadır.[78] Bu murakkada,

[76] Gülistan Sarayı Kütüphanesi Koleksiyonundaki yapraklarda yazılı olan *Murakka-i Gülşen* ifadesinden dolayı günümüzde bu şekilde adlandırılmaktadır. Bkz: Kambiz ESLAMI, "Golsan Album", **Encylopedia Iranica**, S.11, New York, 2003, s.104-108.

[77] Albümdeki tasvirler Cihangir dönemine ait olmakla birlikte bir yaprakta yer alan şiirin ebced hesabı H.1046/M.1636 tarihini vermektedir. Bu sebeple Cihangir (s.1605-1627) dönemine ait yaprakların Şah Cihan (s.1628-1657) döneminde albüm olarak düzenlenmiş olabileceği şeklinde yorum da yapılmaktadır. Bkz: Kambiz ESLAMI (2003), **a.g.m.**, s.105. Ayrıca son dönemdeki kataloglarda yayınlanan, murakkanın yapraklarından ayrı olan cildinin arka kapağının iç yüzündeki kartuşta "*amel-i Muhammed Rıza el-Herevî 1041*" ibaresi yazılıdır. Bu ibareye göre murakka Muhammed Rıza olarak adı geçen, Cihangir'in şehzadelik döneminden beri atelye sorumlusu olan Aka Rıza tarafından 1631-32 tarihinde hazırlanmıştır. Albümün tamamlanma tarihi Şah Cihan'ın saltanat dönemine işaret etmekle birlikte, murakka içerik ve sayfa kenarı düzenlemeleri açısından bir bütün olarak ele alındığında büyük oranda Cihangir'in sanat hamiliğinde hazırlanmış olduğu görülür. Bkz: Milo Clevand BEACH (2012), **a.g.k.,** s.105-106, no:20B.

[78] Bu albümün doksan yaprağı, ciltsiz olarak Tahran Gülistan Saray Kütüphanesi, 1663 numarada; yirmi beş yaprağı ise Berlin Staatbibliothek, A.117 numarada yer almaktadır. Albüm yaprakları yaklaşık 40 x25 cm ölçülerindedir. Berlin koleksiyonundaki albüm, ilk kez 1924 yılında Ernst Kühnel ve Hermann Goetz tarafından yayınlanmış ve bu yayında murakka "Cihangir Albümü" olarak

Behzad, Aka Mirek ve Sadikî gibi İranlı meşhur musavvirlere ait tasvirler, Aka Rıza, Mir Seyyid Ali, Abdüssamed ve Ferruh Bey gibi 16. yüzyıl sonu -17. yüzyıl başı Babürlü saray atölyesindeki Safevî kökenli sanatçılara ait tek sayfa minyatürler, *Zafername, Şahname*-i Firdevsî, *Hamse*-i Nizamî gibi eserlere ait minyatürler, Babürlü devlet adamlarının portreleri, Hıristiyanlık temalı Avrupa gravür ve tablolarının Babürlü sanatçılar tarafından yapılan kopya ve uyarlamaları[79] ve Avrupa gravürleri yer almaktadır. Albümde karşılıklı sayfalarda birer veya birkaç tasvirden oluşan düzenlemeler görülürken; sonraki yaprakta da karşılıklı hat çalışmaları bulunmaktadır. Bu murakkadaki hat çalışmalarının çoğu Mir Ali Herevî'ye (ö.1545) ait kıt'alardan ibaret olup;[80] Sultan Ali Meşhedî (ö.1520), Muhammed Hüseyin Zerrin Kalem ve Ezher Tebrizî imzasını taşıyan hat örneklerine de rastlanmaktadır.[81] Murakkanın kitap sanatları açısından en dikkat çekici yönü sayfa kenarlarındaki tasvirlerdir. Tasvirli yapraklarının sayfa kenarları altınla boyalı doğa manzarasına çeşitli hayvan tasvirleri veya sarmal dallarda hatayilerin yer aldığı bitkisel kompozisyonlar ve bazı yapraklarda bu bitkisel kompozisyon üzerinde yine bezemeli kartuşlarla süslüdür. Hat çalışmalarının yer aldığı yaprakların sayfa kenarlarında ise genel olarak yine altınla boyalı doğa manzarasının üzerinde çeşitli figürler betimlenmiştir. Bu tasvirler bir sultanın/şehzadenin günlük hayatından sahneler, Hıristiyan ikonografisinden alınmış figürler, katiblik, musavvirlik vb. meslekleri icra eden figürler gibi çeşitlilik göstermektedir. Bu figürler bazı yapraklarda altın ağırlıklı, bazı yapraklarda ise açık renk tonların veya tamamen boyalı şekilde

---

adlandırılmıştır (Bkz: Ernst KÜHNEL, and Hermann GOETZ, **Indische Buchmalereien aus dem Jahangir-Album der Staatsbibliothek zu Berlin,** Scarabaeus: Berlin, 1923-kitabın İngilizce yayını: Ernst KÜHNEL- Hermann GOETZ, **Indian Book Painting from Jahangir's Album in the State Library in Berlin,** Kegan Paul, Trench, Trubner&Co. Ltd., London, 1926*)*. Sonraki araştırmalarda bu albüm ile Gülistan koleksiyonundaki albüm arasındaki yakın benzerlikler sebebiyle bu iki albümün aynı murakkaya ait yapraklar olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Berlin Albümünün tüm yapraklarının dijital yayını için bkz: http://orient-digital.staatsbibliothek-berlin.de/receive/SBBMSBook_islamhs_00008080. Erişim tarihi: 10/01/2019. Gülistan koleksiyonundaki bazı yaprakların yayını için bkz: Mohammad Ali RAJABI, **Iranian Masterpieces of Persian Painting**, Tehran Museum of Contemporary Art: Tahran, 2005, s.421-482. Ayrıca albümle ilgili detaylı bilgi için bkz: K. ESLAMI (2003), **a.g.m.,** s.104-108; Susan STRONGE, "The Gulshan Album, c.1600-1618", **Muraqqa. Imperial Mughal Albums from the Chester Beatty Library Dublin**, Art Services International: Alexandria Virginia, 2008, s.77-81.

[79] Gülşen Murakkasındaki Hristiyan temalı minyatürler için bkz: Milo Cleveland BEACH, "Gulshan Album and Its European Sources", **Bulletin of the Museum of Fine Arts**, S.63, no:332, Museum of Fine Arts: Boston, 1965, s.63-90.

[80] Cihangir ve halefi Şah Cihan dönemi murakkalarındaki hat çalışmalarının büyük bir kısmı Heratlı meşhur hattat Mir Ali'ye ait kıt'alardır. Bunlar genellikle albüm hazırlanırken tezhiplenerek yapraklara yerleştirilmiştir.

[81] Albümle ilgili detaylı bilgi için bkz: Kambiz ESLAMI (2003), **a.g.m.,** s.104-108; Susan STRONGE (2008), **a.g.m.,** s.77-81.

resmedilmiştir. Bu figürlü bordürler, başta Cihangir Şahın şehzadeliğinden beri saray atölyesinin başında bulunan Aka Rıza olmak üzere, yine bu sultan ve Şah Cihan döneminin önemli musavvirleri tarafından hazırlanmıştır.[82] Tasarım ve içerik açısından *Gülşen Albümü*'yle benzer yapraklara sahip diğer bir albüm olan *Gülistan Albümü*,[83] Babürlü hattat Muhammed Hüseyin Zerrin Kalem tarafından istinsah edilen önsöz metnindeki ebced hesabına göre h.1019/m.1610-11 tarihinde hazırlanmıştır. Kırk üç yapraktan oluşan bu albümün yaprakları Kaçar Şahı Nasireddin Şah'ın (s.1848-1896) mülkiyetinde olduğu dönemde *Gülşen Albümü*'ne ait yapraklarla birleştirilerek tek bir cilt içerisine yerleştirilmiş daha sonra ayrılmıştır.[84]

Cihangir Şah'dan sonra tahta çıkan Şah Cihan döneminde de (sal.1628-1657) murakka yapımcılığı yazma eser üretiminden daha fazla ilgi görmüş, sultanın hamiliğinde önemli sultanî albümler hazırlanmıştır. Şah Cihan dönemine ait murakkalardan bilinen en erken tarihli örnek şahın şehzadeliği döneminde hazırlanan ve tahta geçmeden önceki ismi olan *Hürrem* adıyla anılan albümdür. Birbirinden ayrı yirmi yapraktan oluşan *Hürrem Albümü*'nün[85] her yaprağının arkasında şehzadenin kendi el yazısıyla yazdığı çeşitli notlar ve hat çalışmaları bulunmaktadır.[86] Albümdeki tarihli hat çalışmaları 1607-1612 yılları arasını kapsamaktadır. Tasvirler ise Avrupalıların ve Hintlilerin portreleri, dervişler ve saraylılar, müzisyenler, seyisler, müderrisler ve aşıklar tamamen boyanmış veya hafif renklendirilmiş olarak resmedilmiştir. Murakkanın karakteristik özelliği bazı yaprakların alt ve üst kısmında yer alan üzerleri renkli zemine altın hatayilerle bezeli dar pervazlardır. Albümün sayfa kenarları da bu dar pervazlar gibi süslenmiştir.

---

[82] Bu murakkanın bordür tasvirlerini hazırlayan sanatçılarla ilgili detaylı bir yayın için bkz: Yedda A. GODARD, "Les Marges du Muraqqa' Gulshan", **Athar-e-Iran**, S.1, 1936, s.11-33.

[83] Gülistan Sarayı Kütüphanesi, no.1664. Albüm yaprakları 42 x 26cm ölçülerindedir. Bkz: Kambiz ESLAMI (2003), **a.g.m.**, s.104.

[84] Kambiz ESLAMI (2003), **a.g.m.**, s.104. *Gülşen Albümü*'nün orijinal cildi günümüzde Washington Freer Gallery of Art koleksiyonunda (iç ve dış kapak: F1999. 2a ve 2b) bulunmaktadır (Yayını için bkz: Milo Cleveland BEACH (2012), **a.g.k**., s.104-106).

[85] Bu albüm 1959 yılında Sotheby's Kataloğunda yayınlanmış olup (Sotheby's, Important Western and Oriental Illuminated Manuscripts and Miniatures, June 15, 1959) bu müzayededede Hagop Kevorkian tarafından satın alınmıştır. Günümüzde Avrupa ve Amerika'daki farklı koleksiyonlara dağılmış durumdaki yaprakların bazılarının yeri bilinmemektedir. Albüm yaprakları 21,7 x 14 cm ölçülerindedir. Albümle ilgili bilgi için bkz: E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.473; M. BEACH (1978), **a.g.k.**, s.74.

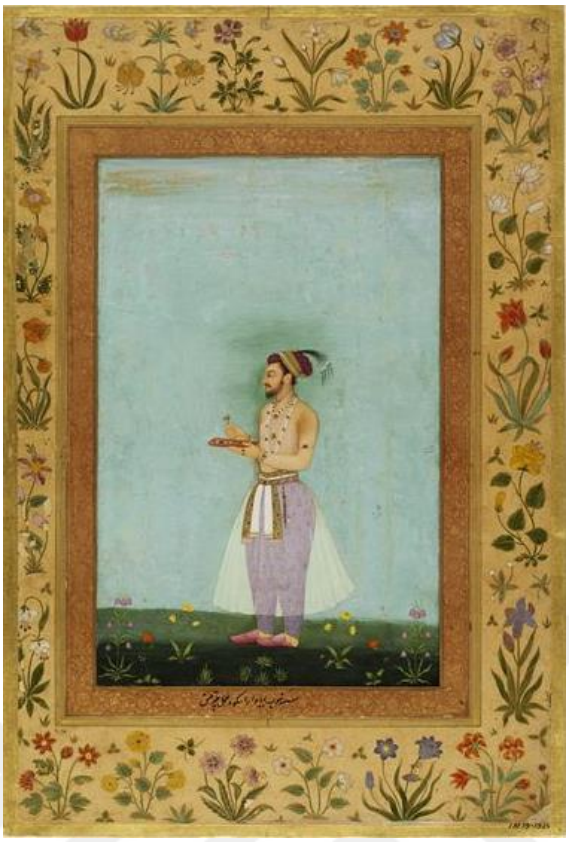
[86] Hattatlığıyla bilinen şehzade bazı hat çalışmalarına *Sultan Hürrem* şeklinde imzasını atmıştır. Bkz: San Diego Museum of Art, 1990.333 Katalog bilgisi ve görseli için bkz: http://collection.sdmart.org/Obj5189?sid=95&x=2134 Erişim tarihi: 11/01/2019

Şah Cihan'ın saltanat dönemine ait murakka örnekleri incelendiğinde, ayırt edici özelliklerinden biri sayfa kenarı süslemeleridir. Cihangir albümlerinin sayfa kenarlarındaki altınla boyalı kompozisyonların yerini tamamen boyanmış şekilde, bazı murakkalarda, sultani yapılardaki cephe süslemelerine benzer iri çiçek sıraları; bazı murakkalarda doğa manzaraları; bazılarında ise figürler almıştır.[87] Ayrıca, Şah Cihan albümlerinde çoğunlukla, geçmiş dönemlerin sanatçılarının tasvirleri yerine Cihangir dönemi ve çağdaş musavvirlerin imzasını taşıyan minyatürler yer almıştır. Bu döneme ait sultanî albümlerden biri olan *Minto Albümü*, birbirinden ayrı kırk yapraktan oluşmaktadır (Resim 2.6).[88] Hazırlandığı tarih tam olarak bilinmemekle beraber, bu albüm Cihangir ve Şah Cihan döneminin önemli musavvirlerine ait tasvirler içeren bir Babürlü albümüdür. İçindeki minyatürler, genel olarak 1610-1640 yılları arasındadır. Albüm sarayın meşhur sanatçıları olan Bişitr, Govardan, Haşim ve Mansur'a ait Cihangir ve Şah Cihan'ı şehzadeleriyle veya tek portre halinde gösteren minyatürleri, dervişlerin, bazı devlet adamlarının ayakta portrelerini, Hz. İsa'nın, Türk sultanının portresini ve Babürlü sultanların portrelerini, Timur'u hizmetkârıyla at üstünde gösteren resimleri içerir. Murakkada Mir Ali'ye ait kıt'alar da vardır. Bunlar Babürlü üslubunda tezhiplenerek albüme yerleştirilmiştir.[89] *Minto Albümü*nün yaprak kenarı süslemeleri Şah Cihan dönemi murakkalarının karakteristik özelliğini taşımaktadır. Bazı sayfa kenarları boyanmamış zemine rengârenk laleler, zambaklar, karanfiller vb. bahar çiçekleriyle süslüdür. Bazı sayfa kenarlarında ise bu çiçekler altınla boyalıdır. Bazılarında altınla geçme bantlar, içleri hatayiler veya küçük kuşlarla bezeli kartuşlar vardır.

[87] J. P. LOSTY (1985), **a.g.m.,** s.870.

[88] Bu albüm, önceleri, 1807-1813 yılları arasında Hindistan'da hizmette bulunan Lord Minto'nun mülkiyetinde olduğundan dolayı bu ismi almıştır. Albümün on dokuz yaprağı Chester Beatty Library, 07A.1-07A.19 arasında; yirmi bir yaprağı ise Victoria and Albert Museum, 8, 9, 10, 11, 12, 12A, 13, 14, 17, 18A, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28 noda bulunmaktadır. Albüm yaprakları yaklaşık 38,9 x 27,2 cm ölçülerindedir. Chester Beatty koleksiyonundaki yapraklar için bkz: E. WRIGHT (2008), **a.g.k**., kat. no. 36-54; Victoria an Albert Museum'da bulunan yapraklar için bkz: http://collections.vam.ac.uk/search/?limit=15&q=minto+album&commit=Search&category%5B%5D=THES263148&narrow=1&offset=0&slug=0 Erişim tarihi: 11/01/2019

[89] Albümdeki Mir Ali imzalı kıt'alardan birinin tezhipli bölümünde Babürlü musavvir Devlet'in imzası bulunmaktadır. Bkz: E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** kat. no: 47B.

Resim 2.6: Dara Şikoh portresi, *Minto Albümü*, Victoria and Albert Museum, IM.19-1925.

Şah Cihan döneminin diğer bir saray murakkası olan *Wantage Albümü*[90] birbirinden ayrı 33 yapraktan oluşmaktadır.[91] Bu albüm, Minto Albümü ve yine Şah Cihan dönemine ait *Kevorkyan* Albümü ile sayfa kenarı bezemeleri ve içerik açısından oldukça benzer durumdadır.[92] Albümde 17. yüzyıl başı Babürlü üslubunda, Mansur, Manohar ve Balcand gibi önemli saray sanatçılarına ait minyatürler yer almakta olup, bunlar Safevi, Babürlü ve Racput sultanlarıyla bazı devlet adamlarının portreleri, kuş ve hayvanları betimleyen minyatürler ve Hıristiyan ikonografisinden alınmış bir tasvirdir. Geri kalan tasvirlerin, bazı üslup özellikleri sebebiyle, 17. yüzyıl

[90] Albüm müzeye 1921 yılında Lady Wantage isminde İngiliz bir asilzade tarafından bağışlandığı için bu isimle anılmaktadır.

[91] Kaynaklarda albümde 33 yaprak olduğu belirtilmekle beraber, (E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.472) söz konusu müzenin websitesinde bu albüme ait elli dokuz yaprak yer almaktadır. Bkz: http://collections.vam.ac.uk/search/?limit=45&narrow=1&q=wantage&commit=Search&collection%5B0%5D=THES48598&offset=45&slug=0 Erişim tarihi: 12/01/2019 Albümün bazı yapraklarının yayını için bkz: **Indian Drawings; Art of India, Paintings and Drawings in the Victoria and Albert Museum**. **Catalogue and Microfische Guide,** Emmett Publishing: Surrey, 1992, s.80-82, s.104-105. Albümün yaprakları yaklaşık 37 x 25 cm ölçülerindedir.

[92] Bu üç albümde, içerik ve sayfa kenarı süslemelerinin benzerliğinin yanı sıra, her sayfanın dış kenarına sonradan eklenen altın şeritler bulunmaktadır. Tüm bu benzerlikler sebebiyle üç albüm kaynaklarda aynı atölyenin ürünleri olarak ele alınmaktadır. E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.43.

minyatürlerinin 19. yüzyıl başında yapılmış kopyaları olduğu ortaya çıkmıştır.[93] Albümdeki imzalı hat çalışmaları, dönemin diğer albümlerinde görüldüğü gibi Mir Ali'ye ait kıt'alardır.

Minto ve *Wantage* Albümüyle sayfa kenarı ve içerik açısından bütünlük gösteren diğer albüm, *Kevorkyan* Albümüdür.[94] Birbirinden ayrı elli yapraktan oluşan albümün yapraklarının büyük bir kısmı Metropolitan Museum of Art koleksiyonunda bulunmaktadır.[95] Bu murakka da, genel olarak, 17. yüzyıl başı Babürlü üslubunda Babürlü sultan ve devlet adamlarının portreleri, bazı hayvanların tasvirleri ve Mir Ali imzalı kıt'alar içermektedir. Ayrıca *Wantage Albümü*nde olduğu gibi, bazı 17. yüzyıl Babürlü minyatürlerinin 19. yüzyıl kopyaları yer almaktadır.[96] *Kevorkyan Albüm*ünün diğer iki albümden farkı, Şah Cihan mührünü taşıyan, tezhipli şemseli iki sayfanın oluşu ve Mir Ali Hüseyni tarafından yazılmış hat ile ilgili metnin iki kopyasını içeriyor olmasıdır.[97]

Şah Cihan murakkaları arasında sultani nitelikteki diğer bir eser *Geç Şah Cihan Albümü* olarak adlandırılan albümdür. İçerdiği tasvirlerin tarih aralığı itibariyle Şah Cihan'ın saltanat döneminin sonlarına doğru hazırlanmış olması muhtemel olan bu murakkanın günümüze ulaşan yüz dokuz yaprağı bulunmaktadır.[98] Albüm 1620-1657

---

[93] Moti Chandra tarafından yayınlanan bir yayında (Moti CHANDRA, **The Technique of Mughal Painting**, UP Historical Society: Lucknow, 1949, s.79-85), bu minyatürlerin, ince boya tabakası, fazlaca gölgelendirilmiş yüz tipleri vb. özellikler sebebiyle, 17.yüzyıl Babürlü minyatürlerinin 1800'lü yıllarda Hindistan'da hazırlanan kopyaları olduğu ortaya çıkarılmıştır. Chandra'ya göre sadece on dört yaprak 17. yüzyıla ait orijinal eserlerdir. Bkz: M. BEACH (1978), **a.g.k**, s.71; E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.84.

[94] 1929 yılında Sotheby's Müzayedesinde Hagop Kevorkyan tarafından satın alınıp, bir dönem bu kişinin mülkiyetinde olduğu için bu isimle anılmaktadır. Ayrıca *Şah Cihan Albümü* olarak da adlandırılmaktadır. Metropolitan Museum of Art, 55.121.10.

[95] Albüm yapraklarının dokuz adedi Freer Gallery of Art, F1939.46- 50, F.1948.19-21, F.1948.28 numaralarda kayıtlı; geri kalanı Metropolitan Museum of Art, 55.121.10 numarada kayıtlıdır. Freer koleksiyonundaki bazı yapraklar için bkz: M. BEACH (2012), **a.g.k.**, s.142-147. Metropolitan koleksiyonundaki albüm monogram olarak yayınlanmıştır. Bkz: Stuart Cary WELCH, Annemarie SCHIMMEL, Marie L. SWIETOCHOWSKI, Wheeler M. THACKSTON, **The Emperors' Album: Images of Mughal India**, Metropolitan Museum of Art: New York, 1987. Yapraklar yaklaşık 38 x 26 cm ölçülerindedir.

[96] Bu 19. yüzyıl kopyalarının çoğunda, orijinal Babürlü albümlerindeki yaprağın bir yüzüne tasvir diğer yüzüne hat çalışması düzeninin aksine, albüm yaprağının iki yüzüne birden tasvir yerleştirilmiştir. Bkz: E. WRIGHT, **a.g.k.,** s.472.

[97] Metropolitan Museum of Art, 55.121.10, y.38a, 38b, 39b, 40b, 41a, 41b. Bu metin için bkz: W. THACKSTON (2001), **a.g.k.**, s.40.

[98] Bu albüm yapraklarının büyük bir kısmı Chester Beatty ve Freer Gallery of Art koleksiyonlarında yer almaktadır. Chester Beatty Library, 07B.20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39 ile 62.2-5. Freer Gallery of Art, S1986.69, 70, 94, 400, 401, 402, 403, 406, 407. Chester Beatty koleksiyonu için bkz: E. WRIGHT (2008), **a.g.k**., kat no: 55-71. Freer Koleksiyonu için bkz: M. BEACH (2012), **a.g.k.**, s.113-121. Ayrıca diğer koleksiyonlardaki tek yapraklar için bkz: E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.462-466. Albüm yaprakları yaklaşık 38 x 27 cm ölçülerindedir.

tarih aralığında Babürlü üslubunda sultanların, dervişlerin, mollaların, saray mensupları ve devlet adamlarının genel olarak ayakta betimlenen portrelerini içermektedir. Ayrıca sultanların şehzade ve devlet adamlarıyla, günlük hayattan ve bazı yazma eserlerden alınan konuların betimlendiği minyatürler de yer almaktadır. Murakkadaki hat çalışmalarının çoğu Mir Ali imzasını taşımaktadır.[99] Bu albümü diğer Babürlü murakklarından ayıran özelliği figürlü sayfa kenarı düzenlemeleridir. Tamamen renklendirilmiş şekilde oturur veya ayakta resmedilen figürlerin yer aldığı bu sayfa kenarları, Cihangir albümlerinin aksine, minyatür bulunan sayfaların kenarlarına yerleştirilmiş olup, genellikle sayfanın ortasındaki minyatürle ilişkilidir. Hat çalışması bulunan sayfaların kenarlarında ise bitkisel kompozisyon veya hayvan figürleri görülmektedir. Albümde ayrıca 17. yüzyıl ortası Babürlü üslubunda şemseli bir zahriye ile tek yaprağı günümüze ulaşan bir serlevha sayfası bulunmaktadır.[100]

Şah Cihan dönemi albümlerinden bir diğeri *Nasiruddin Şah* Albümüdür. Albüm önceleri, Kaçar Şahı Nasiruddin Şah'ın (sal. 1848-1896) kütüphanesinde yer aldığından dolayı bu ismi almıştır.[101] Murakkaya ait yüz on altı yaprak günümüze ulaşmıştır.[102] Albüm 17. yüzyılın ilk yarısı Babürlü üslubunda sultanların devlet adamlarının portrelerini, sultan ve şehzadeleri bir arada gösteren minyatürleri, 18. yüzyıl Babürlü üslubunda yapılmış saraylı portrelerini içermektedir. Ayrıca murakkaya, Nasiruddin Şah'ın mülkiyetinde olduğu dönemde, Safevi ve Kaçar üslubunda tasvirler eklendiği gibi, 19. yüzyıla ait yazma eser yaprakları da yerleştirilmiştir. Bazı sayfaların kenarına muhtemel onarımlarda yeni dar pervazlar yapılmıştır.[103]

---

[99] Albümle ilgili detaylı bilgi için bkz: WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.106-139.

[100] Bkz: M. BEACH (2012), **a.g.k.**, kat.no: 21A, 21B.

[101] Albüm Nadir Şah'ın 1739'da Delhi'yi işgalinden sonra İran'a getirilen Babürlü eserleri arasında olmalıdır. 1826 yılında Kürdi eyalet Erdelen'de bir Bey'in mülkiyetinde, 1844'de ise Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesinde kayıtlı olduğu bilinmektedir. Bkz: M. BEACH (2012), **a.g.k.**, s.77.

[102] Albümün seksen dört yaprağı Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, 1645 numarada, on dört yaprağı Chester Beatty Library, 11A.1, 11A.2, 07B.28, 50.3-12 numaralarda kayıtlıdır. Geri kalan on sekiz yaprak ise çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdadır. Tahran Gülistan koleksiyondaki albümün kataloğu için bkz: Yedda GODARD, "Un Album de Portraits des Princes Timurids de l'Inde", **Athar-e Iran**, S.2, 1937, s.179-277. Chester Beatty koleksiyonundaki yapraklar için bkz: E. WRIGHT (2008), **a.g.k**., kat. no: 72-78 ve s.468-470. Dağılmış durumdaki yaprakların listesi için bkz: E. WRIGHT (2008), **a.g.k**., s.471. Yaprak ölçüleri yaklaşık olarak 33,5 x 22.4 cm'dir.

[103] Albümle ilgili detaylı bilgi için bkz: E. WRIGHT, "Nasir al-Din Shah Album, c.1627-1645" **Muraqqa. Imperial Mughal Albums from Chester Beatty Library**, Art Service International, Alexandria, Virginia, 2008, s.141-149.

Diğer bir Babürlü murakkası olan *St. Petersburg Albümü* yüz yaprak içermektedir.[104] Murakka, Nasiruddin Şah Albümü gibi İran'da saray atölyelerinde yeniden düzenlenerek, albüme bu döneme ait sayfa kenarları, Safevî ve Zend üslubunda tasvirler ve Safevî hattat Mir İmad'a (1551-1615) ait çok sayıda hat çalışması eklenmiştir.[105] Albümde 16. ve 18. yüzyıl arasına tarihlenen Babürlü, 17. yüzyıl başı Dekkan, 1670 -1700'lerin başına tarihlenen Avrupa etkili Safevî/İsfahan üslubunda minyatürler, Zend üslubunda çiçek tasvirleri yer almaktadır. Albümdeki tüm hat çalışmalarının Mir İmad'a ait kıt'a ve meşkler olup, çoğunlukla bir sayfaya birkaç hat örneği şeklinde yerleştirilmişlerdir.[106] Murakkanın bitkisel süslemeli sayfa kenarları imzalı ve tarihlidir. Bunların 18. yüzyıl ortalarında Safevi-Zend sanatçılar tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır.[107]

17. yüzyıl Babürlü dönemine ait bir diğer örnek, *Dara Şikoh Albümü* olarak adlandırılan, Şah Cihan'ın şehzadesi Dara Şikoh'un (1615-1659) h.1051/m.1641-42'de hanımına sunduğu murakkadır.[108] Bu albüm özgün cildi, minyatürleri ve hat çalışmalarıyla yaprakları dağılmamış halde günümüze ulaşan tek Babürlü saray albümüdür. Seksen bir yapraktan oluşan albüm genel olarak 17. yüzyılın ilk yarısı, Babürlü üslubunda ayakta betimlenen portreler, çiçek ve kuşların resmedildiği minyatürler ve Avrupa gravürleri içermektedir. Albümdeki hat çalışmaları genel

---

[104] St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Science, E-14. Ayrıca Avrupa ve Amerika koleksiyonlarına dağılmış durumda, albüme ait olan yirmi altı yaprak daha bulunmaktadır. Yapraklar 47,5 x 33 cm ölçülerindedir. Albümün St. Petersburg koleksiyonundaki ve dağılmış durumdaki tüm yapraklarını içeren katalogu için bkz: Francesca von HABSBURG, **The St. Petersburg Muraqqa': Album of Indian and Persian Miniatures from the Sixteenth through the Eighteenth Century and Specimens of Persian Calligraphy by Imad al-Husani**, Leonardo Arte: Milan, 1996, s.48-128. Ayrıca bkz: Oleg F. AKIMUSHKIN, **The St. Petersburg Muraqqa': Album of Indian and Persian Miniatures of the 16th-18th Centuries and Specimens of Persian Calligraphy by Imad al-Hasani**, ARCH Foundation: Lugano, 1996, s.26-115.

[105] Bu albüm de Nadir Şah'ın 1739'da Delhi'nin işgali sırasında Babürlü saray kütüphanesinden yağmalanan ganimetler olarak İran saray kütüphanesine girmiş ve 1909'da Rus Çarı Nicholas II tarafından satın alınarak Rus koleksiyonlarına dahil olmuştur.Bkz: Francesca von HABSBURG (1996), **a.g.k.,** s.19,20.

[106] Albümdeki minyatür ve hat örnekleriyle ilgili genel bilgi için bkz: O. F. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.**, s.20-22.

[107] Bu sanatçılarla ilgili bilgi için bkz: Francesca von HABSBURG (1996), **a.g.k**, s.27-32; O. F. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.**, s.20.

[108] British Library, Or.3129. Yaprak ölçüleri 32,5 x 23,5 cm'dir. Albümle ilgili detaylı bilgi ve yapraklar için bkz: Jerry LOSTY, "Mughal Flower Studies and Their European Influences" **British Library Asian and African Studies Blog**, 14 Mart 2014. Bkz: https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2014/03/mughal-flower-studies-and-their-european-inspiration.html Erişim tarihi: 20/01/2019 Toby FALK-Milred ARCHER, **Indian Miniatures in the India Office Library**, Sotheby Parke Bernet and Oxford University Press: London Delhi-Karachi, 1981, s.72-80; J. P. LOSTY, "Dating the Dara Shukuh Album: The Floral Evidence", **The Mughal Empire from Jahangir to Shah Jahan: Art, Architecture, Politics, Law and Literature**, Ed. Ebba Koch - Ali Anooshahr, Marg, Mumbai, 2019, s.246-287.

olarak albümle aynı dönemde faaliyet göstermiş olan meşhur Babürlü hattatlara aittir. Ayrıca murakkada hattatlığıyla bilinen Dara Şikoh'a ait hat örnekleri de yer alır. Şah Cihan döneminde, muhtemelen bir hanedan mensubu için hazırlanmış olan ve çoğu Şah Cihan dönemine ait olmak üzere, Timur, Ekber, Cihangir ve Şah Cihan'ın portreleri, Ekber ve Cihangir dönemi el yazmasından yapraklar, tek sayfa minyatürler ve Mir Ali'ye ait hat örnekleri içeren bir albüm daha bulunmaktadır.[109]

Cihangir ve Şah Cihan hamiliğinde murakka üretimindeki parlak dönem daha sonra tahta çıkan Babürlü sultanlarının saltanat döneminde devam etmemiştir.[110] Özellikle 18. yüzyılda Babürlü merkezi otoritesinin zayıflaması ve eyalet valilerinin güçlenmesi sanat hamiliğinin el değiştirmesine sebep olmuştur.[111] 18. ve 19. yüzyılda güçlenen bu Hint eyaletlerinden Oudh şehrinin valisi (*Navab*) Şüca el-Devle (sal.1754-1775) için hazırlanan albümde[112] 17. yüzyıl ortalarından 18. yüzyıl başlarına tarihlenen Babürlü üslubunda sultan, devlet adamlarının portreleri, özellikle kadınların günlük hayatı gibi konularda minyatürler, Babürlü hattatlara ait kıt'alar yer almaktadır (Resim 2.7). Albümün karakteristik özelliği, zerefşanlı sayfa kenarları ve minyatürlerin üst kısmında, içerisinde tasvirde betimlenen kişinin adının veya

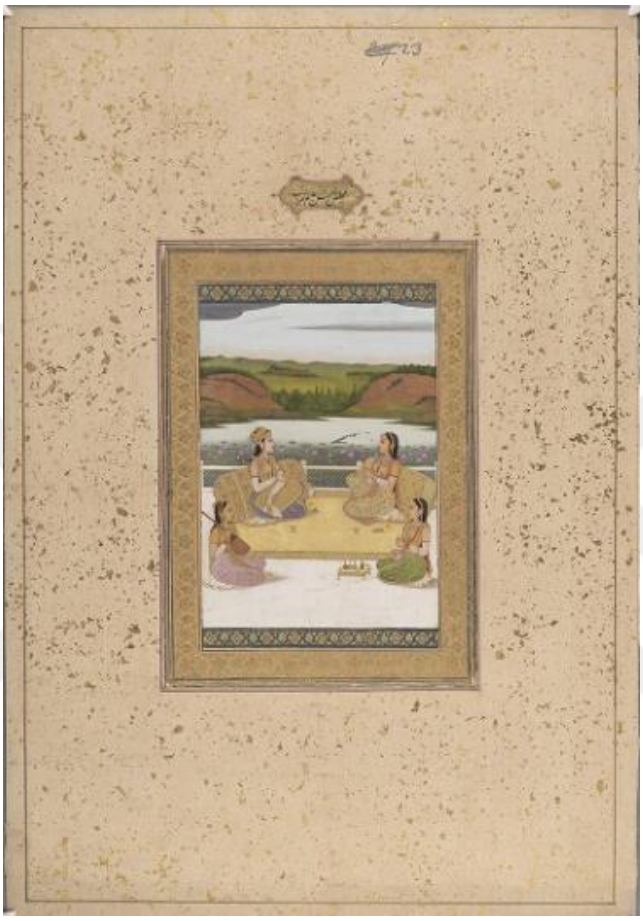
[109] Oxford Bodlein Library, MS. Douce Or. a. 1. Albümün dijital yayını için bkz: https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/850d3405-15ac-430c-92e9-dc805dbef7a4 Erişim tarihi: 20/01/2019 Ayrıca, albümle ilgi bilgi için bkz: Lesley FORBES, "Behind the Scenes: the Bodlein Library's Mughal Paintings of Love and Devotion", **The La Trobe Journal**, S.91, Haziran 2013, s.115-118.

[110] Şah Cihan'dan sonra tahta çıkan, son büyük Babürlü Şahı Evrengzib'in (s.1658-1707) ölümünden sonra, Delhi'nin 1739'da Nadir Şah tarafından işgali ve yağmalanmasına kadar üç Babürlü hükümdar tahta geçmiştir. Bunlar, Bahadır Şah (s.1707-1712), Faruk-siyar (s.1713-1719) ve Muhammed Şah'dır (s.1719-1748). Bu dönemdeki siyasi mücadeleler yazma eser üretimini etkilemiş, Muhammed Şah'a kadar daha çok tek sayfa minyatürler günümüze gelmiştir. Muhammed Şah döneminde ise sarayın zayıflayan sanat hamiliğinde bir canlanma olduğu görülmektedir. Bu döneme ait saray kalitesinde hazırlanan yazma eserler ve bir albüm olduğu bilinmektedir. Bu dönem tasvir sanatıyla ilgili bkz: Malini ROY, "The Revival of the Mughal Painting Tradition During the Reign of Muhammad Shah", **Princes and Painters in Mughal Delhi, 1707-1857**, Ed.W. Dalrymple and Y. Sharma, Asia Society: New York, 2012, s.16-23. Muhammed Şah dönemine ait, 1740 civarına tarihlenen adı geçen albüm (Royal Collection Trust, RCIN 1005068), 42,1 x 28,1 cm ölçülerinde olup; çoğu tasvir bu Şah döneminde hazırlanan, Babürlü Şahları ve kadın portrelerinden oluşmaktadır. Albümde ayrıca, 17. yüzyıl ikinci yarısına ait tasvirlerle, 17. yüzyılda faaliyet gösteren Babürlü hattatları Abdurreşid, Seyyid Ali Han ile Mir İmad ve Mir Ali imzalı hat çalışmaları da bulunmaktadır. Albümün bazı yaprakları için bkz: https://www.rct.uk/collection/search#/1/collection/1005068/album-containing-specimens-of-persian-calligraphy-and-mughal-paintings Erişim tarihi: 20/11/2018

[111] Bu dönemin yazma eser üretiminde öne çıkan eyaletleri ve bu atölyelere ait minyatürler için bkz: Barbara SCHMITZ, **Islamic Manuscripts in The New York Public Library**, Oxford University Press and The New York Public Library: Oxford and New York, 1992, s.151-221.

[112] Bu albüm yaprakları dağılmış olup günümüzde üç ayrı koleksiyonda bulunmaktadır. Bunlar Chester Beatty Library, Arthur M. Sackler Gallery (S1986.434-435 ve S1986.453), Bodlein Library'dir (Douce Or. a.3, y.15-28). Yaprak ölçüleri 50,5 x 35 cm'dir. Chester Beatty koleksiyonundaki yapraklar için bkz: Linda York LEACH, **Mughal and Other Indian Paintings from the Chester Beatty Library**, Scorpion Cavendish: London, 1995, s. 654-664. Ayrıca Bodlein albüm yapraklarının dijital yayını için bkz: https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/67361233-e76d-4b4f-ae47-9bba239516c0 Erişim tarihi: 25/01/2019

konunun yazılı olduğu birer kartuş bulunmasıdır. 18. yüzyıla ait örneklerden bir diğeri Hindistan kuzey eyaletlerinden Rohilla'nın valisi Hafız Rahmet Han için hazırlanan albümdür.[113] Albümdeki tasvirler genel olarak Hint eyaleti Leknev (Lucknow) üslubunda 1750-1770 yıllarına tarihlenen minyatürler ve Ekber dönemine ait minyatürlerin Leknev kopyaları şeklindedir.

Resim 2.7: İki hanımın terasta eğlencesi, *Şüca el-Devle Albümü*, Oxford Bodlein Library, MS Douce or. a.3, 23a

Bilinen diğer bir 18. yüzyıl örneği, Lord Clive'e 1765-67 yılları arasındaki Hindistan ziyaretleri sırasında Avad Valisi Şüca el-Devle tarafından verilen albümdür. *Küçük Clive Albümü*[114] olarak literatüre geçen bu murakka 16.-18. yüzyıl tarih aralığını kapsayan Babürlü minyatürleri ve 18. yüzyıla ait çiçek tasvirlerinin bulunduğu, sayfa kenarları düz veya büyük çiçek bezemeli elli altı yapraktan oluşmaktadır. 18.

[113] British Museum, 1974,6-17,010. Yapraklar 38 x 28 cm ölçülerindedir. Albümle ilgili bilgi için bkz: J. P. LOSTY, **The Art of the Book in India**, British Library Press: London, 1982, kat. no: 111.
[114] Victoria and Albert Museum, IS 48-1956. Yaprak ölçüleri 35,5 x 23,5 cm'dir. Albümün dijital yayını için bkz: http://collections.vam.ac.uk/search/?limit=15&q=small+clive+album&commit=Search&material%5B%5D=AAT14109&narrow=1&offset=0&slug=0 Erişim Tarihi: 26/01/2019

yüzyılda hazırlanan, Şüca el-Devle murakkası gibi zerefşanlı sayfa kenarına sahip diğer bir örnek ise *Büyük Clive Albümü*'dür.[115] *Küçük Clive Albümü*'ne göre daha fazla yapraktan oluşan (yüz dört yaprak) bu murakka, 16.-18. yüzyıl arasına ait Babürlü minyatürleri, çeşitli hat çalışmaları, Avrupa gravürleri ve 17. yüzyıl Safevi/İsfahan üslubunda tek sayfa minyatürler içermektedir. Clive Albümleriyle benzer şekilde, 18. yüzyıl veya 19. yüzyıl başlarına ait, sayfa kenarları zerefşanlı, bitkisel bezemeli veya bezemesiz olan, genel olarak 17. yüzyıl başından 19. yüzyıl başlarına Babürlü minyatürleri içeren başka albümler de günümüze ulaşmıştır.[116]

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi güç kazanmaya başlayan, Hint eyaletlerinde faaliyet gösteren İngiliz Doğu Hindistan Kuruluşu ve diğer yabancı kuruluşlarda üst düzey görevli bazı Avrupalılar bulundukları eyaletteki sanatçılara hamilik yapmışlardır.[117] Yazma eserler ve albümler hazırlattıkları bilinen bu kişilerden biri 1750 ile 1700'lü yılların sonuna kadar İngiliz Doğu Hindistan Kuruluşunda çeşitli görevlerde bulunan Warren Hastings'dir. Bu kişi tarafından hazırlattırılan *Hastings Albümü*'nde[118] erken Babürlü minyatürlerinin ve albümle çağdaş Babürlü minyatürlerin Avad veya Mürşidabad'da hazırlanmış kopya ve uyarlamaları yer almaktadır. Bu dönemde benzer görevde bir Avrupalı'nın hamiliğinde hazırlanan diğer bir albüm Fransız Doğu Hindistan Kuruluşunda görevli Jean-Baptiste Gentil'e ait *Gentil Albümü*'dür.[119] Murakka 1774 yılında Fayzabad'da hazırlanmış olup, bu döneme ait elli sekiz tasvir içermektedir. Eserin dikkat çekici yönü diyagram şeklinde şematik hazırlanmış, saray çevresine ait tasvirler, Gentil'in muhtemelen ilgisini çeken sultanî av partileri, spor müsabakaları, eğlenceler, geleneksel bayramlar vb. konuların işlendiği, geneli aynı üslup özelliklerindeki minyatürlerdir. Bu döneme ait diğer bir albüm 18. yüzyıl sonlarında Antoine Polier

---

[115] Victoria and Albert Museum, IS 133-1964. Albümün dijital yayını için bkz: http://collections.vam.ac.uk/search/?limit=15&narrow=1&q=large+clive+album&commit=Search&material%5B%5D=AAT14109&offset=0&slug=0 Erişim Tarihi: 30/01/2019

[116] Bu örnekler için bkz: Oxford Bodlein Library, MS. Ouseley Add. 166, 170, 171, 173, MS. Douce Or. b.1, b.3.

[117] 18. yüzyılda Hindistan'da İngiliz Kuruluşunda görev yapmış, kendi özel yazma eser koleksiyonlarını oluşturmuş bazı Avrupalı sanat hamileri için bkz: FALK-ARCHER (1981), **a.g.k.**, s.13-34. Ayrıca bkz: Rosemary CRILL, John GUY, Veronica MURPHY, Susan STRONGE, Deborah SWALLOW, **Arts of India: 1550-1900**, Victoria and Albert Museum: London, 1990, s.195-207.

[118] Freer Gallery of Art, F.1907.276. Albüm yaprakları 46,4 x 33 cm'dir. Bkz: M. BEACH (2012), **a.g.k.**, s.148-149, kat. no: 25A,B,C.

[119] Victoria and Albert Museum, IS25-1980. Yaprak ölçüleri 53,5 x 37 cm'dir. Albümle ilgili detaylı bilgi için bkz: Chanchal DADLANI, "Transporting India: The Gentil Album and Mughal Manuscript Culture", **Art History. Special Issue: Objects in Motion in the Early Modern World**, Ed. Daniela Bleichmar-Meredith Martin, S.38, no:4, Eylül, 2015, s.749-761.

için hazırlanan, Hindu tanrı ve tanrıçalarının tasvirlerini içeren murakkadır.[120] İki cilt halinde hazırlanan murakkada geç 18. yüzyıl Leknev üslubunda altmış dört tasvir bulunmaktadır. Her bir tasviri çevreleyen koyu mavi zemine altın veya gümüşle bitkisel bezemeli dar bir pervaz, ortada iri çiçeklerle süslü enli bir pervaz ve bunun etrafında dar bir pervaz yer almaktadır. Ayrıca, bu albümle benzer pervaz süslemelerine sahip ve aynı kişi tarafından hazırlattırılan bir *Polier Albümü* daha bulunmaktadır.[121] Yirmi dokuz yaprağa sahip bu albüm 18. yüzyılda Babürlü sarayında ve çeşitli Hint eyaletlerinde faaliyet göstermiş olan, *aklamı- sitte*, *nesta'lik* ve *şikeste* hat yazan üstadların çalışmalarını içermektedir.

Babürlü merkezi dışında, Hint Sultanlıklarından kuzeyde Racput, güneyde Dekkan Sultanlıklarında saray atölyelerinde hatırı sayılır bir yazma eser ve minyatür üretimi gerçekleştiği bilinmektedir. Bunlardan günümüze ulaşan az sayıdaki murakka örneğinden biri Racput sultanlığına bağlı Amber eyaletinde bir şehzadenin hamiliğinde hazırlanan *Amber Albümü*'dür.[122] Birbirinden ayrı ve çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumda 19 yapraktan oluşan albümde 17. yüzyıl Babürlü etkili Racput üslubunda, dönemin Racput sultan ve şehzadelerinin, Hindu ve Müslüman dervişlerin, devlet adamlarının portreleri yer almakta olup albümün sayfa kenarları da genel olarak Şah Cihan Albümlerine benzer şekilde, bitkisel bezemelidir.[123] Racput Sultanlıklarında, Hinduizm dinine mensup olmaları sebebiyle, en sık kopyalanan minyatürlü yazmalar bu dinle ilgili, *Ragamala* ve *Ramayana* isimli eserlerdir. Bu eserler üzerlerinde metin yazılı bir seri minyatür şeklinde düzenlenmekte olup, bu özelliklerinden dolayı çoğu zaman kaynaklarda albüm olarak nitelendirilmektedir.[124]

---

[120] British Library, Or. 4769-70. Yapraklar 34,5 x 26 cm ölçülerindedir. Albümle ilgili bilgi için bkz: J. LOSTY (1982), **a.g.k.**, kat. no: 131.

[121] Victoria and Albert Museum, IM.1-1913-IM.28-1913. Yaprak ölçüleri yaklaşık olarak 22 x 11 cm'dir. Albümün tüm yapraklarını içeren yayın için bkz: Susan STRONGE-Behnaz Atighi MOGHADDAM, "An Unrecorded Polier Muraqqa (c.1785)", **Adle Nameh. Studies in Memory of Chahriyar Adle**, Ed. Alireza Anisi, Research Institute for Cultural Heritage and Tourism, 2018, s.196-228.

[122] Albümün yaprakları çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdadır. Yaprak ölçüleri yaklaşık 48 x 34 cm'dir. Bilinen albüm yaprakları için bkz: Catherine GLYNN, "A Rajasthani Princely Album: Rajput Patronage of Mughal Style Painting", **Artibus Asiae**, S.60, no:2, 2000, s.241-256.

[123] C. GLYNN (2000), **a.g.m.,** s.222-264.

[124] Bazı örnekler için bkz: *Manley Ragamala Album*, British Museum, 1973, 017 (Robert CRAN, "The Manley Ragamala: An Album of Indian Illustrated Musical Modes", The British Museum Yearbook, S.4, London, 1980); *Jaipur Ragamala*, University of Michigan Museum of Art, 1975/2.162 (Stephen MARKEL, "A Jaipur Ragamala in the (University of Michigan) Museum of Art", **Bulletin of The University of Michigan Museums of Art and Archaeology**, S.10, 1992, s.28-46)

Hint Sultanlıklarından Dekkan Sultanlığına bağlı bazı eyaletlerde hazırlanan murakkalar ve birbirinden ayrılmış durumdaki murakka yaprakları günümüze ulaşmıştır. Özellikle 17. yüzyıl başına tarihlenen Dekkan murakkaları, canlı renklerde ebrulu kağıtların kullanıldığı, rengarenk mürekkeplerle yazılmış ka'tı tekniğinde hat çalışmalarının sayfalara çeşitli şekillerde yerleştirildiği örnekler olarak, Babürlü saray albümlerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Bunlardan Bicapur Şahı II. Adil Şah (sal.1580-1627) için 17. yüzyıl başında hazırlanan albüm bu Şah döneminde faaliyet gösteren meşhur hattatların nesih, sülüs ve reyhanî hattaki çalışmalarını içermektedir.[125] Dekkan Sultanlıklarına ait diğer bir hat albümü Golkonda Şahı Muhammed Kuli Kutb Şah için hazırlanan albümdür.[126] Albümde genel olarak sayfaya yatay şekilde yerleştirilen, nesih ve sülüs hat örnekleri ile Bicapur üslubunda bir tasvir yer almaktadır. Hat örnekleri Melik Deylamî ve Sultan Ali Meşhedî'ye ait birer hat örneği haricinde, çoğunlukla Kutb Şahî hattatlara ait kıt'alardır.

Resim 2.8: Muhtelif hat örnekleri, *Kutb Şahî Albümü*, Chester Beatty Library, Persian Ms.225

[125] *Adil Şahî Albümü*, Hyderabad Salar Jung Museum, M.91. Albümle ilgili bilgi için bkz: Navina Najat HAIDAR-Marika SARDAR, **Sultans of Deccan India, 1500-1700: Opulence and Fantasy,** Metropolitan Museum of Art: New York, 2015, s.16, 17.

[126] *Kutb Şahî Albümü*, Chester Beatty Library, Persian Ms.225. Yaprak ölçüleri 39 x 27 cm'dir. Bu albümün yayını için bkz: David JAMES, "The Millenial' Album of Muhammad Quli Qutb Shah", **Islamic Art**, S.2, 1987, s.243-254.

Sonuç olarak, Babürlü murakka yapımcılığı faaliyetinin Cihangir ve Şah Cihan'ın saltanatı zamanında hız kazandığı ve en zengin örneklerin bu dönemde verildiği görülmektedir. Cihangir döneminde *Selim Albümü* ve *Gülşen Albümü* olmak üzere iki sultanî albüm; Şah Cihan döneminde ise *Hürrem Albümü,* birbirleriyle benzer özellikler gösteren *Minto, Wantage ve Kevorkyan Albümleri, Geç Şah Cihan Albümü, Nasiruddin Şah Albümü, St. Petersburg Albümü, Dara Şikoh Albümü* ve *Şah Şüca Albümü* isimleriyle anılan toplamda dokuz sultanî albüm bulunmaktadır.[127] Bunlar bir bütün olarak günümüze ulaşmamış olup, büyük bir kısmı dağınık yapraklar halinde, bir kısmı ise sonradan yerleştirildikleri ciltler içerisinde korunmaktadır. Bunlardan Cihangir'in şehzadelik dönemine ait *Selim Albümü*, daha çok 17. yüzyıl başı Babürlü minyatürleri içermektedir. Ancak yine şahın şehzadelik döneminde hazırlanmaya başlanan ve saltanatı zamanında genişletilen *Gülşen Albümü* içerdiği Babürlü, Safevî, Dekkan minyatürleri ve Avrupa gravürleriyle dönemin murakkaları arasında daha özgün bir yapı sergilemektedir. Şah Cihan dönemi albümlerinden *Minto, Wantage* ve *Kevorkyan* Albümlerine ait olan orijinal yapraklarda genel olarak 17. yüzyıl başı Babürlü minyatürleri yer almakta, dolayısıyla bu albümler Babürlü özelliğini daha fazla yansıtan sultanî albümler olarak değerlendirilebilmektedir. Şah Cihan'ın saltanat yıllarının sonuna doğru hazırlanan ve figürlü bordürleriyle dönemin diğer albümlerinden ayrılan *Geç Şah Cihan Albümü* de, *Minto, Wantage* ve *Kevorkyan* murakkaları gibi 17. yüzyılın ilk yarısı Babürlü üslubunda minyatürler içermekte olup, bu yönüyle özgün bir Babürlü albümü olduğu söylenebilmektedir. Afşar Hükümdarı Nadir Şah'ın 1739'daki Delhi işgalinden sonra yağmalanarak İran'a getirilen değerli eşyalar arasında yer alan sultanî murakka yapraklarının bu topraklarda hüküm süren şahlar tarafından hazırlattırılan albümlere yerleştirildiği bilinmektedir. Bunlardan *Nasiruddin Şah Albümü* ve *St. Petersburg Albümü*nde Safevi/İsfahan, 16.-18. yüzyıl arası Babürlü, 16. yüzyıl Dekkan ile Zend ve Kaçar üslubunda tasvirler yer almakta olup, dolayısıyla bu iki örnek birer Hind-İran albümü olarak değerlendirilebilmektedir.

[127] Bazı araştırmacılara göre, Minto, Wantage ve Kevorkyan albüm grubuna ait yaprakların, bordür özelliklerine göre değerlendirildiğinde, bu üç albümden daha çok sayıda albüm için hazırlandıkları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Şah Cihan döneminde hazırlanan saray albümlerinin daha fazla sayıda olması olasıdır. Bkz: Linda LEACH (1995), **a.g.k.,** 372; Marie L. SWIETOCHOWSKI, "Decorative Borders in Mughal Albums", **The Emperors' Album: Images of Mughal India**, Metropolitan Museum of Art: New York, 1987, s.52.

Babürlü murakka yapımcılığı 18. yüzyılda Babürlü merkezi dışında eyaletlerdeki valiler ve bazı sanatsever Avrupalıların hamiliğinde sürdürülmüştür. Bu albümlerin öne çıkan özelliklerinden biri, muhtemelen Avrupalı hamilerin yoğun taleplerini karşılamak üzere, geçmiş dönem üstadlarının tasvirlerinin kopyalarını da içermeleridir. Bunlardan Avad Valisi Şüca el-Devle için hazırlanan *Şüca el-Devle Albümü* ve bu vali tarafından Lord Clive'e hediye olarak sunulan *Clive Albümleri* genel olarak 17.-18. yüzyıl Babürlü üslubunda minyatürler içermektedir. Rohilla Valisi Hafız Rahmet Han için hazırlanan albüm ise Leknev eyalet üslubunda tasvirlere sahiptir.

18. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan'da kurulan Avrupalı şirketlerin üst düzey yöneticileri ve dönemin sanat hamileri olan Avrupalıların hazırlattıkları albümler arasında öne çıkanlar *Hastings Albümü*, *Gentil Albümü* ve *Polier Albümü*dür. Bunlar Avad, Mürşidabad, Fayzabad ve Leknev gibi dönemin sanatsal açıdan öne çıkan eyaletlerinin yerel üslubunda minyatürlere sahip murakkalardır.

Hint Sultanlıklarından Racput ve Dekkan Sultanlıklarında ise 17. yüzyıl başından itibaren zengin içerikli murakkalar hazırlanmıştır. Racput Sultanlığına ait *Amber Albümü*, Şah Cihan dönemi murakkalarına benzer sayfa kenarları ve Babürlü etkili portreler içermektedir. Hinduizm konulu *Ragamala* ve *Ramayana* isimli eserler de her sayfada birer tasvir ve metin şeklinde tasarlandıkları için bu döneme ait albümler olarak gruplanmaktadır. Günümüze ulaşan iki sultanî Dekkan albümünün ise Babürlü murakkalarından belirgin bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. 17. yüzyıl başına tarihlenen bu iki hat albümünde özgün bir tasarımla yapraklara yerleştirilen kıt'alar yer almaktadır.

Murakkalardaki hat örneklerine bakıldığında ise, özellikle Cihangir ve Şah Cihan albümlerindeki kıt'aların büyük bir kısmının Heratlı nesta'lik hat üstadı Mir Ali'nin (ö.1544) imzasını taşıdığı görülmektedir. Hattatın kıt'aları bu dönemde Babürlü sarayında çok ilgi görmüş, bunların çoğu dönem üslubunda tezhiplenerek albümlere yerleştirilmiştir. Babürlü murakkalarında az sayıda, Mir Ali'nin hocası Sultan Ali Meşhedî (ö.1520)[128] ve öğrencisi Mahmud İshak Şehabî (ö.1583) imzalı hat örnekleri de bulunmaktadır. 17. yüzyılda hazırlanan Babürlü murakkalarında önceki dönemlerde İran'da yaşamış hat üstadlarının yanı sıra Cihangir ve Şah Cihan'ın sarayında himaye görmüş meşhur Babürlü hattatların kıt'alarına da rastlanmaktadır.

[128] Bkz: Wantage Albümü, Victoria and Albert , IM 120a-1921. (E. WRIGHT (2008), **a.g.k.**, s.85,86)

Bu hattatlar arasında Muhammed Hüseyin Keşmirî (ö.1611),[129] Abdurrahim Anberin Kalem[130] ve Abdurreşid Deylamî'nin (ö.1647)[131] imzasını taşıyan hat örnekleri bazı albüm yapraklarında günümüze ulaşmıştır. 18. ve 19. yüzyılda İran'da hazırlanan, 17. yüzyıl Babürlü murakka yaprakları içeren Nasiruddin Şah ve St. Petersburg Albümlerinde ise genel olarak Safevî hattat Mir İmad'ın (ö.1615) kıt'a ve karalamaları bulunmaktadır. Hattatın çalışmaları bu albümlere İran'da murakkalar yeniden düzenlenirken dahil edilmiş olmalıdır.[132] 18. yüzyılın ikinci yarısında Hint eyaletlerinde hazırlanan albümlerin hat çalışmalarından ziyade tasvirler içerdiği görülmektedir. Ancak bu döneme ait bir hat albümü olan *Polier Albümü,* 18. yüzyılda Babürlü sarayında ve Hint eyaletlerinde himaye görmüş olan, *aklamı- sitte, nesta'lik* ve *şikeste* hat üstadlarının çalışmalarını içermesi bakımından dikkat çekicidir. Dekkan Sultanlıklarından Bicapur ve Golconda'ya ait iki hat albümünde ise (*Murakka-i Adil Şah* ve *Murakka-i Kutb Şah*) bu dönemin meşhur *aklam-ı sitte* yazan hat üstadlarının kıt'aları yer almaktadır.

Sonuç olarak; Hindistan'da murakka yapımcılığı 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında Babürlü, Racput ve Dekkan Sultanlarının himayesinde hazırlanan zengin sultanî örneklerle başlamış, 18. yüzyıldan itibaren idari anlamda güçlenen Hint eyaletlerinde,[133] valiler ve bu bölgelerde yaşayan sanatsever Avrupalıların hamiliğindeki yerel örneklerle devam etmiştir. Daha önce bu murakkaların mülkiyetine sahip Avrupalıların veya hamilerinin isimleriyle anılan bu albümlerin büyük bir kısmı çeşitli yollarla Hindistan topraklarından ayrılmış olup, günümüzde İran, Avrupa ve Amerika'daki çeşitli koleksiyonlarda korunmaktadır. Çoğu dağılmış durumdaki bu albüm yapraklarının bir kısmının ait oldukları albümler konusunda yapılan araştırmalar halen devam etmektedir.

---

[129] Bkz: Gülşen Albümü, Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, 1663 (Mohammad Ali RAJABI, (2005), **a.g.k**., s.482); British Museum, 1813,1218,0.4.

[130] Bkz: Metropolitan Museum of Art, 1994.359. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453355 Erişim tarihi: 01/02/2019

[131] Bkz: Walters Art Museum, W.668 nolu murakka, y.20b, 38b, 39a, 55a.

[132] Nasiruddin Şah Albümü hat çalışmalarıyla ilgili bilgi için bkz: E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.147, dipnot 8.

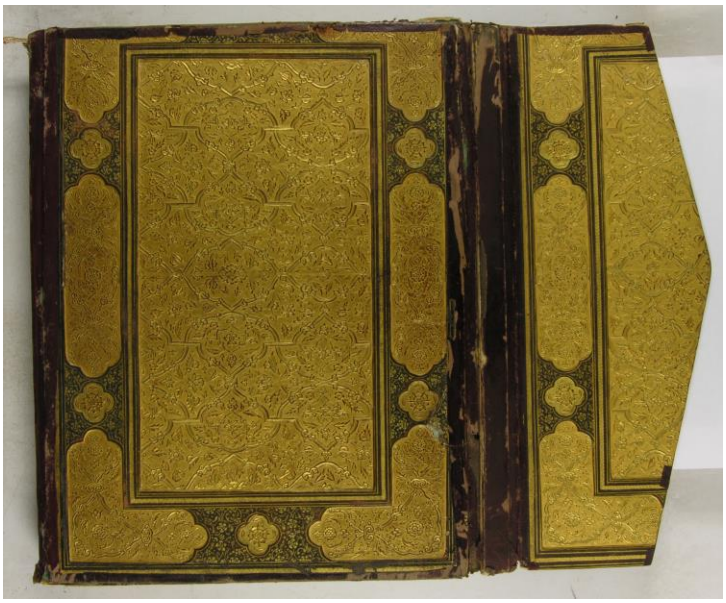
[133] Hint eyaletlerinden biri olan Keşmir'de, 19. yüzyıl başlarından itibaren yoğunluğu artan sanatlı kitap üretimi söz konusudur. Özellikle tasvirli edebiyat eserleri ve müzehhep Kur'an-ı Kerim örnekleri günümüze gelmiştir. Ancak Keşmir'de hazırlanmış bir murakka örneğine henüz rastlanmamıştır. Türkiye koleksiyonlarındaki Keşmir kökenli el yazmalarından bazıları için bu tezde bkz: dipnot 5.

3. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ HAZİNE 2137 NUMARALI MURAKKA

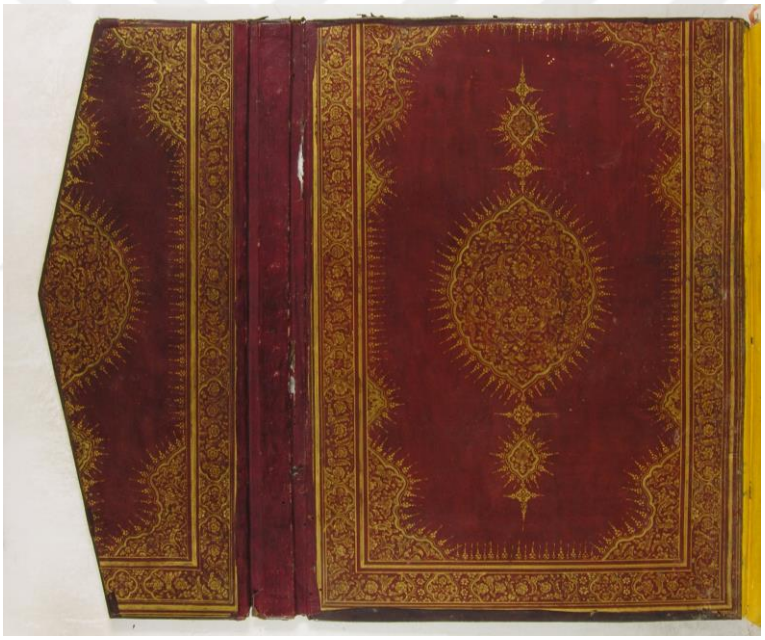
3.1. Cildi

Albümün 39 x 28,3 cm ölçülerindeki miklepli cildi özgündür (Resim 3.1). Siyah renkte deriden, sıvama altınla, *mülemma* tekniğinde hazırlanan dış kapakların orta alanında birbirine bağlanan kartuşlu tasarım görülmektedir. Kalıpla desenlenmiş olan kapaklarda, kartuşların içinde ve dışında kalan kısımlar hatayi, saz yaprağı ve küçük çiçek motifleri bulunmaktadır. Dış kapağın etrafını dolaşan enli pervazda altınla boyanmış kartuş ve yonca biçimli biçiminin alternatif sıralanmasıyla oluşan rozet sıralarından oluşan tasarım yer almaktadır. Kartuşların içi, kenarları ve uçları düğümlü tam ve yarımşar ölçüde şemseler, iri çiçek motifleri ve saz yapraklarıyla süslenmiştir. Rozetlerin içinde ise basit formda dairevi birer çiçek motifi görülmektedir. Kartuşların dışında kalan kısımlar siyah zemine altınla sarmal dal ve çiçek motifleriyle bezelidir.

Murakkanın cildi ve yaprakları üst kısımdan kesilmiş durumdadır. Dış kapağın 6,5 cm ölçülerindeki enli pervazlarından, kesik bölümdeki üst pervazın ölçüsü 2.5 cm'dir. Buna göre albümün cildi ve yaprakları üst kısımdan 4 cm kesilmiş olmalıdır. Bu ölçülere göre, cildin kesilmeden önceki, özgün ölçülerinin 43 x 28,3 cm olduğu anlaşılmaktadır. Yaprakların üst kısımlarının dışa doğru kenarlarında, özellikle y.22a'dan sonra belirginleşen yıpranmış kısımlar bulunmaktadır. Bu hasarlı bölümler albümün bir dış etken nedeniyle üst kısmından parçalandığını ve hasar görmüş bölümlerin kesilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Cildin kesik kısımları üzerleri deriyle kaplanarak onarılmıştır.

Resim 3.1: Cildin dış yüzü, Albüm, TSMK, H.2137

Resim 3.2: Cildin iç yüzü, Albüm, TSMK, H.2137

İç kapaklar ise *yazma cilt* tekniğinde hazırlanmış olup, vişne renkte deri zemine altınla boyalı olarak, ortada salbekli, şemseli; köşelerde köşebentli tasarım görülmektedir (Resim 3.2). Şemsenin merkezinde birbirine bağlanan dört hatayî; bunların etrafında rumî ve saz yaprağı motiflerinden oluşan kompozisyon yer almaktadır. Bu rumîli saz yapraklı kompozisyon köşebentlerin zemininde de tekrarlanmıştır. Salbeklerin içine ise birer hatayî motifi yerleştirilmiştir. Kapaklardaki şemsenin, salbeğin, köşebentlerin ve kenarların etrafı tığ motiflidir. Dış

kapakların enli pervazındaki kartuş-rozet düzeni iç kapakların pervazında da görülmektedir. Ancak bunların zemini sarmal dallar üzerinde saz yaprakları ve katmerli çiçek motifleriyle süslüdür. Cildin ön iç kapağınıın üst kısmı, salbek motifinin üzerini kapatacak şekilde, bir deri parçasıyla kaplanmak suretiyle onarılmıştır.

Murakkanın dış kapaklarının kartuş düzenindeki bezeme kompozisyonuna 16. yüzyılın ikinci yarısı, Safevî dönemine ait bazı el yazmalarının dış kapaklarında rastlanmaktadır.[134] Ayrıca bu kartuş düzeni bu dönemde Herat'ta hazırlanmış bazı eserlerin levha tezhipli yapraklarında bulunur.[135] Bu tasarım, Özbek Şeybanî Hanlığı döneminin sayfa kenarı ve cilt kapaklarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerden biri 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen, Cami'nin *Tuhfetü'l-Ahrar* isimli eserinin (Saltykov Shchedrin Public Library, Dorn 425) cildinin iç kapaklarında görülmektedir.[136] Eserin iç kapaklarındaki bir birine bağlanan kartuşlardan oluşan düzen incelenen örnekle benzer şekilde olup, bunların konturları ile içlerini dolduran sarmal rumiler altınla verilmiştir. Cildin enli pervazı da benzer anlayışta kartuş düzeniyle bezelidir. Şeybanî Hanlığı dönemine tarihlenen, Sadî'nin *Bostan* isimli eserinin (Saltykov Shchedrin Public Library, New Persian Series, 269, y.12b-13a) sayfa kenarlarında da benzer tasarım kullanılmış olup, bunların zemini incelenen murakkada olduğu gibi, hatayilerle bezenmiştir.[137] Dolayısıyla, albümün cildinin dış kapak kompozisyonunun 16. yüzyılın ikinci yarısında, Safevî Şiraz-Herat ve Özbek Şeybanî menşeli el yazmaların dış kapaklarında tercih edilen bir tasarım olduğu anlaşılmaktadır. İç kapakların deri üzerine halkârî teknikte şemse ve köşebent süslemeleri ise, Safevî veya Özbek/Şeybanî el yazmalarında rastlanmayan, albümün yapıldığı döneme özgü bir tasarım olmalıdır.

---

[134] Bkz: *Şahname*-i Firdevsi, Safevi Şiraz, 1560 tarihli (Bkz: A. SOUDAVAR (1992), no: 98a, s.245; *Kur'an-ı Kerim*, Safevi, Şiraz, 1591-92 tarihli **(1400. Yılında Ku'an-Kerim. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Ku'an- Kerim Koleksiyonu (**2010), no:89, s.342.)

[135] Bu eserler için bkz: TIEM 211. 1576 tarihinde Herat'ta hazırlanan bu Kur'an-ı Kerim nüshasının y.1b-2a'daki, madalyonun dışında kalan sayfa zemini altın yaldızla bu düzende bezenmiştir. Yayını için bkz: **1400. Yılında Ku'an-Kerim. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Ku'an- Kerim Koleksiyonu**, Ed. Müjde Unustası, Antik A.Ş.: İstanbul, 2010, kat. no: 77; SK, Hamidiye 980. 16. Yüzyıl Safevi dönemine ait bu *Kısas-ı Enbiya* nüshasının minyatürlü 1b-2a yaprakalrının enli pervazında ve 2b-3a numaralı yapraklarının enli pervaz ve levha tezhiplerinde bu tasarım görülür. Bu yazma eserle ilgili bkz: Necla KAPLAN, **Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 980 Numaralı *Kısas-ı Enbiya* Nüshası ve Tasvirleri,** Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2013.

[136] O. GALERKINA (1980), **a.g.k.**, s.12. Bu yazma eserin sayfalarındaki pervazlarda yer alan kartuşlu tasarım da incelenen murakkanın sayfa kenarı bezemeleriyle benzerdir. Bkz.: O. GALERKINA (1980), **a.g.k.**, s.16.

[137] O. GALERKINA (1980), **a.g.k**., s.17.

3.2. Yaprakları

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 2137 envanter numaralı murakka 39 x 29 cm ölçülerindedir ve 39 yapraktan oluşmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, albümün cildi ve yaprakları üst kısımdan 4 cm civarında kesilmiş durumdadır. Dolayısıyla yaprakların özgün ölçüleri de 43 x 29 cm olmalıdır. Albüm madalyonlu zahriye sayfasıyla (y.1a) başlamakta; zahriyenin devamında gelen y.1b-5a arasında ise önsöz bölümü yer almaktadır. Murakkanın diğer yapraklarında Farsça, Arapça ve Çağatayca *hüsn-î hat* çalışmaları ile minyatür, *kalem-i siyahî* ve gravür tekniğinde tasvirler bulunmaktadır. Otuz dört yaprakta *hüsn-î hat* çalışması, geri kalan otuz dört yaprakta tasvir yer alır.[138] Tasvir veya hat çalışması içeren bu yaprakların düzeni ortadan dışa doğru, ortada bir tasvir veya kıt'a, onun etrafında bir veya birkaç dar pervaz, en dışta ise enli bir pervaz şeklindedir. Albüme yerleştirilen hat çalışmaları ve tasvirler, dar ve enli pervazlar *vassale* yöntemiyle sayfaya kaynaştırılmıştır.

3.3. Mühürleri

Albümde y.1a'da tezhipli madalyonun ortasına basılmış bir mühür vardır. Bu mühür Sultan III. Selim'in (sal.1789-1807) şahsi mührüdür. Yuvarlağa yakın ovallikteki mührün ortasında *Selim Han bin Mustafa Şah el-muzaffer daima* şeklinde istiflenmiş tuğra bulunur. Tuğranın sağ üst köşesine istifli halde *Tevekkeltü ala'llah* (Allah'a dayanıp güvendim) yazılıdır (Resim 3.3).[139]

1761 yılında dünyaya gelen Sultan III. Selim'in babası III. Mustafa, annesi Mihrişah Sultan'dır. Amcası I. Abdülhamid'in ardından 1789 yılında tahta çıkmıştır. Birçok alanda yapmış olduğu ıslahatlarıyla bilinen III. Selim'in, özellikle askeri alandaki yenilikleri (Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulması) devletin bir kesimini rahatsız ederek, sonunda sultanın katledilmesine varan olayların başlamasına sebep olmuştur. Şair ve musikişinas olan padişahın "İlhâmî" mahlasıyla yazdığı bir divanı

[138] Albümde yer alan çalışmaları genel olarak görmek için bkz. Tablo 1.
[139] Bkz.: Günay KUT-Nimet BAYRAKTAR, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara, 1984, s.42. Padişahın ayrıca vakıf mührü de vardır. Bkz: G. KUT-N. BAYRAKTAR (1984), **a.g.k.,** 41.

bulunmaktadır.[140] Matbaaya ve kitaplara verdiği önemle bilinen sultan, babası III. Mustafa'nın Laleli Medresesi'nde kurmuş olduğu kütüphanesine çok sayıda kitap vakfetmiştir.[141] Günümüzde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli koleksiyonunda bulunan bu kitaplar genel olarak III. Mustafa ve III. Selim'in vakıf mührünü taşımaktadır. Bu koleksiyonda III. Selim'in şahsi mührünü taşıyan kitaplar da bulunmaktadır.[142] Sultanın şahsi mührünü taşıyan kitaplar annesi Mihrişah Sultan'ın Eyüp Sultan Camii içinde kurmuş olduğu kütüphanenin koleksiyonunda da yer almaktadır.[143] Günümüzde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Mihrişah Sultan koleksiyonunda bulunan III. Selim mühürlü bu kitaplar genel olarak 18. yüzyıla ait olup döneminin özelliklerini gösteren unvan tezhipli, dini ilimlerle ilgili el yazmalarıdır. Bunlardan daha erken tarihli olanlarından Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmi'd-dîn* isimli meşhur eserinin h.831/m.1428-29 tarihli nüshasının[144] altın sülüs hatlı yuvarlak madalyon tezhipli zahriye ve üst kısmı, sayfa kenarına taşan armudi formlar, lacivert ve renklendirilmemiş zemine altınla küçük çiçek ve yapraklarla bezeli unvan tezhibi, naif üslup olarak tanımlanan, erken dönem Osmanlı üslup özellikleri göstermektedir. H.907/M.1501 tarihli Kaşifî'nin *el-Mevahibü'l-Aliyye fi Tefsiri'l-Kelami'r-Rabbaniyye* isimli eseri[145] orijinal cildiyle günümüze gelmiş olup, Osmanlı tezhip özellikleri gösteren unvan tezhibi lacivert renk ağırlıklı olarak, mihrabiyeli, zemini kırmızı, beyaz renklerde çiçeklerle süslü olup; başlık altın zemine kufî hatla yazılıdır. Firuzabadi'nin *el-Kamusü'l-Muhit ve'l-Kabusü'l-Vasit* isimli eserinin h.952/m.1545-46 tarihli nüshasının[146] zahriye sayfası ortası koyu renk zemine siyah sülüs hatlı ve bu kısmın etrafı altın ve lacivert zemine altın sarmal rumi ve palmet motifleriyle bezeli madalyon tezhiplidir. Sayfanın alt ve üst kısmındaki benzer süsleme kompozisyonuyla bezeli dikdörtgen bölmelerde eserin ismi yazılıdır.

[140] Kemal BEYDİLLİ, "Selim III", **TDV İslam Ansiklopedisi**, S.36, İstanbul, 2009, s.420-425.
[141] III. Selim bu kütüphaneye yeni personel de tayin ederek kütüphanenin işleyişini düzenlemiştir. Bkz: İsmail E. ERÜNSAL, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: Ankara, 1991, s.119.
[142] Bkz: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli 2471
[143] Mihrişah Sultan koleksiyonundaki III. Selim'in bu şahsi mührünü taşıyan 37 adet yazma eser bulunmaktadır. Bunlar: 5, 9, 15, 16, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 34, 36, 44, 47, 50, 52, 69, 72, 76, 77, 84, 85, 101, 119, 137, 144, 154, 157, 170, 171, 310, 347, 436, 437, 438'dir. Ayrıca yine aynı koleksiyonda III. Selim'in kare şeklindeki şahsi mührünü taşıyan 4 kitap bulunmaktadır. Bunlar: 8, 19, 308, 391 numaralarda kayıtlıdır. Sultanın kare mührü için bkz: G. KUT-N. BAYRAKTAR (1984), **a.g.k.,** s.43.
[144] Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mihrişah Sultan 154.
[145] Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mihrişah Sultan 21.
[146] Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mihrişah Sultan 437.

Eserin unvan sayfası ve karşısındaki yaprağın (y.1b-2a) sayfa kenarları halkar tekniğinde bezemeli olup, tezhipler Osmanlı üslup özellikleri göstermektedir.

Yukarıda söz edilen örneklerden Sultan III. Selim'in şahsi mührünü taşıyan sanatlı kitapların annesi Mihrişah Sultan ve kendisinin kitap hazinesinde olduğu anlaşılmaktadır. H.2137 numaralı murakka, taşıdığı Sultan III. Selim mührüne göre, sarayın kitap hazinesine bu padişah zamanında intikal etmiş veya şahsi kitabı olarak girmiş olmalıdır. Dolayısıyla bu kıymetli albümün bu padişaha diplomatik hediye olarak sunulmuş olması veya bu sultan döneminde, ölen bir devlet adamının muhelafatından olup saraya getirilerek ya da satın alınarak saray hazinesine girmiş olması olasıdır. Bununla beraber bu murakkanın III. Selim'in şahsi kitabı olarak mührünü taşıması ve ölümünden sonra saray hazinesine intikal eden bir eser olması da mümkündür.

3.4. Önsözü (Methiye)

Albümün ketebe kaydını da içeren önsöz (methiye) bölümü y.1b-5a arasında bulunmaktadır.[147] *Nesta'lik* hatla Farsça yazılmış dizelerden oluşan bu bölümün tüm sayfaları tezhiplidir. Y.1b-2a'daki, sayfanın alt ve üstünde bulunan dikdörtgen bölmelerdeki kartuşlar içerisindeki beyaz mürekkeple yazılmış dizeler birbirini tamamlamaktadır. Bu dizeler şu şekildedir:

"Hoştur zi kitab dar-î cihan yarî nîst
Dar gam kada-i zamana gam kavar-i nist"

(Cihanda insana kitaptan daha yakın dost yoktur
Gamın evinde kitap gibi seni teselli edecek yoktur)

Y.1b'de sayfanın merkezindeki beş satır halinde yazılmış olan dizeler ise şu şekildedir:

"Ey ḥamd-ı tû ḫâme râ boved vird-i zebân
Kâğız şude ez şükr-i tû kâfûr-feşân
Ez ḳudret-i tû ḳalem boved müşk-fezây
Evrâk-ı cihân ez raḳemet yâft nişân
Senâ-i bedâi ḥamdî ki beḳalem-i mişkîn-nigâr"

[147] Albümün önsöz bölümünün bir kısmı yayımlanmıştır. Bu yayınlar için bkz.: David J. ROXBURGH (2001), **a.g.k.**, s.94-96; Wheeler M. THACKSTON (2001), **a.g.k**, s.38,39.

(Sana hamd etmek kamış kalemin dilidir
Kağıt senin şükründen kafur saçmaktadır
Senin kudretinden kalem misk kokusu yaymaktadır
Cihanın yaprakları senin kudret kaleminin yazısı ile yönetilmektedir
Kudretli yaratılışın şükrü misk kalemiyle yazılmıştır)

Yazar önsöz metnine, Allah'a ve O'nun yaratma kudretine şükrederek başlamaktadır. O'na şükür ifadeleri, bu murakkayı oluşturan, kamış kalem ve kâğıt üzerinden yazılmıştır. Mecazi anlamlarla, kağıt ve kalemin de O'na şükrettiği ifade edilmektedir. O'nun kudretiyle dünya üzerinde olayların yazıldığı ve buna şükredildiği dile getirilmiştir.

Bu yaprağın karşısındaki yaprakta (y.2a), y.1b'de olduğu gibi alt ve üstte yer alan bölmelerde yazılı olan ve y.1b'deki dizelerin devamı şeklindeki dizeler şu şekildedir:

"Har lahza az û baguşa-i tanhay-i
Sad rahat hast vû hargiz azari nîst"

(Yalnızlığının köşesinde sana her dakika
Rahatlık verir ve seni asla incitmez)

Sayfanın ortasındaki alanda ise şu dizeler okunmaktadır:

"Nun ve'l ḳalemu ve mâ yesṭurûn ber murakḳa'-i mülemma' cerâyid
Ve ṭabakât-ı evrâḳ raḳam nemâyend muḥarreri râ
Sezâ est ki meclis-i tasvîr ruḳâ-ı mülevven-i seḥâif
Eflâk râ benuḳûş-ı kevâkib betevaḳḳu-ı innâ zeyyennâ's-semâ
Ed-dünyâ nüzeyyinuhu el-kevâkib tersî' fermûd ve vedâyi' "

("Nun, kaleme ve yazdıklarına and olsun ki" ayeti cilalanmış murakkanın yaprakları üzerinde aşikârdır.
Kâinatın yaratıcısının varlık veren kalemi ile evren üzerinde işlediği nakışlardan muharrir (yaratıcı, varlık bahşeden) apaçık görünür.
Tasvir meclisine renkli sahifeler üzerinde olmak yaraşır.
Feleklere "şüphesiz biz göğü tezyin ettik" ayetinin umuduyla yıldızlarla süslenmek yaraşır.

"Dünyayı yıldızlarla donattık" ayeti cennet semasını süsledi ve onu emanet sahibine tevdi etti.)

Bu satırlarda Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle Allah'ın yaratma kudreti dile getirilmeye devam edilmektedir. "Nun, kaleme ve yazdıklarına and olsun ki" ayeti Kalem/Nun Suresinin birinci ayetidir. O'nun kudretiyle murakka başka bir hale gelmiştir. Evrenin rengârenk sayfaları ve tasvirleri toplanmıştır. Saffat Suresinin altıncı ayeti olan "Şüphesiz biz göğü tezyin ettik" ayetinde geçtiği gibi, O'nun emriyle cennet seması yıldızlarla süslenmiştir.

Albümün 2b yaprağında dizeler ise şu şekildedir:

"Levâm-i şükri ki beraḳam-ı sihr-asâr-ı innî alemu mâ lâ ta'lemûn ber muḳaṭṭa
Murabba'-ı sefâyıh-ı evrâḳ-ı zamân çehre guşâyend muṣavveri râ revâest
Ki ḳıt'ahâ-yı ḥuṭûṭ-ı zer-efşân reyhân-ı bustân râ ez özr-i dürer
Eşcâr-ı taḥḳîḳ-i ḥebbâti min naḫil ve e'nâbi tezyîn dâd naẓm
Ey nigârende-i saḥife-i kûn naḳş-perdâz-ı kârgâh-ı suḫen
Ve nüsḫe-i na'ti ki ḫûş-nivisân-ı kirâm berre saḥife-i müzehheb fî suḥuf
Mükerremetin merfû'atin muṭahharetin râ ḳıṭ'a nivisend perveri râ lâyıḳ est
Ki çehâr levḥ-i rub'-i meskûn ve şurfe-i gerdûn be-elvân-ı muḫtelif"

(Dört köşeli kağıtlar üzerinde sihirli harflerle yazılı olan "Şüphesiz ben sizin bilmediklerinizi bilirim" şükrün alametidir.
Zaman sahifeleri asıl suret bahşedenin izini apaçık gösterir.
Yaldızlı hatlar O'nun bostanının inci gibi reyhanıdır.
Ey "kun" sayfasının ressamı ve söz hanesinin nakışçısı
Kerem sahibi hattatlar yaldızlı sahifeler üzerine
O kerem sahibidir ve yücedir diye nakşederler
Dört meskun levha ve dünya, muhtelif renkleri ile O'ndan haber verir)

Yazar, bu sayfada son satırda yazılı olan *"Dört meskun levha ve dünya, muhtelif renkleri ile O'ndan haber verir"* dizesinden anlaşıldığı üzere, Hz. Muhammed'e şükretmektedir. Bu satırlar yine Kur'an-ı Kerim'den bir ayetle, Bakara Suresinin otuzuncu ayetinde geçen "*Şüphesiz ben sizin bilmediklerinizi bilirim"* sözleriyle, Allah'a şükürle başlar. Daha sonraki dizelerde ise, büyük hattatların Hz. Muhammed'i öven şiirleri tezhipli sayfalar üzerine meşk ettikleri dile getirilmiştir.

3a yaprağında yer alan dizeler şu şekildedir:

"Çun encûm der neẓâre-i ḫaṭṭ-ı ḫûş-nivisân ve naẓar der muḳaṭṭ'at
İşân mî efzâyed ve tertîb muraḳḳa ve tezyîn-i ḫuṭûṭ-ı mulemma' ki
Ez bedây'-ı senây' est leṭâfet-i tamâm ve ṭerâvet
Mâ lâ kelâm dâred binâen alâ haza der in sû lâ ḫâṭır eşref-i humâyûn
Alî ḥaẓret-i müteâlî rütbet keyvân menzilet ḫûrşîd
Mertebet uṭârîd fiṭnet mihr-i sipihr ve şehriyârî bedr-i felek
Mecd ve kâmkârî e'zâm-ı selâṭîn- rüzgâr e'dal-ı ḫevâḳîn
Alî miḫdâr iftiḫâr-ı mülûki'l arab ve'l acem sâḥibu's-seyf ve'l ḳalem"

(Hattatların ve hat çalışmalarının nazarındaki yıldızlar gibi
Murakkanın tertibi ve yaldızlı yazıların süslerindeki
Hünerli işçilik letafet ve taravet veriyor
Sultanların sultanı bu sanatları methediyor
Sultanın mertebesi ali rütbesi güneş gibi yücedir
Mertebesi utarid, anlayışı ve kavrayışı güneş, hükümdarlığı bedir gibidir.
Arap ve acem ülkesinin iftiharı, kılıç ve kalem sahibi)

Bu satırlarda önce murakkanın tertibine, içerdiği yaldızlı hatlara övgüler dile getirilmiştir. Daha sonra *"mertebesi utarid, anlayışı ve kavrayışı güneş, hükümdarlığı bedir gibidir. Arap ve acem ülkesinin iftiharı, kılıç ve kalem sahibi*" sözleriyle sultan övülmüştür.

Murakkanın 3b yaprağında yer alan dizelerde:

"Nâşir-i ayâtı'l adl ve'l iḥsân mâhi-yi erḳâmu'ẕ-ẓülm
Ve'l ṭuğyânu'l ḫâkân ibnu'l ḫâkân ibnu'l ḫâkân ebû'l ğâzî velî
Muḥammed behâdur cân medde Allahu ẓılâlehu ala mefâriḳ-i ehlu'l imân ber cem'
ḫuṭûṭ-ı şirîn-i ḫûş-nivisân-ı âfâḳ ve muḳaṭṭât
Rengin-i hattatân-ı bâ-istihkâk ve mecâlis-i tasvîr-i üstâdân
Hüner-pîşe ve elvâh-ı müzehhibân-ı sevâb-endiş mâyil gerdîd
Binâ ala işâretihi'l âliye cemî ez arâyis-i nefâis hutût-ı dil-pezîr
Ki çûn hûr-ı maksûrân fi'l hiyâm der halce-i ihtifâ ve mânend na'aş"

(Adalet ve ihsan ayetinini naşiri, zulüm ve adaletsizliği uzaklaştıran

Hakan oğlu hakan oğlu Ebu'l Gazi Veli
Muhammed Bahadır Han'ın gölgesi ehl-i imanın üzerinden hiç eksilmesin
Dünyanın en güzel hattatlarının hatları ve üstatların tasvirleri
Hünerli ve doğru düşünen müzehhiplerin levhaları
O yüce adamın emriyle kıymetli gelinler gibi gönüllerde yer eden hatlar
Çadırlara kapanmış huriler gibi bir arada toplanmıştır)

Bu satırlarda murakkanın Ebu'l Gazi Veli Muhammed Bahadır Han tarafından hazırlattırıldığı yazılıdır. Meşhur hattatların hat örnekleri ve üstatların tasvirlerinin bu sultanın emriyle bir araya getirildiği dile getirilmiştir. Bu dizelerde yine Kuran-ı Kerim'den bir ayetle (Rahman Suresi, yetmiş ikinci ayet), kıymetli gelinlere benzettiği hat örneklerinin *"çadırlara kapanmış huriler"* gibi albümde toplandığı yazılmıştır.

Albümün 4a yaprağındaki dizeler şu şekildedir:

"Cân bahşide tasvîrâti ki her sûreteş der cism-i nâtüvân
Rûh-ı revân dehed cildeş mânend-i tabakât-ı eflâk-ı heft
Tabaka-ı süreyyâ ve mecerre der ân misâl-i nukûş-ı şeb ki mücelled-i kârhâne kun
Feyekûn ez kavs-ı kuzah- şirâzeeş râ dû hisse ve muharrir-i beytü'l kasîde
Kellâ lev ta'lemûn ez hatt-ı mişkîn-i gulizârân tahrîreş sâhte nâtıke
Ve zebân ez diger tavsifeş be acz ve noksân-ı lâ ihsâ senâ aleyk
Tîr-i zebân ve imdâd-i midâd der tarifeş bekusur lâayûn ….
İnkisâr-puyân hest zebân-ı âmme bevasf-ı lütfeş şude kond"

(Onun tasvirleri her bir güçsüz bedene can bahşetmiştir
Cildi Süreyya ve Kehkeşan yıldızlarını birleştiren
Yedi gök tabakası gibi ruha ferahlık verir
O, kun kârhanesinin mücellididir
"Feyekun gökkuşağının" ve kaside beytinin muharriridir
"Kellâ lev ta'lemûn" hattını gül bahçelerinden yarattı
Ve lisan tavsifinde sayısız acze ve noksana düştü
Lisan mızrağı ve kalemin mededi onu tarif etmede acze düştü
Halkın lisanı onun lütfunu tarifte ve tavsifte yetersiz kaldı)

Bu dizelerde, yine Allah'a ve yarattıklarına bazı ayetler ve mecazi ifadelerle şükredilmektedir. "*Onun tasvirleri her bir güçsüz bedene can bahşetmiştir*", "*O, kun (Allah'ın Ol dediği) karhanesinin mücellididir*" sözleriyle kitap sanatları üzerinden Allah'ın yaratma kudreti dile getirilmektedir. Aynı şekilde, Tekasur Suresinin beşinci ayeti olan "*Kellâ lev ta'lemûn"* (Kesin olarak bir bilseniz) hattını gül bahçelerinden yarattığı yazılmıştır.

Murakkada y.4b'de yazılı olan metin şu şekildedir:

"Çû şud bemedh-i vey âher zebân nâtıke lâl benâberîn duâ costem
Nemûde mî goyed tâ murakka' gerdûn ez envâr-ı kevâkib-i sevâkıb
Mülemma başed ve sehâyif-i felek-i nilgûn ez nucûm ve beencum
Hum yuhtedûn muressa-ı in sahife-i ziynet-fezây
Mecâlis-i üns ve nûr-zidâyı uyûn be sâkinân-ı kuds bâd
Rubâî
În turfe çemen ki tâze sâzed cân râ
Zı pâ rakemist kilk-i müşk-ifşâ râ"

(Onu medh etmede dil acze düşüp lal olunca ben de dua yolunu tuttum
Dünya yıldızların saçtığı nur ile beni yamalı cübbeler içerisinde gösterdi
Mavi semanın sahifeleri yıldızların ışığı ile parlar
Allah onun sahifelerini tıpkı bir kuyumcu gibi
Dostluk meclisiyle süslemiş ve cennet sakinlerinin gözlerinde nur saçmış
"Bu güzel çayır canı tazeler
Kamış kalem baştan ayağa nakıştır")

Bu sayfadaki dizelerde, Allah' ve yaratma kudretine dualara devam edilmektedir. O'nun bu kudreti bu defa, bu murakka üzerinden kaleme alınmıştır. Allah onu bir kuyumcu gibi olağanüstü güzellikte yaratmıştır. Son iki satırdaki rubaide, bu yeni murakkaya gönderme yapılarak, albümün tümü nakışlarla oluşturulmuş olup, ruhu tazelediği dile getirilmiştir.

Albümün önsöz bölümünün son sayfasındaki (y.5a) metin şu şekildedir:

"Ümid ki mensûh negerded hergiz
Tâ hest bekâ sahife-i devrân râ
În turfe-i murakka ki behûbist ilm
Her safhe-i ust reşk-i gulzâ-i İram

Ez gâyet-i hûbî zi pey yâr baḫş
Zed kilk-i kazâ muraḳḳa-i hûb-raḳam"

"Ketebehu el-Fakîrü'l Hakîrü'l müznib er-Râcî rahmetul'lahi'l mülkü'l bârî Muhammed Sâlih el-kâtib el-Hâkânî gafere zunubehu ve'stere uyûbehu"
(Ümid asla kaybolmaz ve silinmez

Devran sahifesinin bekası oldukça
Bu tuhaf murakka aynıyla ilimdir
Her sayfası İram'ın gül bahçelerinin kıskançlığıdır
Sevgili güzelliğini artırır
Kaza kalemi çok güzel murakka nakşetmiş)
(Bunu fakir, hakir müznib er-Raci (r.a) Muhammed Salih, el-katib el-Hâkânî yazdı. Allah günahlarını affetsin, ayıplarını örtsün)

Bu satırlarda murakkaya övgüler, her sayfası, *İram'ın gül bahçelerinin kıskandıracak* kadar güzeldir dizeleriyle aktarılmaktadır. Son satırdaki "*zed kilk-i kazâ muraḳḳa-i hûb-raḳam"* (kaza kalemi çok güzel murakka nakşetmiş) dizesi murakkanın ebced hesabına göre tarihini vermektedir. Son bölümdeki ketebe kaydında ise murakkanın önsözünü istinsah eden *Muhammed Salih, el-katib el-Hâkânî* ismi yazılıdır.

Bu bölüm metin içeriği ve akış olarak iki murakkanın önsözüyle benzerlik göstermektedir. Hazırlandıkları albümle birlikte günümüze gelmeyen bu iki örnek Hoca Abdullah Merverid tarafından Mir Ali Şir Nevaî Albümü için H.897/M.1492 tarihinde yazılan önsöz metni ve Behzad tarafından hazırlanan albüm için 1520 dolaylarında Kandemir'in yazdığı metindir.[148] Merverid'in önsöz metni Ahmed el-Meşhedî tarafından h.971/m.1563-64 tarihli bir Safevî albümünde[149] yer almak üzere kopya edilmiştir. Kandemir'in metninin bir kısmı da *Gülşen Albümü*'nde[150] yer almaktadır. İncelenen albümün önsözü ve bu iki önsöz metni Allah'ın ve O'nun yarattığına şükrederek başlayıp, hat ve tasvir sanatının seçkinliğiyle devam eder, albümün ortaya çıkarılması ve bu sürece şükür ve dualarla, albümün tamamlanma tarihiyle sonuçlanır. İncelenen albümde, diğer iki albümden farklı olarak, metnin sonunda Allah'ın yarattığına ve albüme övgüler tekrarlanmaktadır.

[148] David ROXBURGH (2000), **a.g.k.,** 95, 96.
[149] TSMK, H.2156. Bu önsöz metni için bkz: Wheeler M. THACKSTON, **a.g.k.,** s.22, 23.
[150] Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, 1663. Bu önsöz metni için bkz: Wheeler M. THACKSTON, **a.g.k.,** s.41, 42.

Bu önsöze göre albümün hamisi olan Ebu'l Gazi Veli Muhammed Bahadır Han, 1605-1611 tarihleri arasında, başkenti Buhara'da bir Özbek Hanlığı olan Astrahanî Hanlığı'nın hükümdarıdır. Astrahan Hanlığı[151], Özbek Şeybanî Hanlığından sonra 1599-1753 yılları arasında Buhara merkezli olarak Maveraunnehir bölgesinde hüküm sürmüş bir hanlıktır. Bu hanlığın üçüncü hükümdarı olan Veli Muhammed Bahadır Han[152], 1599 yılında Hanlığa bağlı Belh şehrine vali olarak atanmış; kardeşi Baki Muhammed'in ölümünün ardından 1605 yılında tahta geçmiştir. Ancak bazı Özbek emirleri tarafından desteklenen yeğeni İmam Kuli Han'la karşı karşıya gelmiş ve sıkıntılı geçen bir saltanat dönemi olmuştur. 1611 yılında tahtı bırakarak Safevi Şahı I. Abbas'a sığınmış ve onun askeri desteğini alarak İmam Kuli Han'la savaşmıştır. Ancak bu çatışmalar sonucunda hayatını kaybetmiştir. Astrahanlı dönemi Buhara saray kitabhanesi, Şeybanîlerden kalan mirası devralarak 17. yüzyılın sonlarına kadar etkin bir üretim faaliyeti sürdürmüştür.[153] Veli Muhammed Han döneminde Buhara'da bazı sanatlı kitapların üretildiği bilinmektedir. Bunlardan incelenen albümle aynı tarihte (1609) Buhara'da hazırlanan *Mihr-i Müşterî* nüshasının[154] minyatürleri genel olarak, 1590'larda Herat minyatürlerinde de görülen 16. yüzyıl sonu Kazvin üslubu özelliklerine sahiptir.[155] Ayrıca Veli Muhammed döneminde sanatlı iki *Şahname* nüshası hazırlandığı bilinmektedir.[156]

---

[151] Rusya'nın güneyinde bulunan Astrahan şehrinden Buhara'ya geldikleri için bu isimle anılan bu hanlık için, *Caniler* ve *Tokay Timurluları* isimleri de kullanılmaktadır. Astrahanlılarla ilgili detaylı bilgi için bkz: Audrey BURTON, **The Bukharans: A Dynastic, Diplomatic and Commercial History, 1550-1702**, Curzon: New York, 1997; R. G. MUKMİNOVA, "The Janids (Astarkhanids)", **History of Civilizations of Central Asia**, S.5, Turin, 2003, s.47-55;Yuri BREGEL, "Bukhara.Khanate of Bukhara and Khorasan", **Iranica**, S.9, Fas.5, s.521-524; Robert D. McCHESNEY, "Central Asia. In the 16th-18th Centuries", **Iranica**, S.5, Fas.2, 176-193.

[152] Astrahanlı Hanlığının ilk hanının kim olduğu konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Genel görüşlere göre Veli Muhammed Bahadır Han üçüncü hükümdar olarak kabul edilmektedir. Bkz: J. Audrey BURTON, Who were the First Ashtarkhanid Rulers of Bukhara", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, S.51, no:3, Cambridge University Press, 1988, s.482-488. Ayrıca Veli Muhammed ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Audrey BURTON(1997), **a.g.k.,** s.123-134.

[153] Kitap sanatlarına önem veren son Astrahanlı hanlarından Abdülaziz Han (sal.1645-1680) dönemi saray atölyesi için bkz: Yves PORTER, "Le Kitab-khana de "Abd al-Aziz Khan (1645-1680) et le mecenat de la peinture a Boukhara", **Cahiers d'Asie centrale**, S.7, 1999, s.117-136.

[154] Khuda Baksh Oriental Public Library, Patna, Ms. No: 148. Bkz: Karin RUEHRDANZ, "The Samarqand Shahnamas in the Context of Dynastic Change", **Shahnama Studies II**, Brill: Leiden, 2012, s.229-230.

[155] Horasan bölgesinin yönetiminin 1586 yılında Şeybanilere geçmesiyle Buhara'da hazırlanan sanatlı kitaplar, Meşhed ve Herat'tan gelen yeni etkileri barındırmaya başlamıştı. Bu etkiler 17. yüzyıl başları, Astrahanlılar dönemine ait yazma eserlerin minyatürlerinde de devam etmiştir. Bkz: Barbara SCHMITZ, "Bukhara vi. Bukharan School of Miniature Painting", **Iranica**, S.9, Fas.5, s.529.

[156] Karin RUEHRDANZ (2012), **a.g.m**., s.231.

Kaynaklarda albümün tarihi, ketebe sayfasında (y.5a) yazılı olan *murakka-i hub* (güzel murakka) ibaresinin ebced hesabı yapılarak h.1018/m.1609-10 olarak kabul edilmektedir.[157] Bu tarih, Veli Muhammed'in saltanat yıllarıyla da örtüşmektedir. Ayrıca bu hükümdarın saltanat döneminin Buhara'da geçmiş olması eserin bu şehirde hazırlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

Murakkanın önsöz bölümünü yazan Muhammed Salih el-kâtib el-Hakanî'ye metin içerisinde bir gönderme yapılmamaktadır. Ketebe kaydında hattatın ismi metni kopya eden olarak (*ketebehu*) geçmekle birlikte, Roxburgh, hattatı önsöz bölümünün yazarı olarak belirtmektedir.[158] Muhammed Salih, unvanından da anlaşılacağı üzere sultanın himayesinde çalışmış bir kâtip olmalıdır. Muhammed Salih adına *Menâkıb-ı Hünerveran*'da rastlanmakta, bu sanatçının Mahmud İshak Şehabî'nin öğrencisi olduğu, Çağatay padişahlarından İskender Sultan'la Abdullah Sultan döneminde çalıştığı ve *Menâkıb-ı Hünerveran*'ın yazıldığı tarihte (1587) öldüğü belirtilmektedir.[159] Huart da bu hattat için benzer bilgiler aktarmış, hattatın ismini Buharalı Mevlana Salih olarak kaydetmiştir.[160] Bu bilgilere göre Muhammed Salih'in bir Özbek Buhara Hanlığı olan Şeybanî Hanlığı'nın hükümdarlarından İskender Sultan (sal.1561-1583) ve II. Abdullah Sultan (sal.1583-1598) döneminde faaliyet gösterdiği anlaşılır. Albümün önsözünün yazıldığı tarih dikkate alındığında; Şeybanî Hanlığı döneminden beri sultanların hamiliğinde çalışan hattat bu hanlığın devamı olan, Astrahanlı Hanlığı döneminde de sarayın himayesinde faaliyet göstermeye devam etmiş olmalıdır.[161]

---

[157] Bkz: David J. ROXBURGH (2001), **a.g.k.,** s.36; Wheeler M. THACKSTON (2001), **a.g.k.**, s.38; Filiz ÇAĞMAN-Zeren TANINDI, **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1979, s.52.

[158] David J. ROXBURGH (2001), **a.g.k.,** s.94-95.

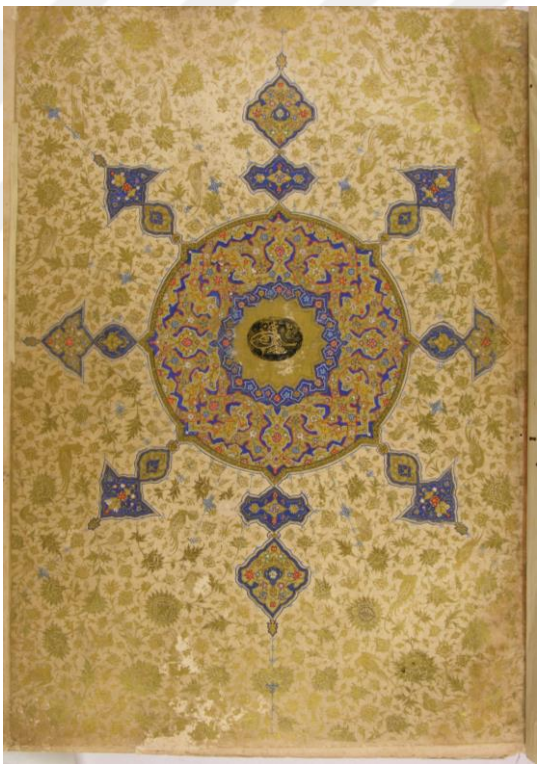
[159] Mustafa Ali, **Menakıb-ı Hünerveran**, Haz. Müjgan Cunbur, Ankara, 1982, s.93, 94. Mustafa Ali'nin Muhammed Salih'in ölüm tarihi olarak belirttiği 1587 tarihine göre, H.2137 numaralı murakkanın bu tarihte veya öncesinde hazırlandığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tarih albümün hamisi olan Veli Muhammed Han'ın saltanat dönemini kapsamamaktadır. Dolayısıyla Mustafa Ali, bu hattatın ölüm tarihi konusunda yanılmış veya başka bir hattatla ilgili bilgi vermiş olmalıdır.

[160] C. L. HUART, **Les Calligraphes et les Miniaturistes de L'Orient Musulman**, Paris, 1908, s.229.

[161] Veli Muhammed'in saltanat döneminde, 1606 yılında Buhara'da hazırlanan *Mecâlisü'l-Uşşak* nüshası (Uzbek Institute for Oriental Studies, 3476) Mir Salih isimli hattat tarafından istinsah edilmiştir. Bu hattatın albümün önsöz bölümünü kopya eden Muhammed Salih'le aynı kişi olabileceği düşünülmektedir. Bu yazma eser için bkz: A. MADRAIMOV-S. MUSAEV-E. ISMAIOVA, **Oriental Miniatures: The Collection of the Beruni Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of the Rebublic of Uzbekistan**, C.1: 14th-17th Centuries, Beruni Institute of Oriental Studies - Media Land: Tashkent, 2001, s.194-204; Olimpiada Isaevna GALERKINA, **Mawarannahr Book Painting**, Aurora Art Publisher, 1980, no.36-40.

3.5. Tezhipleri

Murakkanın tezhipli yapraklarından ilki zahriye sayfasıdır (y.1a-Resim 3.3). Sayfada yer alan madalyon altın ve lacivert renklerin yoğunlukta olduğu bir tezhip kompozisyonuyla bezenmiştir. Tuğranın bulunduğu altın zemine sahip bezemesiz kısmın etrafında lacivert zemin üzerine ortaları kırmızı, mavi, sarı çeşitli çiçeklerle süslü bir palmet sırası, bunun etrafında ise birleşme yerleri palmet formunda motiflerle bezeli geçme bantlar yer almaktadır. Bunların zemini içteki dar pervazda görülen, benzer çiçek motifleriyle süslenmiştir. Madalyonun etrafını ise sekiz adet iri, tezhipli salbek çevrelemektedir. Bunların uçları ve madalyonun çevresi lacivert tığlıdır. Madalyonun dışında kalan sayfa zemininde altınla kıvrım dallar üzerinde hatayîler, hançerî yapraklar ve sülün kuşlarından oluşan *halkarî* bezeme tasarımı yer almaktadır.

Resim 3.3: Zahriye sayfası, Albüm, TSMK, H.2137, y.1a

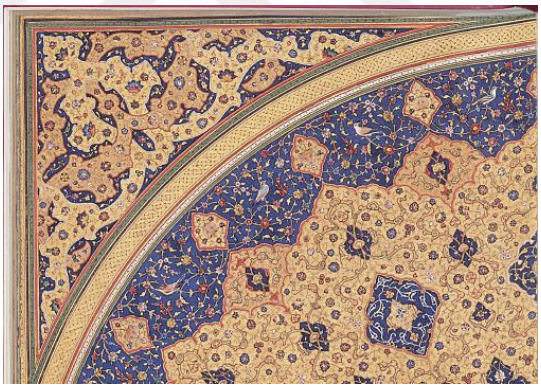
Bu madalyonlu tasarımın çok yakın benzeri Babürlü Sultanı Şah Cihan (sal.1628-58) dönemine ait bir albümünün zahriye sayfasında[162] yer almaktadır (Resim 3.4). İki sayfada da dairevi formdaki madalyonun içinde geçme bant tasarımı, madalyonun

[162] Oxford Bodlein Library, Ms. Douce Or. a.1, y.10a. Albümün dijital yayını için bkz: https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/78a2dbc1-b301-4962-8dfd-677ff4467662 Erişim tarihi: 5/12/2018

etrafında salbek dizisi ve madalyonun dışındaki alanda *halkarî* bezeme görülmektedir. Ayrıca Cihangir Şah'ın (sal.1605-1627) şehzadelik döneminde hazırlanmaya başlayıp Şah Cihan döneminde tamamlanan *Gülşen Albümü'*nün zahriye sayfasındaki salbekli madalyon tasarımı da benzer anlayıştadır.[163] Şah Cihan döneminde hazırlanan, *Şah Cihan Albümü*[164] ve *Geç Şah Cihan Albümü*[165] olarak anılan iki albümün zahriye sayfalarında benzer üslup özellikleri gösteren madalyonlu tezhip kompozisyonları yer almaktadır. Bu karşılaştırma örneklerine göre, H.2137 numaralı albümün madalyonlu tezhip tasarımının 17. yüzyıl başı özgün Babürlü tezhip üslubu özellikleri gösterdiği görülür.

Resim 3.4: Zahriye sayfası, Albüm, Bodlein Library, Ms. Douce Or. a.1, y.10

Resim 3.5: Zahriye sayfası(detay),*Gülşen Albümü*, M. RAJABi (2005), **a.g.k.**,s.426.

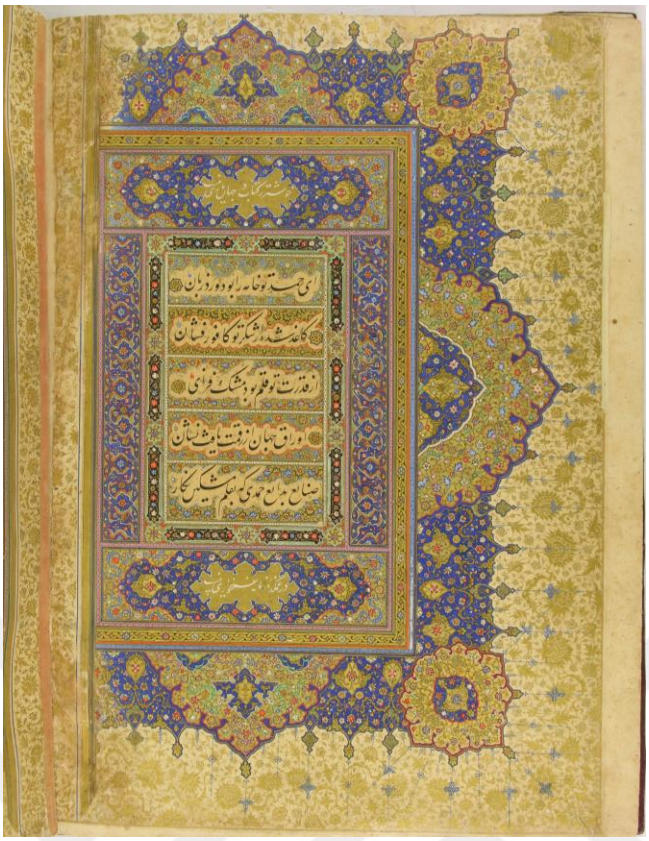
[163] H.2137'nin madalyon tezhibindeki içi çiçekli geçme rumi kompozisyonu *Gülşen Albümü*ndeki diğer bir madalyon tezhipli sayfadaki köşe dolgusunda da görülmektedir. Bkz: Resim 3.5). Yayını için bkz: Mohammad Ali RAJABI (2005), **a.g.k.,** s.426-427.

[164] Metropolitan Museum of Art, 55.121.10.39. Bkz: Stuart Cary WELCH, Annemarie SCHIMMEL, Marie L. SWIETOCHOWSKI, Wheeler M. THACKSTON (1987), **a.g.k.,** kat no:1, s.81.

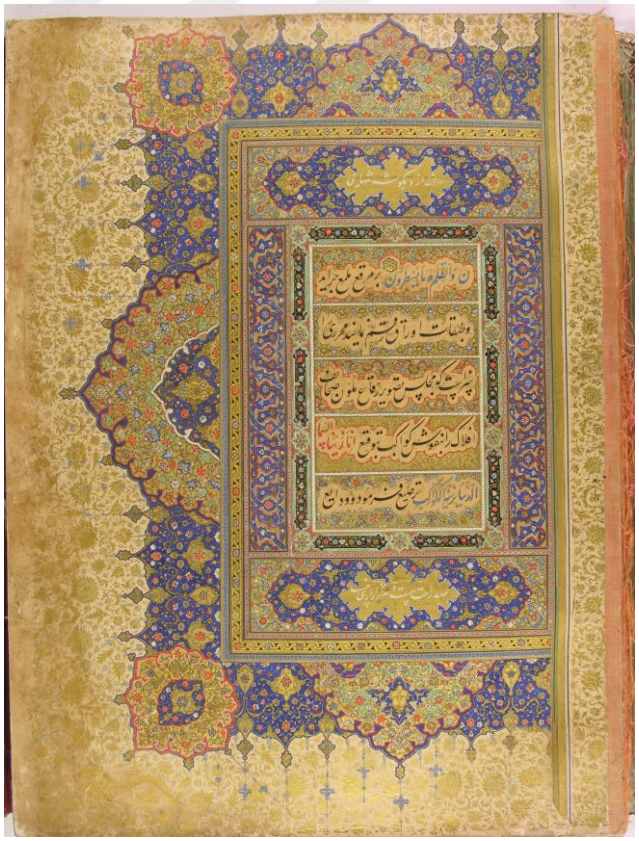
[165] Yaprakları çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdaki bu albümün madalyonlu zahriye sayfası Arthur M. Sackler Gallery, S1986.70 numarada kayıtlıdır. Bkz: Milo Cleveland BEACH (2012),**a.g.k.,** no:21A, s.114.

Zahriye sayfasından sonra gelen, ketebe kaydını da içeren önsöz bölümü y.1b-5a arasında bulunmaktadır.[166] *Nesta'lik* hatla yazılmış dizelerden oluşan bu bölümün tüm sayfaları bezemelidir. Y.1b-2a'daki serlevha tezhibinde dizeler *beynessütur* tarzda düzenlenerek zemin altın üzerine kıvrım dallarda mavi, kırmızı, sarı renklerde küçük çiçeklerle bezenmiştir (Resim 3.6 ve 3.7). Her satır (+) ve (.) bezemeli ara suyunun çevrelediği dikdörtgen bölmelerle birbirinden ayrılmıştır. Yazı alanının etrafındaki dar pervazda siyah zemine içleri sarmal dallar üzerinde küçük çiçeklerle süslenmiş kartuşlar görülmektedir. Bu kartuşların arasında da sekiz köşeli rozet motifleri yer almaktadır. Merkezdeki yazı alanının iki yanındaki dikey dikdörtgen bölmeler uçlarında palmet motifi görülen, girift tarzda, beyaz ve kırmızı konturlu geçme bantlarla bezelidir. Bu düzenin iç kısmında lacivert zemin üzerine küçük çiçek ve hatayi motifli dallar görülmektedir. Geri kalan alanlar ise altınla boyalıdır. Yazı alanının alt ve üst kısmında bulunan yatay dikdörtgen alanlarda ise altın zeminli kartuşlar içerisinde beyaz mürekkeple yazılmış dizeler görülmektedir. Bu kartuşların dışında kalan kısım ise lacivert zemine dikdörtgen bölmenin köşeleri de altın zemin üzerine bitkisel kompozisyonda bezenmiştir. Lacivert zeminli alanda kıvrım dallar üzerinde rozet çiçekler, rumî ve hatayîler ile yazı alanının iki yanında rumîlerin oluşturduğu altın zeminli kapalı formlar bulunmaktadır. Altın zeminli kısımda ise üzerinde çiçek motifleri bulunan dallar ve bulut motifleri görülmektedir. Kırmızı zeminli arasuyuyla sınırlandırılmış bütün bu tezhipli kısmı altın zencirek motifli ve aralarda çiçek motifli bir dar pervaz, bunun üzerinde de daha ince mavi bir pervaz kuşatmaktadır. Cedvelle sınırlandırılan tüm bu tezhip alanında sayfa kenarına doğru uzanan üst, yan ve alt kısımda mihrabiye formunda; köşelerde armudî formda iri haşiyeler yer almaktadır. Bu motifler lacivert zeminli salbek haşiyeli enli pervazın üzerinde yer almaktadır. Bu bölümlerin zemini de bu sayfanın yazı alanında görülen benzer motif ve kompozisyonlarda bezenmiştir. Bu haşiye alanını lacivert tığlar kuşatmakta olup sayfa kenarında ise altınla hatayiler, bulut, yaprak ve çiçek motifleriyle halkâr tekniğinde bezeme görülür. Bu sayfanın karşısındaki yaprak da (y.2a), aynı tezhip tasarımında düzenlenmiştir.

[166] Albümün önsöz bölümünün bir kısmı yayımlanmıştır. Bu yayınlar için bkz.: David J. ROXBURGH (2000), **a.g.k.**, s.94-96; Wheeler M. THACKSTON (2001), **a.g.k**, s.38,39.

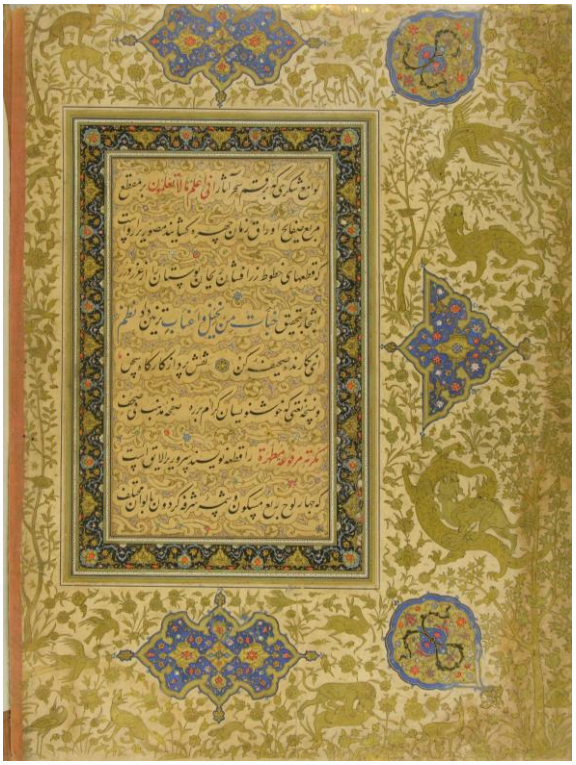

Resim 3.6: Serlevha sayfası (önsözü), Albüm, TSMK, H.2137, y.1b

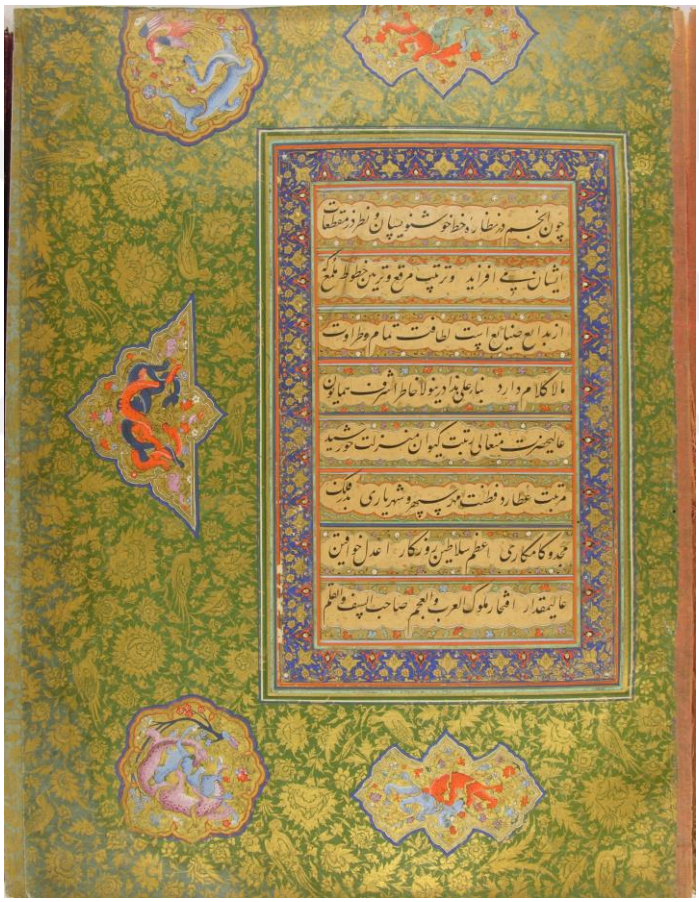
Resim 3.7: Serlevha sayfası (önsözü), Albüm, TSMK, H.2137, y.2a

Albümün 2b yaprağında dizeler sekiz satır halinde yazılarak *beynessütur* tarzda bezenmiştir (Resim 3.8). Dizeler ve etrafındaki altın kıvrım dallar üzerindeki kırmızı, mavi, beyaz küçük çiçekler de dizeler gibi dendanlar içine alınmıştır. Bunların dışında kalan sayfa zemini ise soluk kırmızı şeritli zemine mavi rumi bezemelidir. Ana sayfa lacivert (+) ve (.) tezyinli bir arasuyu, bunun üzerinde bir dar pervaz ve bu dar pervazın üzerinde aynı arasuyuyla kuşatılmaktadır. Dar pervazda siyah zemine mavi bulut motiflerinin düğüm olup birleşerek oluşturduğu kapalı formlar ile rumilerin oluşturduğu kapalı formlar sırayla tekrarlanmıştır. Bu düzen içerisine beyaz, kırmızı, eflatun renklerde küçük çiçekler de yerleştirilmiştir. Bu pervazı lacivert ve altın renkte cedveller çevrelemektedir. Enli pervazda ise altta, üstte, sağ yanda ve iki köşede olmak üzere beş kartuş bulunmaktadır. Bunlardan aynı formda olan alt ve üsttekiyle sağ tarafta yer alan kartuşlar lacivert zemine altın kıvrım dallarda kırmızı, beyaz renklerde küçük çiçekler, altın rumiler ve bu rumilerin oluşturduğu kapalı formlarla bezenmiştir. Köşelerdeki kartuşlarda ise altın zemin üzerine benzer kompozisyon tekrarlanmış ve orta bölüme siyah, düğümlü bulutlar yerleştirilmiştir. Kartuşların dışında kalan kısım ise, krem rengi zemine halkarî teknikte ağaçlar, hatayiler, çeşitli kuşlar, orman hayvanları, simurg-kilin mücadelesi ve ejder-kilin mücadelesi gibi hayvan mücadelesi sahneleriyle bezelidir.

Resim 3.8: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.2b

Murakkanın devam eden önsöz metninde,[167] 3a yaprağında, sekiz satır halinde yazılmış dizeler *beynessütur* düzende bezenmiş, satır araları cedvellerle birbirinden ayrılmıştır (Resim 3.9). Dendanların dışında kalan kısımlar altın zemine kıvrım dallarda küçük renkli çiçeklerle bezelidir. Dar pervazda ise lacivert zemine rumilerin oluşturduğu altın zeminli kartuş ve kırmızı rumilerin oluşturduğu kapalı form sırası yer almaktadır. Enli pervazda, önceki yapraktaki (y.2b) kartuş düzeni görülmekte olup; burada kartuşlar altın zemin üzerine ejder-simurg, ejder-kilin gibi çeşitli hayvan mücadele sahneleri ve bitkisel motiflerle süslenmiştir. Kartuşların dışında kalan alanda yeşil zemin üzerine altın renkte iri hatayiler, hançeri yapraklar ve sülün kuşlarından oluşan saz üslubundaki halkarî bezeme görülmektedir.

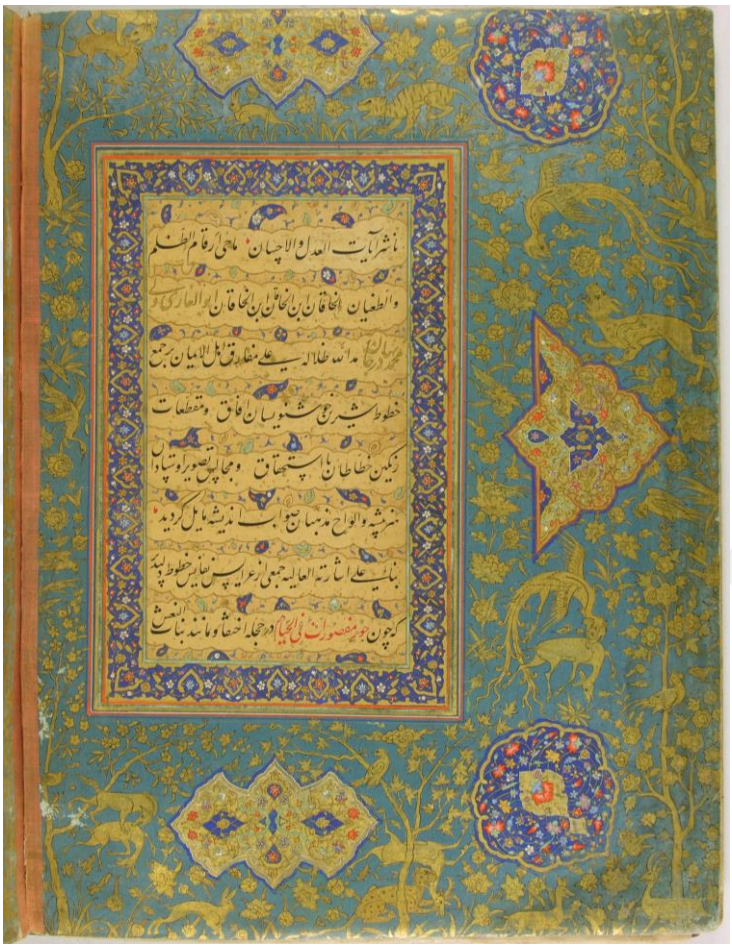

Resim 3.9: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.3a

Murakkanın 3b yaprağında sekiz satır halinde yazılmış dizeler *beynessütur* tarzda bezenmiştir (Resim 3.10). Dendanların etrafında üzerleri lacivert zemine küçük renkli çiçeklerle bezeli büyük rumi ve yaprak motifleri yer almaktadır. Dar pervaz

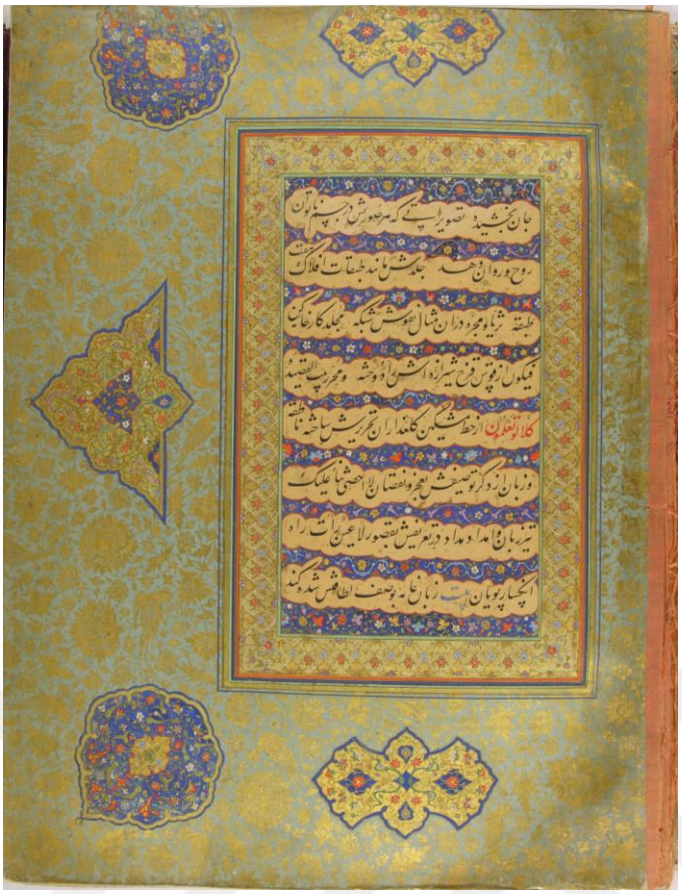
[167] Thackston'a göre, metin kopukluğu sebebiyle, bu yapraktan önce en az bir yaprak daha olmalıdır. Dolayısıyla yazara göre, albümde eksik yapraklar bulunmaktadır. Bkz: Wheeler M. THACKSTON (2001), **a.g.k.**, s.38.

lacivert zemine etrafı altın konturlu palmet tepelik dizisi, bu tepeliklerin içerisinde yeşil-kırmızı ve mavi renklerde hatayiler ve pervaz zeminine serpiştirilmiş rengarenk küçük çiçeklerle bezelidir. Enli pervazda ise diğer yapraklardaki düzende kartuşlar yer almakta olup bunlar kapalı formlar ve kartuşların üzerine sarmal dallarda hayatiler, bulut ve çiçek motiflerinden oluşan bitkisel kompozisyonla bezelidir. Pervazdaki kartuşların dışında kalan kısımda mavi zemin üzerine altınla orman tasviri ve çeşitli hayvanların mücadele sahneleri yer almaktadır.

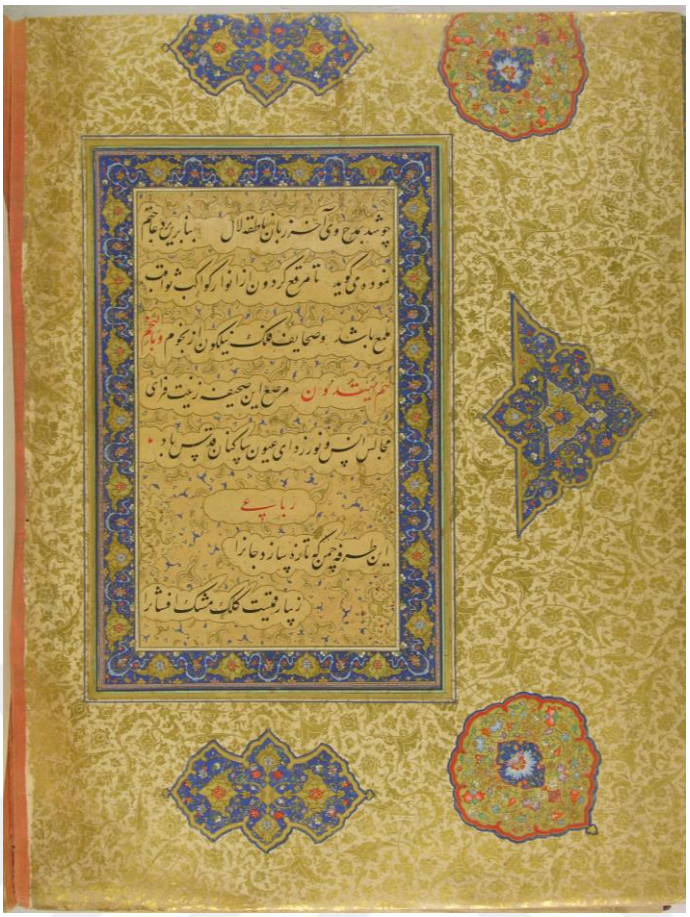
Resim 3.10: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.3b

Albümün 4a yaprağında dizeler sekiz satır halinde yazılmış olup *beynessütur* tarzda düzenlenmiştir (Resim 3.11). Satır araları lacivert zemine açık mavi bulutlar ile çeşitli renklerde hatayi ve çiçek bezemeli; dar pervaz ise altın zemine beyaz konturlu palmet dizisi üzerinde benzer renklerde hatayi ve çiçeklerle süslüdür. Enli pervazdaki kartuşların içerisinde karşı yapraktaki (y.3b) kartuşlarda görülen bitkisel kompozisyon tekrarlanmıştır. Kartuşların dışında kalan alan ise açık yeşil zemin üzerine altınla iri ve küçük hatayîler, sülün kuşları ve saz yapraklarıyla süslenmiştir.

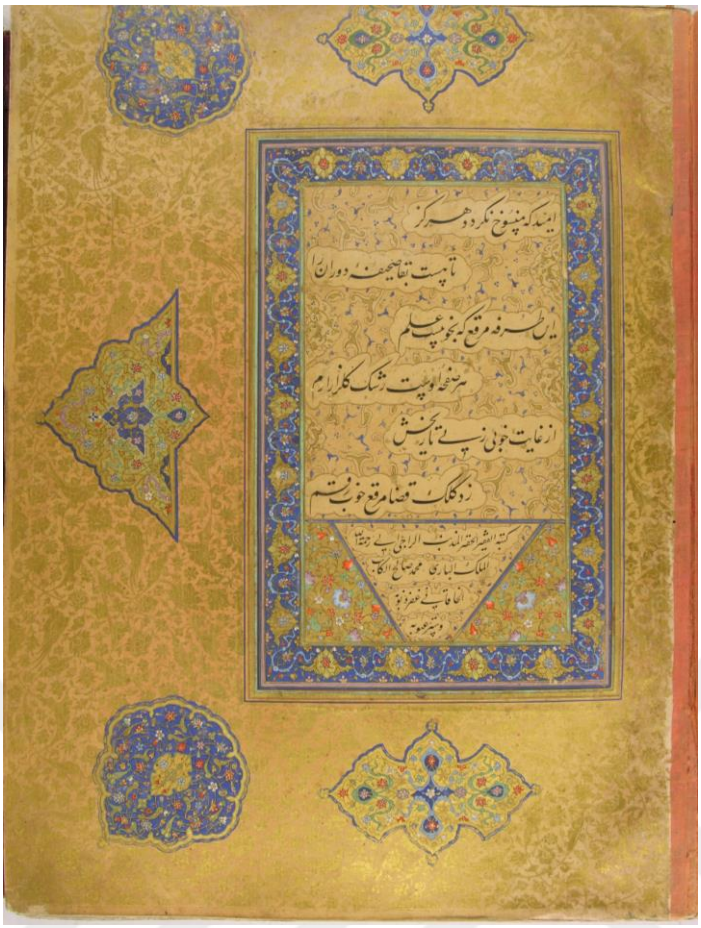
Resim 3.11: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.4a

Y.4b'deki dizeler sekiz satır halinde *beynessütur* tarzda yazılıdır (Resim 3.12). Dendanların çevresine altın rumiler yerleştirilip bunlar da dendanlanmıştır. Satır aralarında soluk kırmızı şeritli zemine mavi renkte küçük rumi motifleri yer almaktadır. Sayfanın alt tarafına doğru iki yanda, altın sarmal rumi bezeli yarımşar paftalar bulunmaktadır. Dar pervazı lacivert zemine açık mavi düğümlü bulut motifleri ve altın rumilerin oluşturduğu kapalı form dizisi çevrelemektedir. Enli pervazda yer alan kartuşların içerisinde ise altın ve lacivert zemin üzerine önceki sayfalardaki kartuşlarda görülen bitkisel kompozisyon tekrarlanmıştır. Kartuşların dışında yer alan halkar bezeme krem rengi zemine altınla kıvrım dallar üzerinde iri rumi, hatayi, bulut motifleri şeklindedir.

Resim 3.12: Önsöz metni, Albüm, TSMK, H.2137, y.4b

Albümün önsöz bölümünün son sayfası olan ve ketebe kaydının bulunduğu y.5a'da ketebe kaydı dört, diğer metin alanı altı satır halinde yazılmıştır (Resim 3.13). *Beynessütur* düzendeki metin ve ketebe bölümünde satır araları yine kırmızı şeritli zemine küçük mavi rumilerle bezelidir. Sayfanın iki yanında altın sarmal rumi dolgulu yarımşar paftalar yer almaktadır. Metnin altındaki üçgen bölümdeki ketebe kaydının iki yanında kalan kısımlar altın zemine açık mavi, eflatun, kırmızı ve yeşil renklerde hatayi motifleriyle süslenmiştir. Dar pervazda, karşı yaprağın (y.4b) dar pervazıyla aynı düzende, mavi bulut ve altın rumili kapalı formlar sıralanmaktadır. Enli pervazda da önceki yapraklardaki bitkisel kompozisyonlu kartuşlar yer almaktadır. Kartuşların dışındaki halkar bezeme koyu sarı zemine altınla helezoni dallar üzerinde sülün kuşları, hatayiler ve iri rumiler şeklindedir.

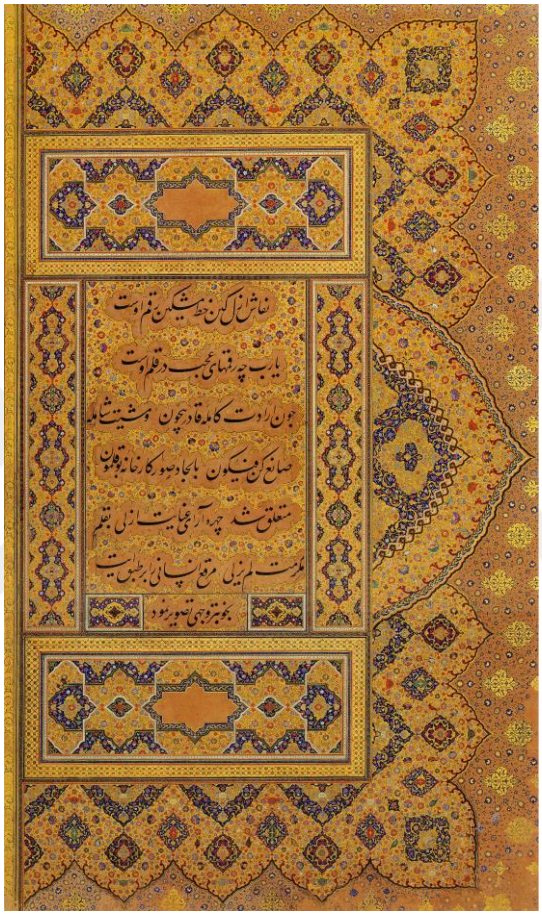

Resim 3.13: Önsöz metni ve ketebe kaydı, Albüm, TSMK, H.2137, y.5a

Önsöz bölümü tezhip tasarımı açısından değerlendirildiğinde; serlevha tezhibin (y.1b-2a) yakın benzerleri Babürlü murakkaları *Gülşen Albümü* (1600-1632) ve *Geç Şah Cihan Albümü* (1650-1658) serlevha tezhip süslemelerinde görülmektedir. Cihangir Şah (sal.1605-1627) döneminde hazırlanmaya başlayan ve Şah Cihan (sal.1628-1657) döneminde tamamlanan *Gülşen Albümü*nün serlevha tezhibinde[168] metin alanını çevreleyen dikdörtgen bölmeli kısmın etrafında, sayfa kenarına doğru uzanan mihrabiye formunda haşiyeler, sayfa kenarında halkârî bezemeli kompozisyon görülür. Bu serlevha tezhibi tasarım ve renk anlayışı bakımından H.2137 numaralı albümün serlevha bezemesiyle yakınlık gösterir (Resim 3.14). Şah Cihan dönemine ait *Geç Şah Cihan Albümü*nün ince işçilikteki serlevha tezhibi de benzer tasarımdadır.[169] Bununla birlikte, H.2137'deki serlevha tezhibin köşelerine yerleştirilmiş iri haşiye biçimleri, bu sayfalardan sonra gelen önsöz sayfa

[168] Bkz: Mohammad Ali RAJABI (2005), **a.g.k.**, s.425.
[169] Bkz: M. BEACH (2012), **a.g.k.,** no: 21B, s.114.

kenarlarının köşelerinde kartuş süslemesi şeklinde görülür.[170] Dolayısıyla karşılaştırma örneklerine göre, H.2137 numaralı murakkanın serlevha tezhiplerinin Babürlü sultanî albümlerinin serlevha tezhip tasarımını izlediği görülmektedir. Diğer taraftan bu sayfaların, bazı bezeme motiflerinin, önsöz sayfa kenarlarıyla benzerliği sebebiyle, Babürlü etkili Astrahanlı saray üslubuna özgü bir tasarım olması da muhtemeldir.

Resim 3.14: Serlevha tezhip, *Gülşen Albümü*, Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, 1663 (Mohammad Ali RAJABI (2005), **a.g.k.**, s.425)

Ayrıca, serlevha tezhipteki dar pervazlarda görülen siyah zemine kartuş-sekiz köşeli rozet dizili kompozisyon dikkat çekmektedir. Albümün çoğu yaprağının dar pervazında görülen bu kartuş-rozet sıralı pervaz tasarımı 16. yüzyılın 2. yarısında Buhara Özbek Hanlığı Şeybanîler döneminde hazırlanan bazı yazma eserlerin dar pervazlarında[171] ve minyatürlerinde[172] karşımıza çıkmaktadır. Serlevhadan sonra

[170] Dış pervazdan sayfa kenarına taşan iri şemselerin öncüsü 1500 civarı Herat'a atfedilebilen Ali Şir Nevai'nin *Nevâdirü'n-nihâye* adlı eserinde görülmektedir. Bkz: Tashkent Beruni Institute of Oriental Studies, no:1995. Yayını için bkz: A. MADRAIMOV (2001), **a.g.k.,** no:V, s.56.

[171] Bu pervaz tasarımı 1575-76 tarihinde Buhara'da hazırlanan Sadî'nin *Bostanı* nüshasının bazı sayfalarının dar pervazlarında görülmektedir. (Saltykov Shchedrin Public Library, New Persian

gelen bazı yapraklarda (y.2b, 3b, 4b ve 5a) yazıyı çevreleyen dendanların etrafındaki içlerine rumîler ve küçük çiçekler yerleştirilmiş iri rumî süslemeleri de 16. yüzyılın ikinci yarısı Buhara'da hazırlanan eserlerin tezhiplerinde yaygın olarak görülmektedir.[173] Bununla birlikte bu içi çiçekli geniş rumi kompozisyonlara 1560-1600 arası Safevî dönemi, özellikle Herat'a atfedilen tezhiplerde de rastlanmaktadır.[174]

Albümün önsöz bölümünün (y.1b-5a) enli pervaz bezemeleri, y.2b'den itibaren kartuşlu düzendedir. Y.2b ve 3b'de sayfa kenarlarının halkar bezemelerinde; y.3a'da ise enli pervazdaki kartuşlar içerisinde simurg, kilin, ejder gibi fantastik yaratıklarının mücadelesi betimlenmiştir. Diğer enli pervazlar ise (y.4a, 4b ve 5a) saz üslubunda bezelidir. El yazmaları ve murakkaların enli sayfa kenarlarının altınla boyalı olarak hayvan ve orman manzaralarıyla zengin bir şekilde bezendiği ilk örnekler Safevî Şah Tahmasp (sal.1524-1576) dönemine aittir.[175] Bu enli pervaz kompozisyonu, Şah Tahmasp'ın saray atelyesinde faaliyet gösteren ve Babürlü Şahı Hümayun Şah (s.1530-40/1555-56) döneminde Babürlü atelyesine giren Mir Seyyid Ali ve Abdussamed ile Babürlü kitap sanatlarına girmiş olmalıdır.[176] H.2137 numaralı albümün enli pervazlarındaki fantastik hayvan mücadele sahneleri Safevi ve Babürlü el yazmalarının ve murakkalarının pervazlarında yer almaktadır.[177] Bununla birlikte, kartuşlu sayfa kenarı tasarımları 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Özbek/Şeybanî el yazmalarının sayfa kenarlarında sıklıkla görülmektedir.[178]

Series, 269, y.12b-13a; bkz: O. GALERKINA (1980), **a.g.k**., s.17.) Bu sayfaların enli pervaz tasarımı da, murakkanın cildinin dış kapaklarıyla yakın benzerlik içerisindedir. Diğer benzer dar pervaz örneği ise, minyatürleri ve sayfa kenarları 1560 tarihinde Buhara'da hazırlanan Divan-ı *Camî* nüshasının bazı sayfalarında yer almaktadır (New York Public Library, Pers. Ms.1; bkz: B. SCHMITZ (1992), **a.g.k.**, no.II.14, s.113-114).

[172] Bu tezhip tasarımı minyatürdeki kapı ve pencere aralarındaki duvarlarda görülmektedir. Bkz.: Sadi'nin Gülistanı, 1566-67 tarihli, Saltykov-Shchedrin Public Library, New Persian, 110, y.12b (O. GALERKINA (1980), **a.g.k**., no.29).

[173] Abolala SOUDAVAR, **Arts of the Persian Courts: Selection from the Art and History Trust Collection,** Rizzoli, New York, 1992, no.79, s.212.

[174] Bkz: **1400. Yılında Ku'an-Kerim. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Ku'an- Kerim Koleksiyonu,** s.298-302.

[175] İki örnek için bkz: Şah Tahmasp için hazırlanan *Hamse*-i Nizami nüshası, Tebriz, 1539-43, BL, Or.2265 Dijital yayını için bkz: http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?index=2&ref=Or_2265 Erişim Tarihi: 13/12/2019 Orman manzaralı-hayvan tasvirli sayfa kenarı süslemeleri Şah Tahmasp dönemine ait 1560-61 tarihli Amir Hüseyin Bey Albümünde de (TSMK, H.2151) görülür. Bkz: David ROXBURGH (2001), **a.g.k**., res.7-8, 10-11.

[176] J. LOSTY(1985), **a.g.k.,** s.859.

[177] Babürlü Şahı Cihangir dönemine ait *Şahname-i* Firdevsi nüshasının enli pervazları fantastik hayvan mücadeleleriyle resimlenmiştir. Bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k**., kat. No:16, s. 242.

[178] Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** s.210; Zeren TANINDI (2018), **a.g.m.,** s.579-590.

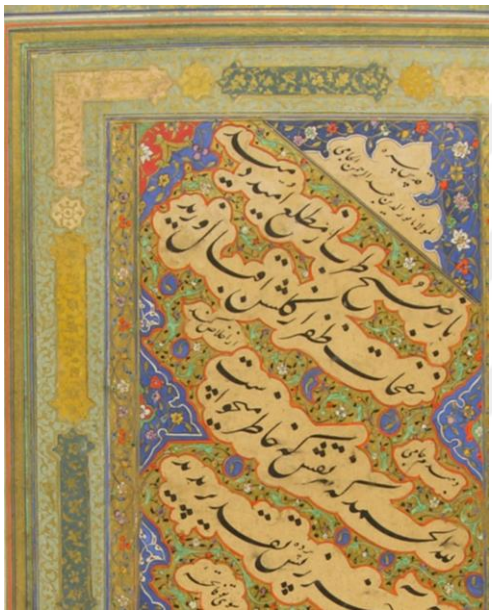
Albümün tezhip tasarımı genel olarak Babürlü saray murakkalarının zahriye ve serlevha tasarımlarına benzer anlayışta olup, bazı tezhip detaylarında 16. yüzyılın 2. yarısı Özbek/Şeybanî ile Özbek/Astrahanlı tezhip üslubunun sultani öğelerini de barındırmaktadır. Boş alan bırakılmadan yapılmış, usta işçilikteki zahriye ve serlevha sayfaları, sonraki sayfaların zengin bezeme kompozisyonları, enli pervazların adeta müstakil bir çalışma niteliğindeki hayvan mücadele tasvirleri albüme sultanî karakter kazandıran özelliklerdir.

3.6. Pervaz Bezemeleri

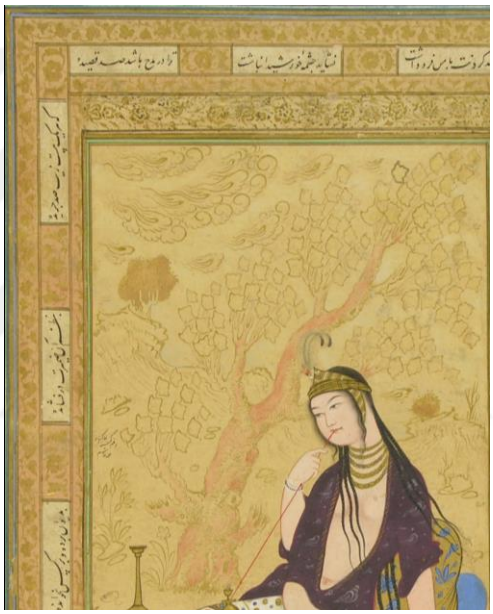
Murakkanın sayfaları genel olarak üç bölüm halinde tasarlanmıştır. Sayfa tasarımı ortada bir tasvir veya hat çalışması[179], bunun etrafında bir veya birkaç dar pervaz ve en dışta genişçe bir enli pervaz (sayfa kenarı) şeklindedir. Albüm yapraklarını oluşturan bu unsurlar sayfalara yapıştırma yoluyla eklenmiş olup, ekleme yerleri farklı renklerde cedvellerle gizlenmiştir. Dar pervazlar bazı sayfalarda uçları köşeli biten kartuşlar ve bunların aralarında sekiz köşeli rozetlerden oluşan tasarımda (Resim 3.15); bazı sayfalarda *nestâ'lik* hatlı dizelerin eklendiği dikdörtgen kartuşlarla bezelidir (Resim 3.16). Bazı sayfalara, sadece bitkisel motifli bir veya birkaç dar pervaz yerleştirilmiştir. Kartuş-rozet sıralı dar pervazlarda, renkli kağıtlar kalıpla kesilmiş; kesilip çıkartılan kısım bir sayfaya; içi oyulmuş kısım ise karşı yaprağın dar pervazına yapıştırılmıştır. Bunların zemini ve bunların dışında kalan pervaz alanı altınla sarmal dallarda rumi, hatayi, basit formlarda çiçek motifleriyle süslenmiştir.[180] *Nestâ'lik* hatlı kartuşlu dar pervazlarda ise her bir kartuşa bir dize yazılı olup tüm kartuşlardaki dizeler bir şiiri oluşturmaktadır.[181] Sadece iki yapraktaki (y.29a, 30b) dar pervazda her bir kartuşta bir din aliminin ismi yazılıdır.[182] Dar pervazlardaki bu dizeler ve isimler, yazı üslubuna göre, 17. yüzyıl başlarında albüm hazırlanırken yazılıp yapraklara yerleştirilmiş olmalıdır. Bu iki pervaz tasarımının haricinde, diğer yapraklarda sarmal dallarda çeşitli bitkisel motiflerle bezeli, üst üste bir veya birkaç dar pervaz düzeninde tasarımlar bulunur.

[179] Bazı yapraklara birden fazla tasvir veya hat çalışması eklenmiştir. Bkz.: 10b, 11a, 12a, 14b, 15a, 18b, 33a, 36a, 36b.
[180] Bkz: 6a, 6b, 7a, 7b, 8a, 8b, 9a, 9b, 10a, 10b, 11a, 11b, 12a, 12b, 13a, 13b, 14a, 14b, 15a, 15b, 16a, 19b, 20a, 25b, 38b, 39a.
[181] Bkz: 16b, 17a, 17b, 18a, 18b, 19a, 20b, 21a, 21b, 22a, 24b, 25a, 26a, 26b, 27a, 27b, 28a, 28b, 29a, 29b, 30a, 30b, 31b, 32a, 32b, 33a, 34b, 35a.
[182] Bkz: kat. no:48, 51.

Albümün dar pervaz tasarımları arasında kartuş-sekiz köşeli rozet düzeninde verilmiş olan pervazlar çoğunlukta olup bunlar albümün diğer sayfalarındaki pervaz tasarımlarına göre daha karakteristik özelliktedir. Özellikle *nesta'lik* hatlı kartuşların yer aldığı dar pervazlar çoğu Safevî ve Babürlü albümünde görülmektedir. Murakkanın serlevha (y.1b-2a) tezhibinde de yer alan bu kartuş-sekiz köşeli rozetli pervaz kompozisyonu 16. yüzyıl ikinci yarısında Buhara'da Şeybanî Hanlığı himayesinde hazırlanmış bazı yazma eserlerin dar pervazlarında da karşımıza çıkar. Ayrıca bu tasarıma bazı Babürlü albümlerinde de rastlanmaktadır. *Gülşen Albümü*nün lake tekniğindeki dış kapaklarının dar pervazları, içlerinde beyitlerin ve kuş motiflerinin bulunduğu kartuş-rozet düzeninde süslenmiştir.[183]

Resim 3.15: Dar pervaz detay, y.6a

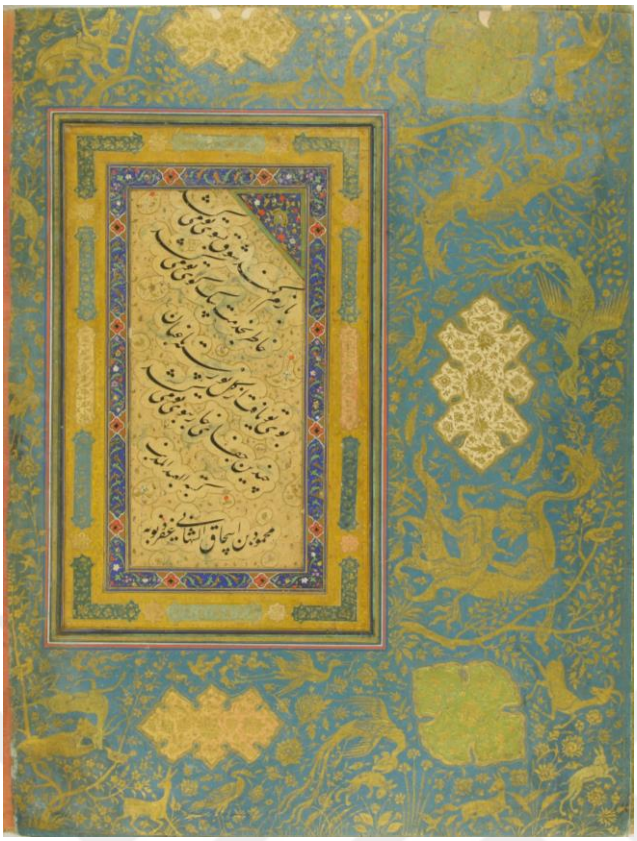
Resim 3.16: Dar pervaz detay, y.21b

Murakka yapraklarının enli pervaz tasarımında ise daha istikrarlı bir anlayış söz konusudur. Her sayfa kenarında üstte ve bir yanda birer adet köşeli oval formda ve iki köşede birer adet dilimli şemse formunda olmak üzere beş adet kartuş bulunmaktadır (Resim 3.17). Murakkanın zahriye (y.1a) ve serlevha tezhipli ilk sayfaları (y.1b-2a) haricinde tüm sayfalarının enli pervazında bu kartuş düzeni görülmektedir. Sadece albümün önsöz bölümünün serlevhadan sonra gelen yapraklarındaki (y.2b-5a) sayfanın yan tarafındaki kartuşlar dilimli üçgenimsi formdadır. Bu bölümdeki kartuşların zemininde farklı tezhip kompozisyonları görülmekte olup bunlar önceki bölümde aktarılmıştır.

[183] M. BEACH (2012), **a.g.k.,** no:20A, s.104.

Bu dilimli kartuşlar açık-koyu yeşil, pembe, lacivert, sarı ve krem rengi kağıtların kesilip sayfaya yapıştırılmasıyla oluşturulmuştur. Bunların zemini altınla çeşitli formlarda sarmal rumî ve hatayî motifleriyle süslüdür. Kartuşların dışında kalan alanlar ise altınla çeşitli kompozisyonlarda halkâr tekniğinde bezelidir. Bu alanlarda, hatayî-saz yaprağı, rumî-hatayî motifli; orman manzaralı ve fantastik hayvan mücadelesi konulu ve uzun dallı, sık yapraklı hatayî ve bahar çiçeklerinden oluşan kompozisyonlar görülmektedir. Bazı pervazlardaki fantastik hayvan mücadelesi tasvirlerine[184] ve gerçekçi hayvan figürlü orman manzaralarına,[185] daha önceki bölümde tartışıldığı üzere, Safevî ve Babürlü el yazmaları ve murakkalarının enli pervazlarında da rastlanmaktadır. Albümün enli pervazları, y.16b'den itibaren, uzun dallı ve sık yapraklı bahar çiçekleri ve hatayilerle tüm zemini kaplayacak şekilde süslenmiştir. Gerçekçi üsluptaki bahar çiçeklerinin yaprak pervazlarına bu düzende yerleştirilişi Şah Cihan dönemi el yazmalarının ve murakkalarının tipik bir özelliği olarak bu döneme ait bazı eserlerde karşımıza çıkmaktadır.[186] Bununla birlikte, bu çiçekli enli pervaz bezemeleri bu Şah için hazırlanan murakkalarda genellikle renkli bir şekilde verilmiştir. H.2137 numaralı murakkadaki bu çiçek kümeleri ise sadece altınla boyanmıştır. Ayrıca Şah Cihan için hazırlanan eserlerin sayfa kenarlarındaki bu çiçek kümelerinin incelenen albüme göre daha zarif bir şekilde verildiği görülmektedir.[187]

[184] Bkz: y.2b, 3a, 3b, 7b, 8b, 9a, 10b 11a, 12b, 14b, 15a
[185] Bkz: y.15b-16a.
[186] J. LOSTY (1985**), a.g.m**., s.870.
[187] Şah Cihan için hazırlanan Minto Albümü, Kevorkyan Albümü, Wantage Albümü ve bu Şahın şehzadesi için hazırlanan Dara Şikoh Albümünün enli pervazları bu düzendeki çiçek kümeleriyle bezenmiştir. Bkz: J. LOSTY (2019**)**, **a.g.m**., s.262.

Resim 3.17: Enli pervaz tasarımı, Albüm, TSMK, H.2137, y.7b

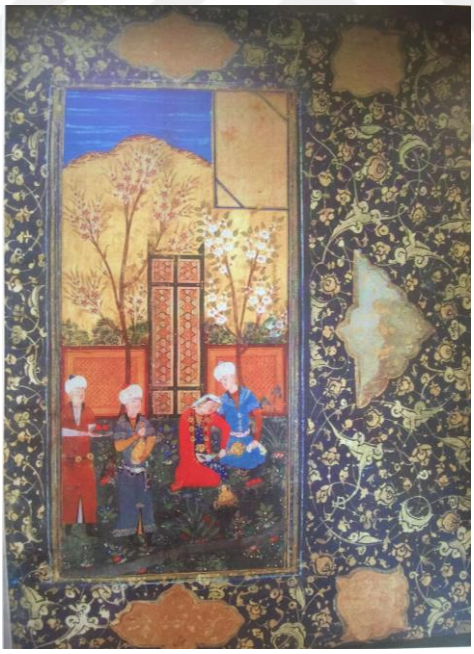
Albümün enli pervazlarındaki kartuşlu düzenlemeler, 16. yüzyıl sonu Safevi dönemine ait, Horasan'da hazırlanan yazma eserlerin sayfa kenarlarında sıklıkla görülmektedir.[188] Bu düzendeki pervaz süslemeleri, 1586 yılında Horasan'ı alan ve bunun öncesinde de bu bölgeyle yakın sanatsal etkileşim içinde olan Özbek/Şeybanî dönemine ait bazı eserlerde yer almaktadır.[189] Şeybanî Hanlarından Abdülaziz Han (sal.1539-1551) dönemine ait bazı el yazmalarının sayfa kenarları bu kartuş düzeninde süslenmiştir.[190] Bu Han'ın hamiliğinde Buhara'da hazırlanan 1548 tarihli

[188] Bu kartuş düzeni, 1581-1600 yılları arasında Horasan'da hazırlanan birçok el yazmasının pervaz süslemelerinde görülmektedir. Bkz: **Louvre Koleksiyonlarından Başyapıtlarla İslam Sanatının Üç BAşkaneti: İstanbul, İsfahan, Delhi**, Ed. Ayşen Anadol, İstanbul, 2008, s.280. Bununla birlikte bu düzendeki enli pervazlara Safevi dönemine ait başka eserlerde de rastlanmaktadır. Bkz. Emir Hüseyin Bey Albümünün (TMSK, H.2151, y.23a) kartuşlar ve bunların içerisindeki hayvan figürlerinden oluşan enli pervaz tasarımı, H.2137'nin enli pervazlarıyla yakınlık gösterir. Bkz: D. ROXBURGH (2001), **a.g.k.,** s.77.

[189] Barbara SCHMITZ, "Bukhara. VI: Bukharan School of Miniature Painting", **Iranica**, S.4, fas.5, s.529.

[190] Christian GRUBER, "The Gulbenkian Baharistan: "Abdulaziz and the Bihzadian Tradition in 16th Century Bukhara", **Namayeshgah-i Bayn al-Malal Kemal al-Din Behzad/International Congress on Master Kemal al-Din Behzad**, Iranian Academy of Arts: Tahran, 2005, s.279. Gruber'e göre, bu kartuşlu enli pervazlar Abdülaziz dönemi el yazmalarının karakteristik özelliklerindendir. Ayrıca bkz: Zeren TANINDI (2018), **a.g.m**., s.579-590.

Camî'nin *Baharistan* nüshasının enli pervazları bu düzendedir.[191] Bitkisel bezemeli kompozisyonun üzerinde farklı renklerde beş adet kartuşun yerleştirildiği enli pervaz bezemesinin diğer bir benzerine, eski Binney koleksiyonunda yer alan bir Nizamî *Hamsesi* nüshasının sayfa kenarlarında rastlanmaktadır (Resim 3.18).[192] Eserin sayfa kenarında siyah ve krem rengi zeminlere altınla, kıvrım dallarda iri rumî ve hatayîler üzerinde yeşil, siyah, sarı ve krem rengindeki beş adet kartuştan oluşan süsleme kompozisyonu görülmektedir. İncelenen sayfanın enli pervazlarıyla renk ve tasarım açısından benzerlik gösteren bu pervaz bezemeleri el yazmasına 1560 civarında Buhara'da eklenmiş olmalıdır. Soudavar'a göre kartuşlarla bölünen bitkisel bezemenin yer aldığı bu tasarım şeması Buhara'da hazırlanan eserlerin tipik bir özelliğidir. Elaine Wright da; doğa manzarası içerisinde kuş ve hayvan tasvirli veya bitkisel kompozisyonlu sayfa kenarlarının 16. yüzyıla ait Safevî ve Buhara yazmalarının genel bir özelliği olduğunu; bu şekilde bezeli sayfa kenarlarına kartuşların eklenmesinin ise yine bu dönemde Buhara'da hazırlanmış eserlerde sıkça görülen bir durum olduğunu belirtmektedir.[193]

Resim 3.18: Aşıkların bahçede buluşması, *Hamse-i* Nizamî, Herat, 1513, sayfa kenarları ve tasvir 1560 civarı, Buhara (Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.**, s.210).

[191] Bkz: Calouste Gulbenkian Museum, LA 169.
[192] Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.**, no.78a-c, s.210.
[193] E. WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.49. Kartuşlu düzende enli pervaz süslemelerine sahip, 16. yüzyılda Buhara'da hazırlanmış diğer iki örnek için bkz: Cami'nin *Tuhfetü'l-Ahrar* (Saltykov Shchedrin Public Library, Dorn 425; bkz: O. GALERKINA (1980), **a.g.k.**, s.16; Divan-ı *Kasım-ı Enver*, Özbekistan Birunî Enstitüsü, 2108; bkz: A. MADRAIMOV-Sh. MUSAEV- E. ISMAILOVA (2001), **a.g.k.**, no:9, s.77-79.

Albümün kartuş-rozet sıralı dar pervaz düzeni, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında Buhara merkezli Şeybanî Hanlığı hamiliğinde hazırlanan bazı yazma eserlerin pervazlarında karşımıza çıkar. Albümün karakteristik özelliklerinden olan kartuşlu enli pervaz bezemeleri ise Safevî Horasan ve Özbek/Şeybanî el yazmalarında sıklıkla görülen bir özelliktir. Ancak Şeybanî dönemine ait el yazmalarında bu kartuşlu düzenlemeler genellikle bitkisel tezhip kompozisyonlarıyla birlikte verilmiştir. Özellikle, üstat bir sanatçının elinden çıkmış olan hayvan mücadele sahneleri ve orman manzaralarının resimlendiği enli pervazlar, Safevî/Babürlü dönemine ait saray atelyelerinde hazırlanan el yazmaları ve murakkaların sayfa kenarlarıyla eş değerdedir. Dolayısıyla albümün dar ve enli pervaz düzenlemeleri, bazı Özbek/Şeybanî bezeme özelliklerini barındırmakla birlikte, tezhiplerin zenginliği ve usta işçilikleriyle Safevî ve Babürlü saray atelyelerinde düzenlenen eserler gibi sultanî nitelik göstermektedir.

3.7 KATALOG

Katalog no. : 1 (Resim 3.19)

Yaprak no. : 5b

Yaprak kenar bezemeleri : Murakka yaprağının kenarına krem rengi zemin üzerine halkâr tekniğinde ve kartuş düzeninde bezeme işlenmiş olup sayfanın ortasına minyatür yerleştirilmiştir. Sayfanın enli pervazındaki bu bezeme, sayfanın üç kenarında ve iki köşesindeki birer adet koyu lacivert, yeşil ve beyaz renkte, dilimli formdaki kartuşlardan oluşmakta olup bunların içerisindeki alan altınla kıvrım dallar üzerinde rumî, hatayî ve küçük çiçeklerle süslenmiştir. Bu kartuşların dışında kalan alan ise çeşitli formlardaki irili ufaklı hatayîler, dal, yaprak ve bulut motiflerinin yer aldığı halkar tekniğinde bezemeye sahiptir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Genç hükümdarın konukları kabulü

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Özbek-Buhara

Dönemi : 16. yüzyılın ikinci yarısı

Ölçüsü : 17,8 x 15,1 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Bir kır manzarası içinde canlandırılan minyatürde sahnenin önünde bir tahtta oturmakta olan hükümdar figürü görülmektedir. Bu figür kırmızı camesi, altın tacı, belinde kemeri ve hançeriyle betimlenmiştir. Hemen ardında kılıcını taşıyan hizmetkarı ve otağı bulunmaktadır. Otağın kubbesi lacivert zemine kırmızı sarmal rumilerle, tezhip işçiliğinde verilmiştir. Hükümdar figürü tahtının üzerinde bağdaş kurmuş şekilde oturmuş ve konuşur vaziyettedir. Sahnenin sağ kısmında ise, ikisi diz çökmüş ikisi ayakta durur şekilde olmak üzere dört figür görülmektedir. İkisi önde ikisi geride duran bu kişiler hükümdarla konuşur şekilde tasvir edilmiştir. Minyatürdeki kır manzarası pembe zemine mavi, kırmızı renklerde çiçek kümeleri; ortada akan bir nehir, geride kıvrımlı gövdeli bahar dall ağaçlar ve selvilerle verilmiştir. Kompozisyonda çok az bir alanı kaplayan gökyüzü mavi renktedir.

Tasvirin iki yanındaki bölmeler içerisinde etrafı tezhiplenmiş olarak birer dize yer almaktadır. Bu dizeler dilimli bölümler içerisine alınmış ve bunların dışında kalan

alan lacivert zemin üzerine altın renkte kıvrım dallarda beyaz, kırmızı, pembe, yeşil, mavi rozet çiçekler, rumiler işlenmiştir. Bu bitkisel kompozisyonun devam ettiği kapalı formlar da altın renk zemin üzerine tam ve yarım olarak bir düzen içinde bu tezhip alanını doldurmaktadır. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Ey dil ez în serâçe-i vahşetgerâne gir (Ey gönül bu ıssız konağa gir
Rû ber ferâz-ı kenker arş âşiyâne gir" Arşı aşiyan kıl kendine)

Değerlendirme : Minyatürdeki kompozisyon zemininin büyük bir kısmını kaplayan pembe tepelik, yüksek ufuk çizgisi, seyrek bitki kümeleri ile oval yüzlü karakteristik figür tipleri gibi üslup özellikleri 16. yüzyıl Özbek-Buhara resim okuluna işaret etmektedir. Erken 16. yüzyıl Özbek-Buhara üslubu genel üslup özellikleri açısından Herat okulu, özellikle Behzad üslubu etkili bir resim ekolüdür.[194] Özbek-Buhara üslubundaki tasvirler genellikle açık alanda, yurt tipi bir çadırın önünde verilmekte olup, geride çoğu zaman pembe-leylak, altın ve yeşil renklerle boyalı eğimli bir tepelik bulunmaktadır.[195] Örneğin, 15. yüzyıl sonu-16. yüzyıl başı Timurlu Herat üslubundaki, Behzad etkili bir minyatüre ait olan (Resim 3.20),[196] ahşap görünümlü kapısı ve bezemeli kumaşla kaplı üst örtüsü bulunan bir çadır önünde, bir halı üzerinde bulunan taht, bu tahtta oturan sultan ve gerisinde maiyeti gibi kompozisyon özellikleri bu minyatürde de görülür. Bununla birlikte, kompozisyon zeminindeki mavi-leylak renk tonları; küçük çiçek öbekleri, ortadaki bahar dallı ağaç ve sahnenin küçük bir kısmını kaplayan mavi gökyüzü gibi doğa unsurları ile figürlerin kıyafetlerindeki detaylar ve renkler 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bazı Özbek-Buhara minyatürlerinde karşımıza çıkar.[197]Ayrıca figürlerin

[194] Buhara şehri, 16. yüzyılın başından itibaren, Özbek Şeybani Hanlığının idaresine geçmiş, uzun bir dönem Özbek Hanlıklarının başkenti olmuştur. 1507 yılında Herat, Şeybani Hanlığı tarafından işgal edilmiş olup, bu şehirden çok sayıda hatttat, şair ve musavvir Buhara'ya getirilmiştir. Bu anlamda Buhara resmi temelde Herat resim ekolünden, özellikle Behzad üslubundan beslenen bir akışta gelişim göstermiştir. Bkz.: Olimpiada Isaevna GALERKINA (1980), **a.g.k.**, s.6,7. Ayrıca Behzad ekolü resim örnekleri için bkz: Ebadollah BAHARI, **Bihzad. Master of Persian Painting**, I.B. Tauris:London, 1996.

[195] Olimpiada Isaevna GALERKINA (1980), **a.g.k.**, s.9. Özbek resim üslubu için ayrıca bkz: Güner INAL, "Topkapı Sarayı Koleksiyonundaki Sultanî Bir Özbek Şehnamesi ve Özbek Resim Sanatı İçindeki Yeri", **Sanat Tarihi Yıllığı**, S.VI, 1976, s.303-332; Mustafa SÜMER, "Bir Özbek Nakkaşı Mahmud Müzehhib ve Yayınlanmamış Minyatürleri", **Bedrettin Cömert'e Armağan**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara, 1980, s.471-480.

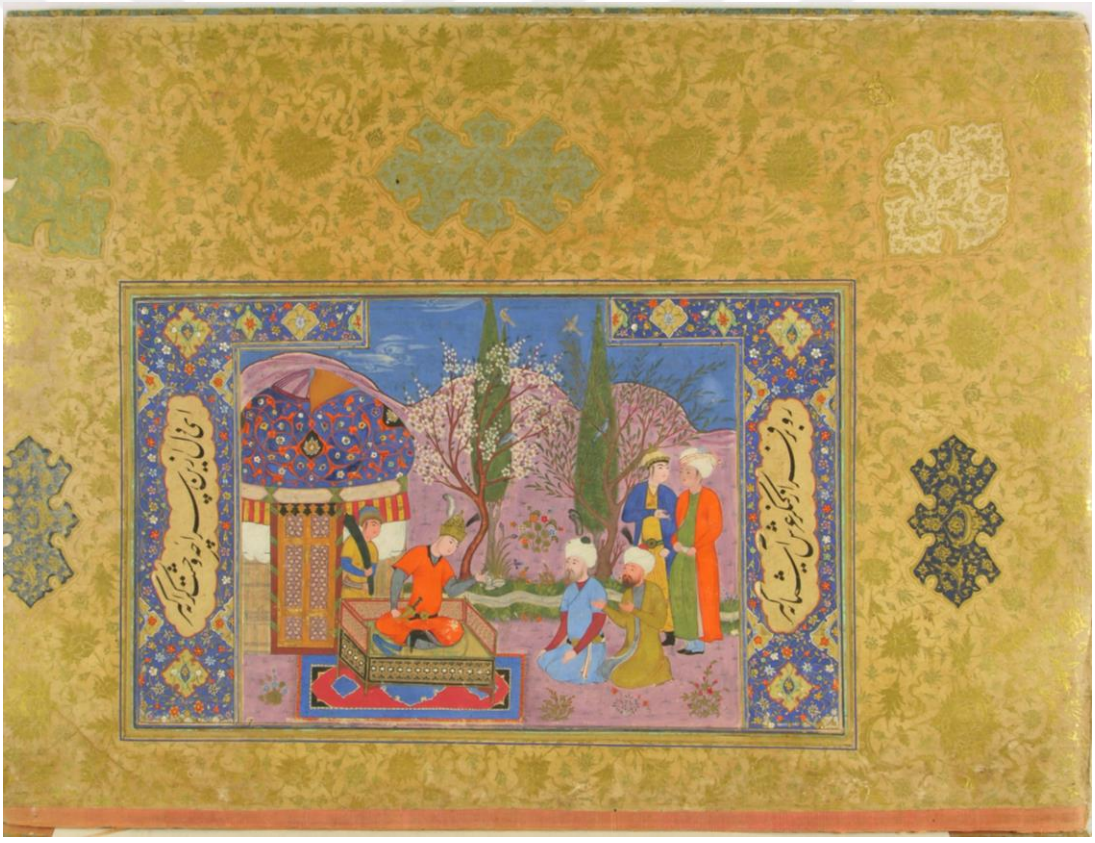
[196] Bu örnek için bkz: Timur'un tahta oturması ve kendisine tabi prensleri kabulü, *Zafername*, 1485 civarı, Baltimore John Work Garrett Library, y.82b. Yayını için bkz: Thomas W. LENTZ- Glenn D. LOWRY (1989), **a.g.k**., s.265; Ebadollah BAHARI (1996), **a.g.k.,** s.71.

[197] Bkz: Kaplumbağanın havada taşınması, *Tuhfet'ül-ahrar*, 1570 civarı, St. Petersburg Saltykov-Schedrin Public Library, Dorn 425, y.46. Yayını için bkz: Olimpiada Isaevna GALERKINA (1980), **a.g.k.**, res.34.

konik şekilde biten sarık tipleri de 16. yüzyılın ikinci yarısı Buhara minyatür örneklerinin genelinde görülmektedir.[198]

Dolayısıyla bu minyatürün, kompozisyon bakımından 15. yüzyıl sonu-16. yüzyıl başı Timurlu Herat minyatürlerinin etkisi altında olduğu; yukarıda aktarılan üslup özellikleri sebebiyle de 16. yüzyılın ikinci yarısı, Özbek-Buhara ekolüne ait bir örnek olduğu düşünülmektedir. Yüz tiplerinin portre özelliği taşıması ve kaliteli işçilikte verilmesi, kumaş detaylarındaki gölgelendirme gibi özelliklere göre, tasvirin bir sultanın himayesindeki usta bir musavvirin elinden çıkmış olması muhtemeldir. Ayrıca, tahtta oturan sultanın konukları kabulünün resimlendiği bu tasvir, albümün ilk minyatürü olarak takdim tasviri gibi düşünülmüş olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 3.19: Genç hükümdarın konukları kabulü, TSMK, H.2137, y.5b.

[198] 16. yüzyıl Buhara resim örnekleri için bkz: Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** s.206-217; B. W. ROBINSON, **A Descriptive Catalogue of the Persian Paintings in the Bodlein Library**, Oxford University Press, London, 1958, s.1236-136; B. W. ROBINSON, **Persian Paintings in the India Office Library**, Sotheby Parke Bernet, London, 1976, s.152-191; Glenn D. LOWRY- Susan NEMAZEE, **Jeweler's Eye: Islamic Arts of the Book from the Vever Collection**, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian Institution: Washington, 1988, s.132.

Resim 3.20: Timur'un tahta oturması ve kendisine tabi prensleri kabulü, *Zafername*, 1485 civarı, Baltimore John Work Garrett Library, y.82b.

Katalog no. : 2 (Resim 3.21)

Yaprak no. : 6a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki enli pervaz, yeşil renk zemin üzerine koyu yeşil, beyaz ve sarı renklerde beş adet kartuşla çevrelenmiştir. Bunların içerisinde ve dışında kalan kısımlar altın renkte hatayî, rumî, hançerî yaprak motifleriyle süslenmiştir. Sayfadaki *hüsn-i hat* çalışmasını kuşatan dar pervazda ise açık yeşil zemin üzerine koyu yeşil, sarı ve açık pembe renklerde kartuşlarla bunların bazılarının arasında bulunan sekiz köşeli rozetler sıralanmaktadır. Altınla kıvrım dallar üzerinde rumiler ve küçük çiçekler tüm pervaz alanını kaplamaktadır.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 20,3 x 9 cm

Tanımı : Nesta'lik kıt'a *beynessütur* düzende verilmiş olup satır araları altın zemine açık yeşil renkte rumiler ile kırmızı, sarı ve beyaz renklerde küçük gonca çiçeklerle süslenmiştir. Ayrıca aralardaki rumi ve yuvarlak formdaki lacivert zeminli kısımların zemininde de yine çiçek ve rumi motifleri yer almaktadır. Hat çalışmasının kenarlarına yerleştirilen yarımşar orandaki salbekli şemselerin iç kısımları da benzer süsleme düzenine sahiptir. Kıt'anın iki yanında altın zemin üzerine çiçekli kıvrım dallı bezemeye sahip birer dar pervaz bulunmaktadır. Ana metin alanının alt ve üstündeki köşeler ise birer üçgen içerisine alınarak yazı alanından ayrılmıştır. Bu üçgen köşeliklere paftalar içerisinde metinler yerleştirilerek bu kartuşların etrafı lacivert zemin üzerine kırmızı, beyaz, pembe ve yeşil renklerdeki çiçeklerle bezenmiştir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Bâz subh-ı tarab ez matla-ı ümîd demîd
Nefâhât-ı zafer ez gulşen-i ikbâl vezîd
Li'llahu'l hamd ki her nakş ki hâtır mîhâst
Âmed ahir zı pes takdîr pedîd
Hâr ber kebed ki bed-hâh berâh-ı tû nehâd
Neşterî kist ki cöz ber ciger-i û nehilend"
(Yine sevinç sabahı ümid yeli estirir
Zafer esintileri saadet gülşeninden esti

Allah'a şükür ki gönlün istediği her nakşın

Ardından geldi takdir

Kötü niyetli kekliğin yolunun üzerine koydu fenalık)

Değerlendirme: Sayfanın üst kısmındaki köşelikte yer alan metinde *Kuddise sırreuhu li Mevlânâ Nûreddin Abdurrahman el Câmî* (*Allah sırrını kutsasın Mevlana Nureddin Abdurrahman Cami'ye aittir)* ibaresi yazılıdır. Buna göre, ana metindeki dizelerin 15. yüzyılda Herat ve Semerkand'da yaşamış olan İran'lı ünlü sanatçı Abdurrahman Cami'ye (ö.1492) ait olduğu anlaşılmaktadır. Sayfanın alt kısmındaki köşelikte ise bu dizeleri yazan hattatın adı *"Fatih-i ebvab-ı mezid ketebehu el-abdu'l-müznib Mahmûd bin İshâk el-Şehâbî/Bunu günahkâr kul Mahmud bin İshak el-Şehâbî yazdı* şeklinde yer almaktadır. Mahmûd bin İshâk el-Şehâbî, Herat'ta doğmuştur. Herat'ın, Şeybanî Hanlığı'nın hükümdarlarından Ubeydullah Han (sal.1512-1539) tarafından 1528 yılında alınmasıyla hattatın babası Hoca İshak, ailesiyle birlikte zorla Buhara'ya gönderilmiştir. Mahmud bin İshak, bu şehirde yine aynı hükümdar tarafından Herat'tan Buhara'ya sürülen ünlü hattat Mir Ali'nin öğrencisi olmuştur. Mir Ali'nin eğitimi altında hat sanatında çok yüksek bir seviyeye ulaşan Mahmud bin İshak, Mir Ali'nin de kabul ettiği üzere hocasını bile geride bırakan bir sanatkâr olmuştur. Bir süre Buhara'da kaldıktan sonra Ubeydullah Han'ın 1539 yılında vefat etmesinden sonra Belh şehrine yerleşmiştir. Bu şehirde Şah Hüseyin Belhi Şehâbî'nin hizmetine girmiş ve bu şahın hizmetinde çalıştığı için *Şehâbî* nisbetini almıştır. Daha sonraları Belh'ten Buhara'ya dönerek Şeybanî hükümdarı Ebu'l Gazi Abdullah Han'ın (sal.1557-1598) himayesinde çalışmıştır. Hattat genel olarak eserlerine imza atmamayı tercih ettiğinden imzalı az sayıda eseri bulunmaktadır. Yaşadığı şehirlerin idarecilerinden de sıklıkla sipariş almakta olan ünlü hattat h.991/m.1583 tarihinde Herat'ta vefat etmiştir.[199]

Ünlü hattatın istinsah ettiği el yazmaları arasında iki önemli örnek olarak, 1530-1531 yıllarına tarihlenen *Sad Kelimat-ı Ali*,[200] 1557 yılına ait Cami'nin *Yusuf ile Züleyha*

[199] V. MINORSKY, **Calligraphers and Painters: A Treatise by Qādī Ahmad, Son of Mīr-Munshī (circa A.H.1015/A.D. 1606)**, Washington D.C., 1959, s.131,132; C. L. HUART, **Les Calligraphes et les Miniaturistes de L'Orient Musulman**, Paris, 1908, s.228,229; Eskander Beg MONSHI, **Tarikh-i Alam-ara-yi Abbasi (History of Shah Abbas the Great)**, Çev. Roger M. Savory, Boulder, Colorado, 1979, s.266.

[200] Chester Beatty Library, Ms. 198. Bkz: A. J. ARBERRY, M. MINOVI, E. BLOCHET, **The Chester Beatty Library: a Catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatıres**, Hodges Figgis, Dublin, 1960, C.2, s.62-63.)

nüshası[201] sayılabilmektedir. Şehâbî'nin Şeybanî hükümdarı Ebu'l Gazi Abdullah bin İskender'in (sal.1557-1598) himayesinde çalıştığı tarihlerde ise daha verimli bir çalışma dönemi geçirdiği görülmektedir.[202] Bunların dışında sanatçının murakkalara yerleştirilmek üzere hazırlamış olduğu tek sayfa hat çalışmaları da bulunmaktadır. Bu kıt'alardan sanatçının imzasını taşıyan bir örnek, 17. yüzyıl başında düzenlenen bir Babürlü murakkası Minto Albümü'nde yer almaktadır.[203] Asafi'nin bir şiirinin yazılı olduğu bu bölümde hattatın imzası *Ketebehu abdu'l Mahmud b. İshak el-Şehâbî* şeklinde yer almıştır.[204]

Sayfanın sonundaki imzaya göre Mahmud bin İshak el-Şehâbî tarafından yazılan bu kıt'a, sanatçının yaşadığı dönem olan 16. yüzyılda hazırlanmış olmalıdır. Özbek Buhara hanlıklarından biri olan Şeybani Hanlığı'nın hizmetinde eserler vermiş olan hattatın bu hat çalışmasının incelenen albümün hamisi olan Özbek Astrahan Hanlığı'nın hükümdarına Şeybanilerden intikal etmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu anlamda, söz konusu çalışmanın yazıldığı şehir albümün hazırlandığı ve Mahmud İshak'ın uzun süre hayatını geçirdiği yer olan Buhara olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

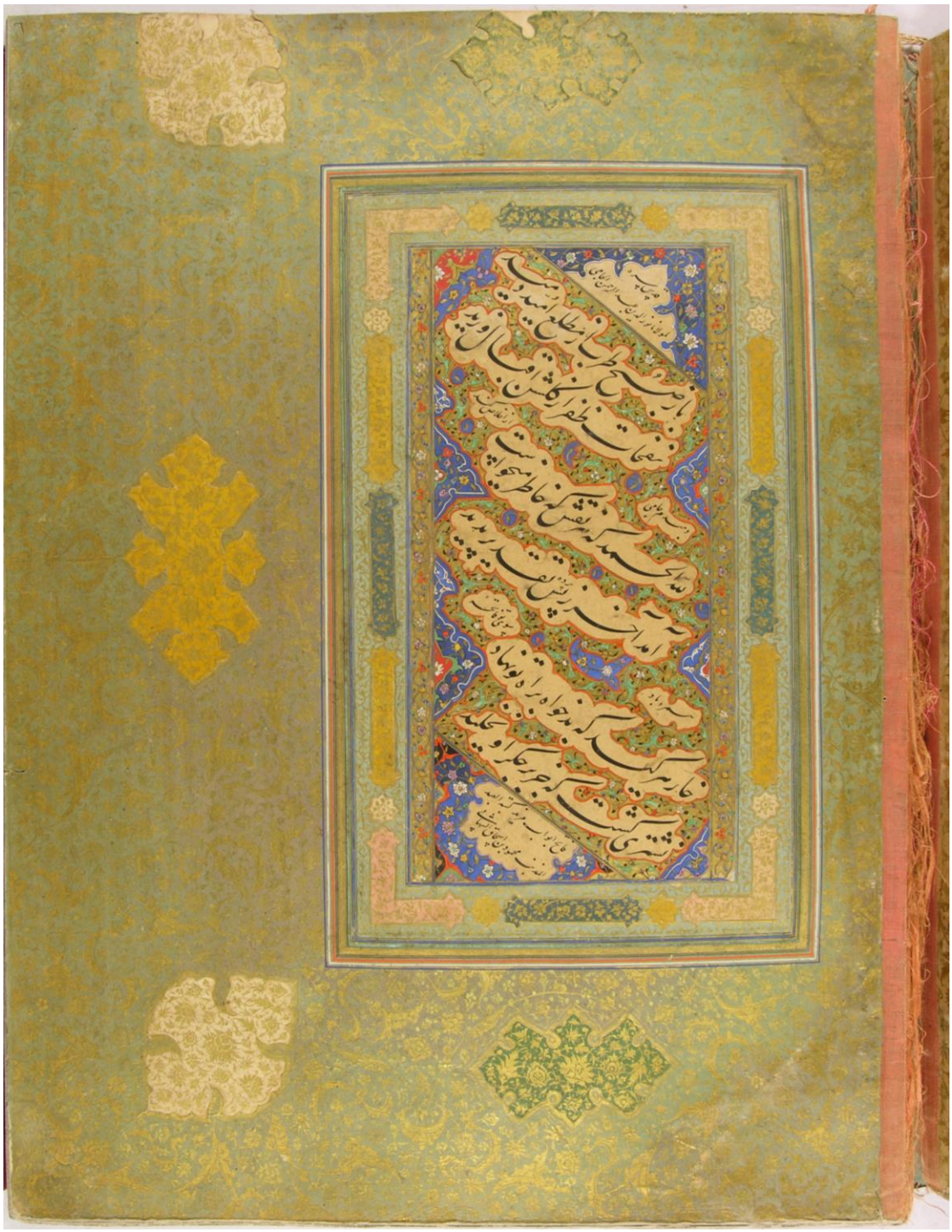
---

201 Yazma eser günümüzde çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumda olup eserin büyük bir kısmı Staatliche Museen zu Berlin (I.1988.18) koleksiyonunda bulunmaktadır. Bu yazma eserin yayını için bkz: Jens KRÖGER, "On Mahmud b. Ishaq al-Shihabi's Manuscript of Yusuf va Zulaykha of 964 (1557)", **Muqarnas**, S.21, 2004 (Essays in Honor of J. M. Rogers), s.239-253.

[202] Hattatın bu döneme ait tarih taşıyan yazma eserlerinden bazıları için bkz: 1565 tarihinde Buhara'da hazırlanan *Yusuf ile Züleyha* nüshası: Kevorkyan Koleksiyonu (Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** s.212-213, no:80); 1572 tarihli Sadi'nin Bostanı: Türk ve İslam Eserleri Müzesi, 1914 (Kemal ÇIĞ, **Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki Minyatürlü Kitapların Kataloğu**, İstanbul, 1959, s.63); 1583 tarihli Hilali'nin *Şah-u Geda* mesnevisi: TSMK, R.1034 (Fehmi Edhem KARATAY, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu**, Topkapı Sarayı Müzesi: İstanbul, 1961, no.775, s.267)

[203] Chester Beatty Library, 07A.1. Bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k**., s.296-297, no.38A.

[204] Hattatın imzasını taşıyan diğer bir albüm yaprağı Los Angeles County Museum of Art koleksiyonunda yer almaktadır. Albüm yaprağının arka yüzünde 17. yüzyıl başına ait bir Babürlü minyatürü bulunmaktadır. Bkz: M.83.105.5, (Pratapaditya PAL (1993), **a.g.k.,** kat. no:61, s.237-239). Şehabî imzalı diğer albüm yapraklarından bazıları için bkz: Dara Şikoh Albümü, y.38b (Toby FALK-Milred ARCHER (1981), **a.g.k**., s.78); Boston Museum of Fine Arts, 15.117.Bu yaprağın katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.mfa.org/collections/object/page-of-nastaliq-calligraphy-13958; British Museum,1974,0617,0.21.38; 1974,0617,0.17.109; 1974,0617,0.21.20. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/search.aspx?searchText=mahmud+ishaq Erişim tarihi: 02/01/2018; TSMK, H.2161, y.54b, 66b, 75b-78b; TSMK, H.2138, y.36a.

Resim 3.21: Mahmud bin İshak el-Şehâbî imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.6a.

Katalog no. : 3 (Resim 3.22)

Yaprak no. : 6b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın enli pervazındaki halkâr bezeme yeşil zemine altınla kıvrım dallar üzerinde iri hatayîler, hançerî yapraklar, çeşitli çiçekler ve kuşlardan oluşmaktadır. Bu bezeme sayfa kenarlarındaki açık mavi ve krem rengi zeminli, zeminleri altın kıvrım dallar üzerinde rumi, hatayi ve küçük çiçeklerle bezeli dilimli kartuşlarla bölünmektedir. Sayfadaki dar pervaz ise açık yeşil zemin üzerine yeşil, sarı ve açık pembe renklerde kartuşlar ve bunların bazılarının arasında bulunan sekiz köşeli rozetlerden oluşan kompozisyon dolaşmaktadır. Tüm pervaz alanı altın kıvrım dallar üzerinde rumi ve küçük çiçekler motifleriyle bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hükümdarın ava çıkması

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 22,6 x 10,3 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı: Genel olarak sadece altın kullanılarak verilmiş olan doğa tasviri, çeşitli ağaçlar, çalılıklar ve kayalarla boş bir alan bırakılmayacak şekilde aktarılmıştır. Bu doğa ayrıntıları içinde yalnızca ağaçlara konan kuşlar ve pars figürlerinden birinin tasmasında altın dışında renkler kullanılmıştır. Dikey bir şekilde sayfaya yerleştirilen sahnenin alt kısmında atı üzerinde betimlenen, kılıcı, bezemeli başlığı ve atının koşum takımlarına bakılarak soylu biri olduğu anlaşılan bir figür, bir elinle atının dizginlerini bir elinle ise doğan kuşunu tutmaktadır. Bu figürün önünde yürür vaziyette, bir elinde pars figürünün tasmasına sarılı ip, bir elinde ise baltası bulunan bir teberdar figürü tasvir edilmiştir. Sahnenin sol üst köşesine ise dizleri üzerine çökmüş tüfeğiyle nişan alan bir figür yerleştirilmiştir. Tüm figürlerin kıyafetlerinde altın ağırlıkta olup, bazı ayrıntılarda kırmızı, turuncu ve mavi renkler görülmektedir.

Doğanın verilişi, figür tipleri ve renk kullanımı bakımından albümde yer alan bir sıra minyatürle aynı üslup özelliklerini gösteren bu minyatürün söz konusu tasvirlerle aynı sanatçının elinden çıkmış olduğu düşünülmektedir. Birbirleriyle konu bütünlüğü gösteren bu minyatür dizisinde genç bir hükümdarın veya bir şehzadenin yaşadığı

olaylar işlenmektedir. Bu tasvirlerden albümde ilk sırayı teşkil eden bu örnekte hükümdarın av sahnesi bir orman manzarası içerisinde az sayıda figürle aktarılmıştır.

Değerlendirme: Bu minyatür Kansas, Nelson Galeri-Atkins Müzesi koleksiyonunda bulunan Cihangir albümünün (48.12/2) 6a yaprağının[205] sayfa kenarındaki tasvirlerle üslup ve konu açısından büyük benzerlik göstermektedir (Resim 3.23). Mir Ali'ye ait bir kıt'anın yer aldığı bu sayfadaki enli pervaz tasvirleri 1604 civarına tarihlenmekte ve Aka Rıza'ya atfedilmektedir. Aka Rıza, İran'da eğitim görmüş, Babürlü hükümdarı Cihangir'in (sal.1605-1627) tahta geçmeden önce kurmuş olduğu Allahabad nakkaşhanesinde 1588-89 tarihinden itibaren çalışmaya başlamış olan bir musavvirdir. Bu nakkaşhanede çalıştığı süre zarfında Cihangir'in en gözde nakkaşı haline gelen sanatçı, özellikle, bu Şah için hazırlanan murakkalara yerleştirilmek üzere çok sayıda tasvir hazırlamıştır.[206] Cihangir döneminin meşhur murakkası *Gülşen Albümü'*nün Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan[207] bazı yapraklarındaki enli pervaz tasvirleri de bu sanatçının imzasını taşımaktadır.[208] Bu tasvirler 1600'lü yılların başına tarihlenmektedir. İncelenen albümdeki tasvir ise, Çağman ve Tanındı tarafından 1610 civarına tarihlendirilmiştir.[209] Bu tasvirle Atkins koleksiyonundaki yaprağın sayfa kenarı tasviri karşılaştırıldığında; orman manzarasının hiç boş yer bırakılmayacak şekilde, altınla, katmanlı kayalar, bu kayaların üzerine yerleştirilen irili ufaklı ağaçlar ve manzaranın içerinde belli belirsiz şekilde tasvir edilen av hayvanlarıyla verilmiş olması; figür tiplerinin, özellikle elinde bir kuş tutan genç hükümdar figürünün, fiziksel özellikleri ve kıyafetleri iki tasvir arasındaki ortak özellikler olarak sayılabilmektedir. Tahran koleksiyonundaki *Gülşen Albümü*nün enli pervazlarındaki Aka Rıza tasvirleriyle bir karşılaştırma yapıldığında ise, genel olarak benzer bir fon kullanıldığı ancak figür tiplerinin iki albümde farklı şekilde yorumlandığı görülmektedir. Doğa tasvirinin altınla ve boş alan bırakmayacak şekilde verilmesi ve bu doğa tasviri içerisine yine altınla ve hafif bir renklendirmeyle tasvir edilmiş ve genellikle bir olayı canlandıran figürlerin

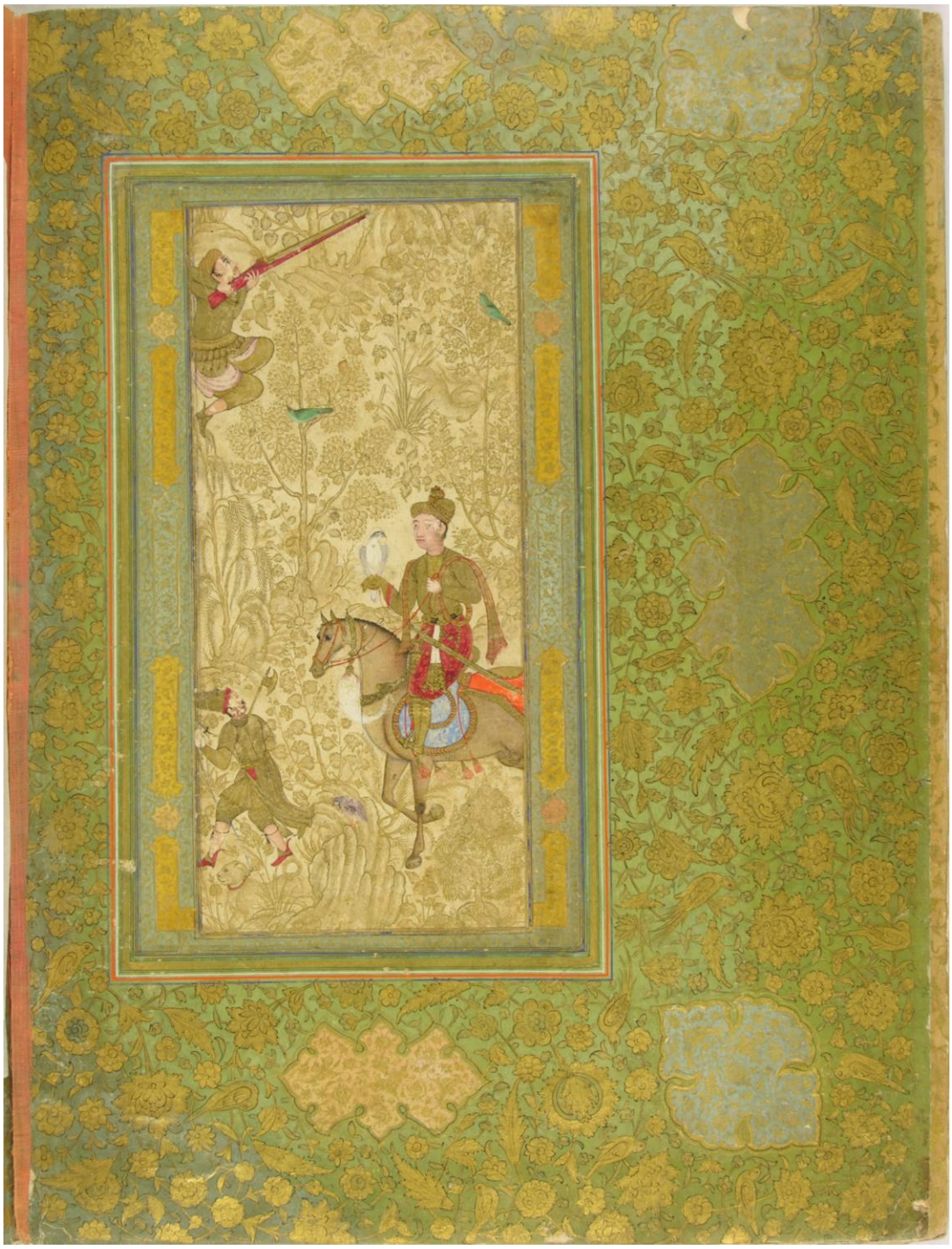
[205] Bu yaprağın yayını için bkz. Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k**., s.46; Amina OKADA, **Imperial Mughal Painters: Indian Miniatures from the Sixteenth and Seventeenth Centuries**, Flammarion Paris, 1992, s.110. Bu iki kaynakta bu yaprağın Cihangir Albümüne ait olduğu belirtilmektedir. Daha sonraki çalışmalarda bu sayfa kenarı tasarımına sahip yaprakların aynı albüme (*Gülşen Albümü*) ait oldukları ortaya konmuştur. Bkz: Susan STRONGE (2008), **a.g.m.**, s.77.
[206] Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k.,** s.24.
[207] Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, no:1663.
[208] Y. A. GODARD, "Les Marges du Muraqqa' Gulshan", **Athar-e-Iran**, S.1, 1936, s.13-18.
[209] Filiz ÇAĞMAN-Zeren TANINDI (1979), **a.g.k.,** no.123, s.52.

yerleştirilmesi Cihangir için hazırlanan albümlerin ve yazma eserlerin sayfa kenarlarındaki tasvirlerin özellikleri arasındadır.[210]

Sonuç olarak, incelenen bu minyatür karşılaştırma örneklerleriyle taşıdığı benzer üslup özellikleri sebebiyle, 17. yüzyılın başlarında hazırlanmış olmalıdır. Sayfada Aka Rıza'ya ait herhangi bir imza bulunmamakta olup, tasviri bu sanatçının etkisinde kalmış bir sanatçıya atfetmek mümkündür. Bu resim kompozisyonunun başta *Gülşen Albümü* olmak üzere Cihangir dönemine ait murakkaların enli pervazlarının karakteristik tasarımı olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen albümdeki tasvirin ise sayfanın ortasına yerleştirilerek müstakil bir çalışma şeklinde murakkada yer almış olması da dikkat çekici bir husustur. Buna göre, bu tasvirlerin bir Babürlü albümünün sayfa kenarından çıkarılıp incelenen albüme eklenmiş olması muhtemeldir.

Yayını: Filiz Çağman-Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, Tercüman Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1979, no.123, s.52. (Minyatürün katalog bilgisi yayınlanmıştır.)

[210] İnsan figürlerinin yer aldığı bu üsluptaki sayfa kenarı tasvirlerinin ilk örnekleri, Ekber Şah'ın saltanat döneminin sonlarında, 1590'lı yıllarda hazırlanmış olan bazı yazma eserlerin enli pervazlarında görülmektedir. Bkz: J. P. LOSTY (1985), **a.g.m.**, s.860.

Resim 3.22: Hükümdarın ava çıkması, TSMK, H.2137, y.6b

Resim 3.23: Mir Ali'ye ait kıt'a ve Aka Rıza'ya atfedilen sayfa kenarı tasvirleri, *Gülşen Albümü*, The Nelsons Gallery-Atkins Museum, Nelson Fund 48.12/2, 6a

Katalog no. : 4 (Resim 3.24)

Yaprak no. : 7a

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazdaki yeşil zemin üzerine halkar bezemede, altınla kıvrım dallar üzerinde iri hatayiler, hançeri yapraklar, çeşitli çiçekler ve kuşlar görülmektedir. Bu bezeme minyatürün kenarlarındaki koyu yeşil, krem rengi ve sarı zeminli, dilimli formdaki ve içleri altın renginde kıvrım dallar üzerinde rumi, hatayi ve küçük çiçeklerle süslenmiş beş adet kartuşla bölünmektedir. Sayfadaki dar pervaz ise sarı zeminli ve üzerleri yeşil, sarı ve açık pembe renklerde kartuşlar ile bunların bazılarının arasında bulunan beyaz renkteki sekiz köşeli rozetlerden oluşan süsleme tasarımı görülmektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Genç hükümdar (şehzade) ve hocası

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 16 x 10,5 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Minyatürde kayalıklar, çiçek kümeleri, çalılıklar, ağaçlarla verilen ve tüm zemini kaplayan doğa manzarası fırça kalemle çizilmiştir. Bu doğa tasvirinin içerisinde sadece kuşlar renkli bir şekilde verilmiştir. Sahnenin ortasındaki birbirine doğru yönelmiş iki figürden sağ tarafta ve diğer figüre göre daha yüksek seviyedeki figür bastonlu ve sakallı olup ellerini önünde kavuşturmuştur. Diğeri ise, daha genç olup elinde tuttuğu kitabı okurken tasvir edilmiştir. Figürün elindeki bu kitabın üzerinde *Şah Ekber ... zimmet* ibaresi okunmaktadır. İki figürün kıyafetlerinde de ağırlıklı olarak altın kullanılmış, sadece ayakkabılar, kitap gibi bazı küçük detaylar renklendirilmiştir.

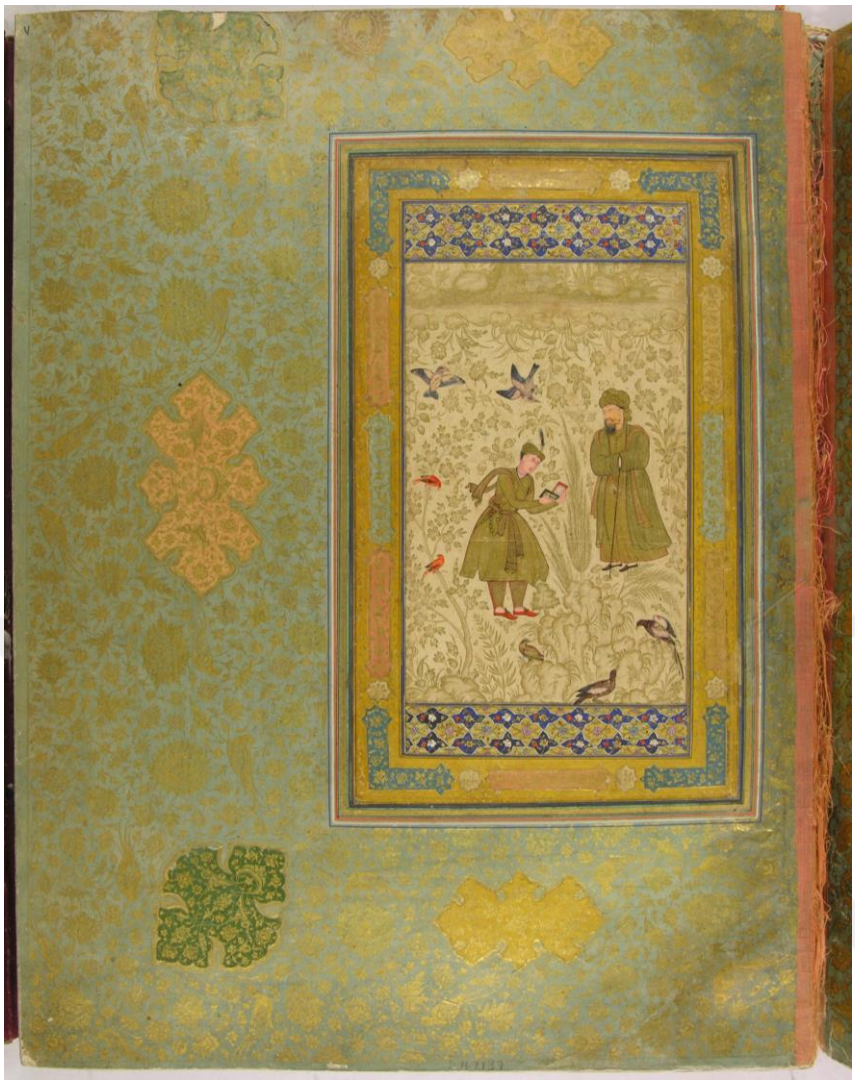
Karşı yapraktaki tasvir (y.6b) gibi bu minyatürde de genç bir hükümdarın (veya bir şehzadenin) günlük hayatına dair bir konu resimlenmiştir. Bu tasvirde hükümdarın hocasının karşısında bir kitabı okuduğu an canlandırılmıştır.

Değerlendirme: Albümün karşı yapraktaki minyatürüyle (y.6b) taşıdığı benzer üslup özellikleri sebebiyle bu tasvir de 17. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Aynı üslupta hazırlanmış olan ve aynı konuyu işleyen tasvirlere 17. yüzyıl başında Cihangir için

hazırlanan Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesindeki *Gülşen Albümü*nün[211] ve bu albümden çıkarılmış olan Berlin Staatsbibliothek koleksiyonundaki *Cihangir Albümü*nün (Resim 3.25)[212] sayfa kenarı tasvirlerinde rastlanmaktadır. Dolayısıyla, incelenen minyatürün konu ve üslup açısından da 17. yüzyıl başı, Cihangir dönemi tasvirleriyle gösterdiği benzerlik açıkça görülebilmekte olup; karşı yapraktaki (y.6b) örnek gibi bu tasvir de Cihangir dönemine ait bir murakkanın veya yazma eserin sayfa kenarından çıkarılıp bu albüme eklenmiş olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[211] Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, no:1663. Bkz: Yedda GODARD (1936), **a.g.m**, s.17, f.8.
[212] Berlin Staatsbibliothek, A.117. Yayını için bkz: Ernst KÜHNEL- Hermann GOETZ, **Indian Book Painting from Jahangir's Album in the State Library in Berlin,** Kegan Paul, Trench, Trubner&Co. Ltd., London, 1926, no.38.

Resim 3.24: Genç hükümdar ve hocası, TSMK, H.2137, y.7a.

Resim 3.25: Bordür tasvirlerinden detay, *Cihangir (Gülşen) Albümü*, Berlin Staatsbibliothek, A.117, 8b

Katalog no. : 5 (Resim 3.26)

Yaprak no. : 7b

Yaprak kenar bezemeleri : Albüm yaprağının enli pervazı koyu yeşil zemin üzerine krem rengi, yeşil, beyaz ve sarı renklerde beş adet kartuşla çevrelenmiştir. Bunların içerisindeki kısımlar altınla hatayi, küçük çiçek ve hançeri yaprak motifleriyle süslenmiştir. Kartuşların dışında kalan kısımlar ise altınla bir orman manzarası içerisinde kilin, simurg, ejder gibi fantastik yaratıklar; ceylan, leylek, tavşan, kuş, tilki gibi hayvan figürleri ve bunların mücadele sahneleriyle doldurulmuştur. Mavi, kırmızı, beyaz, altın yaldız, yeşil ve lacivert renkte cetvellerin kuşattığı, dar pervazda ise altın zemin üzerine koyu yeşil, sarı, açık yeşil ve açık pembe renklerde kartuşlarla bunların bazılarının arasında bulunan sekiz köşeli rozetler sıralanmaktadır.

Diğer yapraklarla aynı kartuş düzenine sahip süsleme tasarımından dolayı yine Buhara'ya ait olduğu söylenebilecek bu kenar bezemesinde bu defa simurg, ejder ve kilin gibi mitolojik hayvanlar ve bunların mücadeleleri de tasvir edilmiştir. Pervaz süslemelerinde bir orman manzarası içerisinde fantastik yaratıklara yer verilmesi Safevi minyatürlerinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.[213] Bu durum Astrahan atölyesinde Safevi sanatçılara da yer verilmiş olabileceğini veya bu sanatçıların hazırladığı eserlerin Astrahanlı sanatçılar tarafından görülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Albümün hamisi olan Veli Muhammed Bahadır Han'ın (sal.1605-1611) Safevi Şahı I. Abbas'la (sal.1588-1629) kurduğu yakın ilişkiler göz önüne alındığında iki devlet arasında bir sanatçı alışverişinin gerçekleşmiş olabilmesi mümkün görünmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 17,5 x 7,8 cm

Tanımı : Hat çalışması *beynessütur* düzende verilmiş olup satır araları boyanmamış zemine altınla küçük yapraklar ve lacivert renkte üç nokta motifleriyle süslenmiştir. Ayrıca aralardaki iri rumi ve yuvarlak formların iç kısımlarına da kırmızı, beyaz ve pembe renklerde küçük çiçekler yerleştirilmiştir.

[213] J. LOSTY (1985), **a.g.m.**, s.859.

Yazı alanının sağ üst köşesindeki yeşil zeminli ara suyuyla çevrelenmiş üçgen köşelikte lacivert zemine merkezde, altın rumilerin oluşturduğu içi yeşil renkli bir pafta ve bu paftadan çıkan altın kıvrım dallar üzerinde yapraklarla kırmızı ve beyaz renkte küçük çiçeklerden oluşan bezeme tasarımı görülmektedir. Hat çalışmasını kuşatan lacivert zeminli dar pervaz ise yeşil ve altınla sarmal rumiler arasında kırmızı, eflatun, sarı ve beyaz renklerde rozet çiçeklerle bezenmiştir. Bu kompozisyonun aralarına beyaz konturlu, kırmızı renkli ve içleri altınla çiçek bezemeli yonca benzeri küçük kartuşlar yerleştirilmiştir. Sayfada yer alan dizeler şu şekildedir:

"*Bâzem kemend-i şevk besûy-ı tû mîkeşed*
Hâtır behıdmet-i seg-i kûy-ı tû mîkuşed
Bûy-ı tû yâft ez gul-i nevreste bâğbân
Çendîn cefâ-yı hâr bebûy-ı tû mîkeşed
Ketebehu abdu'l müznib
Mahmûd bin İshâk el-Şehâbî ğafere zunubehu"

(Yine şevk kemendini senden tarafa doğru çekiyor.
Gönül senin mahallenin köpeğinin hizmeti için çırpınıyor.
Kokun bahçıvanın yeni biten çiçeklerindendir.
Senin kokun için dikenin ızdırabına katlanıyor
Ketebe abdu'l müznib Mahmud bin İshak el-Şehâbî. Allah günahlarını affetsin)

Değerlendirme: Albümdeki Mahmud b. İshak el- Şehâbî'ye ait çalışmalardan bir diğeri olan bu kıt'ada hattatın aynı üsluptaki yazı tasarımı ve aynı sıfatlarla attığı imzası görülmektedir. Ancak hattatın imzasını albümdeki diğer örneklerde olduğu gibi sol alt köşedeki üçgen alan yerine dizelerin sonuna ve diyagonal yerine yatay bir şekilde yazmış olması diğer örneklerle bu kıt'a arasındaki göze çarpan farklılıklardan biridir. Albümdeki bu hattata ait diğer örnekler gibi bu hat çalışmasının da 16. yüzyılda Buhara'da hazırlanmış olması muhtemeldir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.26: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.7b

Katalog no. : 6 (Resim 3.27)

Yaprak no. : 8a

Yaprak kenar bezemeleri : Albüm yaprağının kenarı, yeşil renk zemin üzerine yeşil, beyaz ve krem renginde beş adet kartuşla çevrelenmiştir. Bunların dışında kalan kısımlar altın yaldızla irili ufaklı hatayi, rumi, hançeri yaprak, küçük çiçek ve Çin bulutu motifleriyle süslenirken; iç kısımlarında aynı motiflerle farklı kompozisyonlar oluşturulmuştur. Albümün genelinde görülen üzerleri altın rumi ve küçük çiçek motifli, birbirini takip eden kartuş ve sekiz köşeli rozetlerden oluşan süsleme tasarımı bu sayfadaki yazı alanını kuşatan dar pervazda da görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 19 x 7,5 cm

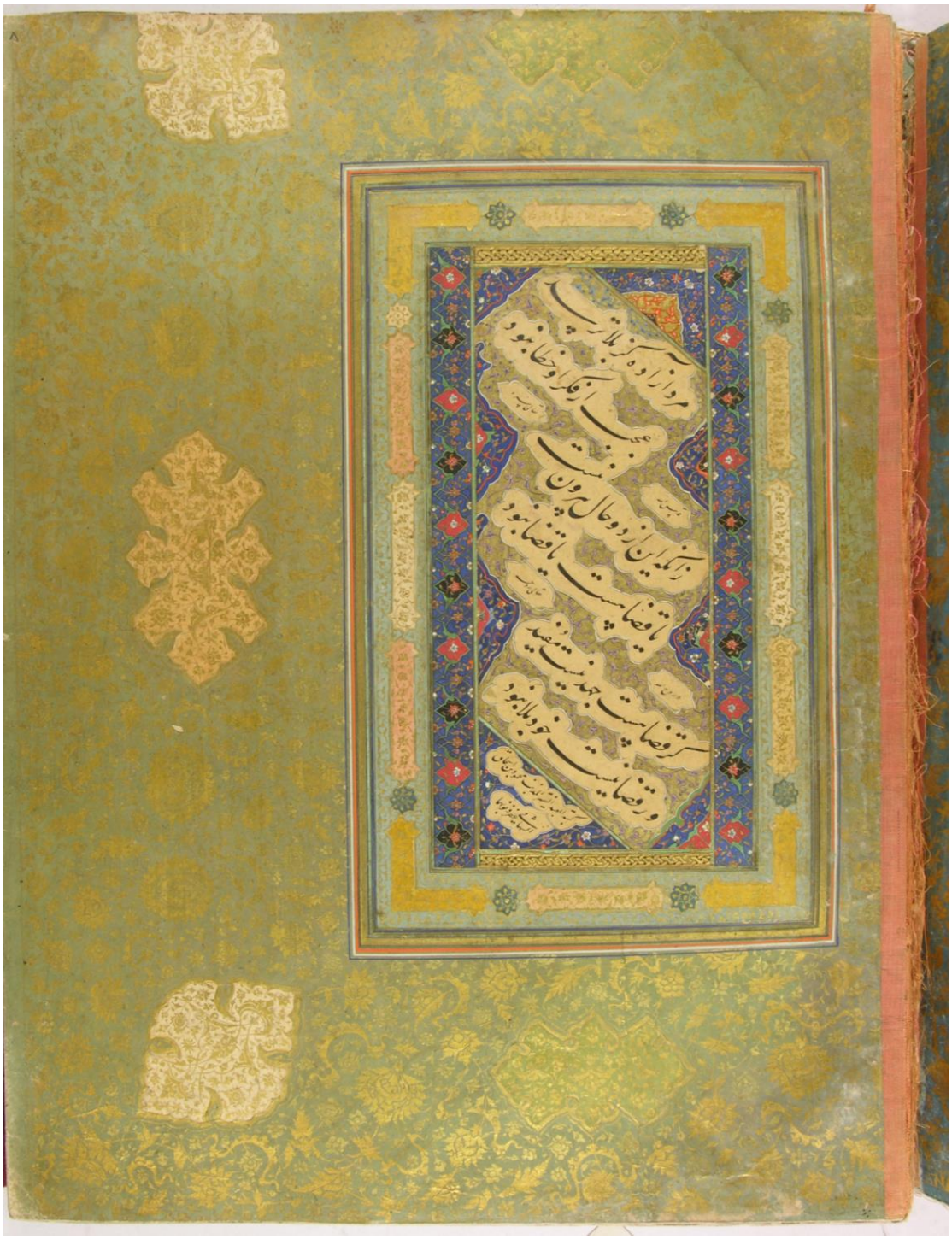
Tanımı : *Beynessütur* düzendeki kıt'anın satır araları altın zemine eflatun renkte sarmal rumilerle bezelidir. Yazı alanının iki tarafına beyaz konturlu yarımşar orandaki palmet benzeri kapalı formlar yerleştirilerek bu kısımlar lacivert zemin üzerine altın kıvrım dal, yaprak ve kırmızı, beyaz renklerde küçük çiçeklerle süslenmiştir. Bu formların en iç kısımlarında rumilerin olurşturduğu yarımşar palmet tasarımları tekrarlanarak bunlar da kırmızı ve siyah renklerde boyanmıştır. Alt ve üst köşeliklerde de lacivert zemin üzerine aynı tasarım şeması uygulanmıştır. Üst köşelikteki yarım şemse formundaki alan ise altın zemin üzerine kırmızı renkte sarmal rumilerle bezenmiştir. Hat çalışmasının iki yanındaki pervazda da lacivert zemine altınla kıvrım dallar üzerine kırmızı, beyaz ve altınla küçük çiçekler, yeşil renkte rumiler ve bu rumilerin oluşturduğu kırmızı ve siyah renklerde palmet şeklinde kapalı formlar görülmektedir. Kıt'anın alt ve üst kısımlarındaki altın zencirek motifleri iki yandaki lacivert zeminli pervazı birbirine bağlamaktadır. Sayfadaki dizeler şu şekildedir:

"Merd-i âzâde kez belâ tersîd
Aceb ez fikr-i û hatâ neboved
Zıanki în ez dû hâl bîrûn est
Yâ kazâ hest yâ kazâ neboved
Kez kazâ hest ceht nist müfîd
Ver kazâ nîst hûd belâ neboved"

(İrade sahibi adam beladan korktu
Acep iştir onun düşüncesinde hata olmaması
Çünkü bu iki halden vareste değildir
Ya kaza vardır ya da yoktur
Kaza varsa cehdin faydası yok
Kaza yoksa zaten bela olmaz)

Değerlendirme : Sayfanın sol alt köşesindeki üçgen köşelikte *Ketebehu el-abdu'l fakîr el- müznib Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî ğafere zunubehu/Bunu fakir ve günahkâr kul Mahmud b. İshak el-Şehâbî yazdı Allah günahlarını affetsin* yazılıdır. Bu hat çalışması albümdeki diğer Mahmud b. İshak el-Şehâbî imzalı *hüsn-î hat* örnekleri gibi 16. yüzyılda Buhara şehrinde hazırlanmış olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.27: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.8a.

Katalog no. :7 (Resim 3.28)

Yaprak no. : 8b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın enli pervazı krem rengi zemine altınla konturlu ve hatayi, hançeri yaprak, küçük çiçek motifli; lacivert, yeşil ve krem renginde beş adet dilimli kartuşla çevrelenmektedir. Bu kartuşların dışında ise altınla bahar dallı, hatayili ağaçlar, bu ağaçlara konan kuşlar, uçan leylekler, kazlar, koşuşan tavşanlar ve ceylanlarla bir orman manzarası tasvir edilmiştir. Bu tasvir içerisinde kaplanla ceylan; ejderle simurg ve grifonla kilin mücadelesinden oluşan hayvan mücadele sahneleri de görülmektedir. Dar pervaz ise yeşil zemine sarı, açık pembe ve krem renginde kartuş ve sekiz köşeli rozet sırasından oluşan kompozisyonla bezenmiştir. Bu pervazın zemini altın sarmal rumilerle; kartuşların içi ise sarmal rumi ve hatayi motifleriyle süslenmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Bir beyin kırda konaklaması

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 18,8 x 10,8 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Dağlık bir alana kurulan, bir beyin kamp sahnesini gösteren tasvirde, kompozisyonun üst bölümünde kuyudan su çeken, ateş yakan ve bir hayvanın derisini yüzen olmak üzere üç ayrı figür görülmektedir. Sahnenin önünde bir çadır altında betimlenen bey figürü bir elini kaldırmış ve oturur şekildedir. Beyin hemen yanında oturan figür ise önündeki kâğıdı okur vaziyette tasvir edilmiştir. Bu çadır alanının gerisinde iki deveyi iplerinden tutan bir figür görülmektedir. Kompozisyonun en alt kısmına ise sultanın önünden geçiş yapan ve kırmızı örtülü sandıklar taşıyan figür grubu yerleştirilmiştir. Oldukça az renk kullanılarak hazırlanan bu minyatürde doğa tasviri soluk sarı renkle; figürlerin giysileri ve çadır örtüsü ise yine soluk kırmızı, sarı ve yeşil renklerle verilmiştir.

Değerlendirme : Tasvirdeki hafif yeşil renklendirmeyle verilmiş tepelik alan, kompozisyonun gerisindeki dağlar ardına gizlenmiş şehir manzarası ile gökyüzünde uçuşan kuşlar, figür tipleri ve kıyafetleri karakteristik Babürlü minyatürü özellikleridir. Bu minyatürün yakın bir benzeri 17. yüzyıl başı, Cihangir dönemine

tarihlenen aslan avı konulu tasvirdir (Resim 3.29).[214] İncelenen tasvirle nerdeyse aynı ölçülerdeki (18,2 x 10 cm) bu örnekte, benzer tepelik bir alana yerleştirilen figürler yine benzer soluk renklerde kıyafetlerle verilmiştir. Dolayısıyla, iki minyatür kompozisyon şeması, kullanılan renk tonları, doğa elemanları, figürlerin kompozisyona oranı bakımından oldukça benzer anlayıştadır. Ancak figür tiplerinde farklılık gözlemlenmektedir. Aynı dönem özellikleri gösteren bu iki tasvir farklı iki sanatçının elinden çıkmış olmalıdır.

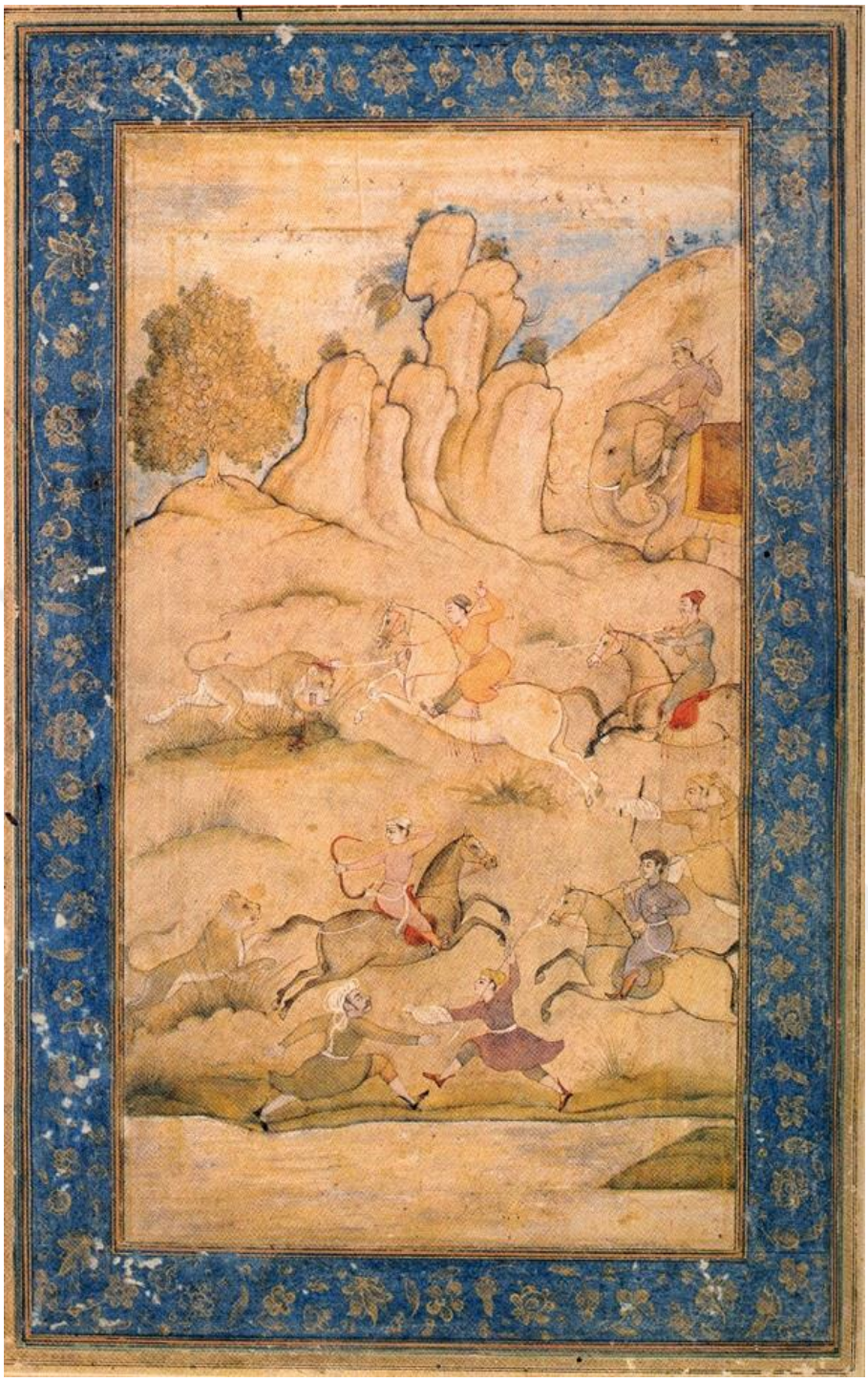
Karşılaştırma örneğinin tarihlendiği Cihangir dönemi (sal.1605-27) minyatürlerinde kompozisyonlar Ekber dönemine göre (sal.1556- 1605) daha sade ve daha fazla boş alana sahip şekilde verilmiştir. Tasvirlerdeki öykücü anlatımın yerini insan ilişkilerinin vurgulandığı bir anlatım şekli almıştır. Cihangir'in atölyesindeki Safevi kökenli sanatçılar sebebiyle minyatürlerdeki güçlü Safevi etkisi devam etmiştir. Özellikle Cihangir'in tahta geçmeden önce Allahabad'da kurmuş olduğu atölyede oldukça özgün karakterde çalışmalar hazırlanmıştır.[215] Ayrıca, 1600'lü yıllardan itibaren hazırlanan Babürlü minyatürlerinin renk paletinde de bazı değişiklikler olmuş, *nim kalem* adı verilen teknikteki, boyanın sulandırılarak kağıda uygulandığı tasvirler ağırlık kazanmıştır.[216] *Nim kalem* tekniğindeki bu minyatürde de az figürlü, sade bir kompozisyon görülmektedir. Dolayısıyla, Ekber döneminin özellikle tarihi konulu yazmalarındaki kalabalık figürlü, canlı, dinamik sahnelerinden ayrılmaktadır. Tüm bu özellikler sebebiyle bu minyatürün de 17. yüzyıl başında, Cihangir döneminde hazırlanmış olduğu düşünülmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[214] Pratapaditya PAL, **Court Paintings of India, Sixteenth to Nineteenth Centuries**, New York - New Delhi: Navin Kumar for Kumar Gallery, 1983, M44.
[215] Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k.**, s.23.
[216] J. LOSTY (1982), **a.g.k**., s.82.

Resim 3.28: Bir beyin kırda konaklaması, TSMK, H.2137, y.8b

Resim 3.29: Sultanın aslan avı, özel koleksiyon (Pratapaditya PAL, **Court Paintings of India**, M44)

Katalog no. : 8 (Resim 3.30)

Yaprak no. : 9a

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazdaki yeşil ve altınla boyalı beş kartuşun içi altın kıvrım dallar üzerinde hatayi, hançeri yaprak ve küçük çiçek motifleriyle doldurulmuştur. Bu kartuşların dışında kalan alanlarda ise altınla bir orman manzarası içerisinde kilin, simurg, ejder, ceylan, leylek, tavşan, kuş, tilki gibi hayvan figürleri ve bunların mücadele sahneleri görülmektedir. Mavi, kırmızı, beyaz, altın, yeşil ve lacivert renkte cetvellerin çevrelediği dar pervaz bezemesi ise, altın zemin üzerine koyu ve açık yeşil renklerde kartuş ve sekiz köşeli rozet sıralarından oluşmaktadır. Pervazın zemini altınla hatayi ve rumi motifleriyle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 17,2 x 9,8 cm

Tanımı : *Beynessütur* tarzda bezenen kıt'anın satır aralarında altın zemin üzerine mavi renkte sarmal rumiler yer almaktadır. Sayfanın iki yanındaki yarımşar palmet şeklindeki kapalı formların içleri lacivert zemine altın kıvrım dallar üzerinde rumiler ve kırmızı, beyaz renklerde küçük çiçeklerle bezenmiştir. Bu formların içlerinde yine yarımşar ölçekte palmet formlarından oluşan tasarım yer almaktadır. Sayfanın üst kısmındaki üçgen köşelikte lacivert zemin üzerine yeşil renkte sarmal rumili ve rozet çiçekli tasarım görülmektedir. Bu kompozisyon üçgen alanın ortasındaki altın zeminli paftada da devam etmektedir. Bu köşelik kısım (+) ve (.) bezemeli iki arasuyu tarafından kuşatılmaktadır. Alt kısımdaki üçgen köşelikte ise yazı alanı *beynessütur* tazda düzenlenerek yazı alanı pembe zemin üzerine mavi ve sarı renkte dal, yaprak ve çiçek motifleriyle süslenmiştir. Yazı alanının en alt kısmında da lacivert zemin üzerine altın kıvrım dallar üzerinde rumilerle kırmızı, beyaz, pembe ve sarı renklerde çiçeklerden oluşan kompozisyon bulunmaktadır. Bu motiflerin aralarında rumilerin oluşturduğu paftalar ve beyaz mürekkeple çizilmiş geçme motifler yer almaktadır. Sayfadaki dizeler şu şekildedir:

"Gam-ı men kesî şinâsed ki reh-i tû dîde başed
Ve geret nedîde başed sıfatî şenide başed
Zı hırâş-ı sine-i men bûd agâhî kesî râ

Ki zı nev-guleş hârî beciger halide baş ed"

(Benim kederimi senin yoluna aşina olan bilir

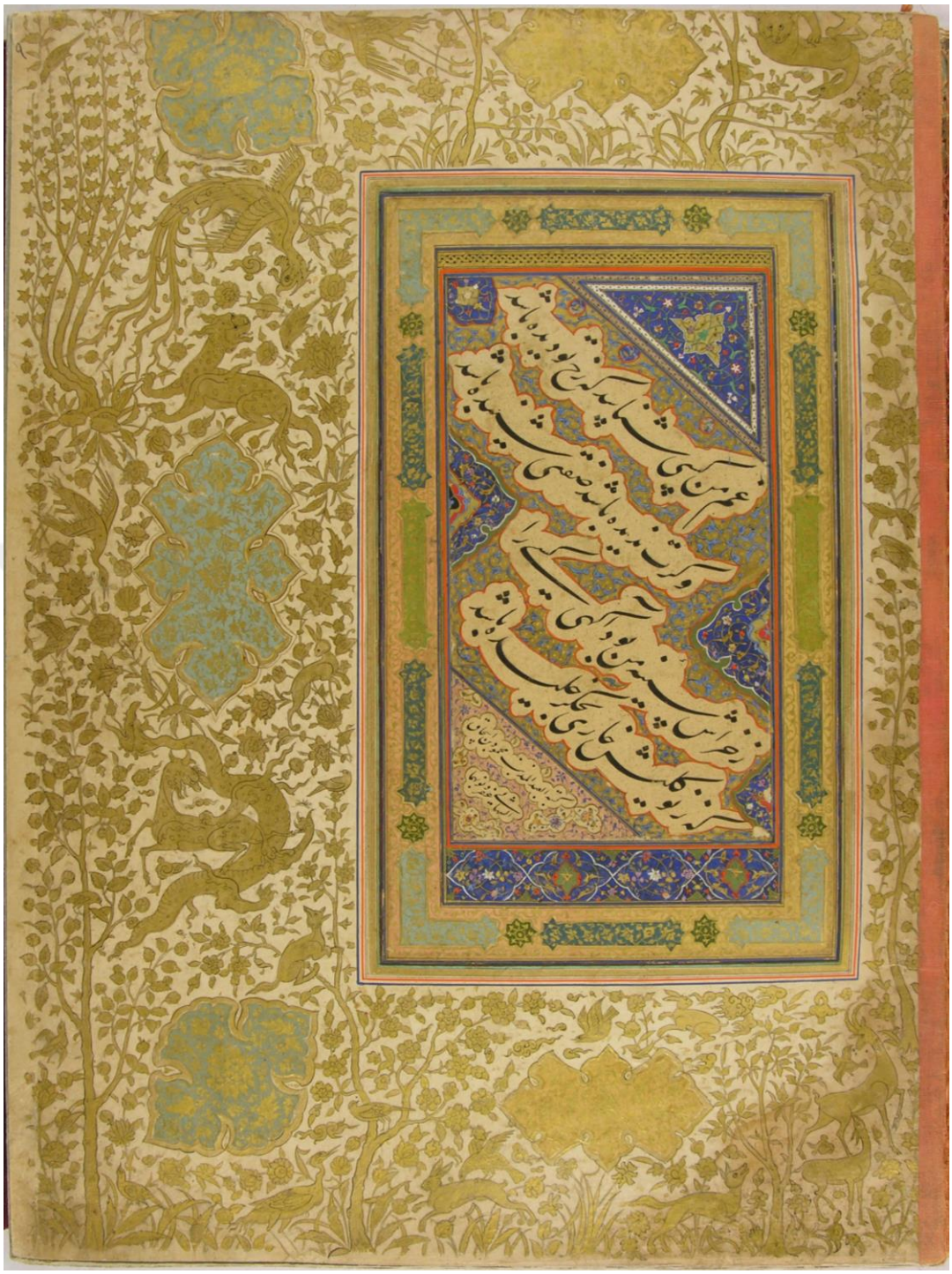
Eğer yolun hakkında yoksa bir malumatı, en azından evsafını bilir

Sinemin hırıltısından kimsenin haberi varsa eğer

Ki yeni biten gülünden bir diken ciğerime batsın)

Değerlendirme : Sayfanın alt kısmındaki ketebe kaydı *Ketebehu el-abdu'l el-müznib Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî ğafere zunubehu/Bunu günahkâr kul Mahmud b. İshak el-Şehâbî yazdı Allah günahlarını affetsin* şeklinde okunmaktadır. Bu ibareye göre incelenen kıt'a albümdeki bir diğer Mahmud b. İshak el-Şehâbî hattıdır. Bu hat çalışmasının da hattatın albümdeki diğer kıt'aları gibi 16. yüzyılda Buhara'da yazıldığı düşünülmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.30: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.9a

Katalog no. : 9 (Resim 3.31)

Yaprak no. : 9b

Yaprak kenar bezemeleri : Yeşil renk zemin üzerine sarı, koyu yeşil ve krem renginde beş adet kartuşun çevrelediği enli pervazda bu kartuş alanları altınla irili ufaklı hatayiler; bunların dışındaki kısımlar ise, hatayiler, rumiler, küçük çiçekler ve kuş figürleriyle süslenmiştir. Dar pervaz ise lacivert, kırmızı, beyaz ve altın yaldız cedvellerle çevrelenmiş olup altın zemine yeşil ve pembe renkte kartuş ve sekiz köşeli rozet motifleriyle bezelidir. Pervaz zeminine ise altınla, kıvrım dallar üzerine rumi ve hatayilerden oluşan süsleme tasarımı yerleştirilmiştir. Minyatür ile bu dar pervaz arasında alt ve üst kenarda olmak üzere, lacivert zemine altın kıvrım dallar üzerinde kırmızı, pembe, sarı ve mavi küçük rozet çiçek bezemeli birer bölme bulunmaktadır. Bu bölmeler minyatürle dar pervazın arasındaki boşlukları kapatmak için sayfaya eklenmiş olmalıdır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Meleklerin hükümdara nimetler sunması

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 17,5 x 10 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvirin zemininde hiç boş alan kalmayacak şekilde ağaçlar, kayalıklar, çalılıklar, çiçekler, kuşlar ve ceylanlardan oluşan bir kır manzarası yer almaktadır. Perspektifle verilmiş mimari yapıların sahnenin gerisinde görüldüğü bu manzara tasviri fırça kalemle çizilerek kuş tasvirleri dışında kalan kısımlar boyanmadan bırakılmıştır. Sahnenin üst kısmında biri bir şişe diğeri ise içi nar dolu bir tabak ve bir şişe sunan iki melek figürü yer almaktadır. Elindeki şişeyi sunan melek uçar şekilde, elindeki narı sunan figür ise oturur pozisyonda betimlenmiştir. Sahnenin alt kısmında tasvir edilen iki figürden biri atının üzerinde; çıplak ayaklı olarak betimlenen diğer figür ise ona doğru yaklaşmış ve bir çiçek sunar pozisyondadır. Figürlerin kıyafetleri küçük detaylar dışında altın ağırlıklı olarak boyanmıştır.

Murakkadaki genç hükümdarın başından geçen olayları anlatan tasvir dizisinden biri olan bu minyatürde melekler sultana nimetler sunarken; atı üzerindeki betimlenen genç sultan da halkından birinin sunduğu çiçeği kabul ederken canlandırılmıştır.

Değerlendirme : Tasvir albümdeki genç hükümdar (şehzade) konulu minyatür dizisinden biri olarak konu ve üslup özellikleri bakımından söz konusu minyatürlerle oldukça benzer anlayıştadır. Dolayısıyla bu tasvir de 17. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Eserin ikonografi olarak benzerlik gösterdiği bir tasvir Babürlü hükümdarı Ekber Şah dönemi el yazması olan ve 1619 tarihinde Cihangir döneminde bordürleri yenilenen *Ekbername*'nin bordür tasvirlerinde (British Library, 12988, 1b-2a) görülür (Resim 3.32).[217] Bu tasvirde sahnenin üst kısmında betimlenen iki melek figürü, incelenen minyatürde olduğu gibi, aşağıda bulunan figüre çeşitli yiyecekler sunar şekilde resimlenmiştir. Kompozisyonun alt kısmındaki iki figürün canlandırdığı olayın bir benzerini de yine Cihangir dönemi eserlerinden biri olan Berlin Staatsbibliothek koleksiyonundaki *Cihangir (Gülşen) Albümü*nde görebilmekteyiz.[218] Bu albümün sayfa kenarı tasvirlerinden birinde (y.7a) sol üst köşede atı üzerindeki hükümdar ve ona yiyecek sunan bir insan figürü bulunmaktadır (Resim 3.33). Figür tipleri olarak çok benzememekle beraber, at koşum örtüleri, figürlerin duruşu gibi detaylar bu iki örnek arasındaki benzerlikler olarak gösterilebilmektedir. Dolayısıyla, incelenen tasvirin de 17. yüzyılın başına tarihlenen Cihangir albümlerinin sayfa kenarı tasvirlerinin repertuarından alınmış bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Bu tasvirin de, albümdeki genç hükümdar temalı diğer minyatürler gibi, Cihangir dönemine ait bir albümün veya yazma eserin sayfa kenarından alınmış olması muhtemeldir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[217] J. P. LOSTY (1985), **a.g.m.,** no.14.
[218] Ernst KÜHNEL- Hermann GOETZ (1926), **a.g.k.,** no.26.

Resim 3.31: Meleklerin hükümdara nimetler sunması, TSMK, H.2137, y.9b

Resim 3.32: Bordür tasvirlerinden detay, *Ekbername*, British Library, 12988, y.1b-2a

Resim 3.33: Bordür tasvirlerinden detay, *Cihangir Albümü*, Berlin Staatsbibliothek, A117, 7a

Katalog no. : 10 (Resim 3.34)

Yaprak no. : 10a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki yeşil zeminli enli pervaza koyu yeşil, sarı ve krem renginde beş adet kartuş yerleştirilerek bunların içleri altınla kıvrım dallar üzerinde hatayi, hançeri yaprak, rumi ve küçük çiçek motifleriyle doldurulmuştur. Bu kartuşların dışında kalan alanlarda daha iri hatayilerin egemen olduğu, hançeri yapraklı, rumili ve küçük çiçekli kompozisyon tekrarlanmıştır. Albümün genelinde görülen kartuş ve sekiz köşeli rozet sıralarından oluşan dar pervaz bu sayfada, açık pembe rengi zemin üzerine yeşilin farklı tonları ve sarı renklerdeki kartuş ve rozetlerle verilmiştir. Bunların üzerlerinde altın kıvrım dallarda rumi, hatayi ve çiçeklerden oluşan süsleme tasarımı görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî

Dönemi : h.987/m.1579-80

Ölçüsü : 18,8 x 10,1 cm

Tanımı : Hat çalışması *beynessütur* tarzda düzenlenerek satır araları altın zemin üzerinde kırmızı sarmal rumilerle pembe, mavi, mor ve sarı renklerde küçük çiçeklerden oluşan kompozisyonla bezenmiştir. Sayfanın iki yanında farklı boyutlarda yarımşar palmet şeklinde paftalar bulunmaktadır. Lacivert zeminli bu paftaların üzerlerinde altın ve kırmızı renklerde sarmal rumilerden; rumi ve küçük çiçeklerden; sadece küçük çiçeklerden oluşan kompozisyon gibi farklı süsleme tasarımları uygulanmıştır. Sayfanın alt ve üst köşelerindeki üçgen köşeliklerde de lacivert zemin üzerine benzer tasarımlar görülmektedir. Üstteki köşelik (+) ve (.) bezemeli iki arasuyuyla çevrelenmekte olup içerisine yarım şemse şeklinde bir pafta yerleştirilmiş, bu alan kırmızı zemin üzerine altın sarmal rumilerle bezenmiştir. Alt köşelikte ise diyagonal şekilde yazılmış bir satır kartuş içerine alınarak bu kartuşun etrafı kırmızı üzerine altın rumi motifleriyla süslenmiştir. Sayfada yer alan dizeler ve ketebe kaydı ise şu şekildedir:

"Tû şehr-i yâr-ı cihân mâ ğarîb-i şehr-i tûyim
Vaten gozeşte pinhân ve mâ zı behr-i tûyim
Devâ-yı dil neşeved nûş-ı câm-ı cem mâ râ
Ki nâz-perver hemânhây-ı zehr-i tûyim

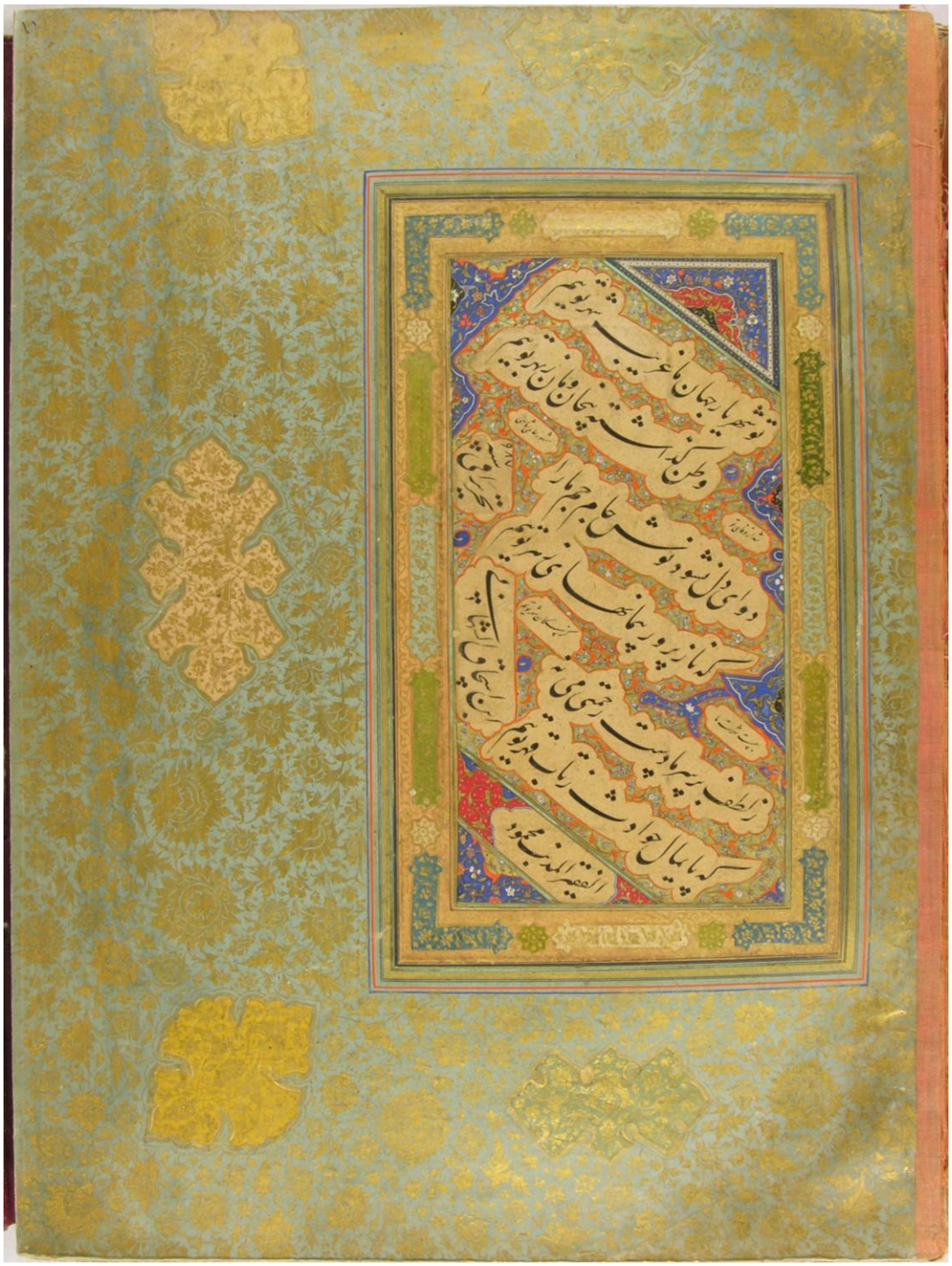
Zı lutf ber ser-i mâ dest-i rahmeti mî nih
Ki pâymâl-ı havâdis zı tâb-ı kahr-ı tûyim
El-fakîr el-müznib Mahmûd b. İshak el-Şehabî… fi sene 987"

(Sen cihanın padişahı biz ise senin şehrinin garibiyiz
Vatanı terk etmiş kendimizi sana adamışız
Cam-ı cemden içmek gönlümüzün devası olmaz
Ki biz naz yapan zehriniz senin
Lütfünle rahmet elini başımızda gezdir
Kahrının gücü ve azameti karşısında pâyimâl olmuşuz
Fakir günahkar Mahmûd b. İshak el-Şehabî … sene 987)

Değerlendirme: Sayfanın en altındaki kartuşun içinde başlayıp yazı alanının sol yanındaki kartuşlarda devam eden ketebe kaydına göre bu kıt'a h.987/m.1579-80 tarihinde Mahmud bin İshak el-Şehabî tarafından hazırlanmıştır. Albümdeki bir diğer Mahmud bin İshak hattıyla yazılmış olan bu hat çalışması, hattatın imzasının farklı bir şekilde sayfaya yerleştirilişi ve tarih taşıması açısından albümdeki diğer Mahmud İshak imzalı kıt'alardan ayrılmaktadır. Çalışmanın taşıdığı tarih olan 1579-80 yıllarında bu sanatçının Özbek Buhara hanlıklarından Şeybanî hanlığının hükümdarı olan Ebu'l Gazi Abdullah b. İskender'in himayesinde çalıştığı bilinmektedir.[219] Dolayısıyla bu hat çalışmasının, 16. yüzyılın son çeyreğinde Şeybanî Hanlığı için Buhara şehrinde hazırlanmış olup, albümün hamisi olan Astrahanlılara, selefleri olan Şeybanî Hanlığı'nın kütüphanesinden intikal etmiş olması mümkündür.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[219] Jens KRÖGER, **a.g.m.**, s.242.

Resim 3.34: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı ve h.987/m.1579-80 tarihli kıt'a, TSMK, H.2137, y.10a

Katalog no. : 11 (Resim 3.35)

Yaprak no. : 10b

Yaprak kenar bezemeleri : Krem rengi zemin üzerine beyaz ve yeşil renklerde beş adet dilimli kartuşla çevrelenen enli pervazda bu kartuşların içi ve dışı olmak üzere tüm bordür alanı altınla bezenmiştir. Kartuşların içinde kıvrım dallar üzerine iri hatayi, hançeri yaprak ve küçük çiçek motifleri görülürken; bunların dışında kalan alanda ise helezoni dallarda hatayiler ve benzer çiçeklerden oluşan bir kompozisyon içerisine yerleştirilen çeşitli hayvan figürleri yer almaktadır. Bu hayvanlar kuşlar, tavşanlar, ceylanlar, tilkiler ve mücadele halindeki ejderle ceylan, kilinle grifon, simurgla kilin, kaplanla ceylan şeklinde verilmiştir. Dar pervazda ise koyu yeşil zemine krem rengi, yeşilin tonları ve açık pembe renklerdeki kartuş ve sekiz köşeli rozet sırasından oluşan tasarım görülmektedir. Bu pervazın zemini helezoni rumilerle; kartuş ve rozetlerin içi ise kıvrım dallar üzerinde hatayi ve yaprak motifleriyle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eserlerin adları:

Sağda yer alan tasvir (a): Şahin besleyen genç soylu;

Sol üstte yer alan tasvir (b): Toprağı işleyen adam;

Sol altta yer alan tasvir (c): Kazmayı yukarı doğru kaldıran adam

Tekniği (a,b,c) : *Kalem-i siyahi*

Üslubu : Safevî - Kazvin

Dönemi : 16. yüzyıl sonu

Ölçüsü : (a):15,3x8,2 cm; (b):5,3x3,2cm; (c):9,6x 3,2cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Yaprağa çeşitli boyutlarda üç ayrı tasvir yerleştirilmiştir. Bunlardan en büyüğü olan sağdaki tasvirde (a), pembe çiçekli bir ağacın önünde *kalem-i siyahî* tekniğinde betimlenmiş bir figür bulunmaktadır. Bir bacağını diğerinin üzerine atarak oturmuş şekilde tasvir edilen bu figür elinde tutuğu meyveyle diğer elinde tuttuğu kuşu beslemektedir. Figürün renklendirilen kısımlarından olan eldiveni yeşil, kuşağı ve sarığı ise pembe ve beyaz renklerle verilmiştir. Tasvirin üst kısmına dilimli kemer şeklinde bir bölme yapılarak bu alan altın zemine her iki yanda kırmızı rumilerin oluşturduğu lacivert zeminli birer pafta ve bunların etrafındaki yeşil renkteki sarmal rumilerden oluşan tasarımla bezenmiştir. Aynı süsleme tasarımındaki dilimli kemer bölme tasvirin altında yarıma

yakın şekilde tekrarlanmıştır. Bu bölümde figürün ayağı bu kemerli tezhip kısmını bölmektedir. Bu durum, bu tezhipli alanın, sonradan, muhtemelen albüm hazırlanırken sayfaya eklenmiş olduğunu göstermektedir.

Diğer tasvirler ise sol bölüme alt alta yerleştirilmiş olup bunlardan üst kısımdaki (b) elindeki kazmayla toprağı kazar şekilde görülmektedir. Altın ve kırmızı renkli giysisiyle betimlenen bu figürün gerisinde bir ağaç ve kayalıklar görülmektedir. (a) tasvirinde görülen dilimli kemer formundaki tezhip bezemeleri bu tasvirin üst kısmında da tekrarlanmıştır. Benzer süsleme kompozisyonun görüldüğü bu alanda lacivert zemine altın zeminli paftaların etrafındaki beyaz, sarı ve mor çiçeklerden oluşan bezeme yer almaktadır.

Alt bölümdeki *kalem-i siyahî* tasvirde (c) ise elindeki kazmayı yukarı doğru kaldırmış bir figür bulunmaktadır. Figür ve tasvir zemini renklendirilmeden bırakılmıştır. Bu üç tasvirden oluşan alanın alt ve üst kısmına eklenen bölmelerdeki tezhipler ise lacivert zemine kırmızı sarmal rumilerin oluşturduğu altın zeminli kapalı form sırasının etrafındaki altın helezoni dallar üzerinde beyaz, sarı ve mor renkte küçük çiçeklerden ibarettir.

Değerlendirme : Sayfaya eklenen üç tasvirden kıyafetleri ve duruşu itibariyle soylu bir kişi olduğu anlaşılan (a) tasvirinin bir benzeri India Office Library koleksiyonunda yer almaktadır (Resim 3.36).[220] Bu örnekte, bahar dallı bir ağacın altında bir bacağını diğerinin üzerine atarak oturmuş bir figür betimlenmiştir. Tasvirin fonunda bir motif bulunmayıp, üst köşeler altın sarmal rumilerle bezenmiştir. İki tasvirde figür tipi, kıyafeti ve doğa elemanlarındaki detaylar benzer anlayışta verilmiştir. Karşılaştırma yapılan örnek 16. yüzyıl sonları Safevi Kazvin okuluna atfedilmektedir. Bir ağaç önünde bu şekilde oturan ve kitap okumak, bir avcı kuşu beslemek gibi pozlarda betimlenen soylu figürleri 16. yüzyılın ikinci yarısına ait Safevi minyatürlerinde sıklıkla işlenen bir konudur.[221]

Sayfaya eklenen tasvirlerden (b) tasvirinin yakın benzeri olan iki tasvir yine India Office Library koleksiyonunda yer almaktadır (Resim 3.37).[222] Figür tipi ve kıyafet olarak benzer anlayışta verilmiş olan bu figürlerin betimlendiği bu iki tasvir 1580

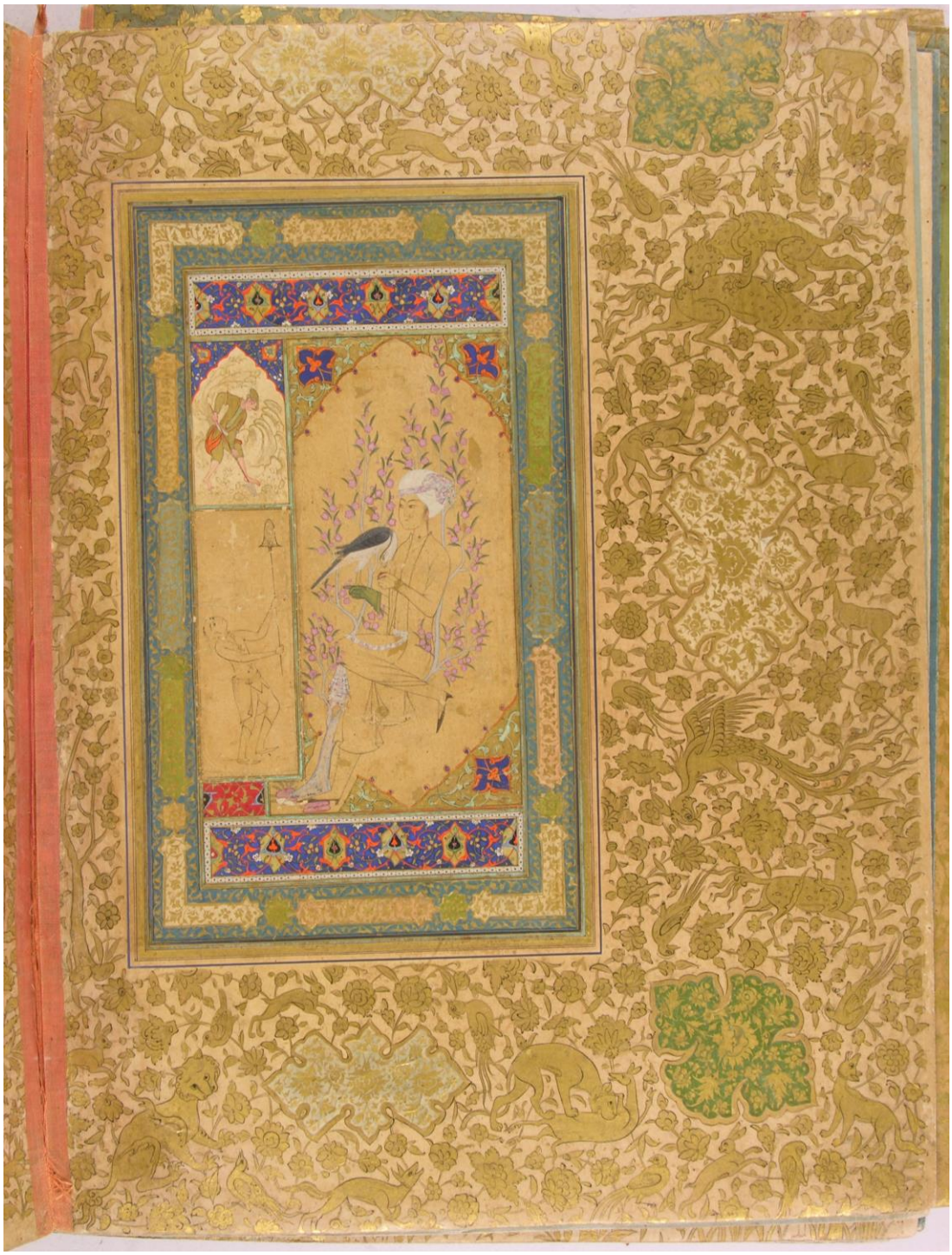
[220] B. W. ROBINSON (1976), **a.g.k.**, s.55, no.154.
[221] Esin ATIL, **The Brush of the Masters**: **Drawings fron Iran and India**, Freer Gallery of Art, Smithsonian Institution, Washington D.C., 1978, s.60.
[222] B. W. ROBINSON (1976), **a.g.k.**, s.60-61, no.184,185.

yılında Safevi Kazvin üslubunda hazırlanmıştır. Sayfadaki (c) tasvirinin oldukça yakın benzeri olan bir örnek de yine aynı kütüphanenin koleksiyonunda olup 16. yüzyıl sonu Safevi Kazvin üslubuna atfedilmektedir (Resim 3.38).[223]

Üslup özellikleri ve karşılaştırma örnekleriyle taşıdıkları benzerlikler sebebiyle sayfaya eklenen bu üç tasvir 16. yüzyıl sonu Safevi Kazvin ekolüne ait örnekler olarak değerlendirilmektedir. Birden fazla tasvirin bir arada düzenlendiği bu yaprak tasarımı bu özelliğiyle albümdeki iki örnekten biridir (diğeri y.36a). Üç tasvirin de aynı üslupta olması, murakkanın tasarımını yapan kişinin resim konusunda bilgi sahibi olduğuna işaret etmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[223] B. W. ROBINSON (1976), **a.g.k.,** s.65, no.202.

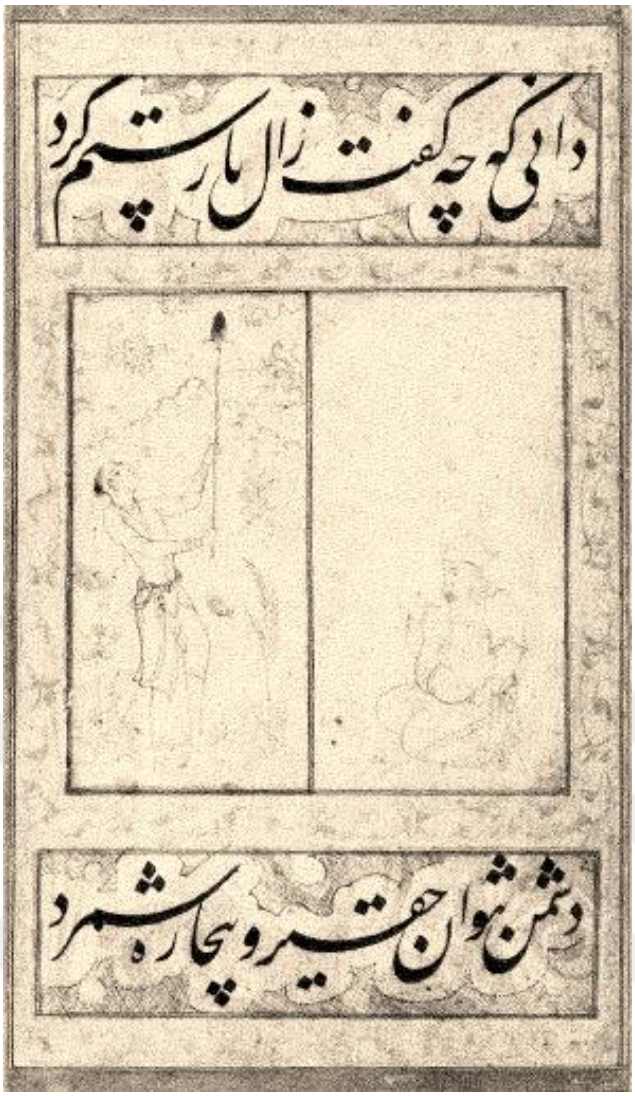
Resim 3.35: Şahin besleyen genç soylu; kazmayla toprağı kazan adam; kazmayı yukarı doğru tutan genç adam, TSMK, H.2137, y.10b

Resim 3.36: Bir ağacın altında oturan genç, albümden çıkarılmış bir sayfa, British Library, India Office Library, J.28.3

Resim 3.37: Ferhad'ın dağda süt alınması için yol açması, Hamse-i *Kasımî*, British Library, India Office Library, Ethe 1437, y.131b-133b

Resim 3.38: Genç bahçıvan ve içki içen adam portresi, albüm sayfasından çıkarılmış yaprak, British Library, India Office Library, J.26.2

Katalog no. : 12 (Resim 3.39)

Yaprak no. : 11a

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazdaki halkâr bezemede altın, beyaz ve yeşil zeminli kartuşların içleri altınla kıvrım dallar üzerinde hatayi, iri yaprak ve küçük çiçek motifleriyle doldurulmuştur. Bu kartuşların dışında kalan alanlara da altınla ağaçlar, çiçekler ve hatayilerden oluşan bir orman manzarası içerisinde simurgla ejder; aslanla ceylanın mücadelesi ve kuş, tilki, leylek, tavşan, tavuskuşu gibi hayvan figürleri tasvir edilmiştir. Dar pervaz ise, altınla kıvrım dallı rumi ve küçük çiçek motifli zemin üzerine, bu kompozisyonun devam ettiği koyu yeşil, pembe ve sarı renklerdeki kartuş ve rozetlerle verilmiştir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 16,3 x 5,2 cm

Tanımı : Zemini boyanmadan bırakılmış olan mail nesta'lik kıt'anın alt ve üst köşelikleri lacivert zemin üzerine kımızı sarmal rumiler ve pembe, sarı, kırmızı renklerde küçük çiçeklerle bezenmiştir. Sayfanın iki yanındaki yarımşar palmet şeklindeki paftaların içi de yine aynı renk ve kompozisyon şemasında süslenmiştir. Bu alanın iki yanında altın zemin üzerine kırmızı ve yeşil renkte sarmal rumili tezyinata sahip birer dar pervaz bulunmaktadır. Bu pervazın dışında da yine iki yanda olmak üzere ikişer dizenin bulunduğu birer pervaz yer almaktadır. Bu dizeler kırmızı ve lacivert renklerde geometrik tasarım üzerine rozet çiçek bezemeli tezhip alanlarıyla birbirinden ayrılmaktadır. Yazı alanının alt ve üst kısımlarında da lacivert zemine altın kıvrım dallar üzerine çiçek bezemeli ve kırmızı rumilerin oluşturduğu pafta sıralı birer bölme bulunmaktadır. Sayfanın ortasında yer alan dizeler ve ketebe kaydı şu şekildedir:

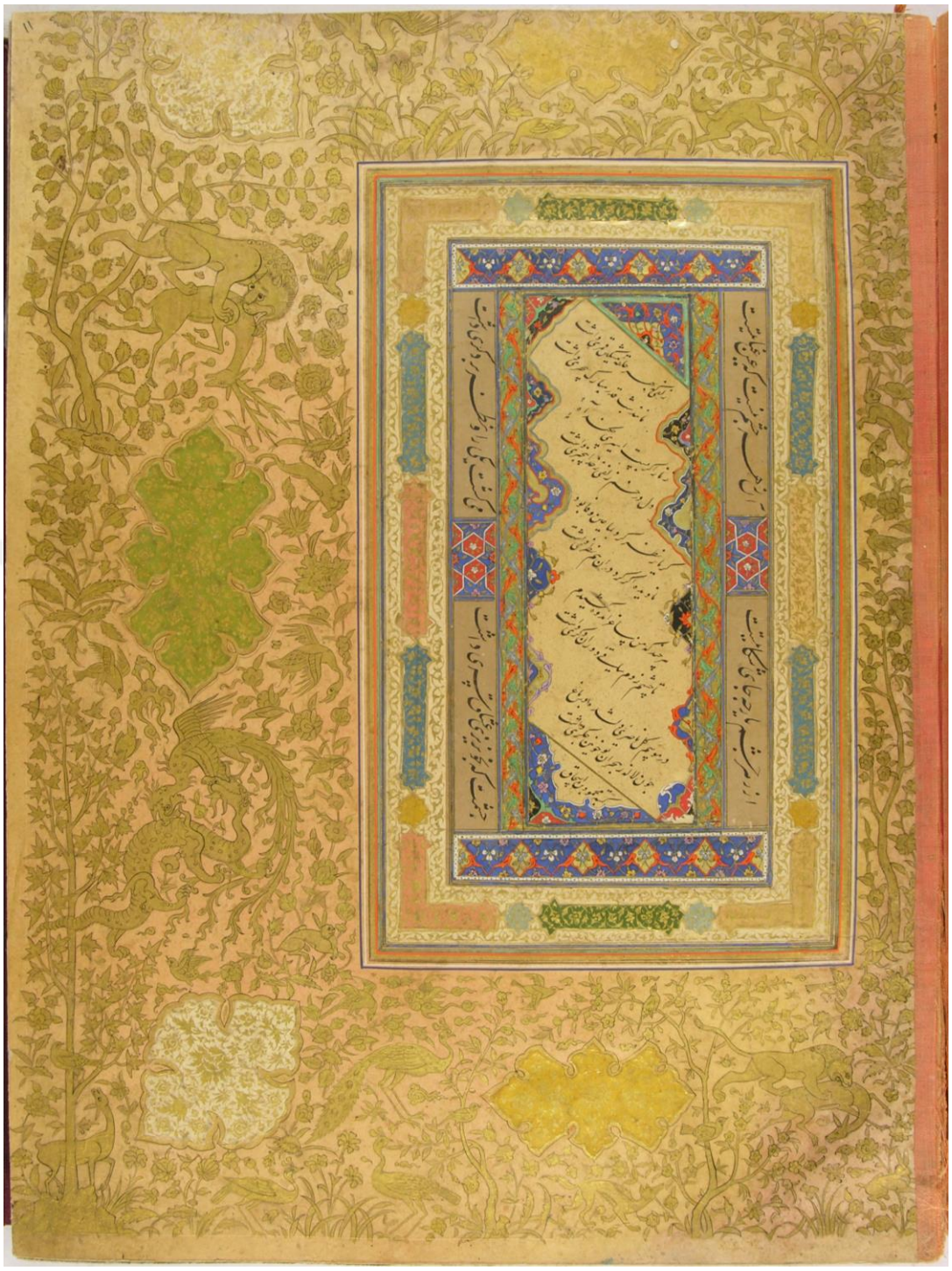
"Zülfî ki behr-i halka-i müşkîn kumrî dâşt
Mânened-i şeb-i kadr-i mübârek sihri dâşt
Zı nâr eger bist esirî çekend ah
Dil der hem-i zülfî zı hûdâ bîhaberi dâşt
Ger yâr nazar kerd bemâ ayn-ı vefâ boved
Nâdîde eger kerd der ân hem nazari dâşt

Herçend ki sâğer-i endûh keşîdem
Tâ çeşm zedem sâgî-yi devrân-ı digeri dâşt
Der mevsîm-i gul-i nâsirî dil şode der bâğ
Çûn lâlezâr-ı buhrân-ı tû hûnîn-i cigerî dâşt"
Ketebehu Mahmûd b. İshâk

(Kumru halkası için var olan zülf
Mübarek Kadir Gecesi gibi bir sihre ve uğurluluğa sahipti
Ateşten dolayı eğer yirmi esir ah çekse
O zülfün büklümüne hayran kalan gönül tanrıdan habersiz kalmıştı
Eğer dost bize nazar kılarsa işte o aynıyla vefadır
Eğer bakmazsa onda da bir fikri vardır
Her ne kadar gam kadehini yudumladıysam da
Gözüm başka bir devranın sakisini gözlüyordu
Gül mevsiminde gönlüm gül bahçesine düştü
Senin buhranının lalezarına ciğeri kanla dolu olarak geldi)
Bunu Mahmud b. İshak yazdı

Değerlendirme: Dizelerin bitiminde kıt'ayı yazan hattatın adı *Ketebehu Mahmûd b. İshâk/Bunu Mahmud b. İshak yazdı* şeklinde yazılmıştır. Albümdeki Mahmud b. İshak'a ait bir diğer çalışma olan bu kıt'ada sanatçının adının bu kez daha kısa şekilde sayfada yer aldığı görülür. Bu *hüsn-i hat* çalışmasının, hattaın albümdeki diğer eserleri gibi, 16. yüzyılda Buhara'da hazırlanmış olabileceği düşünülmektedir. Metin alanının etrafında bulunan pervazlarda yazılı olan dizelerin ve bunların etrafındaki tezhipli alanların farklı renkte kâğıda sahip olmaları, bunların sayfa düzenlenirken eklenmiş olduğunu göstermektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.39: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.11a

Katalog no. : 13 (resim 3.40)

Yaprak no. : 11b

Yaprak kenar bezemeleri : Yeşil renk zemin üzerine koyu yeşil, sarı ve beyaz renklerde beş adet kartuşla bezenen enli pervazda, bu kartuşların iç ve dışında kalan kısımlar altınla hatayi, hançeri yaprak, rumi, bulut ve küçük çiçek motifleriyle bezenmiştir. Minyatür alanını ise albümün sayfalarının çoğunda görüldüğü gibi kartuş ve sekiz köşeli rozet sırasından oluşan bir dar pervaz kuşatmaktadır. Altın kıvrım dallar üzerinde rumi ve hatayilerin görüldüğü bir kompozisyonla bezenmiş olan bu pervazın zemini açık pembe; kartuş ve rozetler ise yeşil, sarı ve beyaz renklerde boyanmıştır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Genç hükümdar (şehzade) ve hocası

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 20 x 10,3 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Ağaçlar, çalılıklar, kuşlar ve bir nehirle verilen orman manzarasının içerisinde birbirine dönük şekilde betimlenen iki figür görülmektedir. Bunlardan daha yaşlı bir şekilde tasvir edileni elindeki kitabı karşısındakine okurken; genç olan figür de ellerini önüne kavuşturmuş şekilde onu dinlemektedir. Orman içindeki kuşlar ve figürlerin kıyafetlerindeki bazı detaylar dışında tüm alan altın ağırlıklı olarak boyanmıştır. Albümde yer alan genç bir hükümdarın hayatına dair bir dizi olayı canlandıran tasvirlerden biri olan bu çalışmada, genç olarak tasvir edilen figür hükümdar olup hocasından ders dinlediği an canlandırılmış olmalıdır.

Değerlendirme: Albümdeki genç hükümdar (şehzade) konulu çalışmalardan bir diğeri olan bu tasvir de diğerleriyle taşıdığı ortak özellikler sebebiyle 17. yüzyılın başlarında yapılmış olmalıdır. Konu olarak değerlendirildiğinde ise Cihangir

dönemine ait bir murakka olan *Gülşen Albümü*'nün bazı yapraklarının sayfa kenarı tasvirlerinde bu konunun benzer şekilde tekrarlandığı görülmektedir (Resim 3.41). [224]

Albümdeki genç hükümdar konulu diğer tasvirler gibi bu minyatürün de Cihangir dönemine ait bir albüm veya yazma eserin sayfa kenarından alınarak bu murakkaya eklenmiş olduğu düşünülmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[224] *Gülşen Albümü*ne ait dağınık yapraklardan biri olan Chester Beatty Library koleksiyonundaki bir örnek için bkz: Chester Beatty Library, In. 47.12. Yayını için bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.**, s.285, kat. no.35B. Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi koleksiyonundaki bir örnek için bkz: Yedda GODARD (1936), **a.g.m.**, s.17, fig.8.

Resim 3.40: Şehzade ve hocası, TSMK, H.2137, y.11b

Resim 3.41: Bordür tasvirlerinden detay, *Murakka-i Gülşen*, Tahran Gülistan Saray Kütüphanesi, 1663 (Yedda Godard, **a.g.m.,** fig.8)

Katalog no. : 14 (Resim 3.42)

Yaprak no. : 12a

Yaprak kenar bezemeleri : Krem rengi zeminli enli pervazı mavi, yeşil ve krem rengi beş adet dilimli kartuş çevrelemektedir. Bunların zemini altınla dallar üzerinde hatayiler, hançeri yapraklar ve küçük çiçeklerle doldurulmuştur. Kartuşların dışında kalan alanda ise altın sarmal dallar üzerinde iri rumi, hatayi ve çiçek motifleri yer almaktadır. Dar pervazda ise sarı zemine yeşil, mavi, açık pembe ve krem rengindeki kartuş ve sekiz köşeli rozet sırasından oluşan tasarım görülmektedir. Bu pervazın zemini altın sarmal rumilerle; kartuşların zemini ise kıvrım dallar üzerinde rumi ve hatayilerle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Sevgilisine kadeh sunan genç adam

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Safevi-Horasan

Dönemi : 16. yüzyılın ikinci yarısı

Ölçüsü : 8,8 x 6 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Oldukça küçük boyuttaki tasvirde belli belirsiz bitki kümeleri önünde karşılıklı duran iki figür görülmektedir. Bunlardan sağ taraftaki erkek figürü pembe kıyafet içerisinde, diz çökmüş ve elindeki kadehi karşısındaki sunar şekilde betimlenmiştir. Bu figürün başında beyaz sarığı, belinde beyaz kuşağı ile altınla verilmiş bıçağı bulunmaktadır. Karşısındaki kadın figürü ise kırmızı - yeşil renkteki giysileri ve altın renkte tacı ile ayakta durur şekilde görülmektedir. Bunların hemen önünde altınla renklendirilen bir sürahi bulunmaktadır. Minyatür alanının üst kısmına dilimli kemer şeklinde bir bölme yapılarak bu alan altın zemine yeşil renkte sarmal rumilerle bezenmiştir. Tasvir alanının iki yanına yerleştirilen dikdörtgen panolardaki dendanlı dizelerin etrafı altın zemine kırmızı rumilerle bezenmiştir. Birbirinin devamı olan bu iki dize şu şekildedir:

"Ey dil ez în serâçe-i vahşetgerâne gîr
Rû ber ferâz-ı kenker arş âşiyâne gir"
(Ey gönül bu ıssız konağa
Arşı aşiyan kıl kendine)

Minyatür alanının alt ve üst kısmındaki dikdörtgen bölmelerde ise altın zemine lacivert renkteki kapalı formların üzerlerinde palmet benzeri motifler ve kıvrım dallarda mor, pembe, beyaz, sarı küçük çiçekler sıralanmıştır. Bu alanın alt ve üstünde ise yine birbirinin devamı olan dendanlı dizelerin etrafı altın zemine dallar üzerinde renkli çiçeklerden oluşan tasarımla süslenmiştir. Bu bezemenin içerisinde bazı yerlerde lacivert zeminli daireler ve dilimli alanlar açılarak bunların üzerleri de altınla dallar, çiçekler ve yapraklarla süslenmiştir. Dizelerin yer aldığı bu dikdörtgen bölmelerin iki yanındaki ince pervazda dikey şekildeki birer tam ve ikişer yarım kartuşun üzerlerinde benzer süsleme kompozisyonu devam etmektedir. Bu bölmelerdeki dizeler ise şu şekildedir:

"*Seng-i girân-ı hûd terâzûy-ı himmet ar*
Her dû cihân bevezn-i dû ḫisḫâş dâne gîr"
(Kendi ağır taşını himmet terazisine koy
Her iki cihanı bir güzel tart)

Değerlendirme : Yaprakta iki beyit ve bir tasvirden oluşan kompozit bir düzenleme yapılmıştır. Üst ve alt kısım ile iki yan bölüme yazılan dizeler aynı şiire ait beyitlerdir.[225] Tasvirde işlenen "sevgilisine kadeh sunan genç adam" konusu Safevi minyatürünün popüler konularından biri olarak 16. yüzyılın başından itibaren önemli musavvirler tarafından sıklıkla betimlenmiştir.[226] Minyatür, üslup olarak incelendiğinde tasvirde görülen küçük boyutlu, ince, uzun boyunlu ve yuvarlak yüzlü karakteristik figür tipi ilk olarak 16. yüzyılın ikinci yarısı Safevi-Kazvin veya Meşhed ekolüne ait resim örneklerinde karşımıza çıkmaktadır.[227] Bu karakteristik

[225] Bu şiirin ilk beyiti bu albümün 5b yaprağında da yine bir tasvirle birlikte sayfaya yerleştirilmiştir. Bkz: kat. no:1. Ayrıca bu iki beyit, 17. yüzyıl ortası, Şah Cihan dönemine ait *Geç Şah Cihan Albümü*ndeki Mir Ali imzalı bir kıt'ada da yazılıdır. Bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.**, no:56B, s.370,372.

[226] Bu konunun betimlendiği 16. yüzyıl Safevi üslubunda bazı tek sayfa minyatürlerden; Aka Mirek'a atfedilen iki örnek için bkz: F.V.P., "The Goloubew Collection of Persian and Indian Paintings", **Museum of Fine Art Museum (Boston) Bulletin**, S.13, no.74, Şubat 1915, s.8, res.13-14; Mirza Ali'ye atfedilen iki örnek için bkz: Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.**, s.171; Stuart Cary WELCH, **Wonders of the Age: Masterpieces of Early Safavid Painting 1501-1576,** Fogg Art Museum: Cambridge, Massachussets, 1980, s.208; Muhammedi'ye ait bir örnek için bkz: B. W. ROBINSON, **Drawings of the Masters: Persian Drawings from 14th through 19th Centuries**, Shorewood Publishers, New York, 1965, s.76.

[227] Bu figür tipi 1556-1565 tarihleri arasında Meşhed'de hazırlanan Cami'nin Heft Evreng nüshasındaki (Freer Gallery of Art, 46.12) bazı minyatürlerde görülmeye başlamış, 16. yüzyılın ikinci yarısı Kazvin ve Meşhed ekolündeki minyatürlerin karakteristik figür tipi haline gelmiştir. Bkz.: Norah M. TITLEY, **Persian Miniature Painting and Its Influences on the Art of Turkey and India**, British Library Press: London, 1983, s.106. Bu figür tipinin görüldüğü döneme ait bazı örnekler: 1570 tarihli Kazvin veya Meşhed okuluna atfedilen *kır eğlencesi* konulu minyatür,

figür tipi 16. yüzyılın ikinci yarısında Horasan'da faaliyet gösterdiği bilinen ünlü musavvir Muhammedi'nin tasvirlerinde de görülmektedir. Muhammedi üslubu Kazvin/Meşhed üslubunun devamı niteliğinde olmakla beraber bazı ayırıcı özelliklere de sahiptir. Sanatçının tasvirlerinde, bu döneme özgü zarif ve yuvarlak yüzlü figürler genellikle bir tebessüm ifadesiyle verilmiştir. Sanatçının hafifçe renklendirilmiş *kalem-i siyahi* resimlerinde kompozisyon oldukça düzenli ve sade bir anlayıştadır.[228] İncelenen tasvirdeki özellikle erkek figürü de Muhammedi ekolüne ait 16. yüzyılın ikinci yarısı Horasan üslubundaki bazı tasvirlerdeki figür tiplerine benzer şekildedir (Resim 3.43).[229] Bununla birlikte bu minyatür karşılaştırma örneklerine göre kompozisyon ve kıyafet detayları açısından daha basit formlarda ve sade bir anlayışta verilmiştir. Üst köşelerdeki kemer şeklindeki tezhipli bölümler de bu dönemin özellikleri arasında yer almakta olup,[230] dolayısıyla, incelenen tasvir 16. yüzyılın ikinci yarısında, Horasan üslubunu izleyen bir musavvire ait olmalıdır.

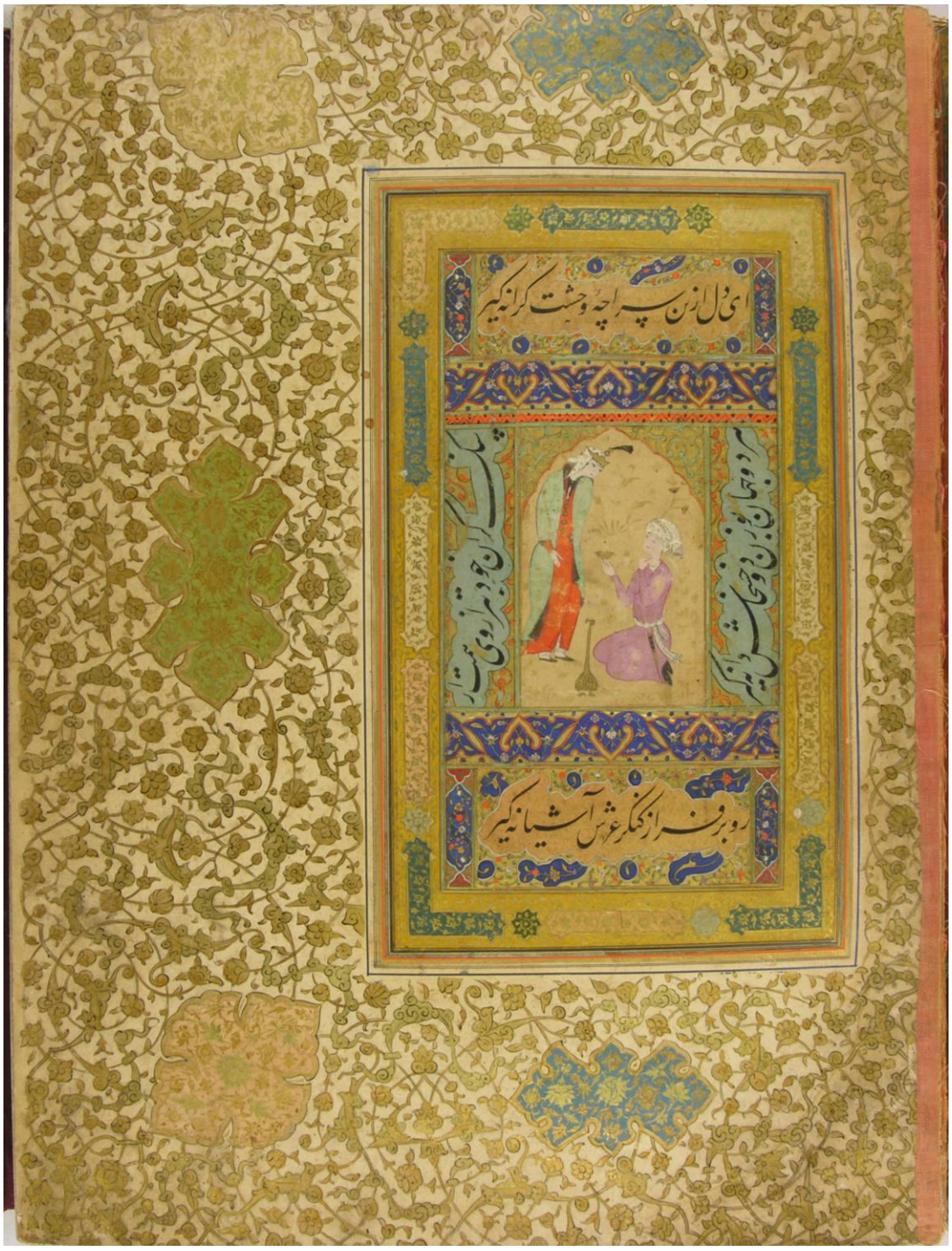
Yayını : Yayımlanmamıştır.

(Metropolitan Museum of Art, 12.223.1, bkz.: https://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/12.223.1/); *sultanın av eğlencesi* konulu minyatürdür (Boston Museum of Fine Arts, 14.624, bkz.:http://www.mfa.org/collections/object/hawking-party-28254 Erişim tarihi: 05/03/2017

[228] B.W. ROBINSON, "Muhammadi and the Khurasan Style", **Iran**, S.30, Taylor&Francis Ltd, 1992, s.18.

[229] Bkz.: Hamza Mirza'nın eğlencesi, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, 14.587 (Abolala SOUDAVAR, "The Age of Muhammadi", **Muqanas**, S.17, Brill:Leiden, 2000, res.21)

[230] B. W. ROBINSON (1992), **a.g.m**., s.20.

Resim 3.42: Sevgilisine kadeh sunan genç adam, TSMK, H.2137, y.12a

Resim 3.43: Hamza Mirza'nın eğlencesi konulu minyatürden detay, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, 14.587.

Katalog no. : 15 (Resim 3.44)

Yaprak no. : 12b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın enli pervaz bezemesi yeşil zemin üzerine sarı, yeşil ve krem renginde beş adet kartuş ve bunların dışında kalan alanda ise altınla bir orman tasviri içerisinde kuş, ceylan, leylek, kurt gibi hayvan figürleri ve kilin, simurg ve ejder gibi fantastik yaratıkların mücadele sahneleri şeklinde verilmiştir. Kartuşların içi de altınla hatayi ve hançeri yapraklardan oluşan kompozisyonla doldurulmuştur. Dar pervazda ise zemin açık pembe boyanarak kartuşlar dahil tüm yüzey altın kıvrım dallar üzerinde rumi motifleriyle bezenmiştir. Kartuş ve rozet motiflerinde ise açık, koyu yeşil ve krem rengi kullanılmıştır.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 19 x 7,8 cm

Tanımı : *Beynessütur* tarzda düzenlenen hat çalışmasında satır araları altın zemine kıvrım dallarda beyaz, kırmızı, sarı renklerde rozet çiçek ve yeşil renkte rumi motifleriyle bezelidir. Dizelerin iki yanındaki yarımşar palmet şeklindeki paftaların üzeri lacivert zemine helezoni dallarda rumiler ve rozet çiçeklerden oluşan kompozisyonla doldurulmuştur. Aynı süsleme tasarımı sayfanın alt ve üst kısımlarındaki köşeliklerde de lacivert zemin üzerine uygulanmıştır. Benzer renk ve kompozisyon şeması sayfanın iki yanındaki palmet sıralarından oluşan pervazda da devam etmektedir. Yazı alanıyla sağ üst köşelik arasındaki kısma ise bir kartuş içerisinde yazı yerleştirilerek bu kartuşun etrafı kırmızı zemine altın rumilerle bezenmiştir. Sayfanın ortasında yer alan dizeler şu şekildedir:

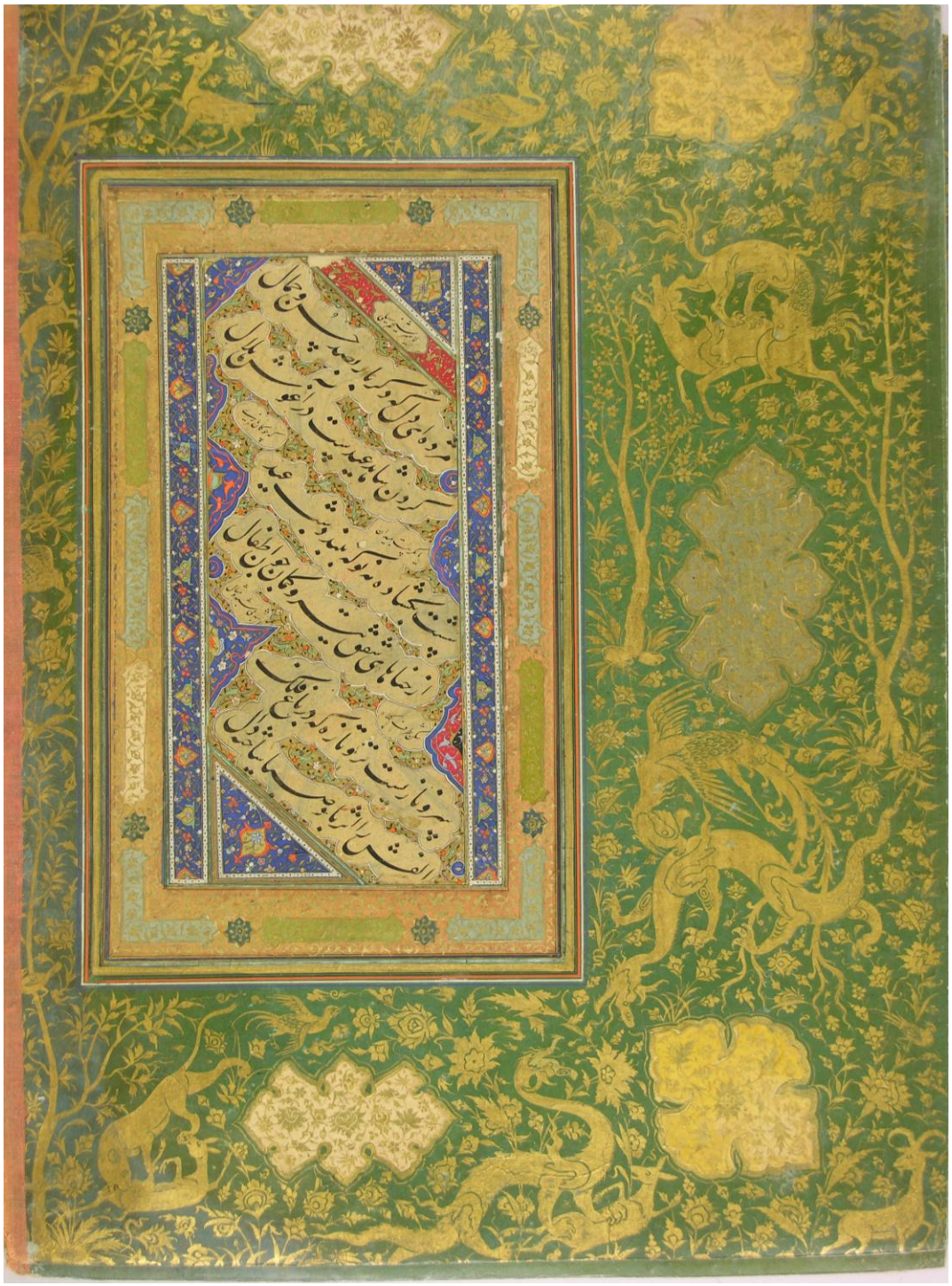
"Müjde-i dil ki diger bâr besed hüsn û cemâl
Kerden şâhid-i îdist der âğûş-ı helâl
Poşt bigoşâde nih lev ki bended şeb-i îd
Ez henâhây-ı şıfḳ tîr û kemân çûn eṭfâl
Serv-i nâzîst ter û tâze ki der bâğ-ı felek
Ülfet râ süreyyâ ve sabâ sâḫte dâl"

(Müjde ey gönül ki artık hüsn ü cemalin kafidir
Helalin olanın kucağında bayramda gibisin
Bayram da olsa sırtını dönme
Şefkat kınasında ok ve yay çocuk gibidir
Taptaze bir nazlı servidir felek bağında
Ülfete Süreyya ve Saba kılavuzluk etmiştir)

Değerlendirme: Dizelerin üstündeki kartuş içerisinde, *li Emir Şeyhim Süheyli (Şeyhim Emir Süheyli'ye aittir)* şeklinde bir ibare yazılıdır. Bu kayda göre bu dizeler Timurlu Sultanı Hüseyin Baykara'nın Süheylî mahlaslı komutanlarından Emir Nizameddin'e (ö.1513) ait olmalıdır.[231] Sayfadaki genel tezhip tasarımı albümün 6a, 8a, 9a ve 10a numaralı yapraklarında bulunan hat çalışmalarının tezhip tasarımıyla oldukça benzer anlayışta olup; bu hat çalışması da bunlar gibi 16. yüzyılda hazırlanmış olmalıdır.

Yayını **:**Yayımlanmamıştır.

[231] Şair hakkında detaylı bilgi için bkz: Ömer OKUMUŞ "Süheyli, Nizameddin Ahmed", **TDV İslam Ansiklopedisi,** S.38, İstanbul, 2010, s.33-35.

Resim 3.44: Mail nesta’lik kıt’a (imzasız), TSMK, H.2137, y.12b

Katalog no. : 16 (Resim 3.45)

Yaprak no. : 13a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki enli pervaz bezemesinde yeşil zemin üzerine koyu yeşil ve krem renginde, içleri altınla hatayi, rumi ve küçük çiçek süslemeli beş adet dilimli kartuş görülmektedir. Bunların dışında kalan kısım da benzer kompozisyon şemasında süslenmiştir. Altın kullanılarak yapılan bu motifler irili ufaklı hatayiler, hançeri yapraklar, dallar ve çiçeklerden oluşmakta olup bunların bazılarının üzerlerine kuş figürleri yerleştirilmiştir. Dar pervazda ise açık-koyu yeşil, sarı, mavi ve pembe renklerde kartuş ve sekiz köşeli rozet sırası yer almakta olup pervazın zemini sarmal rumi ve hatayi motifleriyle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 17,8 x 8 cm

Tanımı : Dizelerin iki yanına dört adet yarımşar palmet şeklinde pafta yerleştirilerek bunlardan ikisi altın, ikisi lacivert zemine çeşitli renklerde sarmal rumiler ve rozet çiçeklerle süslenmiştir. Metnin alt ve üst kısmındaki köşeklikler ise lacivert zemin üzerine altın sarmal rumiler ve pembe, sarı, kırmızı renklerde küçük çiçeklerle bezenmiştir. Hat çalışmasını, sayfa kenarındaki dar pervaz tasarımına benzeyen, kartuş ve sekiz köşeli rozet sırasından oluşan dar bir pervaz kuşatmaktadır. Kırmızı zeminli bu pervazda kartuşların içine lacivert zemine kıvrım dallar üzerinde mavi, beyaz, pembe ve kırmızı renklerde küçük çiçekler; rozetlerin içine ise altın zemine mavi renkte palmet ve rumili kompozisyon yerleştirilmiştir. Sayfanın ortasında yer alan dizeler şu şekildedir:

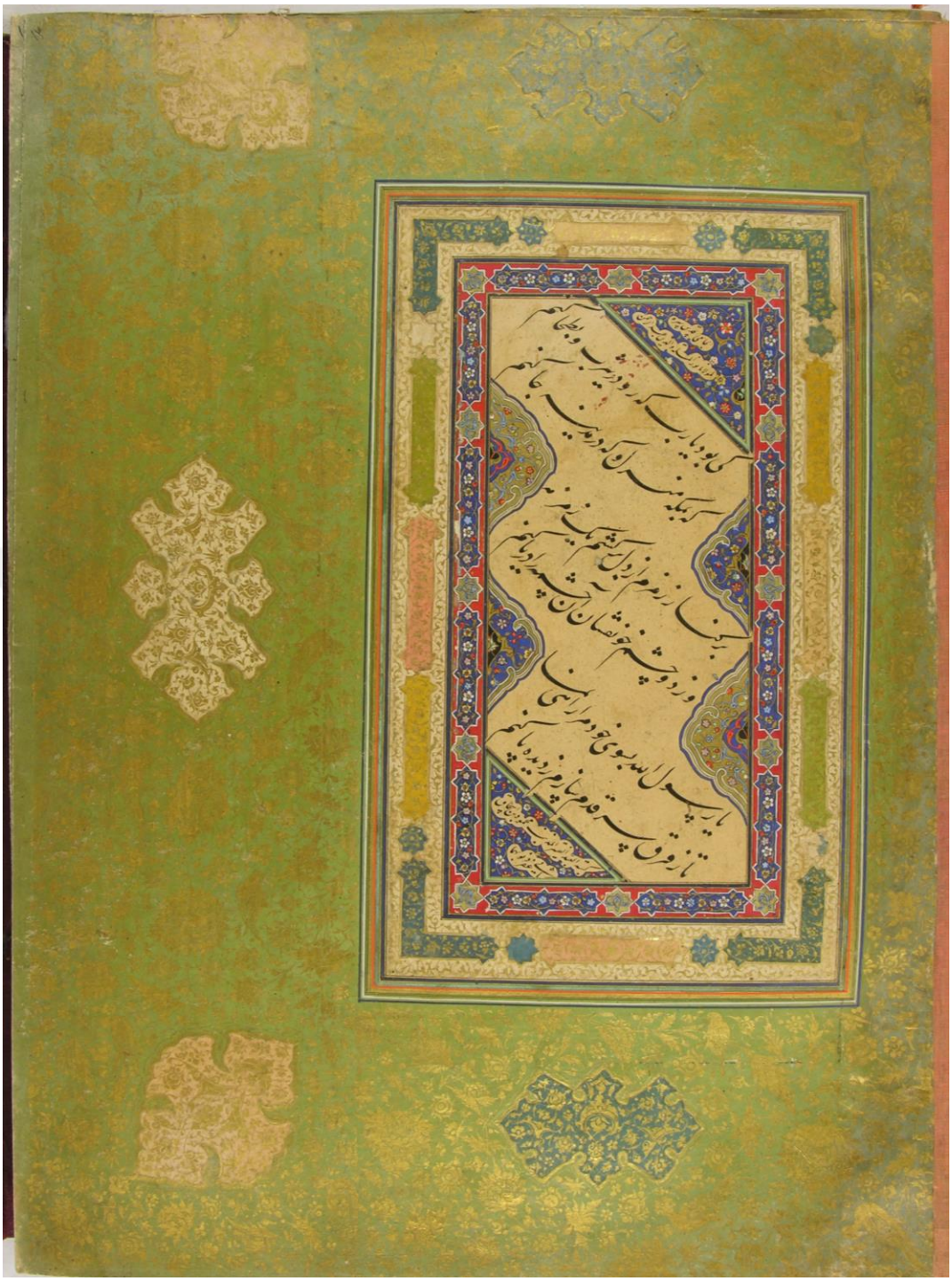
"Key boved yâ rab ki rû der yesrib ve baṭhâ konem
Ki be Mekke menzîl ve ki der Medîne câ konem
Ber kenâr-ı zemzem ez dil ber keşem yek zemzeme
Vez dû çeşm-i ḫûn-feşân ân çeşme râ deryâ konem
Yâ resulullah besûy-ı ḫûd merâ râhî nemâ
Tâ zı farḳ-ı ser ḳadem sâzem zı dîde pâ konem"

(Ya rabbi ne zaman Yesrib' ve Mekke'ye yöneleyim
Mekke'de menzil edinip Medine'de konaklayayım
Zemzemin kenarından gönülden bir nağme söyleyeyim
Kan fışkıran gözlerimle o çeşmeyi deryaya dönüştüreyim
Ya Resulullah kendi yolunu bana göster
Ta başımdan kadem, gözümden ayak yapayım)

Değerlendirme: Sayfanın üst kısmındaki köşelikte *el Câmî kuddise sırreuhu li Mevlânâ Nûru'l- Müslimeddin Abdurrahman/Cami Allah sırrını kutsasın Mevlana Nûru'l-Müslimeddin Abdurrahman'a aittir* ibaresi yazılıdır. Bu ifadeden, sayfadaki dizelerin 15. yüzyılın ünlü İran'lı şairi Abdurrahman Cami'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Sayfanın alt kısmındaki köşelikte ise *Ketebehu el-abdu'l el- müznib Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî ğafere zunubehu/Bunu günahkâr kul Mahmud b. İshak el-Şehâbî yazdı Allah günahlarını affetsin* ibaresi yer almaktadır. Bu ketebe kaydı sayfanın albümdeki Mahmud b. İshak el-Şehâbî hattıyla yazılmış bir diğer çalışma olduğunu göstermektedir. İranlı sûfi şair Abdurrahman Cami'nin eserlerinin Buhara'da çok sayıda kopyasının hazırlandığı bilinmektedir. Bunlardan bazıları bir dönem Buhara'da çalışmış olan ünlü hattat Mahmud b. İshak tarafından istinsah edilmiştir.[232] İncelenen hat çalışması bize Mahmud b. İshak'ın Cami'ye ait şiirleri tek sayfa *hüsni-i hat* örnekleri olarak da hazırladığını göstermektedir. Albümdeki diğer Mahmud b. İshak kıt'aları gibi bu çalışma da 16. yüzyılda Buhara'da hazırlanmış olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[232]Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.m.,** s.212; Jens KRÖGER, **a.g.m**., s.240.

Resim 3.45: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.13a

Katalog no. : 17 (Resim 3.46)

Yaprak no. : 13b

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervaza sarı zemine koyu, açık yeşil ve krem renginde beş kartuş yerleştirilmiş, bunların zemini altınla hatayiler, küçük yaprak ve çiçeklerle süslenmiştir. Daha büyük ölçekte çizilmiş benzer motiflerle kuşlar ve hançeri yapraklar bu kartuşların dışında kalan kısımları süslemektedir. Dar pervaz ise koyu yeşil zemin üzerine sarı, açık pembe ve krem renginde kartuş ve sekiz köşeli rozet dizisiyle bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Genç hükümdar ve maiyetinin avda dinlenmesi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 19,9 x 10,5 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Dikey şekilde tasarlanan sahnenin zemininde ağaçlar, kayalıklar, çalılıklar, çiçekler, kuşlar ve gizlenmiş ceylanlarla verilmiş bir orman manzarası bulunmaktadır. Kompozisyonun üst kısmında bir ağacın altında oturmuş olan figür kendisine bir diğer figür tarafından uzatılan iki ölü ördeği tutmak üzeredir. Sahnenin alt bölümünde ise elinde tüfek bulunan bir figür vurmuş olduğu ceylanı sürükler şekilde betimlenmiştir. Bu figürün karşısında ise bir atın yanında duran ve elinde bir balta tutan bir diğer figür görülmektedir. Altın ağırlıklı olarak boyanan minyatürde çok az bir renklendirme yapılmıştır.

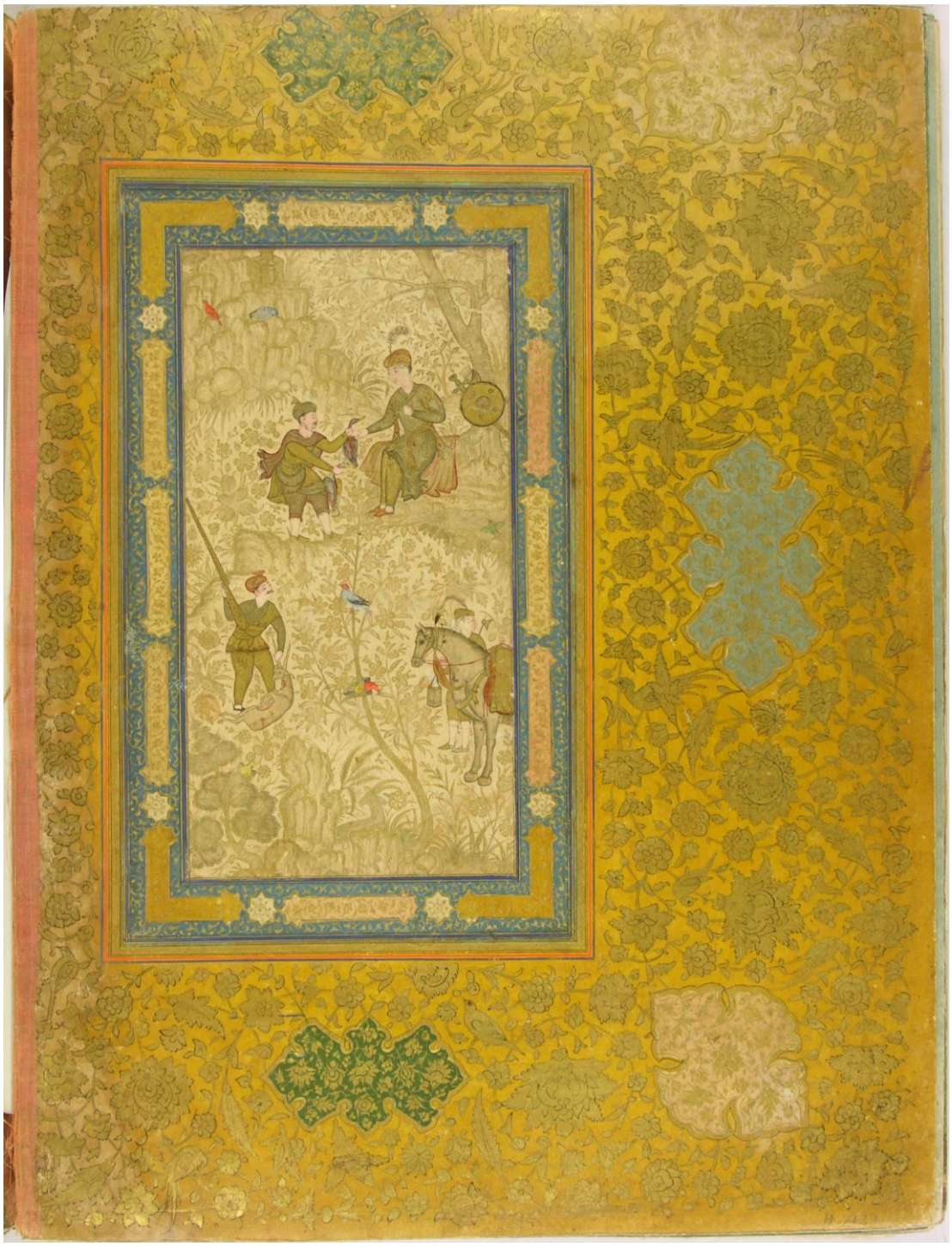
Genç hükümdarın ava çıkma sahnesini canlandıran bu minyatür de albümdeki genç hükümdar (şehzade) konulu tasvirlerden biridir. Ağaç altında oturan figür genç hükümdar, diğer figürler ise hükümdarın birlikte ava çıktığı maiyeti olarak resimlenmiştir.

Değerlendirme : Murakkadaki genç hükümdar (şehzade) konulu tasvirlerden biri olan bu minyatür de 17. yüzyılın başına tarihlenmektedir. Bu minyatürün üslup özellikleri ve tasvir kalıbı açısından oldukça yakın benzerlik gösterdiği bir örnek Nelson Atkins Müzesi'ndeki *Cihangir (Gülşen) Albümü*ne ait bir albüm yaprağında

bulunmaktadır (Resim 3.47).[233] 1604 yılına ait bu albüm yaprağındaki (y.6a) enli pervaz tasvirlerinden orta panelin solunda yer alan av konulu tasvirde incelenen minyatürdeki tasvir kalıbının neredeyse aynısının uygulandığı görülmektedir. Ağaç altına oturmuş hükümdar figürü ve ona öldürdüğü av hayvanlarına uzatan hizmetkârı; öldürdüğü ceylanı sürükleyen ve elinde tüfeği olan bir diğer hizmetkâr figürü ile yarısı sahneye dâhil edilmiş at figürüyle bunun yanında bekleyen hizmetkâr figürü, duruş şekilleri, figür tipleri, kıyafetleri ve sahneye yerleştirilişleri olarak iki örnekte neredeyse aynı şekilde verilmiştir. Arka plandaki orman tasviri ve kayalık kenarına gizlenmiş ceylan tasviri gibi ayrıntıların da iki örnekte oldukça benzer şekilde yorumlandığı görülmektedir. Dolayısıyla, incelenen minyatürün de, albümdeki diğer genç hükümdar konulu tasvirler gibi Cihangir dönemine ait bir murakkanın sayfa kenarından çıkarılarak bu yaprağa eklenmiş olması muhtemeldir.

Yayını **:**Yayımlanmamıştır.

[233] Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k.,** no.6.

Resim 3.46: Hükümdar ve maiyetinin avda dinlenmesi, TSMK, H.2137, y.13b

Resim 3.47: Bordür tasvirinden detay**,** *Cihangir Albümü,* The Nelsons Gallery-Atkins Museum, Nelson Fund 48.12/2, 6a

Katalog no. : 18 (Resim 3.48)

Yaprak no. : 14a

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazdaki yeşil zemin üzerine halkar tekniğindeki bezeme, altınla kıvrım dallar üzerinde iri hatayiler, hançeri yapraklar, çeşitli çiçekler ve kuşlar şeklinde hazırlanmıştır. Bu bezeme tasarımı kenarlardaki açık yeşil ve krem renginde dilimli formdaki beş adet kartuşta da devam etmektedir. Dar pervaz ise yeşil zemin üzerine koyu-açık yeşil ve pembe renklerde kartuşlar ile bunların bazılarının arasında bulunan yeşil renkte sekiz köşeli rozetlerden oluşan kompozisyonla bezelidir. Bu pervazın zemininde altınla kıvrım dallar üzerinde rumi ve küçük çiçekler yer almaktadır. Ayrıca minyatür alanının alt ve üst kenarında da lacivert zemine altın rumiler ile pembe, sarı, kırmızı, beyaz renklerde küçük çiçeklerden oluşan birer ince pervaz görülmektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Müzisyenler

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 17,5 x 10,8 cm

İmza/Mühür : -

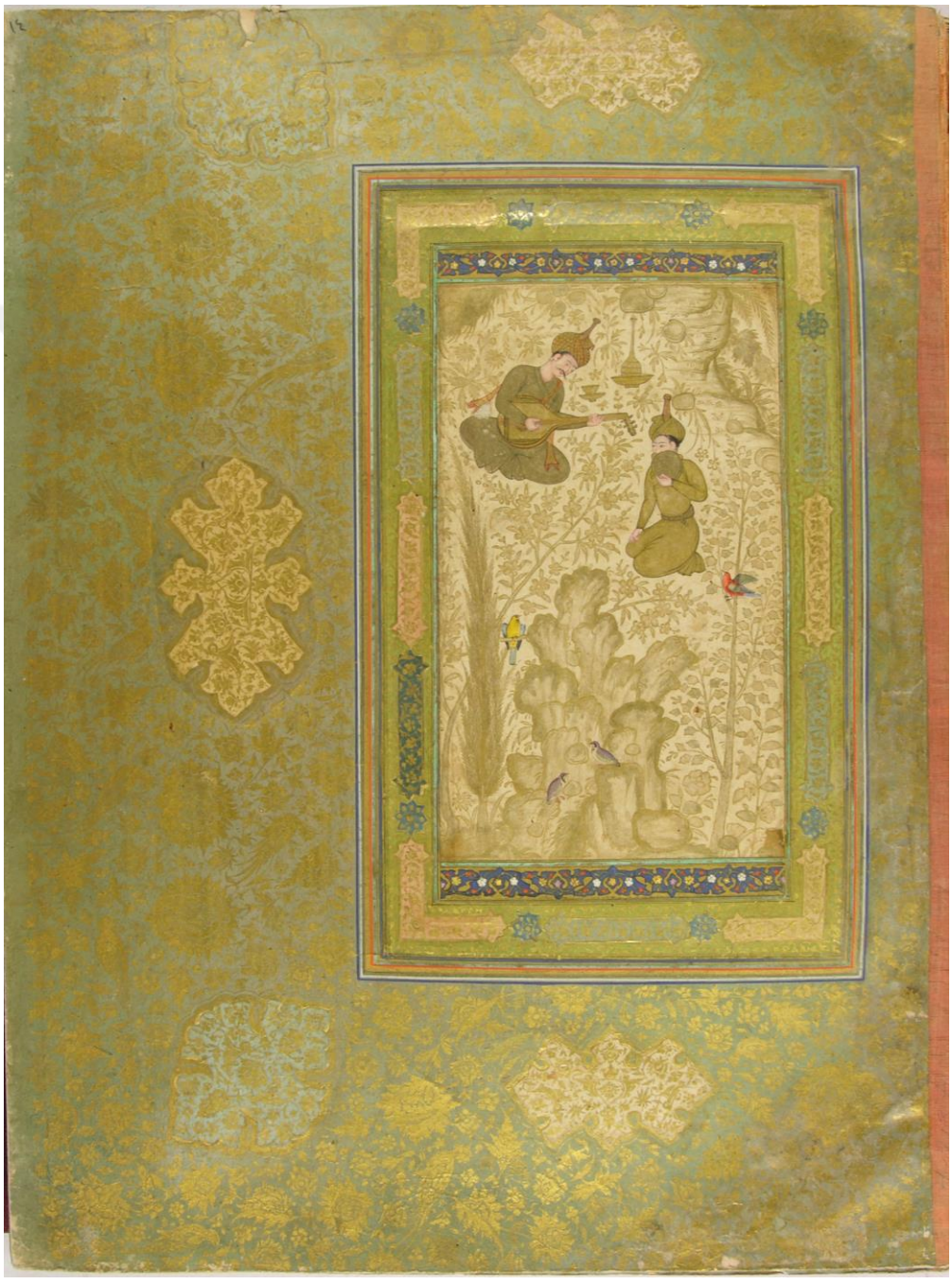
Tanımı : Sahnenin önünde bir servi ağacıyla büyük bir kayalık, diğer alanlarda ağaçlar, çalılıklar ve kuşlarla boş alan bırakmayacak şekilde verilen doğa tasvirinin içinde iki müzisyen görülmektedir. Sahnenin üst kısmına yerleştirilen bu figürlerden biri ud, diğer tef çalarken betimlenmiştir. Aralarında bir şişe ve fincan bulunmaktadır. Altın ağırlıklı olarak boyanan minyatürde sadece kuşlar ve figürlerin kıyafetlerindeki bazı detaylar renklendirilmiştir. Albümün genç hükümdar temalı minyatürlerinin bir diğeri olan bu tasvirde, az figürle bir eğlence sahnesi canlandırılmıştır.

Değerlendirme : Murakkadaki genç hükümdar temalı tasvirlerle aynı üslup özellikleri gösteren bu tasvir de diğerleri gibi 17. yüzyılın başlarında hazırlanmış olmalıdır. Çağman ve Tanındı da, bu minyatürü incelenen albümün 6b yaprağındaki minyatürle aynı elden çıkmış olduğunu belirtmektedir.[234] Tasvir, konu açısından

[234] Filiz ÇAĞMAN- Zeren TANINDI (1979), **a.g.k.**, s.52.

albümdeki diğer benzerleri gibi, Cihangir dönemi murakkalarının sayfa kenarı tasvirlerindeki sahneleri takip etmektedir.[235]

Yayını : Filiz Çağman-Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, İstanbul, 1979, no.124, s.52. (Minyatürün katalog bilgisi yayınlanmıştır.)

Resim 3.48: Müzisyenler, TSMK, H.2137, y.14a

[235] Bu konunun işlendiği Cihangir albümü sayfa kenarı tasvirleri için bkz: http://orient-digital.staatsbibliothek-berlin.de/receive/SBBMSBook_islamhs_00008080 Erişim tarihi: 02/03/2017; Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k.,** s.59.

Resim 3.49: Sayfa kenarı tasvirinden detay, *Cihangir (Gülşen) Albümü*, Berlin Staatsbibliothek, A117, y.10a

Resim 3.50: Sayfa kenarı tasvirinden detay, *Cihangir (Gülşen) Albümü*nden ayrılmış bir yaprak, Springfield Fine Arts Museum, 59 Ms. 46

Katalog no. : 19 (Resim 3.51)

Yaprak no. : 14b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki enli pervaz krem rengi zemin üzerinde yeşilin farklı tonlarındaki dilimli beş kartuş tarafından çevrelenmektedir. Altın konturlu bu kartuşların içlerinde altınla hatayi, hançeri yaprak ve küçük çiçek motiflerinden oluşan kompozisyon görülmektedir. Kartuşların dışında kalan kısımlara ise altınla hatayiler, bahar dallı ağaçlar ve bulutlardan oluşan bir orman tasviri içerisinde çeşitli kuşlar, tilkiler; ceylana ve tavşana saldıran yırtıcı hayvanlar; kilin, ejder, simurg figürlerinin birbirleriyle mücadelelerini gösteren tasvirler yerleştirilmiştir. Cedvellerle kuşatılmış dar pervazda ise kartuş ve sekiz köşeli rozet sırasından oluşan süsleme şeması tekrarlanmıştır. Açık pembe zemin üzerine altın sarmal rumilerle süslenen pervazdaki kartuşlar yeşil ve sarının farklı tonlarında, rozetler ise krem renginde olup bunların da üzerleri sarmal rumi ve küçük hatayi motifleriyle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen ve düz yazılmış nesta'lik kıt'alar

Hattatı : Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 14 x 7,7 cm

Tanımı : Yaprakta yer alan sayfa birkaç bölüme ayrılarak bu bölümlere birbirleriyle ilişkili veya bağımsız nesta'lik hatla yazılmış kıt'alar yerleştirilmiştir. Metin alanının iki yanında lacivert zemine altın kıvrım dallar üzerine kırmızı, sarı, beyaz rozet çiçek ve rumi motifleriyle süslenmiş birer dar pervaz bulunmaktadır. Sayfanın en üst ve altında yer alan altın zemine sarmal rumilerle bezeli dikdörtgen bölmelerde görülen ve birbirinin devamı olan dizeler şu şekildedir:

"Râstî mûcib-i rızâ-yı ḫudâ est
Kes nedîdem ki kem şud ez reh-i râst"
(Doğruluk Allah'ın rızasının gereğidir
Doğru yoldan sapan kimse görmedim)

Bu iki dikdörtgen bölmenin arasında kalan sayfa alanı dikey olarak ikiye ayrılmış olup sağ kısma mail şekilde dizeler yerleştirilmiştir. Bu dizelerin iki yanında lacivert zemine kırmızı, sarı, beyaz renklerde çiçek bezemeli yarımşar palmet şeklinde

paftalar ve mavi sarmal rumilerin oluşturduğu kapalı formlar görülmektedir. Sağ üst köşelikte lacivert zemine altın kıvrım dallar üzerinde sarı, kırmızı, beyaz çiçek motifleri ve yeşil rumilerin oluşturduğu kapalı formlarla süslenirken; sol alt köşelikte ise ketebe kaydı yer almaktadır. Bu üçgen köşeliğin altında kalan dikdörtgen bölümde görülen dize de bu şiirin devamı olmalıdır. Bu bölümde yer alan dizeler ve ketebe kaydı ise şu şekildedir:

"Çûn zı feyz-i reşahât-ı nem-bârân-ı ḳıdem
Ser ber âvered ney ez ḫâk-ı neyistân-ı adem
Ger devr-ı ḫûd nazari dîd ḳubâ-yı zı ḳaseb
Teng ber ḳamet-i û dûḫte ḫeyyâṭ-ı kerem
Leyk dânist ki bâ pây-ı furûrefte begil
Hest der zîr-i ḳabâ sed girih ve bend behem
Nâsiyeş koned ḳıbâ ez beden ve pây zı gil
Girih ve bend goşâdeş zı dil û cân dijem
Ketebehu el-abdu'l fakîr el- müznib Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî ğafere zunubehu
Leb nehâdeş beleb çûn zı ḫûdeş yâft tehî"

(Kıdemin ıslak yağmurlarının sızmasının feyziyle
Ney yokluk neyistanından uclanıp baş gösterdiğinde
Onun başını vuracak bir hünerli kişi olur
Kerem terzisi onun başına göz dikmiştir
Fakat bilir ki çamura batmış ayağıyla
Toprak abasının altında düğüm düğüm olmuştur
Hünerli kişi alnından tutar çeker onu
Düğümlerini ve bağlarını çözer
Ketebe günahkâr kul Mahmud b. İshak el-Şehâbî Allah günahlarını affetsin
Dudağıyla üfler ona)

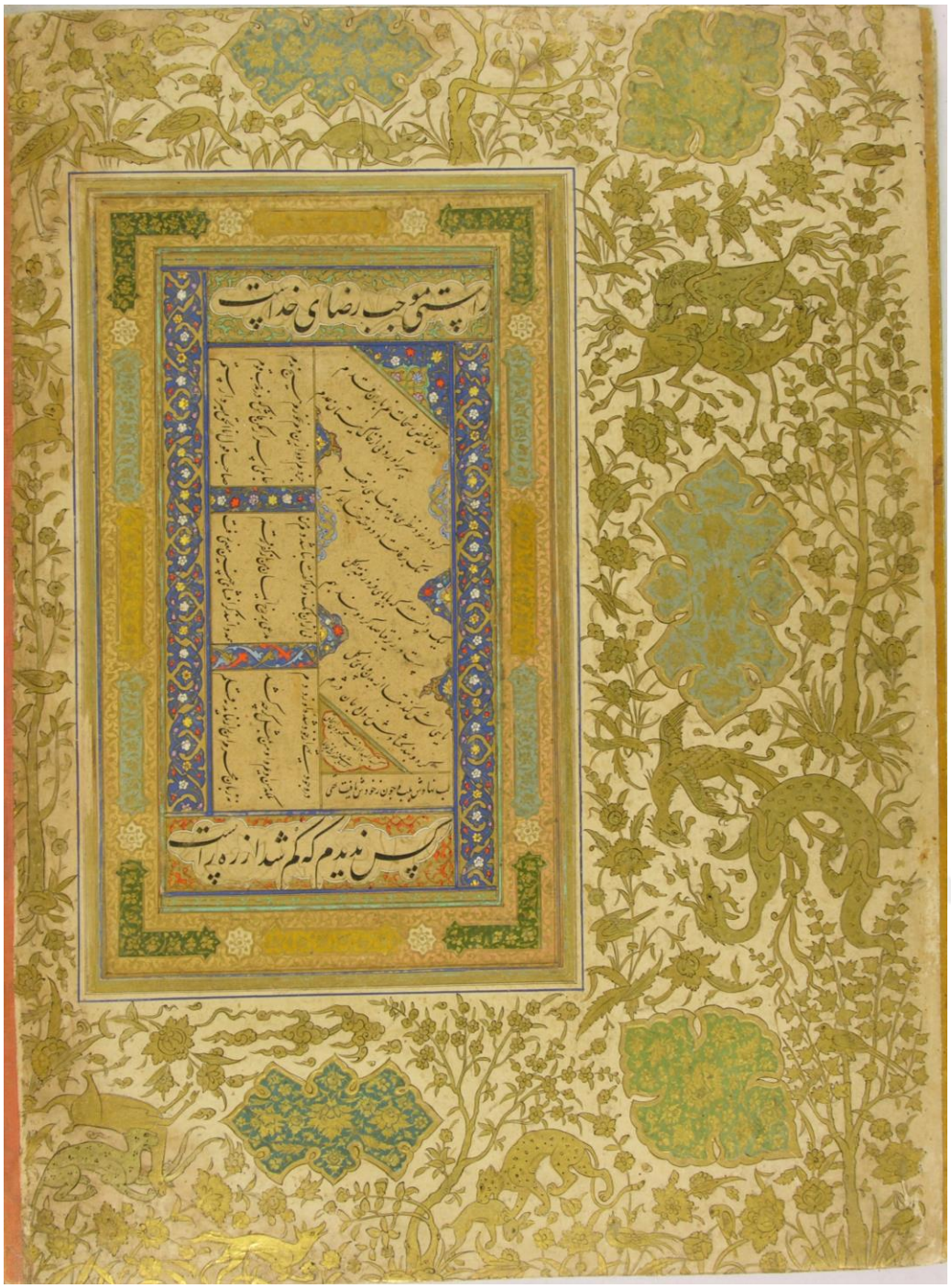
Dikey şekilde ikiye ayrılmış olan sayfanın sol yanındaki alan da kendi içinde yatay olarak üç kısma bölünmüş ve bu kısımlara birbirinin devamı olan dizeler yerleştirilmiştir. Bu üç bölümü ayıran dikdörtgen kısımlar lacivert zemine altınla kıvrım dallar üzerinde rozet çiçek ve rumi motifleriyle bezenmiştir. Bu bölümde yer alan dizeler üst bölmeden alta doğru şu şekildedir:

"Cözem u ve ez în dem neḫorem hiç dem
Câmî ısrâr mekun fâş ki der mezheb-i ḳavm
Sâhib-i ḳavl-ı ene'l hak beser-i dârest
Nî ez ân bâng î nevâ goft nebâşed dem-i men
Müddeî ber reḫ-i imân-ı men bâz küfr reftem
Heme dânend ger ifşây-ı çenîn manîi reft
Der vücûd tehî ez ḫûd şude û zed dem
Belki men ûyem ve û men bemisl gerçi kuşed
Ne zebân-ı mahrem în râ zı mâ âyed ne ḳalem"

(Bundan böyle de görmem galiba
Camî ısrar edip faş eyleme sırları ki kavmin töresidir.
Ene'l Hak diyenin başını dâra çektiler
Nağmesi benim zamanımın sözü değildir
İmanım için şahit varsa da ben yine küfre gittim
Herkes bilir ki eğer böyle manalar ifşa edilirse
Kişinin varlığında benliği
Belki ben oyum o da ben, böyle söz için öldürürler gerçi
Ne mahrem dil kaldırır bunu ne de kalem)

Değerlendirme: Birbiriyle ilişkili ve bağımsız birkaç kıt'ayı içeren bu sayfadaki sağ bölümde yer alan mailen yazılmış dizeler alttaki ketebe kaydına göre Mahmud b. İshak'a aittir. Bu ketebe kaydı sayfanın bu bölümünün, albümdeki diğer Mahmud b. İshak çalışmaları gibi, 16. yüzyılda Buhara'da yazılmış olabileceğini göstermektedir. Sol bölümdeki üç kısım halinde sayfaya eklenen şiirin ikinci dizesinde geçen *Camî* ismi bu dizelerin İranlı şair Abdurrahman Cami'ye ait olduğunu düşündürmektedir. Sağ bölümdeki panoda yer alan şiirden farklı olan bu dizelerin hattat kaydı bulunmamaktadır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.51: Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî imzalı ve imzasız kıt’alar, TSMK, H.2137, y.14b

Katalog no. : 20 (Resim 3.52)

Yaprak no. : 15a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın halkar bezemeli enli pervazında yeşilin farklı tonlarında zemine sahip beş adet dilimli kartuş bulunmaktadır. Altın konturlu bu kartuşlar altınla hatayiler, hançeri yapraklar ve küçük çiçeklerle bezenmiştir. Bu kartuşların dışında kalan alanda ise altınla hatayiler, hançeri yapraklar ve çiçek açmış ağaçlardan oluşan bir orman tasviri içerisinde leylek, tilki, ceylan, kuş ve kaplan gibi hayvanlarla bunların mücadele sahneleri ve kilin, grifon, simurg gibi fantastik yaratıkların mücadele tasvirleri görülmektedir. Dar pervazda ise açık pembe zemine açık, koyu yeşil ve krem renginde kartuş ve sekiz köşeli rozet sırasından oluşan süsleme yer almaktadır. Bunların zemini altınla sarmal rumi ve küçük çiçek motifleriyle doldurulmuştur.

Yaprakta yer alan eser : Mailen ve düz yazılmış nesta'lik kıt'alar

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 16. yüzyıl?

Ölçüsü : 15,5 x 6 cm

Tanımı : Sayfa birbirinden farklı şiirlerin ve dizelerin yer aldığı dikdörtgen panoların alt alta sıralanmasıyla oluşturulmuştur. İki yanına mavi zemine altınla kıvrım dallar üzerinde rumi ve düğüm motiflerinden oluşan birer pervaz yerleştirilen yazı alanının en üst ve en altındaki büyük dikdörtgen panolar içerisinde birbirinin devamı şeklinde birer dize yer almaktadır. Etrafı altın zemine, üstte bulunanı yeşil, altta bulunanı kırmızı renkte sarmal rumilerle süslenen bu dizeler şu şekildedir:

"Ey gamze-i tu cellâd-i merdüm
Âhû-yi çeşmet sayyâd-i merdüm"
(Ey senin işven halkın celladı
Gözlerinin ceylanı halkın avcısı)

En üstte ve en altta yer alan bu iki dikdörtgen panonun arasında kalan bölümde ise birer dizenin yazılı olduğu dört adet dikdörtgen bölme ve bunların aralarında mail kıt'alar sıralanmıştır. Bu dikdörtgen bölmelerdeki dizeler bir şiiri oluşturmakta olup bunlar şu şekildedir:

"Âmed be-serem sehergeh ân mâye-i rûh
Zâmed şöden-i nefes lebâneş mecrûh

Hûy kerde gaddâr nâzekeş z-âteş-i mey
Çün jâle ki ber lâle neşîned be-sebûh"
(Seher vakti o ruh mayası yanıma geldi
Nefes nefesten dolayı dodakları yaralı
Bade ateşinden zerafeti gaddarlığa huylanmış
Tıbki sabahlarda jalenin lale üzerine konulduğu gibi)

Bu dikdörtgen bölmelerin arasına yerleştirilen dört dizelik mail kıt'alar ise sırasıyla şu şekildedir:

"*Tâ bâ leb-i tu lebem hem-âvâz neşüd*
Ve-nder reh-i vasl bâ tu dem-sâz neşüd
Ez girye dü çeşm-i men ferâhem nâmed
Ve-z hande lebân-i men zi-hem bâz neşüd"
(Dudaklarım dudaklarınla beraber terennüm etmediği süreçte
Vuslat yolu üzere seninle hem nefes olmadığı süreçte
Ağlamaktan gözlerim dinlenmedi (gözlerim bir an olsun bile yumulmadı)
Dudaklarım tebessüm için bile bir birinden ayrılmadı)

"*Der dîde rûzgârenem bâyestenî*
Yâ bâ gam-ı men sabr hem bâyesti
Endâze-i gam çü ömer kem bâyestî
Yâ ömer be-endâze-i gam bâyestî"
*(*Çağın gözünde olmam gerekir
Benim gamım ile sabr beraberinde gerekir
Gamın kadrı ömür kadrı gibi az olması gerekir
Ya da ömür gamın kadrı kadar olması gerekir)

"Ân türk-i mâ be âmâcgeh âmed ser-mest
Çün gamze-i hud tîr ü kemâni der dest
Her tîr ki çün meneş zi-hud dûr fikend
Nâlân nâlân be-reft u ber hâk nişest"
(O işveli yine sarhoş olarak meydana çıktı
Kendi gamzesi gibi elinde bir yay ve ok ile

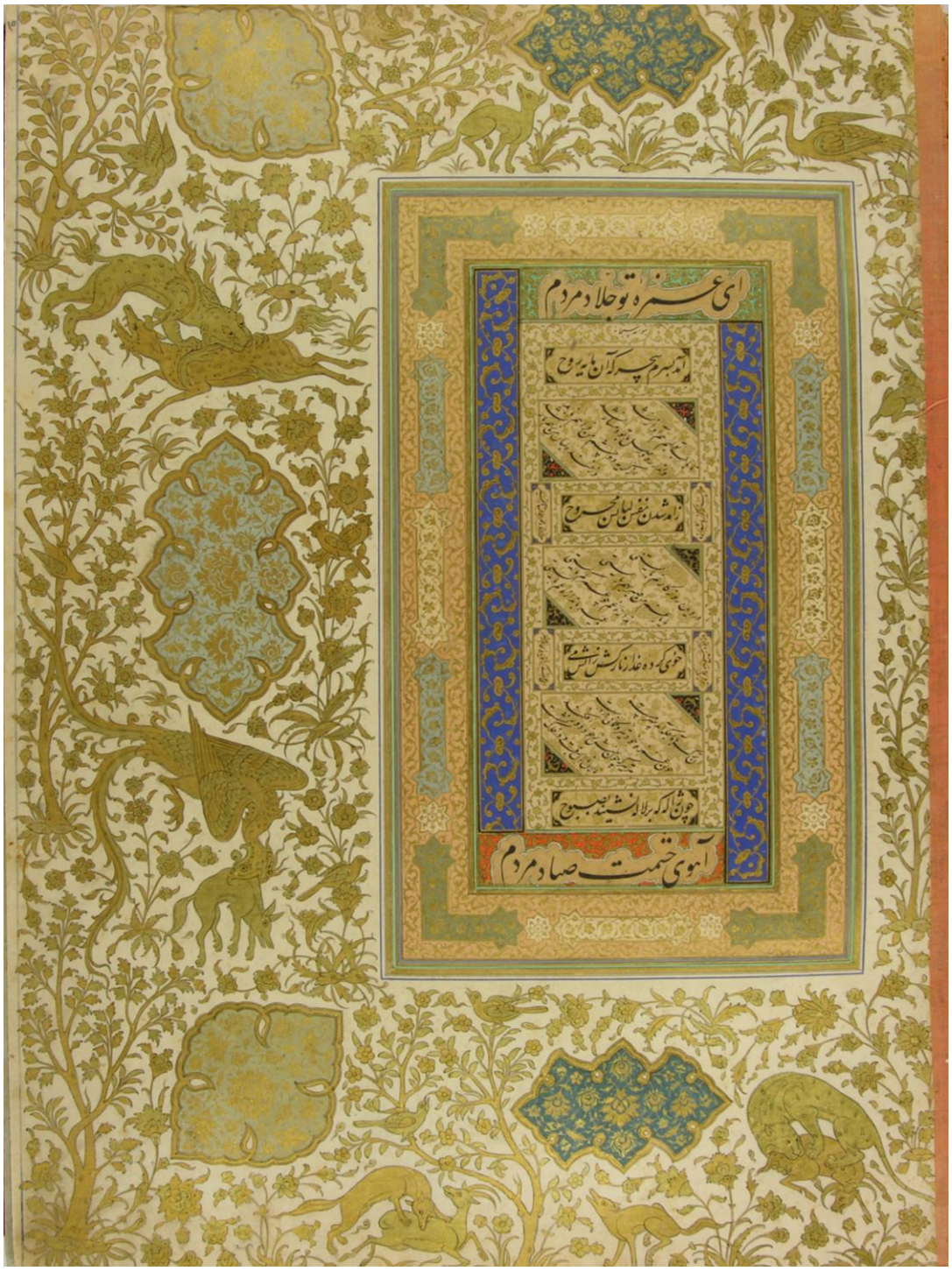
Beni kendisinden uzaklaştırdığı gibi, attığı her ok
İnleye inleye gitti ve toprağa gömüldü)

Ayrıca ortadaki iki dikdörtgen bölmenin iki yanına yatık şekilde eklenmiş dizeler de bulunmaktadır. Bunlar ise şu şekilde okunmaktadır:

"Her çend to râ gürîz bâşed ez mâ
Mâ râ neboved be-hîç vech ez tu gürîz
Hergiz nereved mihr-i cemâlet zi zamîr
Ey ömr-i girân-mâye vu ey bedr-i münîr"
(Gerçi benden kaçınışın var
Ama bizim senden asla kaçmamız söz konusu bile olamaz (sana mecburuz)
İçimden cemalın sevgisi asla silinmez unutulmaz
Ey benim ömrüm! Ey ayın on dürdü!)

Değerlendirme: Farklı şiirlerin yazılı olduğu düz ve mail nesta'lik kıt'alar farklı bir tasarımla, simetrik bir şekilde sayfada birleştirilmiştir. Mailen yazılmış olan dörder satırlık dizeler üç ayrı dikdörtgen bölmede yer almaktadır. Bunların her birinin üst ve alt köşelik kısımları tezhiplidir. Bu üç dikdörtgen bölmenin aralarına ve alt ile üst kısımlarına her birine birer dize yazılı olan ve bir şiiri oluşturan dört ayrı dikdörtgen pano yerleştirilmiştir. Bunların ikisinin yanlarındaki koltuk tezhiplerinde de birer dize yazılıdır. Yaprağın dar pervazıyla bu yazı alanı arasında ise, en alt ve en üstte olmak üzere, birer dize bulunmaktadır. İmzasız bu hat örnekleri yazı üslubuna göre değerlendirildiğinde, dörder dizelik panoların farklı bir hattata, bir şiiri oluşturan dört ayrı pano içerisindeki dizelerin farklı bir hattata, en alt ve üstteki birer dizenin de farklı bir hattata ait olduğu anlaşılmaktadır. Sayfanın en üst ve en altında yer alan dikdörtgen bölmelerin tezhip tasarımı renk ve kompozisyon açısından karşı sayfadaki (y.14b) üst ve alt dikdörtgen bölmelerle aynı anlayıştadır. Dolayısıyla iki yaprağın sayfa tasarımı albüm hazırlanırken yapılmış olmalıdır.

Yayını :Yayımlanmamıştır.

Resim 3.52: İmzasız düz ve mail kıt’alar, TSMK, H.2137, y.15a

Katalog no. : 21 (Resim 3.53)

Yaprak no. : 15b

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervaz üzerine gri, yeşil ve krem renginde beş adet dilimli kartuş eklenmiş olup bunların üzeri de altınla kıvrım dallar üzerinde rumi ve hatayi motifleriyle bezenmiştir. Bunların dışında kalan kısımda ise altınla ağaç ve bitki kümelerinin yer aldığı bir orman tasviri içerisinde kaplan, ceylan, çift olarak karaca, kurt ve tavşan gibi hayvan figürleri yer almaktadır. Minyatürü kuşatan dar pervazda ise, açık pembe zemine açık, koyu yeşil ve krem rengindeki kartuş ve sekiz köşeli rozet sırasından oluşan tasarım görülmektedir. Minyatürün üst ve alt bölümündeki dikdörtgen bölmeler içerisinde birbirinin devamı olan ve tasvirdeki genç ve güzel kadına ithaf edilmiş, şu dizeler yer almaktadır:

"Zı la'leş gam-ı müştâḳân-ı şekerçîn
Dehâneş aşıḳân râ cân-ı şîrin
Şude ez şevḳ-i û medhûş cânhâ
Perde-i lutf-i û âb-ı revânhâ"
(Kırmızı dudakları şeker müştaklarının gamıdır
Ağzı âşıkların şirin canıdır
Onun arzusundan canlar dehşete düşmüştür
Lütuf perdesi ab-ı revândır)

Yaprakta yer alan eserin adı : Tef çalan genç kadın portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Safevi

Dönemi : 17. yüzyıl

Ölçüsü : 16,8 x 8,5 cm

İmza/Mühür : *Rakam-ı haksar Muhammed Kasım*

Tanımı : Tepelerinde birkaç ağaç ve yer yer küçük taş kümeleriyle verilen çorak bir doğa manzarası içerisinde oldukça az renklendirilmiş bir ağacın önünde duran kadın figürü bir eliyle tef tutarken diğer eliyle de sırtındaki örtüyü tutarken betimlenmiştir. Bu figürün içine giydiği turuncu giysisi, kıyafetindeki altın ve mavi renk detaylar dışındaki yerler renklendirilmemiştir. Önünden küçük taşların çevrelediği bir nehir akmakta olan bu figürün ayaklarının altında küçük nokta darbeleriyle hafifçe yeşile boyanmış olan çimen öbeği

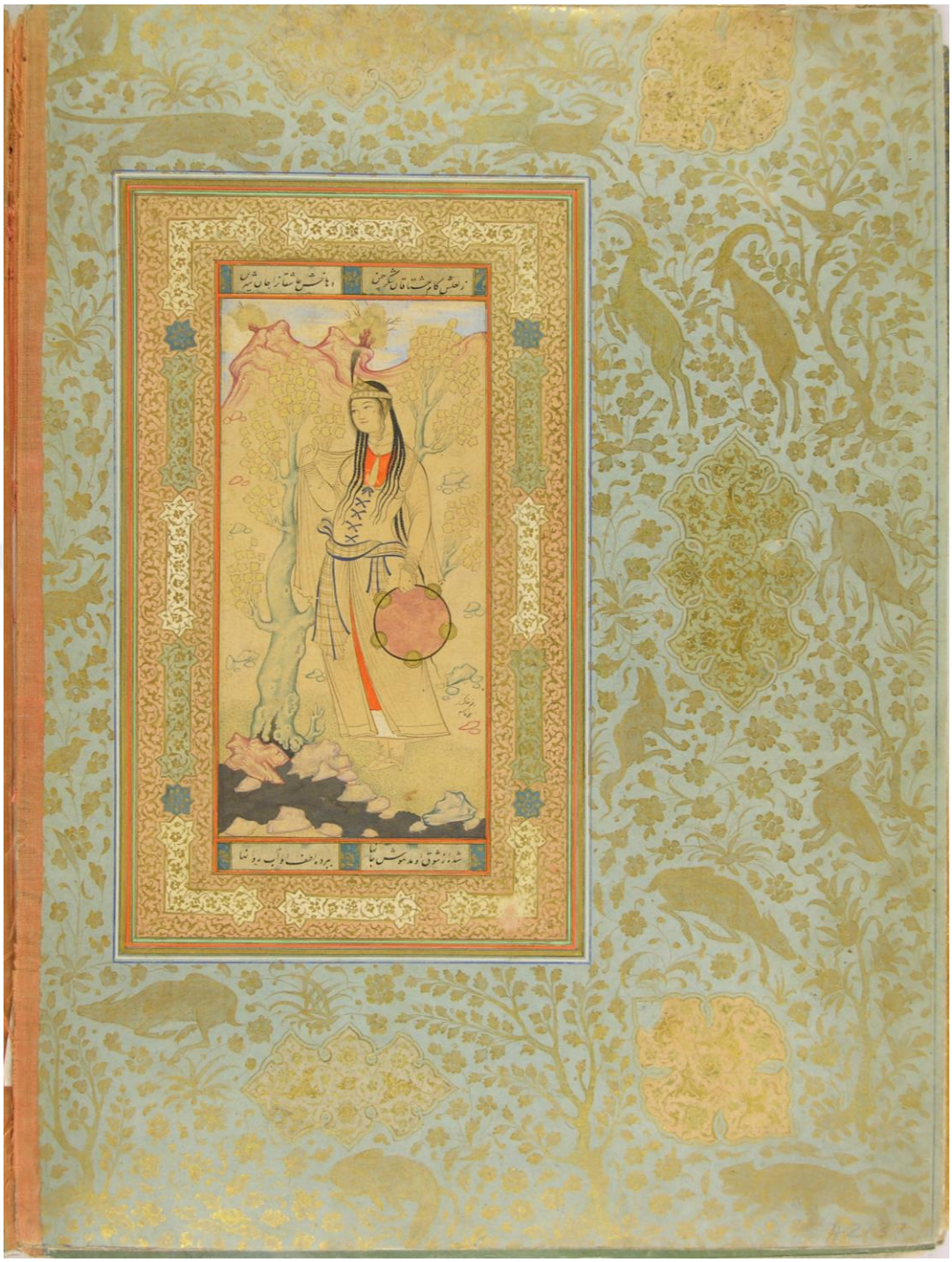
bulunmaktadır. Figürün eteğinin sağ alt tarafında *rakam-ı haksar Muhammed Kasım* (değersiz Muhammed Kasım'ın çizimi) şeklindeki sanatçı imzası görülmektedir.

Değerlendirme: Kır manzarası içinde tef çalan genç bir kadını betimleyen bu minyatür, Muhammed Kasım imzası taşımaktadır. 17. yüzyılın ilk yarısında Safevi başkenti İsfahan'da eserler vermiş olan Muhammed Kasım'ın[236] yazma eserlere yapmış olduğu minyatürlerinin yanı sıra çok sayıda imzalı tek sayfa çalışması olduğu da bilinmektedir. Safevi sanatçılar 16. yüzyıl başlarından itibaren murakkaların içine yerleştirilmek üzere tek sayfa halinde minyatürler hazırlamaya başlamışlardır.[237] Saraylı olduğu anlaşılan kadın ve erkeklerin, soylu olmayan kişilerin ve dervişlerin betimlendiği bu portre çalışmalarının üretimi 17. yüzyılda da devam etmiştir. Muhammed Kasım da eserlerinde bu tür figürleri kır eğlencesi veya günlük hayattan sahneler gibi temalar altında tasvir etmiştir. Sanatçının yapmış olduğu minyatürlerin üslup özellikleri arasında doğa tasvirinin figürün hemen arkasında beliren ve kompozisyonu diyagonal şekilde bölen kalın gövdeli dörtgen yapraklı ağaçlar, belli belirsiz saydam kayalar, noktalı şekilde boyanmış çayır öbekleriyle verilmesi; figürlerin ise yuvarlak yüzlü, hafifçe gülümseyen ve belirgin ifadeli, ağırlaşmış gibi duran gözlere sahip olarak betimlenmesi sayılabilmektedir.[238] Bu üslup özelliklerine sahip, bu defa elinde içki şişesi ve bir kadeh tutan genç ve güzel bir kadının betimlendiği Muhammed Kasım imzalı bir tasvir daha bulunmaktadır.[239] Ayrıca, incelenen albümde Muhammed Kasım imzalı bir portre çalışması (y.21b) daha yer almakta olup, aynı üslup özelliklerini taşımaktadır. İncelenen tasvir de Muhammed Kasım'ın 17. yüzyıl başına ait bir çalışması olmalıdır.

Yayını **:**Yayımlanmamıştır.

---

[236] Adel T. ADAMOVA, "On the Attributions of Persian Paintings and Drawings of the Time of Shah Abbas I: Seals and Attributory Inscriptions", **Persian Paintings from the Mongols to Qajars: Studies in Honour of Basil W. Robinson**, Ed. Robert Hillenbrand, İ.B.Tauris:London, 2000, s.22-23.
[237] Sheila CANBY, **The Golden Age of Persian Art 1501-1722**, British Museum Press:London, 1999, s.54.
[238]Sheila CANBY (1999), **a.g.k.**, s.138.
[239] *Clive Albümü*, anc. Coll. Earl of Powis. Bkz: Ivan STCHOUKINE, **Les Peintures des Manuscrits de Shah Abbas I,** Paris, 1964, no: LXXVIII.

Resim 3.53: Tef çalan kadın portresi, TSMK, H.2137, 15b

Katalog no. : 22 (Resim 3.54)

Yaprak no. : 16a

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazda yeşil zemine gri, yeşil ve krem renginde beş adet dilimli kartuş yerleştirilmiş ve bunları üzeri altın kıvrım dallarda çeşitli formlardaki rumi ve hatayi motifleriyle bezenmiştir. Bu kartuşların dışında kalan kısımlarda ise yine altınla verilmiş bir orman manzarası içinde koşuşan ceylanlar, bunları kovalayan kaplanlar, ağaç dallarına konmuş kuşlar, ayı ve tilki gibi hayvan figürleri görülmektedir. Dar pervaz ise açık pembe zemine koyu, açık yeşil ve krem renginde sekiz köşeli rozet ve kartuş sırasından oluşan süsleme tasarımındadır. Pervaz zemini altın sarmal rumiler; kartuşların üzeri ise sarmal rumi ve hatayilerle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Mor şallı genç adam portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Safevi

Dönemi : 17. yüzyıl

Ölçüsü : 18,8 x 9 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Altın fırça darbeleriyle alevi andıran bulutlar, uçuşan yapraklı bir ağaç ve dörtgen yapraklı bitki kümelerinden oluşan fonun önünde bir erkek figürü betimlenmiştir. Kahverengi şapkasına bir çiçek yerleştirimiş ve kiremidi renkte çizgili bir kumaş sarılmıştır. Mavi renkte bir iç gömleği olan figürün kenarları koyu yeşil kendisi uçuk yeşil bir cübbesi ve kırmızı pabuçları bulunmaktadır. İki elini önünde kavuşturmuş şekilde betimlenen bu figürün omuzlarına aldığı mor renkteki kumaş bir taraftan hafif şekilde aşağı düşmektedir.

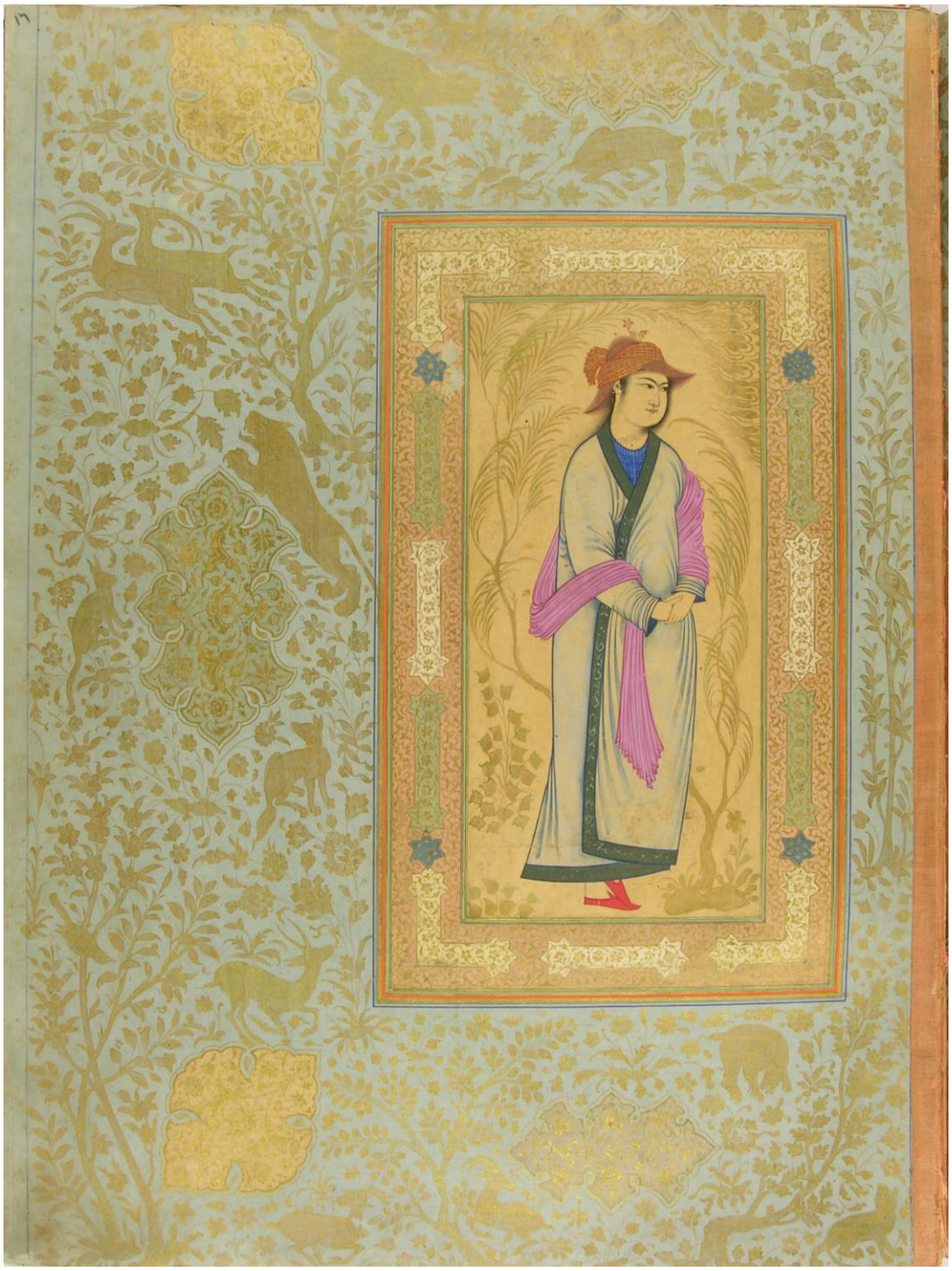
Değerlendirme: Bu tasvirin karakteristik özellikleri 17. yüzyıl İsfahan üslubu ve bu üslubun yaratıcı olan Rıza Abbasi ekolü özellikleri taşımaktadır. Şah I. Abbas döneminde şahın sarayında çalıştığı bilinen Rıza Abbasi'nin[240] el yazmalarına yapmış olduğu minyatür çalışmalarının yanı sıra dervişler, saray dışından kişiler ve içki içen gençleri konu alan çok sayıda tek figür çalışması bulunmaktadır.[241] Çoğunda imza bulunan bu eserlerdeki figürler kalın, ortada birleşen kaşları, yuvarlak

[240] Sanatçının hayatıyla ilgili bilgiler için bkz.: V. MINORSKY (1959)**, a.g.k.,** s.192-193.
[241] Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** s.265.

yanakları ve zülüflü saçlarıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca bu insan figürleri uzun boylu, belleri çukur ve mideleri hafifçe kabarık şekilde betimlenmektedir. Altın fırça darbeleriyle oluşturulmuş doğa elemanları zarif ağaç ve çiçeklerle alevi andıran bulut kümeleri şeklindedir.[242] Bu üslup özelliklerinin incelenen tasvirle örtüştüğü görülmektedir. Canby'e göre, 1610 yılından sonra sanatçının üslubu iyice oturmuş, çalışmalarında mor ve yeşil renkler baskın olmaya başlamıştır. Figür tiplerinin aşağı doğru genişleyen silüete sahip şekilde, kalçaları geniş, omuzları dar olarak verildiği görülmektedir.[243] Dolayısıyla, figür tipi ve figürün omzuna aldığı canlı mor renkteki kumaş gibi detaylar bu tasvirin Rıza Abbasi'nin 1610 yılı sonrasında hazırlamış olduğu bir çalışması olabileceğini düşündürür. Bu tasvirin yakın bir benzeri Rıza Abbasi imzasını taşımakta ve 1630 yılına tarihlenmektedir (Resim 3.55).[244]

Yayını **:** Yayımlanmamıştır.

[242] Zeren TANINDI, "Rızay-i Abbasi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.35, İstanbul, s.60.
[243] Sheila CANBY (1999), **a.g.k.,** s.107.
[244] Harvard Art Museum, 2002.50.19. Yayını için bkz: Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** s.263, figür 43; Ayrıca bkz: https://www.harvardartmuseums.org/collections/object/149312?position=0 Erişim Tarihi: 15/05/2018

Resim 3.54: Mor şallı genç adam portresi, TSMK, H.2137, y.16a

Resim 3.55: Genç derviş, albüm yaprağı, Harvard Art Museum, 2002.50.19

Katalog no. : 23 (Resim 3.56)

Yaprak no. : 16b

Yaprak kenar bezemeleri : Yaprağın sarı zeminli enli pervazına yeşil, açık pembe ve krem renginde beş adet dilimli kartuş eklenerek bunların üzerleri sarmal rumiler ve çiçekler ile iri hatayilerin merkezde görüldüğü bitkisel kompozisyonlarla bezenmiştir. Bu kartuşların dışında kalan kısımda ise yine altınla verilmiş küçük kayalardan çıkan uzun dallı karanfil benzeri çeşitli çiçekler ve hatayiler görülmektedir. Bunların bazılarında yapraklar kök ve gövde seviyelerinde dairesel hareket oluşturacak şekilde verilerek pervazın zemini hiç boşluk bırakılmayacak şekilde doldurulmuştur. İki dar pervazdan dışta kalanı yeşil zemine altın sarmal rumi ve hatayi motifleriyle bezenmiştir. Bu pervaza her birinde birer dize bulunan kartuşlar yerleştirilmiştir. Bu pervazla hat çalışması arasına ise iki yanda olmak üzere koyu yeşil renkte üzeri altın sarmal rumi ve çiçek süslemeli birer pervaz eklenmiştir. Kartuşlarda yazılı olan dizeler şu şekildedir:

(üst kısımda)

"Hâbbeza rûzî ki pîş ez rûz u şeb
Fâriğ ez endûh u âzâd ez ṭâleb
Müttehid bûdîm bâ şâh-ı vücûd"
(Ne hoş bu gece gündüzler öncesi
Gamden azad ve temennileren temiz
Vücûd Padışah'ıyla müttehid idik)

(**alt kısımda**)

"Hükm-i gayriyyet be-küllî mahv bûd
Bûd a'yân-i cihân bi-çend ü çün"
Zi-mtîyâz-i ilmi yu aynî mesûn"
(Gayriyet hükmü külliyen mahv idi
Cihanın ayanları (kainat) kemiyet ve keyfiyet üstünde (tartışmasızca, kemiyeti ve keyfiyeti söz konusu olmaksızın)
İlmi ve ayni imtiyazlardan korunmuş)

(**sağ kısımda**)

"Dehâneş zerre vez zerre kemter
Ber ân ruhsâr çün hûrşîd enver

Çünân teng ân goher rîz-i şeker bâr
Ki dem râ zu burûn şu buved düşvâr
Zi-teng-i şekkereş der teng-i şekker"
(Ağzı zerre hatta zerreden bile daha küçük
O simada münevver bir güneş
O mücevher saçan şekerli ağız oyle küçük
Ki nefes ondan çıkmak bilr zor
Dar şekerli ağzı şekerlerle yanyana)

(**sol kısımda**)
"Ber lafzeş be-ser galtîder gevhar
Bîşterîn nüktehâ her lahze ber kand
Nebâtî la'l-i nûşineş şeker-hand
Kesî kû râ nazar ber vey fetâdî
Dil u cân râ be-hîç ez dest dâdî"
(Her lafında bir müvehar
Nükteleri daima tatlı
Bal la'lı şerbeti tatlı tebessümlü
Ona düşen her kimsenin bakışı
Anında gönül ve canını elden verir)

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a
Hattatı : Ahmed el-Huseynî
Dönemi : 16. yüzyıl
Ölçüsü : 19 x 10 cm
Tanımı : Dizelerin yazılı olduğu mavi renkteki kağıdın üzeri altın kıvrım dallarda büyük boyutlarda hatayiler, hançeri yapraklar ve çeşitli çiçeklerle süslenmiştir. Bu kompozisyon sayfanın alt ve üst kısmındaki köşeliklerde de devam etmektedir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Hûş ân ki be-aşḳ mübtelâ gerdîde
Bîgâne zı ḫîş ve âşinâ gerdîde
Yek bâr ki ez ḳayd-ı hird vâreste
Der meykede bî ser û pâ gerdîde"

(Aşka müptela olana ne mutlu
Kendine ve gayrısına bigane olmuştur
Akıl kaydından bir kez kurtuldu mu insan
Meyhanede elini ayağını kaybetmiştir)

Değerlendirme: Sayfanın alt köşelik kısmında *Ketebehu el-müznib Ahmed el-Huseynî/Bunu günahkâr Ahmed el- Huseynî yazdı* şeklindeki ketebe kaydı bulunmaktadır. Kaynaklarda adı Mir Seyyid Ahmed Meşhedi şeklinde geçen bu hattat Meşhed'in Hüseyni seyyidlerindendir. Hattat olmaya karar verdikten sonra Herat'a giderek usta hattat Mir Ali'nin öğrencisi olan Ahmed el-Hüseyni, kendini geliştirerek belli bir zaman sonra ustasının seviyesinde bir sanatçı haline gelmiştir. Herat'tan Belh'e, Belh'ten de Buhara'ya geçen sanatçı bu şehirde Şeybani Hanı Ubeydullah'ın (sal.1534-1539) oğlu Abdülaziz'in himayesindeki kütüphanede yine ustası Mir Ali'yle beraber çalışmıştır. Abdülaziz'in ölümü üzerine Meşhed'e dönen hattat bir süre sonra Safevi hükümdarı Şah Tahmasp'ın (sal.1524-1576) Irak ve Azerbaycan'daki sarayına giderek bir süre bu hükümdarın himayesinde çalışmıştır. Şah'la arasının bozulması üzerine o zamana kadar aldığı maaşları geri ödemek zorunda kalan hattat mal varlığını bir kısmını elden çıkarmıştır. Zor durumda kalan Ahmed el-Hüseyni h.964/m.1556 yılında Mazandaran Beyi Mir Murad Han tarafından bu şehre davet edilerek birkaç sene bu Bey'in himayesinde kalmıştır. Meşhed'e çocuklarını görmeye gittiği sıralarda Şah II. İsmail (sal. 1576-1578) tahta geçmiş bulunmakta olup sanatçıyı başkent Kazvin'e davet etmiştir. Şah öldüğünde tekrar Mazandaran'a dönen hattat burada h.986/m.1578-79 yılında vefat etmiştir. Meşhed'e gittiğinde Ahmed el-Hüseyni'nin öğrencisi olan Kadı Ahmed, sanatçının kendisi için bir albüm, çeşitli mektuplar, çok sayıda hat çalışması hazırladığını ancak çeşitli olumsuz olaylar yüzünden bunların hepsinin kaybolduğunu kaydetmektedir.[245] Hattatlığının yanı sıra albümlere yazmış olduğu önsöz metinleriyle de bilinen[246] Ahmed el-Hüseyni'yi İskender Münşi de Şah Tahmasp döneminin önemli hattatları

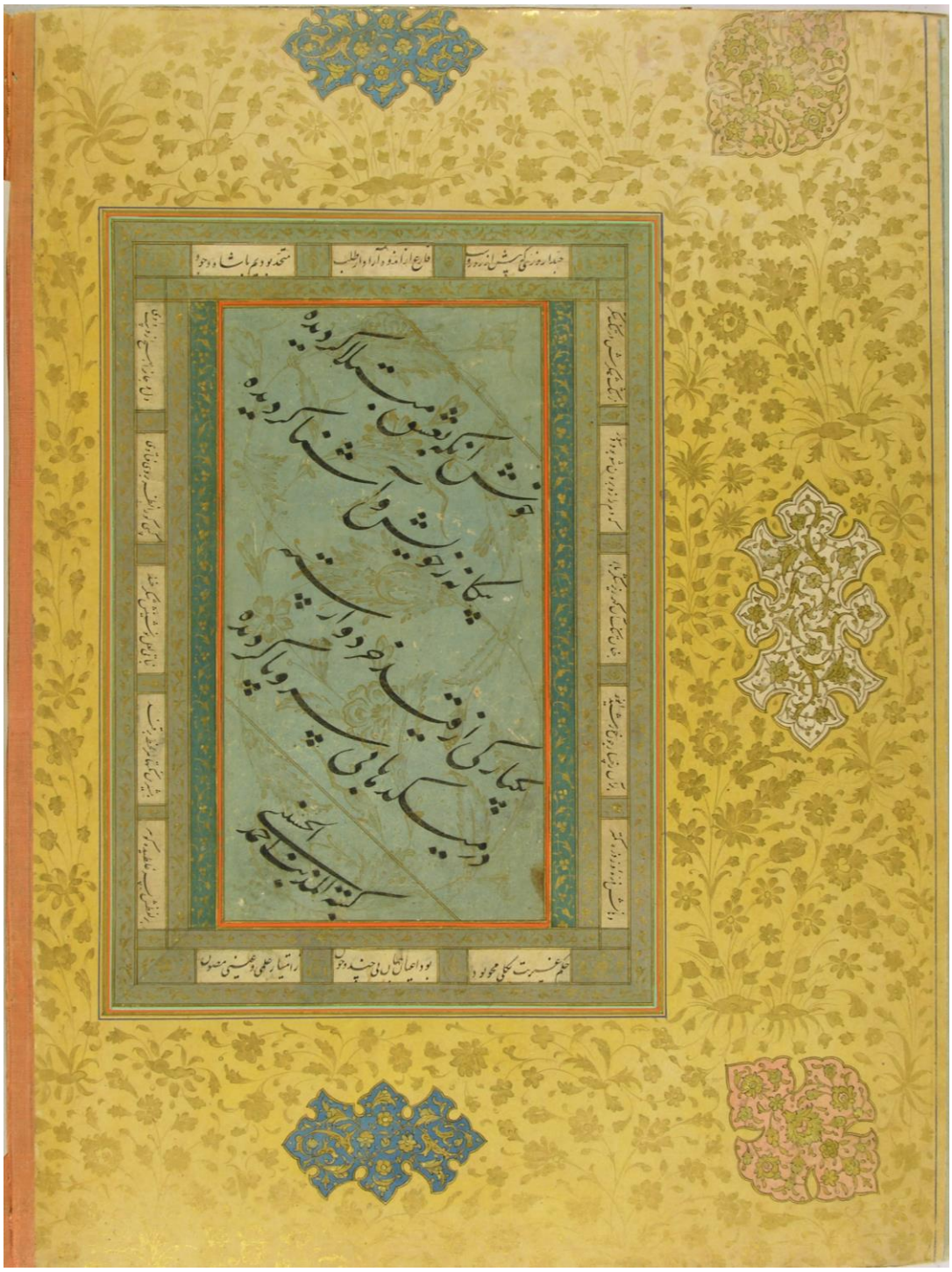
[245] V. MINORSKY (1959), **a.g.k**., s.138-141; ayrıca bkz. Cl. HUART (1908), **a.g.k**., 230-231.
[246] Hattatın yazdığı önsöz metni için bkz. David ROXBURGH (2000), **a.g.k.,** s.221-222; Wheeler M. THACKSTON (2001), **a.g.k.,** s.24.

arasında göstererek sanatçının Mahmud İshak Şehabi'den sonra en çok ilgi gören hattat olduğunu belirtmektedir.[247]

16. yüzyılın en önemli hattatları arasında olan Ahmed el-Hüseyni'nin hat çalışmaları Hindistan ve Orta Asya'da geniş bir alana yayılmıştır.[248] Şeybani Hanı Ubeydullah'ın oğlu Abdülaziz'in Buhara'da kurmuş olduğu atölyede çalışmış olduğu bilinen hattatın bu sebeple eserlerinin bir kısmı Şeybani saray kütüphanesine de girmiş olmalıdır. Hattatın bu çalışmasının da, incelenen Astrahanlı albümüne selefleri olan Şeybanilerin kütüphanesinden intikal etmiş olması muhtemeldir. Yaprakta yeralan, 17. yüzyıl başına ait olduğu düşünülen dar pervaz dizelerinin albüm hazırlanırken yazılmış olabileceği düşünülmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[247] İskender Beg MONSHI, **a.g.k.,** s.266-267.
[248] İskender Beg MONSHI, **a.g.k**, s.139, (dipnot 479).

Resim 3.56: Ahmed el-Huseynî imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.16b

Katalog no. : 24 (Resim 3.57)

Yaprak no. : 17a

Yaprak kenar bezemeleri : Kenar tasarımı, karşısında yer alan yaprakla (16b) benzer kompozisyon ve renk şemasında verilmiş olan bu yaprağın enli pervazında yine aynı üslupta altınla boyalı çiçek kümeleri görülmektedir. Pervazdaki beş adet dilimli kartuşun üzeri altın sarmal rumi ve hatayi motifleriyle doldurulmuştur. Kartuşlarda yazılı olan dizeler ise şu şekildedir:

(üst kısımda)

"Be tîşe rûye hârâ mî-harâşîd
Çü bîd ez seng mecrâ mî-terâşid
Çünân ez hem derîd endâm-i ân bûm"
(Baltayla hârâ taşını kazıyordu
Bid ile taş üzerinde çizgiler çiziyordu
Öyle ki o endamı bir birini parçaladı)

(sol kısımda)

"Ki mî-şüd zîr-i zahmeş seng çün mûm
Be-yek mâh ez mîyân-ı seng-i hârâ
Çü deryâ kerd cûyî aşkârâ
Zi-câ-yı gûsfendân tâ der-i kâh
Du rûye senghâ zed şâhr de şâh"
(Vuruşunun altında taş balmumu gibi olurdu
Bir ay içerisinde hârâ taşından
Derya gibi bir nehir ortaya koydu
Koyunların bulunduğu mekandan ta sarayın kapısına
Taşın iki tarafı bir birine kafa tuttular)

(alt kısımda)

"Çünân tertîb kerd ez seng cûyî
Ki der derzzeş nemî-guncîd mûyî
Çü kâr âmed be Ahir havze-i best"
(Taştan öyle bir kanal düzenledi
Ki içine bir tüy bile sığamıyordu
İş sona doğru gelince bir gölcük işledi)

(sağ kısımda)

"Ki havz-i kevsereş zed bûse er dest

Revân şud âb goftî Zâb desteş

Der ân hvze ki kerd û seng besteş

Benâ çendân tevâned bûd düşvâr

Ki bennâ râ neyâyed tîşe der kâr"

(Kevser suyu elini öptü (yani Kevser onun yanında küçük kaldı)

Su akmaya başladı sanki Zâb'tır (zâb bir nehrin ismidir)

O havzada işlediği taşlar

Bina etmek hakketen zor

Bina edene bir balta işe yaramaz)

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Muhammed Hüseyin el-Tebrizi

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 20 x 10 cm

Tanımı : Hat çalışması boyanmamış kağıt üzerine nesta'lik hatla mail şekilde düzenlenmiştir. Dizelerin etrafına oldukça kıvrılmış şekilde ve iri boyutlarda altın hançeri yapraklar yerleştirilmiştir. Sayfanın üst kısmındaki köşelikte lacivert zemine altın sarmal rumiler, kırmızı, mor ve beyaz renklerde küçük çiçekler ile altın zemine siyah sarmal rumilerle bezeli bir pafta bulunmaktadır. Ketebe kaydının yer aldığı alttaki köşelikte ise yazı alanı dendanlanarak etrafı altın zemine yeşil kıvrım dallar üzerine kırmızı, mor ve mavi renklerde hayatiler ve küçük çiçeklerle bezenmiştir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekilde okunmaktadır:

"Resmest botânrâ ki çû der nâz âyend

Ez rûy-ı kirişme şivehâ nemâyend

Gah ğamze zenend ve gâh zülf ârend

Anhâ heme çist tâ dilî berubâyend"

(Güzellerin naza gelmesi adettendir

Göz kırparak işveler yaparlar

Bazen gamze vururlar bazen de zülf saçarlar

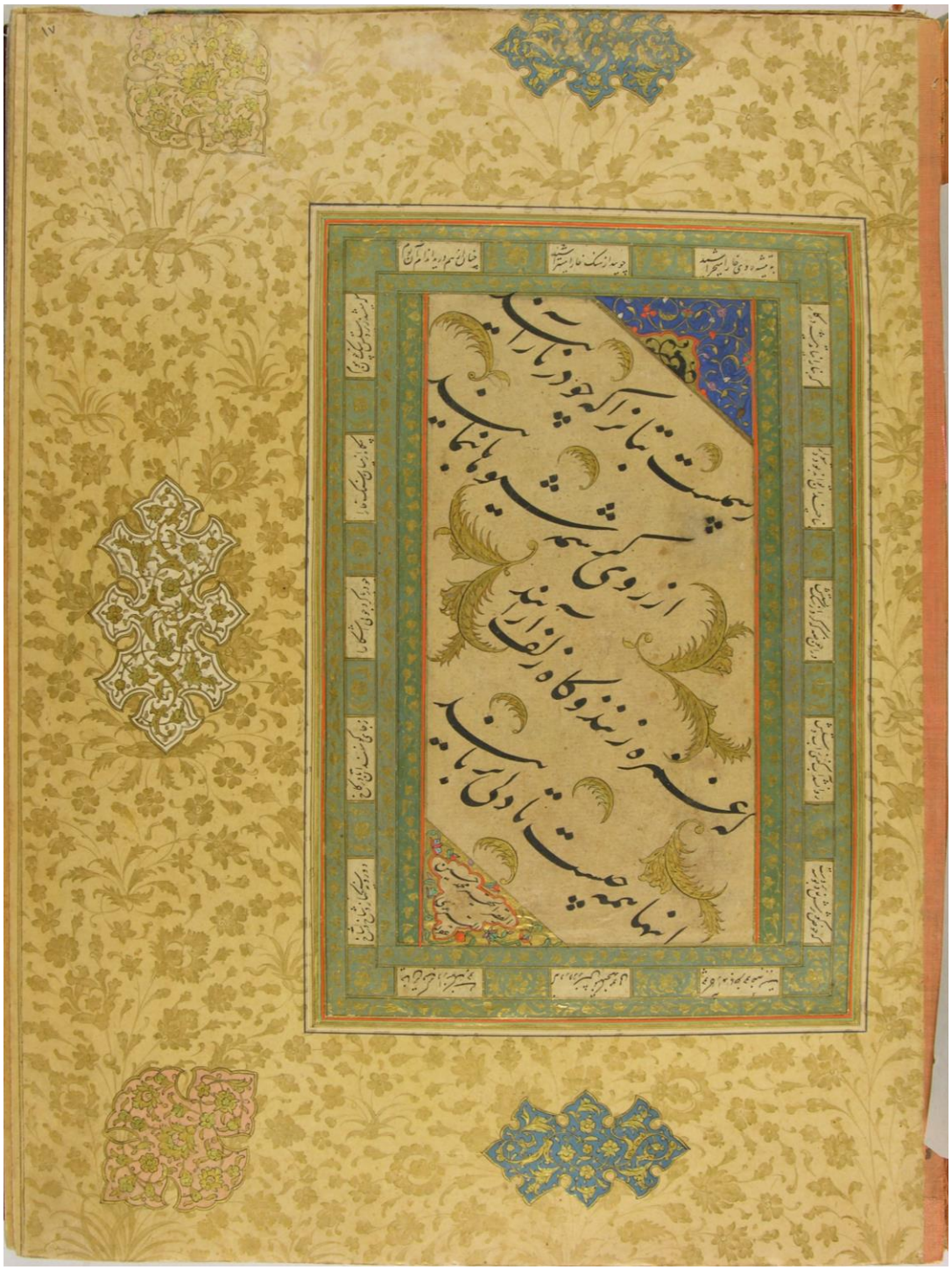
Onların hepsi sadece bir gönlü kapmak için)

Değerlendirme: Hat çalışmasının ketebe kaydı *el-fakiru'l hakir Muhammed Hüseyin el-Tebrizi ğafere/Fakir ve hakir Muhammed Hüseyin el-Tebrizi Allah günahlarını affetsin* şeklindedir. Mevlana İnayetullah Tebrizi'nin oğlu olan Muhammed Hüseyin el-Tebrizi hattatlık eğitimi için Meşhed'e giderek ünlü hattat Seyyid Ahmed Meşhedi'nin öğrencisi olmuştur. Bir süre sonra hocasının seviyesine ulaşan sanatçı Meşhed'den Irak'a geçmiştir. Şah II. İsmail (sal.1576-1578) döneminde devlet kurumları ve kapılardaki yazı birimlerinde (*madar*) görevlendirilen Muhammed Hüseyin genç yaşta vefat etmiştir.[249] İskender Münşi'nin Şah Tahmasp (sal.1524-1576) dönemi hattatları arasında saydığı sanatçı, yazara göre Irak ve Azerbaycan'ın *nesta'lik* hatta yazan hattatları Horasanlılar tarafından beğenilmese de, büyük bir gelişme göstererek bu sanatta oldukça ileri gidebilmiştir.[250]

Muhtemelen İran'da hazırlanmış olan bu *hüsn-î hat* çalışması Muhammed Hüseyin'in hocası olan Seyyid Ahmed Meşhedi'nin çalışmasıyla (y.16b) karşılıklı yapraklar şeklinde düzenlenmiştir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[249] V. MINORSKY (1959), **a.g.k**., s.165; benzer bilgiler için bkz. Cl. HUART (1908), **a.g.k.**, s.237.
[250] İskender Beg MONSHI, **a.g.k**, s.267.

Resim 3.57: Muhammed Hüseyin el-Tebrizi imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.17a

Katalog no. : 25 (Resim 3.58)

Yaprak no. : 17b

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazda yer yer kızarmış sarı renk zemin üzerine krem rengi, açık ve koyu yeşil renklerde dilimli kartuşlar yer almaktadır. Altın konturlu bu kartuşların üzerleri altınla kıvrım dallı hatayi ve hançeri yaprak motifleriyle bezenmiştir. Bunların dışında kalan alanda ise yine altınla verilmiş bir kayadan çıkan çeşitli tiplerde hatayi motifleri görülmektedir. Bunların bazılarının çıktıkları kayanın bulunduğu alanda dairesel hareketli yaprak motifleri bulunmaktadır. Dar pervazda ise krem rengi zemine altınla kıvrımlı dallar üzerinde çiçek ve dal motiflerinden oluşan bezemenin arasında, *Ferhad ile Şirin* destanıyla ilgili tek dizelik kartuşlar yer almaktadır. Bu dizeler şu şekildedi:

(**sol kısım**)

"Soḫenhârâ şenîden mî-tevânist
Veliken fehm kerden mî-nedânist
Zebâneş kerd pâsuh râ ferâmuşt"
(Söylenenleri duyabiliyordu
Ancak idrak edemiyordu
Dili cevap vermeden aciz kaldı)

(**alt kısım**)

"Nehâd ez âcizî ber dîde engüşt
ez âncâ reft bîrun tîşe ber dest
Girift ez mihrbâni pişe ber dest
Hikâyet bâz cust ez zîr-dsenân
Ki mestem kûr-dil bâşend mestân"
(Çaresizlikten elleriyle gözlerini kapattı
Baltasıyla oradan dışarıya çıktı
Sevgiyle halatları eline aldı
Hikayeyi tekrardan sorguladı
“Ben sarhoşum, sarhoşların da gönül gözleri kör olur” diye (hikayeyi tekrardan sordu)

(sağ kısım)

"Nemîdânem çi mîgûyid begûyîd
Ze-men kâmî ki mî-cûyîd be-cûyîd
Râkibân în hikâyat ber-giriftend"
(Söylediklerinizi anlamıyorum
Arzu ettiğinizi benden isteyin, söyleyin
Rakibler bu hikayeyi tekrar ele aldılar)

(üst kısım)

"Sohenhâ-yı ki reft ez ser girftend
Çü âgeh şud ez ân endîşe Ferhâd
Fikend ân hükm râ ber dîde bünyâd
Der ân hıdmet be-gâyet çâbukî dâşt
Ki kâr-ı nâzenînân nâzukî dâşt"
(Söylenen sözleri tekrarladılar
Ferhad o fikirlere vakıf olunca
O hükmü gerçekleştirmesi için azm etti
O hizmette gayet çabuktu
Nazlıların cilveleri gibi işinde incelik vardı)

Yaprakta yer alan eserin adı : Kuşlar
Tekniği : Gravür
Üslubu : Flaman gravürü
Dönemi : 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı
Ölçüsü : 18,8 x 12,8 cm
İmza/Mühür : Adr. Collaert excud.
Tanımı : Gravürde Kuzey Avrupa'ya özgü bir şehir, nehir ve dağ manzarasının önünde betimlenmiş iki kuş figürü yer almaktadır. Resmin büyük bölümünü kaplayan bu iki kuştan birinin üzerinde *Platea*, diğerinin ise *Recuruirostra* yazmaktadır. Solda yer alan kuşun ayaklarının yanında sanatçı imzası olarak *Adr. Collaert excud.* ibaresi okunmaktadır.

Değerlendirme: Gravürde imzası bulunan Adriaen Collaert Antwerp'te doğmuş Flaman bir gravür sanatçısı olup eğitimini bir gravür okulu özelliği taşıyan Antwerp

şehrinde almıştır. Bir dönem İtalya'ya giderek kendini geliştirme olanağı bulan Collaert çok sayıda baskı levha hazırlamıştır. 1618'de Antwerp'de ölen sanatçının günlük hayattan sahneler, Hz. İsa'nın yaşamı, çeşitli Hıristiyan azizlerin yaşamları gibi konularla kuşlar, balıklar gibi çeşitli hayvanları tanıtmaya yönelik konularda kendi özgün tasarımları bulunmaktadır. Bu çalışma da Collaert'in kuşlar konulu hazırladığı otuz adet levhadan biri olmalıdır.[251]

16.yüzyılda oldukça ün kazanan Flaman sanatçıların gravürleri birçok ülkeye ihraç edilmekteydi. Bu ülkeler arasında, Goa limanı başta olmak üzere, etrafındaki limanlar yoluyla Avrupa'dan başka ürünler de ithal etmekte olan Babürlü devleti de yeralmaktaydı. Özellikle Flaman sanatçıların gravürlerinin 1560'lı yıllardan itibaren Babürlü sultanı Ekber Şah'ın sarayına girdiği, bu sultanın saray atölyesine bağlı çalışan musavvirlerin söz konusu gravürlerin etkisinde hazırladıkları tasvirler sayesinde belirlenebilmekteydi.[252] Bununla beraber Hindistan'ın güneyinde yer alan ve bir Portekiz sömürgesi olan Goa şehrinin 16. yüzyılın sonunda Cizvit misyonerlerinin faaliyet gösterdiği ve yanlarında dini konulu tablolarla gravürler getirmiş oldukları bilinmekteydi.[253] Ekber Şah'ın isteğiyle bu misyonerlerin Babürlü sarayına getirdikleri, özellikle Anwerp okuluna ait sanatçılar tarafından yapılmış olan gravürlerin Babürlü albümlerinde kullanılmış oldukları görülmektedir.[254]

Babürlü ve Hint Sultanlıkları'na ait minyatürleri içeren bu murakkadaki kuşlar konulu bu gravürün de çok sayıda Avrupa gravürünün toplandığı bilinen Babürlü devleti yoluyla Buhara'ya ulaşmış olabileceği düşünülmektedir. Bununla beraber 16. yüzyılda çok miktarda üretilerek Avrupalı tacirler tarafından birçok ülkeye götürülmüş olan Antwerp gravürlerinin Buhara şehrine de girmiş olması mümkündür.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

---

[251] **Bryan's Dictionary of Painters and Engravers**, Ed. George C. Williamson, C.1, George Bell and Sons:London, 1903, s.313-314.
[252] J. M. ROGERS, **Mughal Miniatures**, British Museum Press: London, 1993, s.64-65.
[253] Gauvin Alexander BAILEY, **The Jesuit and the Grand Mogul: Renaissance Art at the Imperial Court of India, 1580-1630**, Occasional Papers, C.2, Freer Gallery of Art, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian Institution,:Washington D.C., 1998, s.9.
[254] Ernst KUHNEL – Hermann GOETZ (1926), **a.g.k.,** s.58.

Resim 3.58: Kuşlar, TSMK, H.2137, y.17b

Katalog no. : 26 (Resim 3.59)

Yaprak no. : 18a

Yaprak kenar bezemeleri : Yer yer kızarmış sarı renk zeminli enli pervazda üzerleri altınla kıvrım dallarda hatayi ve hançeri yapraklarla bezenmiş beş adet dilimli kartuş görülmektedir. Bunların dışında kalan alan ise yine altınla verilmiş kayalardan çıkan uzun gövdeli farklı tiplerdeki hatayi motifleriyle doldurulmuştur. Dar pervaz tasarımı ise yine üç bölüm halinde düzenlenerek orta bölüme kartuşlar içinde dizeler; bunu iç ve dışta çevreleyen kısımlara ise krem rengi zemine altın sarmal rumiler ve çiçekler yerleştirilmiştir. Gerek renk seçimi gerekse süsleme kompozisyonu açısından karşısında yer alan yaprağın pervaz bezemeleriyle (17b) nerdeyse aynı olan bu kenar tasarımıyla karşılıklı sayfalar arasında bir bütünlük yaratılmıştır. Pervazlarda yer alan kartuşlardaki, *Ferhad ile Şirin* destanıyla ilgili dizeler ise şu şekildedir:

(**sağ kısım**)

"Çünân pindâşt kân havz-i güzîde
Nekerdest âdemî hest âferîde
Belî bâşed zi-kâr-i âdemî dûr
Bihişt u cû-yi şîr u havza u hûr"
(O seçkin havuzu öyle düşündü ki
İnsanın işi değil Allah'ın yaratılımışıdır
Tabi insanın yaptığını akıl alamaz
Bu cennet, süt nehri, havuz ve periler!)

(**üst kısım**)

"Besî ber dest-i Ferhad aferin kerd
Ki zahmet ber çünan kes kin çünin kerd
Çü zahmet dur şud nezdik handeş
Zi-nezdikan-i hud berter nişandeş
Ki ustadit ra hak çün güzarim"
(Ferhad'ın elinden baya öptü
Böyle zahmet edene
İş tamamladıktan sonra yanına çağırdı
Yakınlarından bile daha üstün kıldı
Senin üstatlığının hakkını nasıl yerine getireyim)

(**sol kısım**)

"Ki mâ hud muzd-i şâgirdân nedârîm
Zi-gevher şeb-çirâğî çend bûdeş
Ki akd-i gûş gevher bend bûdeş
Zi-nağzî her deri mânend-i tâcî"
(Biz senin çıraklarının ücretini ödeyemiyoruz
Karanlığı aydınlatan bir kaç mücevheri vardı
Kulağını kapatan mücevherler
Eşsizlikte her bir incisi bir taç gibi)

(**alt kısım**)

"Ezû her dâne şehrî râ herâcî
Güşâd ez gûş bâ sed üzr çün nûş
Şifâat ker kin bistân u befrûş
Çü vakt âyed kezin beh destem âyed
Zi hakk-ı hıdmetet ser ber netâbem"
(O mücevherlerin her biri bir şehrin haracı
Üzürler ile kulağından çıkarttı
İltimas ile al ve sat diye ona verdi
Belki bundan daha iyisi elime geçer
Senin hakkını vermekten kaçınmam)

Yaprakta yer alan eserin adı : Kuşlar
Tekniği : Gravür
Üslubu : Flaman gravürü
Dönemi : 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı
Ölçüsü : 18,8 x 12,8 cm
İmza/Mühür : Adr. Collaert excud.
Tanımı : Evleri, kiliseleri ve dağlarıyla bir Kuzey Avrupa manzarasını canlandıran fonun önünde iki kuş figürü görülmektedir. Resmin büyük bir bölümünü kaplayan bu kuşlardan birinin üzerinde *Ardea Stellaris Maior*; diğerinin ise *Rasticola* yazmaktadır. Kuşlardan sağda bulunanın ayaklarının yanında *Adr. Collaert excud.* şeklindeki sanatçı adı okunmaktadır.

Değerlendirme: Albümde y.17b'de yer alan gravürle aynı ölçülere sahip olan bu gravür de Adriaen Collaert imzasını taşımaktadır. Aynı üslup özelliklerini taşıyan bu iki gravürden bu yaprakta yer alan örnekte bu kez farklı iki kuş tanıtılmaktadır. Bu gravür de sanatçının kuşlar konulu otuz levhalık çalışmasının bir parçası olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.59: Kuşlar, TSMK, H.2137, y.18a

Katalog no. : 27 (Resim 3.60)

Yaprak no. : 18b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki enli pervazda koyu yeşil renkte kağıt üzerine pembe ve krem renginde beş adet dilimli kartuş yer almaktadır. Bunların üzerleri altınla kıvrım dallı hatayi, hançeri yaprak ve çeşitli çiçek motifleriyle bezenmiştir. Kartuşların dışında kalan kısım ise yine altınla verilmiş, kayalardan çıkan uzun gövdeli, sık yapraklı farklı formlardaki hatayi motifleriyle doldurulmuştur. Hat çalışmasını sağ ve sol yanda kuşatan dar pervazda ise kartuşlar içinde birer dize yer almaktadır. Bunların aralarına ve iki yanına krem rengi zemine sarmal rumiler ve çiçekler yerleştirilmiştir. Kartuşlara yerleştirilen, *Ferhad ile Şirin* destanıyla dizeler ise şu şekildedir:

(**sağ kısım**)

"Eger sed kuh bayed kend pulad
Zebûn bâşed be dest-i âdemî-zâd
Çe çâre kezân biçâre mâned
Be cüz morden kezân bîçâre mâned
Haber burdend şirin râ ki Ferhâd"
(Yüz dağın kazması gerekirse de
İnsanoğlu için hafiftir
Ne çare? Kazmaktan başka çare yok!
Ölümden başka ki çaresi yok
Şirin'e haber götürdüler ki Ferhad)

(**sol kısım**)

"Be yek meh cûy best u havze bügşad
Çünan kez gusfendan-i şam u şebgir
Be kasr ayed be pay-ı hişten şir
Bihişti peyker amed su-yi an deşt
Be-gerd-i cu-yi şir u havz-i şir bergeşt"
(Bir ay içerisinde nehri ve havuzu yaptı
Öyle ki geceden sahura kadar
Saraya kendi kendine süt gelsin
Cennet misalında bir peyker geldi o sahraya
Süt nehri ve havuz etrafında gezdi)

Yaprakta yer alan eser : Mailen ve düz yazılmış nesta'lik kıt'alar

Hattatı : Şeyh Muhammed Musavvir

Dönemi : h.970/m.1562-63

Ölçüsü : 23,5 x 10,2 cm

Tanımı : Mail ve düz şekildeki dizelerin yer aldığı sayfalar boyanmamış zemine ince fırça vuruşlarıyla yapılmış iri dal ve çiçeklerle bezelidir. Üst köşelikteki yazı alanı dendanlanarak etrafı altınla boyanmış, üçgenin çevresi de mavi renkte bir arasuyuyla kuşatılmıştır. Alt köşelikte ise yazı alanı yine dendanlanarak etrafı lacivert zemine altın kıvrım dallar ve yarım palmet şeklindeki paftalarla bezenmiştir. Bu bölümü kırmızı renkte bir arasuyu çevrelemektedir. Sayfadaki ana panonun altına daha küçük boyutta, düz şekilde iki dize yazılı dikdörtgen bir pano yerleştirilmiştir. Bu dizeler üstte yer alan dizelerin devamı şeklindedir. Bunun zemini de ana panonun zemininde görülen motiflerle süslenmiştir. Hat çalışmasında yer alan dizeler sırasıyla şu şekildedir:

"Ömrî ki ez meşḳ dû tâ boved ḳadem hemçûn kebk
Tâ ki ḫaṭṭ-ı men-i bîçâre bedîn ḳânûn şud
Tâlib-i men heme şâhân-ı cihânend ve merâ
Der buḫâr ciger ez behr-i ma'işet ḫûn şud
Sûḫt ez ğusse derûnem çi konem çûn bî sâzem
Ki merâ nîst ez în şehr reh-i bîrûn şud"
(Ömür ayağını iki gören keklik misali meşk içre geçti
Öyle ki benim yazım böylesine kanun oldu
Beni talep edenler hepsi de cihanın şahlarıdır
Ve benim ciğerim maişet derdinden yandı kebab oldu
İçim yandı ne yapayım, ne eyleyeyim
Bana bu şehirden çıkış kapısı yok)

Değerlendirme: Sayfanın alt köşeliğindeki ketebe kaydı *Fakir Şeyh Muhammed Musavvir ğafereallahu zunubehu ve'stere uyûbehu 970*/*Fakir Şeyh Muhammed Musavvir Allah günahlarını bağışlasın ve ayıplarını örtsün 970* şeklindedir. Kadı Ahmed'in verdiği bilgilere göre; Hattat Mevlana Şeyh Kemal'in oğlu olarak Sebzevar şehrinde doğan Şeyh Muhammed, Mevlana Dust-i Divane'nin öğrencisi olmuştur. İyi bir hattat olduğu ve *nesta'lik* hatta ustalaştığı bilinmektedir. Ayrıca Çin etkili mürekkep resimleri de ünlüdür. Bazı ustaların eserlerine düzeltmeler de yapan

sanatçı çok önemli bir musavvir, yaldız ustası ve hattat olarak tanınmaktaydı. İbrahim Mirza'nın Meşhed'de kurmuş olduğu kitabhanede sultanın himayesinde maaşlı olarak çalışmıştır.[255] İskender Münşi'ye göre, Şeyh Muhammed, İbrahim Mirza'nın ölümünden sonra Safevi başkentinde kalmış, Şah II. İsmail (sal.1576-1578) ve Şah I. Abbas (sal.1588-1629) döneminde de saray kütüphanesinde çalışmaya devam etmiştir.[256] Budak-i Kazvini'ye göre ise, sanatçı bir dönem çocuklarıyla birlikte Babürlü Şah Hümayun'ün (sal.1530-40/1555-56) himayesinde çalışmıştır.[257]

Üst köşelik ksımındaki "*lirahmetehu mahdumî Emir Ali aleyhe nakl-i ez hatt-ı şerif hazret-i üstadı/Mahdumu olduğum Emir Ali'ye Allah rahmet eylesin, üstadın hattından nakledilmiştir"* ibaresinde sayfadaki dizelerin 16. yüzyılın meşhur İranlı hattatı Mir Ali'ye ait olduğu yazılıdır. Mir Ali Herevî, Herat'ın 1528 yılında Şeybani Hanı Ubeydullah tarafından işgal edilmesiyle, bu sultan tarafından şehrin diğer önemli sanatçılarıyla beraber Özbek başkenti Buhara'ya götürülmüştür. Mir Ali'nin, Herat'a duyduğu özlemi ve Buhara'dan ayrılmak istediğini ifade ettiği bu meşhur dizeler başka albüm yapraklarındaki kıt'alarda da yazılıdır.[258]

Sayfada dizelerin iki yanında, daha küçük boyutlu ve dikey şekilde, *fî Meşhed-i Mukaddes -Hazret-i İmam aleyhi's-selam* ibaresi yazılıdır. Buna göre bu hat çalışması İmam Rıza'nın türbesinin bulunduğu Meşhed şehrinde hazırlanmıştır. Dolayısıyla 1562-63 tarihli bu kıt'a Şeyh Muhammed'in Meşhed'de İbrahim Mirza'nın sarayında faaliyet gösterdiği dönemde hazırlanmış olmalıdır. İmzalı başka kıt'aları da bulunan hattatın bu çalışması tarih taşıyan çalışmaları arasında en erken tarihlisidir.[259]

Tasvirleri hat çalışmalarının önüne geçmiş olan ünlü sanatçı, İbrahim Mirza'nın sarayında çalışırken, sultanın sarayına konuk olan bazı Özbek emirlerin portrelerini

[255] V. MINORSKY (1959), **a.g.k.,** s.187-188.
[256] Marianna Shreve SIMPSON, **Sultan Ibrahim Mirza's Haft Awrang: A Princely Manuscript from Sixteenth Century Iran**, Yale University Press: New Haven and London, 1997, s.310.
[257] Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k**., s.236.
[258] Bkz: *Gülşen Albümü*, Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, 1663 ve *Şah II. İsmail Albümü*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.2138 (Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.154). Ayrıca bu dizelerin yazılı olduğu Şeyh Muhammed imzalı diğer bir hat çalışması için bkz: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.2151, y.39a. (Marianna Shreve SIMPSON (1997), **a.g.k**., s.310)
[259] Bu hattatın imzasını taşıyan bazı hat çalışmaları için bkz: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.2151, y.39a; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.2140, y.10b. (Marianna Shreve SIMPSON, **a.g.k**., s.311)

yapmıştır.[260] Şeyh Muhammed'in Meşhed'de hazırlamış olduğu bu hat çalışmasının da böyle bir kültürel etkileşimin sonucunda Özbek sarayı kütüphanesine girmiş olması muhtemeldir.

Yayını : Marianna Shreve SIMPSON, **Sultan Ibrahim Mirza's Haft Awrang: A Princely Manuscript from Sixteenth Century Iran**, Yale University Press: New Haven and London, 1997, s.310-311.

Resim 3.60: Şeyh Muhammed Musavvir imzalı ve h.970/m.1562-63 tarihli kıt'a, TSMK, H.2137, y.18b

[260] Bu portreler için bkz.: Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k**., s.236; Stuart Cary WELCH (1980), **a.g.k.**, s.198, 205.

Katalog no. : 28 (Resim 3.61)

Yaprak no. : 19a

Yaprak kenar bezemeleri : Yeşil renkte kağıt üzerine pembe ve krem renginde beş adet dilimli kartuş yerleştirilerek oluşturulan enli pervazda bu kartuşların üzerinde altın kıvrım dallı hatayilerle hançeri yapraklar; bunların dışında kalan kısımda ise yine altınla küçük kayalardan çıkan farklı formlardaki hatayi motifleri kullanılmıştır. Hat çalışmasının iki yanını kuşatan dar pervaz ise tek dizelik kartuş sırasıyla bunların aralarındaki ve çevrelerindeki sarmal rumi ve çiçek motifli alanlardan oluşmaktadır. Pervazlara yerleştirilen, *Şahname* kahramanlarıyla ilgili dizeler ise şu şekildedir:

(**sağ kısım**)

"Verâ idûnki pîrûz bâşî
Turâ bişter nezd-i men âb-i rûy
Be-dû guft nîk ahtera baht gîv
Ki ferzend bined hemi çün tu nîv"
(Umarız zafer seninle olacak
Senin benim nezdimde onurun
Ona "ey talihi mesud ve bahtiyar"
Kim senin gibi böyle bir çocuk görecek)

(**sol kısım**)

"Be-gûyem kunûn Gîv râ kân zirih
Ki Bîjen hemî hahed û râ bede
Ger in ehremen ra be-dest-i tu hûş
Berâyed be-ferman-i Yezdân be-kûş"
(Şimdi Gîv'e "Bijen'in sürekli arzusunda olan
Zırhı ver" diyeceğim.
Bu şeytan eğer senin elinle mağlub olacaksa
Allah'ın emriyle olacak, buna gayret göster)

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : h.1032/m.1622-23

Ölçüsü : 21,2 x 11,9 cm

Tanımı : Dizeler beynessütur şekilde düzenlenmiş ancak çevreleri boyanmadan bırakılmıştır. Sayfanın alt ve üst köşeliklerindeki yazı alanları da dendanlanarak etrafları altın zemine kıvrım dallar üzerine kırmızı, mavi ve eflatun renklerde küçük çiçeklerle bezenmiştir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Râh-ı ḫalvet ki ḫâsım benemâ tâ pes ez în
Mî ḫorem bânû ve diger gam-ı dünyâ neḫorem
Pâye-i nazm-ı bülendist ve cihângîr begû
Tâ koned pâdişeh-i bahr dehân ber goherem"
Fî sene 1032
(Halvet yolunu tutmak bundan böyle benim için tek hakikat
Artık dünyanın gamını çekmiyorum.
Nazmın temeli ululuktur ve cihanı tutar.
Deniz padişahı inciler saçar onun üzerine)
Sene 1032

Değerlendirme: Sayfanın alt köşelik kısmında *fi sene 1032* (m.1622-23) ibaresi yazılıdır. Bu tarih hat çalışmasının 1609 tarihli albümden sonraki bir tarihte yapıldığını göstermektedir. Bu duruma göre söz konusu çalışma albüme daha sonradan eklenmiş olmalıdır. Sayfada yer alan dizelerin etrafına dendan çekilerek tezhip hazırlığı yapılmış ancak planlanan tezhip çalışması tamamlanamamıştır.

Yayını :Yayımlanmamıştır.

Resim 3.61: İmzasız ve h.1032/m.1622-23 tarihli kıt’a, TSMK, H.2137, y.19a

Katalog no. : 29 (Resim 3.62)

Yaprak no. : 19b

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazda krem rengi zemine yeşil ve açık pembe renklerde beş adet dilimli kartuş yer almaktadır. Bunların üzerleri altınla kıvrım dallı hatayi ve hançeri yapraklarla; dışlarında kalan kısımlar ise küçük kayalardan çıkan sık yapraklı hatayi ve karanfil gibi çiçeklerle bezenmiştir. Dar pervaz ise pembe zemine yeşil ve sarı kartuşlar ile beyaz renkte sekiz köşeli rozet sırasından oluşmaktadır. Bu pervazın zemini altınla sarmal rumi ve rozet çiçek motifleriyle süslenmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hindu derviş portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Dekkan Sultanlığı, Bicapur

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 20 x 13,3 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Yeşil tepelikler üzerinde koyu yeşil ağaçlar, bu ağaçların arkasına yerleştirilmiş beyaz renkte Hint Müslüman yapıları, pembe katmanlı kayalar ve birkaç insan figürüyle verilmiş arka planın önünde bir figür yer almaktadır. İçinden bahar dallı bir ağaç çıkan iki adet katmanlı kayanın arasında ve çiçekli koyu yeşil renkte bir çayırın üzerinde betimlenen bu figür, dışı kahverengi içi kırmızı renkte bir cübbe giymektedir. Ten rengi koyu renkte verilmiş olup kulağında altınla boyalı küpesi ve omuzlarına inen bir yakalığı, bu yakalığa asılı istridye kabuğu formunda bir obje, beline ve ayak bileklerine sarılı topuzlu zincirleri bulunmaktadır. Yüzünde hüzünlü bir ifade olan figür sağ elinde bir asayı, *keşkül-ü fukara* adı verilen keseyi ve köpeğinin ipini, sol elinde ise daire formunda bir yelpazeyi tutmaktadır. Gri renkteki köpeği ayaklarının kenarında betimlenmiştir.

Tasvirde, vücudunun çeşitli yerlerine taktığı objelerden anlaşıldığı üzere bir Hindu dervişi canlandırılmıştır. Bu objelerden, boynundaki ipten sarkan boynuzu (*sīngī*) ile küçük kumaş parçaları, giysisi ve yanında dolaştırdığı köpeği bu figürün büyük ihtimalle *Nāth* geleneğini benimsemiş bir derviş olduğunu göstermektedir.[261] *Nāth* dervişleri Hindu Tanrı Şiva'ya tapanların oluşturduğu *Şaivism* tarikatının 12. ve 13.

[261] Bu figürün tanımlanmasındaki katkılarından dolayı Hint Dinleri Tarihi uzmanı Dr. James Mallinson'a teşekkür ederim.

yüzyıllarda doğmuş bir koludur.[262] Bu geleneğe mensup dervişler uzun siyah yünden iplikler (*sīmgnād janeū*) üzerinde takılı çok küçük boyutta bir boynuz, *rudrāksa* adı verilen özel bitkinin tohumlarının dizili olduğu kolye ve madeni, ahşap veya kemikten yapılmış yassı bir yüzük gibi aksesuarlarla tanınmaktadır. Boynuzu günün çeşitli zamanlarında üfleyerek ibadet etmek için kullanmaktadırlar.[263] Ayrıca beline ve ayak bileklerine taktığı çile zincirleri, *keşkül-ü fukara*sı yüzündeki hüzünlü ifadeyle de figürün dünya zevklerinden arınmış çileli hayat tarzı yansıtılmaya çalışılmıştır. Figürün özellikle yüzünde yoğun biçimde görülen kül rengi onun Şaivit tarikatına mensup olduğunu gösteren bir diğer veridir.[264] Küçük köpeğiyle diyar diyar gezen bu münzevi tasvirde, yapılardan ve insan figürlerinde anlaşılacağı üzere, bir Hint Müslüman ülkesinde betimlenmiştir.

Değerlendirme: Bir Hindu dervişini (yogini) tasvir eden[265] bu minyatürün üslup açısından bir benzeri Metropolitan Museum of Art koleksiyonunda bulunmaktadır (Resim 3.63).[266] Bir yoginiyi canlandıran bu minyatürde, ön planda koyu yeşil bir çayır öbeğinin üzerinde duran yogini figürü incelenen tasvirde olduğu gibi kül rengi bir tene sahiptir ve 3/4 profilden verilmiştir. Arka plandaki manzara ise katmanlı kayalar, gür ağaçlar ve beyaz renkte Hint Müslüman yapılarıyla verilmiştir. Bu manzara tasviri incelenen minyatürle oldukça benzer anlayıştadır. Mark Zebrowski tarafından Dublin ressamı olarak isimlendirilen musavvire atfedilen bu tasvir[267], incelenen albümün de düzenlenme tarihi olan, 17. yüzyılın başlarında, Dekkan Sultanlıklarından Bicapur'da hazırlanmıştır. Zebrowski tarafından Dublin ressamına atfedilen örneklerde yoğun bir şekilde gölgelenmiş kıyafetler, altınla boyalı gökyüzü ve ufukta Avrupa tarzında perspektifli yapılar dikkat çekmektedir. İncelenen portredekine benzer tipte bir yogininin resimlendiği diğer bir tasvirde ise figürün giysisi, yelpazesi, aksesuarları, yüzündeki hüzün incelenen minyatürde

[262] Constance A. JONES – James D. RYAN, **Encyclopedia of Hinduism**, Facts on File, Inc.:New York, 2007, s.308.
[263] J. MALLINSON,"Nath Sampradaya", Brill Encyclopedia of Hinduism, C.3, Leiden, 2011, s.1-20.
[264] Özellikle, Hindu Tanrı Şiva'ya inanan Şaivit dervişler vücutlarına kutsal kül sürmekteydi. Bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Shaivism. Erişim tarihi: 02/02/2013
[265] Benzer tipteki Hindu dervişi tasvirleri için bkz. Ernst KUHNEL- Hermann GOETZ (1926), **a.g.k.,** resim no. 40,41; http://quod.lib.umich.edu/m/musart/x-1969-sl-2.175/* Erişim tarihi: 02/02/2013
[266] Bu minyatürün yayını için bkz.: Stuart Cary WELCH, **India. Art and Culture 1300-1900**, Metropolitan Museum of Art:New York, 1985, s.292, no.196; Mark ZEBROWSKI, **Deccani Painting**, Sotheby's Publications:London, 1983, s.105, no.82.
[267] Mark ZEBROWSKI (1983), **a.g.k.**, s.104.

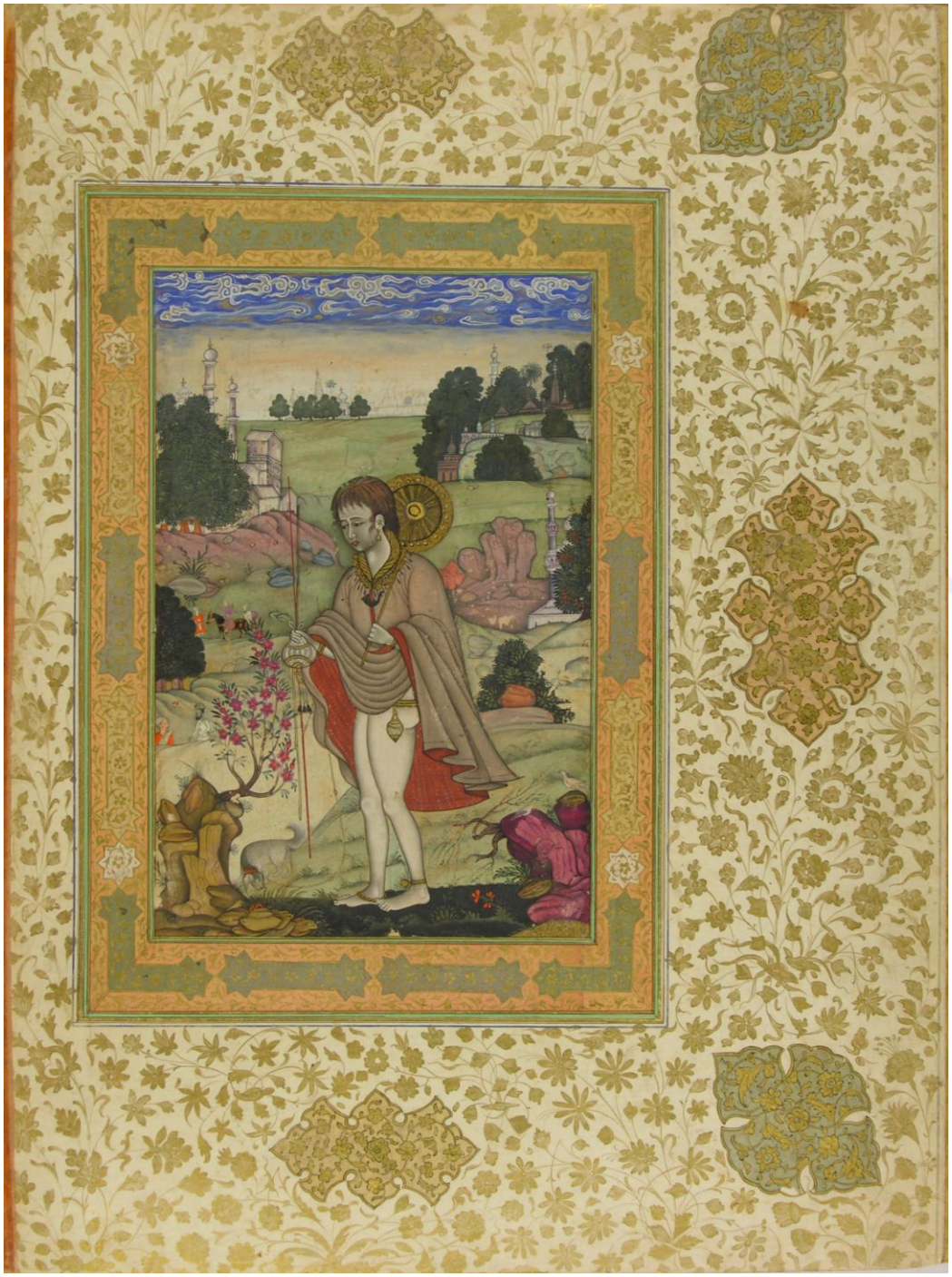
resmedilenlerle neredeyse aynı şekildedir.[268] Ancak bu tasvirde resim zemininde sadece alt kısımda küçük çalı öbekleri görülmektedir. 1660 civarı Dekkan üslubuna atfedilen bu tasvir Oudh Valisi Şüca el-devle için hazırlanan bir albümün yaprağında yer almaktadır.[269] İncelenen tasvirle özellikle doğa elemanlarının verilişi açısından üslup benzerliği taşıyan bir örnek ise Chester Beatty Library koleksiyonunda bulunmaktadır.[270] Ağaçlar arasında görülen beyaz Hint Müslüman yapıları, küçük mor kayalar ve pembe katmanlı kayalıklarla verilmiş manzaranın önünde koyu yeşil zeminde duran bir figürün betimlendiği bu minyatür, doğanın verilişi ve figürün kompozisyona yerleştirilişi açısından incelenen minyatürle benzerlik içerisindedir. Bicapur üslubuna ait olan bu örnek de 1600-1615 yılları arasına tarihlenmektedir. Karşılaştırma için seçilen diğer örnekler ise 16. yüzyıl sonunda Bicapur'da hazırlanan tasavvufi konulu *Pen Nem* isimli bir yazma eserde yer almaktadır.[271] Bu yazmadaki bazı minyatürler doğa elemanları ve kompozisyon açısından incelenen tasvirle yakın benzerlikler taşımaktadır.

Bicapur Sultanı II. İbrahim Adil Şah'ın (sal.1579-1627) saltanat yıllarında bir yükseliş dönemine giren Bicapur minyatürünün bu döneme ait örneklerinde manzaranın tepelikler üzerinde Safevi etkili pembe katmanlı kayalar, nokta vuruşlarıyla oluşturulan gür ağaçlar ve Hint Müslüman yapılarıyla verildiği, genel olarak daha koyu bir zemin üzerinde figürlerin ise oldukça gölgeli kıvrımlardaki kıyafetler içinde, yuvarlak hatlarla ve 3/4 profilden betimlenmiş oldukları görülmektedir.[272] Bicapur sultanı II. İbrahim Adil Şah'ın kızıyla Babürlü sultanı Ekber Şah'ın (sal.1556-1605) oğlunun yaptığı evliliğin hediyesi olarak sultanın Bicapurlu ustalar tarafından hazırlanmış bazı eserleri Babürlü sultanına gönderdiği bilinmektedir.[273] Bicapur üslubundaki minyatürlere Babürlü albümlerinde, özellikle

[268] Bkz: B.W. ROBINSON, Ernst J. GRUBE, M.Meredith-OWENS, R.W. SKELTON, **The Keir Collection: Islamic Painting and the Arts of the Book**, Ed. B.W. ROBINSON, Faber and Faber Limited: London, 1976, no:V.100, s.271, 272.
[269] B.W. ROBINSON (1976), **a.g.k**., s.272.
[270] Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.,** 353-354.
[271] British Museum, Add. 16880. Yazma eserin yayını için bkz: Douglas BARRETT, "Painting at Bijapur", **Paintings from Islamic Lands, Oriental Studies IV**, Ed. R. Pinder-Wilson, Bruno Cassirer: Oxford, 1969, s.142-159; Deborah HUTTON, "The Pen Nem: A Sixteenth Century Illustrated Romance from Bijapur", **Sultans of the South: Arts of India's Deccan Courts, 1323-1687**, Metropolitan Museum of Art: New York, 2011, s.44-64.
[272] M. ZEBROWSKI (1983), **a.g.k**., 103-113; Carl W. ERNST- Priscilla P. SOUCEK, "Deccan. ii Art and Architecture", **Encylopedia Iranica**, S.VII, Fas.2, s.181-189.
[273] Robert SKELTON, "Documents for the Study of Paintings at Bijapur in the Late 16th and Early 17th Centuries", **Arts Asiatiques**, S.5, no.2, 1958, s.99.

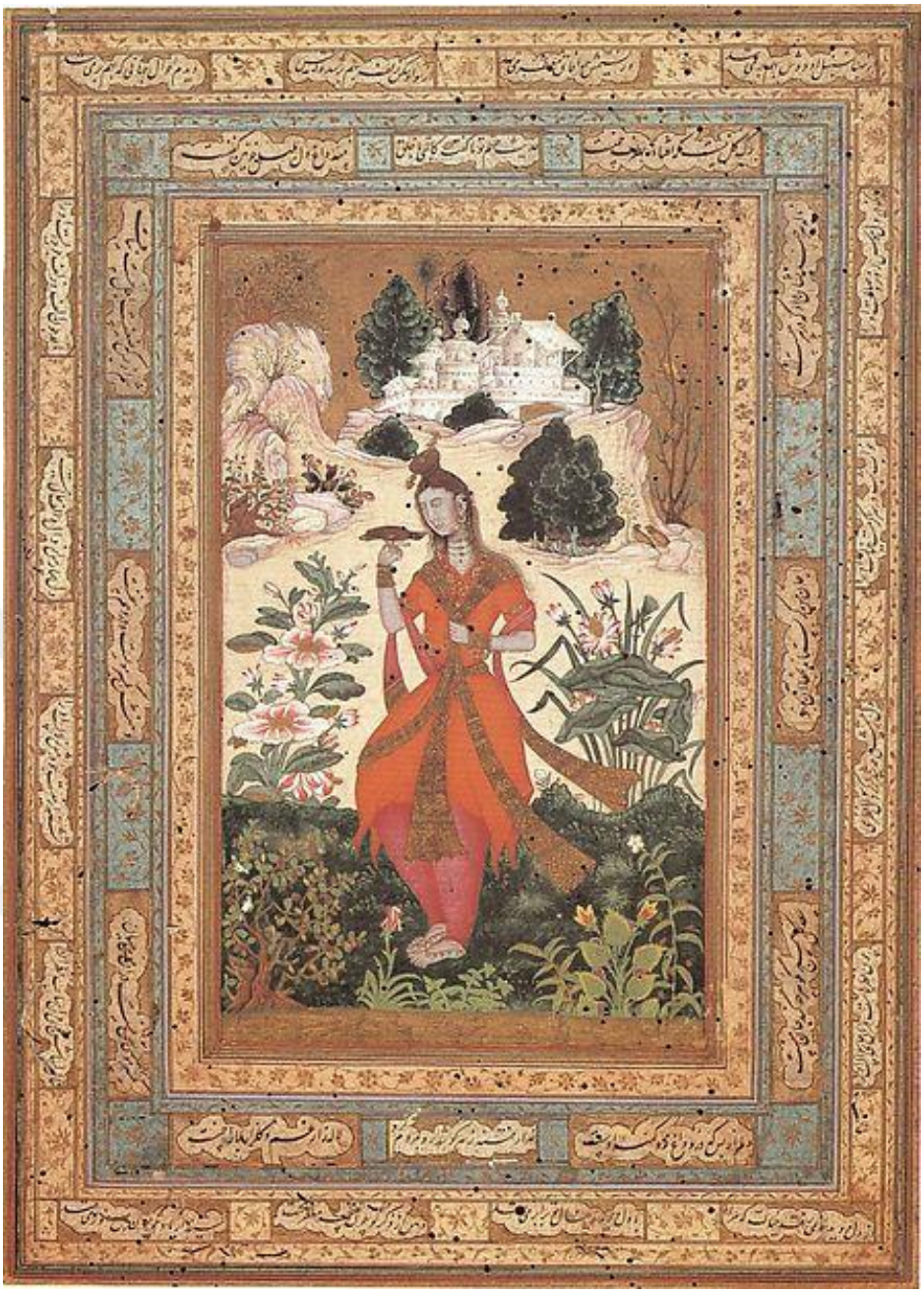
Cihangir için hazırlanmış *Gülşen Albümü*nde rastlanmaktadır.[274] Dolayısıyla, karşılaştırma yapılan örneklerle gösterdiği üslup benzerliği sebebiyle 17. yüzyıl başına ait bir Bicapur minyatürü olduğu anlaşılan bu tasvirin de incelenen albümdeki diğer birçok tasvir gibi Babürlü albümleriyele ilişkili olduğu görülmektedir.

Yayını **:** Yayımlanmamıştır**.**

Resim 3.62: Hindu derviş portresi, TSMK, H.2137, y.19b

[274] Kambiz ESLAMI (2003), **a.g.m.,** s.104-108.

Resim 3.63: Yogini portresi, Albüm yaprağı, Metropolitan Museum of Art, Ms. 11A, no.31

Katalog no. : 30 (Resim 3.64)

Yaprak no. : 20a

Yaprak kenar bezemeleri : Krem rengi zemine sahip enli pervazın üç kenarı beş adet dilimli kartuşla çevrelenmiştir. Yeşil ve açık pembe renkteki bu kartuşların zemini altınla kıvrım dallarda hatayi ve hançeri yapraklarla; bunların dışında kalan zemin ise altınla küçük kayalardan çıkan sık yapraklı hatayi benzeri çiçekler ve yer yer küçük bulutlarla bezenmiştir. Pembe zeminli dar pervazda ise yeşil ve sarı renkte kartuşlarla beyaz renkte sekiz köşeli rozet sırasından oluşan tasarım görülmektedir. Bu pervazın tüm zemini sarmal rumi ve küçük çiçek motifleriyle süslenmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hindu derviş portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Dekkan Sultanlığı, Bicapur

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 20 x 12,5 cm

İmza/Mühür : -

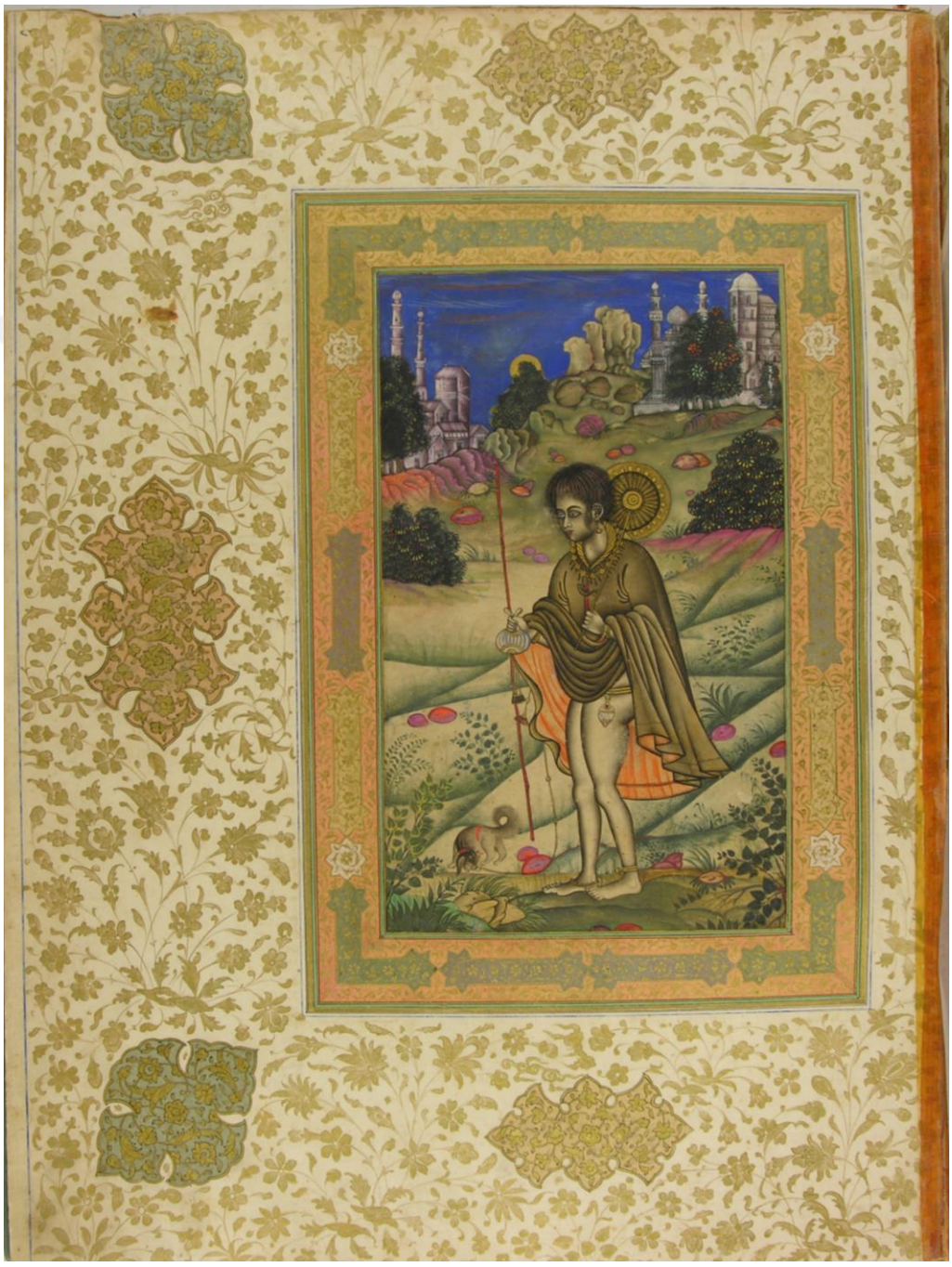
Tanımı : Tasvirde yeşil tepelikler üzerinde pembe küçük kayalar, ot kümeleri, katmanlı kayalar, nokta şeklinde fırça vuruşlarıyla oluşturulan ağaçlar ve en gerideki Hint Müslüman yapılarından oluşan manzaranın önünde bir figür yer almaktadır. Koyu ten rengine sahip bu figür, içi turuncu renkte olan kahverengi bir cübbe giymektedir. Kulağında altınla boyalı bir küpe, omuzlarına inen bir yakalık, bu yakalıktan sarkan bir istridye kabuğu, belinde ve ayak bileklerinde topuzlu birer zincirle betimlenmiştir. Sağ elinde *keşkül-ü fukara*, asa ve köpeğinin ipini; sol elinde ise daire formunda bir yelpaze tutmaktadır. Çıplak ayaklı tasvir edilen figürün, köpeği ayaklarının yanında durmaktadır. Lacivert gökyüzü ve ağaçların arkasından çıkmakta olan dolunayla bir gece manzarası canlandırılmıştır.

Tasvirde beline ve ayak bileklerine taktığı çile zincirleri, yakalığına asılı istridye kabuğu (*şanka*), *keşkül-ü fukara*sı ve kül rengi ten rengiyle bir Hindu dervişi canlandırılmıştır. Bu derviş bir Hint Müslüman ülkesinin fonunda betimlenmiştir.

Değerlendirme: Figürün, doğa elemanlarının ve arka plandaki şehir manzarasının verilişi bakımından, bu minyatürle karşı sayfasındaki (y.19b) minyatür arasında hemen hemen hiçbir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla y.19b'deki tasvir gibi bu

örneğin de 17. yüzyıl başı Bicapur ekolüne ait olduğu söylenebilmektedir. Bununla beraber derviş figürlerinin yüz tipindeki farklılık iki tasvirin farklı sanatçılara ait kopya çalışmalar olduğunu düşündürmektedir.[275]

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.64: Hindu derviş portresi, TSMK, H.2137, y.20a

[275] Bu Hindu derviş portresinin *kalem-i siyahi* teknikte bir kopyası da bulunmaktadır. 17. yüzyıl başı Bicapur ekolüne atfedilen örnek için bkz.: J.P. LOSTY, **Indian Graphic Arts from the Paul Walter Collection**, Francesca Galloway:London, 2016, s.37.

Resim 3.65: Köpeğiyle bir derviş, eski Paul Walter Koleksiyonu (LOSTY, **Indian Graphic Arts from the Paul Walter Collection**, 37)

Katalog no. : 31 (Resim 3.66)

Yaprak no. : 20b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı renk zeminli enli pervazın üzerine mavi, beyaz ve krem renginde beş dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bunların zemininde altınla boyalı kıvrım dallı hatayi ve rumilerden oluşan kompozisyon görülmektedir. Kartuşların dışı ise altınla verilmiş küçük kayalardan çıkan sık yapraklı hatayi benzeri çiçek motifleriyle bezenmiştir. Yapraktaki sayfayı dört dar pervaz çevrelemekte olup, bunlardan en içteki açık mor rengi zemine altın kıvrım dallar üzerinde çiçek süslemeli; bu pervazı kuşatan diğer üç pervaz ise yeşil zemine altın kıvrım dallarda rumi ve çiçek motiflidir. Bu üçlü pervazdan ortadaki pervaza Abdurrahman Câmî'nin *Şerh-i Neynâme* ve Firdevsî'nin *Şâhnâme* isimli eserlerinden alınmış dizeler yerleştirilmiş olup bunlar şu şekildedir:

(**üst kısım**)

"Tu ta çeng ra baz kerdi yu ceng
Feraz amed ez ceng-i çeng peleng"
(Çengi ele aldığında sanki savaş açmışsın
Çengin meydan okumasından sanki bir leopar yükselmiş)

(**sağ kısım**)

"Zi Ferhad u Giv'et ber arem be-cah
Be-genc u sepah u be-taht u kulah
Be-guft in sohan ba nebire niya
Nebire pür ez bend u pür kimiya"
(Ferhad ve Giv'ine yüce mertebeler vereceğim
Hazine, sipah, taht u taç ile yücelteceğim
Bunları oğluna söylerdi
Oğul da kin ve hile ile dolu)

(**sol kısım**)

"Nî be-levh-i ilmişan nakş-i subût
Nî zi-feyz-i hân-i hastî hurde kût"
(İlim levhalarında bir nakış bir olmayan
Varlık sofrasının feyzinden bir lokma bile nasibi olmayanlar)

"Piyade şod ez esb u rû-yi zemin
Be-busid u ber Bâb kerd aferin"
(Attan indi ve yeri
Öptü ve Bâb'a aferin dedi)

(**alt kısım**)
"Be-hand an zeman Giv ra pehlevan
sohan goft ba û zi behr-i cevan"
(O zaman Giv'i çağırdı
Onunla genç hakkında konuştu)

Yaprakta yer alan eser :Nesta'lik hat denemesi veya el yazması için tasarlanmış bir hat çalışması
Hattatı : İmzasız
Dönemi : 17. yüzyıl başı
Ölçüsü : 16 x 8 cm
Tanımı : Bir hattatın hat denemesi veya bir el yazması için tasarlanmış olan bu sayfa iki sütun halinde on üç satırdan ibaret olup *nesta'lik* hatla yazılmıştır. *Beynesssütur* tarzda düzenlenmiş olup satır araları altınla boyanmıştır. Metnin ilk iki satırından sonraki başlık bölümüne ebrulu kağıt eklenmiştir. İki sütunun arasında kalan boşluk ise mavi renkte kıvrım dallar üzerinde çiçeklerle bezenmiştir. Metinde geçen dizeler şu şekildedir:

"Muhâl est eger ser ber în der nehî
Ki bâz ayedet dest-i ḫîş tehî
Hodâyâ muḳassir bekâr âmedîm
Tehî dest ve ümîdvâr âmedîm
Şenidem ki mestî zı tâb-ı bülend
Bemaḳsûre-i mescidî der devîd
Benâlîd ber âstân-ı kerem
Ki yâ rab befirdevs-i alâ birem
Müezzin girift âstineş ki hemîn
Beyek ve mescid ey ğâfil ez aḳl û dîn
Çi şâyesteî kerdi ki cûyî beheşt
Hemî ziyidet nâz ber rûy-ı zişt

Begoft în soḫen pîr ve begirist mest
Ki mestem bıdâr ez men ey ḫâcest
Aceb dârî ez lutf-ı perverdigâr
Ki bâşed gunahkâr ümîdvâr
Tûrâ mî neguyem ki özrem pezîr
Der-i tövbe bâz est ve hak destgîr
Neguyem nezer ki ve cânem bebaḫş
Furûmândi ki gunâhem bebaḫş
Hemî şerm dârem zı lutf-ı kerîm
Ki ḫânem gunah pîş-i afveş azîm
Kesî râ ki pîrî der âred zı pây
Çû desteş negired ve neḫized zı cây
Hiss-i ânem zı pây ender üftâde ser
Hodâyâ befazl-ı ḫûdem dest gîr"

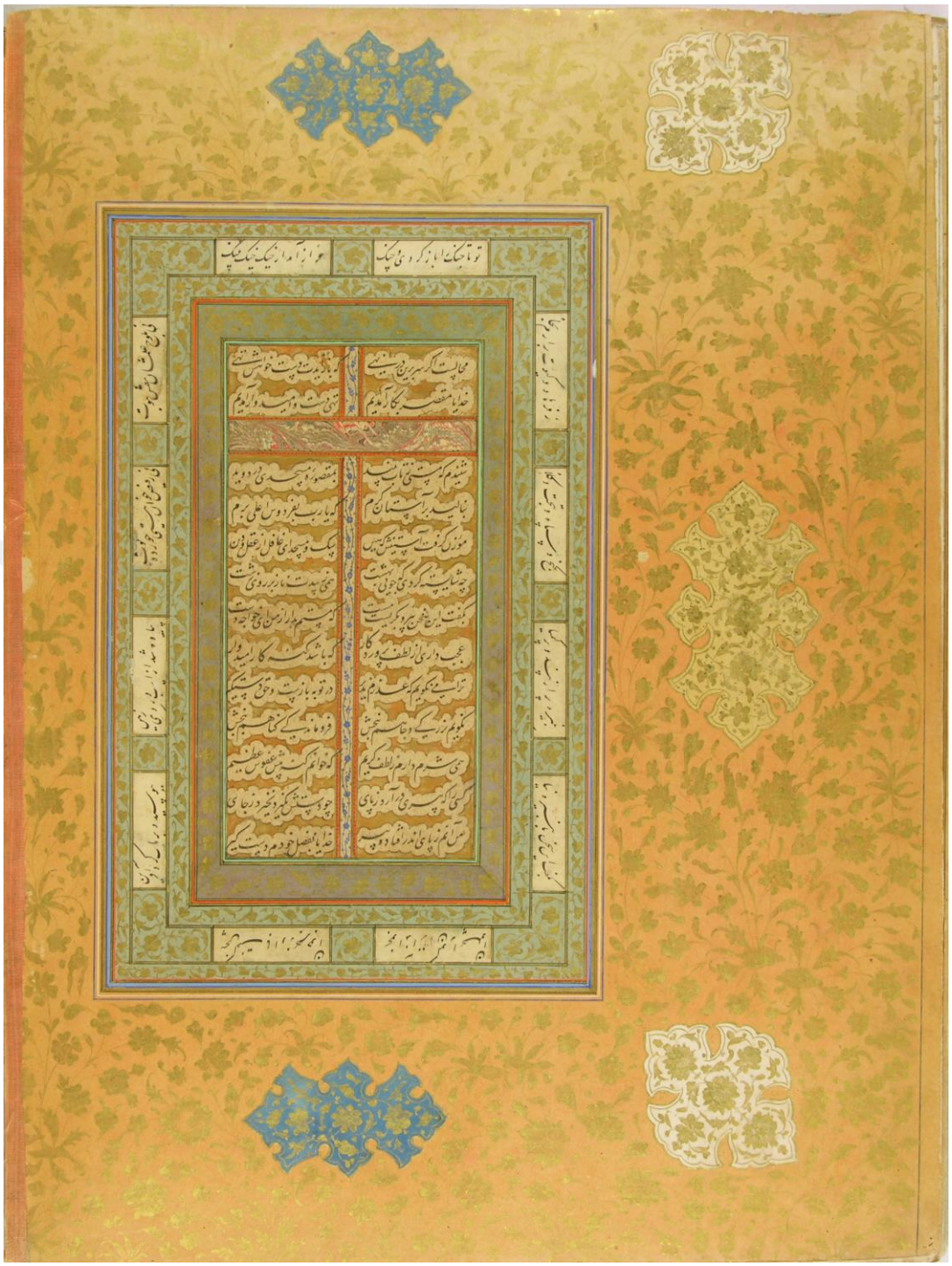
(Bu kapıya baş koyman muhaldir
Yine de eli boş kalırsın
Ya rabbi kusurluyuz kapına geldik
Fakir ve düşkün ama ümitvâr çıka geldik
Duydum ki himmeti yüksek bir sarhoş
Mescidin maksuresine varmış
Cömert eşiğine yüz sürmüş
Ya rabbi beni firdevs-i alana koy demiş
Müezzin yakasından tutmuş
Ey gafil ne yaptın da
Firdevsi umarsın demiş
Nazlanarak kötülükten kötülüğe koştun ey
Müezzin bunu dedi ve sarhoş adam ağlamaya başladı
Ey hace! benden şu sarhoşluğumu al diye yalvardı
Cenabı Hakkın lütfu o kadar geniştir ki
Onun için günahkar da ümide kapılır
Sana özrümü kabul et demiyorum
Tövbe kapısı açıktır. Cenabı Hak da her zaman düşkün kullarının elinden tutar

Beni gözet de canımı bağışla demiyorum
Günahlarımı affet kerim olanın lütfundan utanıyorum
Günahlarım çoktur ama onun da affı çoktur
Kimi yaşlılık elden ayaktan düşürürse
Eli tutmaz, yerden kalkamaz olunca
Sanırım ayak baş olmuştur
Ya rabbi elimden tut, yardım eyle!)

Değerlendirme: Manzum bir esere ait olan satırların yazılı olduğu ve bir yazma eser için tasarlanmış olan bu yaprakta eserin ismine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte dizelerde Firdevsî isminin geçmesi, bu manzum metnin ünlü şairin eserlerinden birine, muhtemelen *Şahname*'ye ait olabileceğini düşündürür. Ara başlık kısmına eklenen taraklı ebrulu kağıdın Hint Sultanlıklarından Bicapur Sultanlığında yaygın kullanımı olduğu bilinmektedir.[276]

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[276] M. ZEBROWSKI (1983), **a.g.k.,** res. 102-106.

Resim 3.66: Nesta’lik hat denemesi veya el yazması için tasarlanmış bir hat çalışması, TSMK, H.2137, y.20b

Katalog no. : 32 (Resim 3.67)

Yaprak no. : 21a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı zeminli enli pervaz yeşil, beyaz ve krem renginde beş adet dilimli kartuşla çevrelenmektedir. Bunların üzerleri kıvrım dallarda hatayi ve rumi motifli; kartuşların dışında kalan kısımlar ise kayalardan çıkan hatayi benzeri çiçek bezemelidir. Yaprağa yerleştirilen sayfayı dört dar pervaz kuşatmaktadır. Bunlardan en içte yer alanı koyu yeşil zemine altın sarmal rumi ve çiçek motifli; bunu kapsayan diğer dar pervaz ise daha açık yeşil zemine aynı süsleme kompozisyonundadır. Pervazlara yerleştirilen dizeler ise şu şekildedir:

(**üst kısım**)

"Çu kâr-i memleket râ nazm dâdî
Be-her mektub iklimi güşâdî"
(Memleketin işlerine düzen verdikten sonra
Mektuplarla iklimleri feth etti)

(**sol kısım**)

"Ber û bûd itimad-i külli-yi şâh
Nedimeş bud mahrem gâh u bi-gâh
Be-dişan dade her kami Hudavend
Ki kerdendi tasavvur gayr-i ferzend"
(Şâh'ın ona güveni tamdı
Şah'ın münisi ve nedimiydi daima
Ona ne murat ettiyse vermiştir
Evlad sahibi olmak dışında Hayal edebilecek her şey)

(**alt kısım**)

"Be-dan rağbet ki yabed çeşmişan nur
Güşade çeşm-i haiş şah u destur"
(Gözlerini nurlatan öyle bir rağbet
Arzularını dile getirmek ve Şah'dan emirler)

(**sağ kısım**)

"Vez-anca rah ber eyvan-i aşk-est
Ki der vey mesned-i sultan aşk eset

Buzurgan ra derin manist ekval
Sohanha rande her yek layık-i hal"
(Oradan aşk sarayına yol var
Ki orada aşk sultanının mesnedi ve tahtıdır
Büyüklerin bu konuda sözleri var
Her birinin duruma layık sözleri var)

Yaprakta yer alan eser :Nesta'lik hat denemesi veya el yazması için tasarlanmış bir yaprak
Hattatı : İmzasız
Dönemi : 17. yüzyıl başı
Ölçüsü : 16,7 x 9,5 cm
Tanımı : İki sütun halinde on bir satırdan oluşan metin *nesta'lik* hatla yazılmıştır. İlk dört satırdan sonra gelen, bölüm arasını gösteren ara başlık alanında altın zemine mavi sarmal rumilerle doldurulmuş bir kartuşun iki yanında uzanan kırmızı salbek motifleri ve bunların çevresinde gelişen lacivert ve altın zeminli küçük çiçek bezemeli tezhip alanları yer almaktadır. Bu tezhip alanının merkezinde beyaz mürekkeple *pend* (öğüt) ibaresi yazılıdır. İki sütunun arasında ise altınla boyalı kıvrım dallar üzerinde çiçek ve yaprak motifleri görülmektedir. Sayfada yer alan metin ise şu şekildedir:

"Kenûnet ber âmedem pîş bâz
Mî nedânem ez bed-endîş bâz
Tevânem men ey nâmver-i şehr-i yâr
Ki esbî birûn âverdem ez hezâr
Merâ gilebânî beaḳlet ve râyî
Tevehhüm-i gile-yi ḫîş dârî be pây
Der ân taḫt ve mülk ez ḫilel-i gam boved
Ki tedbîr-i şâh ez şebân kem boved
Tû ki bişnevî nâle-i dâdḫâh
Bîkisvân-ı deret kulbe ve câygâh
Çenân ki âyed fiğânet begûş
Eger dâdḫâhi ber âred ḫurûş
Ki nâled zı zâlim ki der devr-i tûst
Ki her cevr ki mî koned cevr-i tûst

Be yek dâmen kârvânî derd
Ki dehgân-ı nâdân ki seg pervered
Begû ân dâni ki haḳ gofte beh
Ne rüşvet bistânî ve ne işve dih
Tam' bended ve fikr-i hikmet bişevî
Tam' begosel ve ber hisse ḫâhî begûy
Delîr âmedî Sadîyâ der soḫen
Çû tiğet bedestest fethî bekun"

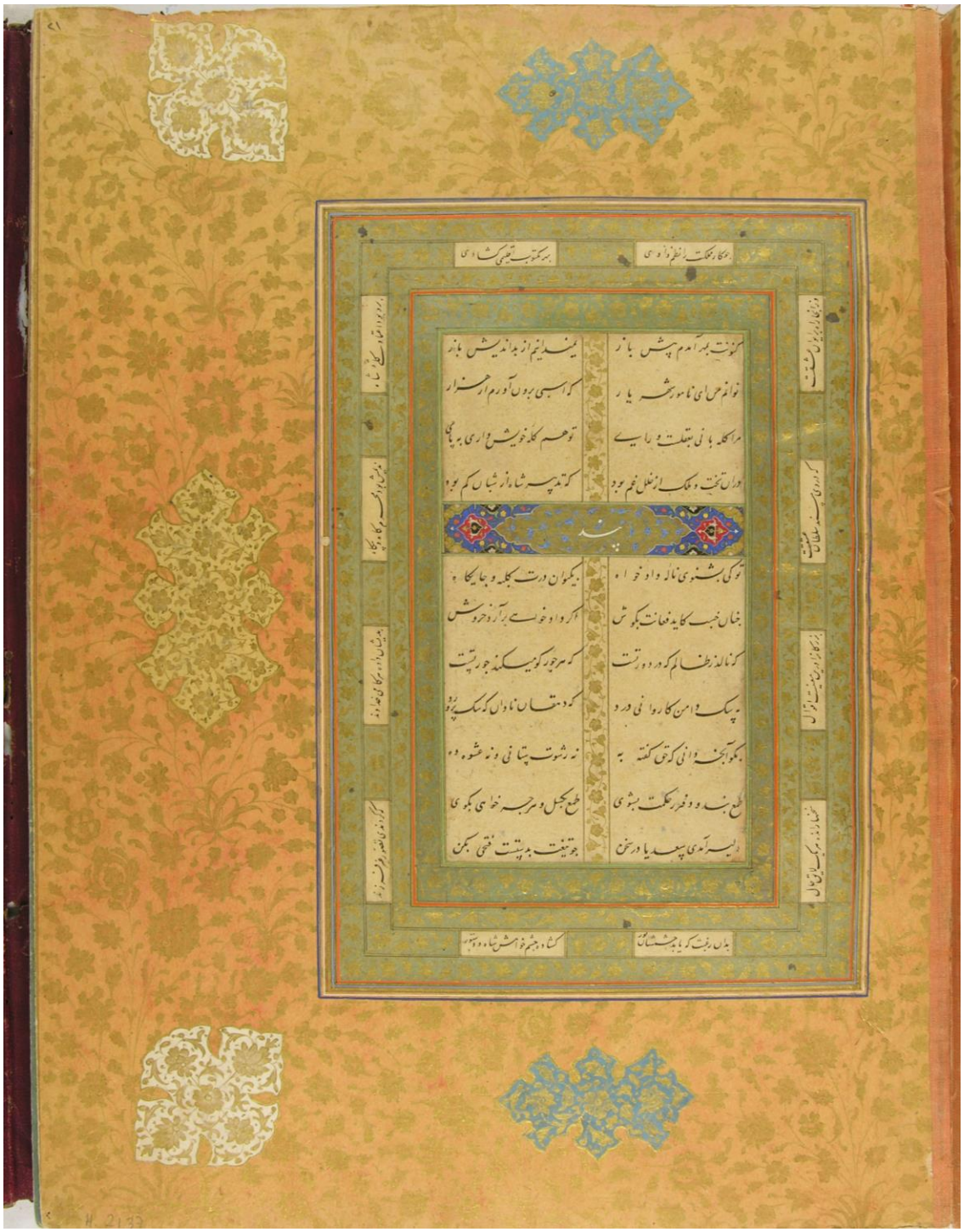
(Yine çıktım geldim karşına
Kötü düşünceliyi yine bilmem, tanımam
Benim gücüm yeter ey şehrin ulusu
Ki bir atı binlercesinin arasından çıkardım
Şimdi bana at bakıcılık yapacak akıllı ve iyi görüşlü bir seyis lazımdır
Kendi at sürünün kuruntusuna düşme
Taht ve saltanat gamsız olmaz
Şahların tedbiri çobanların tedbirine yetişemez
Sen adalet isteyenin sesini işitirsin
Adalet isteyenin sesini işitirsin
Figanın kulağa öyle bir gelir ki
Adalet talep eden kükredi mi?
Bil ki senin devrinde zulüm vardır
Yaptığı her bir zulüm senin cevrindir
Kervan bile saldırıları önlemek için köpek besler
Hakkı söyle kalma geri
Ne rüşvet al ne de işve yap
Hikmetten başka bir şey düşünme
Tamah etme hiç bir şeye, vakarlı ol
Ey Sadi söz söylemede bahadır çıktın
Kılıcın elindeyken fethe çık)

Değerlendirme: Bir yazma eser için hazırlanmış olduğu anlaşılan bu yaprakta İranlı ünlü şair Sadi Şirazî'ye ait dizeler yer almaktadır. Safevi ve Babürlü döneminde bu şaire ait eserler sıklıkla kopya edilmiş, şairin eserlerinden seçme beyitler dönemin

hattatları tarafından *hüsn-i hat* çalışması olarak hazırlanarak albümlerde yer almıştır.[277] İki sütun arasındaki boşlukta görülen altınla sarmal düzendeki bezeme albümün birçok yaprağının dar pervaz süslemelerinde de görülmektedir. Dolayısıyla bu bölümün albüm hazırlanırken sayfaya eklenmiş olması muhtemeldir. Dar pervazdaki dizelerle orta bölümdeki manzum metin yazı şekli bakımından birbiriyle ilişkili olup, bunların aynı hattata ait olduğu düşünülmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[277] Wheeler M. THACKSTON, "Calligraphy in the Albums", **Muraqqa. Imperial Mughal Albums from the Chester Beatty Library Dublin**, Art Services International: Alexandria Virginia, 2008, s.156.

Resim 3.67: Nesta’lik hat denemesi veya el yazması için tasarlanmış bir yaprak, TSMK, H.2137, y.21a

Katalog no. : 33 (Resim 3.68)

Yaprak no. : 21b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu yeşil zemine sahip enli pervaza yeşil ve krem renginde beş adet dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bunların zemini oldukça girift bir şekilde altın sarmal rumilerle bezenirken; kartuşların dışında kalan pervaz zemininde ise altınla küçük kayalardan çıkan hatayi benzeri çiçekler görülmektedir. Yapraktaki minyatürü çevreleyen dar pervaza dizeler yerleştirilmiştir. Açık pembe zeminli bu pervaz alanının zemini altınla kıvrım dallar üzerinde çiçek ve yaprak motifi bezelidir. Bu pervazların haricinde minyatürün alt ve üst kenarında krem rengi zemine altınla hatayi ve yaprak süslemeli birer pervaz daha bulunmaktadır. Pervazda yer alan dizeler ise şu şekildedir:

(üst kısım)

"Bâyed gerdenet bâ men furû dâşt
Neşâyed çeşme-i ḫûrşîd enbâşt
Turâ der medh bâşed sed ḳasîde"
(Benimle boynunu bük, eğil
Güneşe gözünü dikip bakmamak gerek
Yüz kaside vardır seni öven)

(sol kısım)

Ki her yek hest zîr-i sed cerîde
Benazm-ı ân zamiret derfeşânde
Be divân borde ve ber kes ne ḫândâ
Bebâf ez tam'-ı ḫûd ve pây-ı diger
(Her biri bir ceridenin altındadır
Onu yazmak için gönlünü açmış
Divana götürüp kimseye okumamıştır
Kendi arzusu ile diğerlerinin istediği tarzda)

(alt kısım)

Ki hem sâhib-i derûn boved ve hem üstâd
Be fikr-i nağz dâd mesnevî dâd
Ki ber vey ḫatem şud şîrîn-kelâmî
(Ki hem maneviyatı vardır hem de bu hususta üstattır

Mesneviye güzel bir fikir vermiştir
Şirin söz söylemek onunla son bulmuştur)

(sağ kısım)
Der în fen gerçi kerdem say-i bisiyâr
Diger reh goftem ey yâr-ı vefâdâr
Binih în nîz ber ânhâ diger"
(Bu sanatta gerçi çok çalıştım
Diğer yoldan söyledim bunu ey vefalı yar
Bunu diğerlerinin üzerine koy)

Yaprakta yer alan eserin adı : Tütün içen kadın portresi
Tekniği : Minyatür
Üslubu : Safevi -İsfahan okulu
Dönemi : 17. yüzyıl başı
Ölçüsü : 17,5 x 12 cm
İmza/Mühür : Rakam-ı kemine-i haksar Muhammed Kasım
Tanımı : Oldukça az renklendirilmiş, dörtgen yapraklı ve diyagonal şekilde duran bir ağaç ile tepelik üzerine yerleştirilen ağaç ve kayalıklarla verilen doğa manzarasının önünde oturmuş şekilde bir kadın figürü yer almaktadır. Altınla verilen tacı, kolyesi; göğsü açık şekildeki koyu mor renkte üst giysisi ve mavi, kırmızı, altın renklerdeki şalvarıyla betimlenmiştir. Mavi ve altınla renklendirilmiş minderlere dayanmış, dizine koyduğu çubuğu içerken tasvir edilmiştir. Hemen yanında üzerinde kendi portresi bulunan bir şişe, kadeh ve meyve tabağı bulunmaktadır. Minyatürün sol kenarında *rakam-ı kemîne-i hâksâr Muhammed Kasım* (değersiz kul Muhammed Kasım'ın çizimi) şeklindeki sanatçı imzası okunmaktadır.

Değerlendirme: Kır manzarası içinde çubuk içen bir kadını betimleyen tasvir Muhammed Kasım imzası taşımaktadır. 17. yüzyıl Safevi-İsfahan okulunun meşhur musavvirlerinden biri olan Muhammed Kasım'ın özellikle tek figür çalışmalarında; doğa manzarasının kompozisyonu diyagonal şekilde bölen kalın gövdeli dörtgen yapraklı ağaçlar, belli belirsiz saydam kayalarla; figürlerin ise yuvarlak yüzlü, hafifçe gülümseyen ve belirgin ifadeli, ağırlaşmış gibi duran gözlere sahip olarak

betimlendiği görülür. İncelenen tasvir de bu üslup özelliklerine sahiptir. Özellikle figürün hemen ardında beliren dörtgen yapraklı ağaçlar sanatçının nerdeyse tüm eserlerinde görülmektedir.[278] Safevi-İsfahan üslubunda tütün içen kadın konulu diğer bir portrede kadın figürü benzer tip ve kıyafetlerle resimlenmiştir.[279] Kıyafeti incelenen minyatürdekine göre daha kapalı, oturuşu daha dik şekildedir. H.1084/m.1673-74 tarihli, Muin Musavvir isimli nakkaşa ait olan bu albüm resmi, bu konunun 17. yüzyılın ikinci yarısında da resimlendiğini gösterir. Albümdeki diğer Muhammed Kasım imzalı tasvirdeki figür tipi ve doğa elamanları oldukça benzer anlayıştadır.[280] Dolayısıyla bu tasvir de Muhammed Kasım'ın 17. yüzyıl başına tarihlenen çalışmalarından biri olmalıdır.

Yayını: Ivan Stchoukine, **Les Peintures des Manuscrits de Shah Abbas I a la fin des Safavis**, Paris, 1964, s.208, no.VIII.3; Filiz Çağman-Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları: İstanbul, 1979, s.48, no.116; Filiz Çağman-Zeren Tanındı-J. Michael Rogers, **The Topkapı Saray Museum The Albums and Illustrated Manuscripts**, Thames and Hudson: London, 1986, s.182, no.124; Adel T. Adamova, "On the Attribution of Persian Paintings and Drawings of the Time of Shah Abbas I", **Persian Paintings frım the Mongols to the Qajars, Studies in Honour of Basil W. Robinson**, Ed. Robert Hillenbrand, İ.B. Tauris: London, 2000, s.37, no.2.

[278] Adel T. ADAMOVA(2000), **a.g.m**., s.22.
[279] TSMK, H.2142, y.12a. Bkz: Ivan STCHOUKINE (1964), **a.g.k**., no:LXXVI.
[280] Bkz: Kat. no.: 21.

Resim 3.68: Tütün içen kadın portresi, TSMK, H.2137, y.21b

Katalog no. : 34 (Resim 3.69)

Yaprak no. : 22a

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazda koyu yeşil zemine açık pembe, yeşil ve krem renginde beş adet dilimli kartuş yer almaktadır. Bunların üzerleri altın sarmal rumilerle; kartuşların dışında kalan kısımlar ise altınla rozet çiçek, hatayi benzeri çiçek kümeleriyle bezenmiştir. Minyatürü kuşatan dar pervaza dizeler yerleştirilmiş olup bu pervazın üzeri açık pembe zemine altın çiçek ve yapraklı kıvrım dallarla süslenmiştir. Bu süsleme kompozisyonu minyatürün alt ve üst kenarına eklenen dar pervazlarda da devam etmektedir. Pervaza eklenen dizeler ise şu şekildedir:

(**üst kısım**)

"Çû deryâ-yı talh cevâbeş dehem
Zı ḫâkeş sitânem be-âbeş dehem
Ez ân ebr-i asî çünân rizem âb"
(Fırtınalı deniz gibi cevabını vereyim
Toprağından alayım suya vereyim
Asi buluttan öyle bir su dökeyim)

(**sağ kısım**)

"Ki nâzed deger dest ber âftâb
Setizende Çün rustâi buved
Şekesten beh ez mumiyâyi buved
Har ez zin-i zer beh ki pâlân keşed"
(Kim bir daha güneşe naz eder
Bir köylü gibi savaşçı
Kırmak mumya yapmaktan daha iyidir
İşlemek için eyer altın semerden daha iyidir)

(**alt kısım**)

"Ki tâ raht-i harbende asân keşed
Men ân seyd râ kerde-em ser bulend
Meneş bâz der gerden ârem kemend"
(Eşeğin eyerini rahat bağlamak için
Ben o avı yücelttim
Kendim de tekrar boynuna kemen bağlarım)

(sol kısım)

"Ne çâbuk şud în câbukî sâhten

Kemendî be kuhi der endâhten

Çirâğ-ı be-sahrâ ber ehrûhten

Felek râ cihândârî âmuhten "

(Ne çabuk oldu bu hızlılık

Bir dağa kement atmak

Sahraya ışık saçmak

Feleğe cihandarlık öğretmek)

Yaprakta yer alan eserin adı : Kırda içki içen adam portresi

Tekniği : *Kalem-i siyahî*

Üslubu : Safevi-İsfahan okulu

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 17 x 10,7 cm

İmza/Mühür : Rakam-ı kemine Rıza Abbasi

Tanımı : Beyaz bulutların kapladığı mavi bir gökyüzü, oldukça az bir şekilde renklendirilmiş katmanlı bir tepelikle bu tepelikten diyagonal şekilde çıkmış bir ağaçla verilen doğa manzarasının önüne bir erkek figürü yerleştirilmiştir. Oturmuş ve ağaca yaslanmış haldeki bu figürün kıyafetinde sadece başlığının üzerindeki kırmızı külah benzeri kısım, mavi yakalık, kırmızı düğmeler ve ayakkabıları renklendirilmiş şekilde verilmiştir. Figür elinde tuttuğu içki şişesinden kadehine içki doldururken betimlenmiştir. Tasvirin sağ ve sol kenarına ayrı olarak yerleştirilmiş sanatçı imzası *rakam-ı kemîne Rıza Abbasi (*kul Rıza Abbasi'nin çizimi) şeklindedir.

Değerlendirme: Bir erkek figürünü kır manzarası içinde içki içerken betimleyen bu tasvir 17. yüzyıl başı Safevi İsfahan ekolünün meşhur musavviri Rıza Abbasi imzasını taşımaktadır. Bu tasvirin yakın bir benzeri Fogg Art Museum koleksiyonunda bulunan, h.1042/m.1632-33 tarihli *Şah Abbas ve sakisi* konulu minyatürdür (Resim 3.70).[281] Bu karşılaştırma örneğinde Şah Abbas ile kendisi için

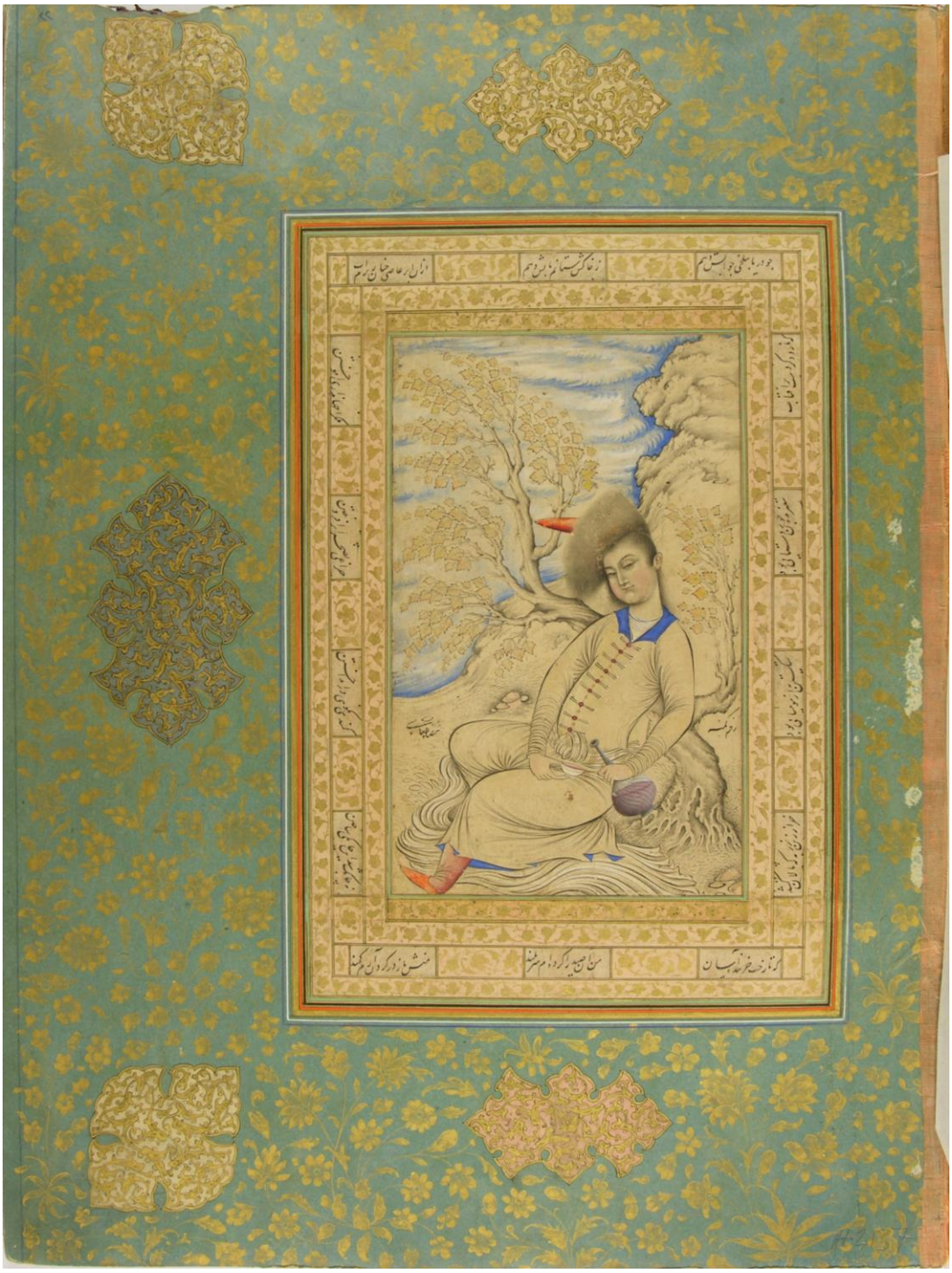
[281] Fogg Art Museum, John Goelet 1960.48. Yayını için bkz: Marianna Shreve SIMPSON, **Arab and Persian Painting in the Fogg Art Museum**, Harvard University Press: Cambridege MA., 1980, s.96-

içki şişesi taşıyan hizmetkarı ayakta betimlenmiştir. Şah Abbas figürü bir kadeh tutarken resimlenmiş olup tasvir zemini boyanmamıştır. Bu tasvirin taslağı muhtemelen Rıza Abbasi tarafından çizilmiş olup, tasvir 1701 civarında öğrencisi Muin Musavvir tarafından tamamlanmıştır.[282] İncelenen minyatür, figürün oturuşu, kıyafet tipi, kumaş kıvrımlarının abartılı şekilde verilişi gibi detaylar bakımından Rıza Abbasi ekolü üslup özellikleri taşır. Bununla birlikte, figürün yüzü içtiği içkinin tesiriyle kızarmış olarak, uykulu bir ifadeyle ve modleli şekilde gerçekçi bir anlayışta verilmiştir. Bu bakımdan Batılı resim özellikleri gösteren tasvir, bu özelliğiyle Rıza Abbasi minyatürlerinden ayrılır. Dolayısıyla Fogg Art koleksiyonundaki *Şah Abbas ve sakisi* konulu tasvir gibi, incelenen tasvirin de Rıza Abbasi tarafından taslağı çizilip, daha sonra tamamlanmış olma ihtimali vardır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

97, no:36. Dijital yayını için bkz: https://www.harvardartmuseums.org/collections/object/216106?position=1 Erişim Tarihi: 17/05/2018

[282] Bu tasvirin yakın benzeri olan bir albüm resminde (Bibiliotheque Nationale de Paris, Arabe 6077, y.10a. Bkz: https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc588995 Erişim tarihi: 17/01/2020) Rıza tarafından çizildiği ve 1701 yılında Muin Musavvir tarafından tamamlandığı yazılıdır. Bkz: Marianna Shreve SIMPSON (1980), **a.g.k**., s.96.

Resim 3.69: Kırda içki içen adam portresi, TSMK, H.2137, y.22a

Resim 3.70: Şah Abbas ve saki, albüm yaprağı, Safevi İsfahan, h.1042/m.1632-33 tarihli, Fogg Art Museum, John Goelet 1960.48

Katalog no. : 35 (Resim 3.71)

Yaprak no. : 22b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı renkte zemine sahip enli pervazın üç kenarında beş adet dilimli kartuş bulunmaktadır. Koyu yeşil ve krem rengindeki bu kartuşların üzeri altınla hatayi, rumi ve hançeri yapraklarla bezenmiştir. Bunların dışında kalan zemin ise altınla kayalardan çıkan, sık yapraklı hatayi motifleriyle süslenmiştir. Yapraktaki hat çalışmasını en içte, eserin iki yanında olmak üzere, açık pembe zemine altın kıvrım dallarda çiçek motifli birer pervaz; daha dışta ise yeşil zemine aynı süsleme anlayışında bir diğer dar pervaz çevrelemektedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmad

Dönemi : 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 21,3 x 11,6 cm

Tanımı : Satır aralarındaki *beynessütur* bezemede boyanmadan bırakılmış zemine altın kıvrım dallarda orta kısımları pembe, mavi, sarı renkli altınla boyalı hatayiler bulunmaktadır. Sayfanın alt ve üst köşeliklerindeki yazılı alanın etrafında altın zemine kıvrım dallarda kırmızı, pembe, mavi ve sarı renklerdeki rozet çiçek ve hatayi benzeri çiçekler görülmektedir. Üst köşelikte *Allah u Ekber*; alttakinde ise *Asğaru'l ibâd İmâd (Hakir kul İmad)* şeklindeki ketebe kaydı yer almaktadır. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Men ki bâşem der ân ẖâṭırâṭet gozerem
Lütfhâ mî konî ey ẖâk-ı deret tâc-ı serem
Dilberân ber nevâzist ki âmuẖt meger
Ki men în zan berfistân-ı tû hergiz borem"
(Ben varsam hatıralarda geçerim
Ey eşiğinin toprağı başımın tacı olan
Dilberler güzel şarkı söylemeyi kimden öğrendi)

Değerlendirme: Sayfada yer alan kayda göre hat çalışması İmâd isimli hattat tarafından hazırlanmıştır. Mir İmad h.960/m.1552 tarihinde Kazvin'de doğmuş ünlü bir hattattır. Hüseyni seyyidlerinden olan sanatçı önce İsa, sonrasında da Melik Deylami ustanın öğrencisi olmuştur. Kazvin'den Tebriz'e geçen İmad, bu şehirde de usta hattat Muhammed Hüseyin'den ders almıştır. Daha sonra Osmanlı şehirleri Hicaz, Halep ve Bağdat'a geçerek birkaç yıl burada kalmış, buradan Horasan'a,

sonrasında Herat'a geçmiş ve son olarak da Kazvin'e dönmüştür. Gittiği şehirlerde sanat hamileri için eserler hazırlayan hattat, Horasan ve Mazandaran'da himayesi altında olduğu Ferhad Han'ın (ö.1598) Şah Abbas tarafından öldürülmesi üzerine, h.1008/m.1599-1600 tarihinde Şah Abbas'ın himayesinde İsfahan'da çalışmaya başlamıştır. Sanatçı h.1024/m.1615-16 yılında İsfahan'da maruz kaldığı bir suikast sonucunda ölmüştür.[283]

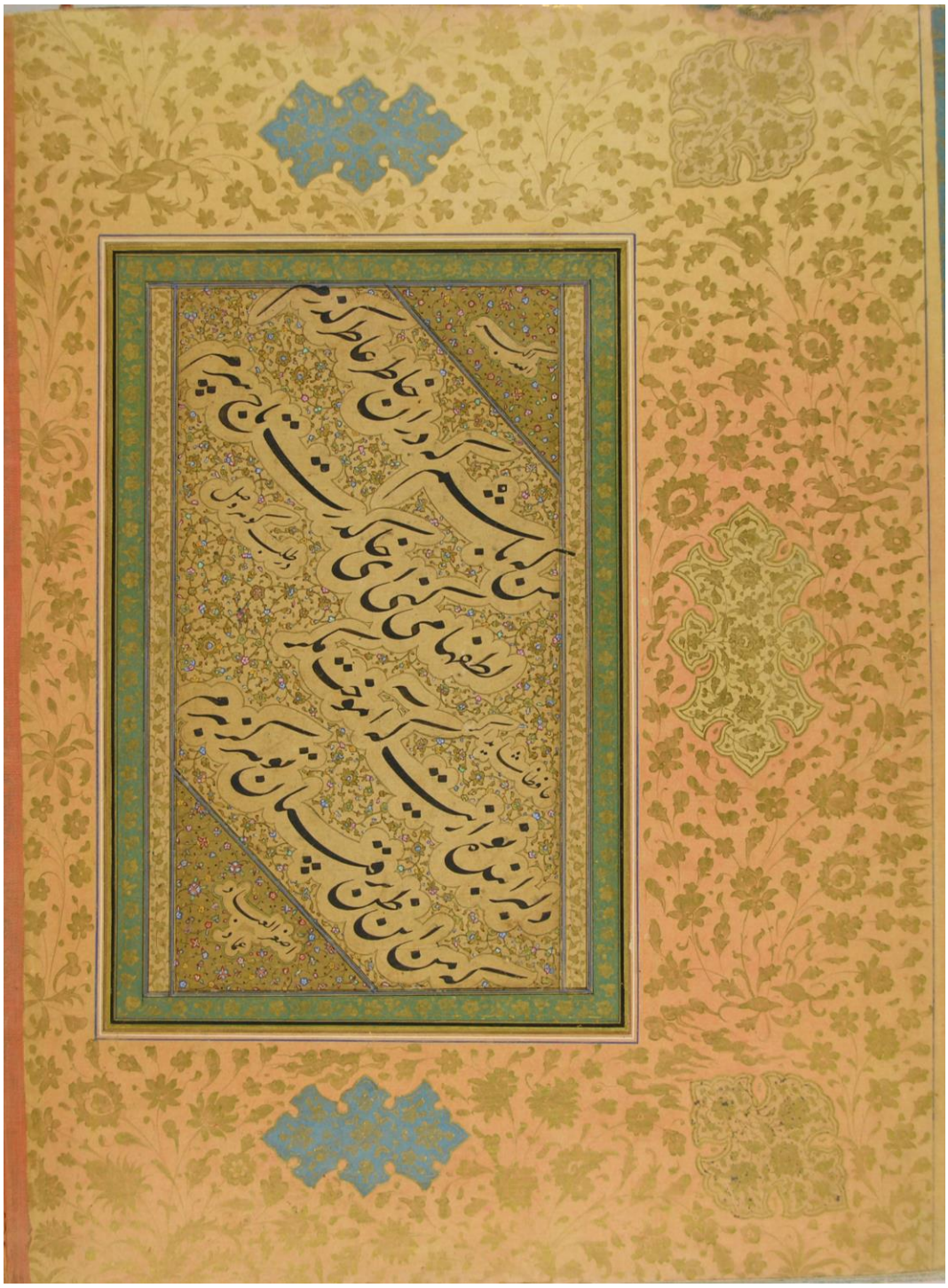
Çeşitli şehirlerde çalışıp eserler veren Mir İmad'ın bu çalışması tarih taşımamaktadır. Dolayısıyla hattatın bu çalışmasının İran'ın hangi şehrinde hazırlanıp albüme dahil olduğu belirlenememektedir. Hatattın Osmanlı, Safevi ve Babürlü murakkalarında imzalı hat çalışmaları bulunmaktadır. Özellikle İran'da Zend ve Kaçar döneminde Babürlü murakka yapraklarını dahil ederek yeniden düzenlenen iki albümde İmad imzalı çok sayıda kıt'a ve karalamaya rastlanmaktadır.[284]

Hat çalışmasının üst köşelik tezhibi, albümdeki 1622-23 tarihli hat çalışmasının (y.19a) üst köşeliğiyle aynı tezhip üslubundadır. 17. yüzyıl başı tezhip özellikleri gösteren bu kısımlar albüm hazırlanırken yapılmış olmalıdır. Dolayısıyla bu kıt'anın da, y.19a gibi, albüme 1609 tarihinden sonra eklenmiş olma ihtimali vardır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[283] V. MINORSKY (1959), **a.g.k.,** s.167-168; Cl. HUART, **a.g.k.**, s.239-242. Ayrıca hattatla ilgili detaylı bilgi için bkz: Kambiz ESLAMİ, "Emad Hasani, Mir, Emad-al-Molk" **Encylopedia Iranica**, S.8, Fas.4, New York, s.382-385.

[284] Bu murakkalardan *St. Petersburg albümü*nde İmad imzalı toplam yüz doksan sekiz adet hat çalışması bulunmaktadır. Bkz.: Oleg F. AKIMUSHKİN (1996), **a.g.k.,** s.22. Tezde incelenen diğer albümde de hattatın imzalı bir hat çalışması (İÜK FY. 1424, y.5b) bulunmaktadır. Bkz: kat. no: 77.

Resim 3.71: İmad imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.22b

Katalog no. : 36 (Resim 3.72)

Yaprak no. : 23a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı zeminli enli pervazın üç kenarında koyu yeşil ve krem renginde beş dilimli kartuş yer almaktadır. Bunların üzeri altınla hatayi, hançeri yaprak ve rumilerle; kartuşların dışında kalan kısımlar ise altınla hatayiler, küçük çiçekler ve yapraklarla süslenmiştir. Yapraktaki hat çalışmasını en içte iki yanda olmak üzere pembe zemine altınla boyalı çiçek ve yaprak motifleriyle bezeli birer pervaz; bunun dışında da aynı süsleme anlayışındaki yeşil zeminli bir diğer dar pervaz dolaşmaktadır.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Nurullah el-Hüseyni

Dönemi : h.996/m.1587-88

Ölçüsü : 20,7 x 10,5 cm

Tanımı : *Beynessütur* düzende bezemeli kıt'anın satır araları boyanmadan bırakılmış zemine altın kıvrım dallar üzerinde yer yer pembe, mavi, altın, sarı renklerle boyanmış hatayiler, hançeri yapraklar ve pembe, mavi, kırmızı renklerde bahar çiçeklerinden oluşmaktadır. Sayfanın alt ve üst kısımlarındaki köşeliklerde, yazılı kısımların etrafı altın zemine mavi, pembe ve kırmızı küçük çiçeklerle bezenmiştir. Alt kısımdaki köşelik içerisinde *Nurullah el-Hüseyni 996* şeklinde ketebe kaydı yer almaktadır. Sayfada bulunan dizeler ise şu şekildedir:

"Cihânet bekâm ve felek bâred
Cihân âferinet nigâh dâret
Bekâm-ı tû bâd heme kâr-ı tû
Hodâvend-i gitî nigâhdâr tû"

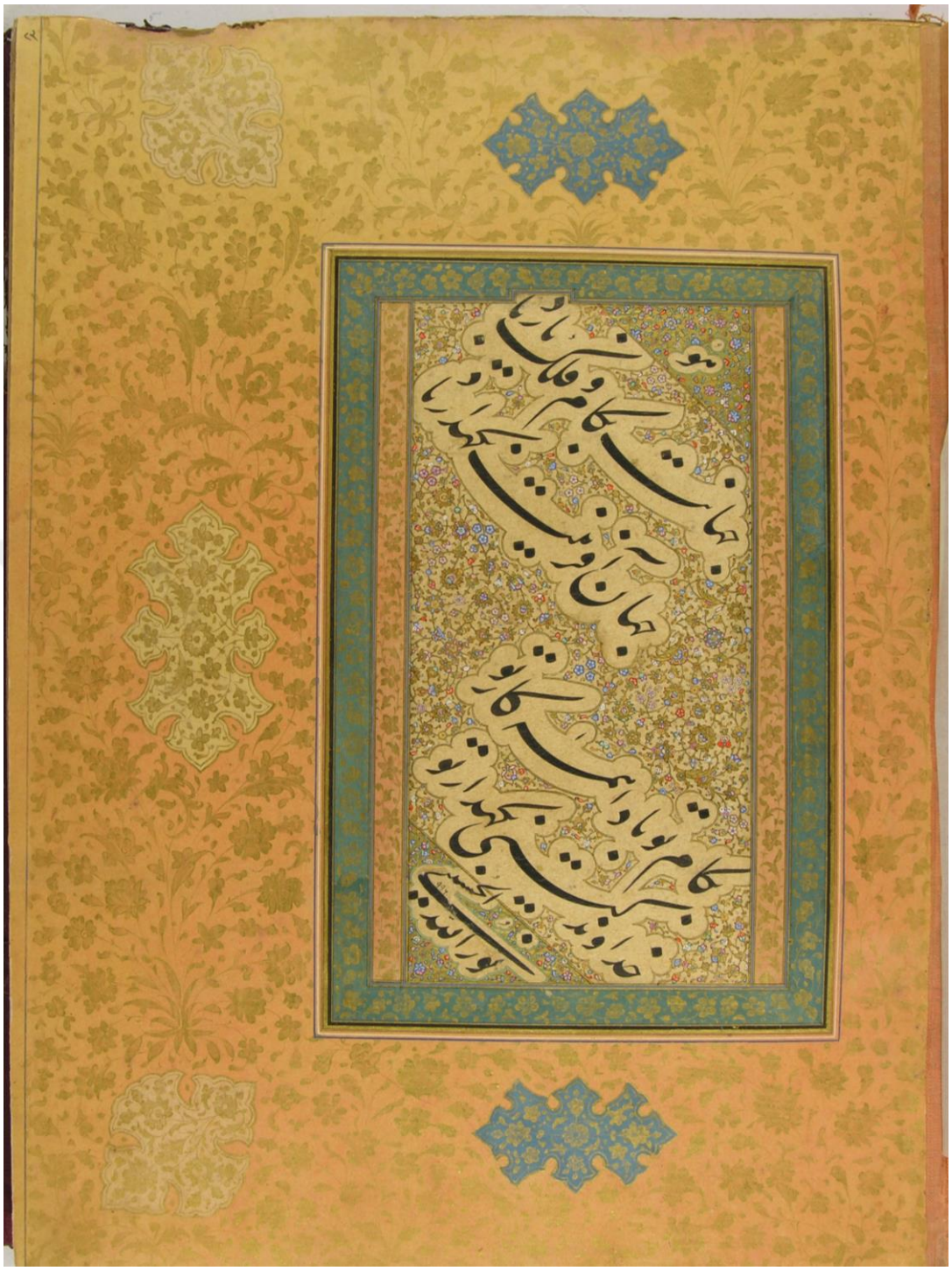
(Dünya da mesut ve bahtiyar ol
Cenabı Hakk seni her türlü beladan sakınsın
Bütün işlerin senin hayrına olsun
Alemlerin rabbi muhafaza buyursun seni)

Değerlendirme: Sayfanın ketebe kaydına göre bu çalışma Nurullah el-Hüseyni isimli hattat tarafından h.996/m.1587-88 tarihinde hazırlanmıştır. Nurullah isimli

hattata kaynaklarda Mir İmad'ın öğrencisi olarak rastlanmaktadır.[285] Bunun haricinde hayatı hakkında bir bilgiye ulaşılamayan sanatçının bu hat çalışmasının ustası Mir İmad'a ait kıt'ayla (y.22b) karşılıklı düzenlendiği görülmektedir. İki kıt'anın tezhibi de oldukça yakın anlayışta olup 17. yüzyıl başlarına aittir. Dolayısıyla sayfanın tezhipleri daha sonraki bir tarihte, muhtemelen albüme yerleştirilirken yapılmış olmalıdır. Ayrıca, diğer iki yaprak gibi (y.19a ve 22b) bu yaprağın da tezhip özellikleri sebebiyle, 1609 tarihinden sonra albüme eklenmiş olma ihtimali vardır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[285] C. HUART, **a.g.k.,** s.254.

Resim 3.72: Nurullah el-Hüseyni imzalı ve h.996/m.1587-88 tarihli kıt’a, TSMSK, H.2137, y.23a

Katalog no. : 37 (Resim 3.73)

Yaprak no. : 23b

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervaza krem rengi zemine açık – koyu yeşil ve pembe renkte beş dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bu kartuşların üzeri altınla hatayi ve rumilerle; bunların dışında kalan alan ise altınla kayalardan çıkan sık yapraklı hatayi motifleriyle bezelidir. Yapraktaki tasviri en içte alt ve üst kenarlarda olmak üzere, yeşil zemine altınla boyalı yapraklı helezoni dallı birer pervaz; bunun etrafında pembe zemine altınla çiçek ve yaprak sıralı bir diğer pervaz ve en dışta yine yeşil zemine çiçek ve yaprak sıralı bir dar pervaz dolaşmaktadır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Sultanın meclisi

Tekniği : *Nim kalem*

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 16. yüzyıl sonu

Ölçüsü : 18,5 x 11,4 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Bir iç mekanda canlandırılan tasvirde sahnenin ortasında, iki yanında birer melek figürü bulunan bir kemerin altında sultan figürü yer almaktadır. Kendisine doğru yönelen hizmetkârlardan dolayı sultan olduğu anlaşılan bu figür dizlerinin üzerine oturmuş ve kendisine doğru bir şahin tutan hizmetkârına yönelmiş şekilde betimlenmiştir. Sultan figürünün c*ame*sinin sağ omzunun altından bağlı olması, onun Müslüman olduğuna işaret etmektedir. Sağ tarafta bir figür sultanın önünde diz çökmüş ve elindeki tabağı uzatırken, sol tarafta bir diğer figür de ayakta beklerken tasvir edilmiştir. Bu figürün hemen yanında elinde rulo tutan başka bir hizmetkâr figürü yer almaktadır. Sahnenin önünde biri tef ve diğeri tambur çalan iki figür, üzeri içki ve yiyeceklerle dolu bir masayla minderler ve kollarını önünde kavuşturmuş bir diğer figür yer almaktadır. Arka planda perspektifle verilmiş mimari detayların görüldüğü tasvirin en önünde yatmış pozisyonda bir köpek figürü bulunmaktadır.

Değerlendirme: Bu tasvire benzer bir örnek Babürlü dönemine ait 1556-1605 yılları arasına tarihlenen *Hanım ve hizmetkarı* konulu tasvirdir (Resim 3.74).[286] *Nim kalem*

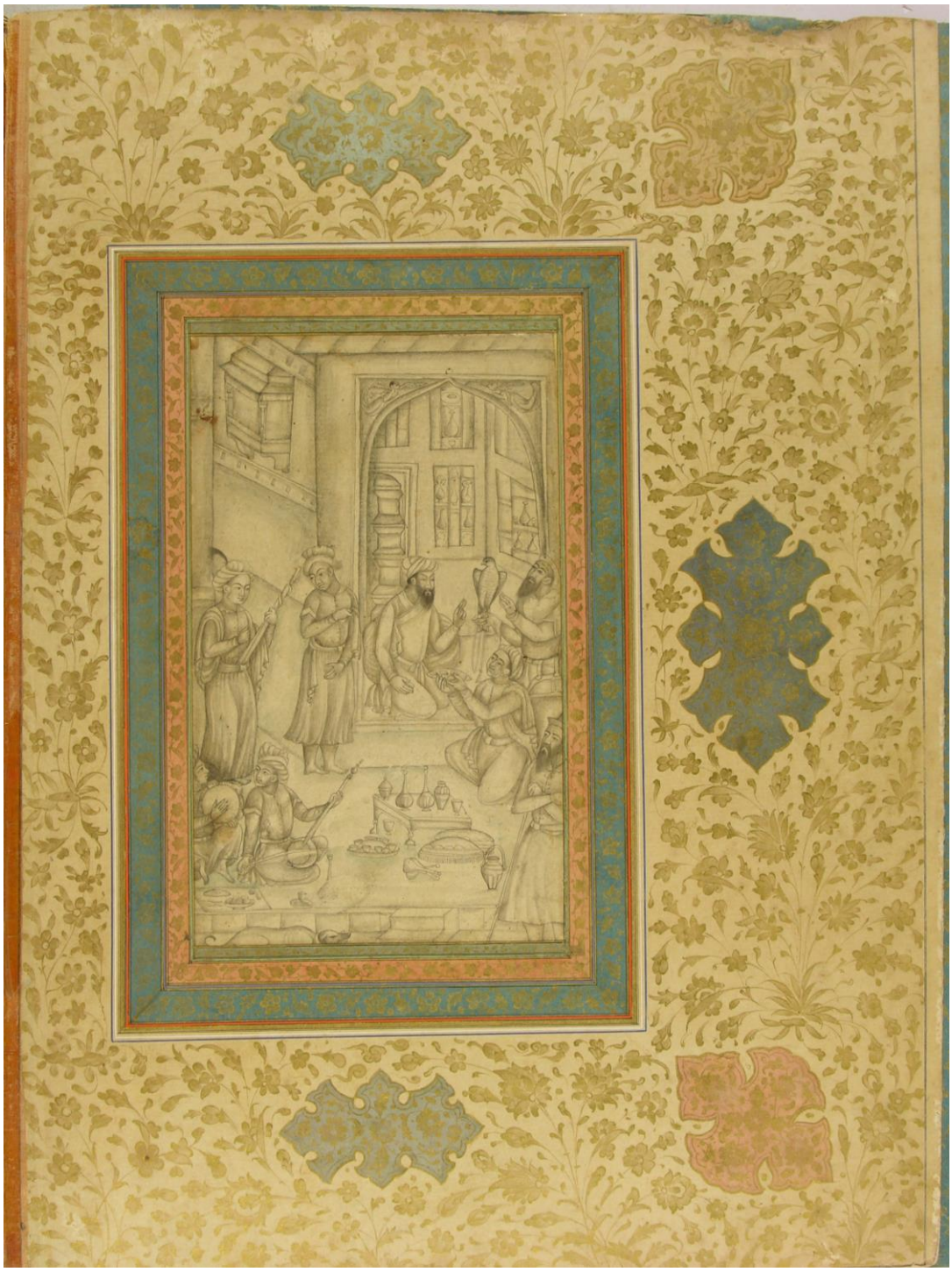
[286] Victoria and Albert Museum, IM.284-1913. Katalog bilgisi ve görsel için bkz: http://collections.vam.ac.uk/item/O405620/drawing-unknown/ Erişim tarihi: 18/05/2018

tekniğinde yapılmış bu örnekte bir hanım ve etrafında kendisine çeşitli belgeler sunan figürler canlandırılmıştır. Bu bakımdan kompozisyon olarak iki tasvir arasında yakın benzerlik bulunmaktadır. Ayrıca kemer ve niş gibi detaylara sahip mimarinin sahneye yerleştirilişi; bunların perspektif kurallarına göre verilişi ve figürlerin kıyafetlerindeki yoğun gölgelendirme gibi teknik detaylar da benzer anlayıştadır. Babürlü dönemi *nim kalem* tekniğindeki tasvirlerde[287] genellikle Avrupa gravürlerinden alınmış konular betimlenmiştir. Özellikle 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başlarında, Babürlü musavirler tarafından hazırlanan Hıristiyan temalı gravürlerin kopya ve uyarlamaları çoğunlukla bu teknikte yapılmıştır.[288] İncelenen örnekte ise, Müslüman bir beyin (sultanın) eğlencesi resimlenmiş olup, tasvir üslup özellikleri açısından da 16. yüzyıl sonu Babürlü dönemine işaret etmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[287] Babürlü döneminde hazırlanan *nim kalem* adı verilen yarı renklendirilmiş mürekkep resimlerinde Safevi döneminden farklı olarak daha yoğun bir gölgelendirme tekniği kullanılmıştır. Bunlar Avrupa resim tekniklerini kullanarak gravürleri en iyi şekilde kopya etme eğilimindedir.

[288] Bu dönemin Kesu Das ve Kesu Kurd gibi meşhur sanatçıları Hıristiyan ikonografisinden alınmış konuları sıklıkla canlandırmışlardır. Bkz.: Milo Cleveland BEACH, "Mughal Painter Kesu Das", **Archives of Asian Art**, S.30, 1976, s.35-52.

Resim 3.73: Sultanın meclisi, TSMK, H.2137, y.23b

Resim 3.74: Hanım ve hizmetkârı, Albüm yaprağı, Victoria and Albert Museum, IM.284-1913

Katalog no. : 38 (Resim 3.75)

Yaprak no. : 24a

Yaprak kenar bezemeleri : Krem rengi zemine sahip enli pervaza açık pembe ve yeşil renklerde beş dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bunların üzeri altınla hatayi ve rumilerle; kartuşların dışında kalan pervaz alanı ise altınla küçük kayalardan çıkan hatayi motifleriyle bezelidir. Yapraktaki tasviri en içte alt ve üst kenarda olmak üzere altın zeminli birer pervaz; bunun etrafında pembe zemine altınla çiçek ve yaprak bezemeli bir dar pervaz ve en dışta da yeşil zeminli ve aynı süsleme anlayışına sahip olan diğer bir dar pervaz kuşatmaktadır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hz. Meryem ve çocuk İsa

Tekniği : *Nim kalem*

Üslubu : Dekkan Sultanlığı, Bicapur

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 18,5 x 11,2 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Altın ve beyaz renkteki alevi andıran bulutların olduğu mavi bir gökyüzü, tepeliklerde sıralanan gür ağaçlar ve bunların belli belirsiz çeşitli yapılarla verilen doğa manzarasının önünde bir ağacın altında, koyu yeşil bir çayırın üzerinde bir kadın ve çocuk figürü yer almaktadır. Oturur pozisyondaki kadın figürü kenarları altınla verilen yakalığı, küpeleri, kolyeleri, bileziği, başında uzun örtüsü ve beyaz uzun elbisesiyle çıplak ayaklı olarak betimlenmiştir. Bu kadın figürü arkası dönük, yüzü profilden görünür şekildeki çocuk figürünü iki eliyle kavramıştır. Çocuk figürü de elindeki kitabı açarak kadın figürüne gösterir şekilde tasvir edilmiştir.

Değerlendirme: Bu tasvirin çok yakın bir benzeri Freer Galley of Art koleksiyonundaki bir murakka sayfasında bulunmaktadır (Resim 3.76).[289] Doğa elemanlarının hemen hemen aynı şekilde verildiği bu minyatürde kadın ve çocuk figürü de kompozisyona aynı duruşta yerleştirilmiştir. Figür tiplerindeki ve bazı kıyafet detaylarındaki farklılıklar dışında bu iki tasvir birbirinin kopyası şeklindedir.

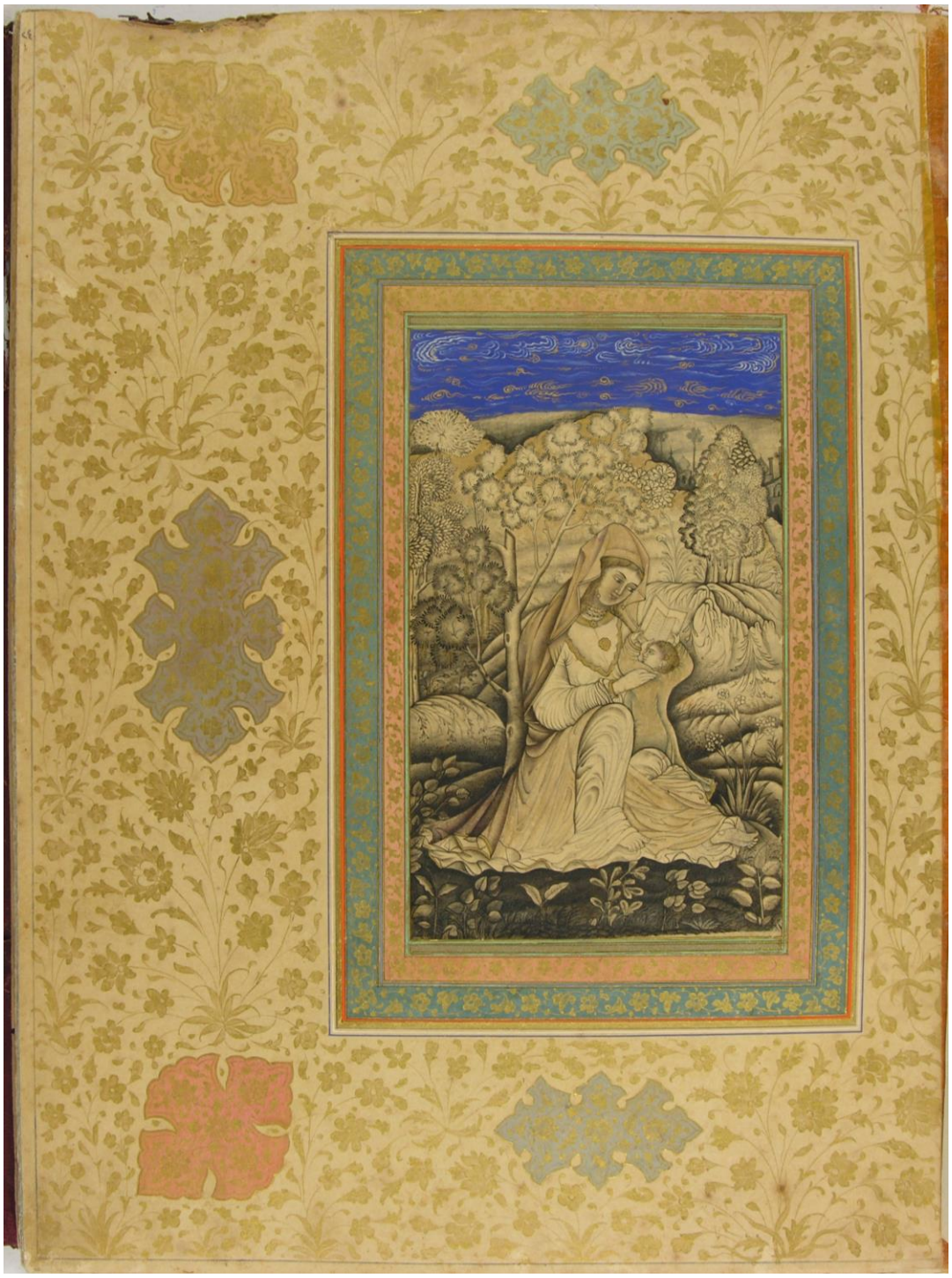
[289] Bu eserin yayınlandığı kaynaklar için bkz.: Milo Cleveland BEACH, **Imperial Image: Paintings for the Mughal Court**, Freer Gallery of Art: Washington D.C., 1982, s.211; aynı yayının 2012 yılı baskısı, s.180; Esin ATIL(1978), **a.g.k**., s.129; M. ZEBROWSKI (1983), **a.g.k.,** s.104.

Zebrowski tarafından Dublin ressamı olarak isimlendirilen musavvire atfedilen bu tasvirin[290], bu kaynakta ve diğer kaynaklarda 17. yüzyıl başında Bicapur'da hazırlandığı, Hz. Meryem ve çocuk İsa'yı betimleyen Avrupalı eserlerin etkisi altında olduğu belirtilmektedir. Bicapur'un Cizvit misyonerlerinin yaşadığı Goa şehrine komşu olması Hıristiyan ikonografisi temalı eserlerin bu şehrin sınırlarına girmesini ve Bicapurlu sanatçıların bu eserleri tanıyıp sıklıkla benzerlerini hazırlamalarını sağlamıştır. İncelenen tasvirin ve kaynaklarda Hıristiyan ikonografisine ait olduğu belirtilen Freer tasvirinin birbirlerinin nerdeyse aynısı olmaları bu iki tasvirin Avrupalı bir gravürden veya yağlıboya resimden kopya edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

İncelenen tasvir, ayrıca, figür tipleri ve mavi gökyüzündeki alevi andıran beyaz ve altın yaldız bulutlar gibi üslup özellikleri bakımından, albümdeki Bicapur minyatürü olduğu düşünülen diğer bir tasvirle (y.19b) benzerlik içerisindedir. Bu bakımdan iki tasvirin aynı sanatçıya ait olabileceği düşünülmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[290] M. ZEBROWSKI (1983), **a.g.k.**, s.104. Bu tasvir Beach tarafından da Babürlü başkentinde ve Dekkan'da faaliyet göstermiş olan ünlü musavvir Faruk Bey'e atfedilmektedir. Bkz: M. C. BEACH (2012), **a.g.k.**, s.180.

Resim 3.75: Hz. Meryem ve çocuk İsa, TSMK, H.2137, 24a

Resim 3.76: Hz. Meryem ve Çocuk İsa, Albüm yaprağı, Freer Gallery of Art, F1907.155

Katalog no. : 39 (Resim 3.77)

Yaprak no. : 24b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu yeşil zeminli enli pervazın üzerine açık yeşil, pembe ve krem renginde beş adet dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bu kartuşların zemini altınla boyalı dallar üzerinde rumiler ile hatayi motiflerinden oluşan kompozisyonla kaplanmıştır. Kartuşların dışında kalan pervaz alanında ise altınla verilmiş küçük kayalardan çıkan sık yapraklı hatayiler ile iri boyutlu çiçekler görülmektedir. Dar pervaz ise krem rengi zemine altın sarmal rumi ve çiçek motifi bezemelidir. Pervaza yerleştirilen dizeler şu şekildedir:

(**üst kısım**)

"Deliri koned bâ men ân nâ delir
Çu gûr-i gorâzende bâ şerze şir
Sereş liken ângeh derâyed zi hâb"
(Cesaret edip benimle o korkak
Yırtıcı aslandan kaçan zebra gibi
Ancak uykudan kalktığında)

(**sağ kısım**)

"Ki şir ez âteş hurde bâşed kebâb
Buved hâye-i murg saht u girân
Ne bâ putk u hâyesk-i âhengerân"
(Aslan kebabını ateşten yemiş
Kuşun yumurtalara sert ve muhkem olur
Demircilerin çekici hayeski ile kırılmaz)

(**alt kısım**)

"Şeved bâ buzurgân çünin bedsegâl
Be evvel kadah derdi âred be-piş
Guzâred şukûh-i men u şerm-i hiş"
(Büyükler ile böyle kötü niyetli mi olur!?
İlk kadeh ile sarhoş olan
Benim şevketimi ve kendi hayasını göz ardına bırakan!)

(**sol kısım**)

"Be hud neng râ rehnümûni kunem

Ki piş-i zebûnân zebûnî kunem

Eger hud şeved gargi der zehr-i mâr

Nehâhed neheng ez vezag zinhâr"

(Kendime onursuzluğu reva mi göreyim!?

Alçakların yanında alçaklık mı edeyim!?

Eğer yılan zehrinde boğulursam bile

Bir neheng asla bir kurbağadan iman ve yardım istemez)

Yaprakta yer alan eser : El yazması içi tasarlanmış bir yaprak

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl başları

Ölçüsü : 17 x 11,8 cm

Tanımı : *Nesta'lik* hatla yazılmış metin dört sütun halinde on sekiz satırdan ibarettir. Sütun aralarındaki dikey boşluklara yapılmış olan altın helezoni dallar ve yapraklar sayfadaki bezemeli tek alanı oluşturmaktadır. Sayfada yer alan metin şöyledir:

"Çû boved ez cevânî diger baḫşî

Hemân cânib âbî dâştî

Bedîd âmed ez berdbârî setîz

Dil ez kine der geşt ez kine-i tîz

Ez ḫan pes ki ber kîne râh yâft

Ser ez costen-i mihr ber mâ şod

Der ebed beğorîden âvâz-ı kûs

Felek ber dûhân dâd bûs

Şobân ra ayine-i pil est

Hemîşâne ber poşt-i pilân nişest

Ber âvered ḫar-i mihrevârân şîr

Dimâğ ez ez dem-i gâv dem geşte

Çenân âmed ez nây-ı terki ḫurûs

Ki ez nây-ı terkân berâvered cûş

Tarâkî ki ez maḳar ḫâste

Birûn refte zî în ṭâḳ

Merâ hüner dâredîm emrûd
Zı în göftî ez yek diger ber derid
İsrâfîl sûr-ı ḳıyâmet dehed
Ğubâr-ı zemîn ber hevâ râh best
İnân-ı selâmet birûn şod zı dest
Zı bes kerd ber târik terk dezîn
Zemîn âsumân âsumân şod zemîn
Ciger tâb şod narehâ-yı bülend
Gıluvgîr şod halkahâ koned
Zı tâb-ı nefes ber hevâest miğ
Cihân suḫt ez âteş-i berḳ-i tîğ
Zı bes aṭr-ı tîğ ber ḫûn û ḫâk
Dimâğ-ı hava pur şod ez cân-ı pâk
Sipehdâr-i İrân hem ez subh-ı bâm
Ber ârâst leşker bâz tamâm
Noḫostîn saf sînezâr kerd
Saf-ı meysere hem ber ârâst cost
Yeki kûh ki zı pûlâdest
Ki pûşide şod rûy-ı ḫûrşîd ve mâh
Zı ḳalbi ki çûn kûh pûlâd bûd
Penâhende râ ḳale âbâd bûd
Diger taraf leşker âred rûm
Ber ârâst leşker çû naḫli zi mûm
Râh ve selb dâd ḫanende râ
Kavm-ı kurd poşt-i penâhende râ
Çep u râst ârâst ez terk u tîğ
Çû ârâyiş-i gulbun ez eşk-i miğ
Pes û poşt râ kerd çûn ḫâr kûh
Ber engiḫt ḳalb-i süreyyâ şukûh
Çû ez her dû sû leşker ârâstend
Siyâset der âmed begerdenzenî
Zı çeşm-i cihân dûr şod rûşenî
Çû kû kerd sorḫ âteşîn geşt ḫâk
Zı şemşîr ber geşte câni ne bûd

Ki der ğâr-ı û ejderhâyi nebûd

Zemin ḫaste ez tîrkeşân feşân

Şode âble dest-çekân keşân

Çenân germ şod âteş-i kârzâr

Ki ez na'l-ı esbân râned”

(Güçlü ve kuvvetli bir gençsin

Sabrın ve direncin herkese malum

Gönül kinden karardı soldu

Sevgiye bir yol bulamadı

Sonsuza kadar kin çanı çalıp duracak mı?

Felek dumanları perken

Çobanlara fil oldu sürü

Daima filler binerler

Aslan sevgi eşeklerini kovalar

Dimağ ineğin nefesinden soludu

Neyin sedasından horoz mest oldu

Coştu, kendinden geçti ve öttü

Bu kubbeden çıktı

Benim hünerim var bilirim

Bunu söyler ve diğerlerinden yüzüm çeviririm

İsrafil kıyamet suruna üfler

Yeryüzünün toprakları havaya saçılır

Selamet yuları artık çıkar elden

Yolu üstünde durmamak gerek artık

Yer göğe, gök yere döner

Ciğer yoruldu inler durur

Boğaz tıkandı, halka halka oldu

Nefesler bitap düştü, kesildi

Kılıcın (şimşek) ateşinden dünya tutuşup yandı

Toprağa düşen kandan miskler yayılır

Havanın dimağı pak canlar ile doldu

Seher vaktinde İran'ın komutanı

Ordusunu hazırlayıp cenge hazır kıldı

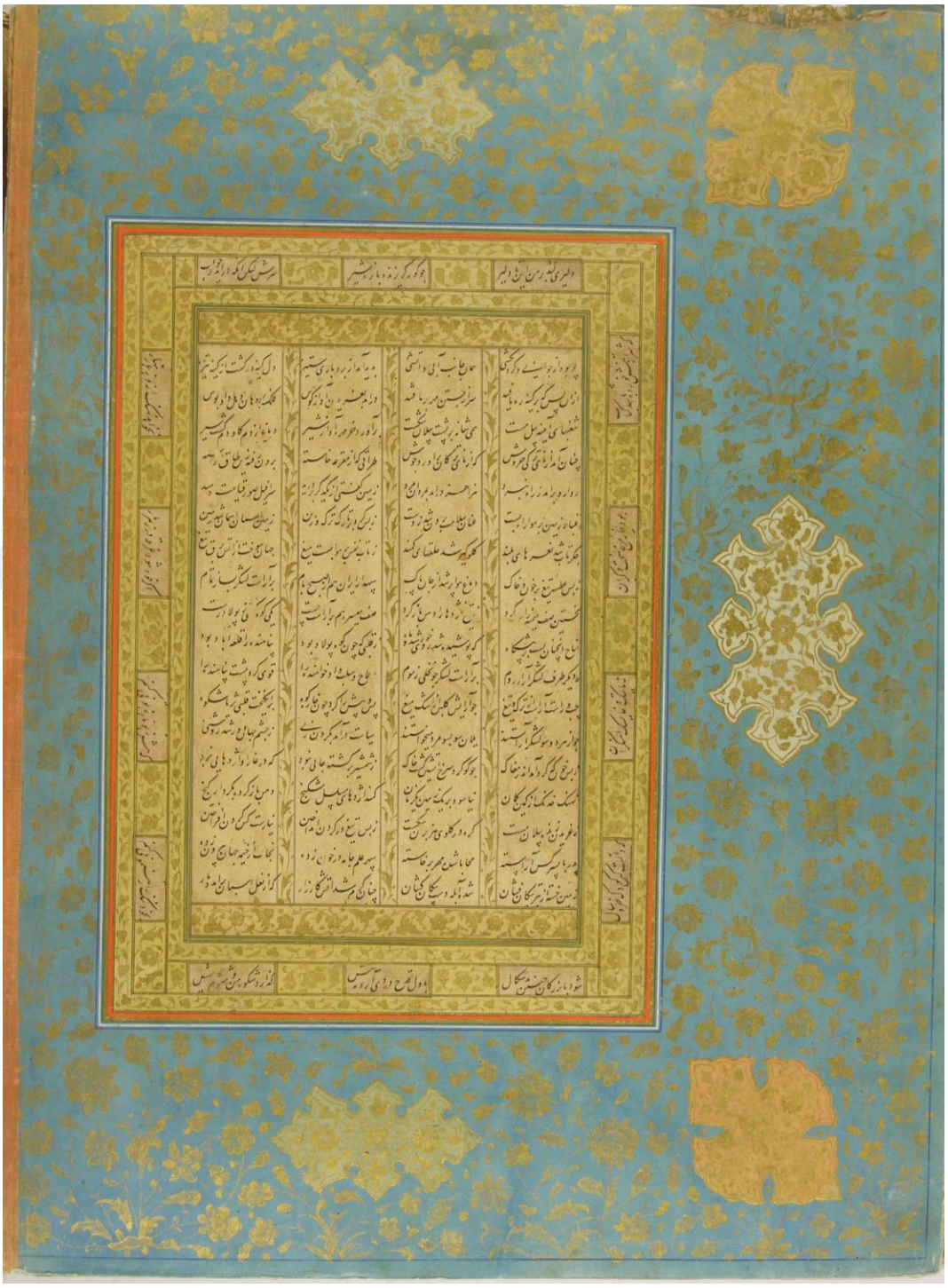
Ordunun ilk safı sinesini düşmana açtı

Sol cenah ordusu ise yayıldıkça yayıldı
Sanki çelikten bir dağ gibi ordusu
Ordunun çıkardığı tozdan dumandan güneş ve ay görünmez oldu
Kalpler çelikten bir dağdı
Sığınanlara bu ordu bir kale gibi oldu
Karşı taraftan Rum ordusu çıka geldi
Sanki balmumundan askerlerden oluşuyordu
Kürt kavmi sığındı onlara
Sağ ve sol süslendi kılıçlarla, oklarla
Sanki güneşin gözlerinde saçılan gül renkli ışıklardı
Önünü ve arkasını dağdan askerler kapladı
Süreyya yıldızının kalbi ihtişam kazandı
Her iki taraftan askerler dizdiler
Boyun vurma siyasetini tercih ettiler
Dünyanın gözündeki aydınlık söndü
Kılıçlar çarpışmaya başlayınca toprak ateş kesti
Kılıçtan kurtulan can yoktu
Ki onun mağarasında ejderha yoktu
Zemin okçuların mızraklarıyla sanki ayağa kalkmıştı
Savaş ateşi öyle bir alevlendi ki
Atların nallarından kıvılcımlar saçılıyordu)

Değerlendirme: Sayfada yer alan metin Nizamî *Hamsesi*'nin *Şerefname* adlı mesnevisinden *Dara ve İskender'in savaşı* bölümüne aittir.[291] Sayfada herhangi bir kayıt ve belirgin bir tezhip bulunmadığından dolayı bu yaprağın ait olduğu dönemi belirlemek güçtür. Sütunlar arasında kalan, cedvellerle sınırlandırılmış bölümlerdeki helezoni dal ve yaprak motiflerinin, albümün bazı yapraklarındaki dar pervaz bezemelerinde de görülmesi ve hat üslubunun önsöz satırlarına benzemesi bu metinlerin 17. yüzyıl başlarına tarihlendirilmesine yol açmaktadır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[291] Sayfadaki metnin ait olduğu eserin tespit edilmesindeki katkılarından dolayı Muhammed Taghi Hüseyni'ye teşekkür ederim.

Resim 3.77: El yazması için tasarlanmış bir yaprak, TSMK, H.2137, y.24b

Katalog no. : 40 (Resim 3.78)

Yaprak no. : 25a

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervaza koyu yeşil zemin üzerine açık yeşil, pembe ve krem renginde beş adet dilimli kartuş yer almaktadır. Bu kartuşların üzeri altınla irili ufaklı çiçekler ve rumilerle bezenmiştir. Bunların dışında kalan alanda ise yine altınla gür hatayi ve benzeri iri boyutlu çiçek demetleri görülmektedir. Yapraktaki çalışmayı en içte, alt ve üstte olmak üzere, sarmal yaprak ve çiçek sıralı birer dar pervaz kuşatmakta; bu pervazın etrafında da üzerleri altın sarmal dallarda küçük çiçek ve yaprak motifli bir pervaz yer almaktadır. Pervazlara, *Şahname* kahramanlarıyla ilgili yerleştirilen dizeler ise şu şekildedir:

(**üst kısım**)

"Ze Rûmî kocâ hîze ân dest-i zûr
Ki keştî burûn râned ez Ab-i şûr
Be-şûrâned evreng-i hurşîd râ"
(Rumi'den ne zaman kalkış beklenir ki
Gemi ne zaman su dışında sürülebilir ki
Güneşin tahtını sarsılttı)

(**sağ kısım**)

"Temennâ kuned cây-ı Cemşid râ
Be-târâc-i İran berâred elem
Taht-i Keyhüsrev u Câm-i Cem
Şukûh-i kiyân biş bâyed nehâd"
(Cemşid'in mevkini temenni eder
İran'ı yağmalamaya kalkar
Keyhüsrev'in Tahti ve Cemşid'İn Cam'ı
Kiyâni şevketine hürmet edilmeli)

(**alt kısım**)

"Kadem der hur-i hiş bâyed nehâd
Seg-i kist rûbâh-ı nâ-zûrmend
Ki şir-i jiyân râ resâned gezen"
(Adımlar kendi kabiliyeti kadar atılmalı
Zavallı Tilki kimin köpeği olup da

Yırtcı aslana zarar versin!)

(**sol kısım**)

"Ze şiran buved rubehan ra neva

Nehanded zemin ta negiryed hava

Tuhi-dest ku maye-dari kuned

Çu longist ku ra hevari kunend"

(Tilkilerin rızkları aslanların sayesindendir

Yer, hava ağlamayınca gülmez

Yoksul, zengin taklidini yaparsa

Halayda sallanan bez gibidir)

Yaprakta yer alan eser : El yazması için tasarlanmış bir yaprak

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 16,6 x 12 cm

Tanımı : Nesta'lik hatla yazılmış metin dört üzerindeki on sekiz satırdan oluşmaktadır. Sütun aralarındaki dikey boşluklar altın helezoni dallarla bezenmiştir. Sayfada yer alan metin şu şekildedir:

"Zı bes ḫun zedemi der registân

Hezâr atlas-ı rûmî efkened bâz

Ber engiḫt ez cihân rasteḫîz

Dû destâver dîde begûş borden

Ber deste şemşîri elmâs kun

Dû desti hemân migerâyed tîğ

Kez dû ḫısm râ cân sâye derîğ

Çû ber fereḳ-i pil âmedi hicreş

Furû riḫti zîr-i pâyeş sereş

Çû ber âb-ı deryâ gasb riḫti

Zı deryâ-yı âb âteş engiḫti

Çû seyri ki âteş zedem berzenet

Dem-i mâdiyân râ behem berzened

Bedârâ nemûdend ki ân sed şîr

Besâ şîr ki merkeb âvered zı ber

Kez ân pehlivân pil pehlû koned

Beleşker beguyed ki yekpâregi
Çenân dîde rey-i devlet sevâb
Ki leşker beconbed çû deryâ-yı âb
Heme mekr ve heme peyker zenend
Yekpâregi ber İskender zenend
Befermân-ı fermânde-i tâc u taḫt
Bekûşîd leşker becûşed saḫt
İnân-ı yek rikâbi ber engiḫt
Dû desti ender ared tîğ
İskender çû ğuğâ-yı bedḫâh
Zı ḫûd dest âzerem kûtâh dîd
Befermûd tâ leşker-i rûm nîz
Bedâden nedârend cân râ azîz
Bebendend ber düşmânân râh râ
Be ḫâk ender ârend bedḫâh râ
Çenân der cihân sâḫtend
Be şemşîr-i pûlâd ve tîz ḫodeng
Gozergâh kerdend ber mûr teng
Çû zenbûr kîli keşîdend nîş
Be zenbûre zenbûr kerdend rîş
Skender der ân dâvergâh sâḫt
Pey efserd mânend-i penç dıraḫt
Ber efkendend pîl-efkenî
Sûy-ı pîlîn şod cevâhir menî
Yekî zaḫm zed ber pehlivân
Kez ân zaḫm lerzîd pîr û cevân
Bederîd ḫoftân zırh pâre kerd
Amel bîn ki pûlâd bâ ḫâre kerd
Ve leykin şod âzerde der zîr-i zûr
Bezed tîğ ve bed ḫâh râ ser efkend
Dil-i ḫısm râ kerd der âncâ ḳıyâs
Ber ân şod ki ez ḫasm tâ bed gomân
Rehâyî dehed sine râ ez sinân
Diger bâr ez baḫt ümîdvâr

Pey efsered ber cây-ı ḫîş ustuvâr
Çû der fâl fırûzî-yi ḫîş dîd
Ber a'dâ-yı ḫûd dest-i ḫâheş dîd
Kâvî kerd der ceng bâz vey ḫîş
Bord âzmâyân-ı İrân sıpâh
Giriftend ber leşker-i Rûm râh
Zebûn geşt Rûmî rengârişân
Diger reh bemerdî feşârdend
Nerefte çûn kûh-ı emn ber cây
Benâmûs-ı râyet hemîdâştend
Ğanimet be bedḫâh negozeştend”

(O kadar kan döktüm ki
Yere sanki bin Rum atlası serildi
Yeryüzünde mahşer başladı sanki
İki savaşçı öne çıktı
Elerinde elmastan kılıçlar vardı
Ellerinde kılıçlar çarpışmaya başladı
Birbirinin canına kastettiler
Savaş başladı, kılıçlar ve oklar havada uçuştu
Deryanın suyu kana bulandı
Ateş denizinden ateş topları fırladı
Ateşler alevlenip göğe yükseldikçe
Hayvanlar oraya buraya kaçıştı
Yüz aslan çıkıp meydana
Bir nice yiğitler de korkudan kaçışmaya başladı
Bir komutan ileriçıktı ve dedi ki:
Devletin sahibi böyle hükmetmiştir
Ordunun deniz suyu gibi sıçramasını istemiştir
Savaş da hile de gerek, vuruşmak da
Hepsi birden İskender'e vurdular
Tac ve taht emirinin fermanıyla
Asker savaşa durdu ve coştu
İki elinde iki kılıç

İskender gibi salladı durdu
Elimden kendine bir zarar gelmeyeceğine emin oldu
İskender'in emriyle Rum ordusu
Canından vaz geçerek savaşa tutuştu
Düşmana yolu kapadılar
Hasmı toprağa serdiler
Eşsiz bir savaş çıktı
Çelikten kılıçlar ve sivri oklar havada uçuştu
Düşmana sıkışıp kaldı
Arı gibi soktular
Arıyı arı soktu
İskender çadırın kurup ferman verdi
Ordular filleri bile yere sermeye başladılar
Fillerin üzerindeki cevherler ortalığa saçıldı
Bir pehlivan yaralandı düştü
Onun yaralanmasından genç yaşlı herkes titredi
Zırhlar parça parça oldu
Kalktı ve düşmanın başını yere düşürdü
Hasmın gönlünden geçeni sen düşün
Zırhlar sineleri korudu
Herkes bahtını yoklar
İran ordusu Rum ordusunun içine doğru yayıldı
Rum askeri zebun oldu
Bayrağın namusuyla
Düşmana ganimet bırakmadılar)

Değerlendirme: Bu yaprak metin, yazı tipi ve sayfa düzeni bakımından taşıdığı benzerlikler sebebiyle, karşı yaprakla (y.24b) aynı yazma eser için hazırlanmış olmalıdır. Karşı yaprak gibi Nizamî *Hamsesi*'nin *Dara ile İskender'in Savaşı* başlıklı bölümüne aittir. Sayfanın sütun arası bezemeleri, karşı sayfa gibi, albüm hazırlanırken düzenlenmiş olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.78: El yazması için tasarlanmış bir yaprak, TSMK, H.2137, y.25a

Katalog no. : 41 (Resim 3.79)

Yaprak no. : 25b

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervaz koyu sarı renkteki zemin üzerine yeşil ve krem rengindeki beş adet kartuşla süslenmiştir. Bunların zemininde altınla boyalı hatayiler, hatayi benzeri büyük çiçekler ve yapraklar yer almaktadır. Kartuşların dışındaki kısımlarda ise altınla verilmiş etrafı yapraklarla çevrili küçük kayalardan çıkan hatayiler ve iri boyutlu çiçek kümeleri görülmektedir. Dar pervaz ise yeşil zemine koyu yeşil ve krem renginde kartuş sırasından oluşmaktadır. Bu pervazın tüm zemini, kartuşların üzerindekiler daha küçük boyutlu olmak üzere, altınla kıvrım dallarda çiçek ve yaprak motifleriyle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Elinde kadeh ve şişe tutan adam portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Safevi

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 18,5 x 10,4 cm

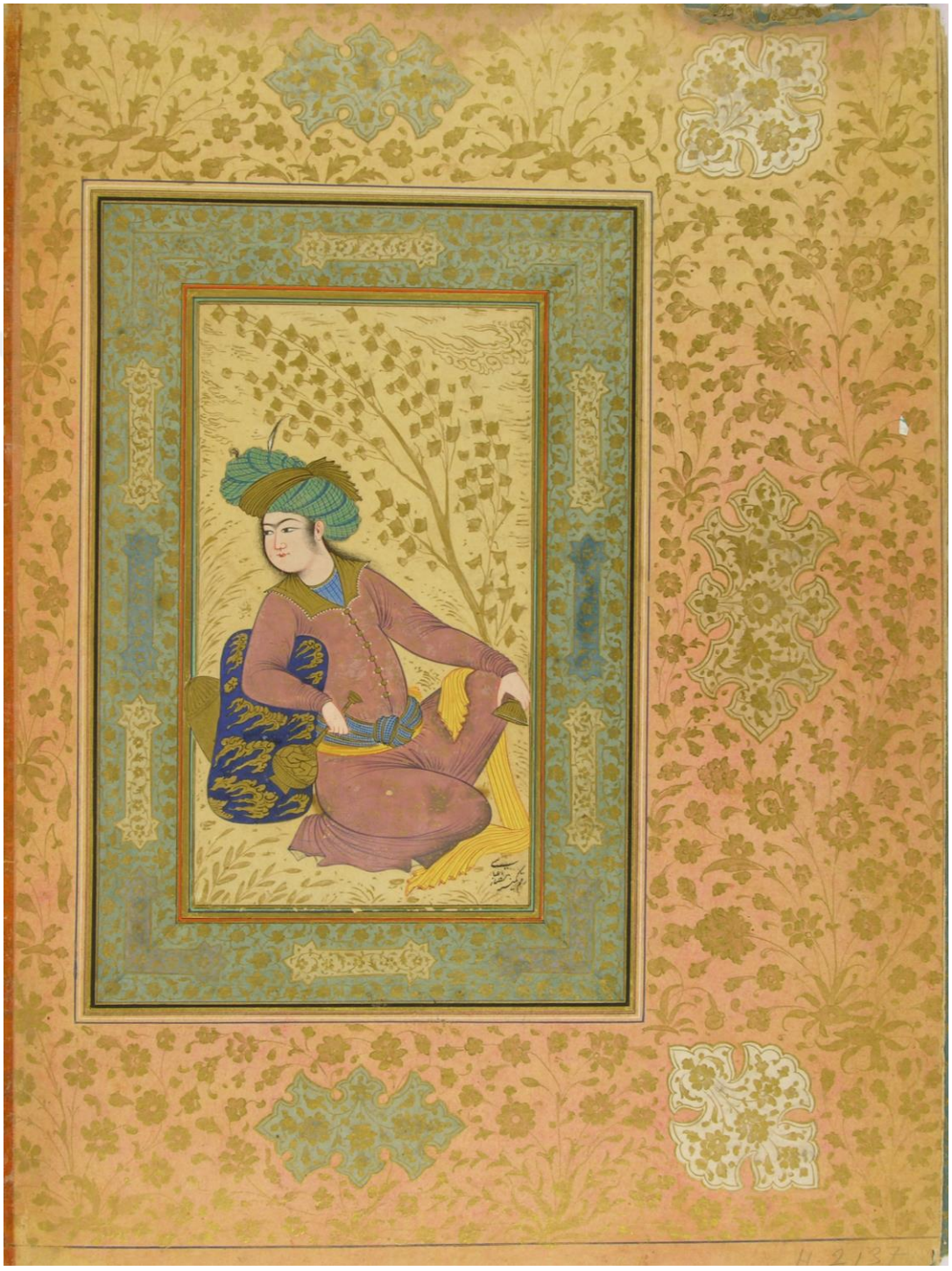
İmza/Mühür : Rakam-ı kemîne Rıza Abbasi

Tanımı : Altınla boyalı dörtgen yapraklı, diyagonal şekilde duran bir ağaç ve çeşitli bitkilerle tasvir edilen fonun önünde bir figür yer almaktadır. Lacivert zemine altınla boyalı bulut motifli bir mindere yaslanmış olarak oturan bu figür yüzünü sol tarafa çevirmiştir. Yeşil ve altın renklerde bir sarığı, mavi bir içliği, soluk pembe bir kaftanı ve mavi bir kuşağı bulunmaktadır. Sağ elinde bir kadeh sol elinde ise şişe tutmakta olup bunlar da altınla verilmiştir. Figürün sağ bacağının üzerindeki sarı renkli kumaş yere doğru uzanmaktadır. Bu kumaşın altında, tasvirin sağ alt köşesinde *rakam-ı kemîne Rıza Abbasi* (kul Rıza Abbasi'nin çizimi) şeklindeki sanatçı imzası okunmaktadır.

Değerlendirme: Bir genci kır manzarasında canlandıran bu tasvir Rıza Abbasi imzası taşımaktadır. Ortada birleşen kalın kaşlı, yuvarlak yanaklı ve gonca dudaklı figür tipi; sadece altınla verilmiş uçuşan dallar, bitkiler, alevi andıran bulutlardan oluşan doğa elemanlarıyla bu tasvirin Rıza Abbasi ekolünün üslup özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Kır manzarası içinde içki içen adam temalı tasvirlerin Rıza Abbasi'nin repertuarında olduğu bilinmektedir. Nakkaşın Abbasi ibaresiyle birlikte

görülen imzalı eserlerinin geç dönem çalışmaları olduğu bilinmektedir.[292] Dolayısıyla Rıza Abbasi'ye ait olduğu düşünülen bu tasvir de sanatçının 1600'lü yıllar veya sonrasında hazırladığı bir çalışması olmalıdır.[293]

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 3.79: Elinde kadeh ve şişe tutan adam portresi, TSMK, H.2137, y.25b

[292] Adel T. ADAMOVA (2000), **a.g.m.**, s.23.

[293] Bu tasvirin çok yakın benzeri için bkz: I. Stchoukine, **Les Peintures des Manuscrits de Shah Abbas I**, Paris, 1964, no.XLII.

Katalog no. : 42 (Resim 3.80)

Yaprak no. : 26a

Yaprak kenar bezemeleri : Yeşil zeminli enli pervazın üzerine açık pembe ve krem renginde beş adet dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bunların üzerleri altınla iri çiçekler ve yapraklarla süslenmiştir. Kartuşların dışındaki alanda ise altınla boyalı hatayiler ve uzun yapraklı çiçekler görülmektedir. Minyatürü en içte kiremidi rengi zemine altın sarmal dallarda çiçek ve yaprak sıralı bir dar pervaz, bunun üzerinde de krem rengi zemine altın helezoni dallar üzerinde çiçek motifli bir pervaz dolaşmaktadır. Bu pervaza *Şahname* kahramanlarının yiğitliğiyle ilgili dizeler yerleştirilmiştir:

(sağ kısım)

"Berîn ber neyâmed besî rûzgâr
Ki şud kuşte İsfendîyâr-i sevâr
Be-gîtî ezû Bahman âmed pedid
Tahmtan hemi dâşteş çun sezîd
Hunerhâ zi-Rüstem biyâmûht kerd"
(Günlerce bundan geçti
Süvari İsfendiyar'ın ölümünden
O'ndan dünyaya Behmen kaldı
Tamamen ona kendi evladi gibi baktı
Rüstem'den hünerler öğrendi)

(üst kısım)

"Yeli geşet bâ zûr u bâ destbord
Ço Guştâsp râ tîre-ter geşt rûz
Hemî nâme kerd û sû-yi Nîmrûz
Be Rüstem ki ey nâmver pîlten"
(Güçlü yiğit birisi oldu
Güştasb'ın durumu kötüleşince
Nîmrûz'a mektup gönderdi ki
Ey cihan namlısı pehlivan Rüstem)

(sol kısım)

"Zemâne kunûn tâc bested zi-men

Zi-men yâdigâr est Bahman tu râ
Hemî pend gûyed Berahman tu râ
Mer û râ hem ender zaman âyed âr
Tu hod pehlivan bâş u û Şehriyâr"
(Takdir şuan tâcı benden aldı
Benden Behmen sana yadigardır
Berahman sana nasihatlar verir
Ona da zamanın çektirdiği durumdan utanç gelir
Sen pehlivan ol ve o da padişah)

(alt kısım)
"Luhrâsb âmed be Guştâsb Şâh
Ki ferzend-i û bûd zibâ-yı gâh
Ezû 'amed İsfendîyâr-i delir
Ki rûbeh giriftî zi-çengâl-i şîr"
(Luhrâsb Guştâsb Şâh'ın yanına geldi
Ve onun oğlu dünya güzeli olduğunu haber verdi
Ondan İsfendîyâr dünyaya geldi
Tilkiyi aslanın ağzından alan birisi)

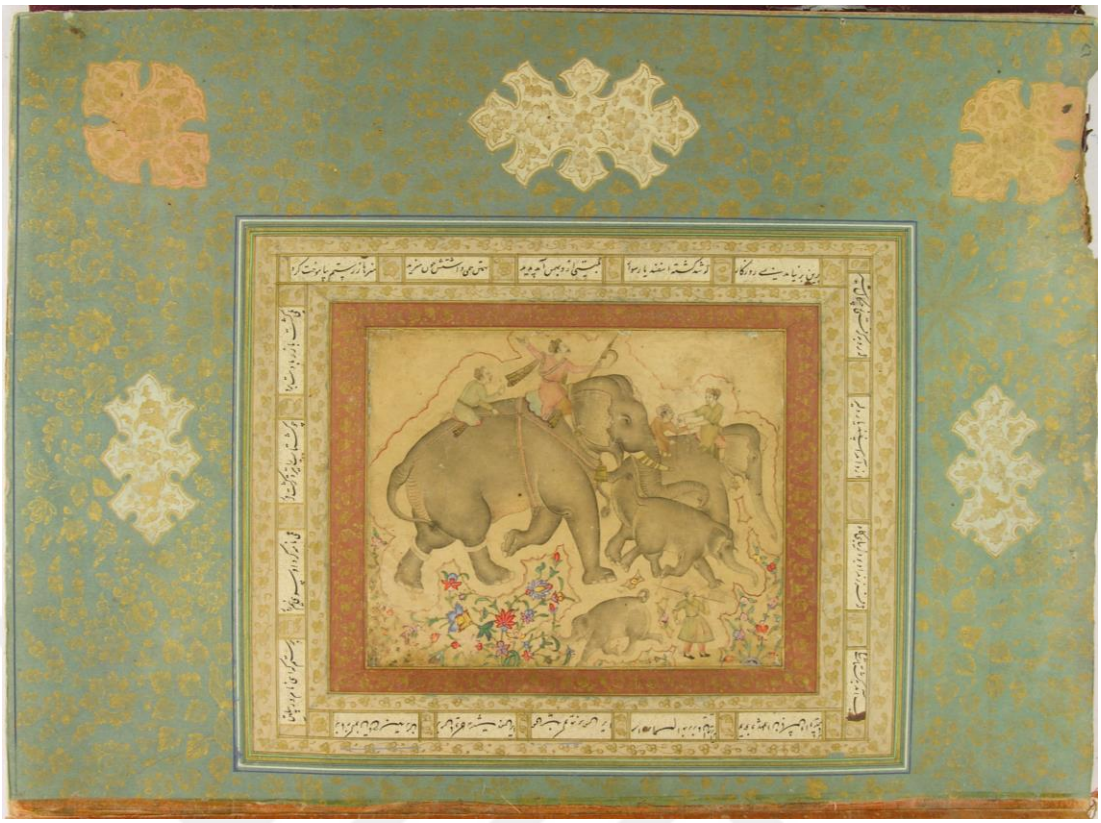
Yaprakta yer alan eserin adı : Filler üzerinde genç erkeklerin gösterisi
Tekniği : Minyatür
Üslubu : Babürlü
Dönemi : 17. yüzyıl başı
Ölçüsü : 14,6 x 12 cm
İmza/Mühür : -
Tanımı : Tasvirde irili ufaklı dört adet fil figürü ve bunlardan iki tanesinin üzerinde ikişer figür görülmektedir. Soluk tonlardaki pembe, yeşil ve turuncu renklerde giysiler içerisindeki bu figürlerden daha önde resmedilmiş filin üzerindeki iki figürden biri tek elini yukarıya doğru kaldırmış diğer elinle mızrak tutar şekilde diğer figür ise file tutunur durumda betimlenmiştir. Arkada görülen filin üzerindeki figürler ise birbirlerine doğru yönelmiş biri diğerine zincir verir şekildedir. Sahnenin önünde duran yavru bir filin yanında da omzuna sopa dayamış bir diğer figür görülmektedir. Fil ve insan figürlerinden oluşan bu

kompozisyon kırmızı renkte dendanlı şekilde çevrelenerek bu dendanların alt kısmındaki alan kırmızı, mavi, pembe ve yeşil renklerle verilmiş olan hatayiler ve iri boyutlu çiçeklerle süslenmiş; üst kısımlar ise boş bırakılmıştır.

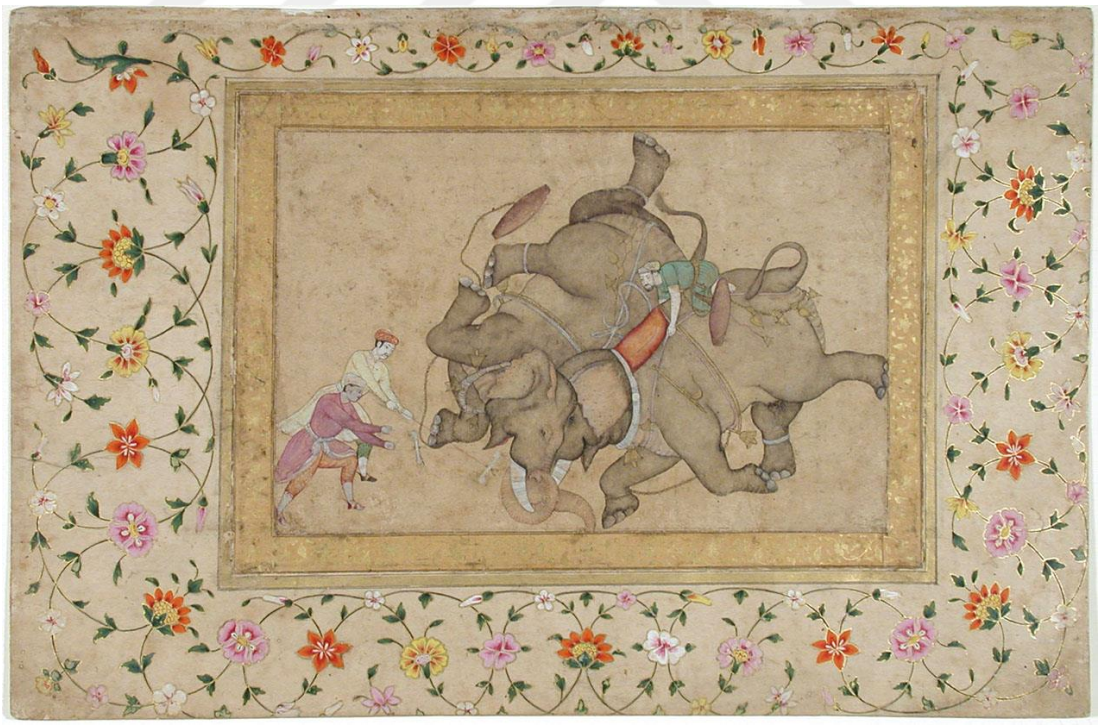
Değerlendirme: Figür tipleri ve seçilen konu itibariyle Babürlü dönemine ait olabileceği düşülen bu minyatürün bir benzeri Cihangir dönemi, 1610 tarihli *fil dövüşü* konulu tasvirdir (Resim 3.81).[294] Babürlü döneminin en popüler konularından birinin seçildiği bu iki tasvirde boyanmamış zemin üzerinde sadece insan ve fil figürleri görülmektedir. Fil figürleri oldukça benzer anlayışta betimlenirken, insan figürleri arasında farklılık vardır. Ancak kıyafet tipleri ve kullanılan soluk renkler, fil figürlerindeki gölgelendirme teknikleri ve figürlerin kompozisyona yerleştirilişindeki denge oldukça benzer anlayıştadır. İncelenen minyatürdeki figür tipleri; sade ve boş alana sahip kompozisyonlar ve kıyafetlerdeki soluk renkler gibi özellikler Babürlü Cihangir Şah dönemi (sal.1605-27) minyatürlerine işaret etmektedir.[295] Dolayısıyla incelenen tasvir, 17. yüzyıl başlarında Babürlü bir musavvir tarafından hazırlanmış olmalıdır. Minyatürde sahnenin bir hatla çevrelenmesi ve bu hattın etrafına rengarenk çiçek motiflerinin yerleştirilmesi nadir görülen bir durumdur. Bu süslemenin tasvir albüme eklenirken yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[294] San Diego Art Museum, Edwin Binney 3rd Koleksiyonu, 1990.346. Tasvirin katalog bilgisi ve görseli için bkz.: http://collection.sdmart.org/Obj5249?sid=95&x=63702 Erişim tarihi: 20/05/2019
[295] Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k.,** s.23.

Resim 3.80: Filler üzerinde genç erkeklerin gösterisi, TSMK, H.2137, y.26a

Resim 3.81: Fillerin dövüşü, San Diego Art Museum, no.1990.346

Katalog no. : 43 (Resim 3.82)

Yaprak no. : 26b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı renkte zemine sahip enli pervazın üzerine yeşil, beyaz ve krem renginde beş adet dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bunların üzerleri altınla irili ufaklı çiçeklerle; kartuşların dışında kalan kısım ise altınla boyalı küçük kayalardan çıkan çuhaçiçeği ve benzeri çiçeklerle kaplanmıştır. Hat çalışmasının etrafında en içte, sayfanın iki yanında olmak üzere, soluk pembe zemine altınla yaprak sıralarından oluşan bezemeye sahip birer pervaz, bunun çevresinde de yeşil zemine altın sarmal yaprak süslemeli üç bölümlü bir pervaz yer almaktadır. Pervazlara *Şahname* kahramanlarıyla ilgili yerleştirilen dizeler ise şu şekildedir:

(**üst kısım**)

"Be-tu mâned in tâc u taht-i Kiyân
Zi şâhân-ı Tûrân u İraniyan
Zi nu tâc u kişvert âbad kon
Besân-ı niyâkân yeki dâd kon"
(Bu Kiyânî'nin tac u tahtı sana kalacak
Tûrân ve İran şâhlarından
Yeniden ülkeni abad et
Ataların gibi adaletli ve insaflı davran)

(**sol kısım**)

"Be-goft in u desteş girift ân zaman
Neşând ez ber-i taht-i şâhenşehân
Çu bnişest ber taht-i şâhenşehî
Be ser ber nehâd ân kulâh-ı mehî
Buzurgân berû âferin handend
Eber taht-i û gevher efşândend"
(Bu dedi ve elini tuttu
Padişahlık tahtına oturttu
Şahlık tahtına oturduktan sonra
O büyüklük tacını başına geçirdikten sonra
Büyükler o'na aferin dediler
Tahtına mücevherler attılar)

(**alt kısım**)

"Çu Destân çun rüstem-i pilten
Heme yek-sere piş-i tahteş be-pây
Çu Câmâsb-ı dânâ-yı in encümen
Be niki şude şâh râ rehnemây"
(Destân ve Rüstem-i pilten gibiler
Hepsi tahtının önünde ayakta
Bu encümenin bilgini Câmâsb da
İyilikle şaha müsteşar oldu)

(**sağ kısım**)

"Çünin guft Bahman ki in tâc u taht
Neyâbed meger merdum-i nik baht
Tu eknun zi Yezdan be Yezdan penah
Ki û dâdman in buzurgi yu câh
Be-kuşim ve niki be-cây âverîm
Setemkâregân râ be-pay âverm"
(Behmen dedi ki: bu tac u taht
Uğurlu talihli olmayana nasib olmamalı
Sen şuan Allah tarafından Allah'ın sığınağı oldun
O bu büyüklük ve makamı bize verdi
Gayretli olalım ve iyiliği yerine getirelim
Zalimleri de halkın ayaklarına sürükleyelim)

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a
Hattatı : Abdurrahim
Dönemi : h.1001/m.1592-93
Ölçüsü : 21,2 x 10 cm
Tanımı : Dizeler yeşil renk desenli ebrulu kağıt üzerine *nesta'lik* hatla yazılmıştır. Sayfada herhangi bir tezhipli alan bulunmamaktadır. Sayfadaki dizeler şu şekildedir:

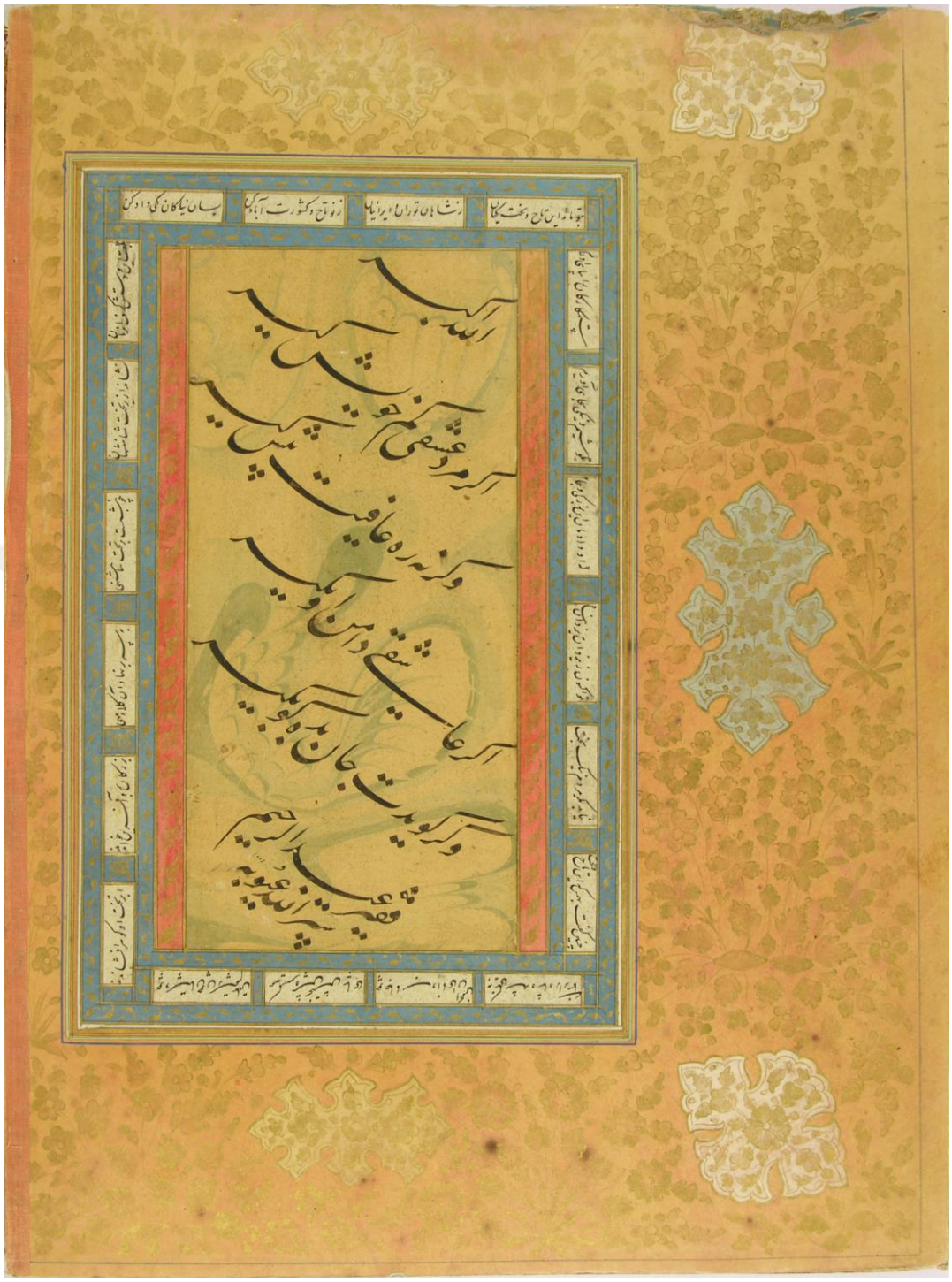
"Allahu ekber
Eger merd-i aşki kem ḫîş gîr
Ve ger ne râh-ı âfiyet pîş gîr

Eger âşıḳi dâmen-i û gîr
Ve eger gûyedet cân bedeh gû begîr
Faḳîr Abdurrahîm sterallah uyûbehu 1001"
(Allah büyüktür
Eğer aşk adamıysan elini eteğini çek
Yok eğer başka şeysen o zaman afiyet yolunu tut.
Aşıksan eğer sevgilinin eteğine yapış
Eğer senden canını vermeni isterse ona: "buyur al" de
Fakir Abdurrahim Allah ayıplarını örtsün)

Değerlendirme: Bu kıt'anın hattat ve tarih kaydı en alt satırda *Fakir Abdurrahim 1001 (1592-93)* olarak belirtilmiştir. Bu hattat Babürlü saray atelyesinde çalışmış, *Anberin Kalem* unvanıyla onurlandırılan meşhur hattat olmalıdır. Abdurrahim Herat'ta doğmuş, genç yaşlarında Hindistan'a giderek Babürlü şahları Ekber (sal.1556-1605) ve Cihangir'in (sal.1605-1627) himayesinde el yazmaları ve hat çalışmaları hazırlamıştır.[296] Özellikle Cihangir döneminde oldukça itibar görmüş, bu şah tarafından *Anberin Kalem* ve *Ruşen Kalem* unvanlarıyla onurlandırılmıştır.[297] Hattatın 1592 tarihli bu hat çalışması ise Ekber Şah'ın saltanat dönemine işaret etmektedir. Babürlü saray atelyesinde çalışmalar hazırlamış ünlü bir hattata ait olan bu hat çalışmasının bir Babürlü albümünden çıkarılmış olması muhtemeldir. Ayrıca yazının ebru kağıdın üzerine yazılmış olması, o dönemde bu kağıtların kullanılıyor olmasını göstermesi açısından önemlidir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[296] Tezde incelenen diğer bir albüm olan İÜK FY. 1424 nolu murakkanın 3b, 7b ve 8a yapraklarında da Abdurrahim imzalı kıt'alar bulunmaktadır. Bkz: kat. no: 73,81,82.
[297] M. A. CHAGHATAI, "Abd al Rahim Anbarin Qalam", **Ecyclopaedia Iranica**, S.1, Fas.2, s.140-141. Huart da, bu hattatı Hint kökenli hattatlar arasında saymaktadır. Bkz.: C. L. HUART, **a.g.k.**, s.256.

Resim 3.82: Abdurrahim imzalı ve h.1001/m.1592-93 tarihli kıt’a, TSMK, H.2137, y.26b

Katalog no. : 44 (Resim 3.83)

Yaprak no. : 27a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı renkteki enli pervaz zemini yeşil, beyaz ve krem rengindeki beş adet kartuşla süslenmiştir. Bunların üzerleri altınla hatayi benzeri çiçekler ve büyük yapraklarla doldurulmuştur. Geri kalan pervaz zemininde ise altınla verilmiş kayalardan çıkan, kartuşlardakine benzer çiçeklerin oluşturduğu bitki kümeleri görülmektedir. Hat çalışmasını çevreleyen dar pervazlar ise en içte uçuk pembe zemine altınla çiçek ve yaprak sıralarının oluşturduğu kompozisyona sahip bir pervaz; bunun etrafında ise yeşil zemine altın sarmal yaprak bezemeli üç bölümlü bir pervaz şeklindedir. Pervazlarda yer alan, *Şahname* kahramanlarıyla dizeler ise şu şekildedir:

(üst kısım)

"Mebâdâ be düşmen resed tâc u taht
Meyâver dereng ey tuyi nikbaht
Firiste sû-yi Sistân..
Be-reft u şeh ângeh zi-gîtî be-reft"
(Zinhar tac u taht düşmanın eline geçmesin
Ey bahtiyar asla ihmal etme
Sistân'a gönder
Bunları dedikten sonra Şâh dünyadan gitti)

(sol kısım)

"Çu Bahman zi-merg-i nîyâ kerd yâd
Sû-yi Balh âmed şetâbân çu bâd
Ebâ û yekî mând ez encümen
Çu Destân u çu Rüstem-i Pilten
Hemî bud yek hafte bâ merg u derd
Nehuft u neyâsûd u çizî nehurd"
(Behmen ceddinin vefatını anınca
Rüzgar gibi Belh'e gitti
Güruhtan onunla bir kişi kaldı
Destan ve Rüstem-i Pilten gibi
Bir hafta acı ve ölümle baş başa kaldı
Huzursuzca ne uyudu ne de yedi)

(alt kısım)

"... cihân pehlivan bâ peder

Buzurgân-i İran heme ser be ser

Miyân bendigî râ be-bestend zûd

Be nezdiki-yi Bahman be kerdâr-i dud"

(Cihân pehlivanı pederi ile

İran'ın büyükleri ile baş başa

Kulluk kemerini hemen bağladılar

Behmen'ın etrafında hemen toplandılar)

(sağ kısım)

"Bedû guft Rüstem ki ey Şâhzâd

Zemîn u zamân hem be-kâm-i tu bâd

Tu ferzend-i şâhî yu zîbâ-yı gâh

Nigehdâr-i İran u taht u kulâh

Zi tu ferr-i şâhî betâbed hemî

Cihân çun tu şâhî neyâbed hemî"

(Rüstem O'na dedi ki ey Şehzâde

Zemin-i zaman muradınca olsun

Sen Şâh'ın evladısın ve dünya güzeli

İran'ın taht u tâcının koruyucususun

Senin ile şâhlık ihtişamı saçacak

Cihan senin gibi bir Şâh bulamaz)

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 16. yüzyıl?

Ölçüsü : 18 x 9,6 cm

Tanımı : Dizeler yeşil ebrulu kağıdın üzerine *nesta'lik* hatla yazılmıştır. Bunlar şu şekildedir:

"Der costen-i hevâyı ki sehâb

Tereşşuhbâr est ve kenârgîr ve lâlezâr est

Ve yâr yâr est ve câm ez bâde-i nâb

Serşâr est sehî servân hem

Ağûş-ı bülend âvâz-ı nây ve nûş

Bezm-i rûhânî"

(Arzu bulutlarını ararsan eğer

Sürekli aşk sızdırırlar, onların damlalarından laleler yetişir

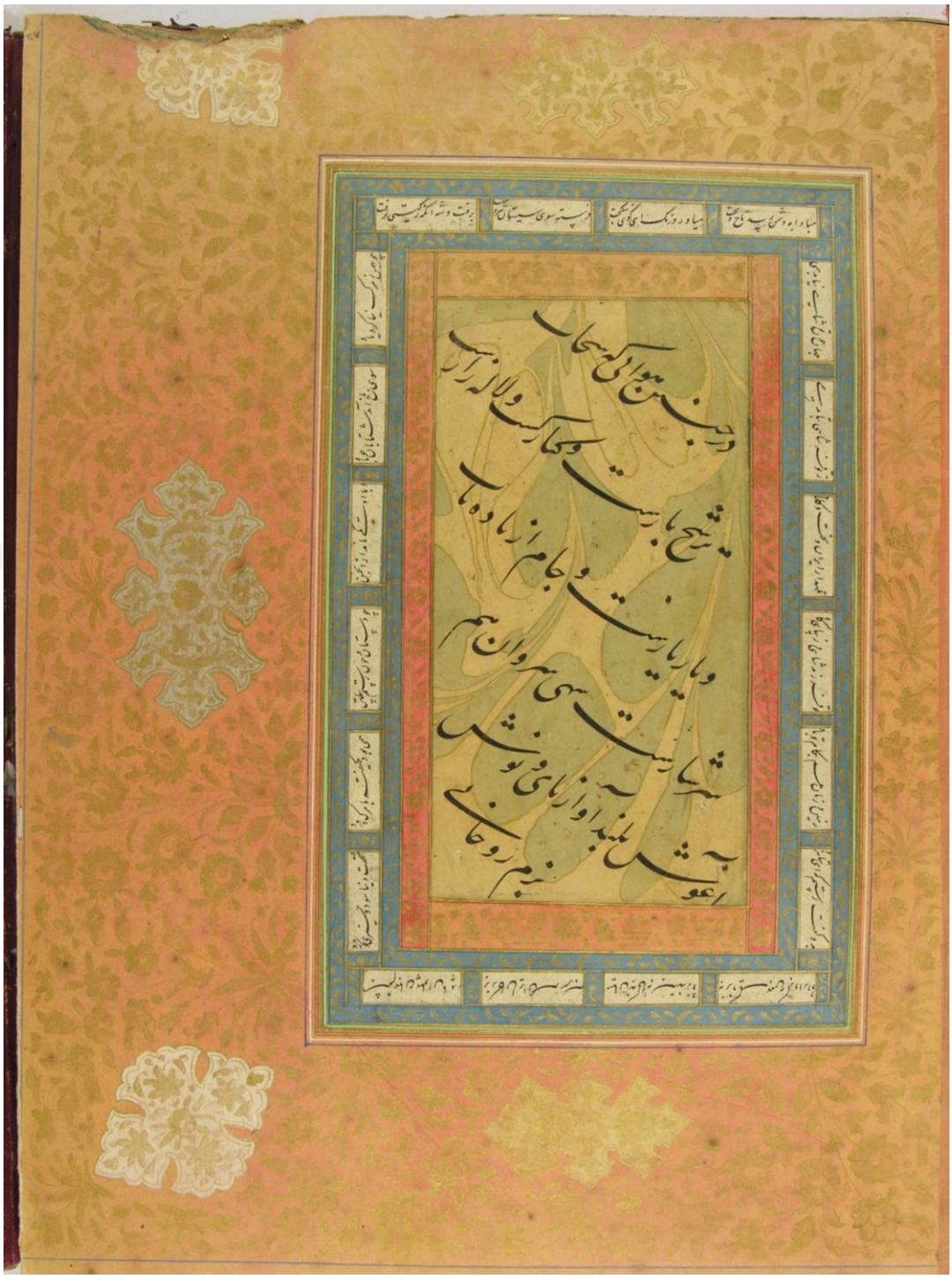
Sevgili en güzel dosttur, şarap kadehi saf şarap ile doludur

Selvi boylular doludur hep

Neyin zemzemesi ve sefa iç içedir)

Değerlendirme: Hat çalışmasında hattat ve tarih kaydı bulunmamaktadır. Bununla birlikte karşı yapraktaki (y.26b) hat çalışmasını izleyen ekolde olduğundan dolayı 16. yüzyıl sonlarına ait olabileceği düşünülmektedir. Bı kıt'a da karşı yapraktaki hat çalışması gibi ebrulu kağıt üzerine yazılmıştır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.83: İmzasız kıt’a, TSMK, H.2137, y.27a

Katalog no. :45 (Resim 3.84)

Yaprak no. : 27b

Yaprak kenar bezemeleri : Yeşil renkte zemine sahip enli pervazın üzerinde koyu yeşil ve beyaz renklerdeki beş adet kartuş yer almaktadır. Bu kartuşların üzerleri altınla boyalı hatayiler ve iri yapraklarla; bunların dışında kalan kısım ise altınla yapraklarla kuşatılan küçük kayalardan çıkan hatayiler, laleler ve süsenlerle bezenmiştir. Minyatürü kuşatan dar pervaz soluk pembe zemine altınla çiçek motifleriyle bezenmiş üç bölüm şeklindedir. Dar pervazla tasvir arasında kalan boşluğa, alt ve üst kısımda olmak üzere, eklenmiş olan dikdörtgen bölmelere yerleştirilmiş olan dizeler şu şekildedir:

"Sabâ ez hâl-i teng-i men çi şerh dehed
Ki çûn şikenc-i varaḳhâ-yı gonce-i tû ber tûst
Faḳr- zâhir mebîn ki Hâfız râ
Sine gencine-i muhabbet-i ûst"
(Saba benim sıkıntılı halimden ne bilir
Senin aşk sayfalarının sadmesi benim üzerimdedir
Hafız'ı zahirde fakir görme
Onun göğsü sevgi hazinesidir)

Dar pervazdaki kartuşlar içerisinde yazılı olan, *Kelile ve Dimne* adlı eserde geçen "Geveze kaplumbağa" ile ilgili dizeler şu şekildedir:

(**üst kısım**)
"Boved zi bişe be leb-i âbgir
Çubeki uftâde çu yek çube-i tir
Yek bat ez ân çub yeki ser girift"
(Çayırdan gölcüğe kadar
Ok gibi bir çubuk düşmüştü
Bir kaz çubuğun bir ucunu aldı)

(**sol kısım**)
"Vân batt-i diger ser-i diğer girift
Bered keşef niz be anca dehan
Saht be-dendân bigrifteaş miyân
Meyl-i sefer kerd be meyl-i betân"

(Diğer kaz de çubuğun diğer ucunu gagasına aldı
Kaplumbağa da ağzıyla
Dişleri ile sıkıca çubuğun ortasını aldı
Kazlar gibi sefere meyl etmişti)

(**alt kısım**)
"Morg heva geşt tufeyl-i batân
Çun sûy-i huşki sefer uftâdeşân
Ber ser-i cem'i guzer uftâdeşân"
(Kuşlara havaya uçtular
Yolculukları kara üzerine düştüğü için
Halkın üzerinden seferleri gerçekleşti)

(**sağ kısım**)
"Bâng berâmed zi heme key şigift
Yek keşef ânek be du bat geşti cuft
Bâng çu bişnid keşef leb guşâd
Guft ki hâsıd be cihân kûr bâd"
(Halk şaşarak dedikodulara başladı
"Bir kaplumbağa iki kaz ile çiftlenmiş!"
Kaplumbağa bu söylentileri duyunca
Ağzını açıp "cihana kör olsun hasudun gözleri")

Yaprakta yer alan eserin adı : Deve ile yavrusu
Tekniği : Minyatür
Üslubu : Hint Sultanlıkları?
Dönemi : 17. yüzyıl başı?
Ölçüsü : 15 x 12,6 cm
İmza/Mühür : -
Tanımı : En önde alçak kırmızı kayalıklar ve kompozisyonun geneline yerleştirilen belli belirsiz yeşil bitki kümeleriyle oldukça sade bir şekilde verilen doğa tasvirinin ortasında iki deve figürü bulunmaktadır. Bunlardan büyük olanın sırtında kırmızı ve sarı renkli bir eyer örtüsü bulunmaktadır.

Bu deve figürü başını, altında duran yavrusuna doğru doğrultur şekilde betimlenmiştir.

Değerlendirme: Bir deve ile emzirdiği yavrusunun betimlendiği bu tasvir konusuna bazı erken tarihli Babürlü murakka yapraklarında rastlanmaktadır. Bunlardan 1555-1560 tarihli Ekber dönemine ait iki tasvirden birinde inek ile yavrusu, diğerinde ceylan ile yavrusu betimlenmiştir (Resim 3.85).[298] Özellikle *ceylan ile yavrusu* konulu tasvirde doğa manzarasının fonda, düzenli yeşil bitki kümeleri; ön planda ise otlarla çevrili küçük taşlarla verilişi incelenen minyatürle benzerlik göstermektedir. Ancak karşılaştırma örneğinde resim zemini boyanmış şekilde; incelenen örnekte ise boyanmamış zemine bitki kümeleriyle verilmiştir. Boyanmamış tasvir zeminine düzenli yeşil bitki öbekleri yerleştirilmesi Babürlü saray üslubundan ziyade Hint sultanlıkları resim okulunda görülen bir özelliktir.[299] Ayrıca, deve figürlerinin Babürlü gerçekçi üslubundan uzak daha basit formlarda verilmesi de bu tasvirin merkez dışında bir resim atölyesinde hazırlanmış olabileceğini düşündürmektedir.[300] İki tasvir arasındaki yakın kompozisyon özellikleri, incelenen örneğin bu Babürlü tasvirini veya bir kopyasını görmüş olan, muhtemelen Dekkan Sultanlıkları hizmetinde çalışan bir musavvir tarafından resimlenmiş olduğunu düşündürmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[298] Bu iki tasvir *Fitzwilliam Albümü* olarak bilinen, 16. yüzyıla ait Babürlü ve Özbek üslubunda minyatürler içeren albümde yer almaktadır. Bkz.: Milo Cleveland BEACH, **Early Mughal Painting** (1987), **a.g.k**., s.31, 47. *Fitzwilliam Albümü* için ayrıca bkz: bu tezde s.21-22.
[299] J. P. LOSTY, **Into the Indian Mind: An Insight through Portraits, Battles and Epics in Indian Painting**, Francesca Galloway: London, 2015, s.102.
[300] 17. yüzyıl başına tarihlenen Babürlü üslubunda deve figürleri için bkz.: Pratapaditya PAL (1983), **a.g.k.,** M.36.

Resim 3.84: Deve ile yavrusu, TSMK, H.2137, y.27b

Resim 3.85: Karaca ile yavrusu, San Diego Art Museum, 3. Edwin Binney Collection, no.1990.272

Katalog no. : 46 (Resim 3.86)

Yaprak no. : 28a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu yeşil zeminli enli pervaza altınla boyalı hatayiler ve yapraklarla bezeli beyaz, mavi ve yeşil renkteki beş adet dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bunların dışında kalan alan ise altınla renklendirilmiş küçük kayalardan çıkan çuhaçiçeği ve benzeri çiçeklerle süslenmiştir. Yapraktaki tasviri kuşatan pembe zemine altınla kıvrımlı yaprak ve çiçek bezemeli dar pervazın üzerine dizeler yerleştirilmiştir. Üç bölümlü bu pervazdaki dizelerin ilk üçü "Geveze kaplumbağa" hikayesinin devamıdır. Diğer dizeler ise kaplumbağanın sırtı ile özdeşleşen satırlardır:

(**sol kısım**)

"Tâb'-ı batân ez leb-i deryâ girift
Rây-ı sefer der dilişân câ girift
Kerd keşef nâle ki ey hemdemân"
(Kazların gönülleri gölcükten koptu
Gönüllerinde sefer etme duygusu yer aldı
Kamplumbağa figana başladı ki "ey hemsohbetlerim")

(**üst kısım**)

"Vez elem-i furkat-i men bi gamân
Hû bekeremhâ-yı şumâ kerde em
Kut zı gamhâ-yı şumâ hurde em
Gerçi merâ puşt çu seng est saht"
(Ayrılık acısından ey gamsızlar
Sizin kereminize ümit etmişim
Sizin üzüntülerinizden ben de beslenmişim
Gerçi sırtım taş gibi serttir)

(**sağ kısım**)

"Dârem ez în bâr-i dilî laht laht
Hîç kesem nîst becâ-yı şumâ
Poşt be-kûhem zı vefâ-yı şumâ"
(Bu yük gönlümü pare pare etti
Sizden başka kimsem yok

Sizin vefanızdan sırtımı dağa dayatmış gibiyim)

(alt kısım)

"Nî be şumâ vakt-i hempâiyem

Nî zi şumâ tâket-i tenhâiyem

Nik furû mânde bekâr-ı hudem

Poşt dû tâ kerde zı bârı hudem"

(Sizinle vakit geçirmedim mi hemdem olmadım mı!?

Siz olmadan yalnızlığa dayanamam

Kendi işimde çaresizce kalmışım

Taşıdığım yükten sırtım iki büklüm olmuş)

Yaprakta yer alan eserin adı : Deve güreşi

Tekniği : *Kalem-i siyahî*

Üslubu : Safevi-İsfahan

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 25 x 14,2 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvirde altınla verilmiş uçuşan yapraklı ağaçlar, çalılıklar ve bulutların bulunduğu sade bir doğa manzarası canlandırılmıştır. Tasvirin neredeyse tamamını kaplayan iki deve figürü birbiri ile dövüş halinde betimlenmiştir. Biri kahverengi diğeri siyah renkteki bu iki deve, boyunlarını birbirlerinin altından geçirip, her biri diğerinin arka bacağını ısırdığı sırada, simetrik bir şekilde tasvire yerleştirilmiştir. Develerin başlarında iç içe geçmiş halkalı aksesuarları, sırtlarında ise yine halka ve kırmızı kuşakların altında eyer örtüleri bulunmaktadır. Bu örtülerden sağda bulunan deveninki zeytuni yeşil renk üzerine kırmızı haçvari motifli, diğerininki ise sarı renk üzerine kırmızı bitkisel motiflidir.

Değerlendirme: Deve güreşi konulu tasvirler, pek çok musavvir tarafından hazırlanarak murakkalarda yerini almıştır. Özellikle ünlü ustaların bu konuda hazırlamış olduğu minyatürlerin birebir kopyalarının hazırlanmış olması konuyla ilgili çok sayıda benzer minyatürün bulunmasına neden olmuştur.[301] Bu konunun çok

[301] İranlı ünlü musavvir Behzad'ın deve güreşi konulu tasvirinden sonra Safevi ve Babürlü birçok musavvir bu tasvire yakın örnekler hazırlamıştır. Bkz.: Adel. T. ADAMOVA, "The Iconography of a Camel Fight", **Muqarnas**, S.21, 2004, s.1.

fazla tercih edilmesi çeşitli dini görüşlere bağlanabilmektedir.[302] İncelenen tasvirin yakın benzerleri ise Khalili koleksiyonu (Resim 3.87) ve Bombay Prince Wales Museum (Resim 3.88) koleksiyonunda bulunmaktadır.[303] Bu iki tasvirdeki, doğa zemininin verilişi, deve figürlerinin duruşu gibi hususlar incelenen tasvirle aynı şekildedir. Eyer örtülerinin deseni ve aksesuarlardaki bazı farklılıklar dışında nerdeyse birbirinin kopyası olan bu örnekler 17. yüzyılda İsfahan'da hazırlanmıştır.[304] İncelenen tasvir altın fırça darbeleriyle verilmiş doğa elemanları ve hayvan figürlerinin tipi açısından İsfahan okulu özelliklerini taşımaktadır.

Gerek karşılaştırma yapılan örneklerle yakın benzerliği gerek üslup özellikleri bu tasvirin 17. yüzyılda Safevi başkenti İsfahan'da hazırlanmış olabileceğini göstermektedir. Tasvirin diğer örneklerle gösterdiği yakın benzerlik o dönemde bu tasvir kalıbının sıklıkla kullanıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Yayını **:** Yayımlanmamıştır.

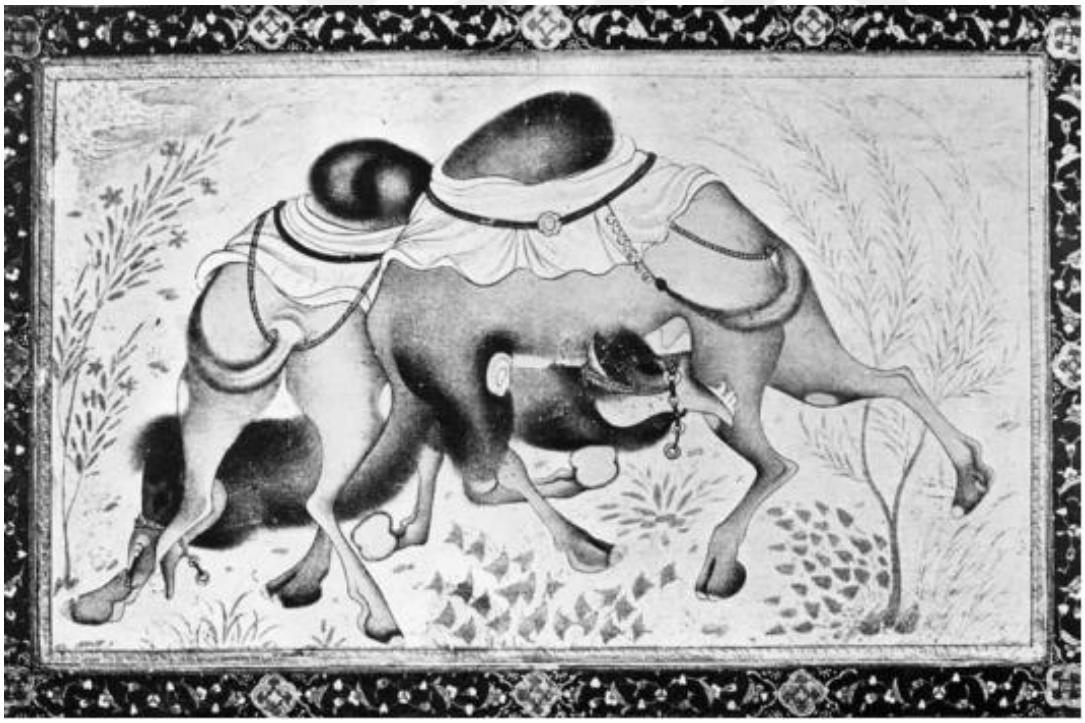

Resim 3.86: Deve güreşi, TSMK, H.2137, y.28a

[302] Adel T. ADAMOVA (2004), **a.g.m.**, s.12
[303] Adel T. ADAMOVA (2004), **a.g.m.**, s.4,5.
[304] Khalili koleksiyonudaki tasvirin Safevi dönemi İsfahan, Bombay koleksiyonundaki tasvirin ise Safevi veya Babürlü dönemi olabileceği ileri sürülür. Bkz.: Adel. T. ADAMOVA (2004), **a.g.m.**, s.4 (Dipnot 14-15).

Resim 3.87: Deve güreşi, Albüm yaprağı, Khalili Collection, MSS 651

Resim 3.88: Deve güreşi, Albüm yaprağı, Bombay Galler Prince Museum (Adel ADAMOVA (2004), **a.g.m**., s.5)

Katalog no. : 47 (Resim 3.89)

Yaprak no. : 28b

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazda koyu yeşil zemine pembe, beyaz ve krem renginde beş dilimli kartuş yer almaktadır. Bunların zemini altınla iri hatayiler ve yapraklarla süslenmiştir. Kartuşların dışında kalan alanda ise altınla boyalı iri yapraklı hatayiler ve benzeri çiçekler görülmektedir. Yapraktaki hat çalışmasını mavi zemine altınla çiçek ve yaprak sıralı üç bölümlü dar pervaz kuşatmaktadır. Pervazda *Şahname* kahramanlarının adını geçtiği dizeler ise şu şekildedir:

(sağ kısım)

"Besî hând ber Şehriyâr aferin
Be-dû goft key şâh-ı rû-yi zemin
Heme zir destan zi didâr-ı tu
Şude şâd u handân zi gugtâr-ı tu"
(Şehriyâr'a aferinler dedi
O'na dedi "ey yeryüzünün padişahı
Tüm beldelerin senin ziyaretin ile
Ve kelamınla mutlu ve şad oldular)

(üst kısım)

"Be anrâ neyâyed zi-mâ cüz bedî
Bepâyend bâd İzedî?
Kesî râ ki nâmist nâmî kunîm"
(Onlara bizden kötülükten başka birşey gelmeyecek
...
Namlılığa layık olana namlı ederiz)

(sol kısım)

"Girânmâyegân râ girâmî kunîm
Çu beşnîd guftâr-i şâh encümen
Şudend âferîn hân gâh encümen
Girân mâye Firûz-i Tûs ez miyân"
(Değerli olanları aziz ederiz
Meclistekiler Şah'ın sözlerini duyunca
Aferinler dediler

Meclisten Firuz-ı Tus kalkarak)

(alt kısım)

"Biyâmed be nezdik-i şâh-ı cihân

Deger Rüstem-i Pîlsen piş-i şâh

Biyâmed be-bûsîd ân pişgâh"

(Cihan Şah'ın yanına geldi

Rüstem-i Pîlsen de Şah'ın nezdine geldi

Geldi ve Şah'ın önünde yeri öptü)

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Arab el-Katib

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 21 x 10,8 cm

Tanımı : Nesta'lik hatla yazılmış dizelerin yer aldığı hat çalışmasının tüm zemini altın rumiler ve hafifçe renklendirilmiş hatayilerle bezenmiştir. Sayfanın üst kısmında köşelikte lacivert ve siyah zemin üzerinde ortada rumilerin oluşturduğu yeşil ve kırmızı zeminli paftalar ve bunların etrafında dallar üzerinde kırmızı, beyaz ve mor bahar çiçekleri, altınla düğümlü motiflerden oluşan bezeme görülmektedir. Alt köşelikte ise lacivert zemine merkezde siyah ve kırmızı zeminli iki adet pafta ve bunların etrafında dallar üzerinde altınla rumiler, beyaz, mavi, kırmızı, mor renkte bahar çiçeklerinden oluşan kompozisyon görülmektedir. Sayfanın ortasında, dizeleri ikiye bölecek şekilde ikişer; sayfanın sol kenarında ikişer olmak üzere sayfada dört kartuş yer almaktadır. Çevreleri altın zemine kırmızı, mor, mavi renkte çiçeklerle bezenmiş bu kartuşların içinde çeşitli ifadeler bulunmaktadır. Bu kartuşlardan sayfanın sol kenarında bulunan iki kartuşun içerisinde ve bunların arasında *li-Katibetü'l-abd Halilullah el-Hüseyni Nakkelehü'l-abd Arab el-Katib gaferallahu zunubehu ve'stere uyûbehu* (Halilullah el-Hüseyni'nin yazısı Arab el-Katib'in elinden nakledilmiştir Allah günahlarını affetsin kusurlarını örtsün*)* şeklindeki ketebe kaydı okunmaktadır. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Enverî râ beḫâb dîdem dûş

Goftem ey ez haḳîkat âgâh

Misl-i tû kist der cihân imrûz

Goft Sa'dâ inâyetu'llahâ”

(Dün Enverî'yi rüyamda gördüm

Dedim ona: "Ey hakikat bilen!"

Senin benzerin yok dünyada bugün

Dedi Sa’da Allah'ın inayeti seninle olsun)

Değerlendirme: Hat çalışması ketebe kaydına göre Arab el-Katib tarafından Halilullah el-Hüseyni’nin hattından nakledilmiştir. Arab Şirazi isimli hattat tarafından istinsah edilen Babürlü Şahı Cihangir dönemi olaylarını konu alan bir *Cihangirname* nüshası, h.1020/m.1611-12 tarihinde Haydarabad’da Dekkan Sultanlıklarından Golkonda’yı idaresi altından bulunduran Kutb Şahiler hamiliğinde hazırlanmıştır.[305] Arab el-Katib veya Arab Şirazî ismiyle bilinen bu hattat Şiraz’dan Hint Sultanlığı Golkondo’ya gelmiş, Sultan Muhammed Kutb Şah (sal.1612-1626) döneminde saray atelyesinde çalışmaya başlamıştır. Hattat bu şahın hamiliğinde hat çalışmaları ve yazma eserler kopya etmiştir.[306]

Hattı nakledilen Mir Halilullah isimli hattat ise Hüseyni seyyidlerinden olup İran’ın Bakarz eylaletinde doğmuştur. Qadı Ahmed, ünlü hattatın Meşhed’e giderek Seyyid Ahmed Meşhedi’den ders aldığını, Şah Abbas’la birlikte Meşhed’den Kazvin’e geçip, Kaşan’da bir kaç gün geçirdikten sonra Hindistan’a gitttiğini belirtmektedir. Ayrıca Hindistan’da Dekkan Sultanlıklarından Bicapur Sultanlığı hükümdarı II. İbrahim Adil Şah’ın himayesinde çalıştığını dile getirmektedir.[307] Bu hattat daha sonra da Babürlü Şahı Ekber’in (sal.1556-1605) sarayında himaye görmüş ve *padişah kalem* unvanıyla onurlandırılmıştır.[308] Huart ise, hattatın Şah Abbas’la birlikte İran’a dönüp burada uzunca bir süre kaldıktan sonra Hindistan’a geçtiğini ve h.1035/m.1626 tarihinde Haydarabad’da vefat ettiğini belirtmektedir.[309]

---

[305] Khuda Bakhsh Oriental Public Library, no:557. Eserin katalog bilgisi ve görselleri için bkz:http://kblibrary.bih.nic.in/Digitization/Jahangirnamah.pdf Erişim tarihi: 17/03/2019

[306] Bu döneme ait bir albüm yaprağında yer alan *Fakir Arab* imzalı kıt’a için bkz: Jagdish and Kamla Mittal Museum of Indian Art, Hyderabad, no: 76.1541. Yayını için bkz: Stuart Cary Welch (1985), **a.g.k.,** no:214, s.318. Fakir Arab, Muhammed Kutb Şah’dan sonra tahta geçen Abdullah Kutb Şah döneminde de (s.1626-1672) *Fevaid-i Kutb Şahî* isimli sultani el yazmasını istinsah etmiştir. Bkz: Stuart Cary Welch (1985), **a.g.k.,** s.318.

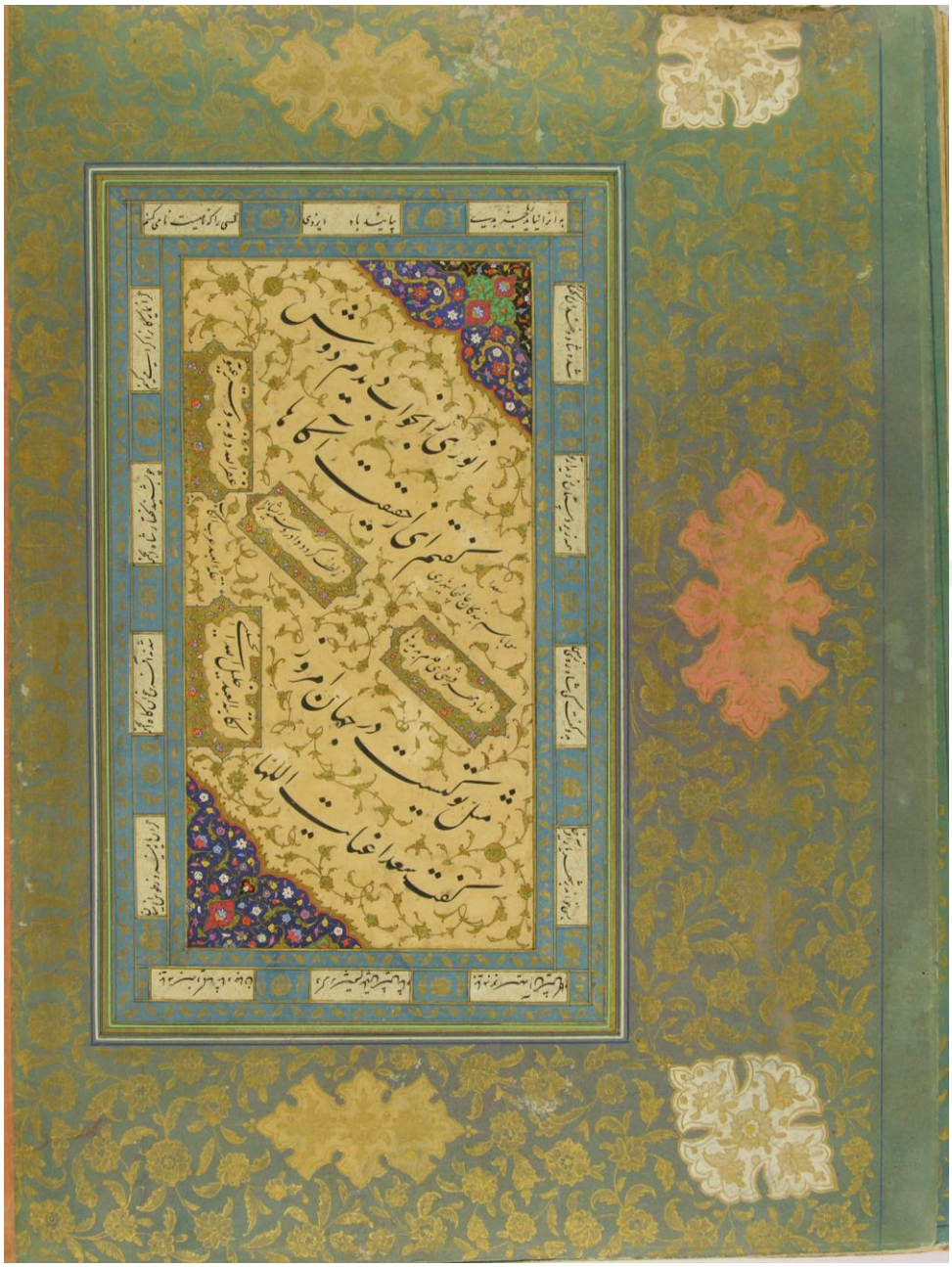
[307] V. MINORSKY (1959), **a.g.k.,** s.151,168.

[308] Mustafizur RAHMAN, "Mughal Calligraphy", **Islamic Studies**, C.26, no:3, Islamic Research Institute, International Islamic University: Islamabad, 1987, s.242.

[309] C. HUART, **a.g.k**., s.243.

17. yüzyıl başında Golkonda Şahları himayesinde faaliyet gösteren Arab el-Katib'in, hattını naklettiği meşhur hattat Mir Halilullah'la ilişkisi, Mir'in Haydarabad'da yaşadığı döneme dayanmakta olmalıdır. Bu hat örneği de 17. yüzyılın ilk çeyreğinde Golkonda Sultanlığı hamiliğinde hazırlanmış olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.89: Arab el-katib imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.28b

Katalog no. : 48 (Resim 3.90)

Yaprak no. : 29a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu yeşil zeminli enli pervazın üzerine beyaz, pembe ve krem renginde beş dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bunların üzeri altınla hatayi ve benzeri çiçeklerle bezenirken kartuşların dışında kalan pervaz zemininde ise altınla iri yapraklı hatayi, çuhaçiçeği gibi çiçek motifleri görülmektedir. Hat çalışmasını kuşatan en içteki dar pervaz krem rengi zemine altın helezoni dallarda yaprak bezemeli; bunun etrafındaki, alt ve üst kenarda olmak üzere, yeşil zemine altın sarmal yaprak ve çiçek bezemeli; en dışta yer alan üç bölümlü pervaz ise mavi zemine altın sarmal rumi süslemelidir. Pervaza eklenen kartuşlarda adı geçen din alimleri şu şekildedir:

(üst kısım)

Ali b. el-Bekkâr kaddesallahu ruhehu

Ebu Abdillah Abbâdânî kaddesa sırrah

Ebu Abdillah el-Hazremî rahimehullah

(sol kısım)

Ebu Abdillah es-Sâlimî rahimehullah taala

Ebu Tâlib Muhammed b. Atiyye el-Hâzimî rahimehullah

Ebu Abdillah Çâvpâre Sûfî Hemedânî

Ebu Bekr el-Verrâk et-Tirmizî kaddesa sırrah

(alt kısım)

Ebu'l-kâsım Râzî rahimehullah taala

Bekri Sa'dî rehimehullah taala

Ebu'l-kâsım el-Hekim es-Semerkandî rahimehullah

(sağ kısım)

Sâlih b. Mektûm rehimehullah taala aleyh

Ebuzer et-Tirmizî rahimehullah taala

Hâşimî Sa'dî rahimehullah taala

Muhammed b. el-Hasan el-Cevherî rehimehullah taala

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Malik

Dönemi : 16. yüzyıl ortaları

Ölçüsü : 16,6 x 8,6 cm

Tanımı : Nesta'lik hatla yazılmış dizelerin zemini altınla iri hatayiler ve kırmızı, pembe, maviyle renklendirilmiş daha küçük boyuttaki hatayilerle bezenmiştir. Sayfanın sağ üst köşesinde merkezde altınla verilmiş bir simurg tasviri ve bunun etrafında sayfa zemininde de görülen hatayiler yer almaktadır. Sayfada yer alan dizeler şu şekildedir:

"Nergis beferîb-i çeşm-i câdûyî nîst
Naḫli çû nihâl-i ḳad dilcûyî tûst
Dûr ez tû muhabbet-i sabûrî sâzem
Ki în dil sezâ-yı dîden-i rûy-ı tû nîst
Faḳîr Mâlik"
(Nergisin güzelliği kendindendir sihir değil
Sevgilinin selvi boyu ise senin tek tutkundur
Senden uzakta olmaklığımdan sabrım kalmadı
Ki bu gönül senin yüz güzelliğini görmeye layık değildir zaten)

Değerlendirme: En alt satırdaki *fakir Malik* şeklindeki kayda göre bu hat çalışması Malik isimli hattat tarafından hazırlanmıştır. Kaynaklarda Emir Malik Deylami isimiyle geçen ünlü hattat, Kazvin'de doğmuş, Nakşibendî tarikatına bağlı bir hayat sürmüştür. Ünlü hattat Mir Ali'den, Mahmud İshak el-Şehabi'yle beraber ders alan Malik Deylamî, Herat'tan ayrılarak bir dönem Buhara'ya Özbek Şeybanî hükümdarı Ubeydullah Han'ın (sal.1512-1539) sarayına gitmiştir. Buhara'dan Irak ve Azerbaycan'a geçtikten sonra[310] Şah Tahmasp'ın emriyle h.964/m.1556-57 tarihinde Meşhed'e, Sultan İbrahim Mirza'nın sarayına geçmiş, şehzade için *Guy-u Çevgan* isimli eseri istinsah etmiştir. Bu şehirde de bir buçuk yıl kaldıktan sonra, Şah Tahmasp'ın emriyle kendisinin Kazvin'de inşa ettirdiği yapıların kitabelerini yazmak üzere Kazvin'e gitmiştir. Ölümüne kadar Kazvin'de bir yaşam süren Malik Deylami'nin kitabe ve hat çalışmaları hazırladığı bilinmektedir.[311] Hattatın ölüm

[310] C. HUART (1908), **a.g.k.**, s.238.
[311] Hattatla ilgili bilgiler için bkz. V. MINORKSKY (1959), **a.g.k**., s.141-145. Ayrıca bkz: Marianna Shreve SIMPSON (1997), **a.g.k.,** s.284-293.

tarihi Kadı Ahmed'e göre H.969/1561-62; Huart'a göre ise H.960/M.1553'tür.[312] Malik'in hat çalışmalarına, önsözünü yazdığı Emir Hüseyin Bey Albümünde (TSMK, H.2151, y.21a, 64b, 76a) ve bazı Safevî albümlerinde rastlanmaktadır.[313]

Kaynaklara göre Kazvin, Meşhed, Buhara gibi önemli sanat merkezlerinde sultan ve şehzadelerin hamiliğinde çalışan Malik el-Deylamî'nin tarihsiz bu hat çalışması, hattatın faaliyet gösterdiği 16. yüzyıl ortalarında hazırlanmış olmalıdır. Bir Özbek-Astrahanlı albümünde yer alan bu kıt'anın, sanatçının Buhara'da Şeybanî Hanı Ubeydullah'ın sarayında çalıştığı sıralarda hazırlanmış ve Astrahan kütüphanesine Şeybanîler'den intikal etmiş olabileceği düşünülmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[312] V. MINORKSKY (1959), **a.g.k.,** s.144; C. HUART (1908), **a.g.k.**, s.238.
[313] Emir Hüseyin Bey Albümünün yanı sıra Emir Gayb Bey Albümü (TSMK, H.2161, y.2a) ve bazı Safevi albüm yapraklarında hattatın imzasını taşıyan çalışmalar yer almaktadır. Bkz: Marianna Shreve SIMPSON (1997), **a.g.k.,** s.292.

Resim 3.90: Malik imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.29a

Katalog no. : 49 (Resim 3.91)

Yaprak no. : 29b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı renkteki zemine sahip enli pervazın üzerine koyu yeşil, sarı ve beyaz renkte beş adet dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bu kartuşların zemini ise altınla çuhaçiçeğine benzer çiçek motifleriyle bezenmiştir. Bunların dışında kalan kısımlardaki altınla verilmiş kompozisyonda küçük kayalardan çıkan sık yapraklı uzun dallar üzerinde karanfil ve benzeri çiçek motifleri görülmektedir. Yaprağa eklenen tasviri koyu yeşil zemine altınla çiçek ve yaprak sıralı üç bölümlü bir pervaz kuşatmakta olup bu pervazlardan ortadakine yerleştirilen dizeler şu şekildedir:

(sol kısım)

"Heme râ hârter ez hod didiî
Rû der edbârter ez hod didî
Hân yeki hamle-i merdâne bezen
Dil ezin kâh-i pür efsâne be-ken"
(Herkesi kendinde daha alçak gördün!
Kendinden daha zavallı gördün!
Şuan yiğitçe bir hamle yap
Bu efsunkar saraydan gönlünü kopar)

(alt kısım)

"Kesb-i esbâb zi himmet-i pestist
Terk-i esbab zi bala destist
Pay-ı bala ne ezin paye best
Der "Tevekkeltü alellah" zen dest"
(Vesile ve sebebler peşinde olmak alçak himmettendir
Vesile ve sebebleri terk etmek yüce himmettendir
Yüceliğin temeli bu değil
"Tevekkeltü alellah"a sığın)

(sağ kısım)

"Tâc-i izzet zi ser-i izzi keş
Raht-i taat be der-i mevla keş
Senevî ehrimen u Yezdan guy
Taft ez encümen-i iman ruy"
(İzzet tacını İzzi'nin başından al

Taat hırkasını Mevlanın kapısından al
Senevi (ikilik) şeytanlıktır, sen Yezdan (Allah) de
İman encümeninden yüz parlar)

(üst kısım)
"İsevî şod be se gûyi efzûn
Heyme ez sâhet-i din zed birun
Tu be sad bot çe be sad belki hezar
Belki birun zi terazu-yi şumâr"
(İsevilik (Hıristiyanlık) teslise dönüştü
Çadır din sahasını aştı
Sen ise yüz puta belki belki binlerce puta
Tapamayacak kadar belki)

Yaprakta yer alan eserin adı : Cılız at
Tekniği : *Nim kalem*
Üslubu : Dekkan Sultanlıkları, Bicapur?
Dönemi : 17. yüzyıl başı?
Ölçüsü : 14,2 x 10,4 cm
İmza/Mühür : -
Tanımı : Boyanmamış zemin üzerine betimlenen at figürü, çok zayıf ve başını arkaya doğru çevirir vaziyettedir. Üzerinde, sırtında açılan yarayı ısıran bir kuş ve havada uçan diğer bir kuş figürü görülmektedir. Doğa elemanları sahnenin önünde belli belirsiz görünen yeşil çayır öbekleri şeklindedir.

Değerlendirme: *Nim kalem/kalem-i siyahî* teknikteki tasvirlerde sıklıkla görülen cılız at konusu nefs temasını simgelemektedir. Tasvirlerdeki at figürü binicisini hedefine götürmesi için aç bırakılıp riyazet ve terbiye ile yola getirilmesi gereken inatçı bir at ya da katırı ifade etmekte olup sufi temalarla ilişkilidir.[314] Cılız at konusu Safevi ve Babürlü ekolüne ait tasvirlerde sıklıkla karşımıza çıkar. İncelenen tasvirdeki at figürü Safevi çizgici üslubundan farklı olarak daha gölgeli bir teknikle

[314] Annemarie SCHIMMEL, **İslamın Mistik Boyutları**, Çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınları: İstanbul, 2001, s.120.

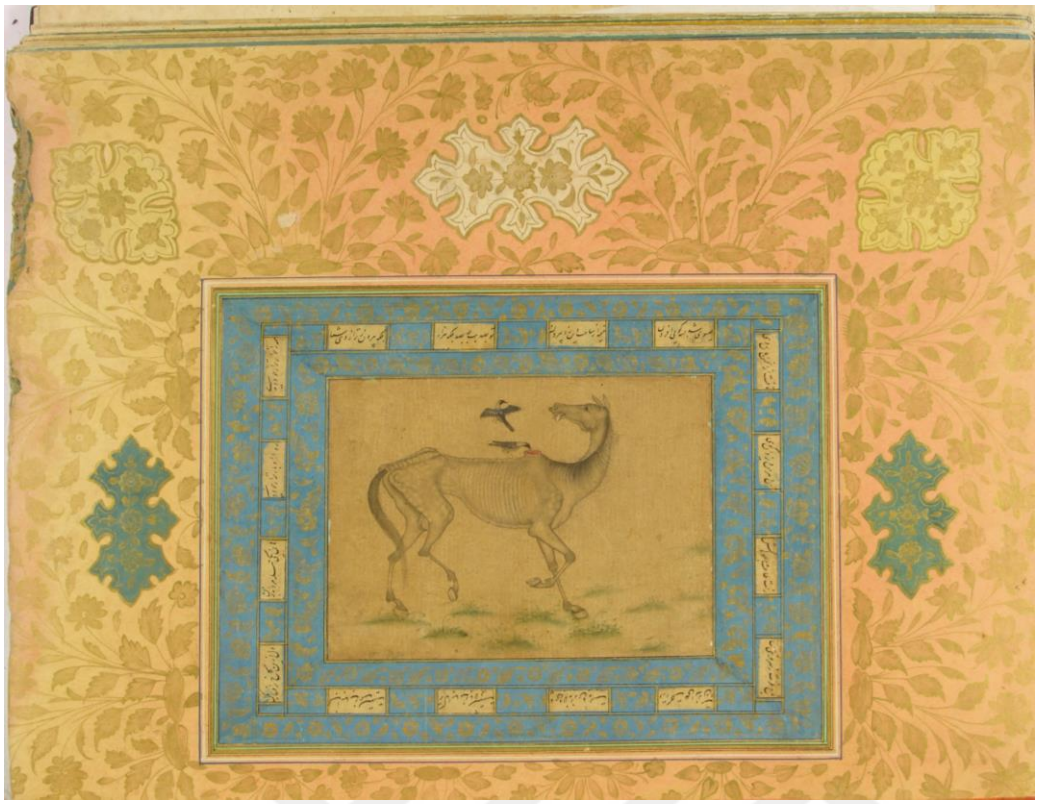
verilmiş olup,[315] bu anlamda Babürlü/Hint üslubunla yakınlık göstermektedir.[316] Usta bir sanatçının elinden çıkmış bu sade kompozisyona benzer üslup özellikleri gösteren Dekkan, Bicapur Sultanlığı ekolüne ait bazı tasvirler bulunmaktadır. 17. yüzyıla tarihlenen, cılız at temalı bu tasvirlerde figürlerin zemini ebru kağıtla kaplıdır ancak figür tipi ve resim zemininin boyanmamış olması gibi sade üslup özellikleri açısından incelenen tasvirle yakınlık görülmektedir (Resim 3.92).[317] Ayrıca bu tasvir, Hint Sultanlıklarından muhtemelen Dekkan resim ekolüne ait olduğu düşünülen, incelenen albümün 27b numaralı yaprağındaki *deve ile yavrusu* konulu minyatürle üslup açısından çok yakın benzerlik göstermektedir. Tüm bu yakın özellikler sebebiyle cılız at konulu bu tasvirin Dekkan Sultanlıklarından, muhtelemen Bicapur Sultanlığı hamiliğinde bir sanatçı tarafından 17. yüzyılın başında hazırlandığı düşünülmektedir.

Yayını **:** Yayımlanmamıştır.

[315] 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başı Safevi üslubunda yılkı at tasvirleri için bkz.: Ali Nihat KUNDAK, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H.2135 Numaralı Murakka**, MSGSU Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s.77-79.

[316] 16. yüzyıl sonu Babürlü üslubunda cılız at temalı bir tasvir için bkz.: Amina OKADA (1992), **a.g.k.,** s.90.

[317] Bu örnekler için bkz: Boston Art Museum, 14.695 (M. ZEBROWSKI (1983), **a.g.k.,** s.136-http://www.mfa.org/collections/object/download/33817 Erişim Tarihi: 25/05/2018); Sotheby's Kataloğu, Stuart Cary Welch Koleksiyonu, 6 Nisan 2011, Lot 114. Dijital yayını için bkz: http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2011/c-welch-part-ii-l11227/lot.114.html Erişim Tarihi: 25/05/2018

Resim 3.91: Cılız at, TSMK, H.2137, y.29b

Resim 3.92: Cılız at, Albüm yaprağı, Boston Art Museum, no.14.695

Katalog no. : 50 (Resim 3.93)

Yaprak no. : 30a

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazda koyu sarı zemine koyu yeşil, sarı ve beyaz renkte beş adet dilimli kartuş eklenmiştir. Bunların üzerleri altınla hatayiler, rumiler ve hançeri yapraklarla bezenmiştir. Kartuşların dışında kalan kısımda ise altınla boyalı büyük hatayiler ve saz yapraklarından oluşan kompozisyon yer almaktadır. Tasviri kuşatan koyu yeşil zemine altınla çiçek ve yaprak bezemeli, üç bölümlü pervazın ortadaki bölümüne eklenen dizeler şu şekildedir:

(**üst kısım**)

"Rakibân perdehâ râ ber guşâdend
Verâ tâ piş-i Hüsrev râh dâdend
Der-âverdendeş ez der çün yeki kûh"
(Rakibler perdeleri onun için kenara çektiler
Hüsrev'e kadar ona yol açtılar
Kapıdan dağ gibi içeriye girdi)

(**alt kısım**)

"Reh-i bi-hişi ender ber-girifte
Be-rûyeş geşte peydâ bi-karârî
Ber û bigriste devrân be zârî"
(Kendisinden geçmiş tavrıyla girdi
Çehresinde gerginlik meydana gelmişti
Devran haline zar zar ağladı)

(**sol kısım**)

"Fetâde ez peseş halki be enbûh
Ne der Hüsrev negeh kerd u ne der taht
Çü Şirin pence kerd ender zemin saht
Neşân-ı mihnet ender ser girifte"
(Bir çok insan peşinden geldi
Ne Hüsrev'e baktı ne de tahta
Şirin gibi pencelerini sert yere vurdu
Gam ve üzüntü alameti simasında belliydi)

(sağ kısım)

"Ne ez şâhân mer û râ bod herâsî

Ne ez devrân mer û râ bu pâyii

Hevâ-yı dilbereş der cân be-mânde

Şude bi-tâkat u heyrân be-mânde"

(Ne padişahlardan onun korkusu vardı

Ne de devrinden ona bir pay

Sevgilisinin havası hala yüreğindeydi

Kararsız ve şaşkın kalmıştı)

Yaprakta yer alan eserin adı : Koşan dağ keçisi

Tekniği : *Kalem-i siyahî*

Üslubu : Safevi-İsfahan

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 15 x 10,8 cm

İmza/Mühür : -

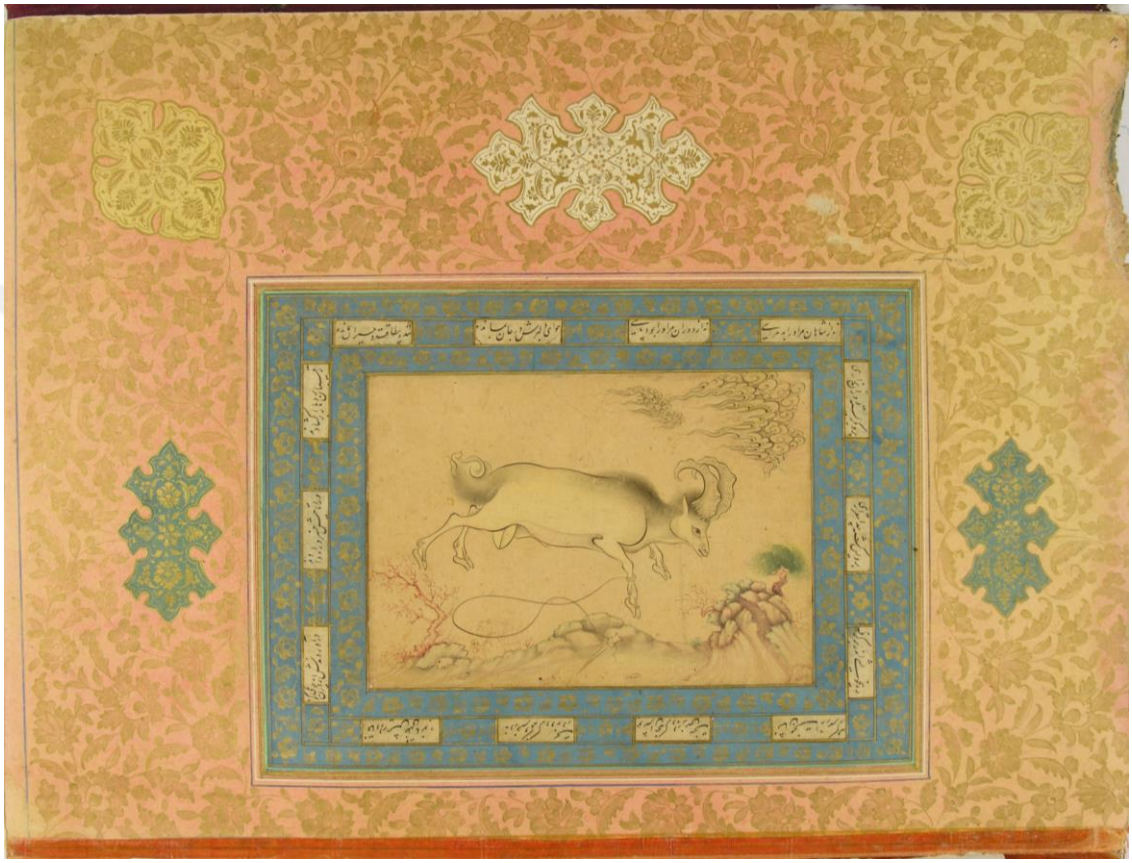
Tanımı : Boyanmadan bırakılmış zeminde, sahnenin önünde içinden birkaç ağaç çıkan bir kayalık üzerinde dağ keçisi figürü betimlenmiştir. Fırça vuruşlarıyla hafif gölgelendirme yapılarak verilmiş keçi, ayağından bağlı olduğu ipten kurtulmaya çalışır şekilde koşar pozisyondadır. Sağ üst köşede alevi andıran bulut kümelerinin görüldüğü tasvirde sadece bazı doğa elemanları renklendirilmiştir.

Değerlendirme: *Kalem-i siyahî* teknikte, ipe bağlı koşar pozisyondaki dağ keçisi tasvirleri konu olarak 17. yüzyıl başı Safevi-İsfahan resminde oldukça popüler olmuştur. Bu döneme ait dağ keçisi konulu tasvirler genel olarak sahibi/eğiticisi tarafından ipi tutulan keçi figürleri şeklindedir (Resim 3.94-95).[318] Bir bölümü Rıza-i Abbasi imzalı olan bu tasvirlerdeki keçi figürleri incelenen tasvirdeki figürle tip olarak da yakınlık içindedir. Ayrıca keçi figürünün belirgin konturları ve gölgelendirme tekniği ile alevi andıran bulut kümeleri, katmanlı kayalardan çıkan

[318] Bu konudaki tasvir örnekleri için bkz.: https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/5070 (Brooklyn Museum of Art, 8580) Erişim tarihi: 26/05/2018; Marie SWIETOCHOWSKI-Sussan BABAIE, **Persian Drawings in the Metropolitan Museum of Art**, Metropolitan Museum of Art: New York, 1989, s.34; https://www.harvardartmuseums.org/collections/object/216582?position=4 (Harvard Art Museum, 1948.59) Erişim tarihi: 26/05/2018.

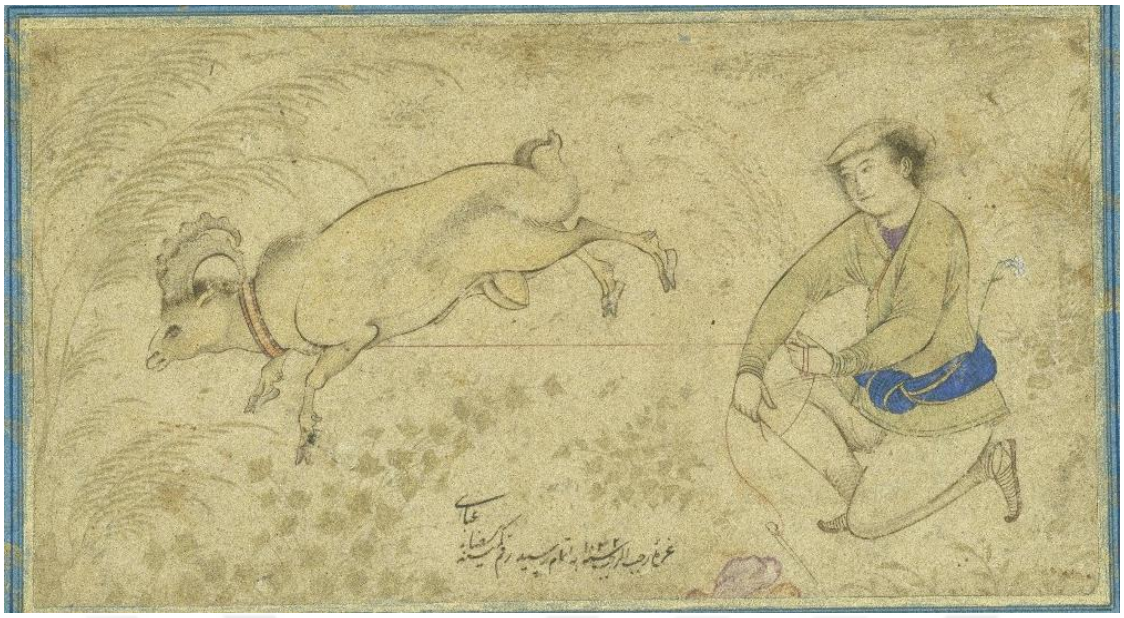
ağaçlar gibi doğa elemanları yine Rıza-i Abbasi üslubuna işaret eden özelliklerdir.[319] İncelenen tasvir de bu dönemde, Rıza Abbasi ekolünü benimsemiş usta bir sanatçı tarafından hazırlanmış olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.93: Koşan dağ keçisi, TSMK, H.2137, y.30a

[319] Rıza Abbasi üslubunun en belirgin özellikleri, çevresi kalın konturlarla berlirlenmiş figürler, dekoratif bitkiler ve bulut kümeleridir. Bkz.: Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** s.261.

Resim 3.94:Genç adam ve dağ keçisi, Albüm yaprağı, Brooklyn Art Museum, no.8580

Resim 3.95: Bir keçiyi tutan adam, Albüm yaprağı, Harvard Art Museum, no.1948.59

Katalog no. : 51 (Resim 3.96)

Yaprak no. : 30b

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervaza krem rengi zemine koyu yeşil, pembe ve devetüyü renginde beş dilimli kartuş eklenmiştir. Bunların zemini altınla hatayiler ve yapraklarla bezenmiştir. Kartuşların dışında kalan alanda ise altınla verilmiş küçük kayalardan çıkan hatayi ve bahar çiçeklerinden oluşan çiçek kümeleri yer almaktadır. Hat çalışmasını çevreleyen pembe zemine altın helezoni dallarda çiçek bezemeli, üç bölümlü bir pervaz bulunmaktadır. Pervaza eklenen kartuşlarda din alimlerinin isimleri şu şekilde yazılıdır:

(**üst kısım**)

Ebû Bekr Kesâi Dinverî Rahimehullah Teala

Ebû Ali el-Cevzecânî Rahimehullah Teala

(**sol kısım**)

Muhammed ve Ahmed ebnâ-ı Ebî'l-verd Rahimehullah

Tâhir Mekdisî Rahimehullah Teala

Ebû Yakub es-Sûsî Rahimehullah Teala

Ebû Yakub Nehrcûrî Rahimehullah Teala

(**alt kısım**)

Ebû Yakub ez-Zeyyât Rahimehullah

Ahmed b. Veheb Rahimehullah Teala

(**sağ kısım**)

Ebû Yakub Mezâbilî Rahimehullah

Ebû Yakub-i Ekt'a Rahimehullah

Ebû Yakub Zenûzî Rahimehullah

Ebû Yakub Mezkûrî Rahimehullah Teala

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Muhammed Hüseyin el-Tebrizi

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 18 x 9,5 cm

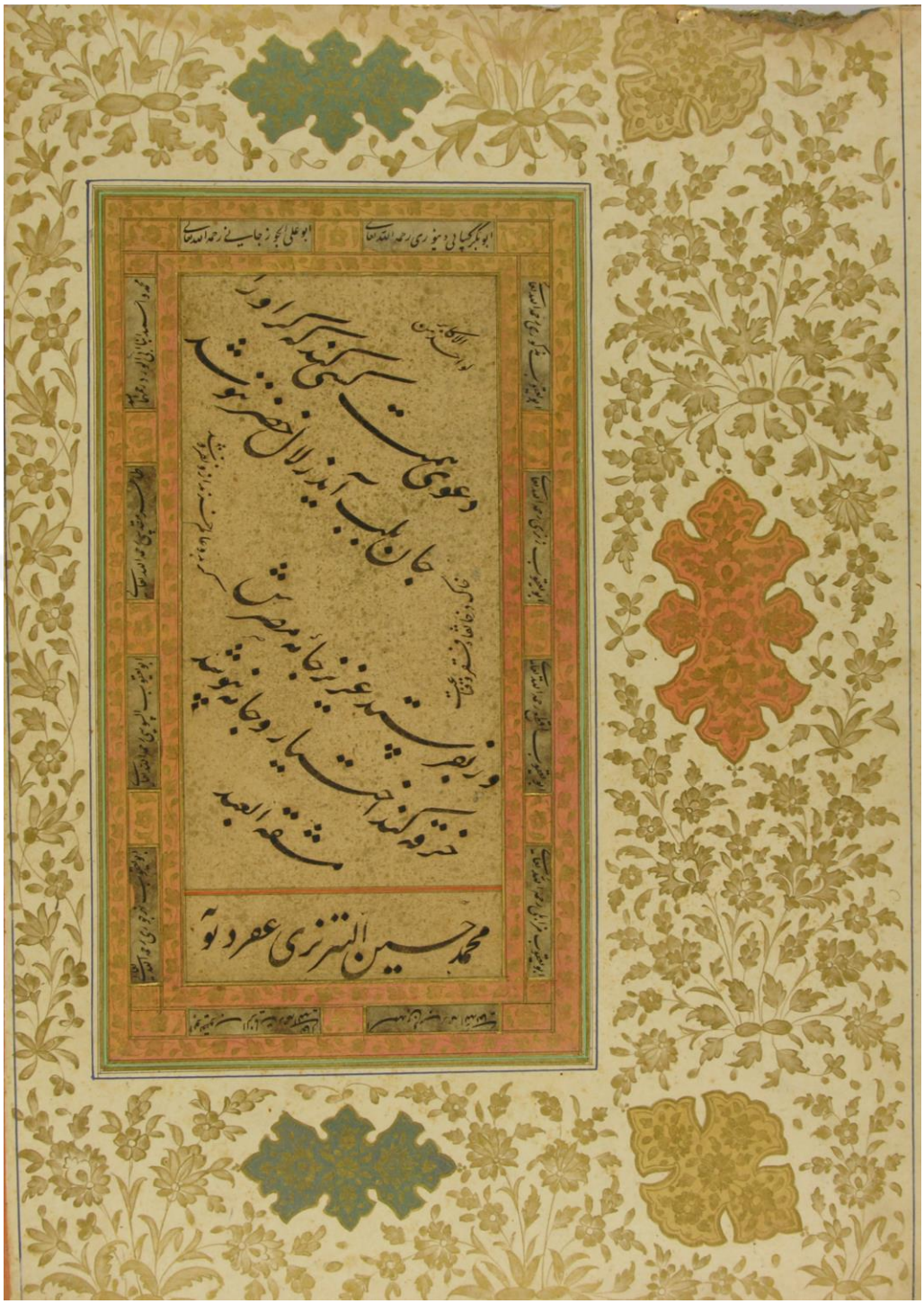
Tanımı : Nesta'lik hatla yazılan çalışmada tezhip yer almamaktadır. Kıt'a samani renk ve tüm yüzeyi lekeli bir kağıda meşk edilmiştir. Sayfanın son satırında başlayıp en alttaki dikdörtgen pano içerisinde devam eden ketebe kaydı *meşk'ül-abd Muhammed Hüseyin el-Tebrizi ğafere zunubehu (Muhammed Hüseyin el-Tebrizi'nin yazısıdır Allah günahlarını bağışlasın)* şeklindedir. Sayfada yer alan dizeler ise şöyledir:

"Da'vâ-yı himmet kesî koned ki ger û râ
Cân beleb âyed zilâl-i ḫızr-ı tû şod
Ver befiristed azîz câme-i Mısreş
Hırḳa koned iḫtiyâr ve câme nepuşed"
(Canı boğazına gelen adam himmet davası mı güder
Eğer sevgili canı Mısır'a elbisesini gönderirse
Elbiseyi bırakır hırka giyer)

Değerlendirme: Muhammed Hüseyin el-Tebrizi'nin imzasına albümdeki diğer bir hat çalışmasında da (y.17a) rastlanmaktadır. Kaynaklara göre 1524-1578 tarihleri arasında Safevi Şahları Tahmasp ve II. İsmail döneminde İran'ın çeşitli şehirlerinde faaliyet gösterdiği bilinen Safevi hattatın[320] bu tezhiplenmemiş *hüsn-î hat* çalışması da İran'da hazırlanmış olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[320] Hattatın hayatıyla ilgili bilgiler için bkz: katalog no:24.

Resim 3.96: Muhammed Hüseyin el-Tebrizi imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.30b

Katalog no. : 52 (Resim 3.97)

Yaprak no. : 31a

Yaprak kenar bezemeleri : Krem rengi zemine sahip enli pervazın üzerine altınla iri çiçek bezemeli koyu yeşil, pembe ve devetüyü renginde beş dilimli kartuş eklenmiştir. Bunların dışında kalan pervaz zemininde ise altınla verilmiş küçük kayalardan çıkan hatayiler ve bahar çiçeklerinden oluşan kompozisyon görülmektedir. Hat çalışmasını en içte koyu yeşil onun etrafında ise pembe zeminli iki pervaz kuşatmaktadır. Yeşil zeminli pervazın üzeri altın sarmal dallarda çiçek ve yapraklarla; pembe zeminli pervazın üzeri ise altın helezoni dallarda uzun yaprak motifleriyle bezelidir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Ali

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 16,5 x 7,5 cm

Tanımı : Nesta'lik hatla yazılan dizelere dendan çekilmiş ancak satır aralarına bir tezhip çalışması yapılmamıştır. Sayfanın üst köşeliği altınla boyalı zemine merkezde mor, sarı ve mavi renkte bir hatayi ve bunun etrafında kırmızı, mavi ve mor renklerde rozet çiçeklerle bezenmiştir. Bu bölüm (+) ve (-) bezemeli, lacivert bir ara suyu çevrelemektedir. Aynı bezemeli arasuyula kuşatılan alt köşelikte ise altın zemine kırmızı, sarı, mavi renklerde küçük çiçekler yer almaktadır. Bu alan içerisinde *fakir Ali el-Katib* şeklindeki hattat adı okunmaktadır. Sayfa yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Pâdişâhâ subûh-ı devlet-i tû
Muttasıl bâ sabâh-ı mahşer bâd
Baḫt-i nîkîyet beşemhâ-yı ümîd
Beresânâ dû çeşm bed-mirsâd"
(Ey padişah senin devletinin azameti
Mahşere kadar devam etsin
Güzel bahtın daima aydınlık olsun)

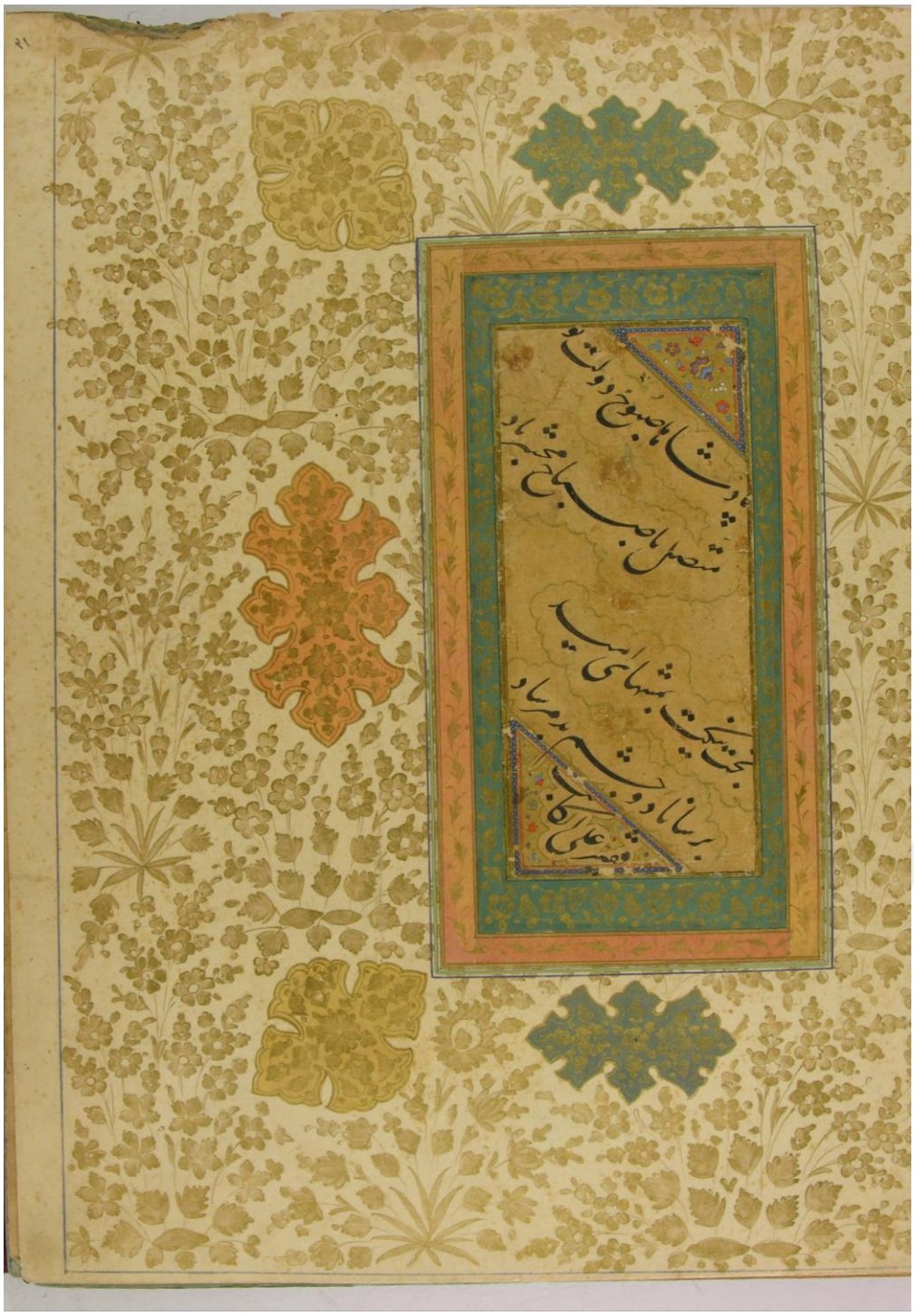
Değerlendirme: Hat çalışması ketebe kaydına göre Ali el- Katib tarafından hazırlanmıştır. Adı geçen bu hattat 16. yüzyılın ünlü sanatçısı, Babürlü ve Safevi albümlerinde çok sayıda hat çalışması bulunan, Mahmud İshak Şehabi, Seyyid

Ahmed Meşhedi gibi kendisi kadar ünlü hattatları yetiştiren usta Mir Ali Herevi olmalıdır. Herat'ta doğmuş olan Ali, Hüseyni seyyidlerindendir. Sanatçı Herat'ta Mevlana Zeyneddin Mahmud'un; Meşhed'de Mevlana Sultan Ali'nin öğrencisi olmuştur. Bu şehirde hat çalışmaları ve yapı kitabeleri hazırlamıştır. Daha sonra Herat'a dönen Mir Ali, h.935/m.1528-29 yılında Şeybani Hanı Ubeydullah'ın Herat'ın işgal etmesiyle, bu sultan tarafından şehrin diğer önemli kişileriyle beraber Özbek başkenti Buhara'ya götürülmüştür. Bu şehirde Ubeydullah'ın oğlu Abdülaziz'in kitabhanesinde çalıştığı bilinmektedir.[321] Hayatının geri kalanını Buhara'da geçiren hattatın ölüm tarihi tartışmalıdır.[322]

İncelenen hat çalışmasının bir Özbek Astrahanlı albümüne Mir Ali'nin Şeybani Hanlığı için Buhara'da çalıştığı dönemden Astrahanlı kütüphanesine intikal etmiş olabileceği düşünülmektedir. Öte yandan, sanatçının hat çalışmalarının büyük bir kısmının, Babürlü şahları Cihangir ve Şah Cihan için hazırlanmış albümlerde bulunduğu bilinmektedir.[323] Ayrıca Mir Ali'nin oğlu Muhammed Bakır Babürlü Şahı Hümayun'e sunulmak üzere, babasının hat çalışmalarından oluşan bir albüm hazırlamıştır.[324] Dolayısıyla Babürlü albümlerinde çok sayıda çalışması bulunan hattatın bu çalışmasının da, Babürlü, özellikle Cihangir dönemi albümleriyle yakın benzerlik taşıyan bu murakkaya bir Babürlü albümünden alınarak yerleştirilmiş olabileceği de düşünülmektedir. Sayfadaki üst ve alt köşeliklerde yer alan tezhip çalışmasının farklı üslubu ve yıpranmış hali sebebiyle özgün olabileceği düşünülmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[321] V. MINORSKY (1959), **a.g.k**., s.126-131; C. HUART (1908), **a.g.k.**, s.227.
[322] V. MINORSKY (1959), **a.g.k**., s.131, dipnot.441.
[323] Mir Ali imzasını taşıyan iki hat çalışması, tezde incelenen diğer albümde (İÜK, FY. 1424, y.21b-22a) bulunmaktadır. Bkz: kat. no: 109-110.
[324] P.P. SOUCEK, "Ali Heravi", **Encyclopaedia Iranica**, S.1, Fas.8, s.864-865.

Resim 3.97: Ali el-katib imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.31a

Katalog no. : 53 (Resim 3.98)

Yaprak no. : 31b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı renkteki enli pervazın üzerine beyaz, açık-koyu yeşil renkte beş adet dilimli kartuş eklenmiştir. Bunlardan üst köşedeki yeşil zeminli kartuş altınla hatayi ve hançeri yapraklarla; diğerleri ise altınla çuha çiçeği benzeri çiçek motifleriyle süslenmiştir. Kartuşların dışında kalan pervaz alanında altınla boyalı küçük kayalardan çıkan hatayiler, bahar çiçekleri gibi çiçekler görülmektedir. Yapraktaki tasviri kuşatan koyu yeşil zemine altınla sarmal yaprak ve çiçek bezemeli, üç bölümlü pervaza eklenen dizeler şu şekildedir:

(üst kısım)

"Be-kâmeş der bemânde nâm-i Şîrîn
Mey-i çun âteşîn ender câm çun âb
Fekende sâkî-yi rûyeş çu mehtâb
Ser âverde şerâb-i la'l der cûş"
(Gönlünde Şîrîn'in zikri sürekli kalmış
Kadehte kaynar ateş gibi şarap misali
Sâkî mehtap gibi önüne saçmış
Yakut gibi coşan şarap)

(sol kısım)

"Nevâ-yı mutribân del burde ez hûş
Şehenşe bod nişeste bâ dil-i şâd
Haber dâdendeş ez ehvâl-ı Ferhâd"
(Gönül çalgıcılarının nağmesi sarhoş etmiş
Padişah mutlu gönül ile oturmuş
Ferhad'ın hali ehvalindan haber verdiler)

(alt kısım)

"Be-fermûd ângehî kû râ derârîd
Verâ çendîn ber der bedârîd
Be-fermûdend hâssân tâ hem ez râh
Zemîn bûsân reved tâ hazret-i Şâh"
(O'nu getirin diye buyurdu
Bir süre kapıda bekletin O'nu

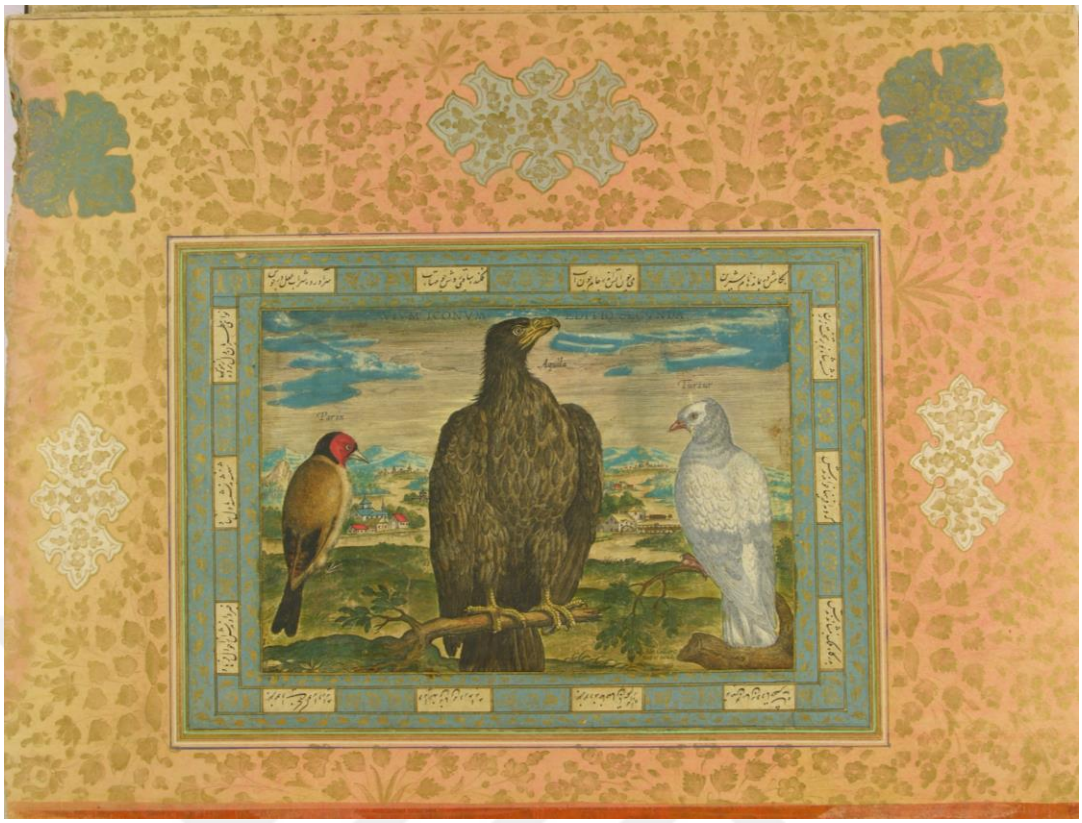
Büyükler de Ferhad'da buyurdular
Yerleri öperek Şâh Hazretlerinin yanına gitsin)

(sağ kısım)
"Be-dergâh-ı melik binşândendeş
Keh u meh âferinhâ handendeş
Nişeste Şâh-ı nu ber taht-i zerrîn"
(Sultanın dergahında oturttular
Büyük küçük aferin dediler
Altın tahta yeni padişah oturmuş)

Yaprakta yer alan eserin adı : Kuşlar
Tekniği : Gravür
Üslubu : Flaman gravürü
Dönemi : 17. yüzyıl
Ölçüsü : 18,8 x 12,8 cm
İmza/Mühür : Adr. Collaert fecit et excud.
Tanımı : Karlı dağların eteğinde dik çatılı evler, kiliseler, nehirler ve köprülerle verilen bir şehir manzarasının fon oluşturduğu gravürde sahnenin önünde dallara konmuş şekilde resmin tamamını kaplayan üç kuş figürü görülmektedir. Bunların üzerinde sağdan sola doğru, hangi kuş olduklarını belirten *Turtur, Aquila* ve *Parix* ifadeleri yer almaktadır. Üst kenarında *AVIVM ICONVM EDITIO SEGVNDA* yazısı okunan gravürün sağ alt kenarında da *Adr. Collaert fecit et excud.* şeklindeki sanatçı imzası bulunmaktadır.

Değerlendirme: Altında bulunan ifadeye göre Flaman sanatçı Adriaen Collaert tarafından hazırlanan bu gravür üslup özellikleri, taşıdığı sanatçı imzası ve ölçüleri bakımından incelenen albümün diğer iki yaprağındaki (y.17b-18a) gravürlerle bütünlük içerisindedir. Dolayısıyla söz konusu gravür de, albümdeki diğer iki örnek gibi, Collaert'in kuşlar konulu otuz levhalık çalışmasının bir parçası olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.98: Kuşlar, TSMK, H.2137, y.31b

Katalog no. : 54 (Resim 3.99)

Yaprak no. : 32a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı renk zemine sahip enli pervazın üzerine altınla hatayi ve benzeri çiçekler, kıvrık yapraklarla bezeli beyaz, açık-koyu yeşil renkte beş adet dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bunların dışındaki alan ise altınla verilmiş sık yapraklı küçük kayalardan çıkan çuhaçiçeği, bahar çiçekleri gibi motiflerle süslenmiştir. Gravürü koyu yeşil zemine altınla sarmal çiçek ve yaprak bezemeli, üç bölümlü bir pervaz kuşatmaktadır. Bu pervaza yerleştirilen dizeler şu şekildedir:

(üst kısım)

"Bes ümîdâ ki hest agibeteş
Ber günahkâr çûn şevî kâdir
Ver mer û râ şefi' kes nebuved"
(Ne ümitler ki sonu
Suçluya mukadder olduğunda
Aşar onu şefaat edecek kimsesi yoksa)

(sol kısım)

"Çün ziyâret kuni azizi râ
Rûy hoş dâr u hûy ez ân hoşter
Çe eger bed hû-yi kuni incâ
An ziyâret şeved hebâ u heder"
(Bir azizi ziyaret ettiğinde
Hoş görüşlü ol daha da iyi huylu ol
Eğer huysuzluk yaparsan burada
O ziyaret heba olur hedere gider)

(alt kısım)

"Meşveret rehber-i sevâb âmed
Ey ki besti umid der çizi
Gam mehor ger ne-yâveriş be-dest"
(Meşveret etmek dürüstlüğe rehberlik eder
Ey bir şeye ümit bağlayan
Elde edemediğin için üzülme)

(sağ kısım)

"Kez bedi fazl-i tu şeved pinhan

Ey besa kes ki talib-i kar-i tust

Zafar-i û şefî'-i tu bes

Bende-i şahvet eset der hârî"

(Kötülükten senin faziletin saklı kalır

Vardır senin mevkini arzu edenler

Onun zaferi senin şefaatın için yeterlidir

Şehvet kulu daima alçaklıktadır)

Yaprakta yer alan eserin adı : Hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan yolcu

Tekniği : Gravür

Üslubu : Flaman gravürü

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 20,3 x 11,8 cm

İmza/Mühür : Anton Wierix

Tanımı : Sahnenin önünde öbek halindeki ağaçlara yaslanmış yaralı bir figür ve bu figürün kolundan tutup yardım etmeye çalışan koyu pembe pelerinli bir diğer figür yer almaktadır. Bu figürün yanıbaşındaki ağaca bağlanmış olan atının eyer örtüsü de aynı tonda pembe şeritlidir. Sahnenin önünde yer alan ağacın ikiye ayırdığı arka planın sol tarafında bir yol üzerinde yürüyen birkaç insan figürü; sağ tarafında ise bir adamı sopalarla döven birkaç figür ve uzaklarda surlar arkasında bir şehir tasviri görülmektedir. Bu gravürün üst kısmında *DOMİNİCA XII. POST PENTİC. Incidit in latrones viator*; alt kısmında ise resimde harflerle işaretlenmiş kişi ve yerlerin açıklamaları bulunmaktadır. Gravürün sol alt kısmında ise *Anton Wierix Sculp*. şeklindeki sanatçı adı okunmaktadır.

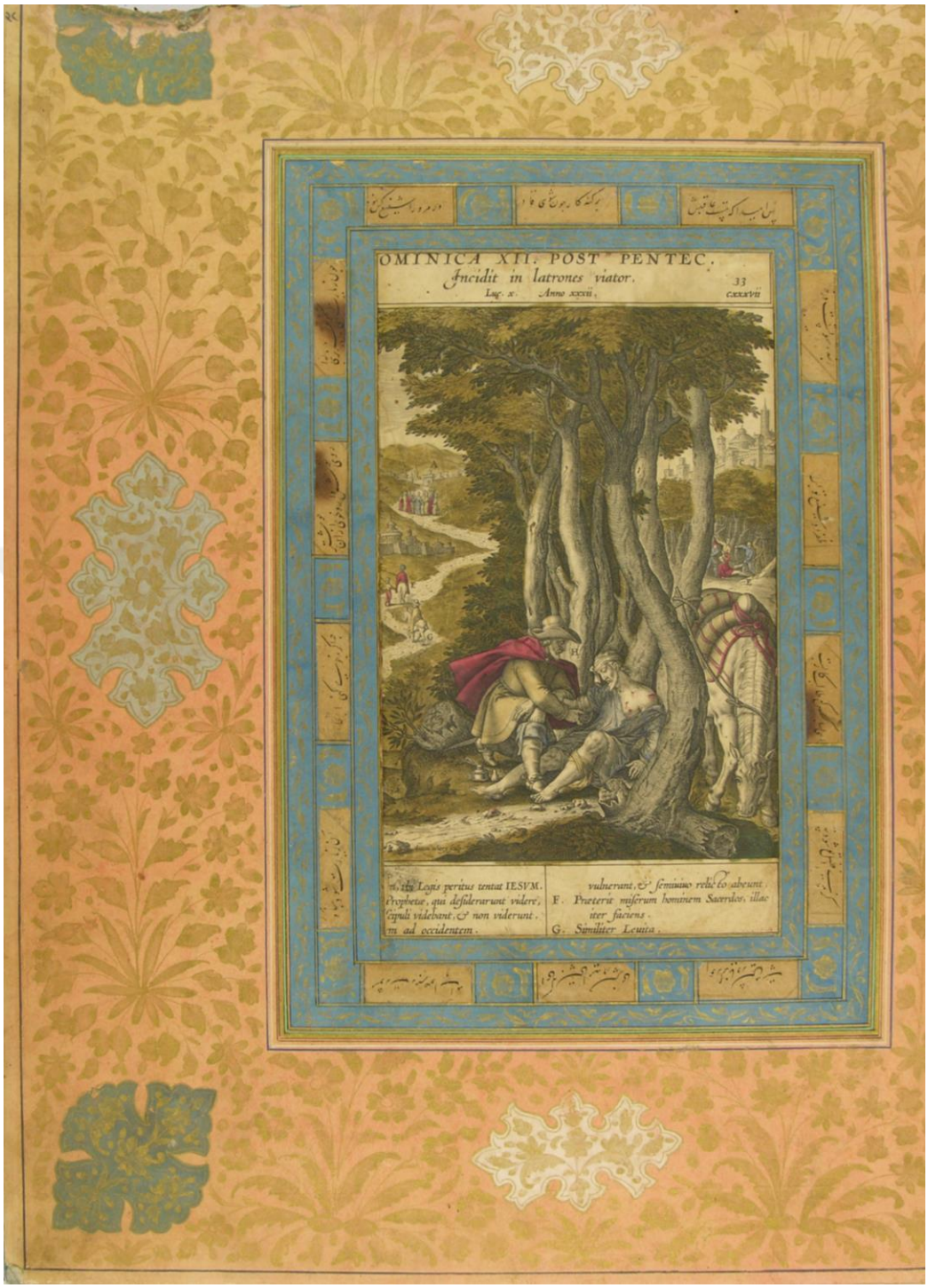
Değerlendirme: Gravürü hazırlayan sanatçı olan Anton Wierix, Antwerp'li gravür ustaları olan ve 1562-1618 yılları arasında etkinlik gösteren Wierix kardeşlerin en küçüğüdür. Tasarımcı ve gravür sanatçısı olan Anton Wierix 1555 civarında Amsterdam veya Antwerp'te doğmuştur. Eserlerinde genel olarak imzası görülmektedir. Meryem ve çocuk İsa ve çeşitli azizler başta olmak üzere çok sayıda

dini konulu eser hazırlamıştır. Ayrıca Hz. İsa'nın hayatını konu alan altmış dokuz levhadan oluşan bir çalışması bulunmaktadır.[325]

İncelenen gravür üst kısmında yazılı ifadelere göre (*DOMİNİCA XII. POST PENTİC.)* Yortu sonrası 12. Pazar gününde meydana gelen, *(Incidit in latrones viator)* hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan yolcunun hikayesini anlatmaktadır.[326] Bu gravür ilk Cizvit misyonerlerinden Jerome Nadal'ın (1507-80) hazırladığı Hz. İsa'nın öğretilerini konu alan *Adnotationes et Meditationes in Evangelia* isimli kitabının 1593 yılında gravürlü bir şekilde basılan nüshasına ait sayfada yer almaktadır. Bu kitap Antwerp'li gravür ustalarının hazırladığı yüz elli üç gravürü içermektedir.[327] Misyonerlik faaliyetleri kapsamında kullanılan eserin bir baskısının 1603 yılından önce Babürlü sarayına da ulaştığı bilinmektedir.[328] Ayrıca bu gravür konusunun betimlendiği bir Babürlü minyatürü de (Resim 3.101),[329] gravürün Babürlü musavvirler tarafından görülüp resimlendiğini gösterir.

Yayını: Gauvin Alexander Bailey, "The Truth-Shaving Mirror: Jesuit Catechism and the Arts in Mughal India", **The Jesuits: Cultures, Sciences and the Arts, 1540-1773**, University of Toronto Press: Toronto-Buffalo-London, 2000, s.387, no.18.5.

[325] **Bryan's Dictionary of Painters and Engravers,** Ed. George C. Williamson, C.5, George Bell and Sons: London, 1919, s.369.
[326] Bu konu tanımlaması için bkz.: http://catholic-resources.org/Art/Nadal-1593.htm Erişim Tarihi: 30/05/2018
[327] Thomas BUSER, "Jerome Nadal and Early Jesuit Art", **The Art Bulletin**, S.58, no:3, 1976, s.425.
[328] Gauvin Alexander BAILEY (2000), **a.g.m.,** s.399, bkz.:dipnot 16. Ayrıca Antwerpli Wierix kardeşlerin dini konulu gravürleri de Babürlü sarayına girmiş ve bunlar Babürlü musavvirler tarafından kopya edilmiştir. Bkz.: Gauvin Alexander BAILEY (1998), **a.g.k.**, s.29-33.
[329] Bu konunun işlendiği 1605 tarihli Babürlü minyatürü için bkz.: Pratapaditya PAL (1983), **a.g.k**., M13.

Resim 3.99: Hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan yolcu, TSMK, H.2137, y.32a

Resim 3.100: Hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan yolcu (İyi Samaryalı), *Adnotationes et Meditationes in Evangelia* isimli kitaptan bir gravür.

Resim 3.101: Hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan yolcu, özel koleksiyon (Pratapaditya PAL (1983), **a.g.k.**, M13)

Katalog no. : 55 (Resim 3.102)

Yaprak no. : 32b

Yaprak kenar bezemeleri : Enli pervazda koyu yeşil zemine üzerleri altınla hatayiler, kıvrımlı yapraklar ve çeşitli çiçeklerle bezeli beyaz, sarı ve pembe renkte beş adet dilimli kartuş yer almaktadır. Bunların dışında kalan kısımda ise altınla verilmiş kayalardan veya sık yapraklar arasından çıkan hatayiler, bahar çiçekleri gibi çiçekler görülmektedir. Yaprakta yer alan sayfayı kuşatan üç bölümlü pervaz soluk pembe zemine altınla yaprak ve çiçek süslemelidir. Hat çalışmasının alt ve kenarında dikdörtgen bölmelere birer dize eklenerek bunların haricindeki kısımlar, enli pervazdaki süslemeyle aynı anlayışta olmak üzere, altınla boyalı lale demetleriyle bezenmiştir. Bu bölümde yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Diger nereved behîç matlûb
Hâtır ki girifte bâ tû peyvend"
(Hiçbir sevgiliye meyl etmez
Sana bağlanan gönül)

Hat çalışmasını çevreleyen dar pervaza yerleştirilen dizeler ise şu şekildedir:

(**üst kısım**)
"Her ki ez râh-i bağî çizi cüsdt
Zafar ez râh-ı û inân ber-tâft"
(Her kim kötü yoldan bir şeyleri ele geçirme çabasındaysa
Zafer ona yüz çevirir)

(**sağ kısım**)
"Ne her ân kû umid-i çizi kerd
Kesb-i ân çiz başedeş âsan
Bes umidâ ki ân negeşt revâ
Şukûfe ki beşkufid u nebest"
(Her kim bir şeylere ümit ederse
Onu elde etmek ona kolay olur
Ne ümitler ki gerçekleşmedi
Ne goncalar ki açıldı ve bir daha kapanmadı)

(**alt kısım**)

"Yâ be târâc-ı hâdesât dehed

Yâ be mirâs-hâr bugzâred"

(Ya malını mülkünü zaman hadiselerine bırakır

Ya da mirasçı veresiye?)

(**sol kısım**)

"Şeref-i kâil u hassâset-i u

Der sohan key koned hiç eser

Tu sohan râ neger ki hâleş çist

Der guzârende-i sohan menger"

(Konuşanın şerefi veya bencilliği

Söze ne etkisi olabilir ki?!

Sen söze bak ki nedir

Sözün söyleyenine değil!)

Yaprakta yer alan eser : Düz yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Şah Mahmud

Dönemi : 16. yüzyılın ilk yarısı

Ölçüsü : 15,5 x 9 cm

Tanımı : Sayfa zemini altınla belli belirsiz hatayiler, saz yaprakları ve çeşitli çiçek motifleriyle bezelidir. Bu zemin üzerine düz bir şekilde nesta'lik hatla Fatiha Suresi yazılmıştır. Son satırda, sure bittikten sonra *el-abdü'l fakir Şah Mahmud* şeklindeki ketebe kaydı okunmaktadır. Söz konusu sure şu şekilde okunmaktadır:

"Bismillahirrahmanirrahîm

Elhamdü lillâhi rabbil'alemin. Errahmânir'rahim.

Mâliki yevmiddin. İyyâke na'budü ve iyyâke

neste'în, İhdinessırâtel müstakîm.

Sırâtellezine en'amte aleyhim ğayrilmağdûbi

aleyhim ve leddâllîn."

(Hamd, âlemlerin Rabbi, merhametli olan,

Merhamet eden ve Din Günü'nün sahibi olan

Allah'a mahsustur. Ancak sana kulluk eder

Ve yalnız senden yardım dileriz
Bizi doğru yola, nimete erdirdiğin kimselerin,
Gazaba uğramayanların, sapmayanların yoluna eriştir)

Değerlendirme: Fatiha suresinin yazılı olduğu sayfanın en alt satırındaki kayda göre hat çalışması ünlü hattat Şah Mahmud Nişaburî'ye (ö.1564) aittir. Nişabur'da doğan hattat, Mevlana Abdi'nin öğrencisidir. 1520'ler ile 1540'lar arasında Tebriz'de Şah Tahmasp'ın sarayında çalıştığı anlaşılan Şah Mahmud, Şah'ın hat ve resim sanatına azalan ilgisi üzerine, saltanat merkezinin Kazvin'e taşındığı dönemde Tebriz'den ayrılarak Meşhed'e geçmiş, 1550'lerde bu şehirde, Sultan İbrahim Mirza'nın hamiliğinde faaliyet göstermiştir. Meşhed'de h.972/m.1564 tarihinde vefat etmiş ve ünlü hattat Sultan Ali Meşhedi'nin mezarının yanına gömülmüştür.[330] Şah Mahmud *nesta'lik* hatla Ku'an-ı Kerim istinsah eden tek hattat olarak bilinmektedir.[331] Hattatın birçok hat çalışması Safevi ve Osmanlı albümlerinde yer almaktadır.[332] Şah Mahmud'un bu kıt'ada yazılı olan Fatiha suresi gibi Kur'an-ı Kerim'den alınan başka sureleri de meşk ettiği bilinmektedir.[333]

Safevi va Babürlü hattatlar edebi eserlerden alınmış dizelerin yanı sıra, Kur'an-Kerim'den sureleri de kıt'a olarak hazırlamışlardır. Bunlardan Fatiha Suresi'nin yazıldığı diğer bir hat çalışmasına Cihangir dönemine ait *Gülşen Albümü*'nde rastlanmaktadır.[334] Ünlü Safevi hattat Şah Mahmud'a ait olan bu hat çalışması, 16. yüzyılın ilk yarısında İran'ın Tebriz veya Meşhed şehrinde hazırlanmış olmalıdır.[335]

Yayını : Yayımlanmamıştır.

---

330 V. MINORSKY (1959), **a.g.k.,** s.135-138; Marianna Shreve SIMPSON (1997), **a.g.k.,** s.254-269.

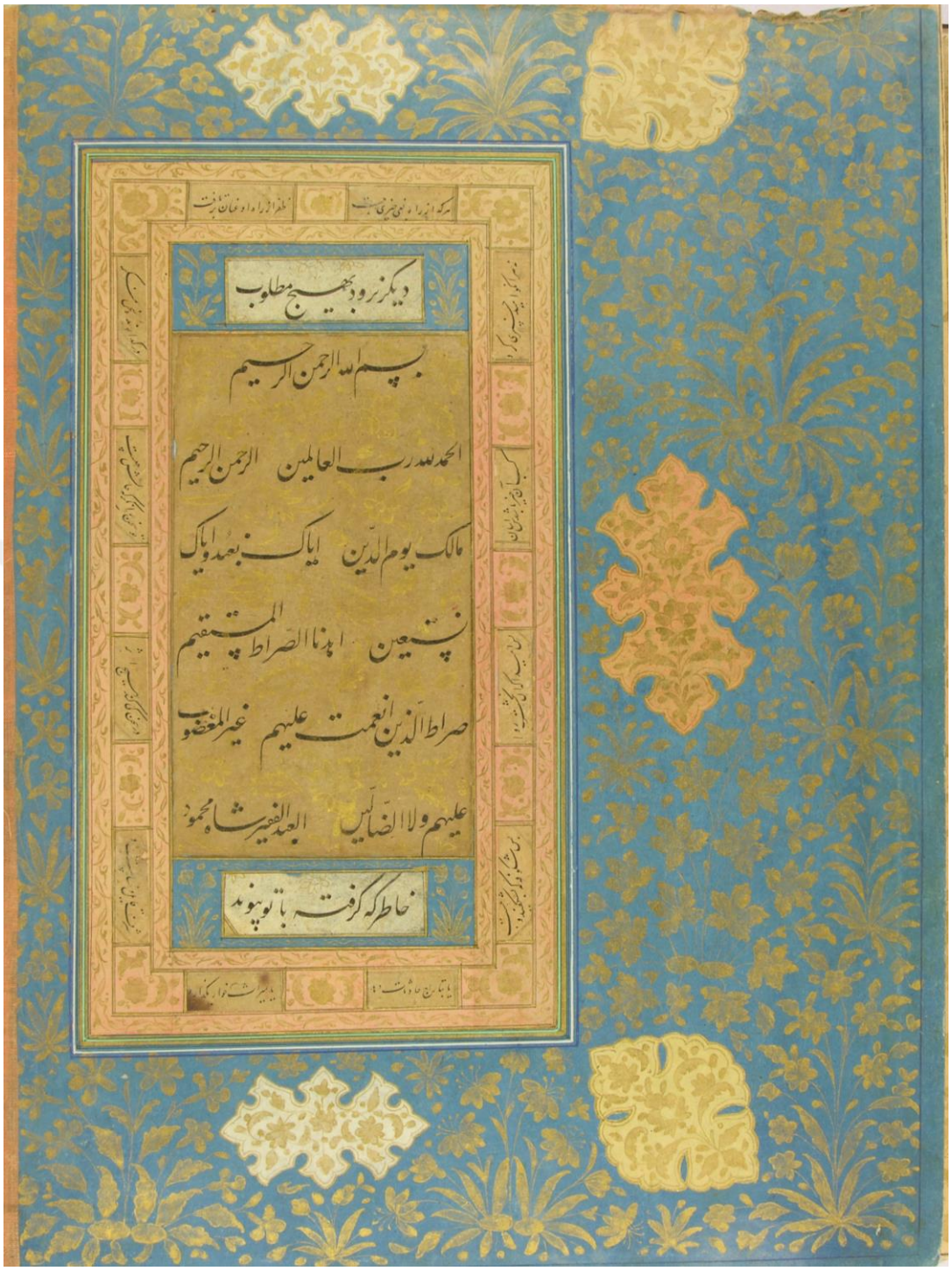
331 Priscilla SOUCEK, "Calligraphy in the Safavid Period 1501-76", **Hunt for Paradise: Court Painting of Safavid Persia 1501-1576,** Ed. Jon Thompson-Sheila R Canby, Skira Editore: Milan, 2003, s.65-66.

332 Öncelikli olarak Şah Mahmud'un hat örneklerini içeren murakkalar için bkz: Osmanlı murakkası Şah Mahmud Nişaburi Albümü (İÜK, F.1426), Behram Mirza Albümü (TSMK, H.2154), Emir Hüseyin Bey Albümü (TSMK, H.2151), Emir Gayb Bey Albümü (TSMK, H.2161), TSMK, B407, H.2138, H.2145.

333 Marianna Shreve SIMPSON (1997), **a.g.k.,** s.266.

334 Bu hat çalışması meşhur Babürlü hattat Muhammed Hüseyin Zerrin Kalem Cihangir Şahî imzalıdır. Bkz: *Murakka-i Gülşen*, y.56. Bkz: Mohammad Ali RAJABI, **a.g.k.,** s.454. Ayrıca, Fatiha Suresinin meşk edildiği İmad imzalı bir kıt'a için bkz: Mohammad Ali RAJABI, **a.g.k**., s.5.

335 Şah Mahmud ketebeli ve incelenen hüsn-i hat örneğine benzer bezemeli bir örnek için bkz.: A. WELCH-S. C. WELCH, **Arts of the Islamic Book: The Collection of Prince Sadruddin Aga Khan**, Cornell University Press: London, 1982, s.76-78.

Resim 3.102: Şah Mahmud imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.32b

Katalog no. : 56 (Resim 3.103)

Yaprak no. : 33a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu yeşil zemine sahip enli pervazın üzerine altınla hatayi bezemeli beyaz, sarı ve pembe renkte beş adet dilimli kartuş eklenmiştir. Bunların dışında kalan kısımlarda ise altınla boyalı küçük kayalardan çıkan sık yapraklı çeşitli bahar çiçeklerinden oluşan kompozisyon yer almaktadır. Hat çalışmasını soluk pembe zemine altınla çiçek ve yaprak süslemeli, üç bölümlü bir pervaz kuşatmaktadır. Pervaza yerleştirilen dizeler ise şu şekildedir:

(üst kısım)

"Her ki û bende geşt şehvet râ
Hest nefseş hasîs u tab' elîm"
(Şehvete köle olan her kimse
Kesin nefsi sefil ve tabı kütüdür)

(sağ kısım)

"Der beliyyet ceze' mekun ki ceze'
Be-temâmî dilet kuned rencûr"
(Kötülük yapmak için hırs yapma, zira bu hırs
Kalbını tamamen karar rencide eder)

"*Hîç rencî temâmter zân nîst*
Kez sevâb-ı Hudây mânî dûr"
(Hiç bir eziyet daha büyük değil
Allah'ın sebâbından uzak kalmaktan)

(sol kısım)

"Ey besâ merd-i sûd cûyende
Geh kadem der reh-i mehûf nehâd"
(Var bir çok insan kâr ve menfaat için
Tehlikeli yola adım atan)

"Akibet çûn be-desteş âmed sûd
Û ez ân sûd der zîyân uftâd"
(Nihayet kâr ve menfaatını elde eder

Ancak bu menfaattan ziyan görürür)

(alt kısım)

"Her ki ber ârizû kune tikye
Be-ber-i âkilân buved ahmak"
(Arzu ve hayallara dayanan her kimse
Akiller nezdinde ahmeklerdendir)

Yaprakta yer alan eser : Mailen ve düz yazılmış nesta'lik kıt'alar

Hattatı : Sultan Ali Meşhedi (imza sağ panodadır)

Dönemi : 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başı

Ölçüsü : Ana pano: 21,5 x 6 cm; Sol (üçlü) pano: 21,5 x 3,8cm

Tanımı : Sayfanın sağ tarafına yerleştirilen panodaki dizeler mail şekilde nesta'lik hatla yazılmıştır. Satır aralarına yapılan *beynessütur* bezemede altın zemine yine altının farklı bir tonuyla renklendirilmiş hatayiler, hançeri yapraklar ve bu yapraklara konan kuş figürleri görülmektedir. Üst köşelik aynı renk tonlarında kıvrımlı rumilerle doldurulmuştur. Aynı anlayışta süsleme prensibine sahip alt köşelikte ise *ketebehu efkaru'l-ibad ve ahvecuhum Sultan Ali el-Meşhedi sterallahu uyubehu* (Bunu kulların en fakiri ve zayıfı Sultan Ali Meşhedî yazdı Allah ayıplarını örtsün) şeklindeki ketebe kaydı bulunmaktadır. Bu panoda yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Arâfât-ı aşḳbâzân ser-i kûy-i yâr est
Be ṭavâf-ı ka'be zı în der nerevem ki âr bâşed
Çû seri ber âstâneş zı ser-i safâ nehâdi
Besefâ ve morde ey dil digeret çi kâr bâşed
Kademi zı ḫûd birûn nih be riyâz-ı aşḳ-ı âncâ
Ne sudâ'-ı nefḥe-i gul ne cefâ-yı ḫar bâşed
bemeâric-i ene'l Haḳ neresi bepâ-yi minber
Ki sırri şinâsed în ser ki sezâ-yı dâr baş ed
(Aşıkların arafatı sevgilinin sokağının başıdır
Bu kapıyı bırakıp da Kabeye gitmek ar getirir
Başını o sevgilinin eşiğine koymuşsan
Başka ne istersin sen. Bundan başka saadet mi olur?

O mekanın aşkına kendinden geç benlikten sıyrıl
Orada ne gül koklamaktan baş ağrısı olur ne de dikenin batması acı verir
Minberden ene'l Hak miraçlarına erişemezsin
Bu başta öyle bir sır var ki onu darağacına götürür)

Hat çalışmasının sol tarafına yatay şekilde, ikişer dizenin yer aldığı üç dikdörtgen bölme yerleştirilmiştir. *Nesta'lik* hatla yazılan bu dizeler *beynessütur* tarzda, yan panoyla aynı şekilde bezemelidir. Bu panolarda yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Zi mey-i şebâne sâkî kadehî nisâr-ı mâ kun
Ne ez ân meyi ki u râ be-seher humâr bâşed
Be-ferib u vade mâ râ mekuş ey peser ki teşne
Zi ataş bemired ulâ ki der intizar bâşed
Nekoned Kemâl diger taleb-i huzûr-ı bâtın
Ki karârgâh-ı zülfeş dil-i bi-karâr başed"

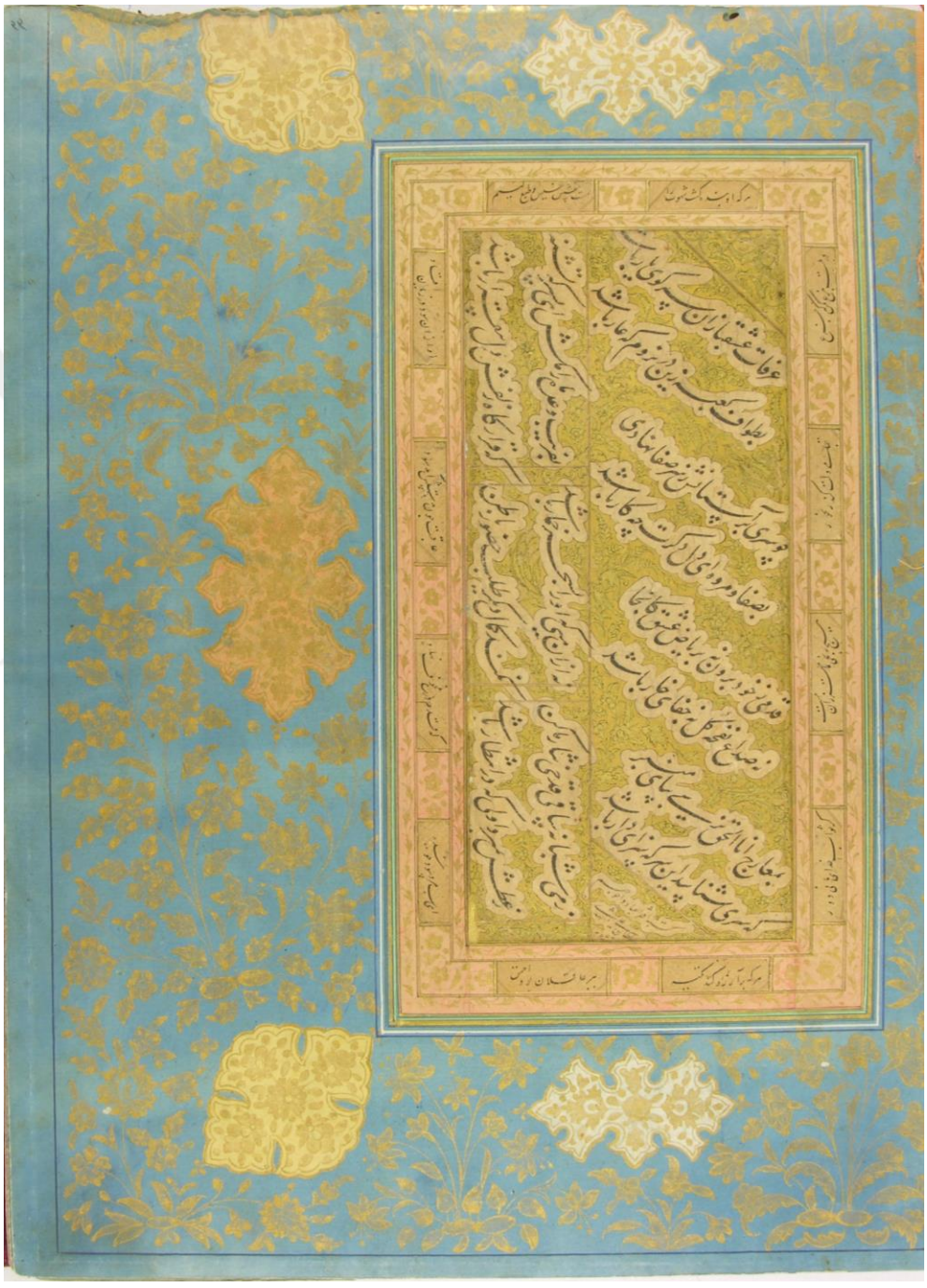
(Saki gecelik şarabından bir kadeh sun bize
Sabaha kadar sarhoş eden şarapdan değil
Vade ile bizi aldatma ey peser
Susuz beklemektense susuzluktan ölmesi daha iyidir
Kemâl artık batın huzurunu arzu etmiyor
Zira sevgilinin zülfü kararsız gönlün karargahıdır)

Değerlendirme: Sayfanın sağındaki bölümde yer alan hat çalışması ketebe kaydına göre Sultan Ali Meşhedi (ö.1520) tarafından hazırlanmıştır. Meşhedli hattat bir dönem Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara'nın (sal.1469-1506) himayesi altında çalışmıştır. Sanatçı bu dönemde çeşitli yapıların kitabeleri başta olmak üzere çok sayıda eser hazırlamıştır. Ayrıca Ali Şir Nevai'nin *Mecalis'ül Nefais* adlı eserini kopya etmiştir.[336] Kadı Ahmed, hattatın, Hüseyin Baykara'nın ölümü üzerine Meşhed'e geçtiğini ve burada vefat ettiğini belirtmektedir. Sam Mirza'ya göre ise sanatçı, Hüseyin Baykara'nın ölümünden sonra bir süre Şeybani Hanı'nın himayesinde çalışmıştır.[337] Dolayısıyla bu hüsn-i hat çalışması Herat, Meşhed veya

[336] V. MINORSKY (1959), **a.g.k.,** s.102-103.
[337] V. MINORSKY (1959), **a.g.k.,** s.102, dipnot 328.

Buhara'da hazırlanmış olmalıdır. Hattatın imzalı kıt'aları Safevi albümlerinin yanı sıra Osmanlı ve Babürlü albümlerinde de yer almaktadır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.103: Muhtelif kıt'alar, TSMK, H.2137, y.33a

Katalog no : 57 (Resim 3.104)

Yaprak no. : 33b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu yeşil zemine sahip enli pervazın üzerine sarı, pembe, beyaz renkte beş adet dilimli kartuş eklenmiştir. Bunların üzerleri altın hatayilerle; kartuşların dışındaki kısımlar ise altınla verilmiş küçük kayalardan çıkan sık yapraklı hatayiler ve bahar çiçekleriyle bezenmiştir. Yaprağa eklenen tasviri iç içe üç dar pervaz kuşatmaktadır. Bunlardan en içteki mavi; onun üzerindeki soluk mor ve en dıştaki pembe zemine altınla kıvrımlı yaprak ve çiçek sırasından oluşan kompozisyonla süslenmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hz. Meryem portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Dekkan Sultanlığı, Bicapur

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 9,4 x 5,5 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Altınla belli belirsiz bitki kümeleri ve kuşlarla verilmiş bir fonun önünde başına taktığı canlı pembe renkteki uzun şalı, yeşil elbisesi, altınla verilmiş bilezik, kolye ve küpesiyle bir kadın figürü betimlenmiştir. Figür iki elini önünde birleştirniş dua eder şekilde tasvir edilmiştir. Elbisenin ve şalın kumaş kıvrımları oldukça yoğun, stilize bir anlayışta verilmiştir.

Değerlendirme: Figürün iki elini önünde birleştirmiş şekilde verilişi tasvirde Hz. Meryem'in canlandırılmış olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca figürün pembe-yeşil renklerdeki uzun elbisesi de Hz. Meryem tasvirlerinde sıklıkla görülen bir özelliktir.[338] Bu figür tipinin bir benzeri 17. yüzyıl başı Dekkan-Bicapur ekolüne ait *ceylana çobanlık eden genç kız* konulu tasvirdir (Resim 3.105).[339] Babürlü sanatçılar gibi, Dekkan Sultanlıklarından Bicapur'da faaliyet gösteren musavvirler tarafından da Hıristiyan ikonografisinden alınmış konular canlandırılmıştır. Ancak bu tasvirler Babürlü örnekleri gibi birebir kopyalardan ziyade, Bicapur resim okuluna özgü

[338] Avrupa tablolarındaki Hz. Meryem portrelerinde görülen bu özellik bu tabloları kopya eden Babürlü musavvirlerin minyatürlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bkz.: Punam MADHOK, "Christian-Islamic Relations in the Court Art of Mughal India",**The International Journal of the Arts in Society**, S.4, Common Ground Publishing: Illionis, 2010, s. 3.

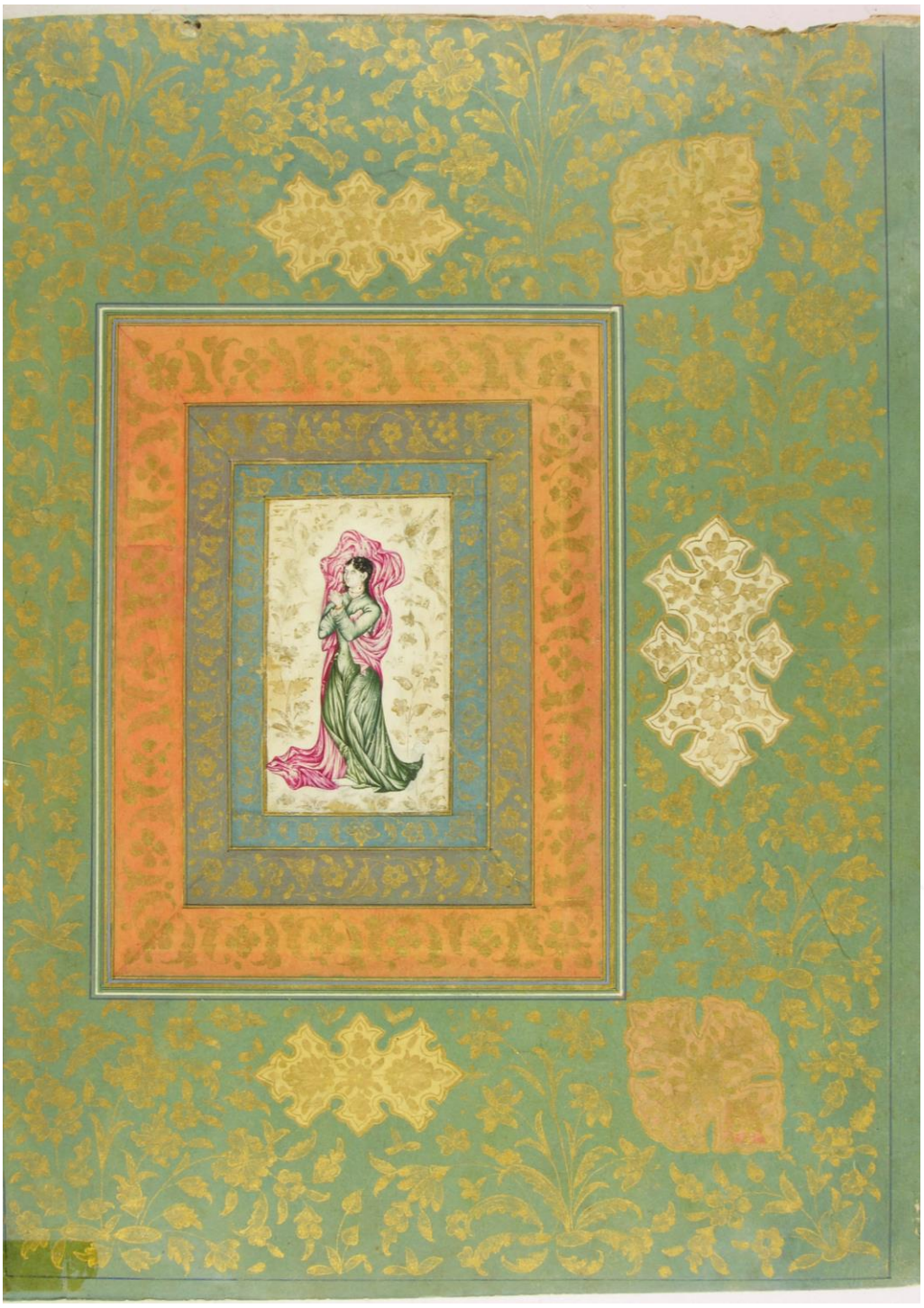
[339] Mark ZEBROWSKI (1983), **a.g.k.**, s.112.

kıvrımlı çizgiler ve zengin renklerin egemen olduğu örneklerdir. Bunlarda özellikle kumaş kıvrımları abartılı, gerçek dışı bir anlayışta verilmiştir.[340]

Dolayısıyla, gerek karşılaştırma örneğindeki karakteristik figür tipiyle olan benzerliği, gerek Hz. Meryem'in, Avrupa resim örneklerinden çok farklı şekilde, yerel bir üslupta verilmesi, gerek kumaş kıvrımlarındaki stilizasyon sebebiyle incelenen bu tasvirin 17. yüzyıl başı Bicapur resim ekolüne ait olduğu düşünülmektedir.

Yayını **:** Yayımlanmamıştır.

[340] Hıristiyan ikonografisinden konulara sahip Babürlü ve Dekkan tasvirlerlerinin karşılaştırması için bkz.: J. P. LOSTY, "Further Deccani and Mughal Drawings of Christian Subjects", http://blogs.bl.uk/asian-and-african/2015/11/further-deccani-and-mughal-drawings-of-christian-subjects.html Erişim Tarihi:16 Kasım 2016.

Resim 3.104: Hz. Meryem portresi, TSMK, H.2137, y.33b

Resim 3.105: Ceylana çobanlık eden genç kız, özel koleksiyon (M. ZEBROWSKI (1983), **a.g.k**., s.112)

Katalog no. : 58 (Resim 3.106)

Yaprak no. : 34a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu yeşil zeminli enli pervaza üzerleri altınla hatayi benzeri çiçekler ve bahar çiçekleriyle bezeli sarı, pembe ve beyaz renkte beş dilimli kartuş eklenmiştir. Bunların haricindeki kısımlarda altınla boyalı küçük kayalardan çıkan çuha çiçeği gibi bahar çiçekleriyle bahar dallı ve yapraklı ağaçlar yer almaktadır. Yapraktaki tasvir iki dar pervazla çevrelenmiş olup bunlardan en içteki yeşil zemine sarmal yapraklarla; diğeri ise pembe zemine altınla yaprak ve çiçek motifleriyle süslenmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hindu derviş (Yogini) portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Dekkan Sultanlıkları, Bicapur

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 14,2 x 10 cm

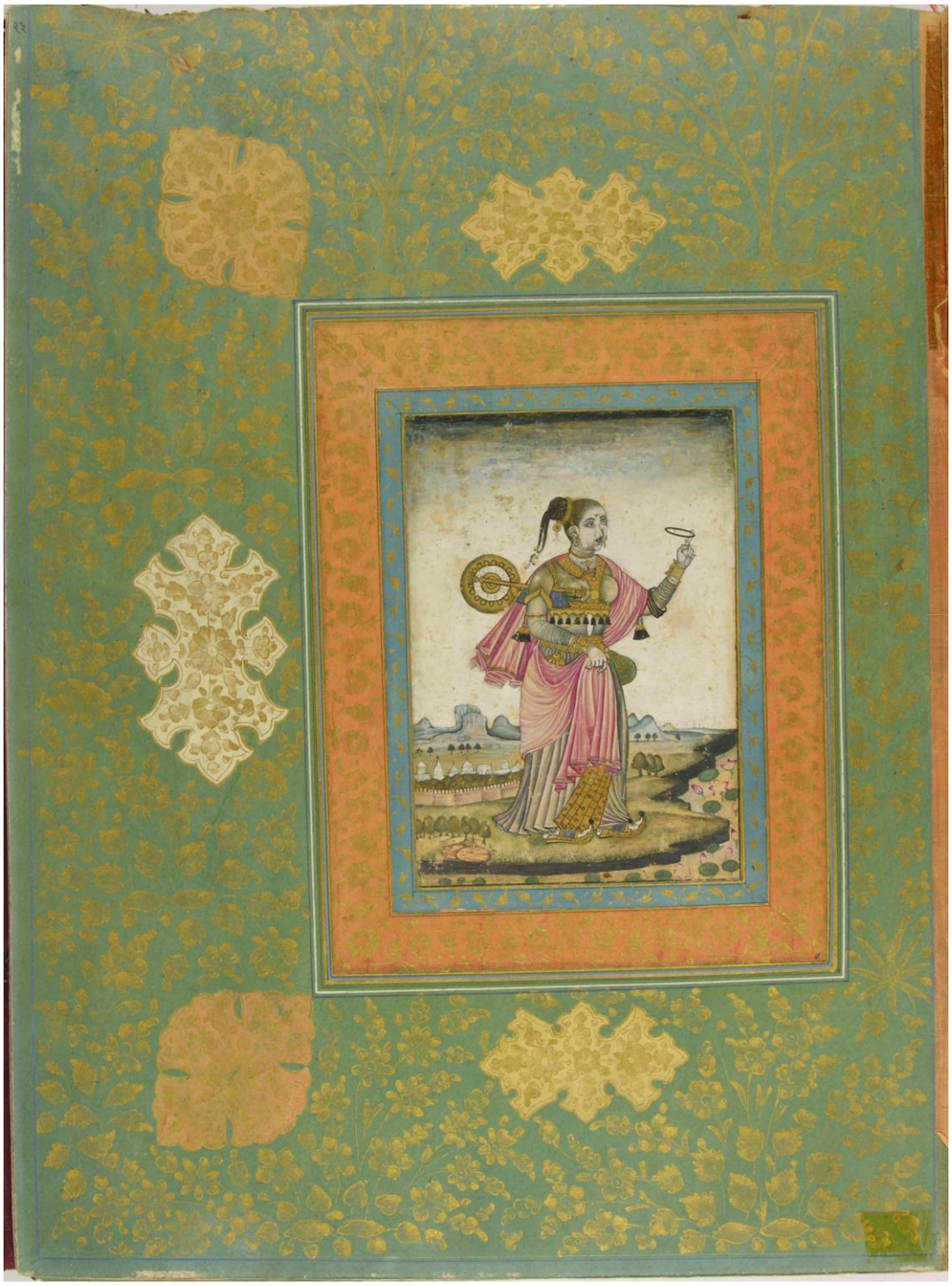
İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvirde yeşil bir ot öbeğinin üzerinde Hint giysileriyle bir figür betimlenmiştir. Yeşil uzun bir elbiseyle betimlenen bu figürün tek omzunun üzerinden geçip beline dolanan pembe bir örtüsü (*dupatta*), beline bağladığı altın zemine yeşil ve kırmızı motifli bir kuşağı (*patka*) bulunmaktadır. Figürün elbisesinin iki göğsünün arasından ve altından altın zemine kırmızı motifli bantlar geçmekte olup göğsünün altındaki bantlardan ve kollarının altından püsküller sarkmaktadır. Burnu kalkık ve altın, mavi ve kırmızı renkte motiflerle bezeli ayakkabılarıyla betimlenen figürün yine altınla verilen istridye kabuğundan (*şanka*) kolyesi, küpeleri, bilezikleri ve beline taktığı keseleri bulunmaktadır. Altınla boyalı tokalarıyla saçını topuz yapmış olan bu figür bir eliyle pembe örtüsünü tutmakta diğer eliyle ise parmağına geçirdiği halkayı (*çakra*) çevirmektedir. Birkaç halkayı da koluna takmış, diğer kolunun altına da yuvarlak formdaki yelpazesini almıştır. Yüzü kül renginde verilmiş olan figürün iki gözünün arasında *tilak* adı verilen nokta bulunmaktadır. Tasvirin fonunda figürün durduğu zeminin aşağısında kalacak şekilde surlar arkasında beyaz yapılarla bir şehir, yeşil ağaç sıraları ve en geride gri- mavi renkte sıra dağlar görülmektedir.

Değerlendirme: Figürün parmağıyla çevirdiği *çakra*, belinde asılı *keşkül-ü fukara* gibi aksesuarlar tasvirde bir Hindu dervişinin (yogini) betimlendiğini göstermektedir. Özellikle Sannyasi tipindeki Hindu dervişlerin ellerinde bir yelpazeyle betimlendikleri bilinmektedir.[341] Figürün kıyafetindeki yoğun şekilde gölgelendirilmiş kumaş dokusu, yuvarlak hatları ve 3/4 profilden betimlenmiş olan yüz tipi, 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı Bicapur resim üslubu özellikleridir. Ayrıca bu murakkada yer alan ve yine Bicapur resim okulu özellikleri gösteren iki tasvirdeki (y.19b, 24a) figürle bu figürün yüz tipi arasında da benzerlik görülmektedir. Dolayısıyla incelenen tasvir, taşıdığı üslup özellikleri ve albümdeki diğer Dekkan-Bicapur minyatürleriyle benzerliği sebebiyle, 17. yüzyıl başı Bicapur okuluna ait bir örnek olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[341] Bu figürün tanımlanmasındaki katkılarından dolayı Dr. James Mallinson'a teşekkür ederim.

Resim 3.106: Hindu derviş (Yogini) portresi, TSMK, H.2137, y.34a

Katalog no. : 59 (Resim 3.107)

Yaprak no. : 34b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu yeşil zemine sahip enli pervaza üzerleri altınla hatayi ve bahar çiçekleriyle bezeli koyu yeşil, beyaz ve mavi renkte beş adet dilimli kartuş eklenmiştir. Kartuşların dışında kalan kısımda ise altınla boyalı küçük kayalardan çıkan sık yapraklı çuha çiçeği ve benzeri bahar çiçekleri yer almaktadır. Hat çalışmasını en içte açık pembe zemine altın helezoni dallarda yaprak bezemeli bir pervaz; bunun üzerinde krem rengi zemine altınla çiçek ve yapraklı helezoni dallarla bezeli bir pervaz kuşatmaktadır. Bu iki pervazın alt ve üst kısmında yer alan koyu yeşil zeminli dikdörtgen bölmelere krem renginde ikişer adet kartuş yerleştirilmiştir. Bunların üzerleri altın sarmal yapraklar; dışında kalan yeşil zeminli kısımlar ise altın çiçek motifleriyle süslenmiştir. En dışta yer alan üç bölümlü pervaz ise pembe zemine altınla basit formda çiçeklerle bezelidir. Pervazda yer alan dizeler ise şu şekildedir:

(**üst kısım**)

"Bâlâ na-gereften-i derem-i zevce haram
Behter ez bezl kerden-i derem-est"
(Faiz haram para almamak
Para bahşiş etmekten daha iyidir)

(**sol kısım**)

"Ey ki ez def'-i leşker-i âfât
'Acizi ve tu râ sepâhi nist
Der penâh-i ver' guriz ez ânk
Ez ver' nilter penâhi nist"
(Ey ki bela ve afeti def' edemiyorsun
Acizsin ve bir ordun da yok
Takva sığınağına mülteci ol
Zira takvadan daha iyi bir sığınak yok)

(**alt kısım**)

"Ey ki bi had günah kerdesti
Ey ki ruz u şeb ez tarik-i alac"

(Ey ki hadsiz günahlar yapmışsın
Ey ki gece gündüz derman için)

(**sağ kısım**)
"Ey ki der zill-i küfr mandesti
Izz-i islam dadei ez kef
Ger şeref bayedet müselman şo
Ki çu islam nist hiç şeref"
(Ey ki küfür gölgesinde kalmışsın
İslamın izzetini elinden kaçırmışsın
Eğer şeref peşindeysen Müslüman ol
Ki İslamın şerefi gibi hiç bir şeref yok)

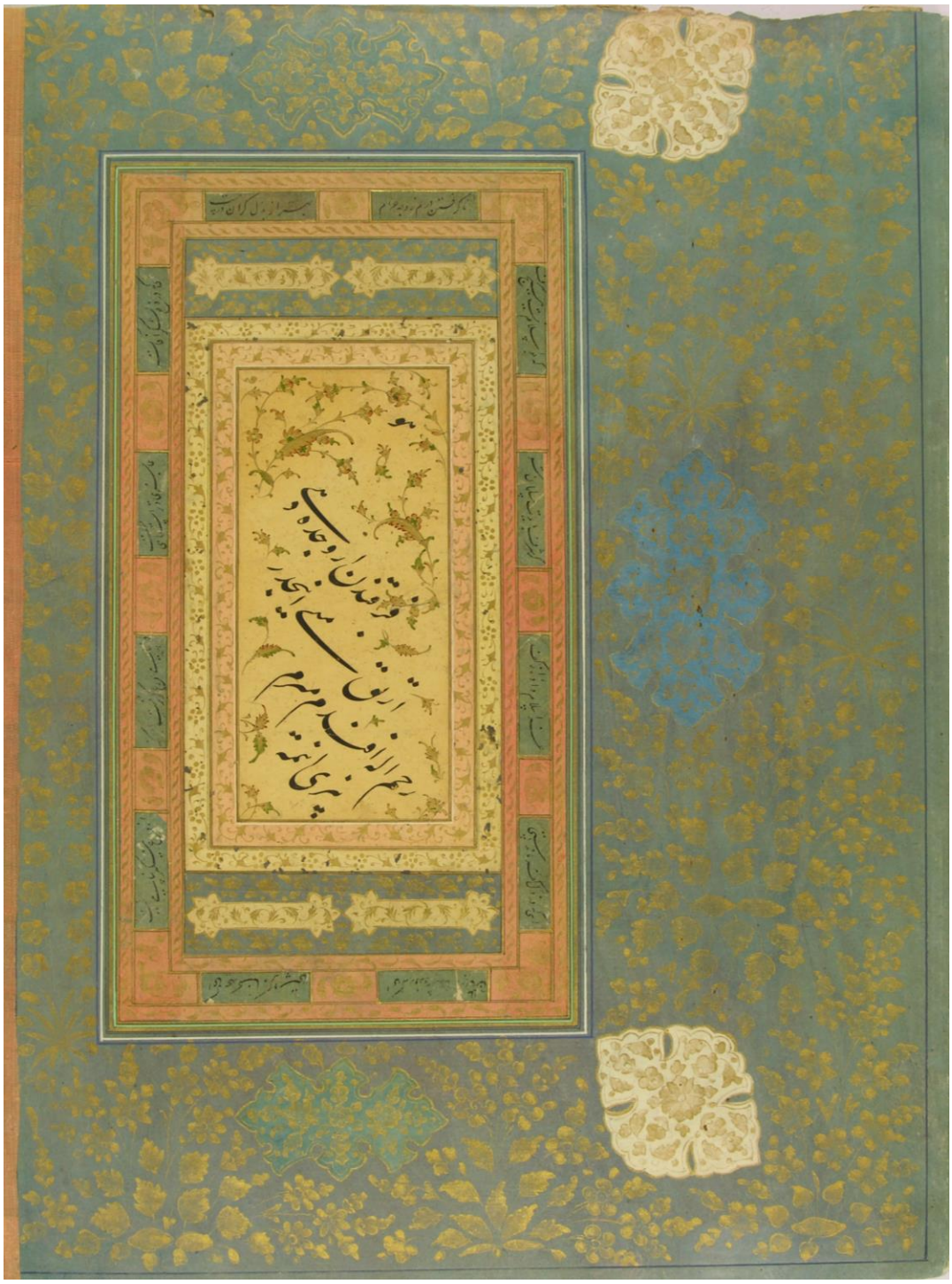
Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a
Hattatı : İmzasız
Dönemi : 17. yüzyıl başı
Ölçüsü : 13,5 x 6,5 cm
Tanımı : Nesta'lik hatla, mailen 4 satır halinde yazılan Çağatay Türkçesi dizelerin etrafına ve tüm zemine altın ağırlıklı olarak, kırmızı ve yeşille renklendirilmiş hatayiler ve hançeri yapraklar serpiştirilmiştir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Hu
Farkından ez-vecde dehi(?)
Artık meni incidir
Rahm eyle efendim mîrim
Bizi unutma"

(Allah
Ayrılığından ……..
Daha fazla beni incitir
Rahm eyle efendim mirim
Bizi unutma)

Değerlendirme: Hattat ve tarih kaydı içermeyen bu hat çalışmasında Çağatay Türkçesiyle yazılmış dizeler okunmaktadır. Bu yönüyle murakkadaki diğer Farsça kıt'alardan ayrılan bu çalışmadaki dizelerin albümün hamisi olan ve Çağatay Türkçesini kullanan Özbek Buhara Hanlığı Astrahanlılar veya selefleri Şeybaniler zamanında Çağatay Türkçesiyle şiirler yazan bir şairin eserine ait olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte kıt'ada ketebe kaydı bulunmaması sebebiyle dönemini ve hattatını belirlemek güçtür. Hat çalışması, yazı üslubuna göre, 17. yüzyıl başlarına ait olmalıdır. Sayfanın tezhibi albümün 28b numaralı yaprağındaki hat çalışmasının tezhibiyle benzerlik içindedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.107: İmzasız kıt’a, TSMK, H.2137, y.34b

Katalog no. : 60 (Resim 3.108)

Yaprak no. : 35a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu yeşil zeminli enli pervaza üzerleri altınla hatayi bezemeli koyu yeşil, beyaz ve mavi renkte beş dilimli kartuş yerleştirimiştir. Kartuşların dışında kalan kısımlarda altınla boyalı kayalardan çıkan hatayiler ve çeşitli bahar çiçeklerinden oluşan kompozisyon görülmektedir. Yapraktaki hat çalışmasını en içte beyaz zemine altınla zincir bezemeli bir pervaz; en dışta ise pembe zemine altınla çiçek ve yaprak bezemeli olup üzerinde tek dizelik panolar bulunan üçlü bir pervaz çevrelemektedir. Yaprağa eklenen eserin alt ve üst taraflarında olmak üzere, en içteki dar pervazla en dıştaki üçlü pervazın arasındaki yeşil zeminli dikdörtgen bölmelere krem renginde ikişer kartuş yerleştirilmiştir. Dar pervaza yerleştirilen dizeler ise şu şekildedir:

(**üst kısım**)

"Mezheb-i hîş sâz kem horden
Geret cân aziz heset be-kâr"
(Az yemek yemeyi kendine mezheb kıl
Eğer canın aziz ise)

(**sol kısım**)

"Her ki râ kibr pişe şod heme halk
Der mehâfıl cefâ-yı û gûyend
Vân ki ber menhec-i tevâzu' reft
Heme 'âlem senâ-yı û gûyend"
(Her kimse kibirlenirse
Halk içtimalarında onun cefasından konuşurlar
Her kimse tevazu yolunda hareket ederse
Tüm alem onu över)

(**alt kısım**)

"Şeref-i merd cüz be fazl u edeb
Fazl cûy u edeb ki nist be-Hakk"
(Merdin şerefi fazl ve edebden başka değildir
Fazilet ve edeb ara ki hakiket budur)

(sağ kısım)

"Netevân best râh û be sepâh

Netevân kerd def'i û be hazar

Tûz teslîm ve sabr sâz penâh

Çun kezâ-yı Hudây nâzıl geşt"

(Onun yolu orduyla kapatılamaz

O def' edilemez

Teslim ol ve sabırlı ol

Allah'ın kaza ve kaderi nazil olunca)

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 15 x 7,9 cm

Tanımı : Nesta'lik hatla, mail şekilde yazılan dizelerin bulunduğu sayfada tezhip çalışması yapılmamıştır. Sadece alt ve üst köşelerdeki üçgen köşeliklerin sınırı birer cedvelle belirlenmiştir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Ebu'l-gâzî ân husrev-i şîr-dil

Ki ez şîr sited be-şemşîr-i dil

Cihân-râ hemîşe cihândâr bâd

Cihân âferiniş nigehdâr bâd"

(Ebulgazi o aslan gibi cesur (aslan gönüllü) kumandan

Gönül kılıcını aslandan almıştır

O dünyada daima muzaffer olsun

Allah onu korusun)

Değerlendirme: Hat çalışmasındaki dizelerde Ebu'l-gazi ismiyle anılan kumandana övgü ve dualar yazılıdır. Bu kumandan albümün hamisi olan Astrahanlı Hanı Ebu'l Gazi Veli Muhammed Bahadır Han olabilir. Dolayısıyla bu hat çalışması bu hanın saltanat sürdüğü dönem olan 17. yüzyıl başına tarihlenebilmektedir. Sayfada tezhip yapılmak üzere alt ve üst köşelere cedveller çekilmiş ancak uygulamaya geçilememiştir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

Resim 3.108: İmzasız kıt’a, TSMK, H.2137, y.35a

Katalog no. : 61 (Resim 3.109)

Yaprak no. : 35b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı renkli zemine sahip enli pervazın üzerine mavi, sarı ve beyaz renkte beş dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Bunların üzeri altınla hatayi ve benzeri çiçeklerle; kartuşların dışında kalan kısımlar ise altınla boyalı, oldukça uzun yapraklarla sarılı kayalardan çıkan çuhaçiçeği, lale ve benzer bahar çiçekleriyle bezelidir. Minyatürü en içte krem rengi zemine altın helezoni yaprak ve çiçeklerle süslü bir pervaz; bunun etrafında alt ve üstte olmak üzere, koyu sarı renk zemine sarmal dallarla bezeli ve üzerinde ikişer yeşil kartuş bulunan birer dikdörtgen bölme, en dışta da yeşil zemine altın kıvrım dallarda çiçek bezemeli bir pervaz çevrelemektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Birbirine sarılan dervişler

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Dekkan Sultanlıkları?

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 13,5 x 9 cm

İmza/Mühür : -

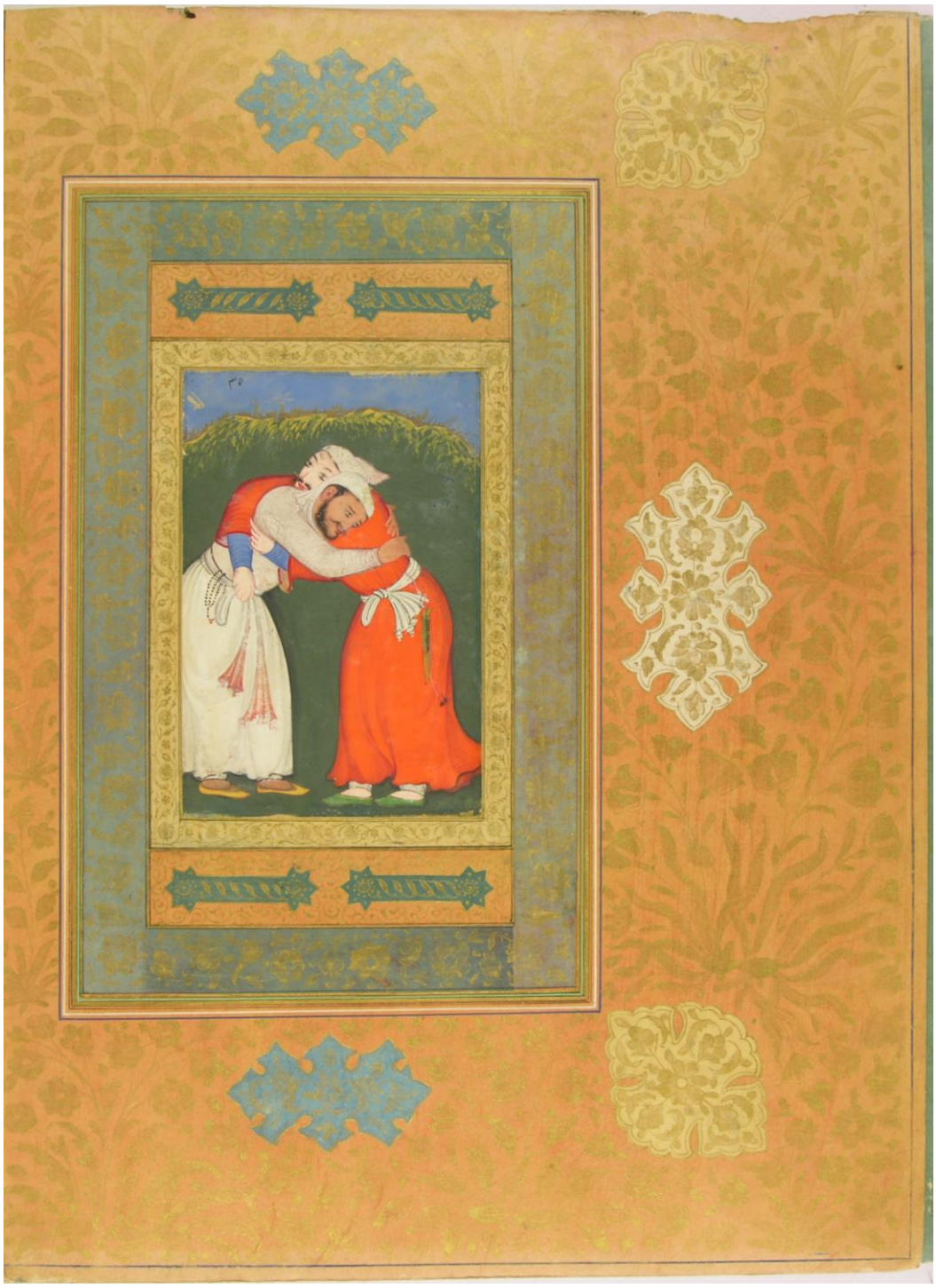
Tanımı : Mavi bir gökyüzü ve sahnenin nerdeyse tümünü kaplayan yeşil bir tepenin önünde biri beyaz diğeri kırmızı renk *came*li iki figür birbirlerine sarılır şekilde betimlenmiştir. Sağda yer alan, kırmızı *came*li figürün beyaz renkte sarığı ve kuşağı, yeşil pabuçları ayrıca kuşağına bağlı bir hançeri bulunmaktadır. Beyaz *came* ile verilmiş olan figür ise beyaz sarıklı ve uçları kımızı desenli beyaz renkte kuşaklıdır. Sarı pabuçlu olan bu figürün kuşağına bir tesbih iliştirilmiştir. Tasvirin sol üst köşesinde, mavi zemin üzerinde Arap rakamlarıyla *otuz beş* yazmaktadır. Bu yazı, yaprağın otuz beşinci varakta olduğu düşünüldüğünde, albüm hazırlanırken sayfaya yazılmış olmalıdır.

Değerlendirme: Birbirine sarılmış şekildeki iki adam figürünün betimlendiği tasvirde figürlerin kimliğini ve seçilen konuyu belirlemek oldukça güçtür. Figürlerden birinin belinde *patka* (Babürlü tipi kuşak) oluşu Babürlü bir figür resimlendiğine; diğerinin düğümlü kuşağı ise Safevi bir figür olabileceğine işaret etmektedir.

Tasvir üslup özellikleri açısından değerlendirildiğinde ise, figürlerin uzun cameleri, kıvrımlı hatlardaki kıyafet detayları, yüzlerinin 3/4 profilden verilişi gibi özellikler 17. yüzyıl başı Dekkan minyatür üslubunu akla getirmektedir.[342] Figürlerin nadir görülen, karakteristik başlıkları ise bir Dekkan Sultanlığı olan Golkonda Sultanlığına veya Evrengebad ekolüne atfedilen 1680-1700 tarihli *İsfahanlı yaşlı adam* konulu tasvirde (Metropolitan Museum of Art, 25.68.2) görülmektedir.[343] Figür tipleri arasında benzerlik bulunmasa da, zeminin büyük bir kısmını kaplayan yeşil tepelik şeklindeki arka plan ve kıyafet detayları benzer anlayıştadır. Dolayısıyla, incelenen tasvir taşıdığı üslup özellikleri sebebiyle, 17. yüzyıl başı Dekkan Sultanlıkları ekolüne ait bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[342] 17. yüzyıl başı Dekkan minyatür okunun genel özellikleri için bkz.: J. P. LOSTY (2015), **a.g.k.,** s.8.
[343] Tasvirin katalog bilgisi ve görseli için bkz.:
https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447795 Erişim Tarihi: 30/06/2018

Resim 3.109: Birbirine sarılan dervişler, TSMK, H.2137, y.35b

Katalog no. : 62 (Resim 3.110)

Yaprak no. : 36a

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı renk zemine sahip enli pervaza üzerleri altınla hatayi ve benzeri çiçeklerle bezeli mavi, sarı ve beyaz renkte beş adet dilimli kartuş eklenmiştir. Bunların haricindeki alanda ise altınla verilmiş kayalardan çıkan oldukça uzun yapraklı hatayiler, karanfiller gibi çiçekler görülmektedir. Tasvirin alt ve üst kısımlarında enli pervazın zemininiyle aynı tondaki sarı zemine altın sarmal dallarla bezeli birer dikdörtgen bölme bulunmaktadır. Bunların üzerine altınla çiçek ve yaprak motifli yeşil renkte ikişer kartuş eklenmiştir. Bu dikdörtgen bölmeleri çevreleyen en dıştaki dar pervaz ise soluk mor zemine altın kıvrım dallarda bahar çiçekleri ve yapraklarla bezelidir.

Yaprakta yer alan eserlerin adları:

Üstte yer alan tasvir (a): Karşısındaki adama (dervişe) kitap uzatan genç adam;

Altta yer alan tasvir (b): Kitap okuyan genç adam

Tekniği (a, b) : *Kalem-i siyahî*

Üslubu : Safevi- İsfahan

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : (a): 9,7 x 7,3 cm; (b): 6 x 5,2 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvir alanı birbirleriyle bütünleştirilmiş *kalem-î siyahî* teknikte iki çalışmadan oluşmaktadır. Bunlardan üstte yer alanda (a), ortada bir ağaç ve bu ağacın iki yanında birer figür görülmektedir. Sağda yer alan figür çömelip oturmuş ve elinde tesbih tutar şekilde; soldaki figür ise dizleri üzerine oturmuş ve elindeki kitabı karşısındaki figüre doğrultur şekilde betimlenmiştir. Alttaki tasvirde (b) ise dizleri üzerine oturup dirseğini bir yastığa dayamış olarak önündeki kitabı okuyan bir figür görülmektedir. (B) tasviriyle tasvir alanını kuşatan dar pervaz arasında kalan boşluğa ise altınla uçuşan yapraklı bir söğüt ağacı ve bitki kümeleri yerleştirilmiştir. Ayrıca (a) tasvirinin üst tarafıyla dar pervaz arasındaki alan da altın sarmal dallarda iri çiçek ve yaprak motifleriyle bezenmiştir.

Değerlendirme: (A) tasvirinde işlenen, bir ağaç altında oturmuş genç bir figürün muhtemelen derviş olan diğer figüre kitap uzatması konusu 17. yüzyıl başı Safevi İsfahan minyatürlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu konunun işlendiği bir

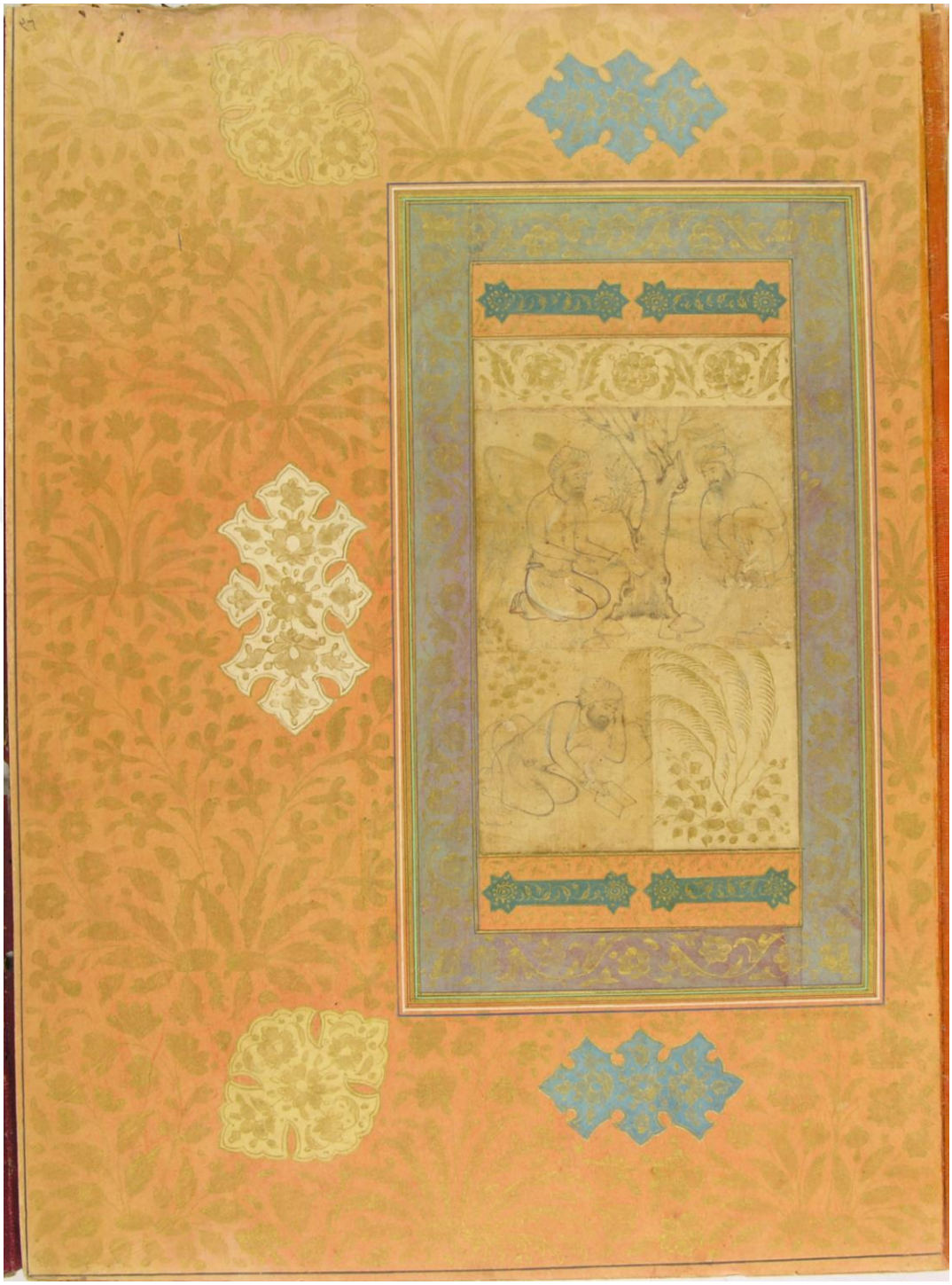
örnek Chester Beatty Library koleksiyonundaki 17. yüzyıl başı Babürlü dönemine ait bir murakka olan *Gülşen Albümü*nden çıkarılmış bir yaprakta bulunmaktadır (Resim 3.111).[344] Bu yaprakta da 17. yüzyıl başı Rıza Abbasi ekolü, *kalem-î siyahî* teknikte iki ayrı tasvirin yan yana getirilmesiyle tek bir kompoziyon oluşturulmuştur. Sol tarafta dizleri üzerine oturmuş elinde kitap tutan figürün betimlendiği bir tasvir; sağda ise, bu tek figürle karşı karşıya izlenimi veren, diz çökmüş, elinde tesbihi bulunan bir figürle arkasında iki hizmetkârının yer aldığı bir tasvir görülmektedir. Bu iki tasvirden üçlü figür grubunun betimlendiği tasvirdeki hizmetkar figürleri yüz tipi olarak incelenen minyatürdeki genç figürle yakın benzerlik göstermektedir. Yine iki ayrı *kalem-î siyahî* çalışma olarak sayfaya eklenen benzer bir örnek ise Freer Gallery of Art koleksiyonundaki *Rıza Abbasi Albümü*nde bulunmaktadır (Resim 3.112).[345] Alt alta yerleştirilen iki tasvirden üsttekinde elindeki kağıtları karşıya doğru uzatan bir figür; alttakinde ise bir ağaca yaslanarak uzanmış bir diğer figür betimlenmiştir. Uzanmış olarak betimlenen figür incelenen yapraktaki (b) tasviriyle konu olarak ilişki içindedir. Karşılaştırma için seçilen iki murakka yaprağındaki tasvirler incelenen yapraktaki gibi bir arada albüm yaprağına yerleştirilmiştir.[346] Ayrıca benzer kompozisyon özellikleri gösteren *kalem-i siyahî* tekniğindeki derviş tasvirlerinin 17. yüzyıl başında İsfahan'da, özellikle ünlü sanatçı Rıza Abbasi tarafından, sıklıkla hazırlandığı bilinmektedir.[347]

İncelenen tasvirlerdeki doğa elemanları da, özellikle sağ alt bölüme sonradan eklenmiş olan, altınla boyalı uçuşan yapraklı ağaç ve bitki kümeleri, 17. yüzyıl başı İsfahan okulunun karakteristik özelliklerini göstermektedir. Bu iki tasvir genel üslup özellikleri ve karşılaştırma örnekleriyle taşıdığı yakın benzerlikler sebebiyle 17. yüzyıl başı Safevi-İsfahan ekolüne ait iki örnek olmalıdır. Birarada düzenlenmiş birkaç tasvirden oluşan sayfaların başka albüm yapraklarında da yer alması bu tasvirlerin albümün hazırlanma aşamasında birleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

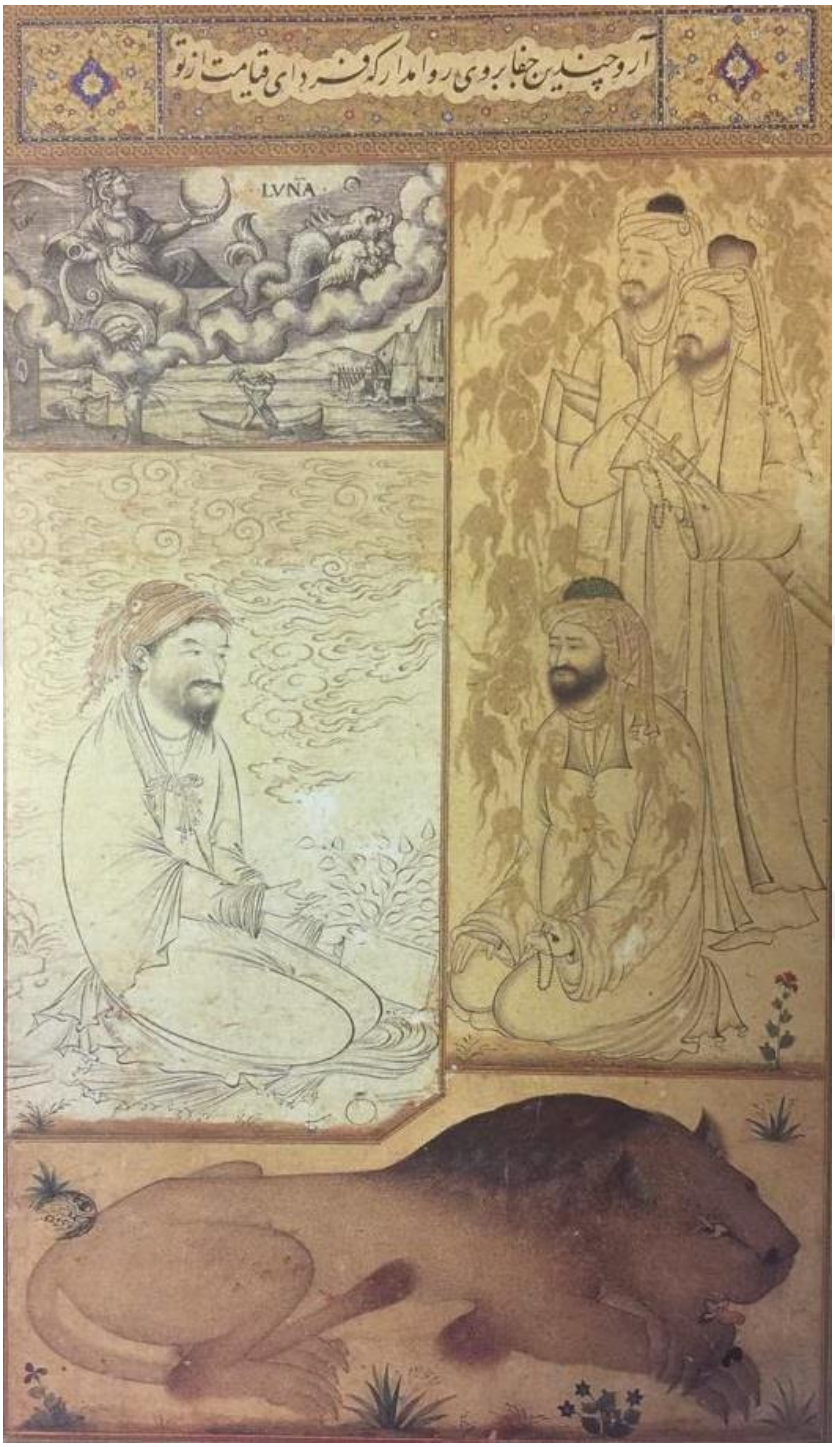
Yayını : Yayımlanmamıştır.

---

[344] Chester Beatty Library, no.47.12. Bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.,** no.35A.
[345] Freer Gallery of Art, *Rıza Abbasi Albümü*, no.53.30. Bkz: Esin ATIL (1978), **a.g.k**, no.37.
[346] Sayfaya bu şekilde yerleştirilen, 17. yüzyıl başı Safevi dönemine ait birkaç tasvirin yer aldığı diğer bir örnek *Gülşen Albümü*nde görülmektedir. Bkz.: Milo Cleveland BEACH (1965), **a.g.m.,** s.89.
[347] B. W. ROBINSON (1976), **a.g.k.,** no.1081-1082; Rıza Abbasi imzalı derviş tasvirleri için bkz: S. Canby (1996), **a.g.k**., s.137-165.

Resim 3.110: a) Karşısındaki adama (dervişe) kitap uzatan genç adam; Altta yer alan tasvir (b): Kitap okuyan genç adam, TSMK, H.2137, y.36a

Resim 3.111: Muhtelif teknikte tasvirlerden oluşan sayfa, Chester Beatty Library, no.47.12

Resim 3.112: Oturan adam (üstte) ve ağaç altında uzanan adam (altta), Freer Gallery of Art, *Rıza Abbasi Albümü*, no.53.30

Katalog no. : 63 (Resim 3.113)

Yaprak no. : 36b

Yaprak kenar bezemeleri : Koyu sarı zeminli enli pervaz koyu yeşil ve krem rengi üzerine altınla hatayi ve yaprak motifleriyle bezeli beş adet dilimli kartuşla süslenmiştir. Kartuşların dışında kalan kısımlarda ise altınla küçük kayalardan çıkan sık yapraklı karanfil, lale gibi çiçek motifleri görülmektedir. Yapraktaki hat çalışmasını kuşatan dar pervaz ise yeşil zemine altın sarmal dallar üzerinde rumiler ve çiçeklerle bezelidir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Muhammed Hüseyin

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : Ana pano: 21,7 x 9,7 cm; sol üst pano: 4,5 x 3,7 cm; sol alt pano: 14,8 x 3,7 cm

Tanımı : Sayfanın üç ayrı bölümünde görülen yazı alanları, kenarlarındaki kesik izlerinden belli olduğu üzere bir sayfadan kesilerek başka bir sayfaya nakledilmiştir. Bunlardan sağ kısımdaki ana pano içerisinde mail *nesta'lik* hatla yazılmış dizeler bulunmaktadır. Yazı alanının yan kısımlarına yarımşar palmet formunda paftalar eklenmiş, bunların üzerleri lacivert zemine kıvrım dallarda kırmızı, mavi ve sarı renklerde rozet çiçeklerle süslenmiştir. Yazı alanının alt ve üst kısımlarındaki üçgen köşeliklerde ise lacivert ve altın zeminli süsleme alanları bulunmaktadır. Bunların üzerlerinde yan kısımlardaki tezhip süslemelerinde yer alan çiçek motifleri görülmektedir. Sayfanın sol kısmı ise alt alta düzenlenen iki yazı alanından oluşmaktadır. Bunların aralarındaki ve üsttekinin üst kısmındaki küçük dikdörtgen bölmeler içerisinde lacivert üzerine altın zeminli palmet formunda pafta dizisi ve bunlarında üzerlerinde kırmızı, yeşil ve sarı renklerde rozet çiçekler bulunmaktadır. Üstteki pano içerisinde *meşk'ül-fakir Muhammed Hüseyin ğaferehu/Fakir Muhammed Hüseyin yazısıdır Allah günahlarını bağışlasın* şeklindeki hattat kaydı okunmaktadır. Ana panoda başlayıp sol alt bölmede devam eden metin ise şöyledir:

"Dân be-deyr bâ-merdüm musallah kon
Be-rûz çün suhan-gûyî evvel her sû nigâh kon
(Arapça) Ve's-selâmu 'alâ meni't-teba'u'l-hüdâ el-hediyy"

(Bil ki dünya insanla silahlanmıştır
(bu yüzden) Gün içinde söz söylemeden evvel her tarafa bak
(Arapça) Kim hidayete tabi olduysa Allah'tan ona selam olsun)

Değerlendirme: Sayfada adı geçen hattat Muhammed Hüseyin, albümde başka hat çalışmalarında da imzası yer alan ünlü Safevi hattat Muhammed Hüseyin el-Tebrizî olmalıdır.[348] Yazı kısımları bir sayfadan kesilerek bu sayfaya eklenmiş olan bu kıt'anın yine kesilmiş olan ketebe kısmının, nakil yapılan bu sayfanın alt kısmında yer kalmamasından dolayı, sol üst kısma yerleştirilmesi sayfa düzeni açısından dikkat çekicidir.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[348] Sanatçı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog no:24.

Resim 3.113: Muhammed Hüseyin imzalı kıt’a, TSMK, H.2137, y.36b

Katalog no. : 64 (Resim 3.114)

Yaprak no. : 37a

Yaprak kenar bezemeleri Enli pervazda koyu sarı renkte kağıt üzerine yeşil ve krem renklerindeki beş adet dilimli kartuş yer almaktadır. Bu kartuşların üzerleri altın hatayiler ve hançeri yapraklarla süslenmiştir. Bunlarında dışında kalan zemin ise altınla, kayalardan çıkan sık yapraklı karanfil, çuha çiçeği, hatayi gibi çiçeklerle bezelidir. Hat çalışmasını kuşatan dar pervaz ise yeşil zemine altın sarmallar üzerinde rumi, hatayi ve benzeri çiçek motiflerinden oluşan süsleme düzenindedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Muhammed Hüseyin

Dönemi : h.968/m.1560-61

Ölçüsü : 19,2 x 10,1 cm

Tanımı : Mail şekilde nesta'lik hatla yazılan dizelerin yer aldığı sayfada tezhip çalışması bulunmamaktadır. Alt ve üst kısımdaki üçgen köşeliklerin yerleri birer çizgiyle belirlenmiş olup, alttakinde *meşk-i ma'şereddin Muhammed el-Hüseyni fi sene 968/Muhammed el-Hüseyni'nin meşkidir sene 968* şeklindeki ketebe kaydı okunmaktadır. Sayfada yer alan dizeler şu şekildedir:

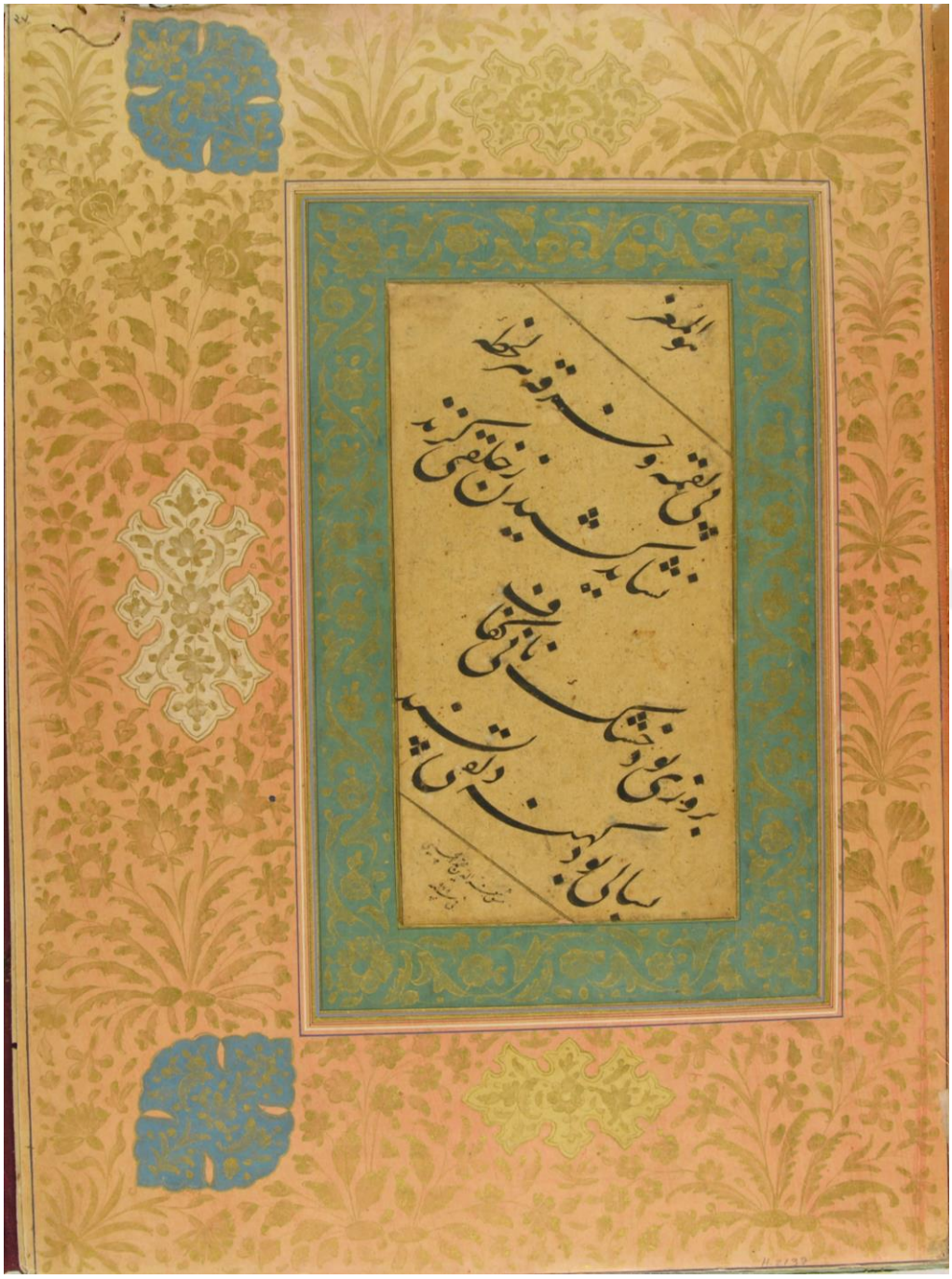
"Hüve'l-mu'azz
Bî-lokma vü hırka her lahza
Neşâyed keşîden zi hulki gezend
Be-rûzî büved huşk nânî kifâf
Be-sâli büved köhne delkî pesend"

(İzzet eden odur
Her an yemeksiz ve elbisesiz...
Musibet yaratılıştan gelen bir şey değil.
Bir gün bir kuru ekmek yeterli gelir
Bazen de bir yıl bir eski elbise kafidir)

Değerlendirme : Ünlü Safevi hattat Muhammed Hüseyin'e ait bir diğer çalışma olan bu kıt'a tarih içermesi açısından önem taşımaktadır. Kaynaklara göre bu hattat Safevi Şahları Tahmasp (sal.1524- 1576) ve II. İsmail (sal.1576-1578) dönemlerinde

faaliyet göstermiştir.[349] Dolayısıyla bu çalışmasını Safevi hamiliğinde İran'da hazırlamış olmalıdır. Albümde Muhammed Hüseyin'e ait diğer bir çalışma olan y.36b'deki kıt'a ile bu kıt'a karşılıklı şekilde düzenlenmiştir.

Yayını **:** Yayımlanmamıştır.

Resim 3.114: Muhammed Hüseyin imzalı kıt'a, TSMK, H.2137, y.37a

[349] V. MINORSKY (1959), **a.g.k.,** s.165; benzer bilgiler için bkz. C. HUART (1908), **a.g.k.,** s.237.

Katalog no. : 65 (Resim 3.115)

Yaprak no. : 37b

Yaprak kenar bezemeleri : Krem rengindeki enli pervazın üzeri yeşil renkte ve altın konturlu beş dilimli kartuşla çevrelenmiştir. Bunların üzerleri de altın kıvrım dallarda hatayi, rumi ve hançeri yaprak motifleriyle; kartuşların dışında kalan kısımlar ise yine altınla küçük kayalardan çıkan sık yapraklı ve uzun dallı hatayiler, karanfiller ve benzeri çiçek motifleriyle bezelidir. mMinyatürü kuşatan dar pervaz ise pembe zemine altın sarmallarda yaprak ve çiçek motifleriyle süslenmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Âşıklar

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Dekkan Sultanlığı, Bicapur

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 19,3 x 12,6 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Minyatürde kompozisyonun büyük bir kısmını kaplayan bir çınar ağacının önünde yan yana oturmuş bir kadın ve erkek betimlenmiştir. Bunlardan sağ taraftaki kadın figürü kırmızı uzun eteği, mavi üst giysisi (*koli*), ucu altın, kırmızı, mavi şeritli olan, başını ve omzunu örten şalı (*dupatta*) ve altınla verilmiş ayak bilekliği, kemeri, kolyesi, bilezikleri ve küpeleriyle tasvir edilmiştir. Erkek figürü ise şeffaf giysisi (*came*) altında pembe şalvarı, altınla boyalı kuşağı (*patka*), göğsünden çapraz şekilde geçen altın şeritler ve yine altın şeritli beyaz sarığıyla (*destar*) betimlenmiştir. Bu figür bir elinde yeşil renkte bir şişe tutmakta, diğer eliyle de karşısındaki figüre kadeh ikram etmektedir. İki figür birbirlerini öpmek üzereyken tasvir edilmiştir. Doğa elemanları sadece sahnenin ön kısmına yerleşirilmiş olup, geri kalan kısımda boyanmamış zemin üzerinde sadece iri bir çınar bulunmaktadır. Ön kısımdaki doğa elemanları ise siyahımsı zemine yeşil ot kümeleri, pembe ve beyaz renkli nergis ve benzeri bahar çiçeklerinden oluşmaktadır. Bu bitkilerin arasında altınla boyalı bir leğen ibrikle kapaklı bir tabak ve kase görülmektedir. Ayrıca figürlerin sağ tarafında içi çiçekli mavi beyaz bir vazoyla sol tarafında beyaz ve altın renkli iki şişe yer almaktadır.

Değerlendirme: Tasvir genel üslup özellikleri açısından incelendiğinde, şeffaf uzun cameler, konik destarlar, rüzgarda uçuşan çok uzun patkalar gibi özellikler 17. yüzyıl

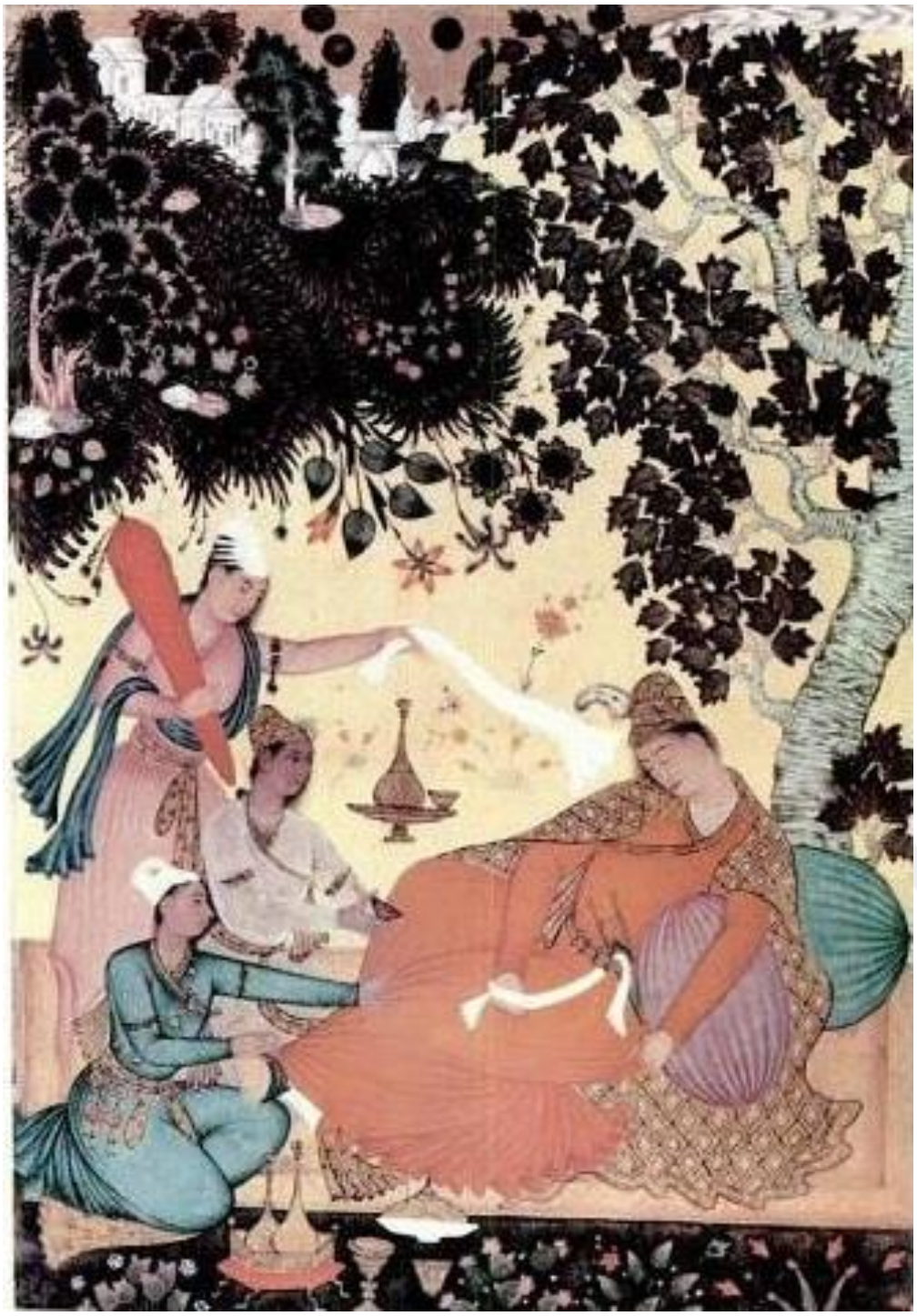
başı Dekkan resim okuluna işaret etmektedir.[350] Zebrowski de bu tasvirin 17. yüzyıl başlarında, Dekkan Sultanlıklarından Bicapur üslubunda hazırlandığını belirtmektedir.[351] Zebrowski, bu minyatürü Dublin Ressamı olarak adlandırdığı musavvire atfetmektedir. Skelton ise bu tasviri Babürlü Şahları Ekber ve Cihangir Şah ile Bicapur Şahı II. İbrahim Adil Şah (sal.1580-1627) himayesinde çalışmış olan Ferruh Bey'e atfetmektedir.[352] Çağman ve Tanındı da bu minyatürün, 1610 civarında Hint minyatür üslubunda hazırlandığını belirtmektedir.[353] Bu minyatürün üslup açısından bir benzeri Zebrowski tarafından yine aynı sanatçıya atfedilen *Sultanın Dinlenmesi* konulu minyatürdür (Resim 3.116).[354] Söz konusu iki minyatürde figür tiplerinin, özellikle erkek figürlerinin, birbirine oldukça benzer şekilde verildiği görülmektedir. Figürler bu iki minyatürde büyük bir çınar ağacı altına yerleştirilmiş, ön plan koyu yeşil zemine şişeler ve bitki kümeleri; arka plan sade bir şekilde, şişe ve kadeh gibi objelerle verilmiştir. 17. yüzyılın başında Bicapur üslubunda hazırlanmış olan bir grup tasvirde sahnenin ön kısmına, koyu yeşil zemine yerleştirilmiş, yoğun şekilde gölgeli kıvrımlarla verilmiş kıyafetler içindeki yuvarlak hatlı figürler görülmektedir.[355] Dolayısıyla tüm bu özellikler sebebiyle bu minyatür 17. yüzyıl başında Dekkan, Bicapur Sultanlığından bir sanatçı tarafından hazırlanmış olmalıdır.

Yayını: Filiz Çağman-Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1979, s.52, no.125; Mark Zebrowski, **Deccani Painting**, Sotheby's Publications, London, 1983, s.109, no.84; Robert Skelton, "Farrukh Beg in the Deccan: An Update", **Sultans of the South. Arts of India's Deccan Courts, 1323-1687**, Ed. Navina Najat Haidar- Marika Sardar, Metropolitan Museum of Art: New York, 2011, no.3, s.15.

[350] J. P. LOSTY (2015), **a.g.k.**, s.8.
[351] M. ZEBROWSKI (1983), **a.g.k.,** s.109.
[352] Robert SKELTON, "Farrukh Beg in the Deccan: An Update", **Sultans of the South. Arts of India's Deccan Courts, 1323-1687**, Ed. Navina Najat Haidar- Marika Sardar, Metropolitan Museum of Art: New York, 2011, s.13.
[353] Filiz ÇAĞMAN-Zeren TANINDI (1979), **a.g.k.**, s.52, no.125.
[354] Berlin Museum für Islamische Kunst, l.4595, y.36. Bkz: Robert SKELTON (2011), **a.g.m,** s.110.
[355] Robert SKELTON (2011), **a.g.m,** s.103-113.

Resim 3.115: Aşıklar, TSMK, H.2137, y.37b

Resim 3.116: Sultanın dinlenmesi, Berlin Museum für Islamische Kunst, l.4595, y.36

Katalog no. : 66 (Resim 3.117)

Yaprak no. : 38a

Yaprak kenar bezemeleri : Krem rengi zemine sahip enli pervazda beş adet dilimli yeşil renkli kartuş yer almaktadır. Bunların üzerleri altın hatayilerle; kartuşların dışındaki kısımlar ise yine altınla verilmiş, sık yapraklı, uzun dallı hatayi, çuha çiçeği gibi çiçek motifleriyle bezelidir. Yapraktaki tasvirin alt ve üst kısmında krem rengi zemine altın sarmal çiçek ve hançeri yaprak bezemeli birer pervaz görülmektedir. Bunların etrafında, en dışta ise pembe renk zemine altın sarmal çiçek ve hançeri yaprak bezemeli bir dar pervaz daha bulunmaktadır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Aile

Tekniği : *Kalem-i siyahî*

Üslubu : Dekkan Sultanlığı, Bicapur

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 15 x 11,4 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvirde sağda kucağında bebeğiyle bir kadın figürü ve yanında bir erkek figürü görülmektedir. Kadın figürü yer yer kırmızı şeritlerle renklendirilmiş elbisesi, *koli*si, *dupatta*sı ve *patka*sıyla geleneksel Hint giysileri içindedir. Şalının (dupatta) kenarları, bilezikleri, kolyeleri, ayaklarına taktığı takıları ve küpesi altınla verilmiştir. Kadına yönelmiş, bebeği almaya hazır şekilde ellerini kaldırmış olarak tasvir edilen erkek figürünün kıyafet detayları da yine altın ve kırmızıyla kadın figürünün giysisine benzer şekilde renklendirilmiştir. Bu figürde de geleneksel Hint giysileri olan *came* üzerine beline bağladığı *patka*, omzuna aldığı *dupatta* ve başında beyaz sade bir *destar* görülmektedir. Çıplak olan bebek figürünün ise boynunda altınla boyalı bir kolye bulunmaktadır. Yeşil bir ot öbeğinin üzerinde betimlenen iki figürün arasında bir tabak içerisinde iki şişeyle bir kavanoz yer almaktadır. Boyanmadan bırakılan fonda sadece gökyüzünde alevi andıran bulut kümeleri görülmektedir.

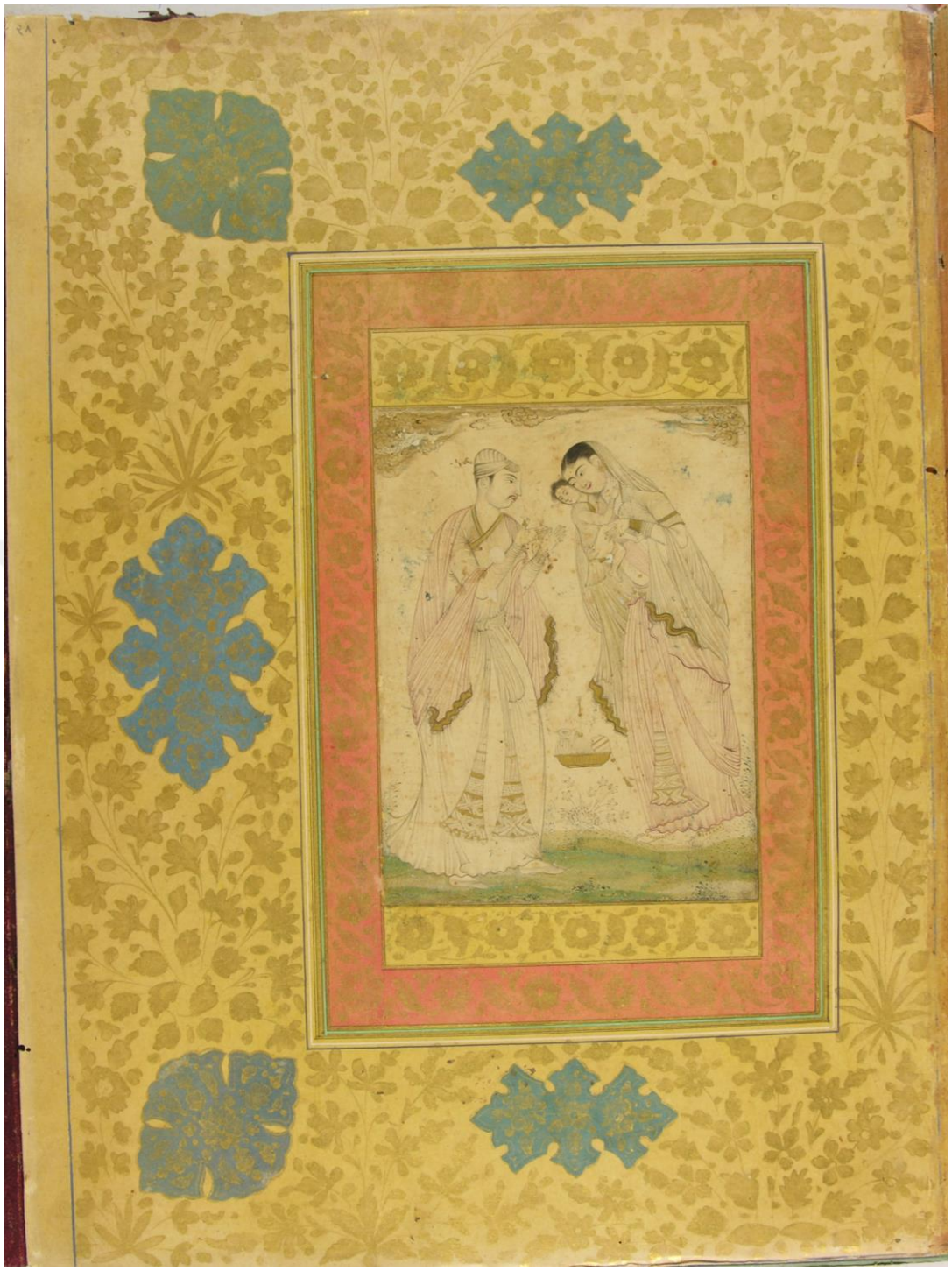
Değerlendirme: Minyatürde anne, baba ve çocuktan oluşan bir aile portresi canlandırılmıştır.[356] Tasvirdeki üslup özellikleri, özellikle kıyafet detayları üzerinden

[356] Benzer pozda anne, baba ve bebekten oluşan bir tasvir 1640-50 tarihli Dekkan işi bir örtüde (kalemkari) görülmektedir. Bkz.: Stuart Cary WELCH (1985), **a.g.k.**, s.315.

incelendiğinde, abartılı kıvrımlarla verilmiş kumaş detayları, uzun came ve patkalar ve kenarları işlemeli uzun şallar Dekkan resim okuluna işaret etmektedir.[357] Figür tipi olarak, bu minyatürün yakın bir benzerine India Office Library koleksiyonunda rastlanmaktadır.[358] İncelenen minyatürdeki kadın figürü, karşılaştırma minyatüründe merkezde betimlenen kadın figürüyle yüz tipi, taktığı küpeler ve duruş şekli olarak oldukça benzer anlayıştadır. 18. yüzyılda Fayzabad'da hazırlanan bu minyatür Zebrowski'ye göre 1610-20 tarihli kayıp bir Bicapur minyatürünün kopyasıdır. Yüz tipi olarak incelendiğinde benzerlik gösteren bir diğer minyatür ise incelenen yaprağın karşısında yer almaktadır (y.37b). Benzer tipteki yuvarlak hatlı yüz tipleri, yoğun şekilde gölgelendirilmiş kıvrımlı giysiler gibi özellikler 17. yüzyıl başı Bicapur ekolüne ait minyatürlerin üslup özellikleridir.[359] Minyatürün zemini ise yine bu dönemin bazı Bicapur tasvirlerinde olduğu gibi sade bir şekilde verilmiştir. Tüm bu özellikler sebebiyle incelenen minyatür 17. yüzyıl başında Dekkan, Bicapur Sultanlığında hazırlanmış olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[357] Dekkan tipi olarak bilinen şalla betimlenmiş bir figür portresi için bkz.:Pratapaditya PAL (1993), **a.g.k.**, s.343.
[358] *Hanım sultanın yılanın öldürülüşünü izlemesi*, India Office Library, Johnson Album 15, no: 8. Bkz: Toby FALK - Milred ARCHER (1981), **a.g.k**., no:239, s.137; M. ZEBROWSKI (1983), **a.g.k**., s.88, no.66.
[359] Carl W. ERNST- Priscilla P. SOUCEK (1994), **a.g.m.,** s.188.

Resim 3.117: Aile, TSMK, H.2137, y.38a

Katalog no. : 67 (Resim 3.118)

Yaprak no. : 38b

Yaprak kenar bezemeleri : Yeşil zemine sahip enli pervazı beyaz, krem rengi ve pembe renkte verilmiş beş adet dilimli kartuş çevrelemektedir. Bu kartuşların üzerleri altın hatayi ve benzeri çiçeklerle; bunların dışında kalan kısımlar ise yine altınla hatayi, çuha çiçeği gibi bahar çiçekleriyle bezenmiştir. Yapraktaki meşk çalışmasını pembe zemine yeşil ve krem rengindeki kartuş sırasının yer aldığı bir dar pervaz çevrelemektedir. Bu kartuşların üzerinde altın helezoni dallar; bunların dışındaki kısımda ise altın sarmal rumilerle yapılmış basit kompozisyonlar görülür.

Yaprakta yer alan eser : Nesta'lik karalama (Meşk)

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başı?

Ölçüsü : 13,6 x 10,6 cm

Tanımı : Düz bir şekilde nesta'lik hatla yazılan karalamada (meşk) anlam ifade eden bir dize veya metin bulunmamaktadır. Yazının zemininde herhangi bir tezhip çalışması bulunmamakta olup kağıt boyanmadan bırakılmıştır.

Değerlendirme: Meşk çalışmasında herhangi bir imza veya tarih bulunmamaktadır. Meşkler 16. yüzyıldan itibaren ünlü hattatlara ait sanatsal değer taşıyan çalışmalar olarak albümlerde yer almıştır. Özellikle nesta'lik hat çalışmalarıyla ünlü Safevi hattat Mir İmad Hasani'nin (ö.1615) 16. yüzyıl sonu - 17. yüzyıl başına tarihlenen çok sayıda meşk çalışması bulunmakta olup[360] bunların çoğu murakka yapraklarından günümüze ulaşmıştır.[361] Bir ketebe kaydı ve tezhibi bulunmayan bu meşk çalışmasını tarihlendirmek güç olmakla beraber, İmad ekolünde nest'alik hatla yazılmış olması bu çalışmanın 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında Safevi bir hattat tarafından hazırlanmış olabileceğini düşündürür.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

---

[360] İmad'ın meşk çalışmalarıyla ilgili genel bilgi için bkz.: Maryam EKHTIAR, "Practice Makes Perfect: The Art of Calligraphy Exercises (Siyah Mashq) in Iran", **Muqarnas**, S.23, Brill: Leiden, 2006, s.112.

[361] *St. Petersburg Albümü* olarak bilinen, Babürlü, Hint ve Safevi minyatürleri içeren albümde Mir İmad'ın çok sayıda hat ve meşk çalışması bulunmaktadır. Bkz.: Oleg F. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k**., s.22.

Resim 3.118: İmzasız karalama, TSMK, H.2137, y.38b

Katalog no. : 68 (Resim 3.119)

Yaprak no. : 39a

Yaprak kenar bezemeleri : Yeşil zeminli enli pervazın üzerinde beyaz, krem rengi ve pembe renkte beş adet dilimli kartuş bulunmaktadır. Bu kartuşların üzerleri çeşitli tipleride altın hatayilerle; bunların dışında kalan kısımlar ise altınla karanfil, çuha çiçeği, sümbül gibi bahar çiçekleriyle bezenmiştir. Hat çalışmasını pembe zemine yeşil, soluk pembe ve krem rengindeki kartuş sırasından oluşan bir pervaz çevrelemektedir. Bu kartuşların üzerinde altın helezoni dallar ve dairevi şekiller; bunların dışındaki kısımlarda ise basit formlarda dal ve yapraklar görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Düz yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 15,4 x 8,9 cm

Tanımı :Hat çalışması koyu yeşil kağıt üzerine yazılı olup tezhiplenmemiştir. Sadece en alt satırda ortaya yazılan *ve'r-rûh* kelimesinin iki yanındaki dikdörtgen bölmeler altın sarmal rumilerle bezenmiştir. Sayfada yer alan Arapça metin şu şekildedir:

"Sübhâne zi'l-mülki ve'l-melekût
Sübhâne zi'l-izzeti ve'l-azameti ve'l-kudret ve'l-kibriyâ ve'l-ceberût
Sübhânel-melikü'l-hayyu'llezi lâ-yemût
Subbûhun kuddüsun Rabbü'l-melâ'iketi ve'r-rûh"

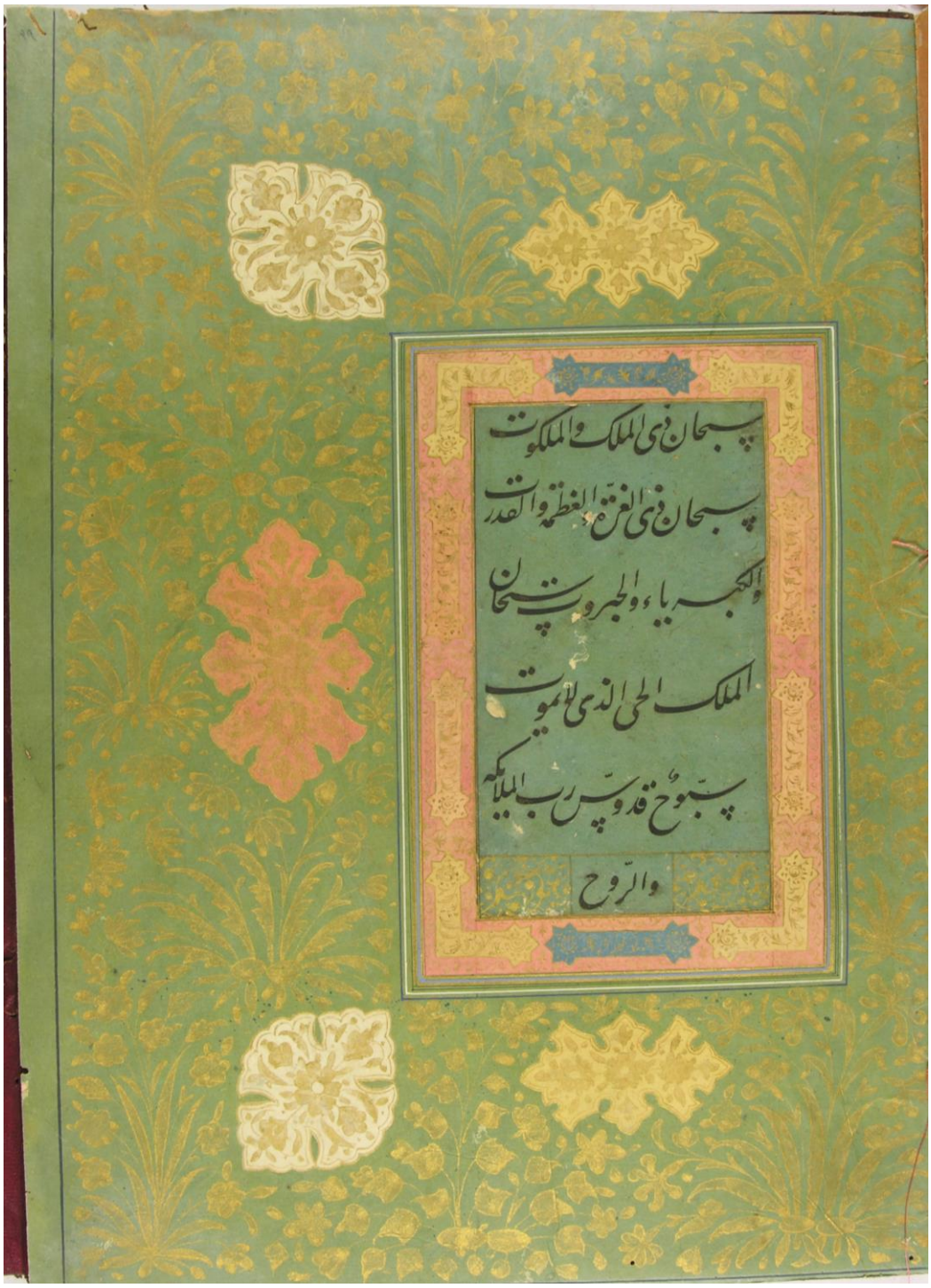
(O Allah ki mülk ve melekût'un sahibidir.
O Allah ki izzet, azamet, kudret, kibriya ve ceberût'un sahibidir.
O Allah ki yaratıkların melikidir ve ölümsüzdür.
O Allah ki en mukaddestir, meleklerin ve ruhların Rabbidir)

Değerlendirme: Hattat ve tarih kaydı içermeyen hat çalışmasında bir dua yazılıdır. Dolayısıyla murakka Allah'ın büyüklüğünü ifade eden bir duayla son bulmaktadır. Bu dua metni, bazı Babürlü albümlerinde, çok sayıda Babürlü tasvir ve hat çalışması

içeren albümlerde ve albüm yapraklarında görülmektedir.[362] Dolayısıyla, bu duanın yazılı olduğu hat çalışmalarının murakkalara yerleştirilmesinin bir geleneğe dönüştüğü söylenebilmektedir. Söz konusu hat çalışmalarının 17. yüzyılda, Safevi ve Babürlü ünlü hattatlar tarafından hazırlanmış olması incelenen örneğin de bu döneme ait olabileceğini düşündürür.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[362] Bu murakka yaprakları için bkz: Tez çalışmasında incelenen albüm: İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi F.1424, y.1b-2a; Babürlü ve İran tasvirleri içeren St. Petersburg Albümü, y.21b, 22b ve 100b (O. F. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.**, s.43,44,93); ayrıca yine St. Petersburg Albümüne ait olan ve şuanda Freer Gallery of Art koleksiyonunda bulunan bir albüm yaprağı (1942.18, Bkz: Milo C. BEACH (2012), **a.g.k.,** s.130, no:22e); Tek yaprak halinde günümüze ulaşan bir Babürlü albüm yaprağı (A. WELCH-S. C. WELCH (1982), **a.g.k.**, no.57, s.169-170).

Resim 3.119: İmzasız kıt’a, TSMK, H.2137, y.39a

4. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ FARSÇA 1424 NUMARALI MURAKKA

4.1. Kılıfı – Mahfazası ve Cildi

Murakka, 40 x 26,7 cm ölçülerindeki cildiyle hemen hemen aynı ölçülerdeki bir mahfazanın içerisindedir (Resim 4.1). Murakka bu mahfazanın içine kısa kenarlarından birinde yer alan açıklıktan yerleştirilmektedir. Dışı deriden olan mahfazanın orta kısmında, kırmızı zeminli bir kartuş içerisinde Sultan II. Abdülhamit (sal.1876-1909) tuğrası ve yıldız motifi oluşturacak şekilde, Yıldız Sarayı Kütüphanesinin resmî ismi olan, "*Kütübhâne-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne*" (Saray Kütüphanesi) yazılıdır.[363] Mahfazanın dört yanında II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı devlet arması bulunmaktadır. Sol yanında Arap harfleriyle *musavver muraka'at-ı tâ'lik F.1424* yazılıdır. Mahfazanın iç kısmı bordo renkte kadife kumaşla kaplıdır. Murakkanın cildi 40,6 x 26 cm ölçülerindedir (Resim 4.2). Sırtı ve miklebi bulunmayan ruganî cildin dış kapakları koyu renk zemine *gül-ü bülbül* süsleme kompozisyonuyla bezelidir. Ortada kırmızı renkte iri bir gül, iki yanında açılmak üzere birer gül, tomurcuk ve yapraklar bulunmaktadır. Büyük gül motifinin önüne konmuş bir bülbül ile alt kısmına doğru ise uçan bir kelebek yerleştirilmiştir. Sayfanın büyük bir bölümünü kaplayan bu gül demetinin sağ tarafında bir lale sol tarafında ise karanfil motifleri görülmektedir. Turuncu tonlarındaki bu çiçeklerin aralarında çok küçük boyutlu başka çiçek motifleri de bulunmaktadır. Bu süsleme kompozisyonunu iki pervaz kuşatmaktadır. Bunlardan iç kısımdaki enli pervaz koyu renk zemine turuncu tonlarında gül, lale vb. çiçek motifleriyle bezelidir. Bunu çevreleyen dar pervazda ise yine koyu renk zemine altınla boyalı yapraklarda kırmızı meyvelerin sıralandığı kompozisyon yer almaktadır.

[363]Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayında kurulacak olan kütüphanede korunmak üzere, 1880'lerin ortasında aralarında sanatlı kitapların da bulunduğu kitap koleksiyonunu Topkapı Sarayından getirtmiştir. Bu kitaplardan bazıları ciltleri çıkarılarak saray mücellitleri tarafından hazırlanan yeni ciltlere yerleştirilmiştir. Seçkin ciltlere sahip olanlar ise Sultan II. Abdülhamid'in alametlerini taşıyan mahfaza-kutular içerisine konulmuştur. Bkz: Zeren TANINDI, **Yazıda Ahenk ve Renk: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Sanatlı Kitaplar, Belgeler ve Hüsn-i Hatlar**, C.1, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi: İstanbul, 2019, s.30.

Resim 4.1: Murakkanın mahfazası, İÜK, F.1424

Resim 4.2: Cildin dış yüzü, Albüm, İÜK, F.1424

Resim 4.3: Cildin iç yüzü, Albüm, İÜK, F.1424

İç kapaklar ise oval bir çerçeve içinde kırmızı zemine beyaz/pembemsi bahar dallarıyla bezelidir (Resim 4.3). Bu dalların dibinde bahar çiçekleri, üst kısmında ise uçan bir kelebek betimlenmiştir. Bu kırmızı zeminli oval çerçeve ile pervazlar arasında kalan köşelerdeki boşluklar siyah zemine gül, nergis, çuha çiçeği vb. bahar çiçeklerinden oluşan demetlerle bezelidir. Sayfa kenarında ise en içte ve en dışta birer dar pervaz, bunların ortasında bir enli pervaz olmak üzere üç pervaz yer almaktadır. Dar pervazlar siyah zemine altınla sarmal çiçek ve yaprak motifleriyle süslüdür. Enli pervazda ise kartuş ve yonca biçimli rozet sırasından oluşan kompozisyon görülmektedir. Kartuşlar altın zemine bahar çiçekleriyle; rozetler ise dört yöne doğru açılmış dört kırmızı çiçek motifiyle bezelidir. Kartuş ve rozetlerin dışında kalan pervaz zeminine ise siyah üzerine altınla çiçek motifleri serpiştirilmiştir.

Murakkanın dış kapaklarını süsleyen *gül-ü bülbül* motifi İran'da Timurlu ve Safevî döneminden beri kitap sanatlarında görülmekle beraber, Zend Hanedanlığı

döneminde (1750-1779) ana süsleme kompozisyonlarından biri haline gelerek, Kaçar döneminde (1785-1925) teknik ve kompozisyon bakımından zengin örnekler verilmiştir. [364] İncelenen dış kapak tasarımının renk ve kompozisyon bakımından yakın bir benzeri Kaçar dönemine ait, h.1264/m.1847 tarihli *Enver-î Süheylî* adlı eserin cildinin dış kapaklarında görülmektedir (Resim 4.4).[365] *Gül-ü bülbül* motifli bu iki örnekte de koyu renk zeminde ortada kırmızı renkte iri bir gül, bunun etrafında bülbüller, daha küçük güller, krizantemler vb. bahar çiçekleri yer almaktadır.

Resim 4.4: Cilt dış kapak, *Enver-î Süheylî*, 1847 tarihli, Kaçar dönemi, Walters Art Museum, W.599

Albümün iç kapağının süslemesi ise, yine Kaçar dönemine işaret etmektedir. Özellikle ortadaki ana motifin oval bir çerçeve içerisinde verilmesi Kaçar lake işlerinde sıklıkla görülen bir özelliktir.[366] Kapaktaki bahar dalı motifinin üslubu,

[364] Gül-ü bülbül süsleme kompozisyonuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Layla DIBA, "The Rose and the Nightangale in Persian Art" **Arts of Asia: The Asian Arts&Antiques Magazine**, S.26, no:6, 1996, s.100-130; Layla DIBA, "Gol oBolbol", **Encyclopedia Iranica**, S.11, Fas.1, 2001, s.52-57.

[365] Walters Art Museum, W.599. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://art.thewalters.org/detail/23448/the-lights-of-canopus-2/ Erişim tarihi: 02/06/2018

[366] Oval çerçeveli bu tasarım Kaçar dönemine ait H.1270/M.1853 tarihli bir yazma eserin cildinde görülmektedir. (Indiana University, Lilly Library) Bu cildin pervaz tasarımı da incelenen albümün iç

F.1424'deki Mirza Baba imzalı mürekkep resmiyle (y.11a)[367] yakındır. Kaçar Şahı Fetih Ali Şah (sal.1797-1834) döneminde sarayda nakkaşbaşı olarak çalışan Mirza Baba, hazırladığı sultan portreleri, yazma eser tezhip ve minyatürlerinin yanı sıra lake eserleriyle de bilinmektedir.[368] Sanatçının imzasını taşıyan bir lake cilt kapağı da F.1424 numaralı murakkanın dış kapağıyla benzerlik taşımaktadır.[369] Dolayısıyla cildin tasarımı Mirza Baba nakkaşa atfedilebilir.

4.2. Yaprakları

Albümde 40 x 26,7 cm ölçülerinde otuz yaprak bulunmaktadır. Bunların bir yüzünde Farsça veya Arapça birer *hüsn-î hat* çalışması diğer yüzünde birer tasvir yer almakta olup albüm karşılıklı yapraklara birer hat çalışması veya tasvir gelecek şekilde düzenlenmiştir.[370] Tasvir veya hat çalışması içeren bu yaprakların düzeni ortadan dışa doğru, bir tasvir veya kıt'anın etrafında, bir veya birkaç dar pervaz, en dışta ise enli bir pervaz şeklindedir. Albüme yerleştirilen hat çalışmaları ve tasvirler, dar ve enli pervazlar *vassale* yöntemiyle sayfaya kaynaştırılmış, kağıtların birleşme yerleri cedvellenmiştir. Murakkanın zahriye sayfasına (y.1a) yeşil bir kâğıt yapıştırılmıştır. Dolayısıyla bu sayfada herhangi bir mühür veya kayıt yer almamaktadır. Aynı kağıt albümün son yaprağı olan y.31a'nın arka yüzünde de görülmektedir. Albümün önsöz bölümü de bulunmamaktadır. Murakkanın ilk yaprakları (y.1b-2a) bir dua metni içeren birer hat çalışmasıyla başlamaktadır.

4.3. Pervaz Bezemeleri:

Albümdeki pervazlar enli dış pervaz, sayfaya eklenen tasvir veya hat çalışmasını kuşatan dar pervazlar şeklinde düzenlenmiştir. Dar pervazlar ulama düzende motiflerle bezeliyken, enli pervazda koyu yeşil-kahverengi zemin üzerine halkar bezeme görülmektedir. Pervazların arası kırmızı, siyah ve altın renklerde cedvellidir.

---

kapak pervaz tasarımıyla benzerlik göstermektedir. Bkz: Christiane GRUBER, "Introduction: Islamic Book Arts in Indiana University Collections", **The Islamic Manuscript Tradition: Ten Centuries of Book Arts in Indiana University Collections**, Ed. Christiane Gruber, Indiana University Press: Indiana, 2010, res.1.14, 20. Ayrıca bu oval tasarıma sahip 1866 tarihli ayna kutusu için bkz: B. W. ROBINSON, "Qajar Lacquer", **Muqarnas**, S.6, Brill:Leiden, 1989, res.13, s.139.

[367] Bkz: Kat. no: 88.

[368] ROBINSON (1989), **a.g.m.**, s.134.

[369] Bu eser 1802-03 tarihli, Feth Ali Şah'ın şiirlerini içeren *Divan-ı Hakan* nüshasıdır (Royal Collection Trust, RCIN 1005020). Eserin dijital yayını için bkz: https://www.rct.uk/collection/search#/2/collection/1005020/divan-i-khaqan-dywn-kh-q-n Erişim Tarihi: 18/11/2018

[370] Albüme yerleştirilen tasvir ve hat çalışmalarını genel olarak görmek için bkz. Tablo 2.

Yapraklardaki tasvir veya hat çalışmasını kuşatan üç veya dört dar pervazda farklı tasarımlar görülmektedir. Üçlü pervazların bir grubu: en içteki dar pervaz siyah üzerine altınla kıvrım dallı çiçek ve yaprak motifli; bunu çevreleyen yeşil zemine altınla sarmal rumilerle bezeli; en dıştaki dar pervaz ise pembe zemine altınla en içteki pervazın motif düzeninde bezelidir (Resim 4.5). Bu üçlü tasarım albümün 1b, 3b, 4a, 5b, 6a, 9b, 10a, 12a, 21b yapraklarında görülmektedir.

Resim 4. 5: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.1b

Albümde en sık olarak görülen üçlü dar pervaz düzeninde ise; pervazlardan en içteki siyah zemine altın kıvrım dallarda yapraklarla; bunun üzerindeki yeşil zemine ulama düzende palmet benzeri geometrik motifler ve bunların aralarıyla birleşme yerlerinde küçük noktalarla; en dıştaki pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple ve ulama düzende iki köşesi yuvarlak iki köşesi sivri uçlu stilize bir motifle bezelidir (Resim 4.6). Bu karakteristik motiflerle bezeli iç pervazlardan oluşan üçlü tasarım albümün 2a, 4b, 5a, 10b, 11a, 11b, 12b, 13a, 14a, 14b, 15a, 16b, 17a, 18b, 19a, 19b, 20a, 20b, 21a, 22a, 22b, 23a, 24b, 25a,26b, 27a, 28b, 29a, 29b yapraklarında görülmektedir. Bu yapraklardan 12b, 13a, 14a, 20b, 21a, 24b, 25a ve 29b numaralı yapraklarda en dıştaki dar pervaz kırmızı zemine beyaz mürekkeple üçgenimsi motif dizisiyle bezenmiştir. Bu pervazlardan en dıştaki kırmızı zemine stilize motif dizili olan pervazın benzeri Bavarian State Library'deki bir Kaçar Albümünde görülmektedir.[371] Bu küçük albüm (22 x14,5 cm) 19. yüzyılda Kaçar Sultanı Feth Ali Şah (sal.1797-1834) döneminde hazırlanmıştır. Ayrıca bu karakteristik motifli dar pervaz tasarımına h.1260/m.1844 tarihli, Kaçar dönemine ait bir Kur'an-ı Kerim nüshasının cildinin dar pervazlarında rastlanır.[372]

[371] Bavarian State Library, Cod Pers. 132. Dijital yayını için bkz: http://www.wdl.org/en/item/8908/ Erişim tarihi: 15/12/2018

[372] J.M. Rogers, **The Arts of Islam: Masterpieces from the Khalili Collection**, Thames and Hudson: London, 2010, no:261, s.226.

Resim 4. 6: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.2a

Murakkadaki yapraklarda yer alan bir dörtlü dar pervaz tasarımında; en içteki pervazda turuncu zemine gölgeli boyanmış helezoni yeşil dallar üzerinde mavi karanfiller, pembe çiçekler, mor ve sarı tomurcuklar görülmektedir. Bu canlı pervazı kuşatan dar pervaza koyu yeşil zemine altın dallar ve çiçekler yerleştirilmiştir. Bunun üzerinde de yeşil zemine ulama düzende palmet benzeri geometrik motiflerle bezeli bir pervaz ve en dışta bordo zemine beyazla çizilmiş sivri uçlu üçgenimsi geometrik motif düzeni olan bir dar pervaz bulunmaktadır (Resim 4.7). Albümün 2b ve 3a yapraklarında görülen bu dörtlü dar pervaz tasarımında en içte bulunan mavi karanfil motifli pervazın benzerleri 19. yüzyıl ait, Babürlü ve Safevî tasvir ve hat çalışmaları içeren bir murakkanın (Walters Art Museum, W.668) bazı sayfalarında bulunmaktadır (Resim 4.8).[373] Bu karakteristik pervaz bezemesi anılan albümdeki Babürlü tasvirleri ve Babürlü hattatların kıt'aları bulunan bazı yapraklarda görülmektedir. Bu pervaz bezemesine 17. yüzyıl başına tarihlenen, bir yazma eserden çıkarılmış bir Babürlü minyatürünün pervazında da rastlanmaktadır.[374] İncelenen albümün ilgili yapraklarında da (2b-3a) Babürlü minyatürleri yer almaktadır. Dolayısıyla, Babürlü dönemine özgü bir bezeme kompozisyona sahip bu pervaz tasarımı tasvirlerle beraber murakka yaprağına eklenmiş olmalıdır.

Resim 4.7: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.2b

[373] Bu dar pervaz tasarımı söz konusu albümün 31a, 37a, 38b, 64b, 65a yapraklarında görülmektedir. Bkz: http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668 Erişim tarihi: 07/06/2018
[374] Freer Gallery of Art, F1946.23. Bkz: M. BEACH (2012), **a.g.k.**, no.33, s.160-161.

Resim 4.8: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, Walters Art Museum, W.668, y.37a

Albümdeki diğer üçlü dar pervaz tasarımında ise; üç pervazdan, en içtekinde koyu lacivert zemine altınla helezoni yaprak ve çiçek dizisi; ortadakinde soluk kırmızı zemine turuncu, mavi dairevi motifler ve bunların aralarında beyaz çiçekler; en dıştaki, diğerlerinden daha ince olan pervazda ise sarı zemine helezoni dallarda kırmızı, mavi, pembe ve beyaz tomurcuklar görülmektedir (Resim 4.9). Murakkanın 7b ve 8a yapraklarındaki bu dar pervazlardan ortada yer alan pervaz bezemesinin bir benzeri Ağa Han Koleksiyonundaki bir albüm yaprağındaki Babürlü tasvirini kuşatmaktadır.[375] Ayrıca, incelenen albümün Kaçar üslubunu yansıtan cildinin dış yüzünün dar pervazlarında da aynı kompozisyonun yer aldığı görülmektedir.

Resim 4.9: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.8a

Albümdeki diğer yaprakları, yaprağa yerleştirilen tasvir veya hat örneği boyutuna göre, tek, iki (y.15b-16a, 25b-26a, 31a) veya dörtten fazla (y.23b-24a) dar pervaz düzenindedir (Resim 4.10).

Resim 4.10: Dar pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.15b

[375] Bu yaprak, 18. yüzyılda İran'da hazırlanan, Babürlü ve İran minyatürleri içeren bir albümden çıkarılmıştır. **Spirit and Life: Masterpieces of Islamic Art from the Aga Khan Museum Collection**, Aga Khan Trust for Culture, 2007, s.168-169, no:143.

Enli pervaz süslemelerinin beş farklı tasarım özelliği vardır: Birincisi hatayi ve kıvrımlı yaprak motiflerinden oluşur (Resim 4.11). Bu tasarımlar 1b, 2a, 2b, 3a, 6b, 7a, 10b, 11a, 12a, 12b, 13a, 16b, 17a, 18b, 19a, 22b, 23a, 23b, 24a, 26b, 27a, 29a, 30b numaralı yapraklarda görülmektedir. Bu enli pervaz tasarımı, 18. yüzyılda İran'da hazırlanmış, Babürlü ve Safevî tasvirleri ve hat çalışmaları içeren bir albüm olan *St. Petersburg Albümü*nün bazı yapraklarının kenar süslemelerinde karşımıza çıkmaktadır.[376]

Resim 4.11: Enli pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.3a

Albümün enli pervaz süslemelerinde ikinci grubu sarmal dallar üzerinde üzüm salkımı ve asma yaprakları motifli bezeme kompozisyonu oluşturmaktadır (Resim 4.12). Bu enli pervaz tasarımı albümün 4b, 5a, 8b, 9a, 13b, 14a, 17b, 18a, 19b, 20a, 25b, 26a, 27b, 28a, 28b, 29b, 30a, 31a yapraklarında görülmektedir. Üzüm salkımı ve asma yaprağı motifli kompozisyonun yer aldığı enli pervaz tasarımları yine *St. Petersburg Albümünün* bazı sayfa kenarlarında yer almaktadır. Bu üzüm salkımlı kompozisyon, incelenen albümde olduğu gibi, *St. Petersburg Albümü*nde de *halkâr* tekniğinde verilmiştir.[377]

[376] St. Petersburg Albümünün kıt'a ve meşk bulunan yapraklarının enli pervaz bezemelerinde benzer kompozisyonlarda hatayi grubu motifler görülmektedir. Bu enli pervaz süslemeleri, bazı sayfalarda imzası görüldüğü üzere, 18. yüzyıl ortalarında İranlı müzehhip Muhammed Hadi tarafından hazırlanmıştır. Bkz.: Oleg F. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.,** s.26-93; A. SOUDAVAR (1992), **a.g.k**., s.324, no.131a.

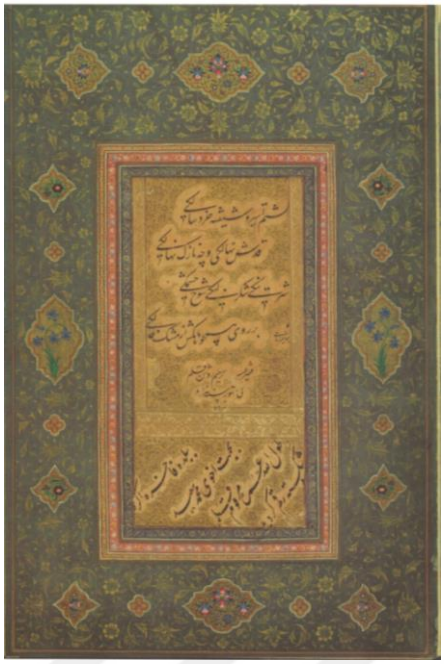
[377] Oleg F. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.,** s.26-93.

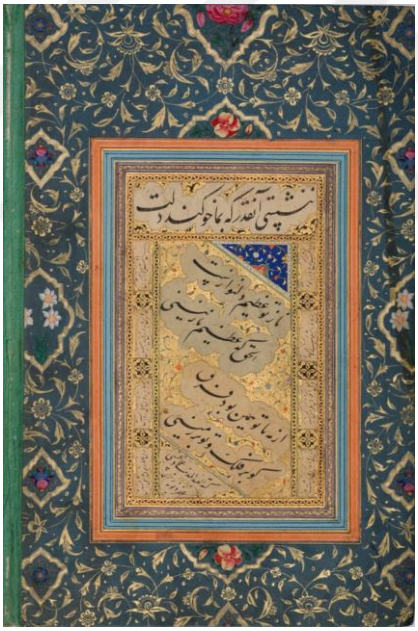
Resim 4.12: Enli pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.4b

Albümün üçüncü enli pervaz tasarımı da kartuşlu düzenlemelerdir. Kartuşlar halkari bezeme üzerine yerleştirilmiştir (Resim 4.13). Dilimli tasarlanan kartuşlar sayfanın dört kenarını çevrelemektedir. Beyaz ve altınla konturlu bu kartuşların zeminleri altın veya koyu yeşil renkle boyalı olup, içleri rengârenk krizantem, sümbül gibi bahar çiçekleri; hatayi ve benzeri stilize motiflerle bezelidir. Kartuşlu enli pervaz düzenlemeleri 3b, 4a, 5b, 6a, 7b, 8a, 9b, 10a, 21b, 22a numaralı yapraklarda yer almaktadır. Halkar bezeme üzerinde altın konturlu ve canlı renklerde bahar çiçekleri bezemeli kartuşların yer aldığı sayfa kenarı tasarımın bir benzeri 19. yüzyılda hazırlanmış bir murakkadaki İmad ketebeli hat çalışmasının yer aldığı sayfanın enli pervaz süslemelerinde görülür (Resim 4.14).[378]

[378]D. Nasser Halili Koleksiyonu MS.609. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.khalilicollections.org/collections/islamic-art/khalili-collection-islamic-art-album-of-muraqqaat-mss609/ Erişim tarihi: 05/06/2018

Resim 4.13: Enli pervaz bezemeleri, Albüm, İÜK, F.1424, y.8a

Resim 4.14: Enli pervaz bezemeleri, Albüm, Khalili Collection, MSS. 609, y.1b

Dördüncü enli pervaz tasarımı, y.11b'deki sayfada karşımıza çıkar. Tamamen altınla boyalı sayfa kenarındaki kartuşlar kafes şeklinde bölmelidir ve bazılarının ortasında hatayiler bulunur. Kartuşların dışında kalan sayfa zemini uçları kıvrımlı, girift tarzda düzenlenmiş rumilerle bezelidir. (Resim 4.15).

Resim 4.15: Enli pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.11b

Murakkadaki beşinci grup karşılıklı ve girift halde olmak üzere, "U" biçimli tığ motifi şeklindeki düzenlemeler şeklindedir. Bu tasarım, albümün büyük boyutlu tasvir veya hat çalışması bulunan yapraklarında enli pervaz bölümünde az bir alan kaldığında uygulanmıştır (Resim 4.16). Bu düzenleme murakkanın 14b, 15a, 15b, 16a, 20b, 21a, 24b, 25a yapraklarında görülmektedir. Enli pervazda bu tığ motifli düzenlemeye sahip benzer bir sayfa kenarı süslemesi, 19. yüzyılda İran'da hazırlanan bir Meşk Albümünde karşımıza çıkar.[379]

Resim 4.16: Enli pervaz bezemeleri (detay), Albüm, İÜK, F.1424, y.14b

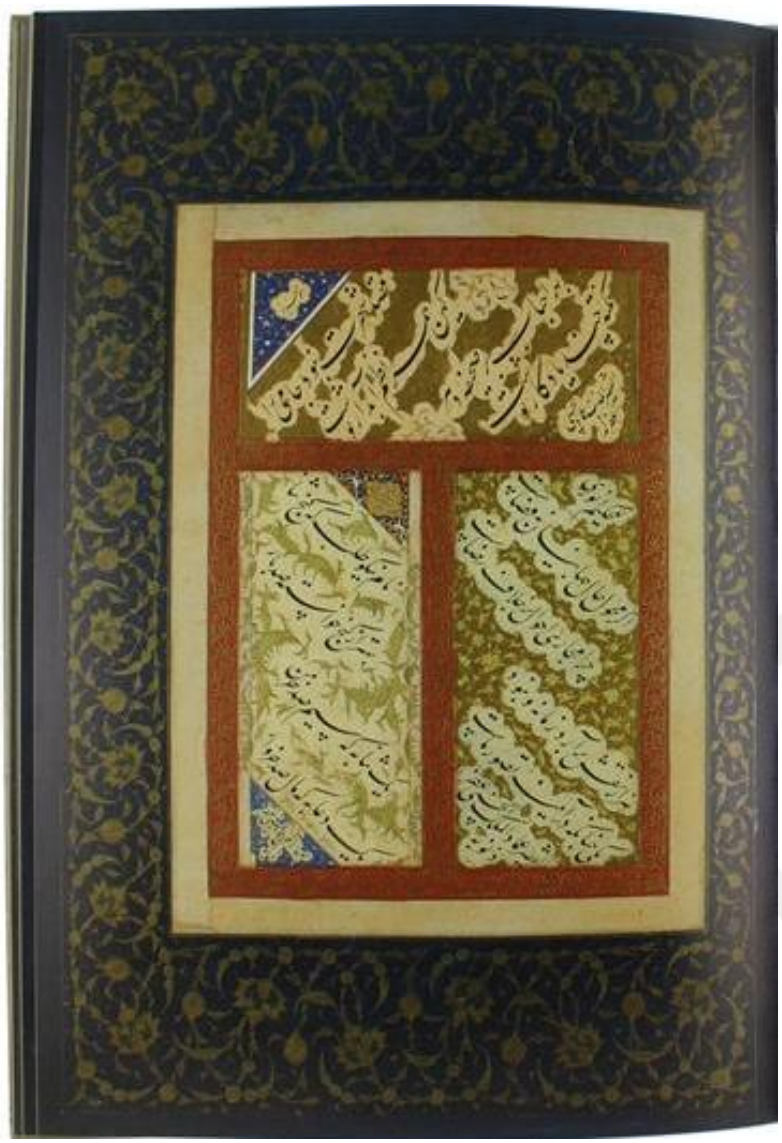
Murakkaların dar ve enli pervaz bezemeleri hazırlandıkları döneme dair veriler sunmaları açısından önem taşımaktadır. Özellikle F.1424 numaralı murakka gibi, albüm düzenlendiği tarihe ilişkin bir önsöz, herhangi bir kayıt vb. bilgi içermiyorsa sayfa kenarı tasarımları, tarihlendirme konusunda yardımcı olmaktadır. F.1424 numaralı albümün dar ve enli pervaz bezemeleri, 18.yüzyıl ortaları ve 19. yüzyıllara tarihlenen Zend ve Kaçar el yazmaları ve albümlerinin sayfa kenarı tasarımlarıyla yakınlık içindedir. Bunlardan *St. Petersburg Albümü*, 47,5 x 33 cm ölçülerinde olup Afşar/Zend döneminde düzenlenmiştir (Resim 4.17). Bu albümün sayfa kenarları, üzerlerindeki imzalara göre, Muhammed Hadi, Muhammed Sadık ve Muhammed Bakır gibi Zend ve Kaçar döneminin saray atelyelerinde faaliyet

[379] **Holy and Mundane: Islamic Calligraphy from the 9th-19th Centuries**, Art Passages: San Francisco, 2013, no.28, s.72.

gösteren meşhur müzehhipleri tarafından bezenmiştir. F.1424 numaralı albümün enli pervazları da bu sanatçıların hazırladıkları pervazlar gibi üstad bir elden çıkmıştır. Murakkanın bazı geniş pervazlarındaki sade kompozisyonlara karşılık, bazı yapraklardaki zengin ve usta işçilikteki tezhipler, albümün sayfa kenarı bezemelerinin *St. Petersburg Albümü* gibi, farklı müzehhipler tarafından hazırlandığını düşündürmektedir. Özellikle enli pervazlardaki kartuşlar içerisindeki capcanlı bahar çiçekleri[380] Kaçar lake işlerindeki (bu albümün de lake cildinde görülen) krizantemler, güller, sümbüller vb. çiçekleri içeren *gül-ü bülbül* kompozisyonları hatırlatır. Kartuşlar içerisinde bahar çiçekli enli pervaz düzenlemeleri, Mir İmad, Mir Ali ve hazırlandığı dönemin meşhur hattatlarına ait kıt'alar içeren bir Kaçar Albümünde görülmektedir.[381] F.1424 numaralı albümün bazı dar pervaz tasarımları ise bazı saraylıların, devlet adamlarının portreleri ve hat çalışmaları içeren küçük boyutlu bir Kaçar murakkasında[382] görülür. Ancak incelenen murakkada, bu albümün dar pervazlarına göre daha zarif bir işçilik gözlemlenir.

Dar ve enli pervaz bezemeleri birkaç farklı tasarımda olmakla beraber, genel olarak karşılıklı yapraklar aynı sayfa kenarı tasarımında olacak şekilde düzenlenmiştir. Albümün, özellikle enli pervaz bezemelerinin, Zend ve Kaçar saray atelyelerinde faaliyet gösteren müzehhiplerin çalışmalarıyla üslup ve işçilik olarak yakınlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla murakkanın çoğu altınla boyanmış olan dar pervazları ve tümü *halkarî* teknikte, ince işçilikteki zengin süsleme kompozisyonları gösteren enli pervazlarının Kaçar döneminin sultanî el yazmaları ve murakkalarının sayfa kenarlarının kalitesinde olduğu söylenebilir.

[380] Bu yapraklar, y.3b-4a, 5b- 6a, 7b-8a, 9b-10a ve 21b-22a'dır.
[381] D. Nasser Halili Koleksiyonu, MS.609.
[382] Bavarian State Library, Cod Pers. 132.

Resim 4.17: İmad imzalı hat çalışmaları, *St. Petersburg Albümü*, St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Science, E-14, y.15b

4.4. KATALOG

Katalog no. : 69 (Resim 4.18)

Yaprak no. : 1b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın kenar bezemeleri en içte üç sıra dar pervaz ve bunları çevreleyen bir enli pervaz şeklinde düzenlenmiştir. En içteki dar pervaz siyah zemine altınla kıvrım dallı çiçek ve yaprak motifli; bunun dışındaki yeşil zemine altınla sarmal rumilerle bezeli; bu pervazın dışındaki dar pervaz ise pembe zemine altınla en içteki pervazın motif düzeninde bezelidir. Bu üç pervazın arası kırmızı, siyah ve altın renklerde cedvellidir. Sayfa kenarındaki enli pervazda ise koyu yeşil zemine altınla hançeri yaprak ve hatayi grubu motiflerin yerleştirildiği halkar bezeme yer almaktadır.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Ruşen Rakam

Dönemi : h.1096/m.1684-85

Ölçüsü : 28,4 x 16,7 cm

Tanımı : Hat çalışması *nesta'lik* hatla altı satır halinde mailen yazılmıştır. Kıt'a boyanmamış zemine altın mürekkebiyle saz yaprağı ve hatayi motifleriyle süslenmiştir. Sol alt köşede altın konturlu bir pafta içerisinde ketebe kaydı bulunmaktadır. Bu kayıt *Ketebehu'l-abd Ruşen Rakam 1096* (Bunu kul Ruşen Rakam yazdı 1096) şeklinde okunmaktadır. Hat çalışması ise şu şekildedir:

"Sübhâne zi'l-mülki ve'l-melekût.
Sübhâne zi'l-izzeti ve'l-azameti ve'l-kudreti ve'l-kibriyâi ve'l-ceberût.
Sübhâne'l-meliki'l-hayyi'llezî lâ yenâmü velâ yemût.
Sübbûhun Kuddûsün Rabbü'l-melâiketi ve'r-ruh."

(O Allah ki mülk ve melekût'un sahibidir.
O Allah ki izzet, azamet, kudret, kibriya ve ceberût'un sahibidir.
O Allah ki yaratıkların melikidir, uyumaz ve ölümsüzdür.
O Allah ki en mukaddestir, meleklerin ve ruhların Rabbidir)

Değerlendirme: Albümün ilk sayfasına yerleştirilen bu hat çalışmasında bir dua yazılıdır. Böylelikle esere Allah'ın büyüklüğüne işaret eden sözlerle başlanmıştır.[383] Çalışma h.1096/m.1684-85 tarihli ve Ruşen Rakam imzalıdır. Huart, bu hattatı Hint kökenli hattatlar arasında saymaktadır.[384] Başka bir kaynakta ismine rastlanmayan bu hattat[385], kıt'anın tarihine göre Babürlü Şahı Evrengzib (sal.1658-1707) döneminde faaliyet göstermiş olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[383] Bu metin tezin konusu olan diğer murakkanın son yaprağında da (TSMK H.2137, y.39a) vardır. Bu metnin başka Babürlü murakka yapraklarına da yerleştirilmiş olması murakkaların başlangıç ve bitişinde Allah'ın büyüklüğünü vurgulayan bu sözlerin yazılmasının bir gelenek olduğuna işaret eder. Bu yapraklardan bazıları için bkz: kat no: 68.
[384] C. L. HUART, **a.g.k**, s.256.
[385] Ruşen Rakam imzalı bir kıt'anın yer aldığı albüm yaprağı için bkz: British Museum,1920,0917,0.85. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=262007001&objectId=231062&partId=1 Erişim tarihi: 02/07/2018

Resim 4.18: Ruşen Rakam imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.1b

Katalog no. : 70 (Resim 4.19)

Yaprak no. : 2a

Yaprak kenar bezemeleri : Kıt'ayı çevreleyen dar pervazlardan en içteki siyah zemine altın kıvrım dallarda yapraklarla; bunun üzerindeki yeşil zemine ulama düzende palmet benzeri geometrik motifler ve bunların birleşme yerlerinde küçük kırmızı noktalarla; en dıştaki pervaz ise kırmızı zemine beyaz konturlu ve ulama düzende iki köşesi yuvarlak iki köşesi sivri uçlu stilize motiflerle bezelidir. Bu pervazların aralarına altın, siyah, kırmızı ve beyaz renklerde cedveller çekilmiştir. Enli pervaz ise kahverengi zemine altınla iri çiçek, yaprak ve hatayi grubu motiflerle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Abdurreşid

Dönemi : 17. yüzyılın ilk yarısı

Ölçüsü : 15,4 x 9 cm

Tanımı : Nesta'lik hatla mailen yazılan yedi satırlık hat çalışması *beyne's-sütur* tarzda bezelidir. Dendanların dışında kalan kısımlarda altın zemine kıvrım dallarda kırmızı, pembe, mavi ve yeşil renklerde küçük çiçekler ve hatayiler yer almaktadır. Metnin son iki satırındaki ketebe kaydı *Ketebehu el-abdu'l fakir Abdurreşid ğafere zunu* (Bunu fakir kul Abdurreşid yazdı Allah günahlarını bağışlasın) şeklinde okunmaktadır. Hat çalışması ise şu şekildedir:

"Sübhâne zi'l-mülki ve'l-melekût.
Sübhâne zi'l-izzeti ve'l-azameti ve'l-kudreti ve'l-kibriyâi ve'l-ceberût.
Sübhâne'l-meliki'l-hayyi'llezî lâ yenâmü velâ yemût.
Sübbûhun Kuddûsün Rabbünâ veRabbü'l-melâiketi ve'r-ruh."
(O Allah ki mülk ve melekût'un sahibidir.
O Allah kiizzet, azamet, kudret, kibriya ve ceberût'un sahibidir.
O Allah ki yaratıkların melikidir, uyumaz ve ölümsüzdür.
O Allah ki en mukaddestir, meleklerin ve ruhların Rabbidir)

Değerlendirme: Abdurreşid imzasını taşıyan bu hat çalışmasında karşı sayfadaki (y.1b) dua metni tekrarlanmıştır. Abdurreşid Deylami ismiyle bilinen bu hattat

Huart'a göre, İsfahan şehrinden olup h.1057/m.1647-48 yılında ölmüştür.[386] Beyani'ye göre ise, söz konusu hattat Kazvin'de doğmuş olup Hasani seyyidlerinden olan ünlü hattat Mir İmad Hasani'nin yeğeni ve öğrencisidir. Mir İmad'ın İsfahan'daki evinde hattatlık dersleri almıştır. Abdurreşid, İmad'ın 1615'te bir suikastta öldürülmesinden sonra Hindistan'a göç etmiştir. h.1033/m.1623-24 yılından itibaren Şah Cihan'ın (sal.1628-1657) hizmetine girdiği bilinen hattat, bu hükümdarın ölümünden sonra tahta geçen Evrengzib döneminde de (sal. 1658-1707) sarayın hizmetinde çalışmaya devam etmiştir. H.1081/m.1670-71 yılında öldüğü bilinen hattatın Hindistan'da hazırladığı el yazmaları ve albüm yaprakları h.1041/m.1631-32 ile h.1071/m.1660-61 yılları arasına tarihlenmektedir. Şah Cihan'ın oğlu Dara Şikoh'a hat hocalığı yapan Abdurreşid, Hindistan'da Muhammed Said gibi ünlü hattatları da yetiştirmiştir.[387] Babürlü sarayında Ekber Şah ve Cihangir döneminde hizmet vermiş olan ünlü hattatlar Muhammed Hüseyin Keşmiri ve Abdurrahim Anber Kalem'den sonra Şah Cihan döneminin en önemli hattatı da Abdurreşid olmuştur.[388]

Hattatın imzalı eserlerinde *Abdurreşid* veya *Reşida* ismi okunmaktadır. 1625 tarihinde İsfahan'da hazırlanmış olması muhtemel bir albüm yaprağında hattatın imzası *Reşida* şeklindedir.[389] Sanatçının *Abdurreşid* şeklindeki imzasını taşıyan dört hat çalışmasına ise Walters Art Museum koleksiyonundaki Hint ve İran minyatürleriyle hat çalışmaları içeren bir albümde rastlanmaktadır.[390]

İncelenen murakkadaki bu yaprakta ise sadece Abdurreşid ismi okunmakta ve tarih bulunmamaktadır. Bu hat çalışması hattatın faaliyet gösterdiği 17. yüzyılın ilk yarısına ait bir örnek olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

---

[386] C. HUART (1908), **a.g.k**., s.245.
[387] Mehdi Beyani, **Ahvâl va âsâr-e Khochnevisan, nasta'liq-nevisan,** Tahran, H.1363/M.1984-85, 393-400; 518-38; P. SOUCEK, "Abd al Rasid Daylami", **Ecyclopedia Iranica**, S.1, Fas.2, 1982, s.149-150.
[388] Mustafizur RAHMAN, "Mughal Calligraphy", **Islamic Studies**, S.26, no:3, 1987, s. 244.
[389] Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** s.288.
[390] Walters Art Museum, W.668. Albümün dijital yayını için bkz: http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html Erşim tarihi: 03/07/2019

Resim 4.19: Abdurreşid imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.2a

Katalog no. : 71 (Resim 4.20)

Yaprak no. : 2b

Yaprak kenar bezemeleri : Minyatürü çevreleyen dört dar pervaz ve bunların aralarında altın, beyaz ve kırmızı renklerde cedveller bulunmaktadır. En içteki pervazda turuncu zemine gölgeli boyanmış helezoni yeşil dallar üzerinde mavi karanfiller, pembe çiçekler, mor ve sarı tomurcuklar görülmektedir. Bu canlı pervazı kuşatan dar pervaza mor zemine altın dallar ve çiçekler yerleştirilmiştir. Bu pervazın üzerinde de yeşil zemine ulama düzende palmet benzeri geometrik motiflerle bezeli bir pervaz ve en dışta bordo zemine beyaz konturlu sivri uçlu üçgenimsi geometrik motif düzeni olan bir pervaz bulunmaktadır. Sayfanın enli pervazı koyu yeşil zemine altınla boyalı saz yaprakları ve farklı formlarda hatayi motifleriyle bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hz. Meryem portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başları

Ölçüsü : 15,3 x 8,7 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Hz. Meryem figürü pembe elbisesi, başını ve vücudunu örten mavi uzun şalıyla, ellerini göğüs hizasında birleştirmiş dua ederken betimlenmiştir. Gözleri kapalı olup yüzünde sakin bir ifade bulunmaktadır. Tasvirin fonunda perspektifle verilmiş şekilde, yeşil bir kır manzarasını kıvrımlı olarak kesen nehirler, bir köprü, en geride ise ağaçlar, çeşitli yapılar ve soluk mavi renkte kayalıklar görülmektedir. Gökyüzü açık mor, beyaz ve mavi tonlarında verilmiştir.

Değerlendirme: Hıristiyan ikonografisinden alınmış temalar, Ekber Şah (sal.1556-1605) döneminden itibaren Babürlü tasvir repertuarında yer almıştır. Hindistan limanlarından özellikle güneyde yer alan Goa Limanı'ndan baharat, saatler, ilaçlar, kumaşlar, Venedik aynaları ve Avrupa gravürleri gibi farklı türlerde Avrupa menşeli ithal ürünler Babürlü topraklarına girmekteydi. Bunlar içerisinde en çok değer görenler Rönesans üslubundaki Flaman başta olmak üzere Alman, İtalyan ve Portekiz gibi farklı Avrupa ülkelerinden gelen gravürlerdi.[391] Babürlü sarayına Ekber

[391] J. M. ROGERS (1993), **a.g.k.**, s.62-64.

Şah'ın saltanatının erken dönemlerinden itibaren bu gravürlerin girdiği dönemin meşhur musavviri Kesu Das tarafından hazırlanan kopyalardan belli olmaktadır.[392] Bununla beraber Babürlü nakkaşhanesinde bu gravürlerin en çok ilgi gördüğü dönem Cizvitli misyonerlerin 1580, 1591 ve 1595 tarihlerinde Babürlü şehirleri Fetihpur Sikri, Lahor ve Agra'ya gerçekleştirdikleri misyonerlik faaliyetleri döneminde olmuştur. 1580 yılında ilk kez Ekber'in huzuruna çıktıkları bilinmektedir. Babürlü sarayını ziyaretleri sırasında getirdikleri dini konulu gravürler, tablolar vb. eserlerin Babürlü tasvir sanatını ikonografi ve üslup bakımından oldukça etkilemiştir.[393] İlk iki misyonda getirilen gravürler ve tablolar, Ekber Şah'ın en önemli musavvirleri tarafından minyatür ve *nim kalem* tekniğinde hazırlanmıştı.[394] 3. misyonda ise Şehzade Selim Portekizli bir ressama babasının koleksiyonundaki Avrupa gravürlerinin kopyalarının hazırlattırmıştır.[395] Bu Babürlü kopyaları genel olarak Ekber ve Cihangir dönemi saray atelyelerinde hazırlanmıştır. Bunlardan Cihangir dönemine ait olanlarda gravürleri birebir kopyalama eğilimi olurken; Ekber dönemindeki minyatürler ise daha çok doğa elemanları, mimari detaylar ve resim tekniğini örnek alan uyarlamalar şeklindedir.[396]

Bu tasvirin gerek tema gerekse üslup açısından yakın bir benzerine 17. yüzyılın ilk yarısında, Şah Cihan dönemine (sal.1628-58) ait bir albümün 43b yaprağında rastlanır.[397] Bu örnekte de Hz. Meryem figürü pembe elbisesi ve mavi şalıyla, iki elini göğsünde birleştirmiş dua ederken tasvir edilmiştir. Kompozisyonun arka planında yeşil çayırlar ve ağaçlar yer almaktadır. İncelenen örnek de 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında hazırlanmış Hz. Meryem tasvirlerinden biri olmalıdır. Figür tipi ve doğa elemanlarının verilişi açısından bu tasvirin yakın bir diğer benzeri de özel koleksiyonda yer alan Hindu derviş tasviridir.[398] Bu derviş figürü de incelenen örnekte olduğu gibi kompozisyonun ön kısmında ayakta dua eder şekilde

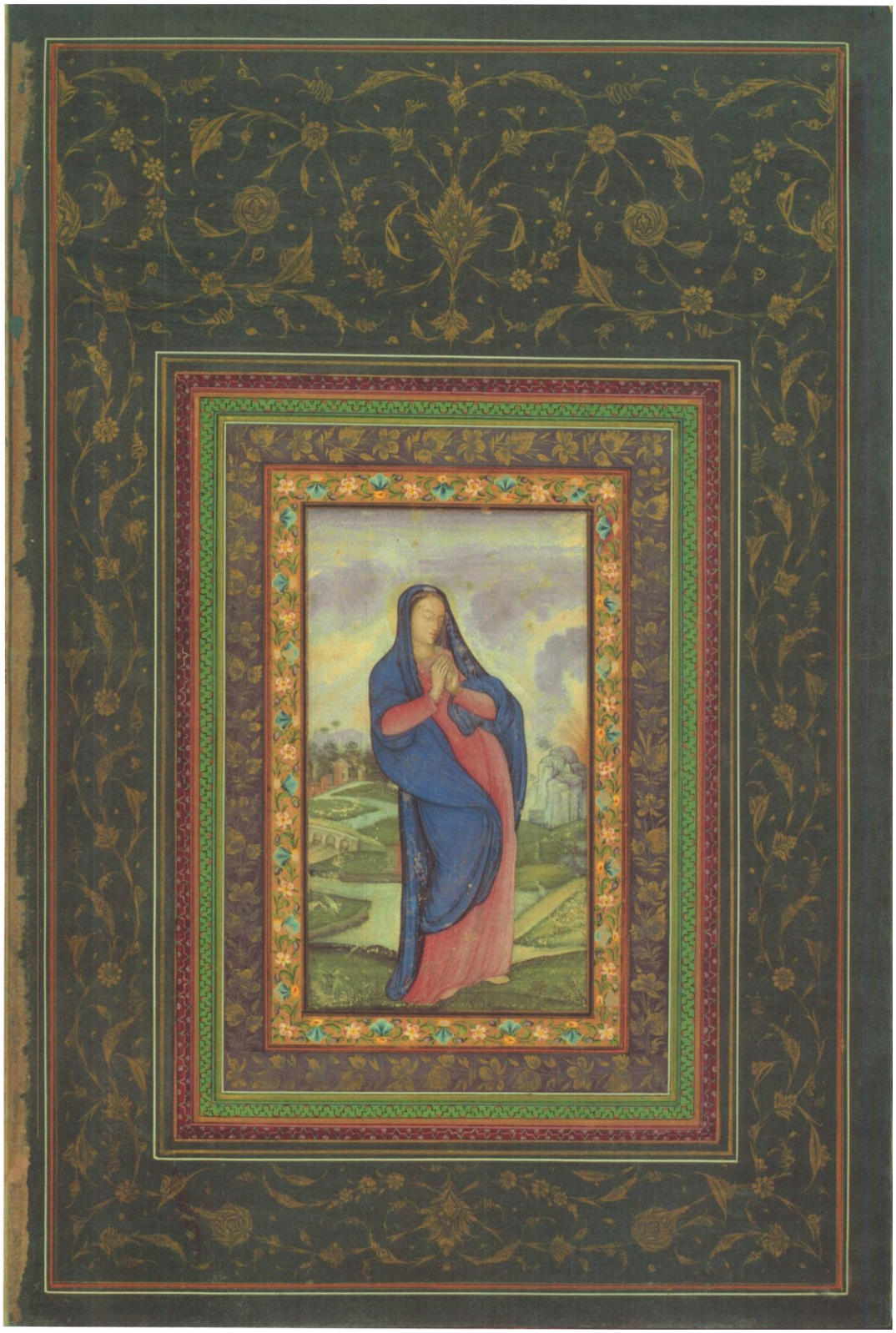
[392] Gauvin Alexander BAILEY, "The Jesuits and the Grand Mogul: Renaissance Art at the Imperial Court of India, 1580-1630", **Occcasional Papers**, S.2, Smithsonian Institution: Washington D.C., 1998, s.20.
[393] Gauvin Alexander BAILEY (1998), **a.g.k**., s.9-12.
[394] Bu musavvirler için bkz: Gauvin Alexander BAILEY (1998), **a.g.k**., s.19-26. Bu musavvirler arasında en meşhurlarından Kesu Das için bkz: Milo Cleveland BEACH (1976), **a.g.m.,** s.34-52.
[395] Gauvin Alexander BAILEY (1998), **a.g.k**., s.27.
[396] Gauvin Alexander BAILEY (1998), **a.g.k**., s.30.
[397] Oxford Bodlein Kütüphanesi, MS. Douce Or. A.1 numarada kayıtlı çoğu Şah Cihan dönemine ait minyatür ve hat çalışmaları içeren albüm için bkz https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+2,t+mughal,rsrs+0,rsps+10,fa+,so+ox%3Asort%5Easc,scids+,pid+ad812eb4-7922-4bb3-a9c5-b751ef21de7f,vi+ Erişim tarihi: 18/06/2018
[398] Pratapaditya PAL (1983), **a.g.k.**, M10.

betimlenmiştir. Geri plandaki nehirler, yeşil ağaçlı çayırla siluet şeklinde verilmiş mavi kayalar iki tasvir arasındaki diğer ortak özelliklerdir. Bu Hindu derviş tasviri Babürlü sarayına hizmet vermiş ünlü nakkaş Abdüssamed'in oğlu Behzad tarafından 1600 yılında hazırlanmıştır.

Karşılaştırma yapılan örneklerle taşıdığı benzer üslup özellikleri sebebiyle incelenen Hz. Meryem tasvirinin 17. yüzyıl başına tarihlenebileceği düşünülmektedir. Minyatürün, özellikle figürün Avrupalı örneklerdeki Hz. Meryem portrelerine benzerliği bakımından, usta bir nakkaşın elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Tasviri kuşatan karakteristik, mavi karanfilli dar pervaz, albümdeki diğer pervazlardan farklılığı sebebiyle, bu minyatürle birlikte albüme yerleştirilmiş olmalıdır.[399]

Yayını: **Yıldız Sarayı'ndan İstanbul Üniversitesi'ne**, ed. Lale Uluç, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2015, s.127.

[399] Bu mavi karanfilli bezeme kompozisyonu Safevi ve Babürlü minyatürleri içeren, 19. yüzyılda hazırlanmış bir albümün bazı yapraklarında (Walters Art Museum W.668, y.30b, 31a, 37a, 38b) dar pervazlarında da görülmektedir.
Bkz.:http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html. Bu şekilde süslemeli bir dar pervaz 1615 tarihli tek sayfa bir Babürlü minyatürünün kenarlarını da süslemektedir. Bkz: Milo Cleveland BEACH (2012), **a.g.k.,** s.160.

Resim 4.20: Hz. Meryem portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.2b

Resim 4.21: Hz. Meryem tasviri, Albüm, Oxford Bodlein Kütüphanesi, MS. Douce Or. a.1, 43b

Resim 4.22: Hindu derviş portresi, özel koleksiyon **(**Pratapaditya PAL (1983), **Court Paintings of India**, M10)

Katalog no. : 72 (Resim 4.23)

Yaprak no. : 3a

Yaprak kenar bezemeleri : Minyatürü çevreleyen dört dar pervazdan en içtekinde, turuncu zemin üzerinde gölgeli boyanmış helezoni yeşil dallar üzerinde mavi karanfiller, pembe çiçekler, mor ve sarı tomurcuklar görülmektedir. Bu pervazı çevreleyen dar pervazda koyu yeşil zemine altın dallar ve çiçekler; bunun üzerindekinde yeşil zemine ulama düzende palmet benzeri geometrik motifler ve en dışta yer alan dar pervazda ise bordo zemine beyaz konturlu sivri uçlu üçgenimsi geometrik motif sırası bulunmaktadır. Bu pervazların araları kırmızı, siyah, altın ve beyaz renklerde cedvellidir. Sayfanın enli pervazı koyu yeşil zemine altınla boyanmış saz yaprakları ve hatayi grubu motiflerle bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hz. Meryem ve çocuk İsa portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 16. yüzyıl sonu

Ölçüsü : 16 x 8,9 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvirde Hz. Meryem figürü başını ve tüm vücudunu örten mavi cübbesiyle ve başının etrafı haleli olarak betimlenmiştir. Kırmızı renkte bir yastığa yaslanmış, kucağında tuttuğu çocuk İsa'yı emzirmektedir. Bu iki figür Avrupa Rönesans mimarisindeki iki sütunun taşıdığı bir kemerin altında betimlenmiştir. Üstlerindeki kemerin iki yanında birer melek figürü, kemere asılı katlanmış şekilde duran kırmızı renkte bir perde görülmektedir. Kompozisyonun siyah renkteki fonunda herhangi bir tasvir veya motif bulunmamaktadır.

Değerlendirme: Albümün karşı yaprağında olduğu gibi bu yaprağa da Hırisitiyan ikonografisine ait bir konuyu betimleyen bir minyatür yerleştirilmiştir. Bu konudaki Avrupa gravür ve tablolarının, Hindistan'daki Cizvit misyonerleri tarafından Babürlü sarayına girdiği ve bunların saray musavvirleri tarafından minyatür geleneğinde kopyalandığı bilinmektedir.[400] Hz. Meryem ve çocuk İsa'nın betimlendiği bu tasvirde, Hz. Meryem figürü, Avrupa resimlerini uyarlayan çoğu Babürlü

[400] Bkz: Kat. no: 71.

minyatüründe de olduğu gibi pembe elbisesi ve tüm vücudunu örten koyu mavi şalı/cübbesiyle tasvir edilmiştir.[401] Bu iki figürü çerçeveleyen Avrupa Rönesans mimarisindeki kemere, birbirine bağlanıp açık bırakılmış şekilde kırmızı bir perde bağlıdır. Bu tipteki kemerli mimari elemanlar Avrupa resimlerinden alınmış olmakla birlikte, kemer açıklığına bağlanan bu perde, Babürlü minyatürlerine özgü bir ikonografik motif olarak, Kesu Das'ın ve dönemin bu tarzda çalışan musavvirleri tarafından sıklıkla kullanılmıştır (Resim 4.26).[402]

Tasvir üslup olarak incelendiğinde ise, Hz. Meryem figürünün 3/4 profilden, uzun, oval yüzlü, uzun burunlu ve ifadesiz bir şekilde betimlenmiş, kumaş detayları yoğun bir gölgelendirmeyle verilmiştir. Bu figür tipinin benzeri, 16. yüzyıl sonuna tarihlenen, Hz. Meryem ve çocuk İsa'yı kalabalık bir figür grubu içinde gösteren *kalem-i siyahî* bir tasvirdeki[403] kadın figürlerinde görülmektedir (Resim 4.24). Ayrıca figürün oturuşu, kumaş kıvrımlarındaki yoğun gölgelendirme ve arka plandaki kemerleri melekli yapı iki tasvir arasındaki diğer ortak özelliklerdir. Kesu imzalı bu karşılaştırma örneği, 16. yüzyıl sonlarında aktif olduğu bilinen Babürlü musavvir Kesu Kurd tarafından hazırlanmıştır. Ekber döneminde faaliyet gösteren sanatçı, Avrupa gravür ve tablolarından alınmış konuları sıklıkla resimlemiştir. İncelenen tasvir de ikonografik ve üslup özelliklerine göre, 16. yüzyıl sonlarında bu sanatçı veya onun ekolünden bir musavvir tarafından hazırlanmış olmalıdır.

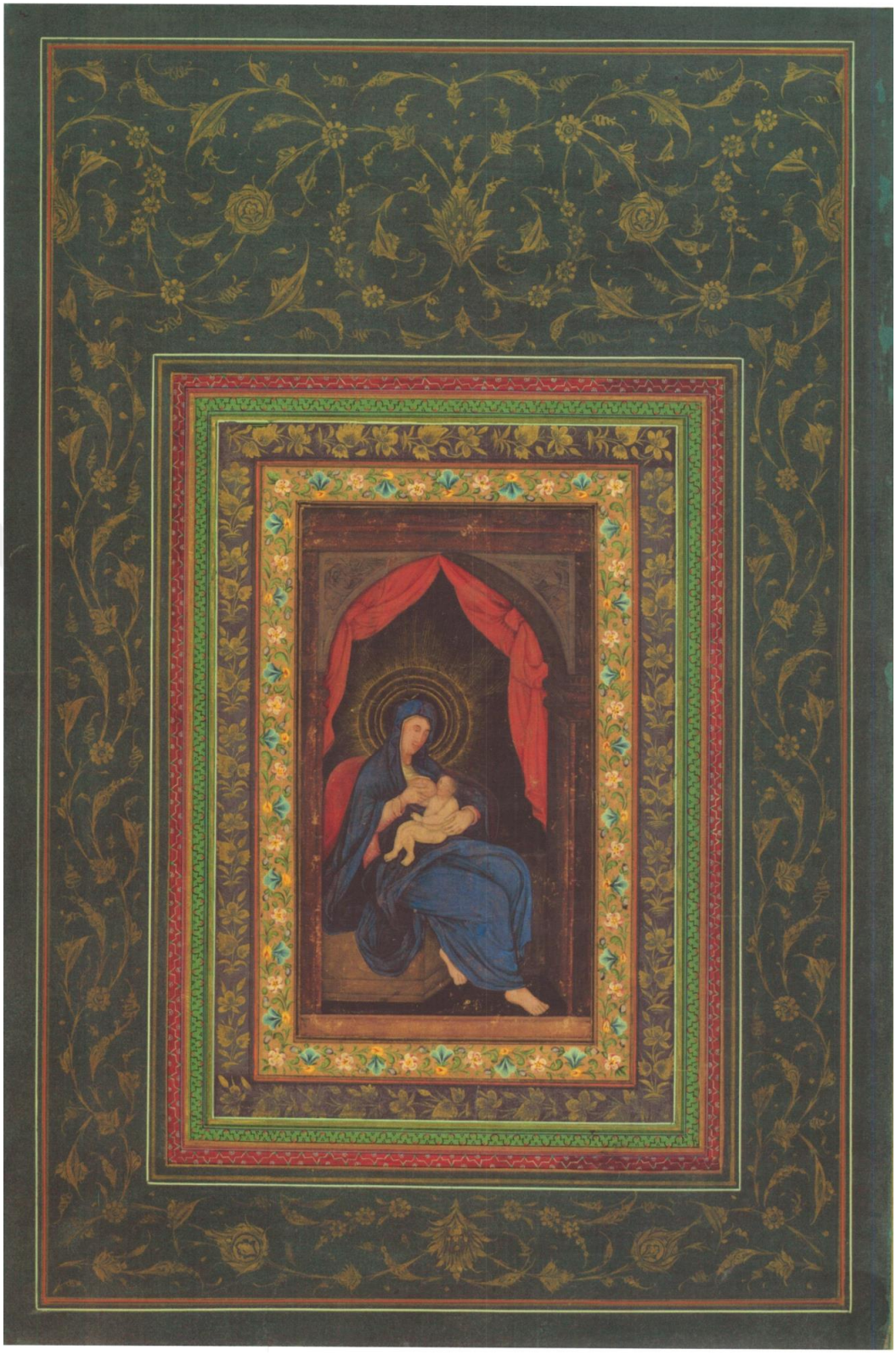
Tasviri çevreleyen mavi karanfilli karakteristik dar pervaz ile bunu çevreleyen bitkisel bezemeli dar pervaz murakkanın sadece bu yaprağında ve karşı yaprağında (y.2b) görülmektedir. Dolayısıyla bu iki minyatür bu dar pervazlarla birlikte albüme eklenmiş olmalıdır.

Yayını: **Yıldız Sarayı'ndan İstanbul Üniversitesi'ne**, ed. Lale Uluç, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2015, s.127.

[401] Punam MADHOK (2010), **a.g.m.**, s.3. Ayrıca mavi cübbesiyle, benzer bir mimari bölüme oturmuş şekilde resimlenmiş *St. Matthew'in Gospel yazması* konulu, 1587 tarihli minyatür (Oxford Bodleian Library, Ms, Douce Or. a.1, y.41b) için bkz: https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/850d3405-15ac-430c-92e9-dc805dbef7a4 Erişim tarihi: 18/07/2017

[402] Alexander Gauvin BAILEY (1998), **a.g.k.,** s.20

[403] Chester Beatty Library koleksiyonundaki eser 1595 yılına tarihlenmektedir. Bkz.: Milo Cleveland BEACH (1976), **a.g.m.**, res.13.

Resim 4.23: Hz. Meryem ve çocuk İsa, Albüm, İÜK, F.1424, y.3a

Resim 4.24: Hz. Meryem ve Çocuk İsa, 1595 tarihli, Chester Beatty Library (M. BEACH (1976), **a.g.k**., s.44)

Resim 4.25: Oturan kadın portresi, 1587 tarihli, *Gülşen Albümü*, Gülistan Saray Kütüphanesi, 1663 (M. BEACH (1976), **a.g.m**., s.37)

Resim 4.26: St. Matthew'in Gospel yazması, 1587 tarihli, Oxford Bodleian Library, Ms, Douce Or. a.1, y.41b

Katalog no. : 73 (Resim 4.27)

Yaprak no. : 3b

Yaprak kenar bezemeleri : Hat çalışmasını kuşatan aynı genişlikte üç dar pervaz bulunmaktadır. Bunlardan en içtekinde siyaha yakın koyu lacivert zemine altınla helezoni dallarda yaprak ve çiçek motifleri; bunun üzerindeki pervazda canlı yeşil zemine altın helezoni rumiler; en dıştaki dar pervazda ise pembe zemine altın helezoni dallar üzerinde yaprak ve çiçek motifleri yer almaktadır. Bu pervazların araları altınla cedvellidir. Sayfanın enli pervazı koyu yeşil zemine altın helezoni dallar üzerinde üzüm ve asma yapraklarıyla bezelidir. Bu kompozisyonun arasına üçer adet alt ve üstte, birer adet iki yanda olmak üzere sekiz adet dilimli kartuş yerleştirilmiştir. Beyaz mürekkep ve altın konturlu bu kartuşların zeminleri koyu yeşil renktedir. Alt ve üst köşelerdeki dördü, mor ve sarı renkte birer çiçekle; alt ve üstte bulunanlar pembe ve mor renklerde krizantemlerle; iki yanda bulunanlar ise mor sümbüllerle bezelidir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Abdurrahim (Anberin Kalem)

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 14,5 x 7,5 cm

Tanımı : Hat çalışması *nesta'lik* hatla ve mailen dört satır halinde yazılmıştır. *Beyne's-sütur* tarzı bezemeli olup satır aralarında altın zemine silik bir şekilde kıvrım dallar üzerinde yapraklar ve ortaları mavi renkte çiçekler yerleştirilmiştir. Alt ve üst köşelilkler lacivert zemine ortaları mavi boyalı altın hatayiler, kıvrım dal ve yapraklarla bezelidir. Alt köşelikte yer alan ketebe kaydı *Fakir Abdurrahim Anberin Kalem* şeklinde okunmaktadır. Sayfada yazılı dizeler ise şu şekildedir:

"Dilem pîrâne-ser bâ hurd-sâlîst
Ki bâğ-i hüsn râ nâzük nehâlîst
Şikâr-i âhû-yî seyd-efken-i ûst
Be sahrây-i huten her-câ ğazâlîst"
(Yaşlı olmama rağmen bir civana gönül verdim
Güzellik bahçesinin ince bir fıdanı olana
Avını yere seren ahunun avıdır
Ne kadar varsa huten diyarında ceylan)

Değerlendirme: Hat çalışmasında *Abdurrahim Anberin Kalem*[404] imzası okunmaktadır. Bu hattat Herat'ta doğmuş, genç yaşlarında Hindistan'a giderek Abdurrahim Han Hanan'ın hizmetine girmiştir. Birkaç yıl sonra Han Hanan, Abdurrahim'i Ekber'in hizmetine sunmuştur. Hattat, Cihangir döneminde de Babürlü sarayında hizmet vermeye devam etmiş, Cihangir tarafından *Anber Kalem* lakabıyla onurlandırılmıştır. Ekber ve Cihangir döneminde el yazmaları ve kıt'alar hazırlamış olan hattatın bu çalışmaları h.1005/m.1596-97 ile h.1037/m.1627-28 yılları arasına tarihlenir.[405] Ayrıca, 1595 tarihinde Ekber için hazırlanmış olan bir *Nizami Hamsesi* nüshası bu hattatın imzasını taşımaktadır.[406] Bu eserin hazırlandığı tarihten on beş yıl sonra, h.1018/m.1610 tarihinde, Cihangir'in emriyle yazma eserin ketebe sayfasına, eserin musavviri Devlet ile müstensihi Abdurrahim'i tasvir eden bir minyatür eklenmiştir.[407] Cihangir için h.1014/m.1605-06 yılında Agra'da hazırlanan *Sadi'nin Bostanı* adlı yazma eser de bu hattat tarafından istinsah edilmiştir.[408] Ayrıca, Babürlü albümlerinden Şah Cihan'ın şehzadesi Dara Şikoh (ö.1659) için hazırlanan murakkada Abdurrahim Anberin Kalem imzalı yedi hat çalışması bulunmaktadır.[409]

İncelenen hat çalışmasında dize aralarındaki daha küçükçe yazılmış yazılardan dizelerin iki yanında *Cihangir Şahî ve fî şuhur sene,* en alt sağ köşede ise silik şekildeki okunamayan bir ibare yazılıdır. Buna göre, en önemli eserlerini Cihangir Şah döneminde vermiş olan Abdurrahim'in bu çalışması da anılan döneme aittir. Ayrıca sanatçının *anberin kalem* lakabını taşıyan çalışmaları, bu lakabın Cihangir tarafından hattata verilmiş olduğu dikkate alındığında, Cihangir dönemine ait olması muhtemel kıt'alarındandır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

---

[404] Huart, bu hattatı Hint kökenli hattatlar arasında saymaktadır. Bkz.: C. HUART (1908), **a.g.k.**, s.256.
[405] Hattatın çeşitli koleksiyonlardaki hat çalışmaları ile Ekber ve Cihangir için hazırladığı yazma eserler için bkz: M. A. CHAGHATAI (1982), **a.g.m.,** s.140-141.
[406] British Library, Or 12208.
[407] Sheila S. BLAIR, **Islamic Calligraphy**, Edinburgh University Press: Edinburgh, 2006, s.538.
[408] Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** no. 137 a-v, s.339.
[409] Dara Şikoh Albümü Bristish Library, Add. Or. 3129 numarada kayıtlıdır. Bu örnekler için bkz: Toby FALK-Milred ARCHER (1981), **a.g.k**., no: 68ff. 28b, 30b, 31a, 32b, 33a, 52b, 71a.

Resim 4.27: Abdurrahim "Anberin Kalem" imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.3b

Katalog no. : 74 (Resim 4.28)

Yaprak no. : 4a

Yaprak kenar bezemeleri : Yaprağın kenar tasarımı karşı yapraktakiyle (3b) renk ve kompozisyon olarak oldukça benzer anlayıştadır. Hat çalışmasını üç dar pervaz kuşatmakta olup bunların araları altın cedvellidir. Pervazlardan en içtekinde koyu lacivert zemine altın helezoni dallarda çiçek ve yapraklar; bunun üzerindekinde canlı yeşil zemine altın helezoni rumiler; en dıştakinde ise pembe zemine yine altın helezoni dallarda çiçek motifleri görülmektedir. Sayfanın enli pervazındaki halkar bezemesi altın sarmal dallarda üzüm salkımları ve stilize asma yaprakları şeklindedir. Pervazda üst ve alt kısımda üçer, yanlarda birer olmak üzere sekiz adet kartuş yer almaktadır. Altın zemine sahip bu kartuşlardan üst ve alt köşedekilerde mor ve sarı renge sahip birer çiçek, alt ve üsttekilerde mor sümbüller; yanlardakilerde ise canlı pembe ve mor renklerde krizantemler görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Düz yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 19,8 x 11 cm

Tanımı : *Nesta'lik* hatla sekiz satır halinde yazılmış olan dizeler *beynessütur* tarzında bezenmiştir. Dizeleri kuşatan dendanlar kırmızı renktedir. Satır aralarında altın zemine kıvrım dallarda kırmızı ve mavi renkte hatayiler ve rozet çiçeklerden oluşan kompozisyon görülmektedir. Hat çalışmasının iki yanında satırlar arasında kalan boşluklara altın ve kırmızı konturlu ikişer koltuk yerleştirilmiştir. Bunlardan sağda yer alan ve birbirlerine yakın ölçülerdeki koltuklar lacivert zemine altın sarmal dallarda pembe, beyaz ve kırmızı renklerde küçük çiçeklerle bezelidir. Solda yer alan koltuk tezhibinde ise üsttekinde lacivert zeminde ortada beyaz konturlu bir palmet motifi görülmektedir. Altın zemine sahip bu palmetin de ortasında mavi ve kırmızı renkte bir hatayi, bunun etrafında kırmızı gonca çiçekler yer almaktadır. Palmetin dışında kalan kısım ise diğer iki dikdörtgen bölmedeki gibi altın sarmal dallarda pembe, beyaz ve kırmızı rozet çiçeklerle süslenmiştir. Sol alt kısımdaki koltuk tezhibi ise ana sayfanın bezeme düzenindedir. Bu kısımda oldukça silik bir yazı bulunmaktadır. *Ketebehu'l-abdu'l-müznib*… (Bunu günahkar kul …. yazdı) şeklinde ketebe kaydı olduğu anlaşılan bu yazının devamı bir kağıtla

kapatılmış, böylelikle hattat ismi okunamaz duruma gelmiştir. Sayfada şu metin yazılıdır:

“Lâ ilâhe” lâleîst ez bâg-i hedâyet ki mükhele-vâr mîlie elif-i ehediyyet der vey nehâde âmed ve bedân mükhele ve mîl kûr-delân râ binâîye müşâhede-ye “Ellallâh” ki müşarunaleyh be “illâ Allâh” est dâde:
Der sûret “lâ ilâhe Ellallâh” bîn
Vez şekl-i du hâ çahâr kun çeşm-i yegîn
Tâ ez elif u lâm şeved deh i’lmat
Meşhûd-i ser efrâhte ber arş-i berîn”
*(*Lâ ilâhe” hidayet bahçesinden sürmelik misali ahadiyyet elifinin milinin yerleştirildiği bir lâledir ve o sürmelik ve mil ile kalpleri kör olanların “Allah”tan başka varlığın olmadığına işaret eden “İlla Allah”ı görmesini sağlamıştır.
Surette "Lâ ilâhe illâ Allah'ı" gör
Ve iki "ha"nın şeklinden dört eyle yakın gözünü
Bu sayede “elif” ve “lâm” ile on kat olsun ilmin
Şahid olunan, yüce arşın üzerine baş uzatmış)

Değerlendirme: Boyaları yıpranmış durumdaki hat çalışmasının ketebe kaydı, üzerine yapıştırılan kağıt sebebiyle okunamamaktadır. Dolayısıyla herhangi bir tarih ve hattat kaydı içermeyen bu hat çalışmasını tarihlendirmek güçtür. Yanlardaki koltukların düzensiz yerleştirilişi ve yazıyı sıkıştırması bunların sonradan eklendiği izlenimini vermektedir. Sayfanın satır aralarındaki tezhip üslubunun albümün y.9b’de yer alan 17. yüzyıl başı Babürlü kıt’asının köşelik bölümlerindeki tezhip tasarımıyla yakınlığı bu hat çalışmasının 17. yüzyıl başında, Babürlü döneminde hazırlanmış olabileceğine işaret eder.

Yayını **:**Yayımlanmamıştır.

Resim 4.28: İmzasız hat çalışması, Albüm, İÜK, F.1424, y.4a

Katalog no. : 75 (Resim 4.29)

Yaprak no. : 4b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın kenar tasarımında minyatürü çevreleyen üç dar pervaz ve bunların aralarında altın, beyaz ve kırmızı renklerde cedveller görülmektedir. Dar pervazlardan en içtekinde siyah zemine altınla helezoni dallarda hançeri yapraklar; bunun üzerindeki pervazda yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisi; en dıştaki dar pervazda ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple iki yanı sivri iki yanı dairevi olan geometrik motif dizisiyle bunların ortalarında ve yanlarında küçük çiçekler bulunmaktadır. Sayfanın enli pervazı kahverengi zemine altınla kıvrım dallar üzerinde üzüm ve asma dallarıyla bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hz. Meryem ve çocuk İsa

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Eyalet üslubu/Leknev?

Dönemi : 18. yüzyıl ortaları

Ölçüsü : 14,5 x 10,1 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Minyatürde bir kadın ve küçük bir erkek çocuğu betimlenmiştir. Yeşil bir iç elbise üzerine mavi kıyafeti bulunan ve boynunda inci kolye takılı olan kadın figürünün başının etrafı halelidir. Yüzü cepheden ve ifadesiz bir şekilde verilmiştir. Beyaz büyük bir minder üzerinde oturur pozisyonda olup önünde duran çocuğu kollarından tutmaktadır. Çocuk figürü ise yüzü 3/4 profilden; çıplak bir şekilde ve ucunda kırmızı bir taş bulunan inci bir kolyeyle betimlenmiştir. Tasvirin fonunda, sol üst köşede kıvrımlı kırmızı bir perde ve sağda kapı açıklığının bir kısmı görülmektedir. Duvarlar ve zemin gri renkte verilmiş olup tasvirin genelinde boya dökülmeleri mevcuttur.

Değerlendirme: Tasvirdeki kadın ve küçük erkek çocuk figürü, Hz. Meryem ve çocuk İsa konusuna işaret etmektedir. Geride kırmızı bir perde ve kemerli bir yapının bulunması Hz. Meryem konulu Babürlü minyatürlerinde çoğunlukla görülmekle beraber,[410] figür tipleri ve kompozisyonun verilişi Babürlü saray üslubundan oldukça uzak bir yaklaşımdadır. Bu tasvirin konu ve üslup açısından bir benzerine Christie's

[410] Bkz. Katalog no.72.

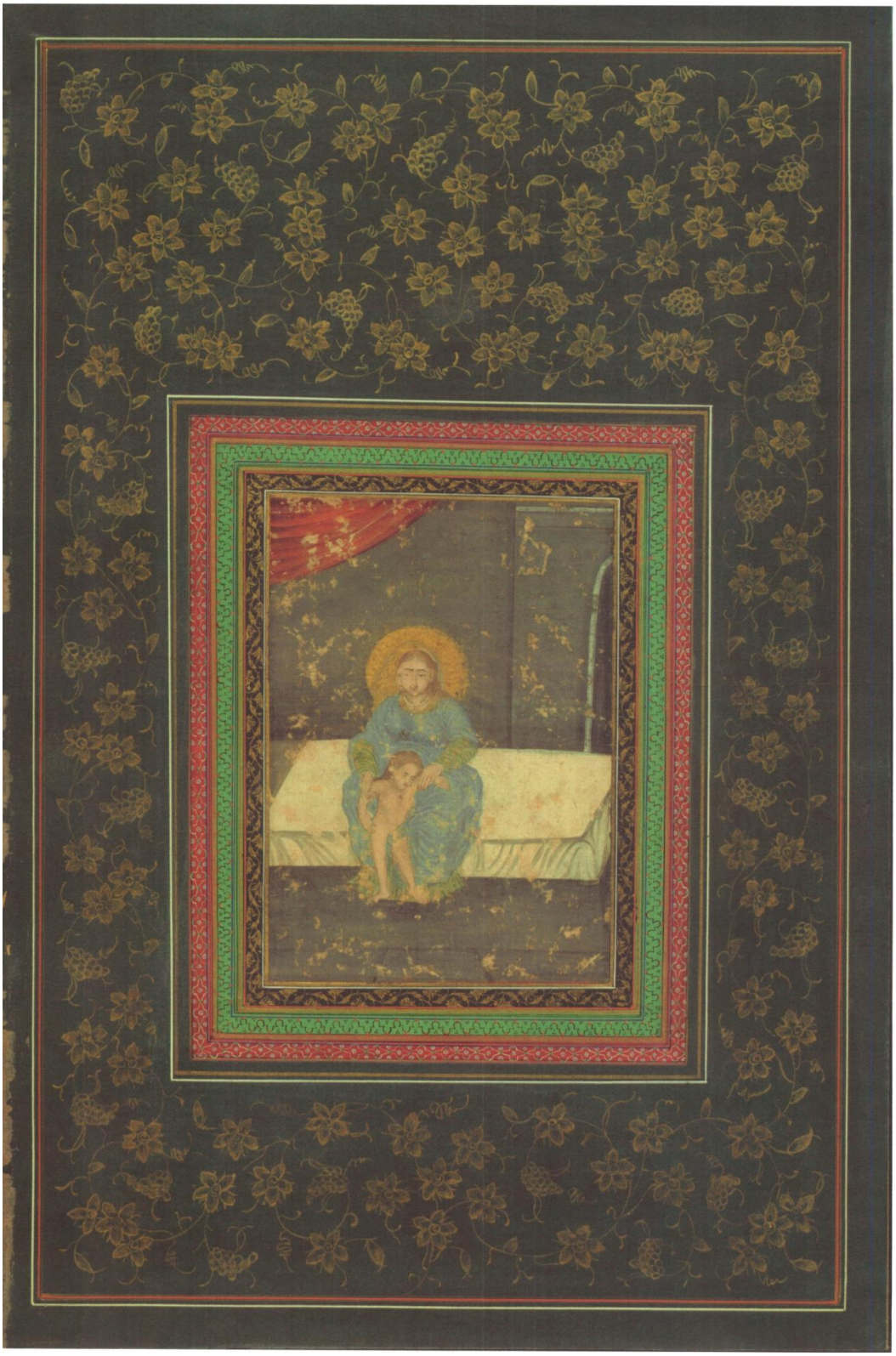
Müzayede Kataloğunda yayınlanan *Hz. Meryem ve Çocuk İsa* konulu tek sayfa bir minyatürde rastlanmaktadır (Resim 4.30).[411] 18. yüzyıl Babürlü eyalet üslubu/Leknev ekolüne ait bu örnek, figür tipleri, özellikle incelenen tasvirdeki Meryem figürü ile sağdaki pembe elbiseli kadın figürü; kumaş kıvrımlarının veriliş tekniği, tasvir fonunun koyu gri renkte ve solda katlanmış bir perdeyle verilişi gibi özellikler açısından incelenen tasvirle benzerlik göstermektedir. Babürlü eyaletlerinden Oudh'un başkenti olan Leknev, 18. yüzyıl ortalarında Babürlü merkezi otoritesinin sarsılmaya başlaması üzerine önemli Babürlü musavvirlerin bu şehre yerleşmesiyle minyatür üretiminde önemli bir merkez haline gelmiştir.[412] Bu dönemde Hıristiyan ikonografisinden alınmış konular Leknev ekolüne bağlı musavvirler tarafından sıklıkla resmedilmiştir.[413] İncelenen tasvir de Leknev şehrinde, minyatür üretiminin yoğun olduğu 18. yüzyıl ortalarında hazırlanmış olmalıdır.

Yayını **:**Yayımlanmamıştır.

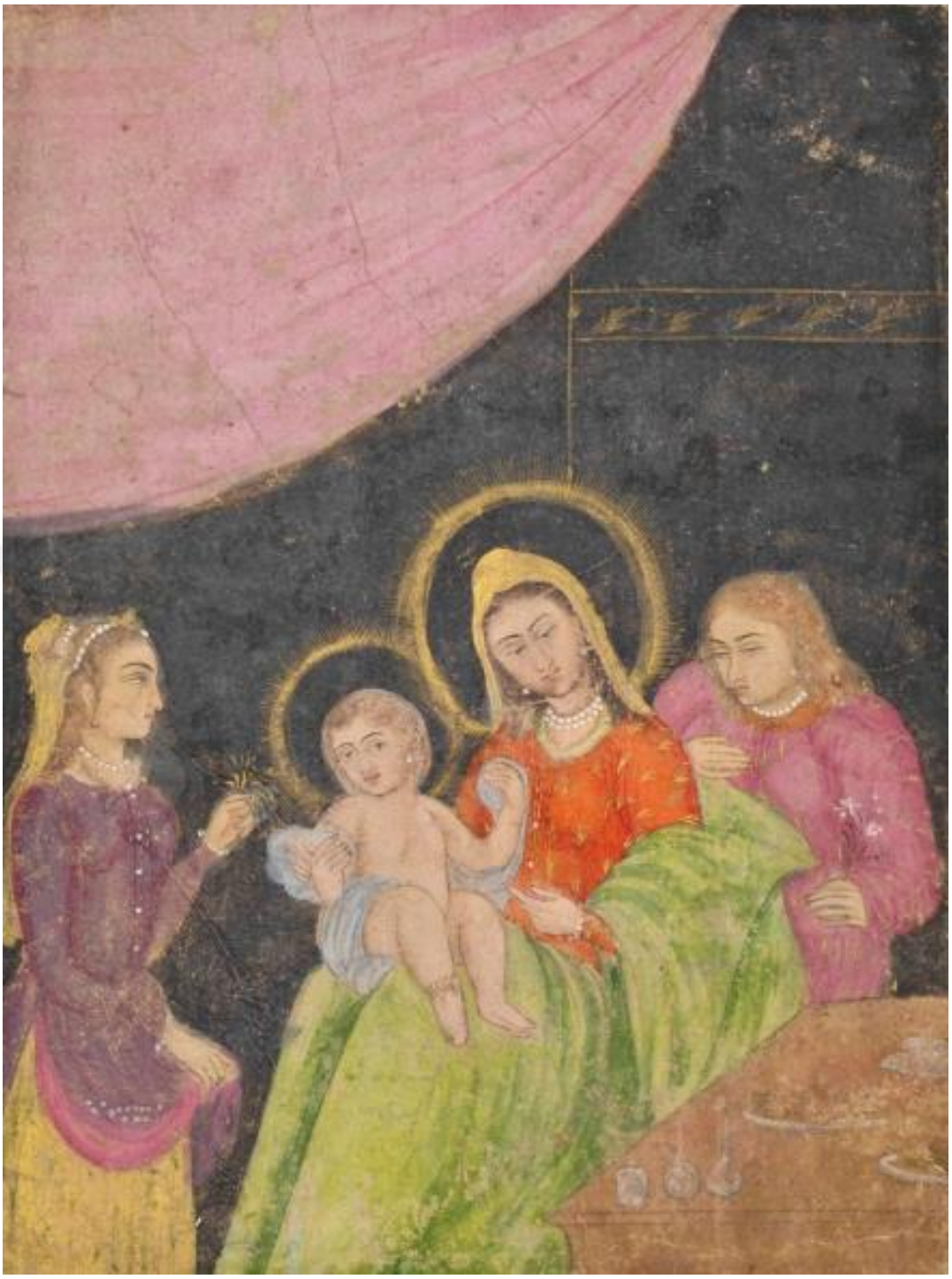
[411] Christie's, London, **The Saeed Motamed Collection- Part II,** , 7 Ekim 2013, Lot:245. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.christies.com/lotfinder/drawings-watercolors/the-virgin-mary-and-child-lucknow-mughal-5721626-details.aspx?from=searchresults&intObjectID=5721626&sid=30c6840a-d5b6-416a-84dd-8842409224ef Erişim tarihi: 15/07/2018

[412] Barbara SCHMITZ (1992), **a.g.k.,** s153.

[413] 18. yüzyılda hazırlanan ve Babürlü ve İran minyatürleri içeren ünlü St. Petersburg Albümünde Hıristiyan ikonografisinden alınmış, bu ekole ait minyatürler bulunmaktadır. Bkz: O. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.,** res.32,33,56,57,90.

Resim 4.29: Hz. Meryem ve Çocuk İsa, Albüm, İÜK, F.1424, y.4b

Resim 4.30: Hz. Meryem ve Çocuk İsa, Albüm yaprağı, (Christie's (2013), The Saeed Motamed Collection - Part II, Lot 245

Katalog no. : 76 (Resim 4.31)

Yaprak no. : 5a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın kenar tasarımı karşı yaprakla (4b) aynı şekilde düzenlenmiştir. Minyatürün etrafına üç dar pervaz eklenmiş ve bunların aralarına cedveller çekilmiştir. Pervazlardan en içtekinde siyah zemine altın helezoni dallarda hançeri yapraklar; bunun üzerindekinde yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisi ve en dıştakinde de kırmızı zemine beyaz mürekkeple geometrik motif dizisi görülmektedir. Enli pervazda ise kahverengi zemine altınla helezoni dallarda üzüm ve asma yaprakları yerleştirilmiştir.

Yaprakta yer alan eserin adı :Sorguç tutan sultan (Muhammed Şah'ın *Caroka* portresi)

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 18. yüzyıl başı

Ölçüsü : 11,7 x 7,8 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvirde soylu bir kişi bir pencere önünde durur şekilde betimlenmiştir. Belden yukarısı görülecek şekilde betimlenen bu figürün beyaz üzerine altın yaprak motifleriyle bezeli *came*si, değerli taşlarla süslü kolyesi, işlemeli bir bantla sarılı ve sorguçlu *destar*ı bulunmaktadır. Başının etrafında altınla bir çember oluşturacak şekilde hale yer almaktadır. Profilden verilen figür elinde bir sorguç tutmaktadır. Pencere açıklığının üstünde katlanmış şekilde, bordo zemine altınla dörtgen bölmeler içerisinde yaprak motifli ve siyah bordürlü bir örtü yer almaktadır. Aynı desendeki örtü pencerenin parmaklık kısmından da sarkmaktadır. Figür bir elini bu örtüyle kaplı parmaklık kısmının üzerine koymuş, işlemeli bir yastığa dayanmaktadır. Tasvir fonu gri renkte olup, pencerenin çerçevesi turuncu ve altınla verilmiştir.

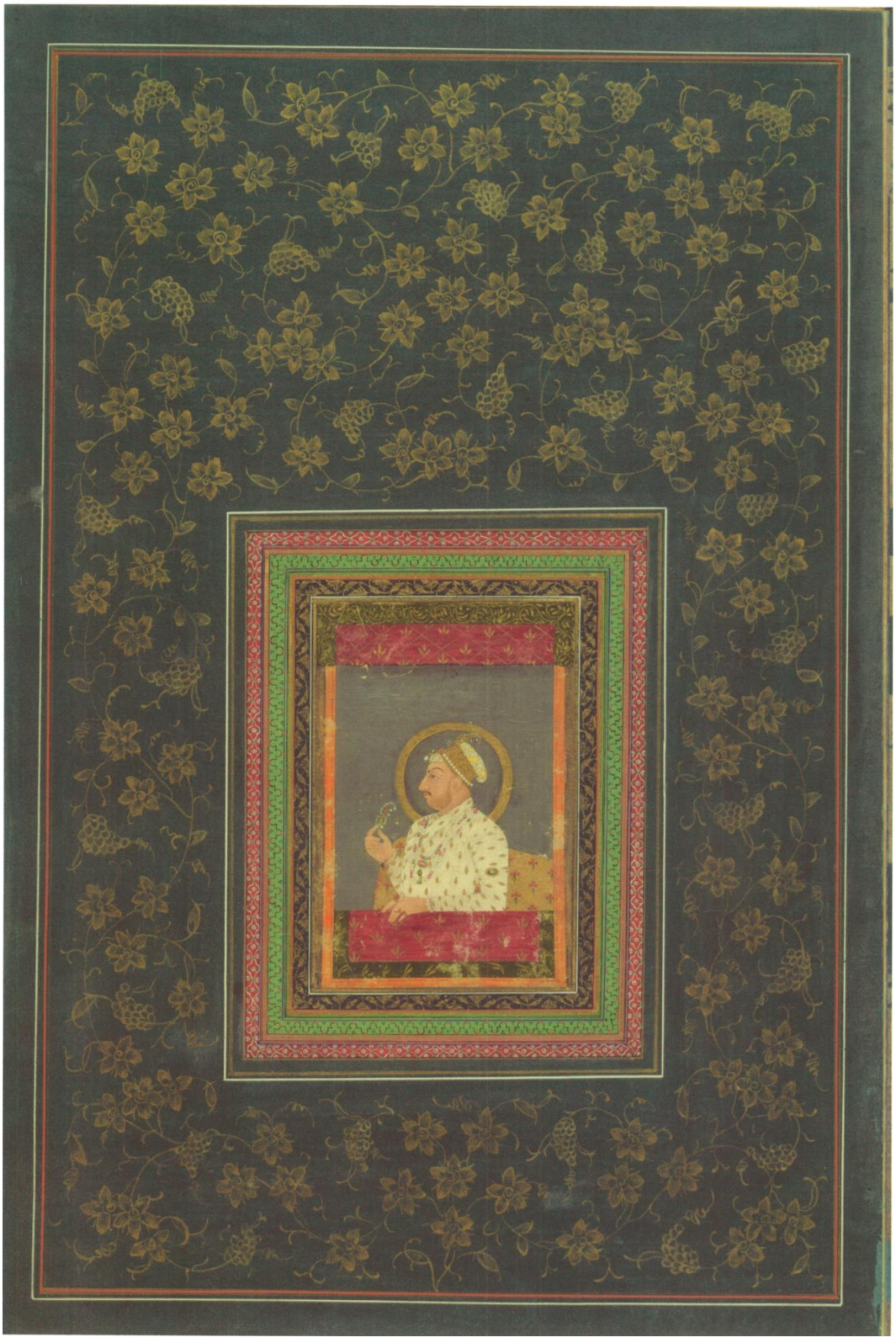
Değerlendirme: Figürün başının etrafında hale ve elinde sorguçla betimlenmesi bir sultan veya şehzade olduğuna işaret etmektedir. Sultanı pencerede betimleyen tasvirlerin ikonografisi, Babürlü sultanların belli günlerde sarayın *caroka* isimli balkonundan halka kendilerini göstermelerini betimleyen minyatürlerden

kaynaklanmaktadır.[414] Özellikle Cihangir ve Şah Cihan döneminde sıklıkla işlenen bu konudaki kalabalık figürlü tasvirlerde sultan, belden yukarısı görünür ve yüzü profilden verilmiş şekilde, kompozisyonun gerisine yerleştirilen saray penceresinde betimlenmiştir.[415]

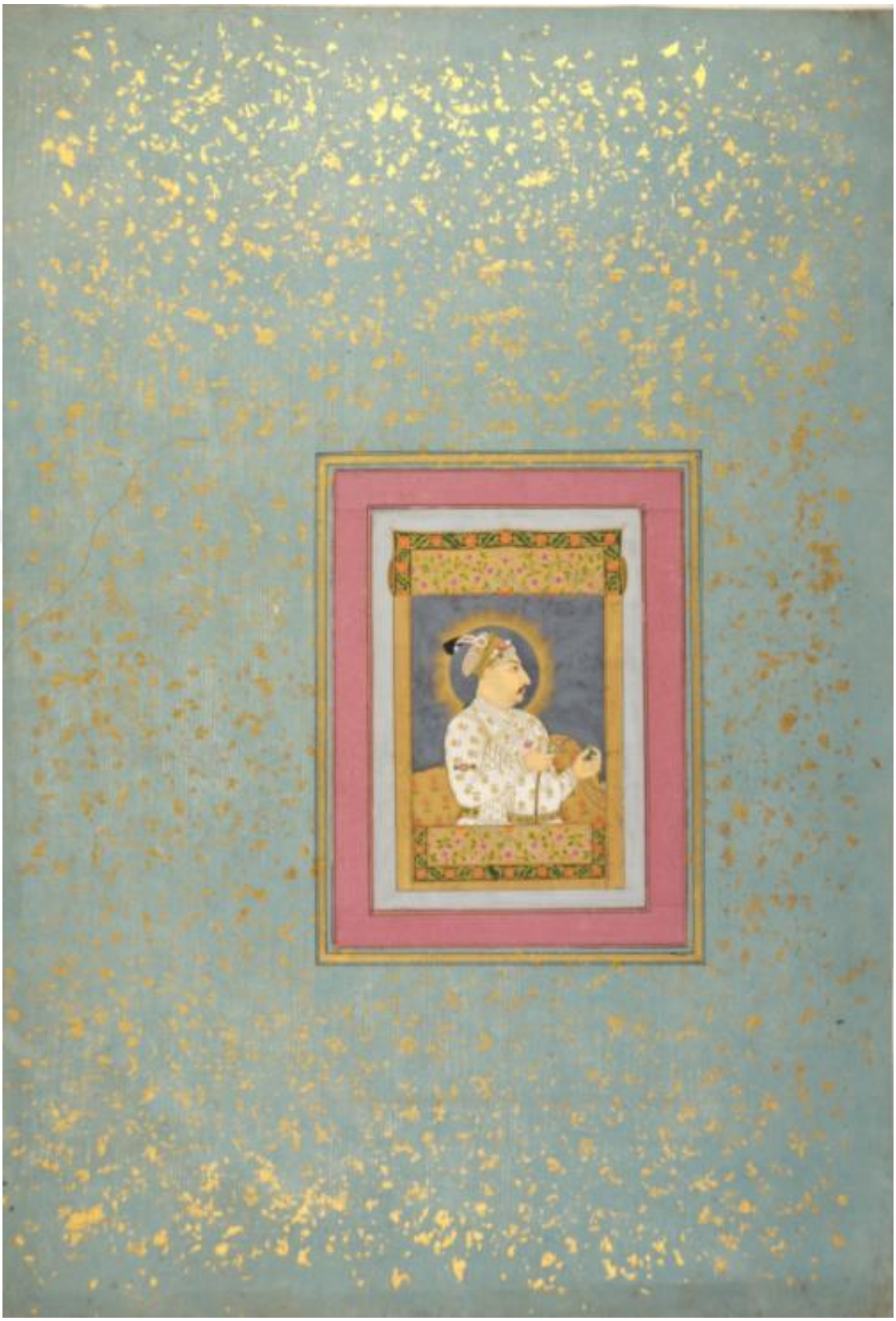
Bu sultan portresi, figür tipi olarak ise 1720-30 tarihli Babürlü üslubundaki, Babürlü hükümdarı Muhammed Şah'ın (sal.1719-1748) atlı portresiyle yakın benzerlik göstermektedir.[416] Bu tasvirde sultan at üstünde hizmetkarıyla birlikte betimlenmiştir. Yüz hatları, taktıkları destar ve mücevherler iki sultan figürü arasındaki belirgin ortak özelliklerdir. Muhammed Şah, 18. yüzyıl Babürlü minyatürlerinde, atletik vücutlu, yüksekçe kavisli kaşlı, düzgün bakımlı sakallı ve küt, belirgin burunlu bir figür olarak, karakteristik özelliklerle tasvir edilmekteydi.[417] Muhammed Şah'ın bu figür tipi özelliklerine sahip ve incelenen minyatürle oldukça benzer anlayışta bir *caroka* portresi daha bulunmaktadır (Resim 4.32).[418] İncelenen tasvir de 18. yüzyıl başı, Babürlü üslubundaki bir diğer Muhammed Şah portresi olmalıdır.

Yayını : Yayımlanmamıştır.

[414]J.P. LOSTY, **A Prince's Eye: Imperial Mughal Paintings from a Princely Collection Art from the Indian Courts**, Francesca Galloway: London, 2013, s.58.
[415] Kompozisyonun gerisindeki *caroka* penceresinde görülen sultan konulu bir minyatür için bkz.: Stuart Cary WELCH (1985), **a.g.k.,** s.185-186.
[416] St. Petersburg Albümü, yaprak 41a; bu tasvir için bkz.: O. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.**, s.57.
[417] Malini ROY, "The Revival of the Mughal Painting Tradition During the Reign of Muhammad Shah", **Princes and Painters in Mughal Delhi, 1707-1857**, Ed.W. Dalrymple and Y. Sharma, Asia Society: New York, 2012, s.18. Bu yayında Muhammed Şah'ın tasvirin gerisindeki *caroka* penceresinde görüldüğü bir minyatür de bulunmaktadır. Bkz: M. ROY (2012), **a.g.m.,** s.16.
[418] Muhammed Şah'ın 1730 tarihli caroka portresi için bkz: San Diego Museum of Art, 1990.376 Katalog bilgisi ve görseli için bkz: http://collection.sdmart.org/Obj5181?sid=95&x=2882 Erişim tarihi: 17/07/2018

Resim 4.31: Muhammed Şah'ın *Caroka* Portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.5a

Resim 4.32: Muhammed Şah portresi, albümden çıkarılmış yaprak, San Diego Museum of Art, 1990.376.

Katalog no. : 77 (Resim 4.33)

Yaprak no. : 5b

Yaprak kenar bezemeleri :Hat çalışmasını üç dar pervaz çevrelemektedir. Bunlardan en içtekinde siyah zemine altınla helezoni dallarda çiçek ve yapraklar; bunun üzerindekinde yeşil zemine altın helezoni dallar; en dıştaki pervazda ise pembe zemine altınla helezoni dallarda yine çiçek ve yaprak motifleri bulunmaktadır. Bu pervazların araları siyah, beyaz ve altın cedvellidir. Koyu yeşil zemine sahip enli pervazda ise üstte ve altta beşer, yanlarda üçer adet çeşitli formlarda kartuşlar görülmektedir. Altın ve beyaz renkle konturlu bu kartuşların içleri gül, sümbül, nergis, hatayi gibi çiçek motifleriyle bezelidir. Yanlardaki kartuşların aralarına beyaz rumilerin oluşturduğu yonca benzeri, altın zeminli kapalı formlar yerleştirilmiştir. Kartuşların dışında kalan kısımlarda altınla sarmal dallarda saz yaprakları, hatayi ve benzeri çiçek motiflerinden oluşan kompozisyon bulunmaktadır.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmad el-Hasanî

Dönemi : h.1007/m.1598-99

Ölçüsü : 17,8 x 10,2 cm

Tanımı : *Nesta'lik* hatla, dört satır halinde mailen yazılmış olan dizeler *beynessütur* tarzda bezenmiştir. Satır aralarına altın zemine kıvrım dallarda kırmızı, açık mavi, eflatun renklerle hatayi grubu motifler ve rozet çiçekler yerleştirilmiştir. Sayfa kenarlarında yarım palmet formunda paftalar bulunmaktadır. Farklı boyutlardaki bu paftaların içi sarmal rumilerle ve küçük çiçeklerle bezelidir. Zemin ve motif rengi olarak da kırmızı, açık mavi, pembe, yeşil, sarı ve altın kullanılmıştır. Dizelerin bitimindeki ketebe kaydı *kemterin-i bendegan İmad el-Hasanî 1007 (kulların en hakiri İmad el-Hasanî 1007)* şeklinde okunmaktadır. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Tâ be mihr u meh bâşed sucüd-i noh falek
Tâ be zikri hak boved tesbîh-i encüm râ medâr
Nakd-î ümr ü devletet der kîse bâdâ ser be mühr
Reşteyi şem'i ten-i hasm-i tu bâdâ târ u mâr
Kemterin-i bendegân İmad el-Hasanî 1007"

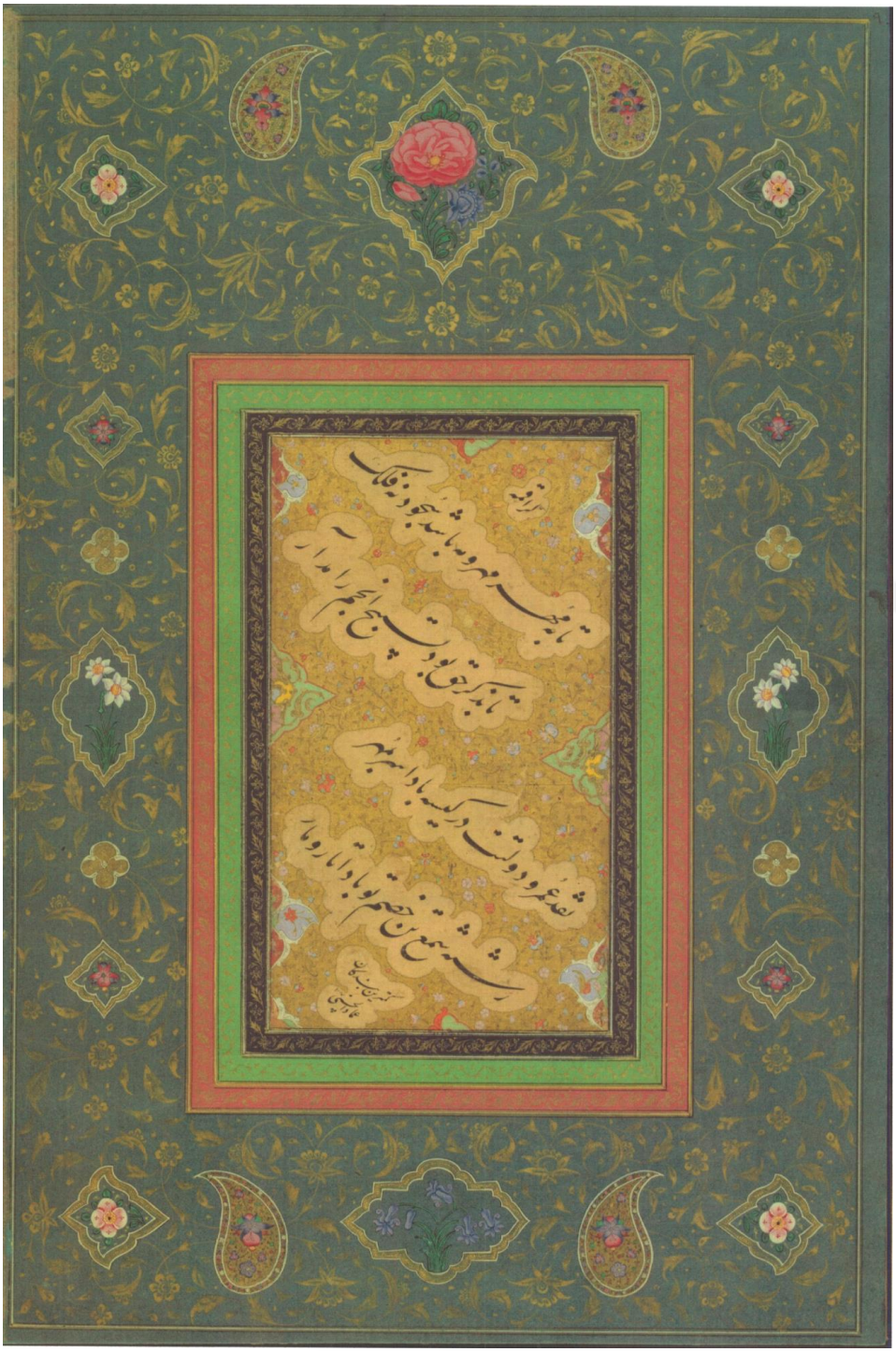
(Dokuz feleğe secde ettiği sürece güneş ve ay
Allah'ın adını anmak olduğu sürece yıldızların tesbihi
Ağzı mühürlü bir torbada olsun ömrün ve devletin nakdi
Mum gibi dağılsın ve perişan olsun senin düşmanının bedeni
Kulların en hakiri İmad el- Hasanî 1007)

Değerlendirme: Sayfada yer alan ketebe kaydına göre hat çalışması ünlü hattat İmâd tarafından hazırlanmıştır. Mir İmad h.960/m.1552-53 tarihinde Kazvin'de doğmuştur. Hüseyni seyyidlerinden olan hattat önce İsa, sonrasında da Melik Deylami ustanın öğrencisi olmuştur. Kazvin'den Tebriz'e geçen İmad, bu şehirde de usta hattat Muhammed Hüseyin'den ders almıştır. Daha sonra Osmanlı devleti sınırlarına geçerek birkaç yıl burada kalmış, buradan Horasan'a, sonrasında Herat'a geçmiş ve son olarak da Kazvin'e dönmüştür. Gittiği şehirlerde sanat hamileri için eserler hazırlayan hattat, Horasan ve Mazandaran'da himayesi altında olduğu Ferhad Han'ın Şah Abbas tarafından öldürülmesi üzerine, h.1008/m.1599-1600 tarihinde Şah Abbas'ın himayesinde İsfahan'da çalışmaya başlamıştır. Bir süre sonra Şah'ın gözünden düşen sanatçı h.1024/m.1615-16 yılında İsfahan'da maruz kaldığı bir suikast sonucunda ölmüştür.[419] Bu nest'alik hat üstadı gezdiği şehirlerde iz bırakmış; ekolü Safevi, Babürlü ve Osmanlı hatttatlarını etkilemiştir. Osmanlı hattatlarından Mir İmad'ın öğrencisi Derviş Abdi, onun ekolünün İstanbul'da yayılmasını sağlamış, Osmanlı nesta'liki 17. yüzyıldan itibaren Mir İmad'ın etkisinde gelişim göstermiştir.[420] İmad'ın hat çalışmaları Babürlü sarayında da çok ilgi görmüş, Şah Cihan hattata ait çalışmaları toplamak üzere bir kişiyi görevlendirmiştir.[421] Mir İmad imzasını taşıyan hat çalışmaları Osmanlı, Safevi, Babürlü, Zend ve Kaçar murakkalarında veya ayrı albüm yapraklarında günümüze ulaşmıştır.[422] Ketebe kaydındaki 1598-99 tarihinde, kaynaklara göre, Mir İmad Ferhad Han'ın veya Şah

[419] V. MINORSKY (1959), **a.g.k.**, s.167,168; C. HUART (1908), **a.g.k.**, s.239-242.
[420] Muhittin SERİN, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı Neşriyatı: İstanbul, 1999, s.240-241.
[421] Francesca HABSBURG (1996), **a.g.k**., s.45.
[422] Mir İmad'a ait dokuz yüz civarı hat çalışması ile bu hattat tarafından kopya edilen otuz sekiz adet yazma eserin günümüze ulaştığı düşünülmektedir. Bkz: Francesca HABSBURG (1996), **a.g.k.,** s.45. Bu hattata ait çok sayıda hat çalışması Babürlü albüm yapraklarını da kullanarak düzenlenen Zend/Kaçar murakkalarında görülmektedir. Bu murakkalardan *St. Petersburg albümü*nde İmad imzalı toplam yüz doksan sekiz adet hat çalışması bulunmaktadır. (O. AKIMUSHKİN (1996), **a.g.k**, s.22) Ayrıca tezde incelenen diğer albümde İmad imzalı bir kıt'a bulunmaktadır. (TSMK, H.2137, y.22b, kat.no:35) Hattat tarafından istinsah edilen yazma eserler için ise bkz.: Kambiz ESLAMİ (2003), **a.g.m.,** s.382-385. Ayrıca 17. yüzyıl başında istinsah ettiği iki yazma eser için bkz: Fethi Ethem KARATAY (1961), **a.g.k.**, no: 581, 667.

Abbas'ın himayesinde çalışmaktadır. Ketebe kayıtlarında hattatın adının önünde görülen *hakir kul* ifadesi çoğunlukla Arapça olarak yazılırken (*el-müznib*) bu örnekte Farsça olarak, *kemterin-i bendegan* şeklinde yazılmıştır. Söz konusu ibare nadir görülmesi açısından dikkat çekicidir.

Yayını :Yayımlanmamıştır.

Resim 4.33: İmad imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.5b

Katalog no. : 78 (Resim 4.34)

Yaprak no. : 6a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın kenar tasarımı renk ve kompozisyon olarak karşı yaprakla (5b) aynı düzendedir. Hat çalışmasını kuşatan üç dar pervazdan en içtekinde siyah zemine altın helezoni dallarda çiçek ve yapraklar; bunun üzerindeki pervazda canlı yeşil zemine altın helezoni dallar; en dıştaki pervazda ise pembe zemine altınla helezoni dallarda çiçek ve yaprak motifleri görülmektedir. Bu pervazların araları siyah, beyaz ve altın cedvellidir. Enli pervazda ise koyu yeşil zemine üstte ve altta beşer, yanlarda üçer adet çeşitli formlarda kartuşlar yer almaktadır. Altın ve beyaz renkle konturlu bu kartuşların içleri gül, sümbül, nergis, hatayi gibi çiçek motifleriyle bezelidir. Yanlarda bulunan kartuşların aralarında beyaz rumilerin oluşturduğu, altın zeminli birer adet pafta bulunmaktadır. Kartuşların dışında kalan kısımlar ise altın sarmal dallarda yaprak ve çiçek motifleriyle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 16. yüzyıl sonu?

Ölçüsü : 18,3 x 9,3 cm

Tanımı : *Nesta'lik* hatla dört satır halinde mailen yazılmış olan dizeler *beynessütur* tarzda bezenmiştir. Satır aralarında altın zemine altın sarmal dallar üzerinde pembe ve mor renklerde hatayi grubu motifler, yeşil, kırmızı, mor ve pembe renklerde çiçekler ve tomurcuklar yerleştirilmiştir. Sayfanın iki yanındaki boşluklarda yarım şemse formunda paftalar yer almaktadır. Açık mavi zeminli bu paftalar bağımsız ve kapalı form oluşturan rumilerle bezelidir. Sağdaki yarım şemsenin üstünde, soldakinin altında yine rumilerin oluşturduğu yarım palmet şeklinde kapalı formlar görülmektedir. Sayfanın dört köşesinde de yine beyaz rumilerin oluşturduğu kapalı formlar bulunmaktadır. Bunlarda zemin ve motif rengi olarak açık mavi, sarı ve kırmızı kullanılmıştır. Alt ve üst köşelerdeki üçgen köşeliklerin zeminine ise sayfadaki kompozisyon uygulanmış olup üsttekinde yer alan *Hüve'l-mu'azz* yazısı iki yanı kırmızı rumili bir kartuş içine alınmıştır. Köşeliğin iki yanı kırmızı rumilerle bezelidir. Alttaki köşelikte yazılı olan ketebe kaydı *Ketebehu el-abdu'l fakîr el- müznib… ğafere zunubehu ve'stere uyûbehu*/Bunu *fakir günahkar kul… yazdı Allah günahlarını bağışlasın ve ayıplarını örtsün* şeklinde

okunmaktadır. Hattat ismi yazılacak olan kısmın boş bırakıldığı görülmektedir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Hüve'l-mu'azz
Elâhi tâ cehân râ âb o reng-est
Felek râ seyr o gitî râ dereng-est
Modâmeş beht o devlet yâr gerdân
Ze nehl-e omr ber-hordâr gerdan
Ketebehu el-abdu'l fakîr el- müznib…
ğafere zunubehu ve'stere uyûbehu"
(İzzet eden odur
İlahi! Dünyanın suyu ve rengi oldukça
Felek hareket edip dünya durdukça
Onun bahtını açık, talihini yaver kıl
Ömür ağacından nasiplendir, hissedar kıl
Bunu fakir günahkar kul… yazdı
Allah günahlarını bağışlasın ve ayıplarını örtsün)

Değerlendirme: Hat çalışmasında tarih ve hattat ismi bulunmamaktadır. Dizelerin sonunda kıt'anın ketebe kaydının yer aldığı üçgen köşelikte "*Ketebehu el-abdu'l fakîr el- müznib…"* şeklindeki ketebe metni yazılmaya başlanmış ancak hattat isminin yazılacağı kısım boş bırakılmıştır. Hat çalışması karşı yaprakta yer alan (y.5b) İmad imzalı hat örneğine benzer şekilde olup, 16. yüzyıl sonunda İmad'ın takipçisi bir hattat tarafından yazılmış olmalıdır. Sayfanın enli pervaz tezhip tasarımı da y.5b ile aynı gibidir.

Yayını :Yayımlanmamıştır.

Resim 4.34: İmzasız kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.6a

Katalog no. : 79 (Resim 4.35)

Yaprak no. : 6b

Yaprak kenar bezemeleri : Minyatürü kuşatan üç dar pervazdan en içtekinde siyah üzerine altın helezoni dallar; bunun üzerindekinde yeşil üzerine siyah mürekkeple ulama düzende palmet benzeri geometrik motifler; en dıştaki dar pervazda ise kırmızı üzerine beyaz mürekkeple iki yanı dairevi iki yanı sivri uçlu bir motif dizisi yer almaktadır. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve mavi renklerde cedvellidir. Sayfanın enli pervazında koyu yeşil zemine altınla iri sarmal yapraklar ve hatayi grubu motiflerden oluşan halkar bezeme görülmektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Dere kenarında oturan derviş

Tekniği : *Nim kalem*

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 16,6 x 11,6 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Derviş figürü bir ağacın altında oturmuş şekilde tasvir edilmiştir. Kompozisyon genelindeki renklendirme pastel tonlarda yapılmıştır. Figür haleli, uzun saçlı, sakallı, mavi paycame ve turuncu pelerinli olarak betimlenmiştir. Bacaklarını bedenine doğru çekmiş şekilde oturmakta ve omzunun altındaki asaya dayanmaktadır. Figürün önünde, içinde balıklar yüzen, koyu gri renkte verilen bir dere; arkasında ise yeşil tepelikler, kahverengi kayalıklar ve bu kayalıkların üzerinde çeşitli yapılar görülmektedir. Ayrıca iki yanında küçük çalılıklar yer almaktadır. Doğa zemini küçük çimen öbekleri, gökyüzü ise turuncu, mavi, kahverengi tonlarında verilmiştir. Gökyüzüne uçuşan kuşlar yerleştirilmiştir.

Değerlendirme: Bir dere kenarında oturmuş, haleli, sakallı, uzun saçlı bu derviş figürü ikonografik açıdan, özellikle Babürlü minyatürlerinde sıklıkla tasvir edilen İbrahim b. Edhem'e işaret etmektedir.[423] İbrahim b. Edhem (ö.778) Horasan'ın Belh

[423] Bu konu Babürlü minyatürlerinde özellikle 18. yüzyılda popüler olmuş, söz ü edilen figür bir doğa manzarası içerisinde kendisine çeşitli yiyecekler sunan meleklerle beraber resmedilmiştir. Bu konudaki bazı örnekler için bkz.: British Library, no.1920, 0917,0.39; Freer Gallery of Art F.1907.198; Morgan Library MS M.458.32.

şehrinde varlıklı bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiş, ancak daha sonra tüm dünya nimetlerinden vazgeçip yaşadığı şehri terk ederek zühd yolunu seçmiştir.[424]

Nim kalem adı verilen yarı renklendirilmiş teknikteki[425] bu tasvirin üslup açısından bir benzeri, 1600 civarı bir Babürlü örneği olan *Hz. Meryem ve çocuk İsa* minyatürüdür (Resim 4.36).[426] Arka plandaki belli belirsiz tepelik manzarası, figürlerin kıyafetlerindeki soluk tonlardaki pembe, mavi ve yeşil renkler, İbrahim b. Edhem ve Hz. Meryem figürünün duruşu iki tasvir arasındaki ortak özelliklerdir. Diğer yandan, figür tiplerinde görülen farklılık bu iki tasvirin farklı sanatçılara ait olduğunu düşündürmektedir. 17. yüzyıl başında, özellikle Babürlü Sultanı Cihangir Şah'ın (sal.1605-1627) tahta geçmeden önce Allahabad'da kurduğu atölyenin üretimi olan minyatürlerde, geri planda soluk tonlarda ve boş alana sahip doğa manzaraları, pastel renklerin yoğun olarak kullanıldığı sade kompozisyon özellikleri görülmektedir.[427] İncelenen tasvir de 17. yüzyıl başlarında, bu atölyenin etkisinde olan bir musavvir tarafından hazırlanmış olmalıdır.

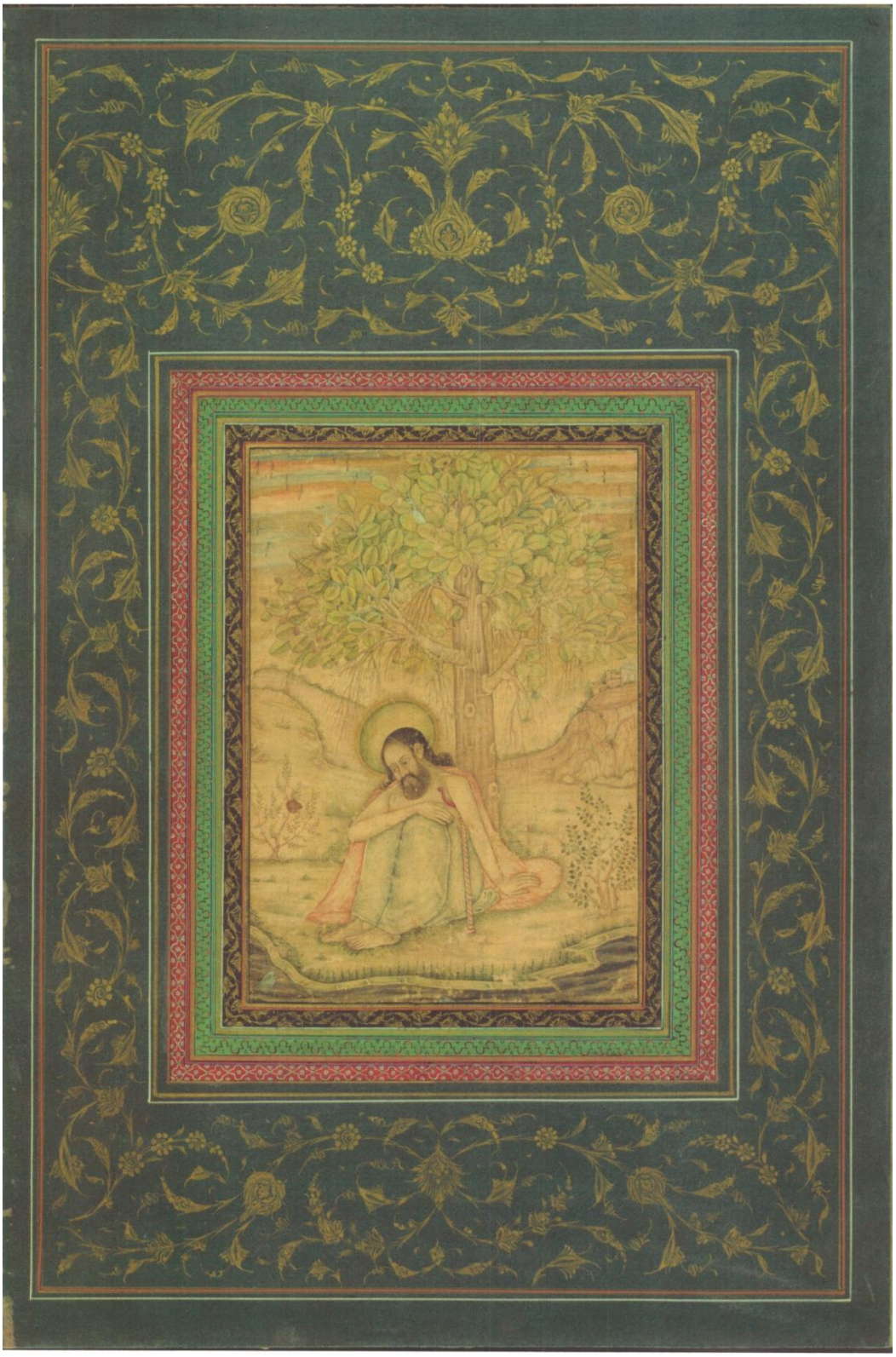
Yayını: Yayımlanmamıştır.

[424] Bu kişiyle ilgili detaylı bilgi için bkz.: Reşat ÖNGÖREN, "İbrahim b. Edhem," **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.21, İstanbul, 2000, s.293.

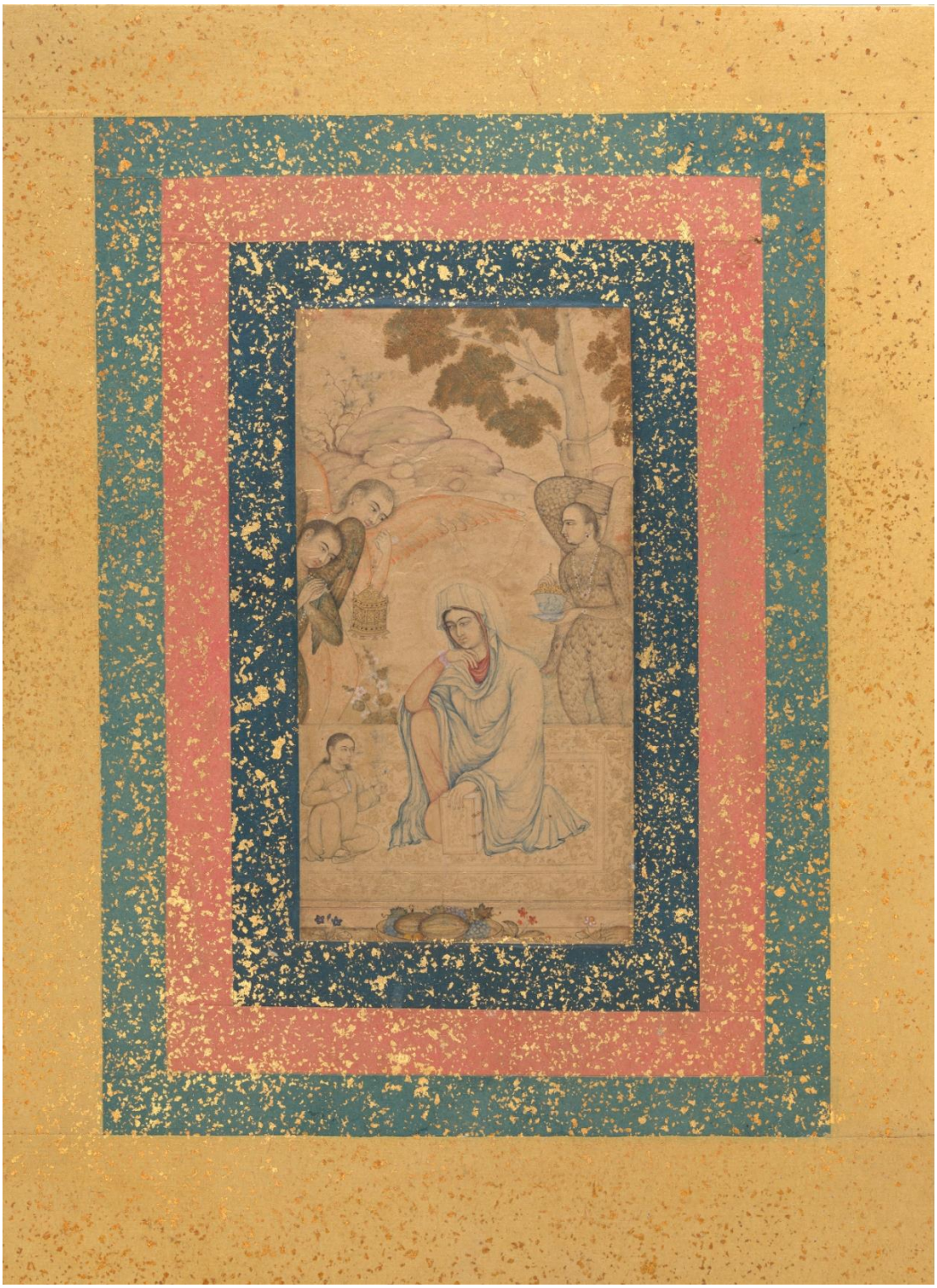
[425] *Nim kalem* tekniği, tasvirin mürekkeple çizildikten sonra hafifçe, ince boya tabakasıyla renklendirilmesidir. Çoğunlukla mavi, yeşil ve pembe renklerin kullanıldığı bu teknik Babürlü resminde Ekber Şah'ın saltanatının sonuna doğru, 1600'lü yılların başlarında ilgi görmeye başlamış oğlu Cihangir Şah döneminde ise tasvirler ağırlıklı olarak bu teknikle yapılmıştır. Bkz: J. P. LOSTY (1982), **a.g.k.,** s.82.

[426]Metropolitan Museum of Art, 2015.785. Dijital yayını için bkz: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/706056?searchField=All&sortBy=Relevance&ft=mary+mughal&offset=80&rpp=80&pos=82 Erişim tarihi: 10/12/2018

[427] M. BEACH (1978), **a.g.k.**, s.23-27.

Resim 4.35: Dere kenarında oturan derviş, Albüm, İÜK, F.1424, y.6b

Resim 4.36: Hz. Meryem, çocuk İsa ve melekler, albümden çıkarılmış yaprak, Metropolitan Museum of Art, 2015.785

Katalog no. : 80 (Resim 4.37)

Yaprak no. : 7a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın kenar tasarımı renk ve kompozisyon olarak karşı sayfayla (6b) aynı şekilde düzenlenmiştir. Minyatürü kuşatan üç dar pervazdan en içtekinde siyah zemine altın helezoni yapraklar; bunun üzerindekinde yeşil zemine palmet benzeri geometrik motif dizisi; en dıştaki pervazda ise kırmızı zemine geometrik motif dizisi yerleştirilmiştir. Pervaz araları cedvellidir. Enli pervaz koyu yeşil zemine halkar bezemelidir. Halkar bezeme sarmal yapraklar ve bunların aralarında hatayi grubu motifler şeklindedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Terasta oturan din adamı portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 18. yüzyıl başı

Ölçüsü : 21 x 12,8 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Minyatürde nehir manzarasına bakan beyaz korkuluklu bir terasta oturan bir figür canlandırılmıştır. Figür koyu sarı zemine mor çiçek desenli bir cübbe, bunun altında turuncu bir *came,* boynunda siyah boncuklu iki kolye ve cübbesiyle aynı kumaştan olan beyaz kuşaklı bir destarla betimlenmiştir. Bir omzunun üzerinden geçecek şekilde bağlanmış pembe kuşağına beyaz bir mendil asılıdır. Bir divan üzerindeki kaplan postu üstünde dizleri üzerine oturmuş ve bir elini kaldırmış şekildedir. Bu divanın üzerinde çiçek motifli iki yastık bulunmakta; divan eteğinden sarı zemine mor çiçekli bir örtü sarkmaktadır. Divan sarı zemine lila rengi gül desenli bir halının üzerindedir. Tasvirin geri planında gri renkle verilmiş bir nehir, bu nehrin üzerinde kayıklar ve ördekler; nehir manzarasının gerisinde ise yeşil çayırlar üzerinde küçük köşk ve saray yapıları görülmektedir. Gökyüzü turuncu ve pembe tonlarında verilmiştir.

Değerlendirme: Tasvirdeki figürün *came* üzerine giydiği uzun cübbesi, gösterişsiz takıları ve destarı bir din adamı veya dini sınıfa mensup bir figür olduğuna işaret etmektedir.[428] Bu tasvirin yakın bir benzeri 1710 civarına ait, Babürlü bir devlet

[428] Babürlü minyatürlerinde, hoca ve ulema sınıfına mensup, özellikle yaşlı figürler *came* üzerine giydikleri uzun cübbeleri, küçük destarları ve sade aksesuarlarıyla betimlenmektedir. Bkz.: Syed Ali

adamının terasta betimlendiği minyatürdür (Resim 4.38).[429] Özellikle fondaki nehir, gerisindeki yeşil çayırlar ve dumansı bulutlarla verilen doğa manzarası, beyaz korkuluklu teras ve figürlerin duruşu oldukça benzer anlayıştadır. 18. yüzyıl başı Babürlü minyatürleri, sahnenin gerisinde kompozisyonun büyük bir kısmını kaplayan geniş çayırlar, köşklerle verilen manzaralar, sert ve mesafeli duruştaki figür tipleriyle karakterize olurken; portre çalışmalarında teras sahneleri, atlı sultan, caroka penceresinde sultan gibi konular seçilmektedir.[430] İncelenen tasvirdeki nehir ve köşklerden oluşan manzara tasvirinin yakın bir benzeri 18. yüzyıl başlarına tarihlenen, Muhammed Şah'ın atlı portresinde de (*St. Petersburg Albümü,* y.41a)[431] görülmektedir. Ayrıca çizgiler ve dumansı şekillerle verilen çarpıcı bulut kümeleri 18. yüzyıl Babür minyatürlerinin diğer bir üslup özelliğidir.[432] Sözü edilen üslup özelliklerine sahip bu tasvir de 18. yüzyıl başında Babürlü bir musavvir tarafından hazırlanmış olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

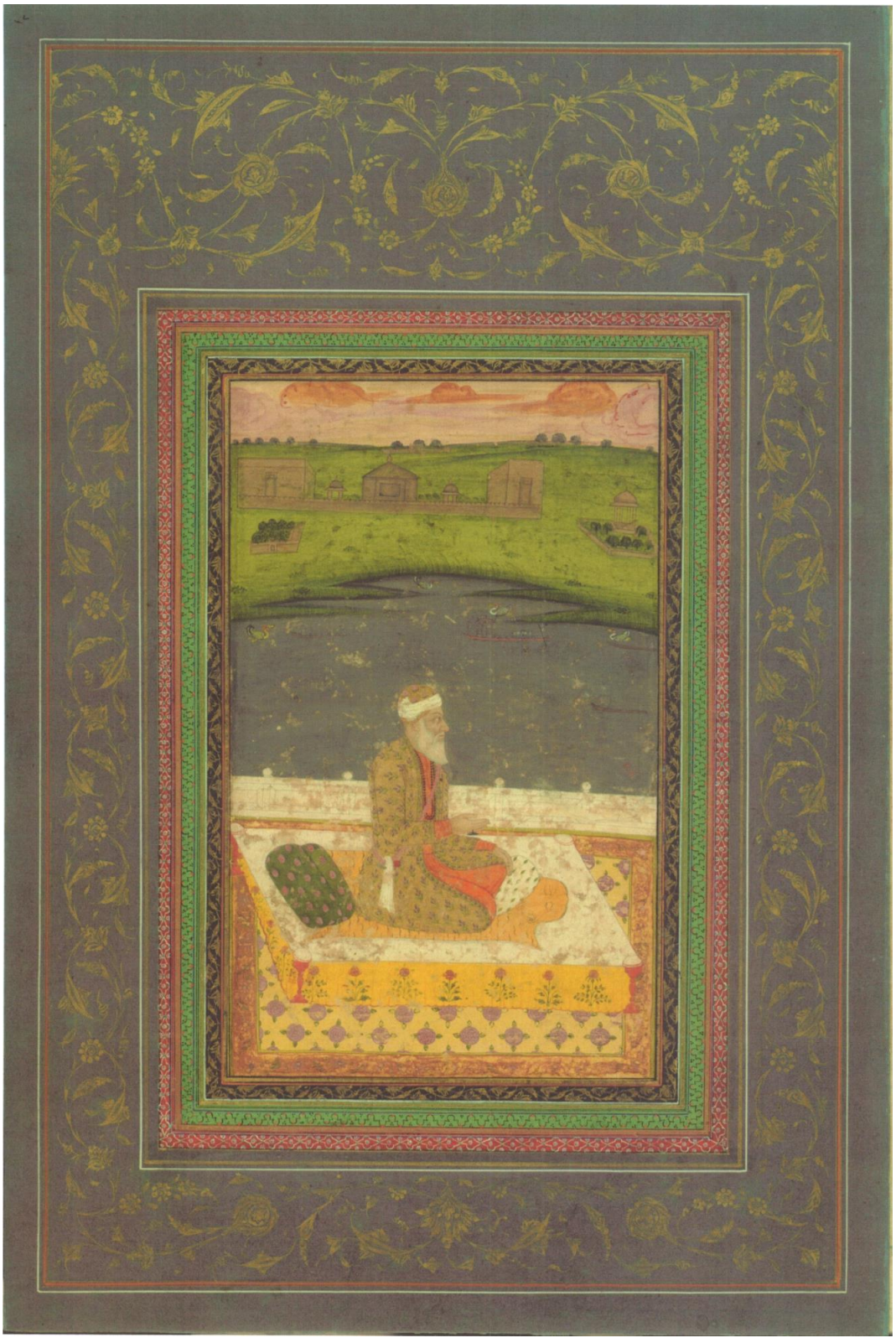
Nadeem REZAVI, "Representations of Middle Class Professionals in Mughal Visual Art", **The Varied Facets of History. Essays in Honour of Aniruddha Ray**, Ed. Ishrat Alam-Syed Ejaz Hussain, Primus: Delhi, 2011, s.163.

[429] British Library, Johnson Albümü 4, no:28. Bkz: Toby FALK-Milred ARCHER (1981), **a.g.k.**, no.149.

[430] Malini ROY (2012), **a.g.m.,** s.17.

[431] Oleg F. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.**, s.104.

[432] Benzer bir örnek için bkz.: San Diego Museum of Art, 1990.368.
http://collection.sdmart.org/Obj5502?sid=95&x=341686 Erişim tarihi: 20/07/2018

Resim 4.37 : Terasta oturan din adamı portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.7a

Resim 4.38: Babürlü bir devlet adamının portresi, Johnson Albümü, British Library, no:28

Katalog no. : 81 (Resim 4.39)

Yaprak no. : 7b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki hat çalışmasını kuşatan üç dar pervazdan, en içtekinde koyu lacivert zemine altınla helezoni yaprak ve çiçek dizisi; ortadaki pervazda soluk kırmızı zemine turuncu, mavi dairevi meyve motifleri ve bunların aralarında beyaz çiçekler; en dıştaki, diğerlerinden daha ince olan pervazda ise sarı zemine helezoni dallarda kırmızı, mavi, pembe ve beyaz tomurcuklar görülmektedir. Pervaz araları altın, beyaz ve kırmızı renklerde cedvellidir. Koyu yeşil zemine sahip enli pervaza ise çeşitli boyut ve şekillerde kartuşlar yerleştirilmiştir. Her biri beyaz, altın ve kırmızı mürekkeple konturlu ve altın zeminli bu kartuşlardan sayfanın üst ve alt kısımlarındaki üçer adedi canlı pembe, mor ve turuncu renklerde iri hatayiler ve bunların etrafında mor, kırmızı renklerde küçük çiçeklerle bezelidir. Sayfanın iki yanındaki üçer kartuştan; ortada yer alanlarda birer mor sümbül; bunların alt ve üstündekilerde de mor ve sarı renkte birer çiçek motifi görülmektedir. Bu kartuşların aralarında da yonca şeklinde daha küçük kartuşlar yer almaktadır. Bunların zemini de altınla boyalı olup içleri rumilerin oluşturduğu birer kapalı formla bezelidir. Kartuşların dışında kalan enli pervaz zemininde altınla iri hatayiler ve hançeri yapraklardan oluşan halkar bezeme yer almaktadır.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Abdurrahim (Anberin Kalem)

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 19,6 x 11,6 cm

Tanımı : Hat çalışması dört dizelik ana pano; bunun altında iki dizelik küçük pano ve bu iki panonun etrafında birer dizelik dikdörtgen panolar yer almaktadır. Sayfadaki tüm dizeler *nesta'lik* hatla yazılmıştır. Ana panodaki dizelerin satır araları *beynessütur* tarzda bezenmiştir. Bu bezeme altın zemine kıvrım dallar üzerinde yeşil, mavi, kırmızı, pembe renklerde hatayi grubu motifler, rozet çiçekler ve tomurcuklar şeklindedir. Üst ve alt köşeliklerde ise mat altın zemine sarmal dallarda sarı, kırmızı, yeşil ve mor renkli küçük çiçekler görülmektedir. *Allah u Ekber* ifadesi yazılı olan üst köşelik lacivert ve turuncu renkte iki arasuyuyla çevrelenmiştir. Ketebe kaydı yazılı olan alt köşelikte ise lacivert ve pembe renkte arasuyu görülmektedir. Ana panonun altındaki dikdörtgen bölmede, daha küçük oranda, aynı bezeme kompozisyonu yer almaktadır. Aynı bezeme şeması sayfanın

kenarlarındaki, dizelerin yazılı olduğu dikdörtgen bölmelerde de görülmektedir. Bunlardan sayfanın iki yanındakilerin sağ veya sol kısımlarına, boş kısımları doldurabilmek için, bezemeli birer bölme daha eklenmiştir. Bunlardan dördünde süsleme kompozisyonu, yeşil zemine dilimli kartuşlarla yonca şeklindeki pafta sıraları şeklindedir. Lacivert zeminli kartuşların içi altın sarmal yaprak ve beyaz, kırmızı çiçeklerle; siyah zeminli yonca paftaların içi ise altın çiçek motifiyle bezelidir. Sayfa kenarındaki diğer dört dikdörtgen bölmede ise altın zemine kırmızı rumilerin oluşturduğu siyah zeminli kapalı formlar ve bunların aralarında pembe, mor, mavi ve kırmızı renklerde küçük çiçekler görülmektedir. Alt ve üst kısımlarda yer alan dizelerin aralarındaki dikdörtgen bölmelere de lacivert zemine, ortalarında palmet oluşan geçme bantlar yerleştirilmiş, bunlar altın zemine pembe, mor, mavi küçük çiçeklerle bezenmiştir. Sayfada yer alan dizelerden, ana bölmede şu dizeler yazılıdır:

"Ze bi eltâfi-ye şâh-i cihângîr
Tenem der mehnet u cân der vebâl est
Çerâ endûh-i men efzâyed în çerh
Ki cûd-i şâh der hadd-i kemâl est
Ketebehu el-fakır Abdurrahim-i Anberin Kalem"
(Dünyayı fetheden sultanın lütufsuzluğundan
Bedenim sıkıntı çekmekte, ruhum ise azap
Felek neden çoğaltıyor benim üzüntümü
Doruk noktasındayken sultanın cömertliği
Ketebehu el-Fakîr Abdurrahîm-i Anberin Kalem)

Alttaki dikdörtgen küçük bölmede şu dizeler yazılıdır:
"Mesûz ey del ezin baht-i cefâ-kîş
Be-nezd-i lütf-i şeh hâb u hayâl est"
(Ey gönül! Yanma bu baht-ı cefakârdan
Çünkü sultanın lütfu yanında bir rüya ve hayaldir bu)

Hat çalışmasını çevreleyen bordürler içinde ise üst bölümden sağa doğru şu dizeler okunmaktadır:

"Be zul ömr ü be lebhâ hayât-i ehl-i deli
Biyâ ke ömr a'zîz u hayât mugtanem est
Delem neyâft neşân zi ân dehân be mülkie vucüd
Nehâde rûy kunûn der velâyet-i 'adem est
Be-behtem tu melûlî 'azîm u men muştâğ
Merâst gam ki cudâyem zi tu tura çe gam est
Hezâr merhem-i râhet eğer böved hâsil
Nasîb-i aşik-i miskin cerâhet u alem est
Lebet be lütf-i i'bâret zi a'lemi dil bürd
Ne der Arap çü tu şîrîn zebân ne der Acem est
Herim-i hâk-i deret râ mukım şüd Câmî
... tiğ-i cefâyeş ki âhû-yi herem est"
(Gönül ehli için zülfe ömür dudaklara hayatsın
Gel, çünkü ömür değerli ve hayat ganimettir
Varlık mülkünde bulamadı gönlüm o ağızdan hiçbir iz
Yokluk ülkesine yüz çevirdi şimdi
Bahtımdan sen bıkmışsın ben ise istekliyim
Senden ayrı olduğum için gam benim içindir, gam senin neyine?
Ferahlık için binlerce merhem varsa da
Zavallı âşığın nasibi yara ve elemdir
Dudakların latif ibareleri ile dünya dolusu gönlü çeldi
Senin gibi tatlı dilli ne Arab'da var ne de Acem'de
Eşiğin toprağının mukimi oldu Câmî
Harem'in ahusu olan cefa oku...)

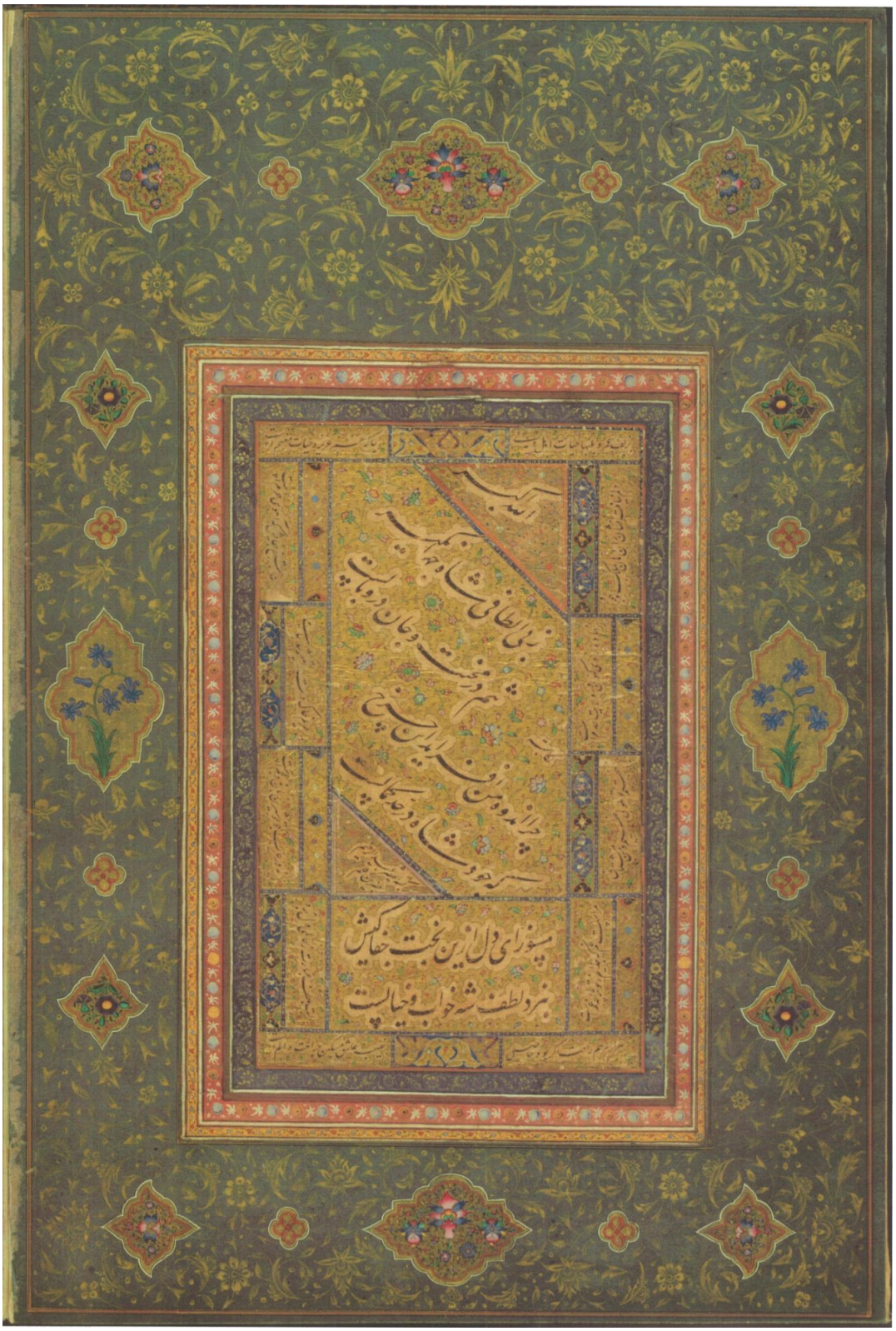
Değerlendirme: Hat çalışmasında imzası okunan Abdurrahim Anberin Kalem Babürlü sarayında Ekber Şah ve Cihangir Şah için eserler istinsah etmiş ünlü bir hattatdır.[433] *Anberin Kalem* lakabı kendisine Cihangir tarafından verilmiş olup; bu hat çalışması da bu sultan döneminde hazırlanmış olmalıdır. Ayrıca yazı etrafındaki turuncu-mavi-yeşil hatayiler, sayfa kenarındaki geçme bantlar da Cihangir dönemi tezhip üslubunu yansıtmaktadır.

[433] Hattatla ilgili detaylı bilgi için bkz.: Kat. no.: 73.

Hat çalışmasını çevreleyen dar pervazların albümün diğer yapraklarının dar pervaz tasarımından farklı olması, bunların hat çalışmasıyla birlikte murakkaya eklenmiş olabileceğini düşündürür. Mavi-turuncu meyve motifli bu karakteristik dar pervazın benzeri 18. yüzyıla ait bir albüm yaprağındaki 17. yüzyıl tarihli Babürlü minyatürünü çevrelemektedir.[434] Ayrıca bu dar pervaz tasarımının benzerlerine 18. yüzyılda hazırlanan bir Zend albümünde de rastlanmaktadır.[435]

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[434] Bkz.: Kemençe çalan adam portresi, Aga Khan Koleksiyonu, 2005.1.205 (M307). (Yayını için bkz: **Spirit and Life. Masterpieces of Islamic Art from the Aga Khan Museum Collection**, no:143)
[435] Olga V. VASILYEVA - Olga M. YASTREBOVA, "The Muraqqa' Album of the Zand Period (PNS 383) in the National Library of Russia", **Ferdowsi, the Mongols and the History of Iran. Art, Literature and Culture from Early Islam to Qajar Persia. Studies in Honour of Charles Melwille**, İ.B. Tauris: London-New York, 2013, s. 359-371.

Resim 4.39: Abdurrahim Anberin Kalem imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.7b

Katalog no. : 82 (Resim 4.40)

Yaprak no. : 8a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfanın kenar tasarımı karşı sayfayla (7b) renk ve kompozisyon olarak tamamen aynı anlayıştadır. Hat çalışmasını üç dar pervaz kuşatmakta olup, bunlardan en içtekinde koyu lacivert zemine altın helezoni dallar üzerinde yaprak ve çiçek sırası; ortadakinde soluk kırmızı zemine turuncu, mavi dairevi meyve motifleri ve bunların aralarında beyaz çiçekler; en dıştakinde ise sarı zemine helezoni dallarda kırmızı, mavi, pembe ve beyaz tomurcuklardan oluşan kompozisyon yer almaktadır. Bu iç pervazların araları altın, beyaz ve kırmızıyla cedvellidir. Koyu yeşil zeminli enli pervaza çeşitli boyut ve formlarda on iki adet kartuş yerleştirilmiştir. Her biri beyaz, altın ve kırmızı renkte konturlu ve altın zeminli bu kartuşlardan üst ve alt kısımlardaki üçer adedi canlı pembe, mor ve turuncu renklerde iri hatayiler ve bunların etrafında mor, kırmızı, sarı renklerde küçük çiçekler ve tomurcuklarla bezelidir. Sayfanın iki yanındaki üçer kartuşun bezemesi ise; ortada yer alanlarda birer mor sümbül; bunların alt ve üstündekilerde mor ve sarı renklerde birer çiçek motifi şeklindedir. Kartuşların aralarında da, toplam sekiz adet olmak üzere, yonca şeklinde küçük kartuş yer almaktadır. Beyaz konturlu bu küçük kartuşların zemini altınla boyalı olup içlerinde kırmızı rumilerin oluşturduğu yonca şeklinde kapalı formlar bulunmaktadır. Kartuşların dışında kalan enli pervaz zemininde altınla boyalı iri hatayiler ve hançeri yaprakların oluşturduğu halkar bezeme görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen ve düz yazılmış birer nesta'lik kıt'a

Hattatı : Abdurrahim Ruşen Kalem

Dönemi : h.1019/m.1610-11

Ölçüsü : 21,4 x 10,5 cm (genel); 14,1 x 8,9 cm (üstteki pano); 5,5 x 10,6 cm (alttaki pano)

Tanımı : Sayfaya, üstteki daha büyük ölçüde olmak üzere iki adet dörder satırlık *nesta'lik* kıt'a yerleştirilmiştir. Üstte yer alan düz *nesta'lik kıt'a beynessütur* tarzında verilmiş olup satır araları altın zemine kahverengi mürekkeple hatayi grubu motifler, küçük tomurcuklar, kıvrımlı ve düz yapraklarla bezelidir. Bu motifler hafif gölgeli ve zemin renginde verilmiştir. Altta yer alan *mail nesta'lik kıt'a*nın zemini de aynı renk ve kompozisyon anlayışında bezelidir. Bu bölmenin

cedvelle ayrılmış üst köşelik bölümünde aynı bezeme kompozisyonu devam etmiştir. Bu iki kıt'anın arasında ve üstteki kıt'anın iki yanında pervazlar yer almaktadır. Yanlardaki pervazlar boyanmamış zemine altın helezoni dallar ve yapraklarla; alttaki pervaz ise yine boyanmadan bırakılmış zemin üzerine birbirini kesen altın helezoni dal yapraklar ve bunların ortalarında iri çiçek motifleriyle bezelidir. Üstteki kıt'anın sonunda üç satır halinde verilen, hattat ve tarih kaydı içeren bölüm *Fakir Abdurrahim Ruşen Kalem fi şuhur sene hezar ve nuzdeh (Fakir Abdurrahim Ruşen Kalem sene 1019)* şeklinde okunmaktadır. Sayfadaki ana bölmede şu dizeler yer almaktadır:

"Geştem esîr u şîfte-yi hurdsâlekî
Gaddeş nehâlekî- yu çe nâzuk nehâleki
Şîrînekî şeker lebî şûh çeşmekî
Ber rûy-i hem-çu mâhekeş ez müşk hâlekî
Cihângir-Şâhî
Fakir Abdurrahim-i Ruşen Kalem fi şuhur-i sene Hezâr u Hejdeh"
(Âşık oldum, tutuldum bir körpe dilbere
Bir fidan boyluya, ince bir fidana
Tatlı, şeker dudaklı, şuh bakışlıya
Ay gibi yüzünde miskten bir beni olana
Cihangir Şah Fakir Abdurrahim Ruşen Kalem sene bin on dokuz -1019)

Alt kısımdaki küçük dikdörtgen bölmede ise şu ifade yazılıdır:
"Be-belede-i fahire-i Agre, be-cehet-i ehevî Muhammed Sa'id - tavvelallahümrehu – mergum-i kalem-i şekeste rakem gerdid"
(Fahir Agra şehrinde, kardeşim Muhammed Said için- Allah ömrünü uzatsın- bu kırık kalemin rakamı ile yazıldı)

Değerlendirme : Sayfanın üst kısmına yerleştirilen kıt'a, ketebe kaydına göre, Abdurrahim Ruşen Kalem tarafından h.1019/m.1610-11 tarihinde hazırlanmıştır. Hattat Abdurrahim diğer birçok kıt'ada ve yazma eserde imzası *Abdurrahim Anberin Kalem* şeklinde geçen, Babürlü sultanları Ekber ve Cihangir döneminin ünlü hattatı olmalıdır.[436] Sanatçının çalışmalarında imza olarak isminin yanında *Anberin Kalem*

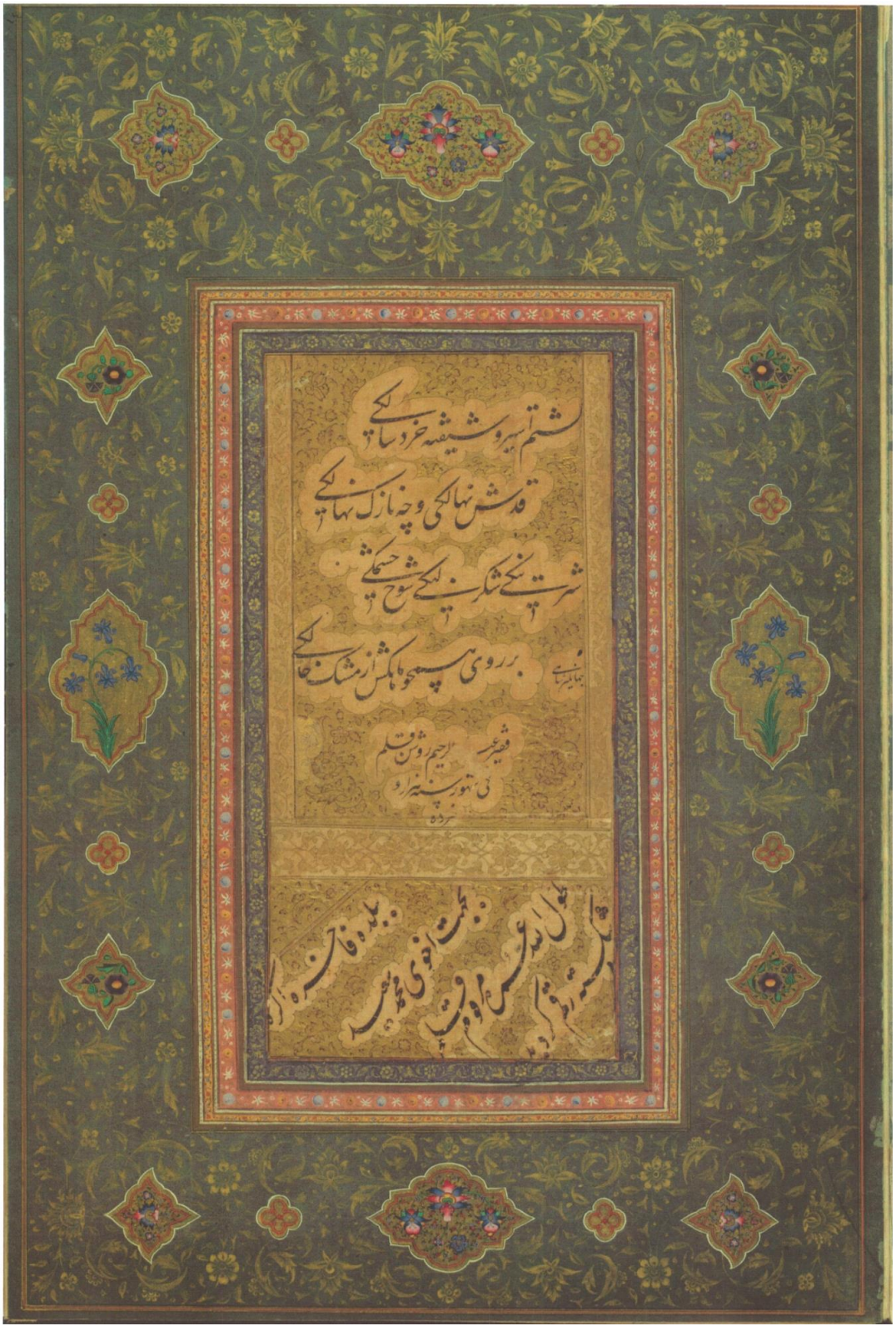
[436] Hattatla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kat. no.:73.

veya *Ruşen (Revşen) Kalem* lakabını kullandığı bilinmektedir.[437] Bu kıt'ada geçen *Ruşen Kalem* Farsça bir ifade olup aydınlık/parlak kalem anlamına gelmektedir. Bu iki lakap Cihangir tarafından hattata verilmiştir. Dolayısıyla hattatın bu iki lakabından birini taşıyan imzalı çalışmaları Cihangir dönemine ait olmalıdır. Ayrıca sayfanın sağ kenarında dendanlı bölüm içerisinde *Cihangir Şahî* yazılıdır. Bu durumda bu kıt'a, gerek taşıdığı tarih (1610-11), gerekse çalışmanın ait olduğu hattat ve sayfa kenarında yer alan ibare bakımından değerlendirildiğinde, Babürlü sultanı Cihangir dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca dizelerin altındaki bölümde de kıt'anın dönemin Babürlü başkenti Agra'da hazırlandığı yazılıdır. Kıt'ada dikkat çeken bir unsur ise tarihin rakamlarla değil yazıyla verilmiş olmasıdır.

Albümün diğer yapraklarından ayrılan dar pervaz tasarımının karşı yaprakla (y.7b) aynı olması bu iki Abdurrahim imzalı kıt'anın dar pervazlarıyla birlikte albüme yerleştirilmiş olabileceğini düşündürür.[438]

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[437] Mustafizur RAHMAN (1987), **a.g.m.,** s.243.
[438] Bu dar pervaz tasarımının benzerleri için bkz: Kat. no:81.

Resim 4.40: Abdurrahim Ruşen Kalem imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.8a

Katalog no. : 83 (Resim 4.41)

Yaprak no. : 8b

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki minyatürü alt ve üst kısımda birer dar pervaz ve bunlarında etrafında dört pervaz çerçevelemektedir. Alt ve üstteki pervazlar koyu yeşil zemine altınla helezoni dallar üzerinde çiçek ve rumilerle bezelidir. Bunların etrafındaki pervazlardan en içtekinde soluk mor renk üzerine altınla helezoni dallarda hatayi ve yaprak motifleri; bunun üzerindeki pervazda koyu yeşil zemine altınla küçük hatayi, rumi ve üç nokta motifleri; bunun üzerindeki pervazda krem rengi zemine altın helezoni dallarda hatayi, rumi ve çiçek motifleri; en dıştaki pervazda ise kırmızı zemine ulama düzende, beyaz mürekkeple sivri uçlu üçgenimsi geometrik motiflerle bunların aralarında küçük beyaz çiçeklerden oluşan kompozisyonlar görülmektedir. Pervaz aralarına turuncu, siyah, altın ve beyaz renklerde cedveller çekilmiştir. Ayrıca koyu yeşil zeminli dar pervaza birer adet alt ve üst kısımda; ikişer adet yanlarda olmak üzere toplam altı adet dize yerleştirilmiştir. *Beynessütur* tarzda düzenlenmiş olan dizelerin dendanlı kısımlarının dışında kalan alanlar altındır. Dizelerin yerleştirildiği pervazın alt ve üstünde aynı renk zeminli çok ince birer pervaz daha yer almaktadır. Yaprağın enli pervazı ise koyu yeşil zemine altınla kıvrım dallar üzerinde çiçek ve üzüm motifleriyle bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı: a) Sultana (beye) bir belge sunulması (üstteki tasvir)
b) Dervişin kuyuya mahkum edilen zalime taş atması (alttaki tasvir)

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 6,3 x 12,3 cm (genel); 5 x 6,4 cm (üstteki tasvir);
6,1 x 6,3 cm (alttaki tasvir)

İmza/Mühür : -

Tanımı : Yaprağın üst kısmındaki tasvirde (a), bir halı üzerinde oturmuş figüre ona doğru yönelmiş diğer figür tarafından muhtemelen bir belge sunulmaktadır. Oturan figür beyaz *came*li, açık mavi *peycame*li, gri *patka*lı, beyaz destarlı ve ayağından bağlı şekilde resimlenmiştir. Karşısındaki hizmetkâr figürü ise kırmızı kısa boyda, eteklerinin ucu yeşil renkte *came*, sarı kısa *peycame*

giymiş, gri *patka* ve beyaz destar takmış şekilde tasvir edilmiştir. Figürler bir set üzerindeki, lacivert zemine altın sarmal dallarda kırmızı, sarı ve beyaz çiçeklerle bezeli bir halının üzerinde durmaktadır. Geri planda yeşil duvarlı, içerisinde odalar olan ince sütunlu bir revak görülmektedir. Yaprağın alt kısmındaki tasvirde (b) ise, yeşil ot öbekli bir tepenin üzerinde sol tarafta kuyuya atılmış bir figür ve kuyunun ağzından ona taş atan bir diğer figür canlandırılmıştır. Kuyunun içindeki figürün üzerinde sadece beyaz renkte iç elbisesi; taş atan figürde ise dikey olarak siyah beyaz şeritli bir *came* bulunmaktadır. Belindeki kuşağı ve sarığı beyaz renktedir. Kompozisyonun sağ tarafında da iki figür bulunmaktadır. Birbirleriyle konuşur vaziyette tasvir edilen bu figürlerden biri sarı uzun *came* üzerine pembe cübbeli ve kırmızı konik başlıklı; diğeri ise, arkası dönük olarak, kırmızı iç giysisi üzerine yeşil uzun cübbeli, beyaz *dupatta*lı ve beyaz sarıklı olarak betimlenmiştir. Tasvirde doğa elemanı olarak kuyunun sol tarafında kuru bir ağaçla sahnenin sağ üst köşesinde sarı, beyaz ve mavi tonlarıyla verilmiş olan gökyüzü görülmektedir. Tasvirleri çevreleyen dar pervazlarda, Abdurrahman Cami'nin *Yusuf ile Züleyha* isimli mesnevisinin "Züleyha'nın Yusuf'un visaline nail olmasını sağlamak için bir hile, bir imkan hazırlamasını tayasından yalvararak istemesi" konu bölümünden[439] alınmış bazı dizeler yazılıdır:

"Ço bâ ân köşte sevdâ-yi Yûsuf
Ze had bügzeşt istiğnâ-ye Yûsuf
Be-dû guft ey tevân bahş-i tan-i man
Çerâğ afrûz-i çeşm-i revşan-i man
Ger ez cân dem zenem perverde-yi tost
Ver ez ten şir-i rahmet hürde-yi tost"
*(*Ölüme kadar Yusuf'un sevdası
Sınırı aştı Yusuf'a isteği
Ona dedi: Ey benim vücuduma güç veren
Benim aydın gözüme ışık bahşeden
Candan söz etsem de senin yetiştirdiğindir
Ve eğer bedenden merhamet sütünden emmiş)

[439] Nureddin Abdurrahman İbni Ahmed-i Camî, **The Fifth Throne: Yusuf ve Züleyha**, Çev. Ali Nihat TARLAN, Yayına haz. Günay KUT, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations. Harvard University: Cambridge, 2003, s.90.

Değerlendirme: Alt alta sayfaya yerleştirilen bu iki minyatür bir yazma eserden çıkarılmış veya yazma eser için tasarlanmış iki örnek olmalıdır. Üstteki tasviri konu olarak tanımlamak güçtür; ancak alttaki tasvirde betimlenen kuyudaki taşlanan adam tasviri Sadi Şirazî'nin (ö.1292) *Gülistan* isimli eserinde geçen "dervişin kuyuya mahkum edilen zalime taş atması" konusuna işaret etmektedir.[440] Minyatürde kuyudaki adam sarığı ve camesi olmadan, bir mahkum olarak, kendini taştan korumaya çalışırken betimlenmiştir. Derviş figürü ise taşı attığı anda gösterilmektedir. Sahnenin sağ kısmındaki iki figür de olayı izlemektedir. Yaprağın pervazlarına yerleştirilen *Yusuf ile Züleyha* mesnevisine ait dizelerin tasvirlerle ilişkisi olmadığı anlaşılmaktadır.[441]

Bu sayfa düzenine benzer bir düzenlemeye 19. yüzyılda hazırlanmış bir murakka yaprağında rastlanmaktadır.[442] Sadi'nin *Gülistan* adlı eserinin 1610 tarihli bir Babürlü kopyasından alınan iki minyatür incelenen yaprakla aynı şekilde bir murakka yaprağına yerleştirilmiştir (Resim 4.42).[443] Walters murakkasındaki bu iki tasvirle[444] incelenen tasvirler arasında üslup olarak bir benzerlik söz konusudur. Beach'e göre; bu iki tasvirden üstteki Cihangir döneminin ünlü musavviri Ebu'l Hasan, alttaki ise farklı bir sanatçı tarafından hazırlanmış olup, bunlar 17. yüzyıl başı Babürlü ekolüne ait örneklerdir.[445] İncelenen iki tasvirde de figürlerin kompozisyona oranı, figür tiplerindeki ve kıyafetlerindeki Safevi etkisi, sayfaya diyagonal yerleştirilen tepeliğin üzerindeki gerçekçi bitki kümeleri, turuncu-mavi gökyüzü gibi özellikler 17. yüzyıl başı Babürlü minyatür okuluna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu iki minyatür sözü edilen döneme ait bir el yazması için hazırlanmış olmalıdır.

---

[440] Bu konu eserin 1. Bölümü olan "Sultanların Adetleri" bölümünün 21. hikayesidir. Hikayeye göre, insanları incitmekten zevk alan biri birgün bir dervişin kafasını taşla yaralar. Derviş adama gücü yetmediği için ona karşı gelememiş ama taşı alıp saklar. Birgün sultan bu zalim adama kızıp onu bir kuyuya attırır. Bunu haber alan derviş cebindeki taşı çıkarıp kuyudaki adama atar. Bkz: Sadi Şirazi, **Bostan ve Gülistan**, çev.Kilisli Rıfat Bilge, Can Kitabevi: İstanbul, 1980, s.348-349.

[441] Alttaki tasvir, *Yusuf ile Züleyha* mesnevisinin en çok resimlenen konularından olan *Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması* konusuyla benzerlik gösterse de, ikonografik olarak yukarıda sözü edilen konuyla daha çok yakınlık göstediği anlaşılmaktadır.

[442] Walters Art Museum, W.668, y.49a. Bu tasvirin yayını içi bkz.: Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k.**, s.69, no.18. Ayrıca bu albümün dijital yayını için bkz: http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html Erişim Tarihi: 12/12/2018

[443] 19. yüzyılda İran'da hazırlanan bu murakkada aynı yazma eserden alınan başka minyatürler de yer almaktadır. Bunlar albüm yaprağına alt alta ikili veya üçlü olarak yerleştirilmiştir. Bkz.: Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k.**, s.66-69.

[444] Walters yaprağındaki iki minyatürün ölçüleri: 6,3 x 12,4 cm ve 6,6 x 12,4 cm'dir.

[445] Milo Cleveland BEACH (1978), **a.g.k.,** s.69.

Bununla beraber iki tasvir arasındaki figür tiplerinde görülen belirgin farklılık bunların farklı sanatçılar tarafından hazırlandığını göstermektedir.

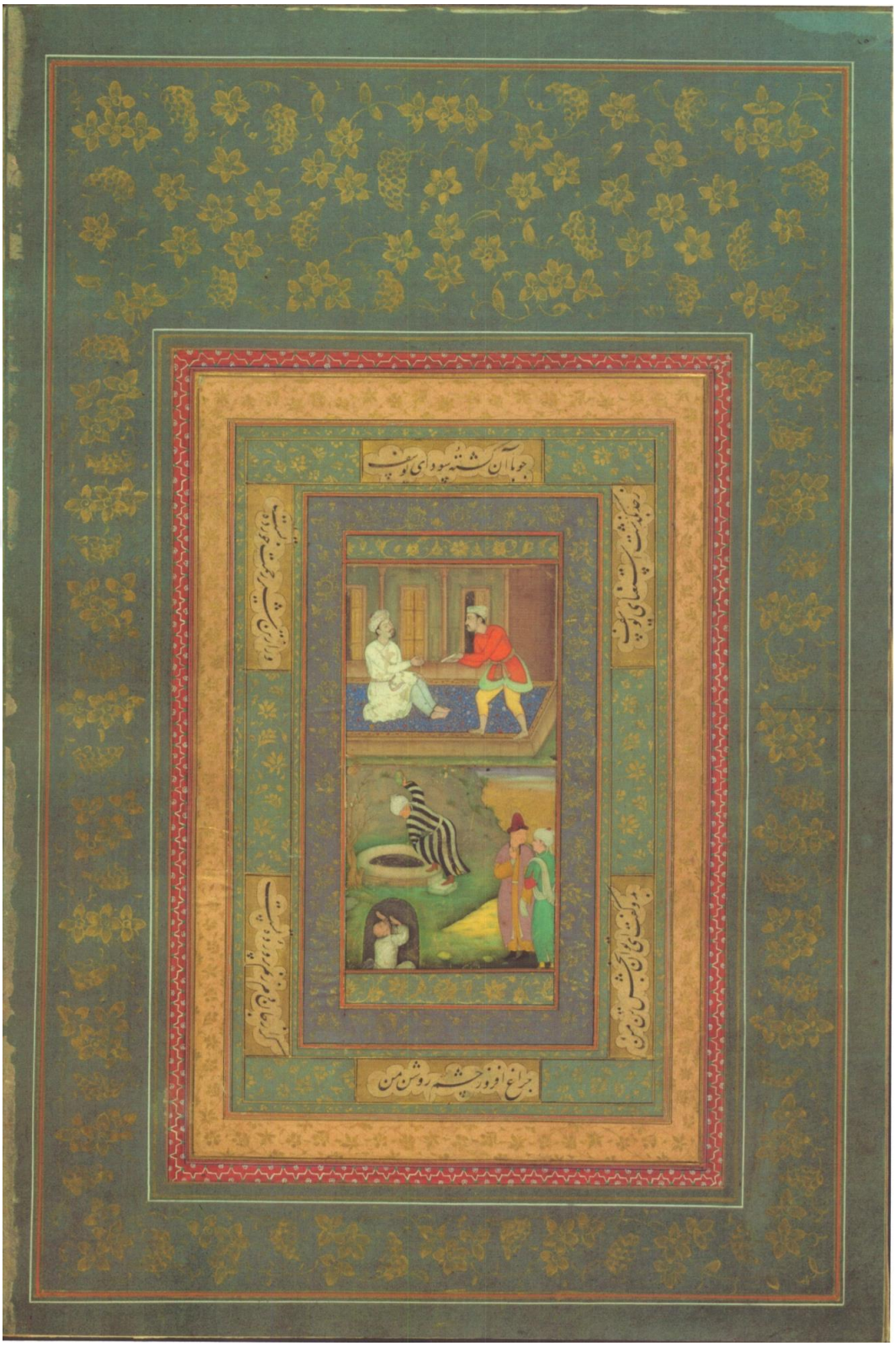
Sadi'nin *Gülistan* ve *Bostan* isimli eserleri Babürlü döneminin ilgi gören eserleri arasındadır. Bunların sultani kopyaları Cihangir ve Şah Cihan dönemlerinde hazırlanmıştır. Cihangir dönemine ait 1605 tarihli bu karşılaştırma minyatüründe ve 1629 tarihine ait iki el yazması, Sadi'nin *Bostan*[446] ile *Gülistan*[447] nüshalarında minyatürlerin yatay şekilde ve küçük boyutlu olduğu görülmektedir. Karşılaştırma örneğindeki tasvir bir murakka yaprağında yer aldığı için ait olduğu yazma eserin boyutları bilinememektedir. Ancak Şah Cihan dönemine ait diğer iki yazma eserdeki minyatürlerin yaprak boyutuna göre küçük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 17. yüzyıl başlarında Babürlü saray atelyesinde bu şekilde küçük boyutlu minyatürlü yazma eser hazırlama geleneği olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar küçük boyutlu olmalarına rağmen bazılarının usta bir musavvirin elinden çıktığı belli olmaktadır.[448] İncelenen, özellikle alt bölümdeki minyatür de küçük boyutlu olarak, bir yazma eserin metin arasına yerleştirilmek üzere tasarlanmış olmalıdır. Tasvirdeki doğa elemanlarının gerçekçi bir anlayışta verilmesi, figürlerdeki portre özelliği usta bir nakkaşa işaret etmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

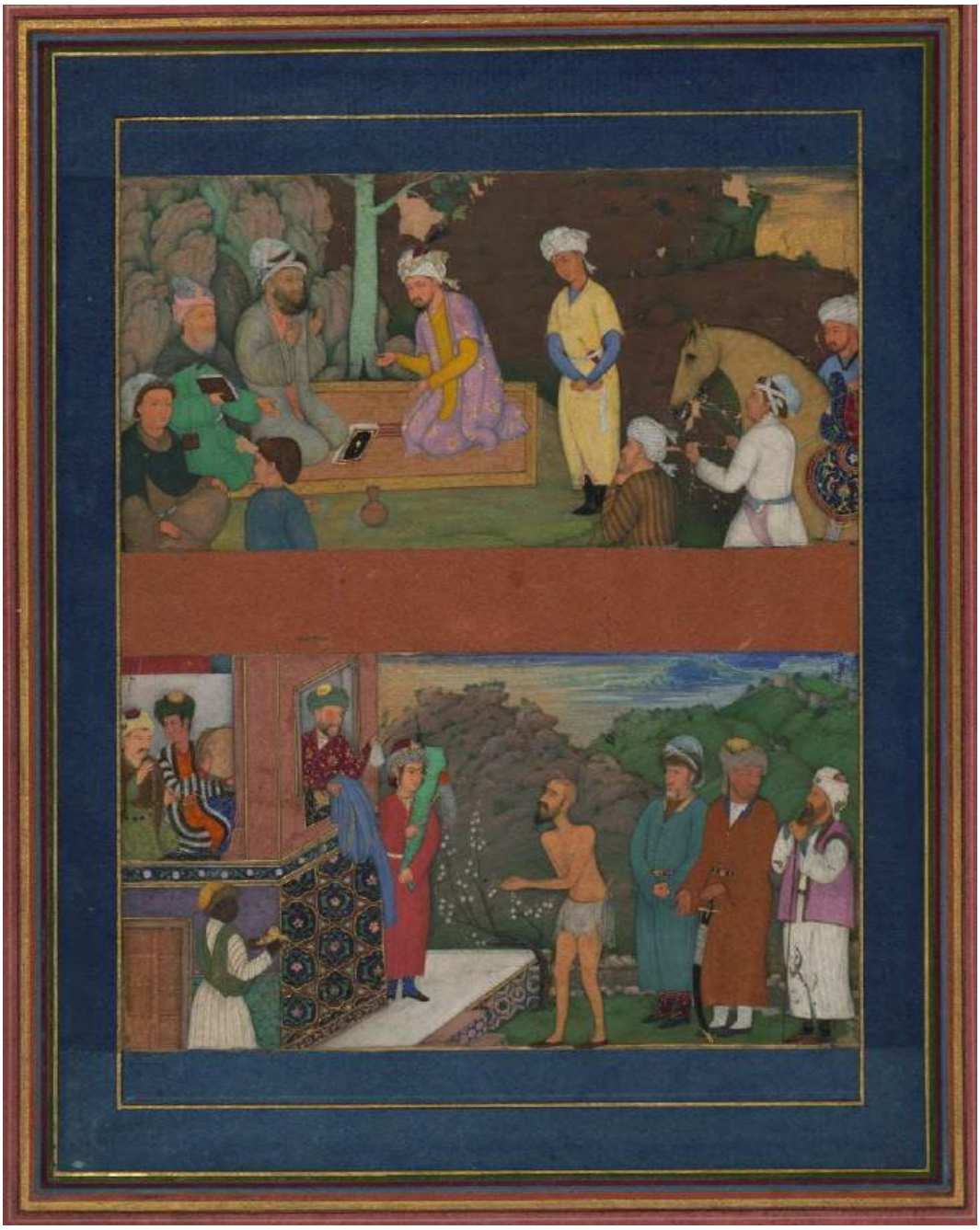
[446] British Library, Add. 27262. Bkz: J.P. LOSTY (1982), **a.g.k**., no:79, s.97. Yazma eserin dijital yayını için bkz: http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?index=3&ref=Add_Ms_27262 Erişim tarihi: 21/07/2018

[447] Chester Beatty Library, In 22. Bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k**., no:19, s.246-248.

[448] British Library, 27262 numarada kayıtlı *Bostan* nüshasının minyatürlerinde farklı sanatçılarının çalıştığı, bunlardan bazılarının dönemin en iyi musavvirlerine ait olduğu görülmektedir. Bkz: R.H. PINDER-WILSON, "Three Illustrated Manuscripts of the Mughal Period", **Ars Orientalis**, S.2, 1957, s.415-418.

Resim 4.41: Sultana bir belge sunulması (üstteki tasvir); Dervişin kuyuya mahkum edilen zalime taş atması (alttaki tasvir), Albüm, İÜK, F.1424, y.8b

Resim 4.42: Sultanın bir dervişi ziyareti (üstteki tasvir); Sultan ve derviş (alttaki tasvir), Albüm, Walters Art Museum, W.668, y.49a.

Katalog no. : 84 (Resim 4.43)

Yaprak no. : 9a

Yaprak kenar bezemeleri : Yaprağın kenar tasarımı karşı sayfayla oldukça benzer anlayıştadır. Yaprağa yerleştirilen iki ayrı tasvirin arasında krem rengi zemine göbekleri canlı pembe, yeşil, mavi, turuncu renkte iri kıvrımlı hançeri yapraklar ve hatayi grubu motiflerle bezeli enli bir pervaz bulunmaktadır. Tasvirli bölümün alt ve üstünde de koyu yeşil zemine altınla yaprak ve hatayi grubu motiflerin görüldüğü birer pervaz daha yer almaktadır. Tasvirleri çevreleyen iki dar pervazdan içteki krem rengi zemine altınla helezoni dallar üzerinde yaprak ve ince hatayilerle; bunun üzerindeki ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple palmet benzeri geometrik motifler ve bunların aralarında göbekleri mavi, çevreleri beyaz noktalı çiçek motifleriyle bezelidir. Pervazların araları altın, siyah, lacivert, yeşil ve beyaz renkte cedvellidir. Sayfa kenarındaki enli pervazda koyu yeşil zemine iri çiçek ve üzüm motiflerinden oluşan halkar süsleme görülmektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı: a) Hz. Musa'nın fakirin idama götürüldüğünü görmesi

b) Sultanın mescidde iki fakirle karşılaşması (?)

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 18,8 x 11,9 cm (genel); 11,9 x 6,5 cm (üstteki tasvir);11,9 x 6,3 cm (alttaki tasvir)

İmza/Mühür : -

Tanımı : a) Üstte yer alan tasvirde, sahnenin sağ kısmında, belden yukarısı çıplak şekilde betimlenen, muhtemelen bir mahkum figürüyle bu figürü önünden ve arkasından tutarak götüren iki figür görülmektedir. Bunlardan mahkum figürünün üzerinde sadece sarı renkte bir şalvar; önünde duran figürde yeşil bir gömlek, kahverengi kısa bir *peycame,* beyaz bir sarık ve kuşak; arkasında duran figürde ise siyah kısa bir *came*, huniye benzer kırmızı bir başlık vardır. İki figürün de belinde birer hançer bulunmakta olup bunlar mahkumu bir darağacına doğru götürmektedir. Sahnenin sol tarafında yer ise, başı haleli bir figürün önde bulunduğu bir grup görülmektedir. Bu figür önden düğmeli, mavi uzun bir giysi, açık kahverengi bir pelerin, beyaz sarık ve kuşakla, bir asaya yaslanırken

betimlenmiştir. Gerisinde duran birkaç figür ise siyah, pembe, yeşil ve kahverengi-beyaz şeritli uzun cübbeli olarak tasvir edilmiştir. Sahnenin en sağında da olayı izleyen bir figür grubu bulunmaktadır. Bu figürler sarı, turuncu ve beyaz giysilidir. Tasvirin fonunda yer yer yeşil ot öbekli bir tepe görülmektedir. Bu tepenin iki yanında küçük bir alanda mavi ve sarı renkle gökyüzü tasvir edilmiştir.

b) Alt kısma yerleştirilen tasvirde ise, kompozisyonun ortasında yerde yatan, üzerinde sadece belden aşağısını örten mavi küçük bir kumaş parçası bulunan bir figür ile bunun başında oturan ve dilenen yarı çıplak bir figür canlandırılmıştır. Bu figürlerin sağ tarafında ayakta durup olayı izleyen iki figür görülmektedir. Birbirleriyle konuşur vaziyetteki bu iki figürden biri pembe diğeri mavi *came*li, ikisi de beyaz kuşaklı ve siyah çizmelidir. Olayın gerçekleştiği mekanın dışında yere çömelmiş ve belinde kılıç ve kalkan bulunan bir figür bulunmaktadır. Siyah *came*li ve beyaz sarıklı bu figür de kapının dışından olayı izler şekilde betimlenmiştir. Tasvirde canlandırılan olay yeşil zeminli, geride iki adet kafesli penceresi bulunan bir iç mekanda geçmektedir.

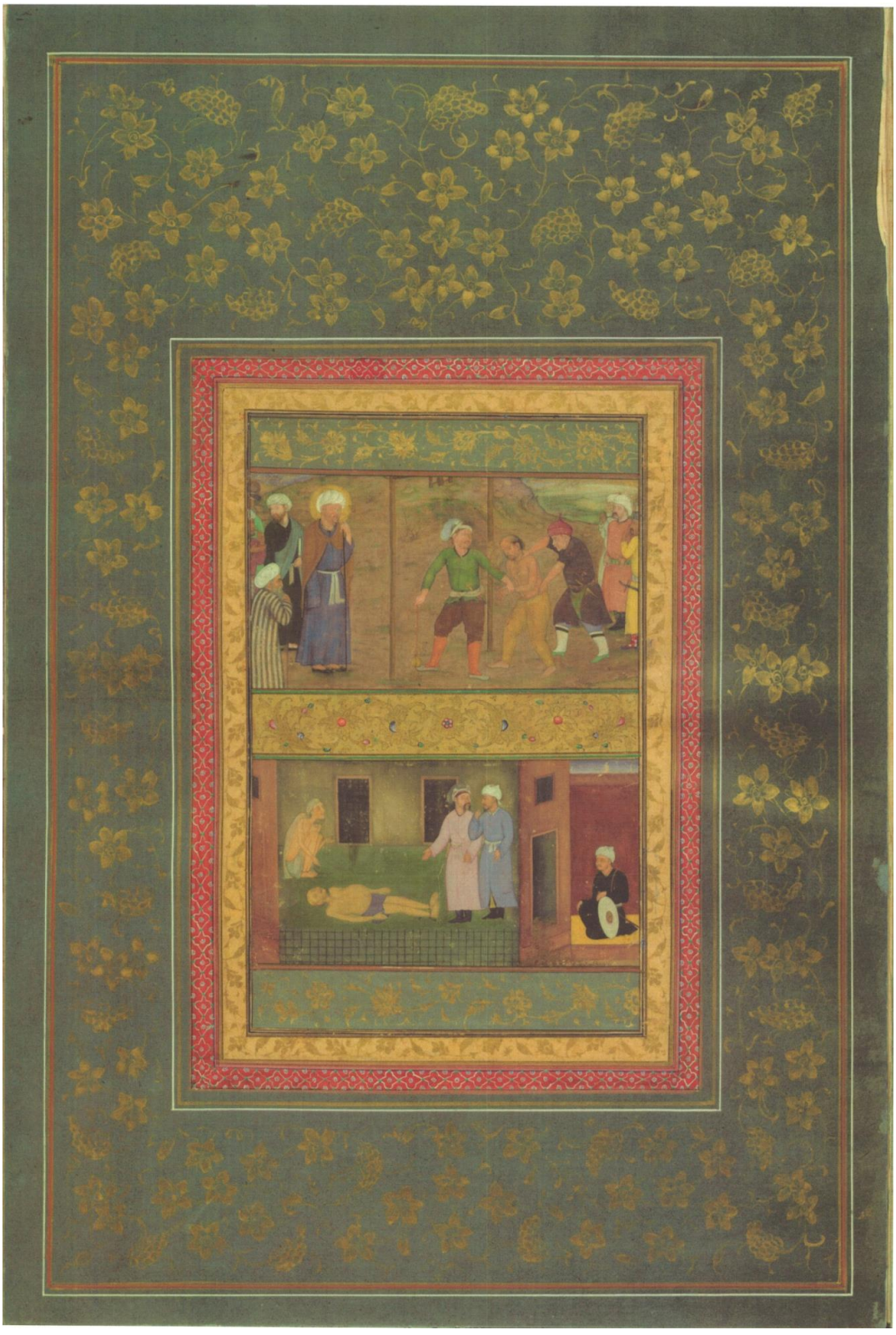
Değerlendirme: Karşı yaprakta olduğu gibi (8b) bu yaprağa da bir yazma esere ait iki minyatür alt alta gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Üstteki tasvir (a) bazı ikonografik öğeler dikkate alındığında Sadi'nin *Gülistan* isimli eserinde geçen "Hz. Musa'nın fakirin idama götürüldüğünü görmesi" konusuna işaret etmektedir.[449] Mahkum olarak betimlenen yarı çıplak haldeki figür idama götürülen fakir; tasvirin sol kısmındaki başı haleli figür ise Hz. Musa olmalıdır. Minyatürde fakirin darağacına doğru, idama götürüldüğü an betimlenmiş olup Hz. Musa bu olayı gerisinde yer alan taraftarlarıyla birlikte izlemektedir. Sahnenin sağ tarafında ise olayı izleyen kalabalık görülmektedir. Bu tasvir üslup açısından değerlendirildiğinde ise, y.8b'de alt bölümde yer alan tasvirle benzerlik göstermektedir. Diyagonal tepeliğin önünde canlandırılan olay, gerçekçi tarzda doğa elemanları, mavi-sarı gökyüzü, figür tipleri ve kıyafetlerde kullanılan renkler (özellikle siyah-beyaz şeritli cübbe) 17. yüzyıl başı Babürlü ekolü üslup özellikleridir.

[449] Eserin 3. Bölümü olan "Kanaatkarlığın Faziletleri" bölümünde geçen hikayeye göre; Hz. Musa bir gün bir fakirle karşılaşır. Fakir ondan Allah'ın kendisine dünyalık vermesi için dua ister. Hz. Musa fakir için dua eder ancak birkaç gün sonra fakirin tutsak bir halde götürüldüğünü görür. Fakirin etrafını saran kalabalığa adamın neden götürüldüğünü sorar ve fakirin şarap içip bir kişiyi öldürdüğünü, idama götürüldüğünü öğrenir. Bkz: Sadi Şirazi (çev. Kilisli Rıfat Bilge), **a.g.k.**, s.412-413.

Alttaki tasvirde (b) ise, Sadi'nin Bostan isimli eserinin "Dervişlerin Küstahlığı ve Padişahların Hilmi Hakkında Hikaye" isimli konusunun betimlendiği düşünülmektedir.[450] Buna göre sağda betimlenen iki figür sultan ve kölesi; diğer iki çıplak figür ise fakirler olmalıdır. Bu minyatür üstteki tasvirle benzer üslup özellikleri göstermektedir. Dolayısıyla, bu iki tasvir de 17.yüzyıl başında hazırlanan bir Babürlü el yazması için tasarlanmış olmalıdır. Ölçü olarak bu yapraktaki tasvirler karşı yaprağa göre biraz daha büyük boyutlu olsa da, bunlar da diğer karşılaştırma örnekleri gibi bir yazma eserin metin arasına yerleştirilmek üzere hazırlanmış küçük boyutlu minyatürlerdir. İki minyatür arasındaki pervazda görülen ortaları renkli iri hatayilerden oluşan bezeme kompozisyonu Kaçar tezhip üslubundadır.

Yayını: Yayımlanmamıştır**.**

[450] Eserin "Alçakgönüllülük" isimli 4. Bölümünde yer alan hikayeye göre; Şam paidşahlarından Melik Salih, her seher vakti tebdil-i kıyafetle, kölesiyle birlikte şehrin her köşesini dolaşırmış. Bir gün yine gezerken bir mescide girer ve burda perişan durumda iki fakirle karşılaşır. Bu fakirlerin kendisi hakkında olumsuz sözler söylediğini duyar ve onları daha sonra sarayına davet eder. Bkz: Sadi Şirazi, çev.Kilisli Rıfat Bilge**, a.g.k.,** s.180-182.

Resim 4.43: Hz. Musa'nın fakirin idama götürüldüğünü görmesi (üstteki tasvir); Sultanın mescidde iki fakirle karşılaşması (alttaki tasvir), Albüm, İÜ, F.1424, y.9a

Katalog no. : 85 (Resim 4.44)

Yaprak no. : 9b

Yaprak kenar bezemeleri : Yaprağa eklenen kıt'ayı çevreleyen üç dar pervaz bulunmaktadır. Bunlardan en içtekinde siyah zemine altın helezoni dallarda yaprak ve çiçekler; bunun üzerindekinde canlı yeşil zemine altınla çok ince helezoni dallar ve yapraklar; en dıştaki dar pervazda ise pembe zemine altınla, yine helezoni yaprak ve çiçeklerden oluşan kompozisyon görülmektedir. Pervazların araları siyah, beyaz ve altınla cedvellidir. Enli pervaz ise koyu yeşil zemine dört yanda üçer adet olmak üzere toplam on iki adet kartuşla çevrelenmektedir. Tüm kartuşlar altın ve beyaz mürekkeple konturlu ve koyu yeşil zeminlidir. Bunlardan üstte ve altta yer alan üç adedinden ortadakilerde üçer mor sümbül, bunun iki yanındakilerde ise beyaz ve canlı pembe renkli birer çiçek bulunmaktadır. Yanlardaki kartuşlarda ortadakilerde ikişer nergis, bunun alt ve üstündekilerde ise sarı çiçek motifleri görülmektedir. Kartuş araları da beyaz konturlu, altın zeminli yonca şeklinde kartuşlarla bezelidir. Enli pervazın kartuşların dışında kalan kısımlarında hatayi, yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan halkar bezeme bulunmaktadır.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Abdurreşid

Dönemi : 17. yüzyılın ilk yarısı

Ölçüsü : 15,3 x 7,5 cm

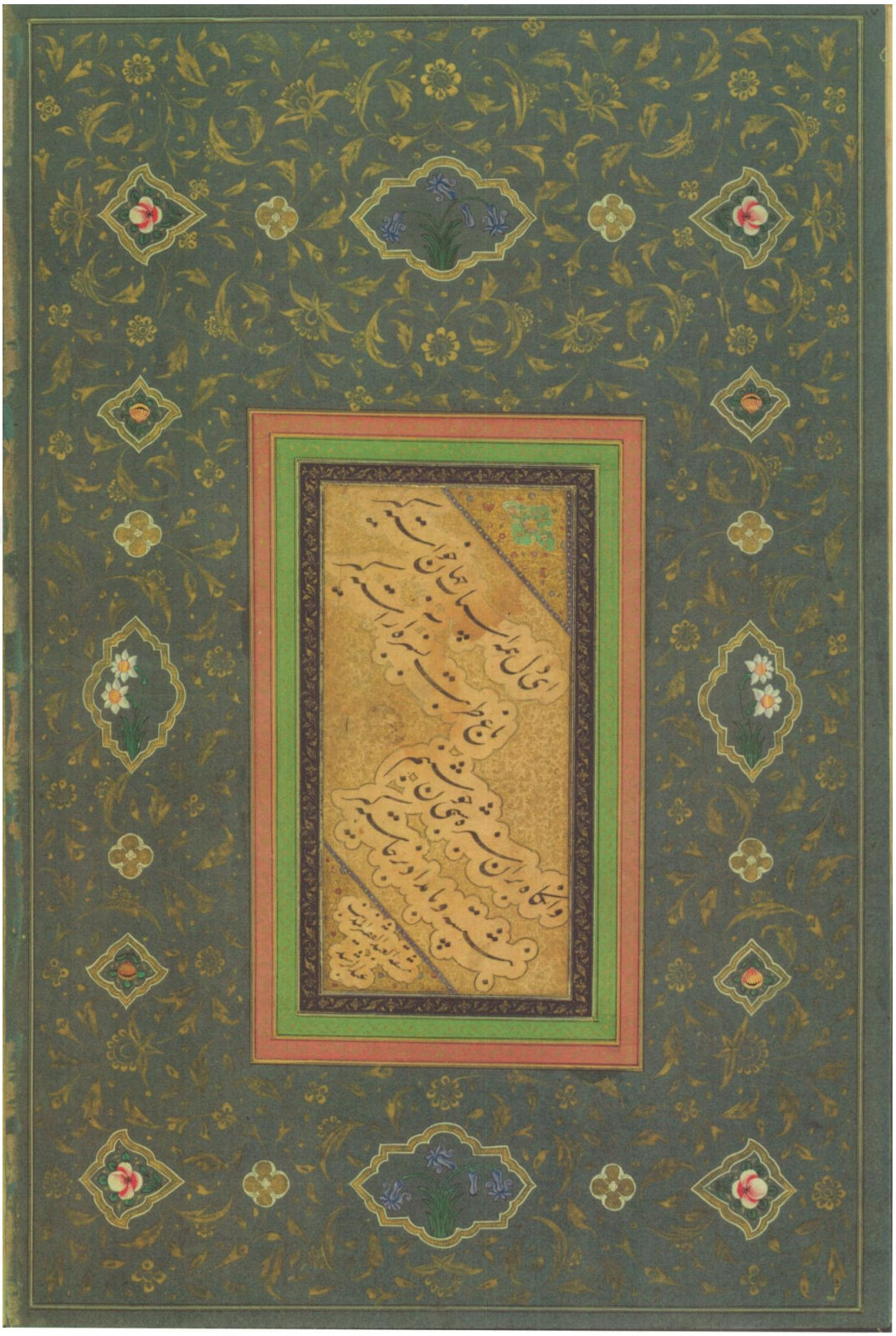
Tanımı : Dört satırlık nesta'lik kıt'a *beynessütur* tarzda düzenlenerek, dendanlı kısımların dışı boyanmamış zemine altınla yoğun bir şekilde kıvrımlı yapraklarla bezenmiştir. Sayfanın üst köşeliğinde alt ve sağ tarafta lacivert zemine (+) ve (.) tezyinatlı bir ara suyu yer almaktadır. Köşeliğin ortasında yeşil bir paftanın içerisinde altınla iri bir hatayi ve yapraklar bulunmaktadır. Pafta dışındaki alan ise altın zemine sarmal dallarda mavi, kırmızı ve pembe renklerde irili ufaklı çiçek motifleriyle bezelidir. Kıta'nın ketebe kaydı bulunan alt köşeliğinde ise yine lacivert bir arasuyu ve yazının etrafında da altın zemine kırmızı ve mavi çiçek motifli bir kompozisyon bulunmaktadır. Bu bölümde geçen ketebe kaydı ise *Meşkehu'l-abdu'l-fakiru'l-müznib Abdurreşid (Bunu günahkâr fakir kul Abdurreşid meşk etti)* şeklinde okunmaktadır. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Ey del heme esbâb-i cihân haste-gir
Bâğ-i tarab be sebze ârâste-gir
Vângah ber ân sebze şebi çün şebnem
Benşeste u bâmdâd ber-hâste-gir
Meşkehu el-abdu'l-fakiri'l-müznib Abdurreşid"
(Ey gönül dünyada her şeyin yolunda gittiğini düşün
Sevinç bahçenin yeşilliklerle süslenmiş olduğunu düşün
Kendini, o yeşilliğin üzerine bir gece konmuş
Sonra sabah vakti kalkmış bir çiğ damlası olduğunu düşün
Günahkâr fakir kul Abdurreşid'in meşkidir)

Değerlendirme: Bu kıt'a İsfahan'da Mir İmad'ın öğrencisi olarak yetişip 17. yüzyıl başında Hindistan'a göç eden ünlü hattat Abdurreşid imzasını taşımaktadır.[451] Yezd, Esref ve İsfahan ve daha sonra Cihangir, Şah Cihan ve Evrengzib'in döneminde Babürlü sarayında çalıştığı bilinen sanatçının imzalı eserleri 1591- 1661 yılları arasını kapsamaktadır. Dolayısıyla incelenen kıt'a hattatın faaliyet gösterdiği dönem olan 17. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[451] Hattatla ilgili detaylı bilgi için bkz. Kat. no: 70.

Resim 4.44: Abdurreşid imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.9b

Katalog no. : 86 (Resim 4.45)

Yaprak no. : 10a

Yaprak kenar bezemeleri : Yaprağın dar ve enli pervaz tasarımı renk ve kompozisyon açısından karşı sayfayla (y.9b) aynı anlayıştadır. Dar pervazlardan en içtekinde, siyah üzerine altınla helezoni dallarda yaprak ve çiçek dizisi, bunun üzerindekinde canlı yeşil zemine altınla kıvrım dallarda yapraklar, en dıştaki dar pervazda ise pembe zemine altınla yine helezoni dal ve çiçek dizisi görülmektedir. Koyu yeşil enli pervazın dört kenarında üçer kartuş yer almaktadır. Koyu yeşil zemine sahip bu kartuşlardan üst ve alt kenardakilerde; ortadakilerde mor sümbüller, iki yandakilerde pembe ve beyaz renkli birer çiçek; yan kenardakilerde ise, ortadakilerde beyaz nergisler, alt ve üsttekilerde turuncu birer çiçek motifi bulunmaktadır. Bu kartuşların aralarına küçük boyutlu birer yonca kartuş yerleştirilmiştir. Kartuşların dışında kalan enli pervaz zemini altın hatayiler ve kıvrımlı yapraklarla bezelidir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Abdurreşid Deylami

Dönemi : 17. yüzyılın ilk yarısı

Ölçüsü : 15,6 x 7,1 cm

Tanımı : Dört satırlık dizeler *beynessütur* tarzda düzenlenmiştir. Dendanlı kısımların dışında kalan bölüm altın zemine çeşitli renklerdeki hatayi grubu motifler ve küçük çiçeklerle bezelidir. Hatayiler mavi, pembe, kırmızı, sarı, turuncu gibi çok canlı renklerle boyanmıştır. Sayfanın üst köşeliğinde bezeme kompozisyonu devam ettirilerek bu bölüm sayfadan koparılmamıştır. Bu kısımda kıvrım dallar üzerinde ortada canlı pembe ve mavi renkte iri bir hatayiyle bunun etrafında aynı renkte daha küçük hatayiler ve mavi, pembe, kırmızı renklerde küçük çiçekler görülmektedir. Ketebe kaydının bulunduğu alt köşelik kıvrım dallarda kırmızı, mavi, sarı küçük çiçeklerle bezelidir. Ketebe kaydı ise *meşkehu Abdurreşid el-Deylami (Bunu Abdurreşid Deylami meşk etti)* şeklinde okunmaktadır. Sayfada yazılı dizeler şu şekildedir:

"Ey la'l-i lebet be del-nevâzi meşhûr
Çeşm-i siyehet be terktâzi meşhûr
Bâ zülf-i tu ğıssa-ist müşkil mâ râ

Hemçün şeb-i yeldâ be derâzi meşhûr
Meşkehu Abdürreşid ed-Deylemi"
(Dudakların yakutu müşfikliğe meşhur
Kara gözlerin baskıncığa meşhur
Zülfünle zor bir hikayemiz var
Yelda gecesi gibi uzunluğa meşhur
Abdurreşid ed-Deylemî'nin meşkidir)

Değerlendirme: Bu kıt'a, karşı yapraktaki örnek gibi, Abdurreşid[452] imzasını taşımaktadır. Hattatın iki çalışması albümün karşılıklı iki yaprağına gelecek şekilde yerleştirilmiştir. 17. yüzyılda Babürlü sarayının hizmetinde faaliyet göstermiş olan bu hattatın hazırladığı birçok kıt'ada ismi sadece *Abdurreşid* şeklinde yazılıyken bu örnekte *Deylami* nisbesi de kullanılmıştır. 17. yüzyıla ait bir çalışma olan bu kıt'anın tezhibi de aynı dönem Babürlü tezhibi özellikleri göstermektedir. Dolayısıyla sayfanın tezhibinin özgün olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber, Kaçar ekolünde üslup özellikleri gösteren üst köşelik bölümü sayfaya albüm hazırlanırken eklenmiş olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[452] Hattatla ilgili detaylı bilgi için bkz. Kat. no: 70.

Resim 4.45: Abdurreşid Deylami imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.10a

Katalog no. : 87 (Resim 4.46)

Yaprak no. : 10b

Yaprak kenar bezemeleri : Yaprağa eklenen tasviri üç dar pervaz çevrelemektedir. Bunlardan en içteki siyah zemine altın helezoni yapraklarla; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisi ve bunların aralarında üçer nokta; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple iki yanı sivri iki yanı dairevi bir motif dizisiyle bezelidir. Pervaz araları altın, kırmızı ve siyah cedvellidir. Enli pervazda ise koyu yeşil zemine altınla hatayi grubu motifler, küçük çiçekler ve uzun yapraklar yer almaktadır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Gül dalları

Tekniği : Mürekkep resmi (suluboya tekniğinde)

Üslubu : Kaçar

Dönemi : h.1214/m.1799-1800

Ölçüsü : 18,5 x 11,1 cm

İmza/Mühür : Mirza Baba

Tanımı : Boyanmamış zemin üzerine siyah ve gri tonlarında renklerle yapılmış olan tasvirde tomurcuk halinde ve açmış olarak güller görülmektedir. Bu gül dalları gölgeli bir şekilde verilmiştir. Sayfanın sol alt köşesindeki satırlar *be emr-i Feth-Ali Şâh, hüsrev-i dânâ zed în hüceste rekem, kelk-i Mirza Baba sene 1214/Bilgin sultan Feth-Ali Şâh emri ile Mirza Bâbâ'nın kamışı bu hoş rakamı çizdi sene 1214* şeklinde okunmaktadır.

Değerlendirme: Bu teknikteki mürekkep resimleri[453] İran'da 18. yüzyıldan itibaren ilgi görmüştür. Bu suluboya tekniğindeki mürekkep resimleri, *kalem-i siyahi* tasvir örnekleri gibi kalem ve fırçayla değil, sadece fırça kullanılarak kağıda uygulanmaktadır. Mürekkebin farklı tonlarıyla yaratılan ışık-gölge etkisine sahip bu resim tekniği, 18. yüzyıldan itibaren İran resminde görülen Avrupa etkileri neticesinde, oldukça ilgi görmüştür.[454]

[453] Bu mürekkep resimlerinde mürekkep sulandırılarak farklı tonlar elde edilir ve bu renkler fırçayla kağıda uygulanır. Mürekkebin suyla inceltilmesiyle oluşan farklı renk tonlarıyla resimde ışık-gölge etkisi yaratılmaktadır.

[454] 18. yüzyılda Zend ve Kaçar hanedanlıkları hamiliğinde faaliyet gösteren meşhur sanatçılar sıklıkla bu teknikte resimler hazırlamıştır. Bkz: Layla S. DIBA, "Persian Painting in the Eighteenth Century: Tradition and Transmission", **Muqarnas**, S.6, Brill: Leiden, 1989, s.147-160. Bu teknikte hazırlanan

Sayfanın sol alt köşesinde tasvirin Fetih Ali Şah için Mirza Baba tarafından 1800 tarihinde hazırlandığı yazılıdır. Bu sultan ve tarih kaydı Kaçar dönemine işaret etmektedir. Mirza Baba veya Mirza Babay el-Hüseyni İmami olarak bilinen sanatçı, 1785 ile 1810 yılları arasında eserler vermiş olup Kaçar hanedanlığının ilk nakkaşbaşıdır. Hakkında çok az bilgi günümüze ulaşmıştır. İsfahanlı olduğu bilinen nakkaşın imzasını taşıyan yağlı boya resimler, minyatürler, tezhipler ve lake eserler bulunmaktadır. En erken tarihli eseri simurgla ejderi tasvir eden küçük boyutlu bir mürekkep resmi olup 1789 tarihinde Astrabad şehrinde hazırlanmıştır.[455] Kaçar şahı Fetih Ali Şah döneminde nakkaşbaşı olmuş sanatçının en önemli eserlerinden biri, bu hükümdarın birebir gerçek boyuttaki portresidir. Dönemin diğer ünlü sanatçıları gibi Mirza Baba da mine ve cam altı eserler gibi farklı sanat dallarında eserler hazırlamıştır.[456]

Mürekkep ve suluboya kullanılarak yapılan bu çalışmanın benzer bir örneği yine Mirza Baba imzası taşımaktadır (Resim 4.47).[457] Gül dallarını tasvir eden bu örnekte de incelenen tasvirdeki ifadenin yazılı olduğu görülür.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

---

diğer bir tasvir için bkz: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452514 Erişim tarihi: 20/01/2019

[455] Willem FLOOR, "Art (Naqqashi) an Artists (Naqqashan) in Qajar Persia", **Muqarnas**, S.16, Brill: Leiden, 1999, s.140.

[456] B.W.ROBINSON, "Art in Iran, Qajar Painting", **Encyclopaedia Iranica,** S. II, Fas. 6, 1986, s.637-640.

[457] Bu yaprağın dijital yayını için bkz: https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/149033/Rose Erişim tarihi: 22/01/2019

Resim 4.46: Gül dalları, Albüm, İÜK, F.1424, y.10b

Resim 4.47: Gül dalları, Brooklyn Museum of Art, 1993.58

Katalog no. : 88 (Resim 4.48)

Yaprak no. : 11a

Yaprak kenar bezemeleri : Yaprağın kenar bezmeleri renk ve kompozisyon olarak karşı yaprakla (10b) aynı düzendedir. Yaprağa eklenen tasviri üç dar pervaz çevrelemektedir. Bunlardan en içteki siyah zemine altın helezoni yapraklarla; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisi ve bunların aralarında üçer nokta; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple iki yanı sivri iki yanı dairevi bir motif dizisiyle bezelidir. Pervaz araları altın, kırmızı ve siyah cedvellidir. Enli pervazda ise koyu yeşil zemine altınla hatayi grubu motifler, küçük çiçekler ve uzun yapraklar yer almaktadır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Bahar dalına konmuş bülbül

Tekniği : Mürekkep resmi (suluboya tekniğinde)

Üslubu : Kaçar

Dönemi : h.1214/m.1799-1800

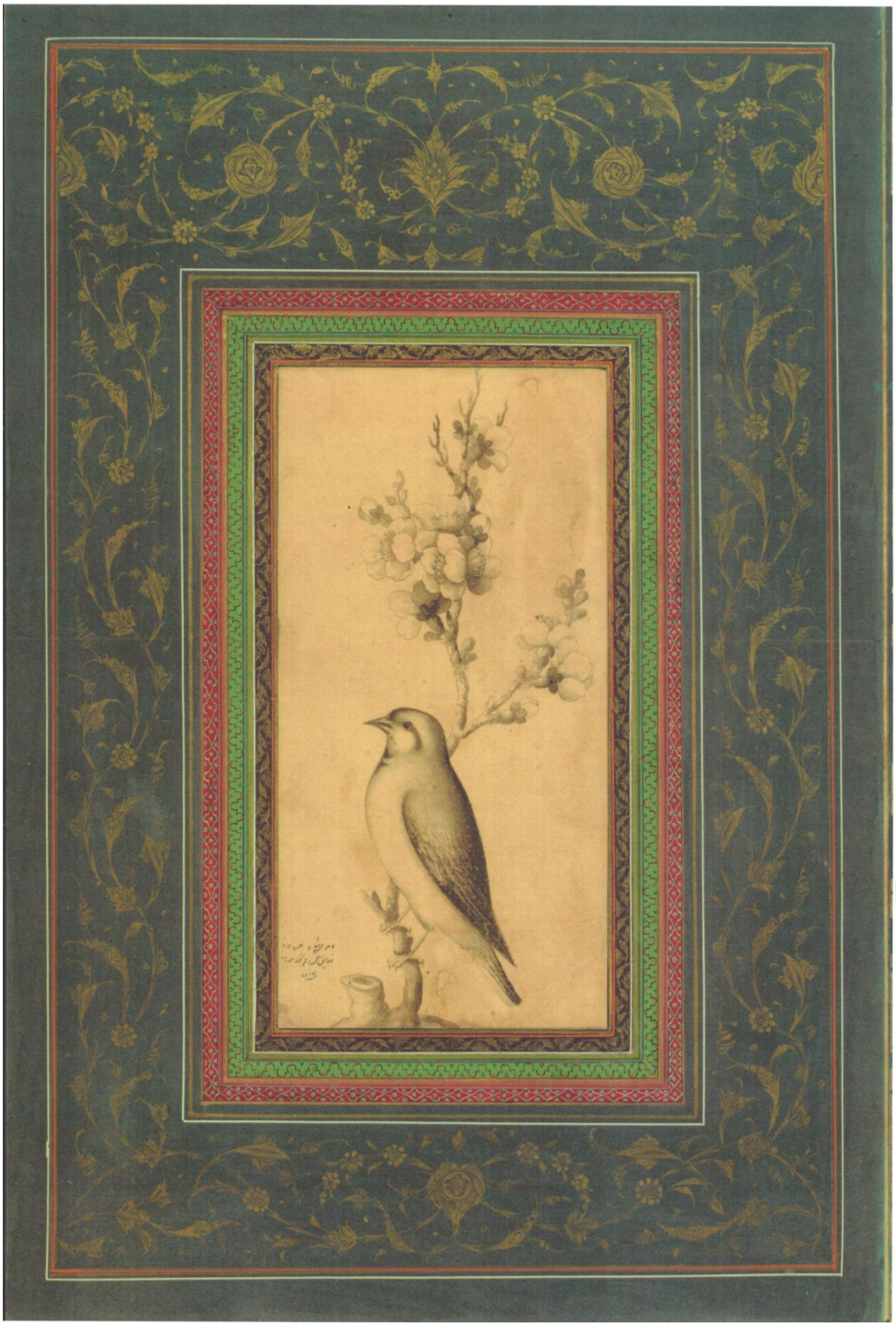
Ölçüsü : 20,2 x 10,1 cm

İmza/Mühür : Mirza Baba

Tanımı : Boyanmamış zemine mürekkep ve suluboyayla işlenen tasvirde bahar dalına konmuş bir bülbül görülmektedir. Gölgeli şekilde verilmiş bülbül figürüyle çiçek motiflerinin sol alt kısmında *be emr-i Feth-Ali Şâh, hüsrev-i dânâ zed în hüceste rekem, kelk-i Mirzâ Bâbâ sene 1214/Bilgin sultan Feth-Ali Şâh emri ile Mirza Bâbâ'nın kamışı bu hoş rakamı çizdi sene 1214* şeklindeki ibare yazılıdır.

Değerlendirme: Bu tasvirde de karşı yapraktaki ibare yazılıdır. Dolayısıyla bu örnek de Feth Ali Şah için Mirza Baba tarafından 1800 yılında hazırlanmıştır. Safevi döneminden itibaren, özellikle Kaçar döneminde yaygın olarak görülen bir gül veya bahar dalına konmuş bülbül tasvirleri *gül ü bülbül* üslubu olarak adlandırılmıştır.[458] Kaçar döneminde bu üslupta hazırlanmış olan, cilt kapları başta olmak üzere, çok sayıda lake eser[459] ve mürekkep resmi bulunmaktadır.[460]

[458] Bu üslupla ilgili detaylı bilgi için bkz.; Layla S. DIBA (2001), **a.g.m.,** s. 52-57.
[459] Kaçar döneminin öne çıkan lake eserleri için bkz.; B. W. ROBINSON (1989), **a.g.m.,** s.131-146.
[460] Bu döneme ait mürekkep ve suluboyayla yapılan çiçek tasvirleri için bkz.; **Islamic Art from the Edwin Binney 3rd**, Smithsonian Publication: Washington D.C., 1966, res.58; Brooklyn Museum of

Resim 4.48: Bahar dalına konmuş bülbül, Albüm, İÜK, F.1424, y.11a

Art, 1993.58 Katalog bilgisi ve görseli için bkz:
https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/149033/Rose Erişim tarihi: 30/07/2018

Katalog no. : 89 (Resim 4.49)

Yaprak no. : 11b

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki hat çalışmasını çevreleyen üç dar pervazdan en içteki pervaz siyah zemine altın helezoni yapraklarla; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisiyle; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple iki yanı sivri iki yanı dairevi motif sıralarıyla bezelidir. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renk cedvellidir. Koyu yeşil zemine sahip enli pervazda ise alt ve üst kenarlarda altınla, ortada büyük bunun iki yanında birer küçük olmak üzere üçer kartuş yer almaktadır. Bu kartuşların zemini kafes örgü bezemelidir. Kartuşların dışında kalan kısım ise içe kıvrımlı yaprak motifleriyle süslüdür.

Yaprakta yer alan eser : Siyah Meşk (Karalama)

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 23,3 x 17,2 cm

Tanımı : Mailen yazılmış nesta'lik meşk *beynessütur* düzende bezelidir. Satır araları altın zemine mavi, pembe küçük hatayiler ve kırmızı, yeşil, sarı, mavi küçük çiçeklerle süslenmiştir.

Değerlendirme: Meşk çalışmasında herhangi bir imza veya tarih kaydı görülmemektedir. Bununla beraber, dendanların arasında görülen mat altın zemine küçük çiçekli bezeme, üslup açısından Kaçar tezhibiyle yakınlık göstermektedir (4.50).[461] İran'da 16. yüzyıl sonundan itibaren bir sanat ürünü olarak hazırlanan meşkler, 19. yüzyılda Kaçar döneminde çok rağbet görmüş, özellikle ünlü Safevi hattat Mir İmad' a (ö.1615) ait meşkler sıklıkla dönemin murakkalarında yer almıştır.[462] Nesta'lik ustası bu ünlü hattatın ekolü sözü edilen dönemde Kaçar Şahı Fetih Ali Şah (sal.1789-1834) başta olmak üzere birçok meşhur Kaçar hattatı

[461] Bu bezeme kompozisyonun çok yakın bir benzeri Mir İmad'a ait bir meşk çalışmasında görülmektedir. Bu çalışma 19. yüzyılda İran'da tezhiplenmiştir.Bkz.: Maryam EKHTIAR (2006), **a.g.m.,** s.109.

[462] St. Petersburg Murakkası olarak bilinen, Babürlü, Hint ve Safevi minyatürleri içeren albümde Mir İmad'ın çok sayıda hat ve meşk çalışması bulunmaktadır. Ayrıca yine 19. yüzyılda İran'da düzenlenen bir diğer murakkada da (Walters Art Museum, W.668) Mir İmad'a ait meşkler yer almaktadır. Albümün dijital yayını için bkz.: http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html Erişim tarihi: 01/08/2018

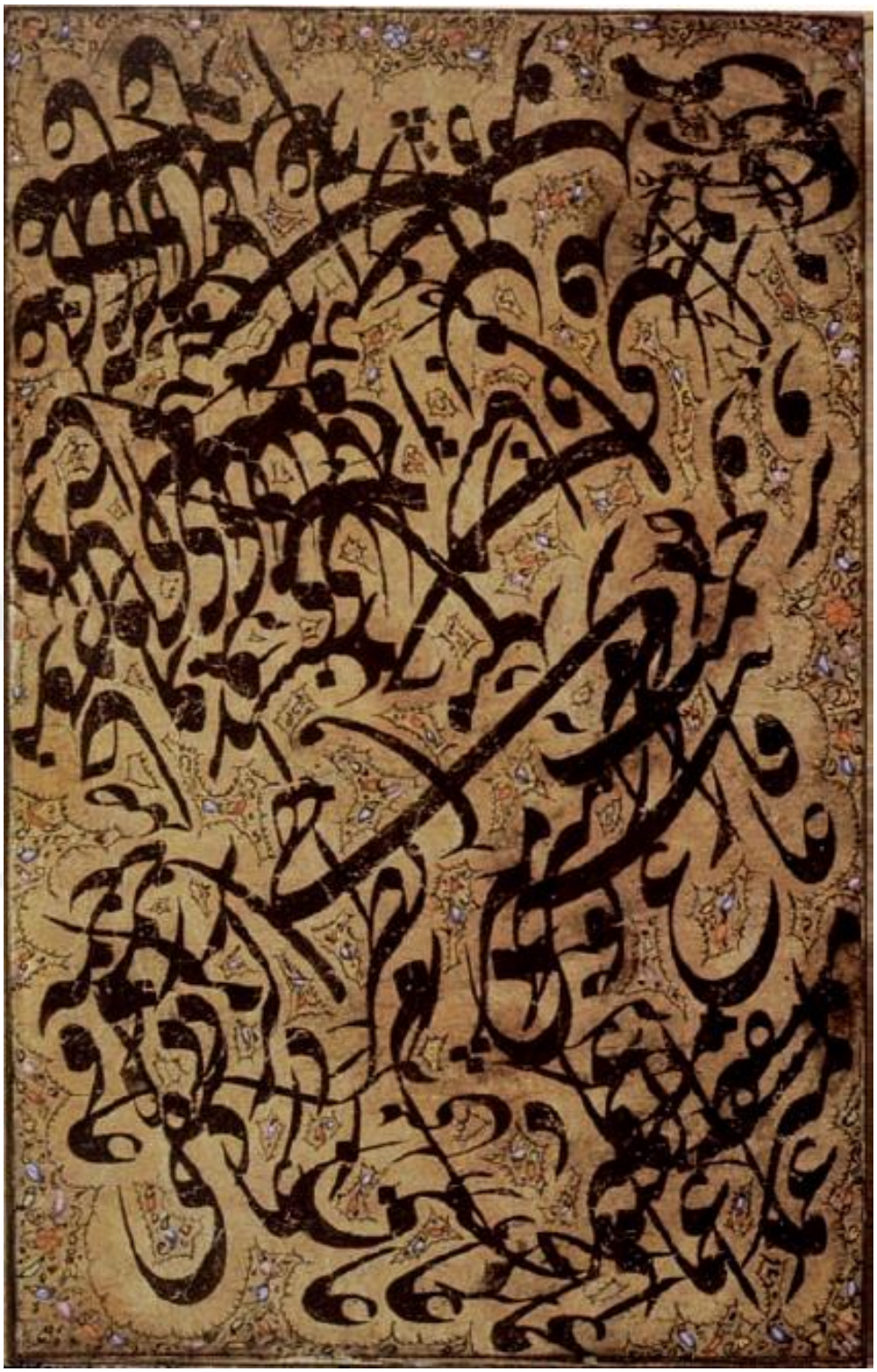
tarafından takip edilmiştir.[463] Herhangi bir kayıt içermeyen bu meşkin, *St. Petersburg Albümü*ndeki örnekler gibi, 17. yüzyılda, Mir İmad tarafından hazırlandığı düşünülmekte olup; tezhip çalışması bu murakkaya yerleştirilirken yapılmış olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.49: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.11b

[463] Maryam EKHTIAR (2006), **a.g.m.**, s.116-121.

Resim 4.50: Mir İmad'a ait siyah meşk, Hacı Atiki koleksiyonu, Tahran (Maryam EKHTIAR (2006), **a.g.m.,** s.109)

Katalog no. : 90 (Resim 4.51)

Yaprak no. : 12a

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki meşki çevreleyen üç dar pervazdan en içtekinde siyah zemine altınla helezoni dallar ve çiçekler; bunun üzerindekinde canlı yeşil zemine birbirini kesen altın helezoni dallar; en dıştaki pervazda ise pembe zemine yine altınla helezoni dallar görülmektedir. Bu pervazların araları altın ve siyah renklerde cedvellerle çevrilidir. Koyu yeşil zemine sahip enli pervazın halkar bezemesi iri hatayiler, kıvrım yapraklar ve çiçeklerden ibarettir.

Yaprakta yer alan eser : Siyah Meşk (Karalama)

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 23,5 x 14,8 cm

Tanımı : Nesta'lik hatla mailen yazılmış olan harf ve kelimelerden oluşan karalamanın zemini altınla kıvrım dallarda hatayiler, yapraklar ve çiçeklerle süslüdür. Sayfanın alt ve üst kısmında kelimeler farklı yönlerde yazılmış olup üst kısımda harfler üst üste gelmiştir.

Değerlendirme: Meşk çalışması belirgin bir imza ve tarih içermemekle beraber, sayfanın ortasında yazılı olan *el-hasanî* ifadesi bu çalışmanın Mir İmad'a ait diğer bir siyah meşk olabileceğini düşündürmektedir. Mir İmad'a ait meşklerin 19. yüzyıl Kaçar albümlerine sıklıkla yerleştirildiği bilinmektedir.[464] Bu örneğin de karşı yapraktaki gibi (y.11b), 17. yüzyılda İmad tarafından hazırlanmış olabileceği düşünülmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[464] Bkz.: Kat. no: 89.

Resim 4.51: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.12a

Katalog no. : 91 (Resim 4.52)

Yaprak no. : 12b

Yaprak kenar bezemeleri : Tasviri çevreleyen üç dar pervazdan en içtekinde siyah zemine altın helezoni yapraklar; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisi ve bunların aralarında üçer nokta; en dıştaki dar pervazda ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple iki yanı sivri iki yanı dairevi bir motif dizisi görülmektedir. Pervaz araları altın, kırmızı, siyah ve beyaz cedvellidir. Enli pervazda ise koyu yeşil zemine altınla boyalı hatayi grubu motiflerle bunları dairevi hareketlerle çevreleyen uzun yapraklar ve küçük çiçekler yer almaktadır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Krizantemler

Tekniği : Mürekkep resmi (suluboya tekniğinde)

Üslubu : Zend

Dönemi : 18. yüzyıl sonu

Ölçüsü : 18,1 x 10,2 cm

İmza/Mühür :Mühür okunamamaktadır.

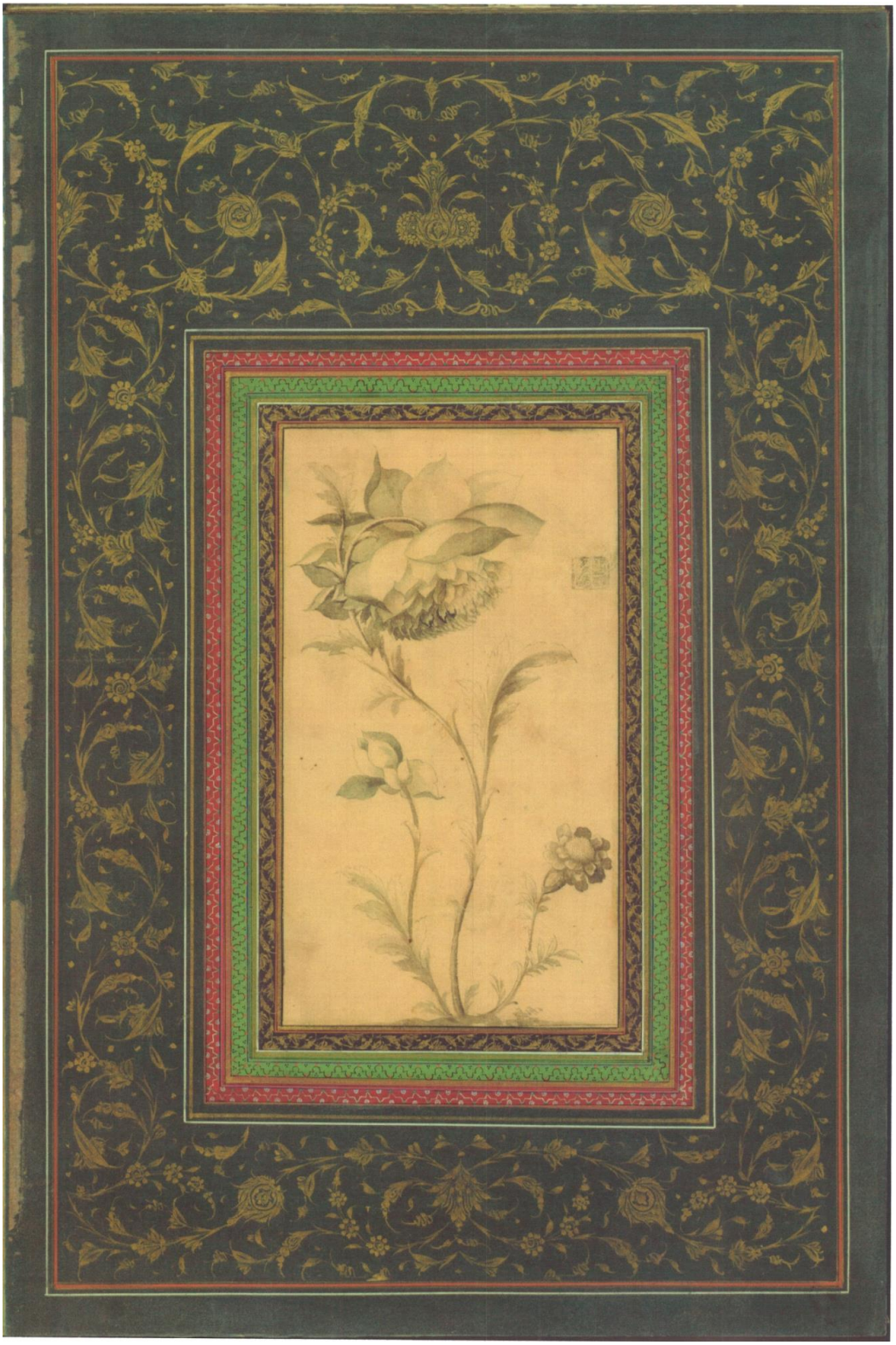
Tanımı :Boyanmamış zemin üzerine gri tonlarında yapılmış olan tasvirde ortada açmış ve boynunu bükmüş olarak iri bir krizantem, bunun solunda tomurcuk halinde bir gül; sağında ise küçük boyutlu bir karanfil motifi bulunmaktadır. Tasvirin sağ üst kısmındaki kare şeklindeki mühür, silik olduğundan dolayı okunamamaktadır.

Değerlendirme: Tasvirin yakın bir benzeri Binney Koleksiyonundaki bir Kaçar albümünde yer alan krizantem tasviridir.[465] Mürekkep ve fırça kullanılarak hazırlanmış bu tasvir Kaçar dönemine tarihlenmektedir. Mürekkebi suyla incelterek farklı tonlarla motifleri gölgelendirme tekniğindeki bu tasvirler 18. yüzyıldan itibaren Zend ve Kaçar dönemlerinde çok ilgi görmüştür. Bu mürekkep resimlerinde özellikle *gül-ü bülbül* teması ile zambak, nergis, lale, gül ve krizantem gibi bahar çiçeklerinin betimlendiği görülmektedir. Tasvirin sağ üst kısmındaki silik şekilde basılmış mühürde h.1185/m.1771-72 tarihi yazılıdır. Dolayısıyla, bu tasvirin Zend Döneminin (1750-1779) sonlarında bir şahsın veya vakfın mülkiyetinde olduğu

[465] **Islamic Art from the Collection of Edwin Binney 3rd**, no:58.

anlaşılmaktadır. İncelenen tasvir de üslup özellikleri itibariyle bu dönemde hazırlanmış bir örnek olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.52: Krizantemler, Albüm, İÜK, F.1424, y.12b

Katalog no. : 92 (Resim 4.53)

Yaprak no. : 13a

Yaprak kenar bezemeleri : Yaprağın kenar tasarımı karşı yaprağın (12b) kenarlarıyla aynı renk ve kompozisyon anlayışındadır. Tasviri üç dar pervaz çevrelemektedir. Bunlardan en içteki siyah zemine altın helezoni yapraklarla; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisi ve bunların aralarında üçer nokta; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple iki yanı sivri iki yanı dairevi bir motif sırasıyla bezelidir. Pervaz araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renkle cedvellidir. Enli pervazın halkar bezemesi koyu yeşil zemine hatayi grubu motifler, bunları dairevi hareketlerle çevreleyen uzun yapraklar ve küçük çiçeklerden ibarettir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Karanfil ve nergisler

Tekniği : Mürekkep resmi (suluboya tekniğinde)

Üslubu : Kaçar

Dönemi : 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başı

Ölçüsü : 18,5 x 11,2 cm

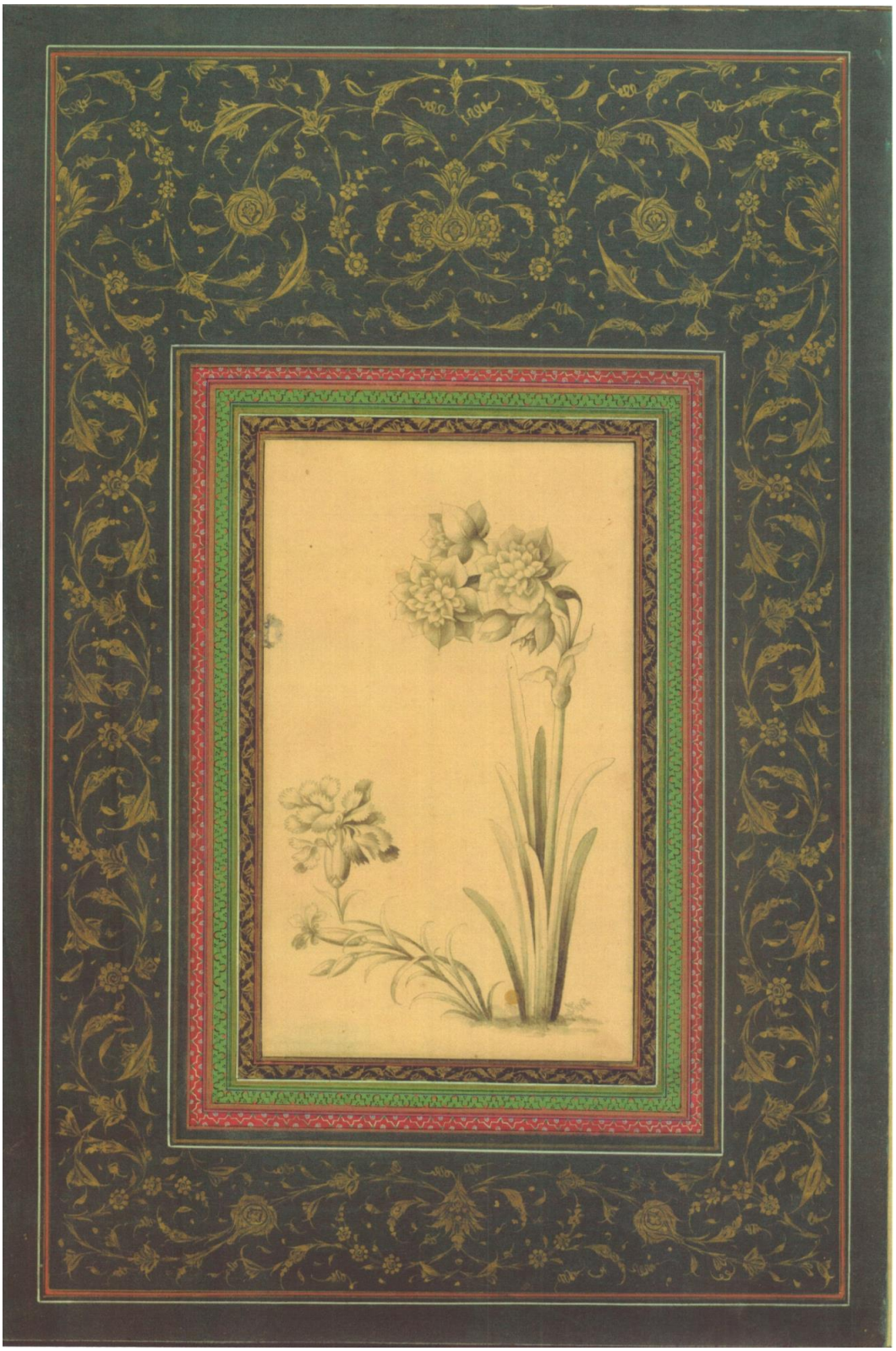
İmza/Mühür : -

Tanımı :Boyanmamış zemine sahip tasvirde gri tonlarında sağda açmış olarak ve tomurcuk halinde nergisler; solda ise daha alçakta kalmış karanfiller betimlenmiştir. Çiçek tasvirleri ve toprak zemin hafif gölgeli bir şekilde verilmiştir. Tasvirde herhangi bir imza ve mühür bulunmamaktadır.

Değerlendirme: Bu teknikteki mürekkep resimleri 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başı Zend ve Kaçar dönemlerinde sıklıkla hazırlanmıştır.[466] Bu tasvirlerde özellikle *gül-ü bülbül* teması işlenmiş olup bunun yanında zambak, nergis, lale, gül ve krizantem gibi bahar çiçekleri de tek yaprak çalışmaları olarak albümlere yerleştirilmek üzere resimlenmiştir. İncelenen örnek de bu dönemde, bir albüm resmi olarak hazırlanmış olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[466] İncelenen albümde bu teknikte hazırlanan dört tasvir bulunmaktadır. Bkz: y.10b-11a, y.12b-13a.

Resim 4.53: Karanfil ve nergisler, Albüm, İÜK, F.1424, y.13a

Katalog no. : 93 (Resim 4.54)

Yaprak no. : 13b

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki meşki çevreleyen iki dar pervazdan; en içteki siyah zemine birbirini kesen helezoni altın dallar, bunun üzerindeki kırmızı zemine beyaz mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisiyle bezelidir. Pervazların araları siyah, beyaz ve altın cedvellidir. Enli pervaz koyu yeşil zemine altınla kıvrım dallar üzerinde beş taç yapraklı çiçekler ve üzüm salkımlarıyla bezelidir.

Yaprakta yer alan eser : Siyah Meşk (Karalama)

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

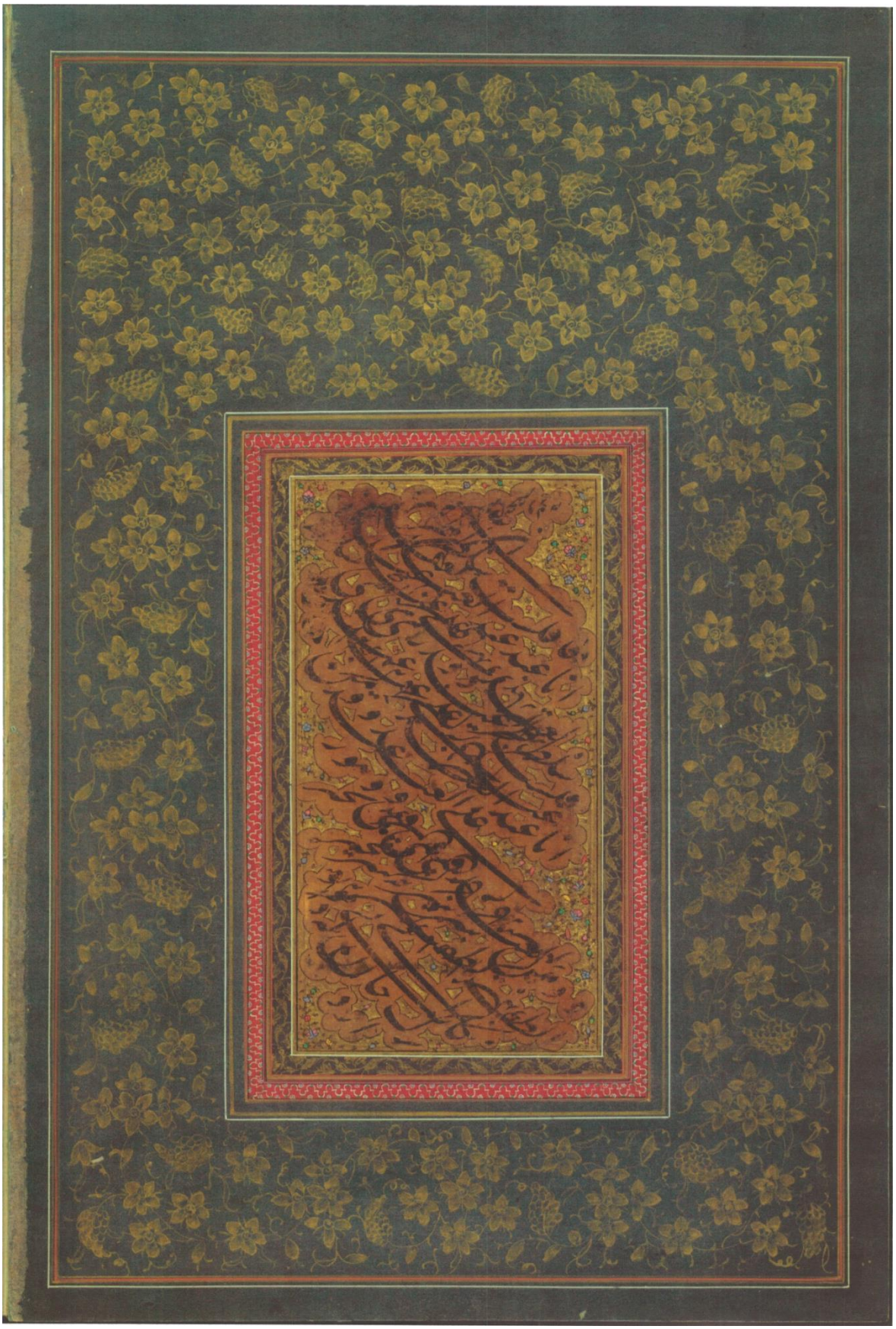
Ölçüsü : 17,4 x 9,2 cm

Tanımı : Karalama mail *nestalik* hatla yazılmış harf ve kelimeler şeklindedir. Yazı alanı *beynessütur* olarak düzenlenmiş olup, satırların dışında kalan kısımlar altın zemine pembe, mavi hatayiler, yeşil, mavi, kırmızı, sarı ve pembe renkler küçük çiçeklerle bezenmiştir.

Değerlendirme: Hattat ve tarih kaydı taşımayan bu meşk örneği, hat düzeni ve tezhip kompozisyonu açısından y.11b'deki meşkle çok yakın benzerlik içindedir. Altın zemine küçük renkli çiçekli bu tezhip üslubu, Kaçar döneminde hazırlanan özellikle kıt'a ve meşk çalışmalarında sıklıkla görülmektedir. Bu dönemin ünlü hattatı Asadullah Şirazi'ye ait h.1258/m.1842-43 tarihli bir meşkte[467] sayfanın çok az bir kısmını kaplayan tezhip kompozisyonu bu küçük çiçek üslubunda verilmiştir. Kaçar döneminde, 17. yüzyılın ünlü Safevi hattatı Mir İmad'a ait meşklerin tezhiplenerek dönemin albümlerinde kullanıldığı bilinmektedir. Kaçar tezhip üslubundaki bu sayfa da, muhtemelen Mir İmad veya onun ekolünü izleyen bir hattata ait bir önek olup, albüme eklenirken tezhiplenmiş olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[467] Metropolitan Museum of Art, 2016.536. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/716307 Erişim tarihi: 03/08/2018

Resim 4.54: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.13b

Katalog no. : 94 (Resim 4.55)

Yaprak no. : 14a

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki meşki çevreleyen üç dar pervazdan; en içteki siyah zemine helezoni altın dallarla, bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif sırasıyla; en dıştaki pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple üçgenimsi motif dizisiyle bezenmiştir. Pervazların araları siyah, beyaz, kırmızı ve altın cedvellidir. Enli dış pervaz koyu yeşil zemine altınla kıvrım dallar üzerinde beş taç yapraklı çiçekler ve üzüm salkımlarıyla bezelidir.

Yaprakta yer alan eser : Siyah Meşk (Karalama)

Hattatı : İmzasız

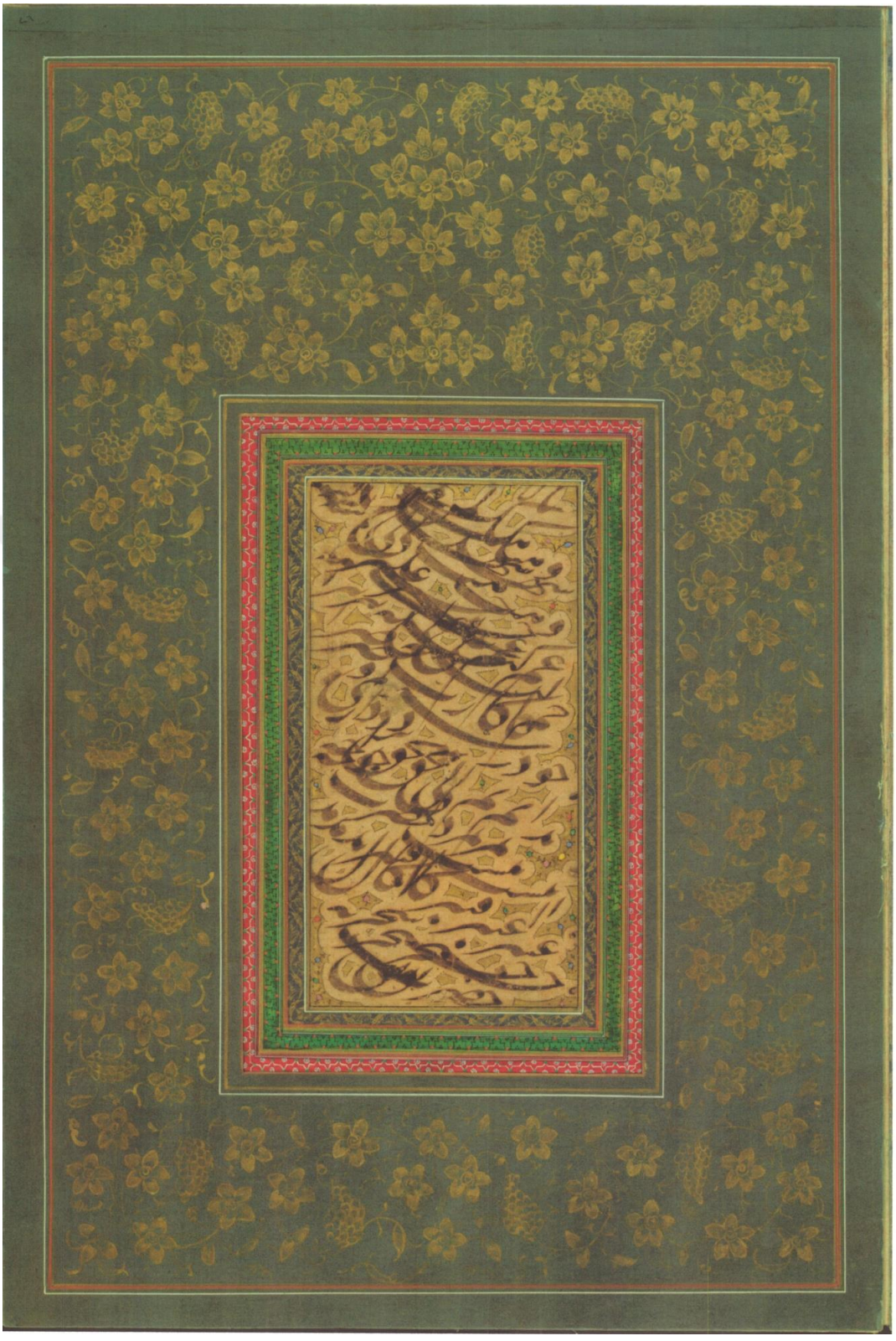
Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 16 x 8,1 cm

Tanımı : Karalama, mail nestalik hatla yazılmış harf ve kelimelerden oluşmaktadır. Harflerin etrafı dendanlı olup bu kısımların dışındaki alan altın üzerine mavi, pembe, yeşil, kırmızı ve sarı renklerde tomurcuk çiçeklerle bezenmiştir.

Değerlendirme: Bir diğer mail nesta'lik meşk çalışması olan bu sayfada yine bir hattat ve tarih kaydı bulunmamaktadır. Hat düzeni ve tezhip kompozisyonu açısından karşı yapraktaki meşkle (y.13b) yakınlık göstermektedir. Bu sayfada tezhip tasarımı daha basit ve sade anlayıştadır. Bu sayfa da Mir İmad ekolüne ait bir örnek olup; albüme eklenirken tezhiplenmiş olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.55: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.14a

Katalog no. : 95 (Resim 4.56)

Yaprak no. : 14b

Yaprak kenar bezemeleri : Minyatürü çevreleyen üç dar pervazdan en içteki siyah zemine altın helezoni dallar; bunu üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple üçgenimsi motif dizisi; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple palmet benzeri motiflerle bezelidir. Bu pervazların araları siyah, beyaz, altın ve mavi renkte cedvellidir. Koyu yeşil zeminli enli pervaz, tasvirin büyük boyutlu olmasından dolayı, diğer sayfalara göre daha dar bırakılmıştır. Sayfa kenarının alt ve üst kısımlarında birer dikdörtgen bölme yer almaktadır. Bunardan üsttekinde ortada altın helezoni dallar, bu dalların etrafında "U" şeklinde tığ motifleri; alttakinde ise içeriden yine aynı şekilde tığ motifi dolaşmaktadır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Sultanın şehzadesine sorguç uzatması

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 18. yüzyıl başı

Ölçüsü : 27,4 x 20,1 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Bir terasta oturan iki figürü betimleyen tasvirde figürlerden solda bulunan iskemle benzeri bir tahtta oturmuş olarak, karşısındaki figür ise alçak bir taburede dizleri üzerine çökmüş şekilde betimlenmiştir. Kıyafetlerinden ve mücevherlerinden dolayı bir sultan olduğu anlaşılan soldaki yaşlıca figür elindeki sorgucu karşısındaki figüre uzatmaktadır. Bu figür koyu pembe *came*li, altın işlemeli *patka*lı, *came*siyle aynı desende *destar*lı, turuncu pabuçlu ve haleli olarak tasvir edilmiştir. Karşısında oturan figür ise ona doğru elini uzatmış olarak, altın işlemeli *came*si, turuncu çizgili *patka*sı, koyu pembe işlemeli *destar*ı, inci ve değerli mücevherler dizili uzun kolyesi, sorgucu ve başının etrafında bir haleyle betimlenmiştir. Bu iki figür etrafı korkulukla çevrili bir bölümde, mavi bordürlü siyah zemine madalyon motifli bir halının üzerinde durmaktadır. Kompozisyonun gerisinde içinde sallar ve benzeri deniz araçları bulunan bir nehir ve bu nehrin gerisinde de yeşil tepeliklerle beyaz ve mat pembe renkte çeşitli yapılar görülmektedir. Gökyüzü ise sarı, turuncu, mavi ve mor rengin birbirine karıştırılmasıyla verilmiştir.

Değerlendirme: Minyatürün üslup olarak yakın bir benzeri *Bahadır Şah'ın torununa sorguç uzatması konulu* 1710 tarihli Babürlü minyatürüdür (4.57).[468] İncelenen tasvir ve bu karşılaştırma örneğindeki sorguç uzatma teması, güç sembolü olan sorgucun babadan oğula verilerek saltanatın aktarılmasına işaret etmektedir. Dolayısıyla tasvirde şehzadesine sorguç uzatan sultan, bu şehzadeyi kendisinden sonra tahta geçecek sultan olarak belirlemektedir.[469] Bu iki tasvirde, profilden verilmiş figür tiplerinin sert, mesafeli duruşu; kıyafetlerinin benzer renk, motif ve tarzda verilişi; konunun geçtiği teras mekanı, gökyüzündeki bulutların çizgili ve dumansı formlarda verilişi gibi ortak özellikler görülmektedir. Kavisli kaşlarla sert ifadeye kavuşturulan bu figür tipleri 17. yüzyıl sonu -18. yüzyıl başı Babürlü minyatürlerinde görülmeye başlamıştır.[470] Tasvirin fonundaki üzerindeki kayıklar bulunan bir nehir ve bunun gerisindeki yeşil tepelikler üzerinde çeşitli yapılarla betimlenen manzara tasviri y.7a'daki tasvirin fonuyla benzer anlayıştadır. Kompozisyonun büyük bir kısmını kaplayarak dikkati sahnenin gerisine çeken manzara tasvirleri yine 18. yüzyıl Babürlü minyatürlerinin üslup özellikleri arasındadır.[471] Tüm bu benzerlikler dolayısıyla, bir sultan ve şehzadesini betimleyen bu teras portresi 18. yüzyıl başı Babürlü ekolüne atfedilmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

---

[468] The San Diego Musuem of Art, Edwin Binney 3rd Collection, 1990.368. Katalog bilgisi ve görseli için bkz:. http://collection.sdmart.org/Obj5502?sid=95&x=93453 Erişim tarihi: 05/08/2018

[469] Bu konunun resimlendiği 17. yüzyıl ortalarına ait iki Babürlü minyatürü için bkz: Cihangir'in Şehzade Hürrem'e sorguç sunması, *Padişahname*, Royal Library, Windsor Castle, y.195a. Bkz: Milo Cleveland BEACH-Ebba KOCH, **King of the World, The Padshahnama: An Imperial Mughal Manuscript from the Royal Library, Windsor Castle**, Azimuth Editions-Sackler Gallery:London, 1997, no:39, s.201-203; Ekber'in Cihangir'e sorguç uzatması, *Geç Şah Cihan Albümü*, Baron Maurice de Rothschild Collection. Bkz: Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.,** no:129a, s.311.

[470] **Princes and Painters in Mughal Delhi 1707-1857**, "Seat of the Kingdom", Ed. W. Dalrymple and Y. Sharma, Asia Society: New York, 2012) Kitabın dijital yayını için bkz.: http://sites.asiasociety.org/princesandpainters/seat-of-the-kingdom/

[471] J. LOSTY, "Indian Painting 1730-1825", **Masters of Indian Painting, 1650-1900**, C.2, Ed. Milo C. Beach- Eberhard Fischer- B.N. Goswamy, Artibus Asiae Publishers: Zurich, 2011, s.580.

Resim 4.56: Sultanın şehzadesine sorguç uzatması, Albüm, İÜK, F.1424, y.14b

Resim 4.57: Bahadır Şah'ın torununa sorguç uzatması, 1710 civarı, Edwin Binney 3rd Koleksiyonu, San Diego Museum of Art, 1990.368.

Katalog no. : 96 (Resim 4.58)

Yaprak no. : 15a

Yaprak kenar bezemeleri : Minyatürü çevreleyen üç dar pervaz bulunmaktadır. Bunlardan en içteki siyah zemine altın helezoni dallarla; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple üçgenimsi motif dizisiyle; en dıştaki ise kırmızı zemine beyaz palmet benzeri motiflerle bezenmiştir. Bu pervazların araları siyah, beyaz, altın ve mavi renkte cedvellidir. Pervazları çevreleyen koyu yeşil zeminli enli pervazda alt ve üst kısımda dikdörtgen bölmeler yer almaktadır. Üst kısımdaki kırmızı cedvelli bölmede irili ufaklı hatayiler ve yapraklar bulunmaktadır. Bu bölmenin etrafı ile bunu çevreleyen diğer dikdörtgen bölmenin etrafını ince tığ motifleri dolaşmaktadır. Minyatürün alt kısmında kalan daha küçük dikdörtgen bölmede ise helezoni yapraklar görülmekte olup bu yaprakların etrafı da yine ince tığ motifleriyle çevrelenmektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Terasta oturan sultan ve hizmetkârları

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 18. yüzyılın ilk yarısı

Ölçüsü : 20,3 x 19,2 cm

İmza/Mühür : -

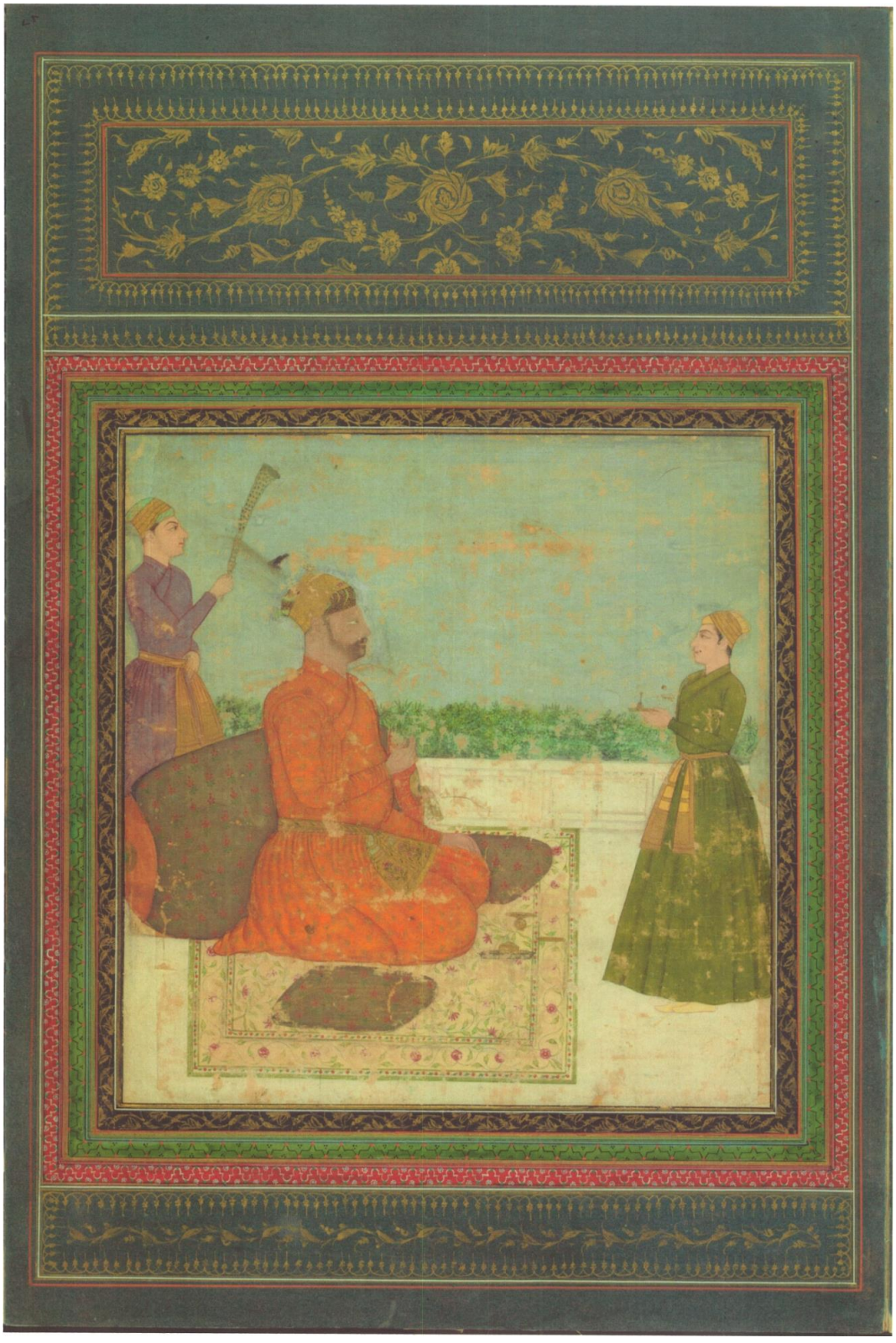
Tanımı : Bir terastaki figürlerin betimlendiği bu tasvirde; ortada bir halının üzerinde dizleri üstünde oturmuş, diğer iki figüre göre daha büyük boyutta bir figür yer almaktadır. Sakallı olan bu figür turuncu üzerine altın motifli *came*si, altın işlemeli *patka*sı, yeşil ve altın renklerde, mücevherli *destar*ı ve sorgucuyla betimlenmiştir. Profilden verilmiş olup kahverengi zemine pembe çiçek motifli büyük bir yastığa yaslanmakta ve elini bir nesne tutar şekilde kaldırmış olarak görülmektedir. Figürün iki yanında büyük yastıkla aynı desendeki iki küçük yastık, önünde ise kapağı açılmış bir tabak bulunmaktadır. Üzerinde durduğu halı ise krem rengi zemine yeşil sarmal dallar üzerinde pembe çiçek motiflidir. Bu figürün karşısında ayakta duran, elindeki buhurdana benzeyen nesneyi kendisine sunan genç, sakalsız bir figür yer almaktadır. Yeşil uzun *came*si, sarı tonlarındaki *patka* ve *destar*ıyla oldukça sade kıyafetlerle betimlendiği görülmektedir. Ortadaki figürün gerisinde duran mor *came*li, sarı *patka* ve sarı, yeşil renklerdeki *destar*lı figür ise elinde devekuşu tüyünden bir *morçal* tutmaktadır.

Kompozisyonun gerisinde beyaz mermer korkuluklar, yeşil bitki öbekleri ve açık yeşil bir fon yer almaktadır.

Değerlendirme: Tasvirdeki ana figürün sorguçlu destarı ve hizmetkarları bu kişinin bir sultan olduğuna işaret etmektedir. Sultan figür tipi olarak, düzgün kesimli sakalı, küt, belirgin burnuyla, Babürlü Şahı Muhammed Şah'ın (sal.1719-1748) karakteristik portresiyle benzerlik göstermektedir.[472] Muhammed Şah dönemindeki portrelerde teras sahneleri, atlı sultan, *caroka* penceresinde sultan, tahtta oturan sultan ve şehzadeleri gibi geleneksel Babürlü konuları sürdürülse de, sultanın günlük hayatından konularından da sıklıkla betimlendiği görülmektedir.[473] Ayrıca, minyatürdeki teras korkuluklarının hemen gerisindeki düzenli ve muntazam şekilde kesilmiş olarak sıralanan ve sadece üst kısımları görünen ağaç sıraları Muhammed Şah döneminin ünlü musavviri Govardan'ın tasvirlerinin bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır.[474] 18. yüzyıl Babürlü üslup özellikleri gösteren bu minyatür de, muhtemelen Muhammed Şah döneminde aktif olan bir musavvir tarafından hazırlanmış olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[472] Malini ROY (2012), **a.g.m.**, s.18. Ayrıca Muhammed Şah'ın bu albümde yer alan diğer bir portresi için bkz.: Kat. no.:76.
[473] Muhammed Şah'ı terasta hizmetkarlarıyla betimleyen diğer iki tasvir için bkz.: Malini ROY (2012), **a.g.m.**, s.18; T. FALK- M. ARCHER (1981), **a.g.k.,** no.163. Muhammed Şah dönemi minyatür konuları ve sanatçıları için ayrıca bkz.: J. LOSTY (2011), **a.g.m.,** s.579-594.
[474] J. LOSTY, **Indian Painting 1650-1900**, Oliver Forge and Brendan Lynch: London, 2010, s.14.

Resim 4.58: Terasta oturan sultan ve hizmetkârları, Albüm, İÜK, F.1424, y.15a

Katalog no. : 97 (Resim 4.59)

Yaprak no. : 15b

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki meşki en içte, alt ve üst kısımda olmak üzere, koyu yeşil zemine altın helezoni yaprak ve hatayi motifi bezemeli iki ince dikdörtgen bölme; bunların üzerinde de pembe zemine altın helezoni yaprak motifli bir dar pervaz çevrelemektedir. Bu pervazın etrafını ve sayfa kenarını çerçeveleyen cedvelin iç kısmını birer "U" şeklinde tığ motifi sırası dolaşmaktadır.

Yaprakta yer alan eser : Siyah Meşk (Karalama)

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

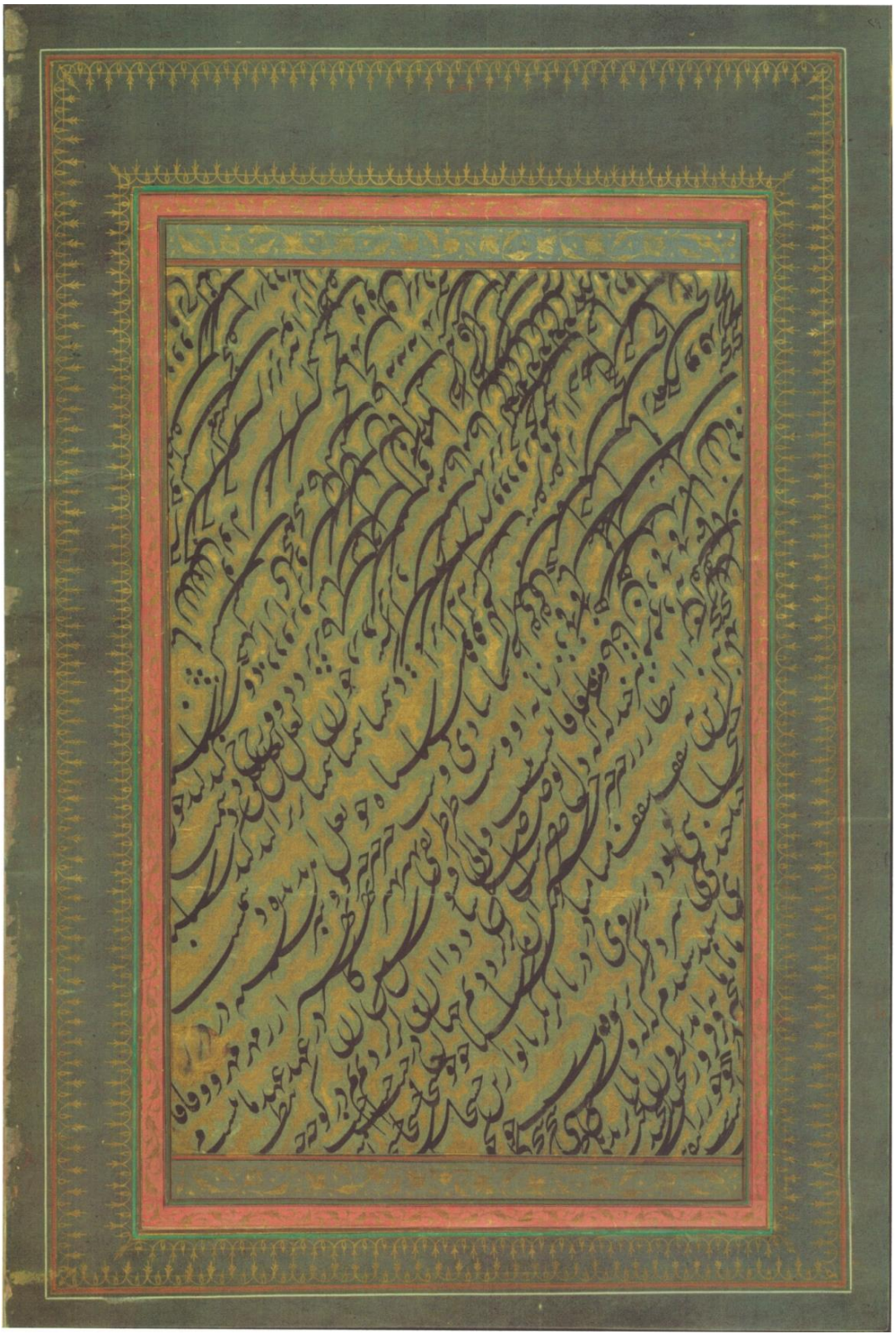
Ölçüsü : 26,8 x 17,4 cm

Tanımı : Mail nesta'lik meşk yeşil renkte kağıt üzerine hazırlanmış olup *beynessütur* düzendedir. Satır araları sadece altınla boyanmıştır.

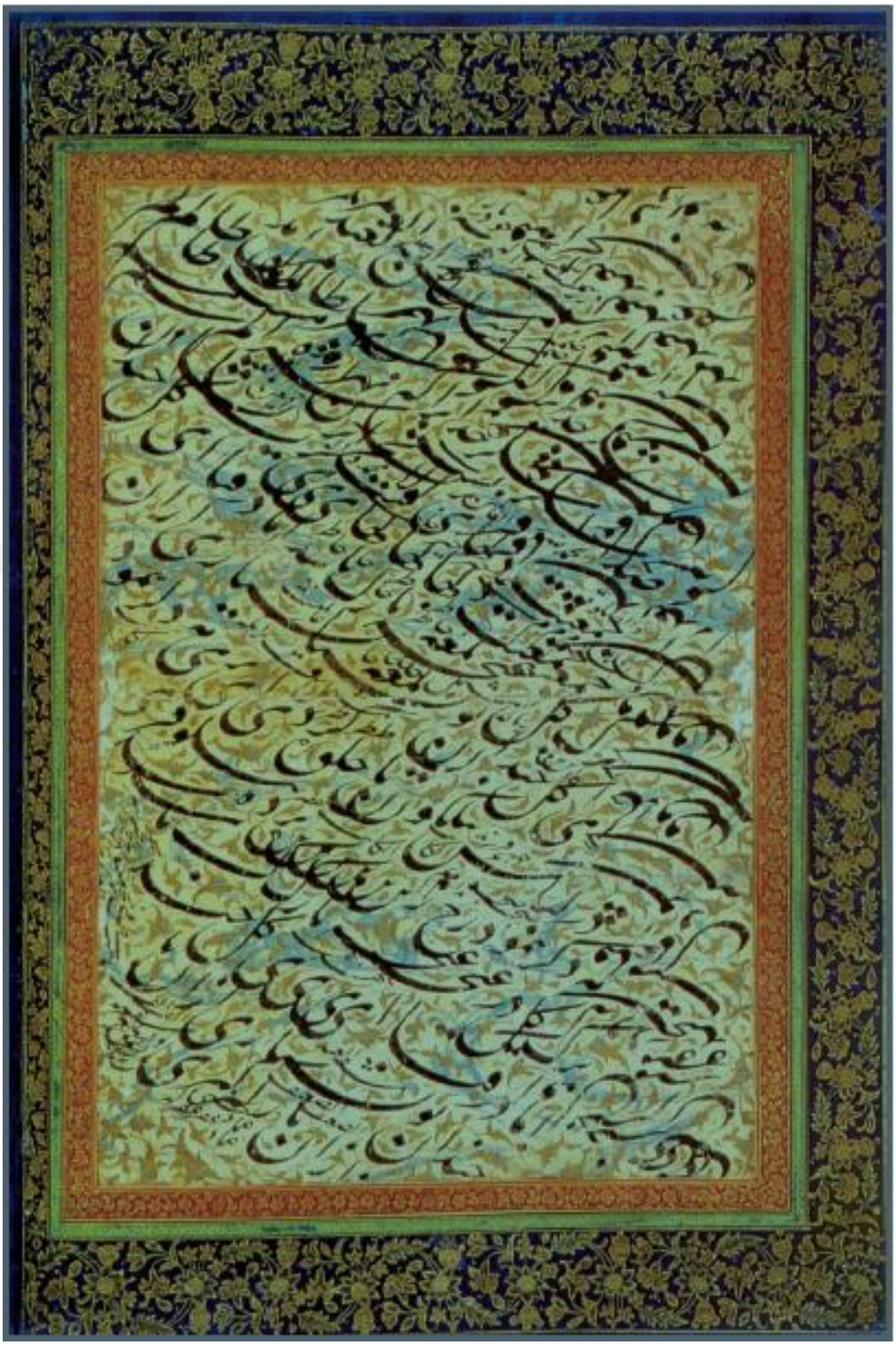
Değerlendirme: İmzasız meşk çalışması albümdeki diğer meşk örnekleri gibi Mir İmad ekolü özellikleri göstermektedir (Resim 4.60).[475] Bu örnek de bu hattat veya onun ekolünü izleyen bir hattata ait bir meşk çalışması olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[475] Bu meşk çalışmasının bir benzeri *St. Petersburg Albümü*nde yer alan Mir İmad imzalı 17. yüzyıla ait bir örnektir. Bkz.: O. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.**, s.87.

Resim 4.59: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.15b

Resim 4.60: Mir İmad'a ait meşk, *St. Petersburg Albümü*,, St. Petersburg Institute of Oriental Studies, E14, 97b

Katalog no. : 98 (Resim 4.61)

Yaprak no. : 16a

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki meşki iç kısımda pembe zemine altın helezoni yaprak motifli bir dar pervaz çevrelemektedir. Koyu yeşil zeminli sayfa kenarı ise, karşı sayfada (y.15b) olduğu gibi, birer sıra karşılıklı "U" şeklinde tığ motifleriyle bezelidir. Pervaz araları kırmızı, beyaz ve yeşil renkte cedvellidir.

Yaprakta yer alan eser : Siyah Meşk (Karalama)

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 29 x 17 cm

Tanımı : Sayfaya alt alta iki meşk yerleştirilmiş olup bunların arasına yatay olarak, dallarına kuşlar konmuş pembe bahar çiçekli bir ağaç eklenmiştir. Meşkler mail nesta'lik hatla samani renkte kağıt üzerine hazırlanmış olup zemin altın renkte basit yaprak motifleriyle bezelidir. Bu meşklerin üst kısmında iki satırlık, *beynessütur* düzende bir ifade yazmaktadır. Bu satırlar; *Müfredat-ı nesih-talik ali tarik vası el-asıl Hace Mir Ali et-Tebrizi aleyhu'r-rahmeti ve'l-mağfereti ve'r-rıdvan* (Nesih-talik'in müfredatı, bu hattın kurucusu olan Hace Mir Ali et-Tebrizi üslubuyla – Allah'ın rahmeti, mağfireti ve rızası üzerine olsun) şeklinde okunmaktadır. Bu iki satırlık bölümün iki yanında yeşil cedvelle çerçevelenmiş bölümlerde ortaları canlı pembe ve mavi renk boyalı irili ufaklı altın hatayiler bulunmaktadır. Benzer bir tasarım sayfanın alt kısmında da görülmektedir. Bu kısımda yine yeşil cedvelle çerçevelenmiş bölümlerde yan yana ikişer satır olmak üzere, dört dizeden oluşan bir şiir ve bu dizelerin iki yanında, üst kısımdaki tasarıma benzer şekilde, ortaları pembe ve mavi renkte altın hatayiler yer almaktadır. Bu dizeler ise şu şekildedir:

"Mihr-i tu nigâr-ı serv kâmet
Ber men rakemist tâ kiyâmet
Bâ det be-gûş-i men melâmet
Vendûh-i fırâk kûh-i Elvend"
(Çim boylu sevgili, senin sevgin
Aklımdadır kıyamete kadar
Rüzgar gibidir kulağıma serzenişler
Ayrılık üzüntüsü Elvend Dağı kadardır)

Değerlendirme: Sayfada hat ve meşk çalışmaları ile tasvir ve tezhipli bölümlerden oluşan bir düzenleme yapılmıştır. Üst kısımdaki iki satırlık ibarede, *Müfredat-ı nesih-talik ali tarik vası el-asıl Hace Mir Ali et-Tebrizi aleyhu'r-rahmeti ve'l-mağfereti ve'r-rıdvan* (Nesih-talik'in müfredatı, bu hattın kurucusu olan Hace Mir Ali et-Tebrizi üslubuyla – Allah'ın rahmeti, mağfireti ve rızası üzerine olsun) yazılıdır. Bu ibareden, alttaki satırların, nesta'lik hattın kaidelerini ortaya koyan İranlı hattat Mir Ali Tebrizî'nin (ö.1446) üslubuyla yazılmış olan bir nest'alik hat müfredatı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, başlık mahiyetindeki bu satırların altına alt alta gelecek şekilde iki meşk yerleştirilmiştir. Bunlar albümdeki diğer meşk örnekleri gibi, 17. yüzyılda, Mir İmad veya onun ekolünü izleyen bir hattat tarafından hazırlanmış olmalıdır. İki meşk arasına yerleştirilen, üzerine natüralist üslupta kuşlar konmuş, bahar dallı ağaç tasviri, 17. yüzyıl başı Babürlü minyatür üslubundadır. Bu uzun ince boyutlu tasvir bir minyatürün içinden alınarak sayfaya eklenmiş olmalıdır. Üst ve alt köşelerdeki renkli hatayiler ise Kaçar tezhip üslubunda olup, albüm yaprağı düzenlenirken yapılmış olabileceği düşünülür.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.61: Siyah meşk (karalama), Albüm, İÜK, F.1424, y.16a

Katalog no. : 99 (Resim 4.62)

Yaprak no. : 16b

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki minyatürü çevreleyen üç dar pervazdan; en içteki siyah zemine helezoni altın dallarla, bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif sırasıyla; en dıştaki pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple yine palmet benzeri motif dizisiyle bezenmiştir. Pervazların araları siyah, beyaz, kırmızı ve altın cedvellidir. Enli pervaz ise koyu yeşil zemine altınla sarmal dallar üzerinde kıvrımlı iri yapraklar ve iri hatayilerle bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Terasta iki hanımın eğlencesi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 18. yüzyıl

Ölçüsü : 14,9 x 12,3 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Bir terastaki iki figürü betimleyen bu tasvirde; sağ taraftaki figür sarı üzerine pembe ve yeşil renkte lale işlemeli *peycame*si, şeffaf *koli*si, beyaz *dupatta*sı, inci, zümrüt ve yakut kolyeleri, küpesi ve altın üzerine pembe renk işlemeli ucu sivrice *destar*ıyla betimlenmiştir. Dizlerini göğsüne doğru çekip oturmuş ve bir elini karşıdaki figüre uzatır şekildedir. Karşısındaki figür ise, pembe eteği, altın üzerine işlemeli *patka*sı, şeffaf *koli*si, başının yarısını açıkta bırakan uzun türbanı, inci kolye ve küpeleriyle betimlenmiştir. Dizleri üstüne oturmuş, elindeki tamburun tellerine dokunur vaziyettedir. Bu iki figür koyu kırmızı zemine iri yonca kartuşlar içinde ve dışında çiçeklerle bezeli ve fıstıki yeşil bordürlü bir halının üzerinde oturmaktadır. Sağdaki figür bu halının üzerine serili sarı bir örtünün üzerinde oturmakta olup önünde çeşitli meyvelerle dolu kaplar ve şişeler bulunmaktadır. Kompozisyonun gerisinde beyaz mermer bir korkuluk, üst kısımları görülen iki servi ağacı, bahar dallı ağaçlar ve en geride de yeşil bir fon oluşturulmuştur.

Değerlendirme: Babürlü döneminde, kadınları günlük hayatlarında betimleyen tasvirlerin 18. yüzyılda arttığı bilinmektedir.[476] Özellikle, hanımları *zenana*da (sarayın veya diğer konutların hanımlara ayrılan bölümü) çeşitli eğlencelerde, mabet ziyaretlerinde ve meşhur Hindu eseri *Ragamala*'dan[477] alınmış sahnelerde gösteren çok sayıda minyatür bulunmaktadır. Kadın figürleri genel olarak idealize edilmiş şekilde verilmiş olup, bir portre özelliği taşımamaktadır.[478] İncelenen minyatürle aynı konudaki, terasta tambur çalan (veya tutan) kadın tasviri[479] bir Babürlü albümünde karşımıza çıkmaktadır (Resim 4.63). 18. yüzyıl Babürlü üslubundaki bu minyatürde *Ragamala* adlı Hindu eserinden alınmış bir konunun betimlendiği belirtilmektedir.[480] *Ragamala* adlı popüler eserde, Hint müziğinin makamları Tanrılarla ilişkilendirilmekte, her bir makam ayrı bir hikayeyle anlatılmaktadır. Eserin minyatürlerinde de bu hikayeler canlandırılmaktadır.[481] İncelenen minyatürde de konu itibariyle bu hikayelerden biri canlandırılmış olmalıdır. Bu tasvire benzer iki örnek 18. yüzyıl Babürlü dönemine tarihlenmektedir.[482] Bu minyatür de konu ve üslup özellikleri itibariyle 18. yüzyıl Babürlü dönemine ait bir örnek olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

---

[476] 17. yüzyıl Babürlü minyatüründe, özellikle Cihangir ve Şah Cihan döneminde, kadın portreleri ve kadın temalı tasvirler nadir görülmektedir. Bu dönemde kadın figürleri Hıristiyan ikonografisinden alınan Hz. Meryem konulu tasvirlerde veya sultanın hizmetkarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz.:E WRIGHT (2008), **a.g.k.**, s.409.

[477] Hint müziğinin makamlarını (melodileri) sembolize eden -Tanrılarla ilgili- hikayeler/mitler.

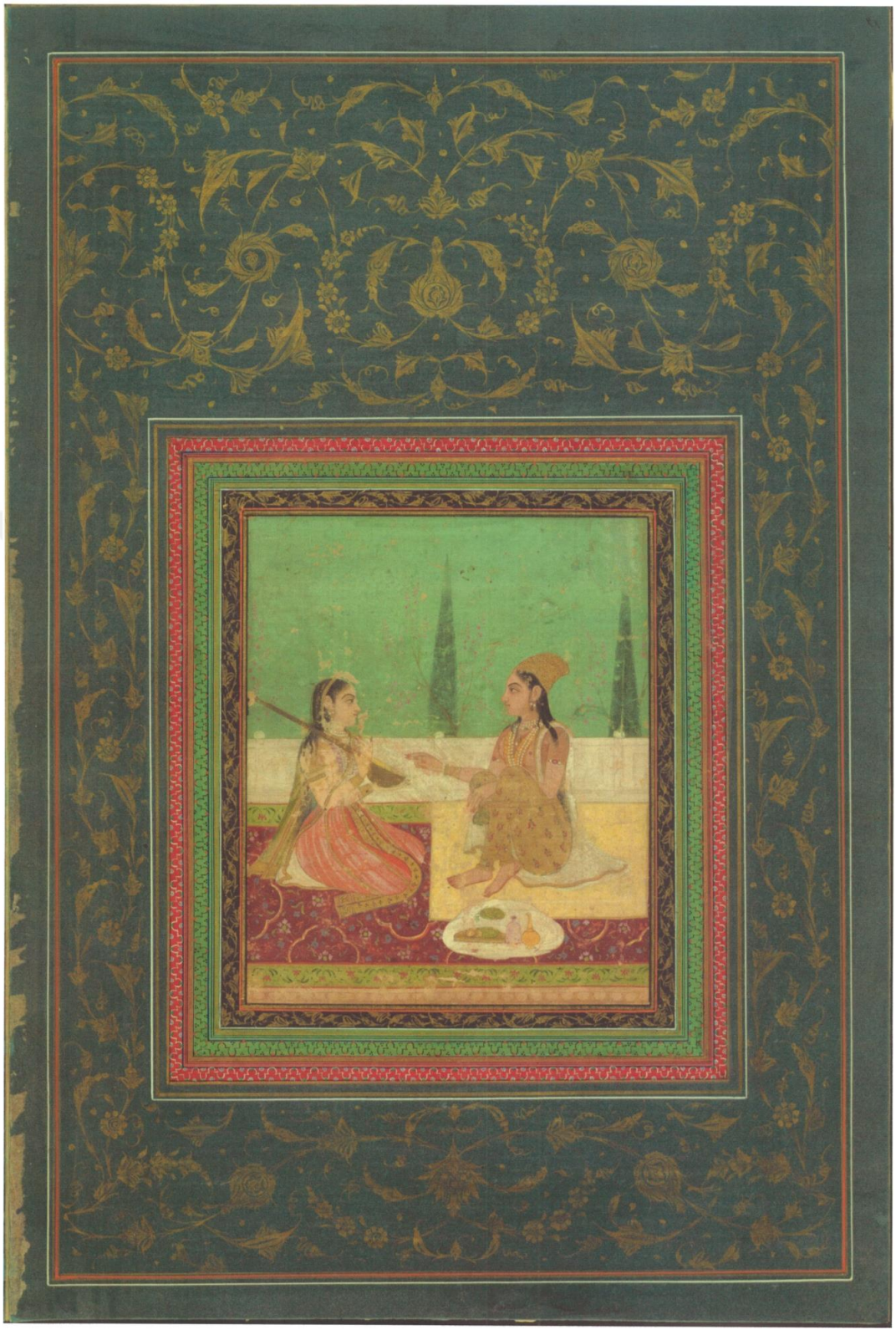
[478] J. LOSTY (2011), **a.g.m.,** s.580.

[479] Oxford Bodlein Library, MS. Ouseley Add. 166, y.12a. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/387a4a55-522f-46fa-98fa-84e726b31e45 Erişim tarihi: 15/08/2018

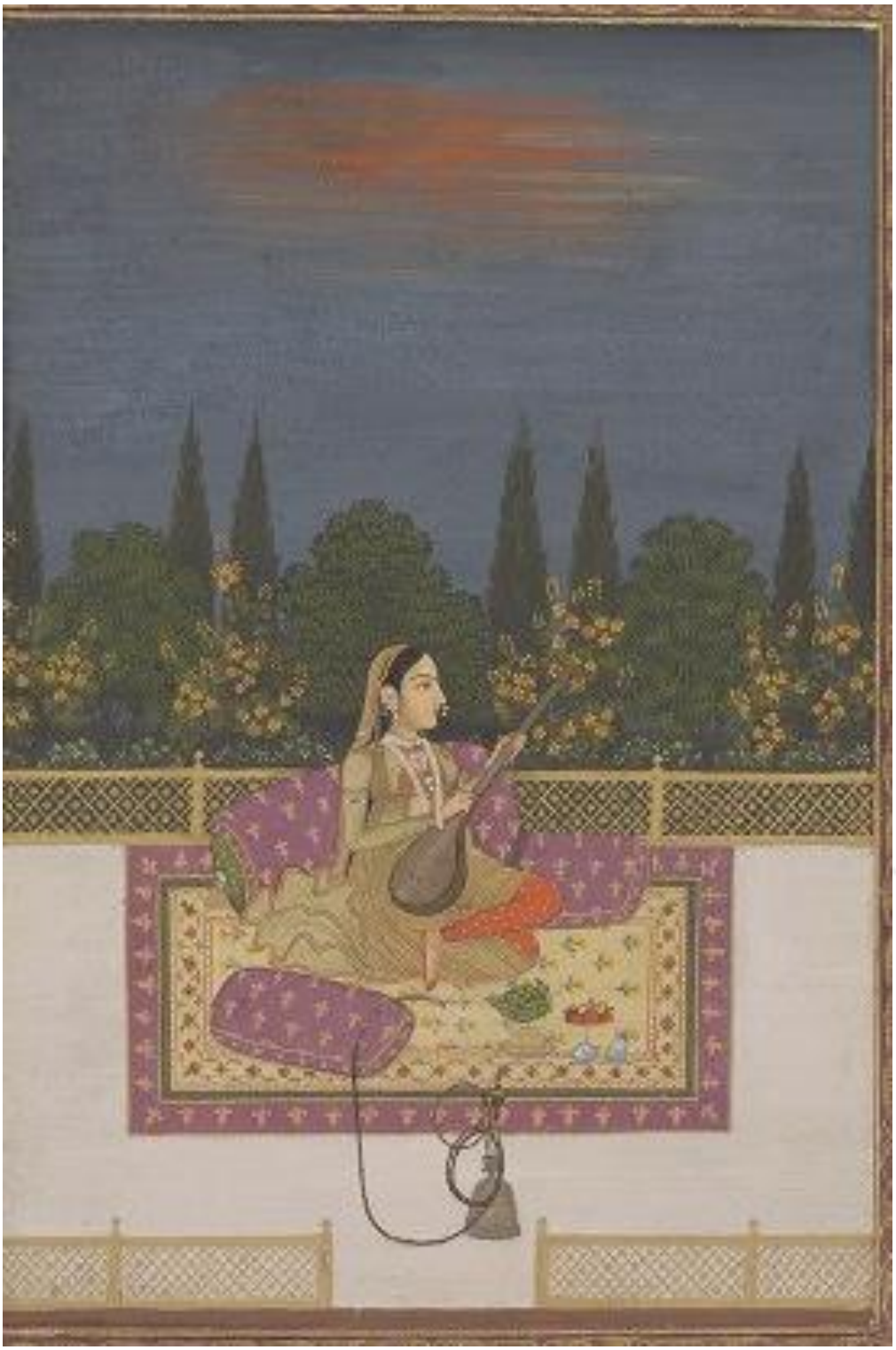
[480] http://bodley30.bodley.ox.ac.uk:8180/luna/servlet/detail/ODLodl~23~23~99801~137425:A-woman-seated-on-a-carpet-on-a-gar?sort=Shelfmark%2CDate Erişim tarihi: 15/08/2018

[481] Herbert J. STOOKE-Karl KHANDAVALA, **The Laud Ragamala Miniatures**, Bruno Cassirer: Oxford, 1953, s.11.

[482] Bu iki örnek için bkz.: British Library, Johnson Album 21, no: 6. Yayını için bkz: T. FALK-M.ARCHER (1981), **a.g.k.,** no.152; Douce Album, Oxford Bodlein Library, MS. Douce Or. a.3, y.23b Katalog bilgisi ve görseli için bkz: http://bodley30.bodley.ox.ac.uk:8180/luna/servlet/detail/ODLodl~23~23~98742~137397:Two-ladies-seated-on-a-sofa-?sort=Shelfmark%2CDate Erişim tarihi: 15/08/2018

Resim 4.62: Terasta iki hanımın eğlencesi, Albüm, İÜK, F.1424, y.16b

Resim 4.63: Terasta tambur çalan kadın, Albüm, Oxford Bodlein Library, MS. Ouseley Add. 166, y.12a

Katalog no. : 100 (Resim 4.64)

Yaprak no. : 17a

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki minyatürü çevreleyen üç dar pervazdan en içteki pervaz siyah zemine altın helezoni yapraklarla; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisiyle; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple iki yanı sivri iki yanı dairevi stilize motif sırasıyla bezelidir. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renk cedvellidir. Koyu yeşil zeminli enli pervazda ise, karşı sayfayla (16b) aynı anlayışta olacak şekilde, altınla sarmal dallar üzerinde kıvrımlı iri yapraklar ve iri hatayilerden oluşan bir bezeme kompozisyonu görülmektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Hindu Tanrı Krişna ve Hizmetkarı

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Racput?

Dönemi : 18. yüzyıl

Ölçüsü : 22,4 x 16,5

İmza/Mühür : -

Tanımı : Bir göl içerisinde yer alan köşkte iki figürü betimleyen bu tasvirde; sağ taraftaki figür turuncu bir *came*, inci takılar, değerli taş kakma ve tepelikli bir taç ve yeşil fonlu haleyle betimlenmiştir. Mavi tenli bu figür değerli taş kakma bir tahtta oturmuş ve karşısındaki figüre yönelmiş olarak, profilden verilmiştir. Sarı renkte, ortası kemerli, etrafı nişli bir köşkün önünde tasvir edilmiştir. Karşısında duran figür ise, koyu tenli, yeşil *came*li, pembe, kırmızı renkte *peycame*li, pembe ve sarı bezemeli *patka*lı ve turuncu, sarı renkte *destar*lı olarak betimlenmiştir. Elindeki nesneyi karşısındaki figüre uzatır şekilde görülmektedir. Figürlerin bulundukları terasın önünde ve fonunda gri renkle verilmiş bir göl, arka planda kırmızı renkte uzunca bir deniz aracı, bunun gerisinde yeşil çayır öbekleri ve çeşitli yapılar, en geride de açık mavi gökyüzü görülmektedir.

Değerlendirme: Bir göl veya nehir kenarında inşa edilen saray-köşk yapılarının Babürlü döneminde ilgi gördüğü, sultan, hanedan mensupları ve devlet adamlarının

bu tipte yapılar yaptırdığı bilinmektedir.[483] Bu tasvirde de olay bir göl içerisine inşa edilen *çahatri*[484] ismi verilen yapının önünde canlandırılmıştır. Hint Sultanlıkları döneminden beri Babürlü ve Racput mimarisinde yer alan bu kubbeli küçük köşkler, çoğunlukla bir sarayın veya türbenin bahçesine güneşten ve yağmurdan korunmak maksadıyla inşa edilmiştir.[485] İncelenen tasvirde de *çahatri*, bir yapının terasında yer almaktadır. Bu yapının altında mavi tenli olarak betimlenen figür Hindu Tanrı Krişna'dır.[486] Teninin rengi ve başındaki tacıyla karakterize olmuş bu figür, özellikle Babürlü merkezinin dışındaki, Hinduzim dinini benimsemiş olan Racput Hint sultanlıklarının resim sanatında sıklıkla tasvir edilmiştir. Bununla beraber Hindistan'da imparatorluk kuran Babürlüler döneminde de, yerleştikleri bölgenin yerel üslubundan etkilenilerek, Hint mitolojisinden alınmış konular Ekber Şah döneminden (s.1556-1605) itibaren resim repertuarında yer almıştır.[487] Dolayısıyla konu olarak bir bölgeye belirgin olarak işaret etmeyen bu minyatür üslup olarak da tartışmalı görülmektedir. Tasvirin, bir tarafta köşk bulunan bir terasta canlandırılması 18. yüzyıl Babürlü minyatür örneklerinin en yaygın kompozisyon formlarından biridir.[488] Tasvir fonundaki üzerinde sandallar bulunan nehir/göl manzarası da yine bu dönemin minyatürlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.[489] Bununla beraber Racput -Pencab hizmetindeki Nainsuk isimli sanatçıya ait, 1750 tarihli benzer konudaki bir örnek, bu mekan ve manzara fonuyla canlandırılmıştır (Resim 4.65).[490] Racput Sultanlığına bağlı Guler şehrinden olan bu sanatçının üslubu Babürlü Muhammed Şah resim üslubundan etkiler taşımaktadır.[491] İncelenen minyatür figür tipleri açısından değerlendirildiğinde ise, dönemin Babürlü figür tipiyle farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu açıdan benzerlik görülen bir karşılaştırma örneği ise bir

---

[483] Nehir kenarında inşa edilen Babürlü yapılarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz: J. P. LOSTY-Ebba KOCH, "The Riverside Mansions and Tombs of Agra: New Evidence from a Panoramic Scroll recently acquired bye the British Library", **Electronic British Library Journal,** 2017.

[484] Hind mimarisinde yer alan şemsiyeye benzer kubbeli küçük köşk yapısı.

[485] Bianca Maria ALFIERI, **Islamic Architecture of the Indian Subcontinent**, Te Neues Publishing: London, 2000, s.296.

[486] Hint mitolojisinde geçen en önemli tanrılardan biri olan Krişna için bkz: John DOWSON, **A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion Geography, History and Literature**,Kegan Paul Trench Trubner: London, 1928, s.160-168.

[487] *Krişna'nın Govardan Dağını Kaldırması* konulu 1590 tarihli Babürlü minyatürü için bkz.: Metropolitan Museum of Art, 28.63.1 (Stuart Cary WELCH (1985) , **a.g.k.**, no.109)

[488] J. LOSTY (2011), **a.g.m.,** s.580.

[489] İncelenen murakkada bu manzara tasvirinde verilmiş iki 18. yüzyıl Babürlü örneği için bkz.: Kat. no: 80, 95.

[490] *Raja Balwant'ın Krişna ve Rada'ya Biat Etmesi*, Metropolitan Museum of Art, 1994.377. Bkz: Steven KOSSAK, **Indian Court Painting 16th-19th Century**, Metropolitan Museum of Art: New York, 1997, s.98, no:58)

[491] Karşılaştırma örneğindeki Babürlü etkileri için bkz: Steven KOSSAK (1997), **a.g.k.,** s.98.

musavvir ve genç bir sultanı terasta betimleyen tasvirdir (4.66).[492] 18. yüzyılda yerel üslupta hazırlandığı (Himachal Pradesh) belirtilen bu tasvirde iki figür, nehir ve tepeliklerle betimlenen bir manzara fonunda, terasta oturmaktadır. Manzara tasviri oldukça basit ve sade şekilde verilmiştir. İncelenen minyatürün, gösterdiği eklektik üslup özellikleri sebebiyle, 18. yüzyıl Babürlü resim ekolünün etkisinde olan bir Racput musavviri tarafından hazırlanmış olabileceği düşünülmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

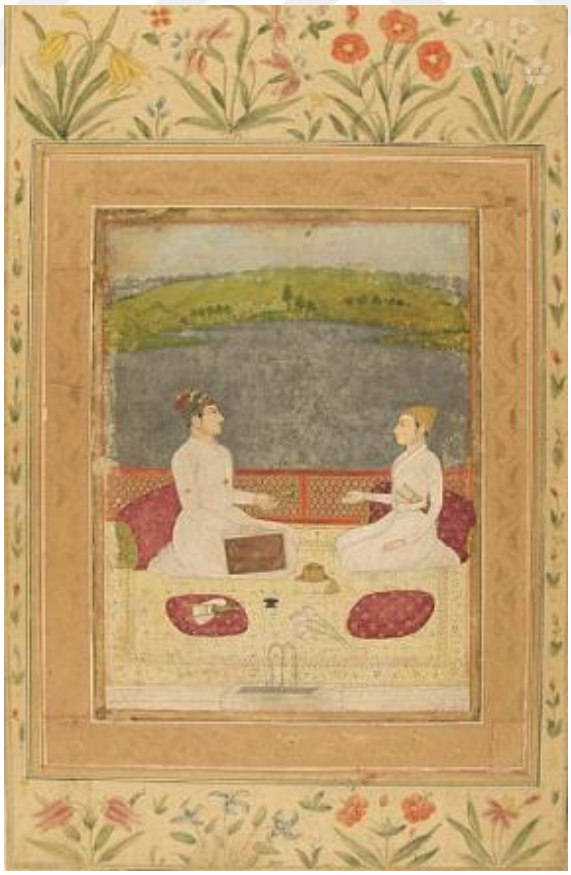
[492] *Musavvir ve hamisinin terasta albümdeki resimlere bakması*, Harvard Art Museum, 1924.92. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.harvardartmuseums.org/collections/object/216782?person=19819) Erişim tarihi: 17/08/2018

Resim 4.64: Hindu Tanrı Krişna ve Hizmetkarı, Albüm, İÜK, F.1424, y.17a

Resim 4.65: Raja Balwant'ın Krişna ve Rada'ya Biat Etmesi, Albüm yaprağı, Metropolitan Museum of Art, 1994.377

Resim 4.66: Musavvir ve ve genç sultanın terasta albümdeki resimlere bakması, Albüm yaprağı, Harvard Art Museum, 1924.92

Katalog no. : 101 (Resim 4.67)

Yaprak no. : 17b

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki kıt'ayı çevreleyen dar pervazlardan en içte lacivert zemine (.) ve (+) dizisi; bunun üzerinde yeşil zemine yarım palmet sırasından oluşan bezeme; bunun üzerindeki pervazda kahverengi zemine altınla helezoni dallar üzerinde rumi ve çiçek motifleri; en dıştaki dar pervazda ise pembe rengi zemine altınla helezoni dallar ve stilize yapraklardan oluşan kompozisyon yer almaktadır. Pervazların araları siyah, beyaz, lacivert ve altınla cedvellidir. Enli pervaz ise koyu yeşil zemine altınla kıvrımlı dallar üzerinde üzüm salkımları ve çiçeklerle bezelidir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

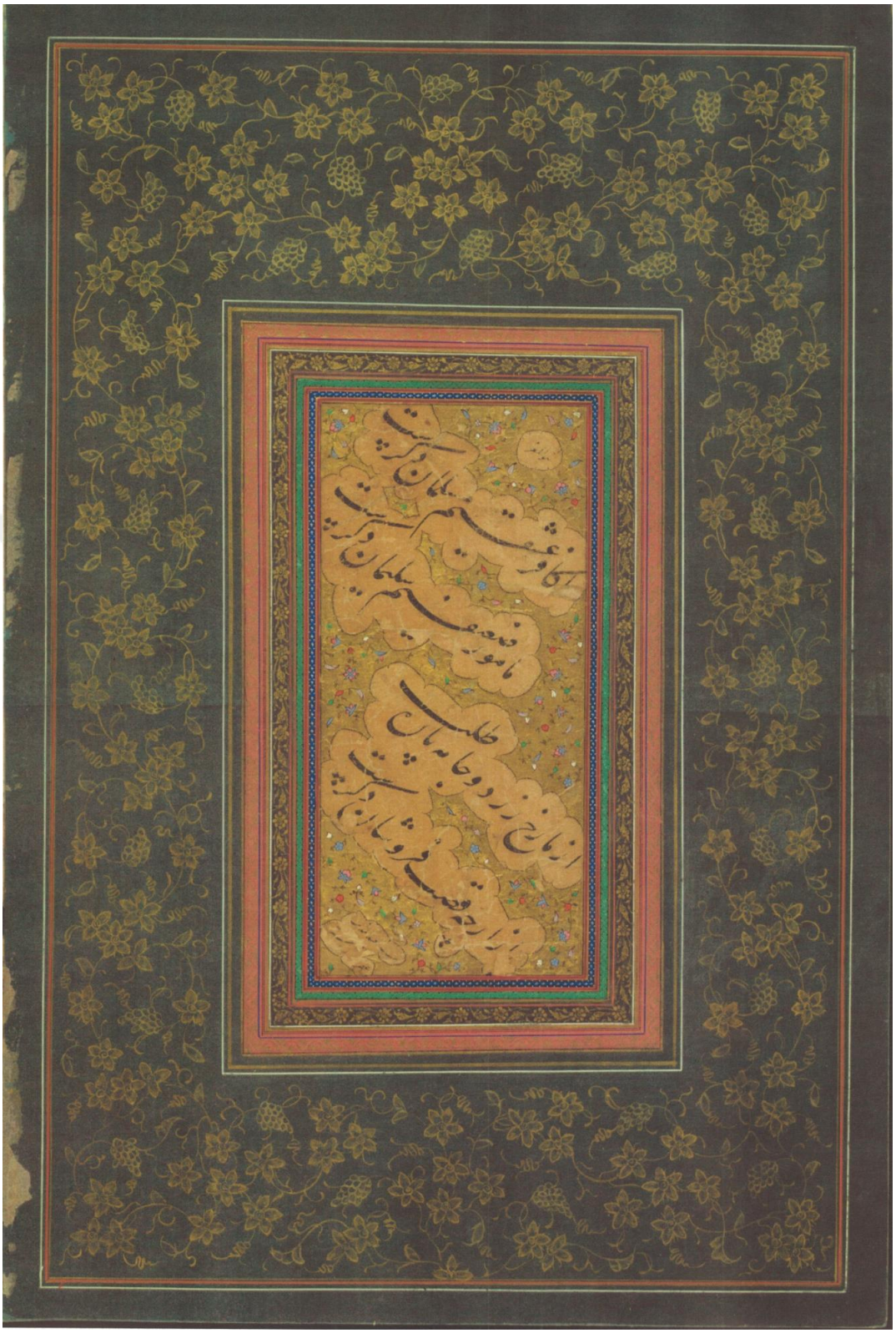
Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 17,4 x 7,9 cm

Tanımı :Nesta'lik hatla dört satır halinde mailen yazılan kıt'a *beynessütur* tarzda düzenlenerek, dendanlı kısımların dışı altın zemine yeşil, kırmızı, mavi, beyaz küçük çiçekler yapraklarla bezenmiştir. Kıta'nın alt köşeliğindeki ketebe kaydı *... el-abu'l-müznib ... gafare zunubehu/günahkar kul ... Allah günahlarını affetsin* şeklinde okunmaktadır. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Mâ kâfer-i aşkım müselmân deger est
Mâ mûr-i za'ifim süleyman deger est
Ez mâ ruh-i zerd u câme-i pâre talap
Bâzârçe-yi gasb furüşân deger est"
(Biz aşkın kafiriyiz, Müslüman başkadır
Biz zayıf bir karıncayız, Süleyman başkadır
Bizden sararmış bir yüz ile yıpranmış bir elbise iste
Kemik satanlar pazarı başkadır)

Değerlendirme: Sayfanın alt köşeliğinde ketebe kaydı bölümü yer almakla beraber, *el-müznib* ifadesinden sonra gelmesi gereken hattat ismi yazılmamış veya sonradan silinmiştir. Bu kısım bu şekilde dendanlanmış ve tezhiplenmiştir. Dolayısıyla sayfanın tezhip tasarımı hattat isminin olması gereken kısım alınmadan, sonraki bir tarihte yapılmış olmalıdır. Hat çalışmasının albümdeki diğer kıt'alar gibi 17. yüzyılda faaliyet gösteren bir nesta'lik hat üstadına ait olması muhtemeldir.

Resim 4.67: İmzasız kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.17b

Katalog no. : 102 (Resim 4.68)

Yaprak no. : 18a

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki pervaz tasarımı karşı sayfayla (17b) tamamen aynı düzendedir. Kıt'ayı çevreleyen dar pervazlardan en içte lacivert zemine (.) ve (+) dizisinden oluşan bir arasuyu; bunun üzerindeki dar pervazda yeşil zemine yarım palmet sırasından oluşan kompozisyon; bunun üzerindeki daha kalınca pervazda kahverengi zemine altınla helezoni dallarda rumi ve çiçek motifleri; en dıştaki dar pervazda ise pembe zemin üzerine altınla kıvrımlı dallar ve aralarında stilize yapraklardan oluşan kompozisyon yer almaktadır. Pervaz araları siyah, beyaz, lacivert ve altınla cedvellidir. Enli pervaz ise koyu yeşil zemin üzerine altınla kıvrımlı dallar üzerinde üzüm salkımları, yapraklar ve çiçeklerle bezenmiştir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

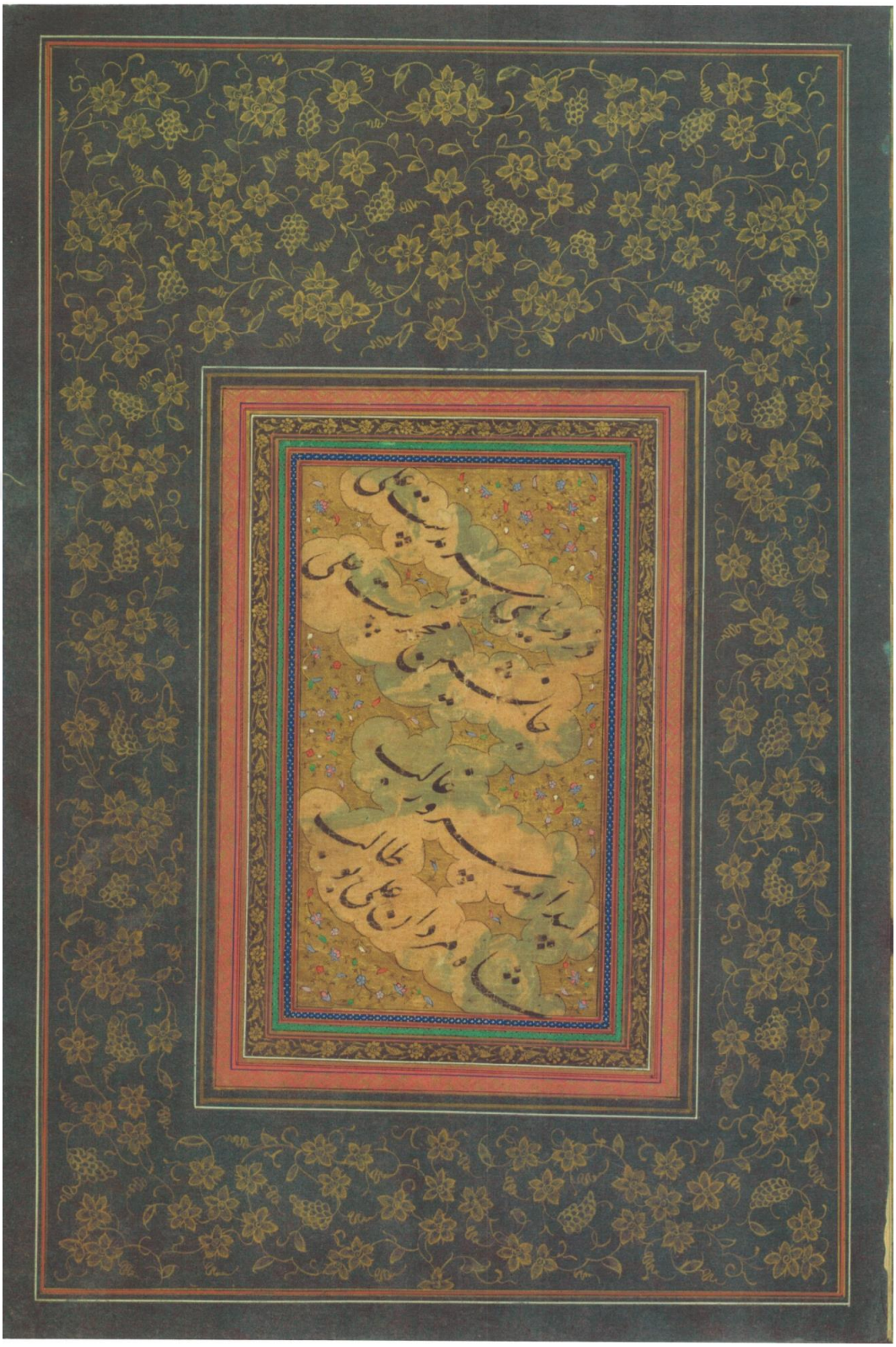
Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 16,3 x 9 cm

Tanımı : Mailen dört satır halinde yazılmış olan kıt'anın tezhip tasarımı karşı yapraktaki hat çalışmasıyla aynı anlayıştadır. Kıt'a *beynessütur* tarzda düzenlenmiş olup dendanlı kısımların dışı altın zemine yeşil, kırmızı, mavi, beyaz küçük çiçekler yapraklarla bezelidir. Yeşil ebrulu kağıda yazılı olan dizeler şu şekildedir:

"Dür-i deryâ-yi ser-medist Ali
Câneşin-i Muhammed est Ali
Asadullah server-i galib
Şâh-i merdân Ali Ebû Talib"
(Ebedilik deryasının incisidir Ali
Muhammed'in halifesidir Ali
Allah'ın aslanı, galip önder
Yiğitlerin sultanı Ali Ebu-Talib)

Değerlendirme: Hz. Ali'yi öven dizelerden oluşan bu kıt'ada bir ketebe kaydı bulunmamaktadır. Sayfanın tezhip tasarımı karşı yapraktaki kıt'ayla (y.17b) aynı düzendedir. Bu durum bu iki kıt'anın albüme eklenirken tezhiplenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Resim 4.68: İmzasız kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.18a

Katalog no. : 103 (Resim 4.69)

Yaprak no. : 18b

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki minyatürü çevreleyen üç dar pervazdan en içteki pervaz siyah zemine altın helezoni dallarda yapraklarla; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif dizisiyle; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple iki yanı sivri iki yanı dairevi stilize motif sırasıyla bezelidir. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renk cedvellidir. Koyu yeşil zeminli enli pervazda ise, altınla sarmal dallar üzerinde kıvrımlı iri yapraklar ve iri hatayilerden oluşan halkârî bezeme kompozisyonu görülmektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Terasta oturan soylu

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl ortaları

Ölçüsü : 19 x 13,5

İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvirde sarayın terasında nargile (*hokka*) içen bir soylu betimlenmiştir. Dizleri üzerinde oturan figür oldukça büyük koyu pembe renkte bir yastığa yaslanmaktadır. Yaprak motifi işlemeli *came*si, geniş bantlı *destar*ı ve inci küpesiyle sade bir figür resmedilmiştir. Bir elinde nargilenin marpucunu diğer eliyle bir çiçek tutmaktadır. Figürün elinde tuttuğu çiçeğin benzerleri nargilenin şişkin gövdesinde de görülmektedir. Figür beyaz zemine turuncu desenli bir halının üzerinde oturmakta olup gerisinde terasın beyaz korkulukları ve yeşil bir fon yer almaktadır

Değerlendirme: Bu tasvire oldukça benzer bir örnek özel bir koleksiyonda yer alan terasta hokka içen Nevab Darab Han portresidir.[493] Tasvirin fon rengi, figürün duruşu, kıyafetleri, etrafındaki eşyalar incelenen minyatürle çok benzer bir şekilde verilmiştir. Ancak karşılaştırma için seçilen bu örnekte Darab Han figürünün gerisinde bir kadın figürü de betimlenmiştir. İncelenen tasvire göre daha sade

[493] Nevab Darab Han Babürlü Şahı Evrengzib'in (sal.1658-1707) kumandanlarından biri olup, özellikle Dekkan savaşlarında büyük başarı göstermiştir. Ahmadnagar ve Ajmer Valilikleri gibi üst düzey görevlere getirilen Darab Han 1697 yılında vefat etmiştir. Bkz: J. P. LOSTY, **Indian Painting 1580-1850**, Oliver Forge and Brendan Lynch: New York, 2013, no:12, s.26.

kompozisyon özellikleriyle verilen bu karşılaştırma örneği 1700 yılı Dekkan okuluna atfedilmektedir. Losty'e göre bu tasvir muhtemelen Darab Han'ın 17. yüzyılın ortalarında Babürlü üslubundaki bir portresine bakılarak hazırlanmış olmalıdır.[494]

İncelenen minyatürdeki göz çukurları belirgin, ince dudaklı, kısa, sivri uçlu sakallı figür tipi özellikleri Babürlü sultanı Şah Cihan (sal.1628-1657) döneminde, özellikle bu sultanın karakterize olan portre tipinde görülmektedir.[495] Bu tondaki yeşil fon rengi Cihangir (sal.1605-1627)[496] ve Şah Cihan dönemi[497] portrelerinde sıklıkla kullanılmıştır. İncelenen minyatür figür tipinin Şah Cihan dönemine yakınlığı sebebiyle bu dönemde hazırlanmış bir soylu portresi olmalıdır.

Yayını: Yayınlanmamıştır.

[494] J. P. LOSTY (2013), **a.g.k.,** s.26.

[495] Şah Cihan'ın karakteristik figür tipi özellikleri için bkz.: Elaine WRIGHT , "Mughal Portrait and Drawing", **Muraqqa: Imperial Mughal Albums from the Chester Beatty Library**, Art Services International: Alexandria-Virginia, 2008, s.170.

[496] *Gülşen Albümü*ndeki (Berlin Staatsbibliothek, A117) portre örneklerinde çoğunlukla bu fon rengi kullanılmıştır. Bkz.: Ernst KÜHNEL- Hermann GOETZ (1926), **a.g.k.,** 4b, 20b, 22b, 23a varakları. Bu albüm için ayrıca bkz.:http://orient-digital.staatsbibliothek-berlin.de/receive/SBBMSBook_islamhs_00008080 Erişim tarihi: 28/08/2018

[497] Şah Cihan döneminden çok sayıda portre barındıran *Geç Şah Cihan Albümü* adıyla tanınan ve sayfaları çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumda olan albümün portrelerinde sıklıkla bu fon rengi görülmektedir. Bu albüme ait bazı yapraklar için bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.**, s.366-412; Freer Gallery of Art koleksiyonundaki örnekler için bkz: Milo Cleveland BEACH (2012), **a.g.k.,** s.114-121.

Resim 4.69: Terasta oturan soylu, Albüm, İÜK, F.1424, y.18b

Resim 4.70: Nevab Darab Han portresi, özel koleksiyon.

Katalog no. : 104 (Resim 4.71)

Yaprak no. : 19a

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki minyatürü çevreleyen üç dar pervazdan en içtekinde siyah zemine altın helezoni dallarda yapraklar; bunun üzerindekinde yeşil zemine siyah mürekkeple palmet benzeri geometrik motif sırası; en dıştaki pervazda ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple uçları kubbemsi palmet benzeri motif dizisi görülmektedir. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renk cedvellidir. Koyu yeşil zeminli enli pervaz ise, altınla sarmal dallar ve iri yapraklar ile iki farklı türde hatayiden oluşan halkârî bezeme kompozisyonuna sahiptir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Bir saray mensubu/kumandan portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl ortaları

Ölçüsü : 20,2 x 13 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Bir saray mensubu veya kumandanın ellerini önünde kavuşturmuş, ayakta dururken betimlendiği tasvirde; figür kırmızı beyaz şeritli *peycame*sinin üzerine beyaz düz bir *came* giymektedir. İki ucunda birer çiçek motifi bulunan *patka*sı kıyafetini renklendirmektedir. Ayrıca omzundan geçen sarı şeritli beyaz bir *dupatta*, *patkası*na bağlı olarak bir yanında, kırmızı kılıflı bir *katar* ve hançere benzer diğer bir silah ile diğer yanında bir kılıç görülmektedir. *Destar*ı kırmızı renkte, hafif konik formda olup bunun alın tarafında bir inci; figürün kulağında ise çift incili bir küpe yer almaktadır. Fon açık canlı yeşil renkte olup, yer yer boya dökülmeleri ve açık renk alanlar mevcuttur.

Değerlendirme: Minyatürde belinde silahlarıyla üst düzey bir ordu mensubu veya bir soylu betimlenmektedir. *Came*si sol omzunun altından bağlı olarak, Hinduizm dinine mensup bir figür canlandırılmıştır.[498] Dolayısıyla minyatürde Babürlü hizmetinde Racputlu bir kumandan veya soylunun betimlenmiş olabileceği düşünülmektedir. Şah Cihan 1650'lerde *Geç Şah Cihan Albümü* olarak isimlendirilen albüme yerleştirilmek üzere imparatorluktaki tanınmış kişilerin portrelerini

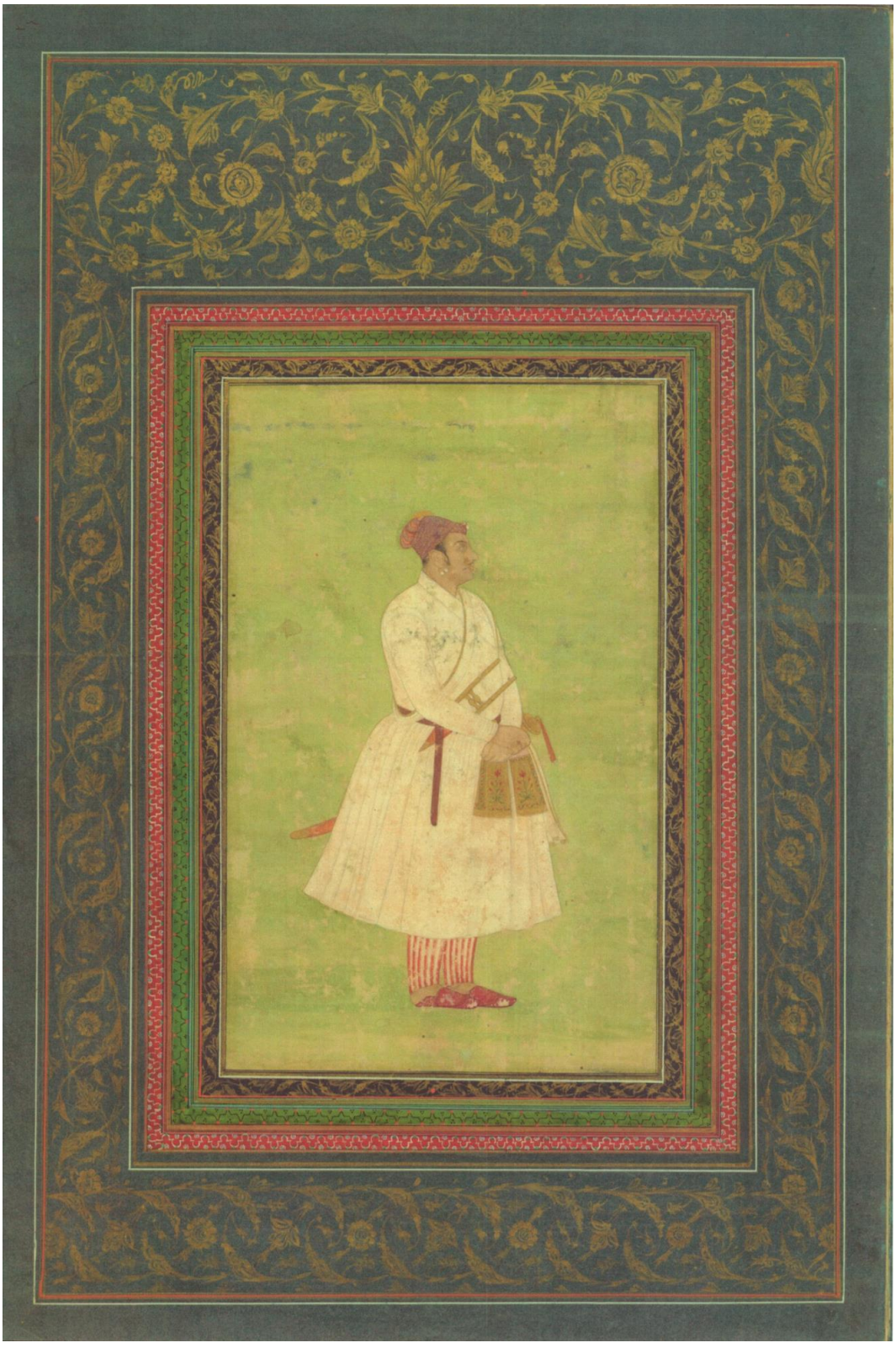
[498] Babürlü döneminde Müslümanlar *came*lerini sağ omuzlarının, Hindu dinine mensup olanlar ise sol omuzlarının altından bağlarlardı. Bkz.: **İslam Sanatının Üç Başkenti** (2008), s.276.

hazırlatmıştır.[499] Albümde çoğunlukla yeşil zemin üzerine soylular, devlet adamları, ordu mensupları, din adamları gibi ülkenin ileri gelenlerinin portreleri yer almaktadır. İncelenen tasvir bu portrelerden bazılarıyla üslup açısından benzerlik göstermektedir. Ayrıca duruş ve figür tipi bakımından 1650 tarihli "Şah Cihan'ın darbarı" konulu minyatürdeki[500] bazı figürlerle benzerdir. Dolayısıyla muhtemelen Racput Sultanlığından olan ve Babürlü himayesinde hizmet veren bir kumandan veya devlet adamını resimleyen bu portre 17. yüzyıl ortalarında Babürlü bir musavvir tarafından hazırlanmış olmalıdır.

Yayını: Yayınlanmamıştır.

[499] Çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdaki bu albümden Chester Beatty Library'deki yapraklar için bkz.: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k**., s.366-412 ; Freer Gallery of Art koleksiyonundaki örnekler için bkz: M. BEACH (2012), **a.g.k.,** s.114-121.

[500] Bu tek yaprak minyatür için bkz: British Library, Add. Or. 3853. Bkz.: Toby FALK- Milred ARCHER (1981), **a.g.k.,** no:80, s.84.

Resim 4.71: Bir saray mensubu/kumandan portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.19a

Katalog no. : 105 (Resim 4.72)

Yaprak no. : 19b

Yaprak kenar bezemeleri : Yapraktaki nesta'lik kıt'ayı çevreleyen üç dar pervazdan en içteki siyah zemine altın helezoni dallarda yapraklarla; bunun üzerindeki pervaz yeşil zemine siyah renkte uçları kubbemsi palmet benzeri motif sırasıyla; en dıştaki pervaz ise kırmızı zemine beyaz renkte aynı tipte palmet dizisiyle bezenmiştir. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renkte cedvellenmiştir. Koyu yeşil zeminli halkar tekniğinde bezemeli sayfa kenarında ise, helezoni dallar üzerinde üzüm salkımları ve çiçekler görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 16,2 x 8,4 cm

Tanımı : Dizeler mailen nesta'lik hatla dört satır halinde yazılmış olup, *beyne's-sütur* tarzda bezelidir. Dendanlı kısımların dışında altınla boyalı zemine yeşil, kırmızı, mavi, pembe, beyaz ve lila rengi küçük çiçekler, basit formda hatayiler ve tomurcuklar ile aynı renklerde yapraklardan oluşan bezeme kompozisyonu yer almaktadır. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

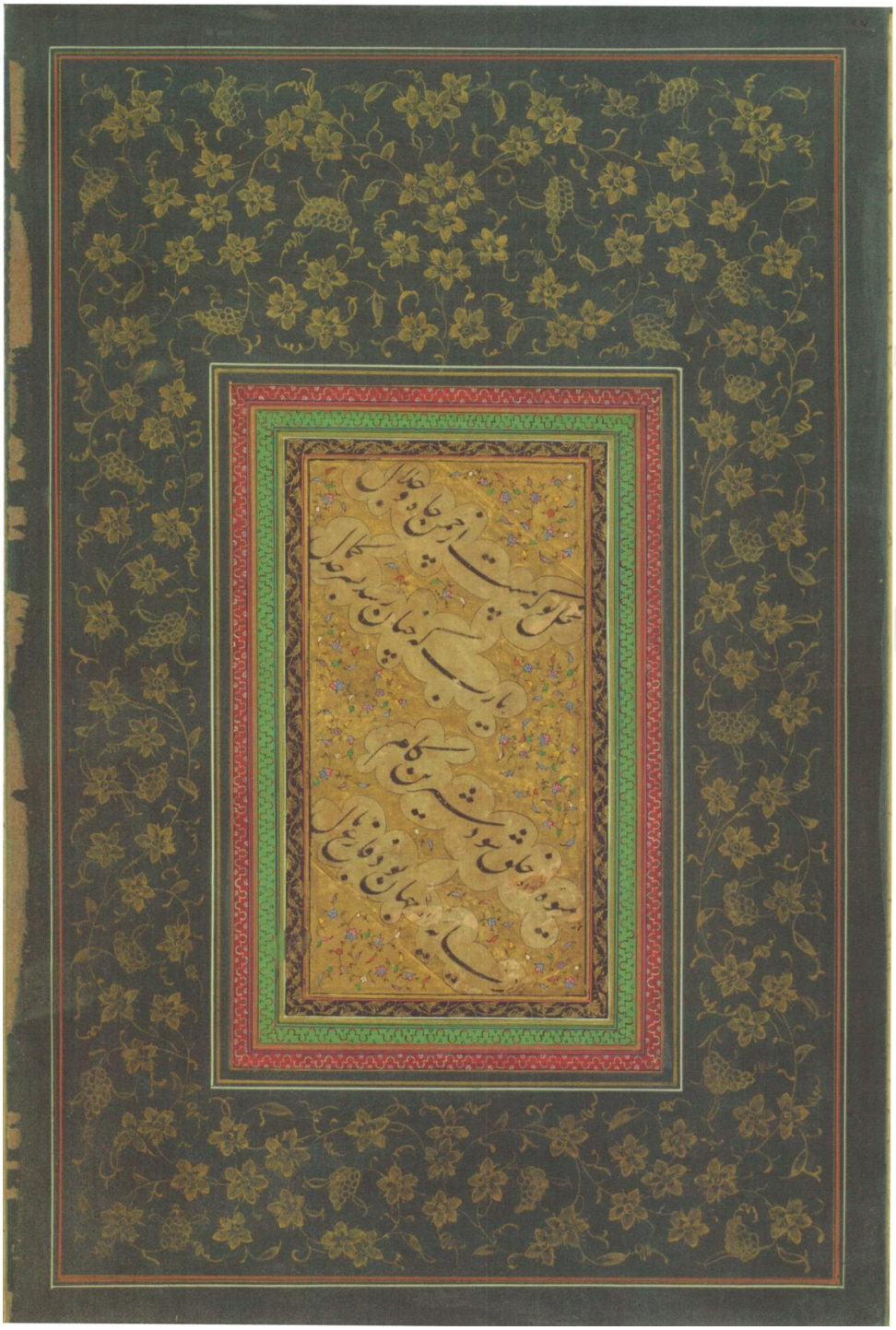
"Nehl-i tu ki hast ez çemen-i câh u celâl
Yâ rab ki çenân resed be-ser-hadd-i kemâl
Kez mive-yi û halk şeved şirin kâm
Der sâye-yi û cihân böved fâriğ bâl"
(Azamet ve şevket çimenliğindendir senin ağacın
Yarabbi! Öylesine yetkinlik ulaşmış (olgunlaşmış) ki sınırına
Onun meyvesinden halkın damağı (ağzı) tatlanmış
Onun gölgesinde dünyanın gönlü rahatlamış)

Değerlendirme: Hat çalışmasında ketebe kaydı bulunmamaktadır. Altın zemine basit formlardaki küçük renkli çiçekli tezhip üslubu albümün önceki sayfalarında da karşımıza çıkar.[501] Albümün hazırlandığı dönem olan Kaçar Döneminde 17. yüzyılın ünlü Safevi hattatlarının çalışmalarının tezhiplenerek murakkalarda yer aldıkları

[501] Albümün 11b, 13b, 17b ve 18a nolu yapraklarındaki karalama ve hat çalışmalarında bu tezhip tasarımının çok benzeri görülmektedir.

bilinmektedir.[502] Dolayısıyla bu kıt'a ve aynı tezhip üslubunun görüldüğü diğer kıt'alar albümden daha erken bir döneme ait olup, murakkaya yerleştirilirken tezhipleri de yapılmış olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.72: İmzasız kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.19b

[502] Özellikle ünlü Safevi hattat Mir İmad'ın (ö.1615) hat çalışmaları bu dönemde oldukça rağbet görmüş, diğer hattatlar tarafından model olarak kullanılmıştır. Bkz.: Maryam EKHTIAR (2006), **a.g.m.,** s.114.

Katalog no. : 106 (Resim 4.73)

Yaprak no. : 20a

Yaprak kenar bezemeleri : Nesta'lik kıt'ayı çevreleyen üç dar pervazdan en içtekinde siyah zemine altın helezoni yapraklar; bunun etrafındakinde yeşil zemine siyah renkte uçları kubbemsi palmet benzeri motif sırası; en dıştaki pervazda ise kırmızı zemine beyaz renkte, üstteki pervazdakiyle aynı tipte palmet dizisinden oluşan kompozisyon görülmektedir. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renkte cedvellidir. Koyu yeşil zemine sahip enli pervazda ise, altınla helezoni dallar üzerinde üzüm salkımları ve çiçekler görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Abdurreşid Deylamî

Dönemi : 17. yüzyılın ilk yarısı

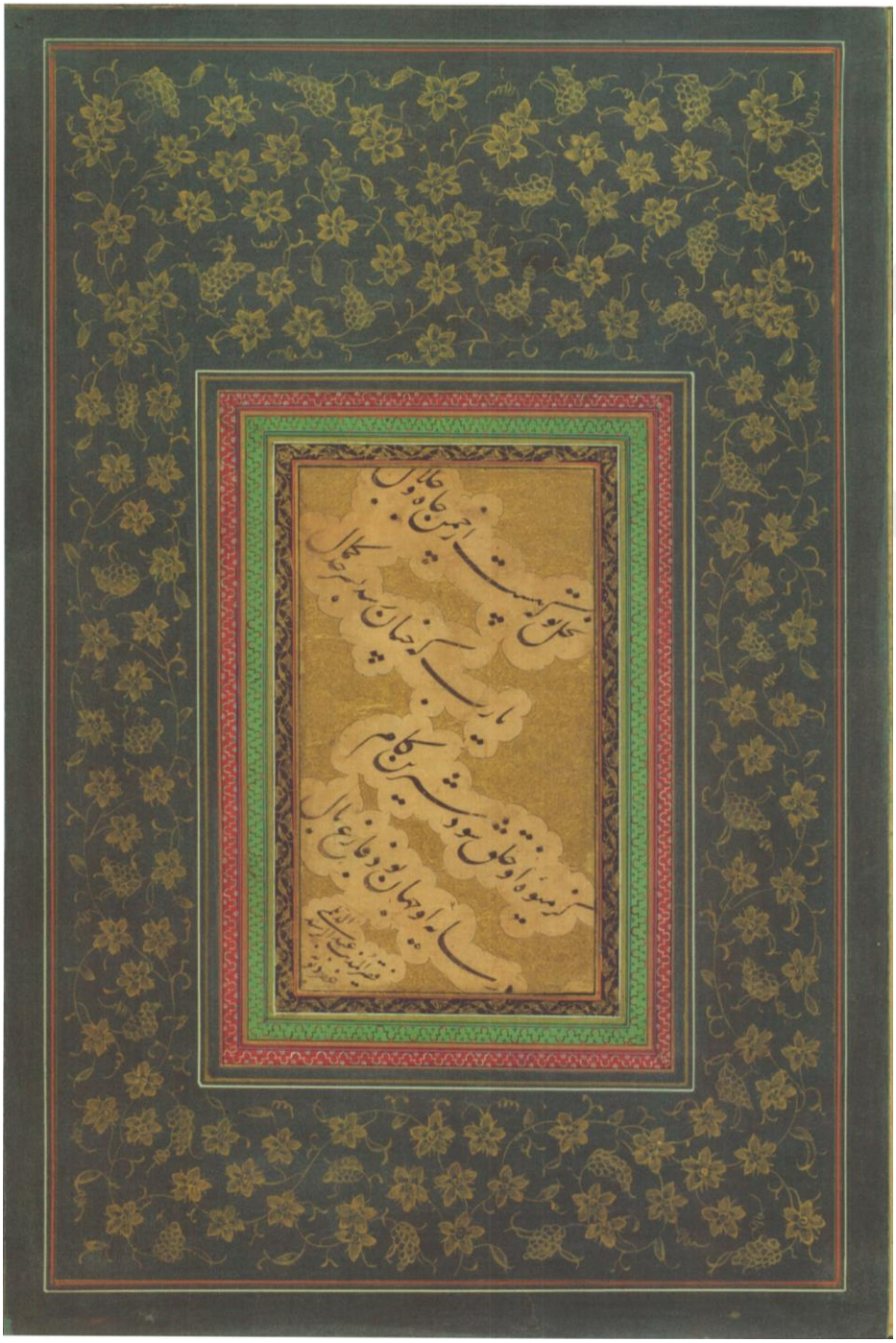
Ölçüsü : 13,9 x 9 cm

Tanımı : Mailen nesta'lik hatla yazılmş olan kıt'a *beynessütur* tarzda düzenlenmiş olup, dendanlı kısımların dışı, boyanmamış zemine altınla grift şekilde kıvrımlı yapraklarla ve çiçeklerle tüm zemini kaplayacak şekilde bezenmiştir. Dizelerin bitiminde *"Fakiru'l-müznib Abdürreşid ed-Deylami gafere zunubehu/ Fakîr günahkar Abdurreşid ed-Deylami Allah günahlarını affetsin"* şeklindeki ketebe kaydı okunmaktadır. Bu kısım dizelerin devamı şeklinde dendanlanmış, çoğunlukla görüldüğü şekilde, ayrı bir üçgen bölmeyle dizelerden ayrılmamıştır. Sayfadaki dizeler ise şu şekildedir:

"Nehl-i tu ke hest ez çemen-i câh u celâl
Yâ rab ki çenân resed be-ser hadd-i kemlâl
Kez mive-yi û halk şeved şîrîn kâm
Der sâye-yi û cihân böved fârîğ bâl
Fakiru'l-müznib Abdürreşid ed-Deylemi gafere zunubehu"
(Azamet ve şevket çimenliğindendir senin ağacın
Yarabbi! Öylesine yetkinlik ulaşmış (olgunlaşmış) ki sınırına
Onun meyvesinden halkın damağı (ağzı) tatlanmış
Onun gölgesinde dünyanın gönlü rahatlamış
Fakîr günahkar *Abdurreşid ed-Deylemi Allah günahlarını affetsin)*

Değerlendirme: Hat çalışması 17. yüzyılda Babürlü Sultanları Şah Cihan ve Evrengzib'in himayesinde çalışmış olan İranlı hattat Abdurreşid Deylamî[503] imzasını taşımaktadır. Bu kıt'ada karşı sayfada yer alan kıta'daki dizeler okunmaktadır. Dolayısıyla aynı şairin eserinden alınmış dizelerin yer aldığı iki kıt'a albümde karşılıklı gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.73: Abdurreşid Deylamî imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.20a

[503] Hattatla ilgili detaylı bilgi için bkz.: Katalog no:70.

Katalog no. : 107 (Resim 4.74)

Yaprak no. : 20b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki minyatürü üç dar pervaz çevrelemektedir. Bunlardan en içteki siyah zemine altın helezoni dallar; bunu üzerindeki yeşil zemine siyah kubbemsi palmet benzeri motif dizisi; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz renkte uçları sivri palmet benzeri geometrik motiflerle bezelidir. Bu pervazların araları siyah, beyaz, altın ve mavi renkte cedvellidir. Koyu yeşil zeminli enli pervaz, tasvirin büyük boyutlu olmasından dolayı, diğer sayfalara göre daha dar bırakılmıştır. Bu alan birer sıra karşılıklı "U" biçimli tığ motifleriyle bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Yaşlı adamla genç kız (Şeyh San'anla Hıristiyan Kız)

Tekniği : Suluboya resim

Üslubu : Kaçar

Dönemi : 19. yüzyıl başı

Ölçüsü : 29 x 18,3 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvirde bir sandalyeye oturmuş yaşlı bir adamla yanında duran genç bir kadın betimlenmiştir. Beyaz sakallı ve saçlı yaşlı adam kırmızı-sarı düğmeli mavi kıyafeti, pembe astarlı mor pelerini, beyaz kuşağıyla verilmiş olup bir elinde kırmızı taşlı sarı renkte bir haç tutmaktadır. Diğer eliyle de karşısında duran kadının şalına uzanmaktadır. Ayakta duran kadın figürü üzerinde mavi noktalar bulunan ve kollarıyla göğüs çevresi beyaz dantel kumaş olan kırmızı renk bir elbiseyle betimlenmiştir. Elbisenin modeli göğüsleri tamamen açıkta bırakacak şekildedir. Kadının omuzlarında mavi şalı, boynunda haç kolyesi ile küpe ve tokaları bulunmaktadır. Bir eliyle şalını diğer eliyle kırmızı bir gül tutmaktadır. Tasvirin büyük bir kısmını kaplayacak oranda verilen bu iki figür sarı renkte kemer ve kubbesi görülen bir yapının önünde durmaktadır. Daha geride ise selvi ağaçlarının tepeleriyle mavi bir gökyüzü görülmektedir. Tasvirin sol alt köşesinde, erkek figürünün altında *sûret-i Keşiş-i Ferenk est /Ferenk Keşişinin resmidir* ibaresi yazılıdır. Sağ yanda, kadın figürünün yanında ise *sûret-i zibâ-yi duhtarî est /bir güzel kızın resmidir* yazılıdır.

Değerlendirme: Tasvirde sağdaki kadın figürünün yanında yazan *güzel kızın resmi*; soldaki yaşlı erkek figürünün altında yazan *Hıristiyan dervişin resmi* ibareleri, bu resimde "Şeyh San'an ve Hıristiyan Kız" hikayesinin canlandırılmış olabileceğini düşündürmektedir. Feridüddin Attar'ın *Mantık el-Tayr* isimli eserinden alınan hikayeye göre Şeyh San'an Mekke'de yaşayan yaşlı ve saygıdeğer bir sufî şeyhidir. Gönlünü Rum diyarından Hıristiyan bir kıza kaptırır ve bu kız için dininden döner. Tasvirde Şeyh San'an figürü elinde büyük bir haç tutarken betimlenerek, Hıristiyanlığı seçtiği vurgulanmaktadır. Kadın figürünün ise haç kolyesi ve açık kıyafeti onun Hıristiyan bir kadın olduğunu göstermektedir. Figürlerin altında doğrudan isimleri veya sıfatları yazmamakla birlikte[504] bu ikonografi Şeyh San'an hikayesine işaret etmektedir. Şeyh San'an hikayesinin konu edildiği Şeyh ve genç kızı birlikte betimleyen bu tasvir kalıbı Zend ve Kaçar döneminde fazlasıyla ilgi görmüş, minyatür dışında lake ciltlerde, yağlı boya resimlerde, kalem kutuları gibi çeşitli objelerin üzerinde de sıklıkla işlenmiştir.[505] Bu tasvirlerde genel olarak Hıristiyan kız şeyhe bir içki sunmakta olup kompozisyonda gençkızın gerisindeki kız kardeşleri ile şeyhin gerisinde taraftarı da resmedilmiştir. Bu kalabalık figürlü kompozisyonların aksine incelenen tasvirde sadece şeyh ve genç kız betimlenmiştir.

Oldukça büyük boyutlu bu tasvir üslup olarak incelendiğinde Kaçar dönemi (1785-1834) minyatür okuluyla yakın benzerlikler taşımaktadır. Erken tarihli Kaçar minyatürlerinde figür tipleri; ince uzun oranlara sahip, soluk renkli, gaga tarzı burunlu, yüksek kavisli kaşlı ve badem gözlü, çoğu zaman uzun siyah sakallı; kadınlar saçları lüleli ve tokalı, tırnakları kınalı olarak betimlenmektedir. Gerçek boyutlu tasvirler daha fazla hazırlanmaya başlanmış, suluboya ve yağlı boya portreler gittikçe önem kazanmıştır.[506] İncelenen tasvirdeki figür tipleri, kıyafet detayları ve figürlerin oranları bu dönemin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca, kadın

[504] Bir Zend albümünde (National Library of Russia, PNS 383) yer alan aynı döneme ait Şeyh San'an hikayesinin resimlendiği tasvirde, şeyhin altında Şeyh San'an ibaresi yazılıdır. Bkz:Olga VASILYEVA-Olga YASTREBOVA (2013), **a.g.m.,** s.363.

[505] Bu konunun işlendiği Kaçar dönemi lake cilt örneği için bkz: Türk İslam Eserleri Müzesi, no:3967. (Yayımlanmamıştır) Zend dönemi bir lake kalem kutusu (1770-80 tarihli) için bkz.: Halili Koleksiyonu, LAQ 357. Bkz: Tolga UZUN, "İran'da Öykülü Resimlerin Dolaşımı: İslam Edebiyatının Popüler Konularının El Yazmalardan Tuvallere Taşınması Üzerine Bir Deneme", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.2, 2008, s.131. Aynı konunun işlendiği Kaçar dönemi iki yağlıboya tablo için bkz.: Afsaneh NAJMABADİ, "Reading for the Gender through Qajar Painting", **Royal Persian Paintings: Qajar Epoch 1785-1925**, Ed. Layla S. Diba- Maryam Ekhtiar, I.B. Tauris Publishers: London, 1998, no:29a-29b, s.84-85.

[506] Layla S. DIBA, **Royal Persian Paintings. The Qajar Epoch 1785-1925** , I.B. Tauris Publishers: London, 1998, s.169-171.

figürlerinin çıplak şekilde resimlenmesi Safevi ve Zend tasvirlerinde de görülmekle beraber, göğüsleri tamamen açıkta bırakan bu tür elbiselerle verilmiş kadın figürleri genel olarak Kaçar dönemi tasvirlerinde karşımıza çıkmaktadır.[507] Bu dönemde özellikle Avrupalı kadınlar bu tip kıyafetlerle betimlenmektedir. Bu konunun canlandırıldığı diğer Kaçar tasvirlerinde, özellikle Hıristiyan kızın gerisindeki genç kız figürleri bu tipte kıyafetlerle resimlenmiştir. İncelenen tasvir konu ve üslup özelliklerine göre 19. yüzyıl başında hazırlanmış bir Kaçar minyatürü olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[507] Afsaneh NAJMABADİ (1998), **a.g.m**., s.77.

Resim 4.74: Yaşlı adamla genç kız (Şeyh San'anla Hıristiyan Kız), Albüm, İÜK, F.1424, y.20b

Katalog no. : 108 (Resim 4.75)

Yaprak no. : 21a

Yaprak kenar bezemeleri : Karşı sayfayla aynı tasarımda olan kenar bezemelerinde, minyatürü çevreleyen üç dar pervazdan en içtekinde siyah zemine altın helezoni dallar; bunu üzerindekinde yeşil zemine siyah kubbemsi motif dizisi; en dıştaki dar pervazda ise kırmızı zemine beyaz renkte uçları sivri palmet benzeri geometrik motifler görülmektedir. Bu pervazların araları siyah, beyaz, altın ve mavi renkte cedvellidir. Enli pervaz ise "U" biçimli tığ motifleriyle bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Genç kız ile Avrupalı genç adam

Tekniği : Suluboya resim

Üslubu : Kaçar

Dönemi : 19. yüzyıl başı

Ölçüsü : 30,1 x 17,3 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Bir erkekle kadının betimlendiği tasvirde, erkek figürü, yeşil Avrupa tipi kıyafeti, boynunda beyaz renkte düğümlü eşarbı, belinde kılıcı, kırmızı taşlı-ucu tüylü siyah şapkasıyla; kadın figürü ise üzeri çiçek motifli kırmızı-siyah renkte elbisesi, taşlı kemeri, inci kolyesi, inci ve kırmızı taşlı küpe ve ucu tüylü tacıyla betimlenmiştir. Kadın figürü bir eliyle içi içki dolu bir şişeyi tutmakta, diğer eliyle içki kadehini yanındaki erkek figürüne uzatmaktadır. Erkek figürü ise elini kadın figürünün omzuna atmış şekilde görülmektedir. Minyatürün fonunda gri renkte bir duvar, sağ üst köşede katlanmış sarı bir perde yer almaktadır. Tasvirin sol alt köşesinde *şebihi şehzâde-yi İngilîsî rakam-ı kemterîn .../ İngiliz bir şehzâdenin portresidir- hakir ... çizimi* yazılıdır. *Rakam-ı kemterin* şeklinde başlayan musavvir kaydı, yazı silik olduğundan dolayı okunamamaktadır.

Değerlendirme: Tasvirdeki kadın figürü tipik Kaçar kıyafetleri ve aksesuarları içerisinde, tırnakları kınalı olarak; erkek figürü ise kıyafeti, atkı ve şapkasıyla Avrupalı genç bir adam olarak tasvir edilmiştir.[508] Resmin altında yazılı olan *İngiliz bir şehzadenin portresi* ibaresi bu genç adamın İngiliz bir soylu olduğuna işaret etmektedir. Bir Avrupalı adamın bir Kaçar kadınıyla eğlencesini gösteren sahneler

[508] Bu dönem tasvirlerinde Avrupalı erkek figürleri atkı ve bu tarz şapkalarla betimlenmekteydi. Bkz.: Afsaneh NAJMABADİ (1998), **a.g.m.,** s.85.

Kaçar döneminde ilgi gören tasvir konularından biridir.[509] Avrupalıların Kaçar döneminde çeşitli devlet görevlerinde çalışmaları, saray eşrafına yakın olmaları onları Kaçar sosyal hayatının bir parçası yapmış ve bu konu tasvir sanatına yansımış olmalıdır.[510]

Bir önceki tasvirle aynı teknikte ve hemen hemen aynı ölçülerde yapılmış olan bu tasvirde, figür tipleri, kıyafet detayları, ışık-gölge gibi unsurlar bakımından da ortak özellikler görülmektedir. Dolayısıyla bu resim de bir önceki yapraktaki (y.20b) tasvirle yakın dönemde, 19. yüzyılın ilk yarısında, Kaçar Hanedanlığı döneminde hazırlanmış olmalıdır. Şeyh San'an hikayesini resimleyen tasvir (y.20b) ile bu tasvir konusunun benzer örneklerinin büyük boyutlu yağlı boya tablolar olması, bu iki tasvirin söz konusu yağlıboya resimlerin öncülleri olabileceğini düşündürür.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[509] Avrupalı genç bir adamın Kaçar kadınlarıyla eğlencesini gösteren yağlıboya tekniğinde bir Kaçar tasviri için bkz: **Sotheby's, London, Fine Oriental Miniatures, Manuscripts anad Qajar Paintings**, 4 Nisan 1978, Lot 82, s.36.

[510] Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Abbas AMANAT, "Courts and Courtiers in the Qajar Period", **Iranica**, S.6, Fas.4, 1993, s.375-381.

Resim 4.75: Avrupalı genç adam ile genç kız, Albüm, İÜK, F.1424, y.21a

Katalog no. : 109 (Resim 4.76)

Yaprak no. : 21b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki hüsn-i hat çalışmasını çevreleyen üç sıra dar pervazdan en içteki siyah zemine altınla helezoni dallar üzerinde çiçek ve yaprak motifli; bunun dışındaki yeşil zemine altınla rumilerin oluşturduğu kapalı form sırasıyla bezeli; bunun dışındaki dar pervaz ise pembe zemine altınla iri sarmal rumi ve çiçek motifleriyle bezelidir. Bu üç pervazın arası kırmızı, siyah, beyaz, yeşil ve altın renklerde cedvellidir. Ayrıca bu üç pervaz ile sayfa kenarı arasında kalan alanda ise koyu yeşil zemine altınla palmet ve tığ motifli bir pervaz yer almaktadır. Sayfa kenarındaki koyu yeşil zeminli halkar bezeme altın sarmal dallarda hatayi ve kıvrımlı yapraklar şeklindedir. Bu halkar bezemenin arasında üst, alt ve yan kısımlarda üçer adet olmak üzere on iki adet kartuş yer almaktadır. Koyu yeşil zemine sahip bu kartuşlarda mor sümbüller; canlı pembe, beyaz ve mor renklerde krizantemler; canlı pembe-mavi renkli hatayiler ile mor-sarı renkte çiçekler görülmektedir. Bu kartuşların altın zeminli konturlarının içinde de küçük çiçeklerle bezelidir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Mir Ali

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 18,7 x 8,7 cm

Tanımı : Nesta'lik hatla dört satır halinde yazılmış dizeler *beynessütur* düzende tezhiplidir. Sayfanın zemini altın üzerine kıvrım dallar üzerinde pembe mavi renkte gölgeli boyanmış hatayiler, mavi iri çiçekler, mavi-pembe tonlarda irili ufaklı çiçekler ve canlı yeşil renkte küçük yapraklarla bezelidir. Sayfada yer alan dizeler şu şekildedir:

'cehet-i ferzend-i şehid, sultân Bayezid neveşte şud'
"Zîsten dûr ze rûye tu ne ez tûr-i vefâst
Şermsârem ki diğer rûy-i tu râ çûn bînem
Bâd ez hançer-i kîn-i uo be-sed pâre delem
Ger ne her lahze derû mehr-i tu efzûn bînem
El-A'bd'ul-müznib el-fakir'il-hakir Mîr Alî el-Kâtib"
(Şehit evlat Sultan Bayezid için yazıldı'
"Senin yüzünden uzak yaşamak vefaya dair değildir
Üzgünüm! Bir daha senin yüzünü nasıl göreceğim

Senin intikam hançerinden yüreğim yüz parçadır
Yoksa her an senin sevgini yüreğimde çoğalmış bulurum
Günahkar kul, fakir-i hakir, Mir Ali el-Katib)

Değerlendirme: Bu kıt'a ketebe kaydına göre Mir Ali Herevî'ye (ö.1544) aittir. Babürlü ve Safevî albümlerinde çok sayıda hat çalışması bulunan Mir Ali'nin Herat, Meşhed ve Buhara gibi önemli merkezlerde Safevî sultanların hamiliğinde önemli eserler verdiği bilinmektedir.[511] Sayfanın üst köşeliğine ve satır aralarında daha küçük boyutlu olarak yazılı olan *"cehet-i ferzend-i şehid, sultân Bayezid neveşte şud/'Şehit evlat Sultan Bayezid için yazıldı"* ibaresine göre bu dizeler şehit evlat Şehzade Bayezid için yazılmıştır. Bu satırlarda adı geçen Bayezid, Sultan Bayezid Mir Duri Herevî ismiyle bilinen hattat olmalıdır. Mir Duri Mir Ali'nin öğrencisi ve manevi oğludur. Hanedan soyundan geldiği için Sultan Bayezid adıyla ünlenmiş olan hattat, Herat'ta yetişmiş, h.986/m.1578-79 yılında suda boğularak şehit edilmiştir.[512] Bu kıt'ada şairliğiyle de bilinen Mir Ali'nin çok sevdiği öğrencisi için yazdığı şiiri kopya ettiği anlaşılmaktadır.

Mir Ali'ye ait kıt'alar özellikle Cihangir ve Şah Cihan döneminde fazlasıyla ilgi görmüş, dönemin murakkalarına hattata ait çok sayıda çalışma yerleştirilmiştir. Bu kıt'alar albümlere yerleştirilirken dönem üslubuna uygun olarak tezhiplenmiştir. İncelenen kıt'anın tezhip kompozisyonun bu örneklere benzer olması bu çalışmanın bir Babürlü albümünden alınmış olabileceğini düşündürmektedir.[513]

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[511] Hattatla ilgili detaylı bilgi için bkz. TSMK H.2137, y.31a, kat. no:52.
[512] Hattatla ilgili bilgi için bkz: C. HUART (1908), **a.g.k.**, s.233.
[513] Dönemin Babürlü murakkalarına yerleştirilen, benzer pervaz tasarımında ve tezhip üslubundaki Mir Ali imzalı kıt'alar için bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.**, kat. no: 55B, 56B, 58B, 59B, 63A, 64A, 65A, 66B, 69B.

Resim 4.76: Mir Ali imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.21b

Katalog no. : 110 (Resim 4.77)

Yaprak no. : 22a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki hat çalışmasını kuşatan üç dar pervazdan en içteki siyah zemine altın helezoni dallarla; bunun üzerindeki yeşil zemine helezoni çizgiler arasında küçük bitkisel motifler; en dıştaki pervaz ise kırmızı zemine kubbemsi palmet benzeri motif sırasıyla bezelidir. Enli pervazdaki koyu yeşil zeminli halkar süsleme ise kıvrımlı saz yaprakları arasında iri hatayi ve çiçek motiflerinden oluşmaktadır. Bu bezemenin arasına altın konturlu kartuşlar yerleştirilmiş ancak bunların içi süslenmeden bırakılmıştır.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Mir Ali

Dönemi : 16. yüzyıl

Ölçüsü : 14,6 x 8 cm

Tanımı : Koyu yeşil zemine dört satır halinde mailen yazılan dizelerin arasına altınla boyalı tek saz yaprakları serpiştirilmiştir. Sayfanın iki yanında yer alan yarımşar oranda kapalı formlarında içi koyu lacivert zemine yarımşar palmet formunda birer pafta ve beyaz sarmal rumilerle bezelidir. Sağ üst köşedeki üçgen boşlukta, ortada sayfa kenarlarındakine benzer bir kompozisyon bunun etrafında da altın zemine kıvrım dallarda mor, pembe, kırmızı rozet çiçekler görülmektedir. Sol alt köşelikte ise ketebe kaydının etrafı altın zemine siyah rumilerle bezenmiştir. Sayfada yer alan dizeler şu şekildedir:

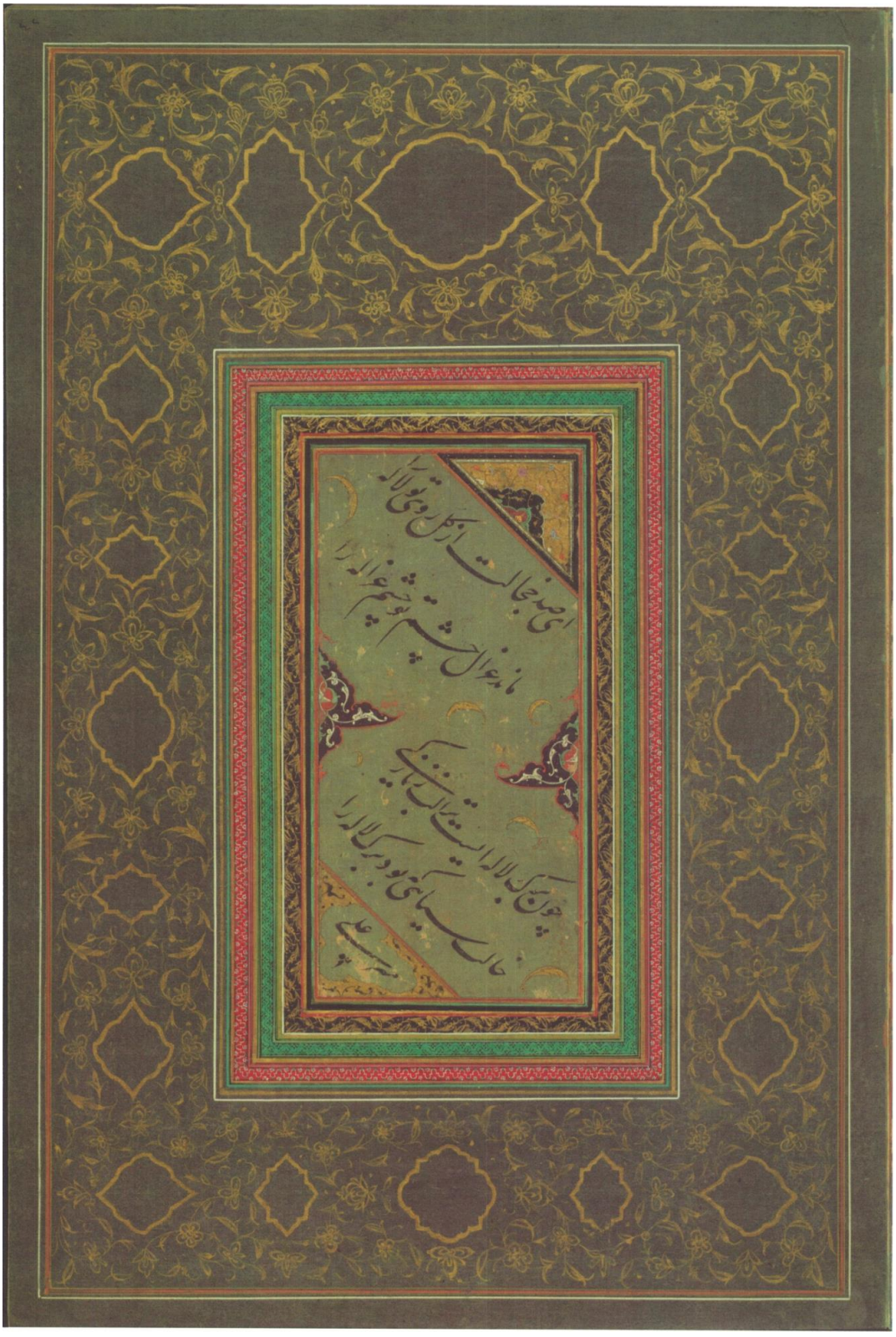
"Ey sed hecâlet ez gül-i rûy-i tu lâle râ
Mâned gezâl-i çeşm-i tu çeşm-i gezale râ
Çoü berg-i lâle ist tu râ leb ze nâzuki
Hâlet siyâhı ki böved berg-i lâle râ"
Mîr Alî

(Senin gül yüzünden yüzlerce kez utanmakta lale
Senin ceylan gözün (dişi) ceylanın gözüne benzemekte
Senin dudağın inceliğiyle lale yaprağı gibi
Senin siyah benin lale yaprağı içindir
Mîr Ali)

Değerlendirme: Bu hat çalışması karşı yapraktaki hat çalışması (y.21b) gibi ketebe kaydına göre İranlı hattat Mir Ali tarafından hazırlanmıştır. Dolayısıyla albüm tasarlanırken aynı hattata ait iki kıt'a karşılıklı gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Sayfadaki 16. yüzyıl Buhara etkili tezhip tasarımı kıt'anın Mir Ali'nin bu şehirde hazırladığı çalışmalarından biri olabileceğini düşündürmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.77: Mir Ali imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.22a

Katalog no. : 111 (Resim 4.78)

Yaprak no. : 22b

Yaprak kenar bezemeleri : Tasviri kuşatan üç dar pervazdan en içtekinde siyah zemine altın helezoni dallar; bunun üzerindekinde yeşil zemine palmet benzeri motif sırası; en dıştakinde ise kırmızı zemine beyaz mürekkeple iki ucu sivri iki ucu dairevi motif dizisi görülmektedir. Tasvirin küçük boyutlu olmasından dolayı oldukça enli bırakılmış olan sayfa kenarı koyu yeşil zemine altınla farklı tipte iri hatayiler, çiçekler ve saz yapraklarıyla bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Kadeh tutan genç şehzade

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Safevî

Dönemi : h.1057/m.1647-48

Ölçüsü : 11,6 x 6 cm

İmza/Mühür : Şeyh Abbasi

Tanımı : Tasvirde, ayakta duran genç bir şehzade, soluk sarı bir *came*, çiçekli uzun *patka*, çizgili *cakşır,* inci kolye ve küpe ve de incili bir *destar*la, Hint kıyafetleri içinde betimlenmiştir. Bir tarafında kama ve kılıç, diğer tarafında kalkan görülmektedir. Bir elinde beline bağlı kılıcını, diğer eliyle kadeh tutmaktadır. Figürün ardında sarı tonlarında çizilmiş bir tepe, belli belirsiz kuşlar ve mavi gökyüzü yer almaktadır. Figürün sol tarafında *baha girft ço kerd yed-i Şeyh Abbasi 1057/Şeyh Abbasi'nin eliyle yapıldığı için kıymet buldu 1057* şeklindeki sanatçı imzası okunmaktadır.

Değerlendirme: Minyatürde tasvirin Şeyh Abbasi tarafından 1647-48 tarihinde hazırlandığı yazılıdır. Şeyh Abbasi 1650-1683 yılları arasında Safevi Şah II. Abbas (sal.1642-1666) ve halefi Şah Süleyman (sal.1666-1694) dönemi saray himayesinde çalışmıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısına ait çok sayıda imzalı tek sayfa minyatürü günümüze ulaşan musavvirin eserleri geleneksel Safevî üslubundan ayrılmakta; Avrupa ve Hint etkilerini birleştiren yeni bir üslup ortaya koymaktadır.[514] Şeyh

[514] Safevi minyatüründe 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hint kıyafetleri içindeki figürler ve Babürlü minyatürüne özgü doğa elemanlarının görüldüğü yeni bir üslup ortaya çıkmıştır. Bu üslupta minyatürler hazırlayan ünlü musavvirler Şeyh Abbasi, Behram Sofrakeş ve Ali Kuli'dir. Bkz: Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.**, s.365. Minyatürlerde görülen bu Hint/Babürlü etkisi 17. yüzyılın ilk çeyreğindeki Safevi-Babürlü siyasi ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Babürlü Şahı

Abbasi tasvirlerinde arka planının sadece parça parça boyanarak verildiği sınırlı yumuşak renkleri kullanmıştır. Figürler sert dik duruşlarda, gölgeli boyanarak; yüzler noktalı şekilde, üçgen biçimli, sıklıkla koyu renk gözlerle ve baygın bir ifadeyle verilmiştir.[515] Şeyh Abbasi imzası taşıyan, 1670-71 tarihli, Babürlü şehdazesi olan *Dara Şikoh portresi* olarak adlandırılan tasvir[516] incelenen minyatürle oldukça benzerlik içindedir (Resim 4.79). Bu iki örnekteki şehzade figürü duruş, kıyafet detayları ve figür tipi açısından benzer anlayıştadır. Sadece arka plandaki doğa manzarası iki tasvirde farklı şekilde verilmiştir. Sanatçının incelenen minyatürle aynı tarihi taşıyan *söğüt ağacının altında duran kadın* konulu portresinde yine Hint kıyafetleri içinde bir figür canlandırılmıştır.[517] Bu iki tasvir sanatçının en erken tarihli çalışmaları olarak bilinmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Cihangir döneminde (sal. 1605-1627) Safevi Şahı I. Abbas'a (sal.1588-1629) elçi gönderilmiş olup, bu elçi beraberinde ünlü Babürlü musavvir Bişandas İran'a gitmiştir. Sanatçı burada Şah'ın ve çeşitli saraylıların portrelerini hazırlamıştır. Bkz: M. C. BEACH (2012), **a.g.k.,** s.124-125.

[515] Şeyh Abbasi'yle ilgili detaylı bilgi için bkz: Robert SKELTON, "Abbasi, Sayk", **Encyclopedia Iranica,** S.1, Fas.1, 1982, s.86-88.

[516] Keir Koleksiyonu. Bkz: B. W. ROBINSON, **Islamic Painting and the Arts of the Book**, Faber and Faber: London, 1976, s.395.

[517] Tasvirin yayını için bkz: Abolala SOUDAVAR (1992), **a.g.k.**, no:146, s.367.

Resim 4.78: Kadeh tutan genç şehzade, Albüm, İÜK, F.1424, y.22b

Resim 4.79: Dara Şikoh portresi, albüm yaprağı, Şeyh Abbasi imzalı, 1670-71 tarihli, Keir Koleksiyonu.

Katalog no. : 112 (Resim 4.80)

Yaprak no. : 23a

Yaprak kenar bezemeleri : Karşı sayfayla aynı düzende tasarlanan kenar bezemeleri; tasviri kuşatan, içten dışa, siyah zemine altın helezoni dallar; yeşil zemine palmet benzeri motif sırası; kırmızı zemine beyaz stilize motif dizisi yer alan üç dar pervaz ve koyu yeşil zemine altınla iri hatayiler, çiçekler ve saz yapraklarıyla bezeli enli pervazdan ibarettir. Karşı sayfadaki tasvir gibi bu tasvirin de küçük boyutlu olmasından dolayı sayfa kenarı oldukça geniş bırakılmıştır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Sorguç tutan sultan

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Racput Sultanlığı?

Dönemi : 18. yüzyıl başı

Ölçüsü : 10,5 x 6,6 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Ayakta duran figür, şeffaf *came*si, pembe *peycame*si, altın üzerine renkli işlemeli *patka*sı, inci ve değerli taşlarla süslü kolye ve *destar*ıyla betimlenmiştir. Bir elinde sorguç, diğer elinde yere dayadığı ve kını içinde duran kılıcını tutmaktadır. Geri plandaki doğa manzarası, yeşil çayırlardaki siluet şeklindeki ağaç sıraları ve arka planın büyük bir kısmını kaplayan mavi gökyüzünden ibarettir.

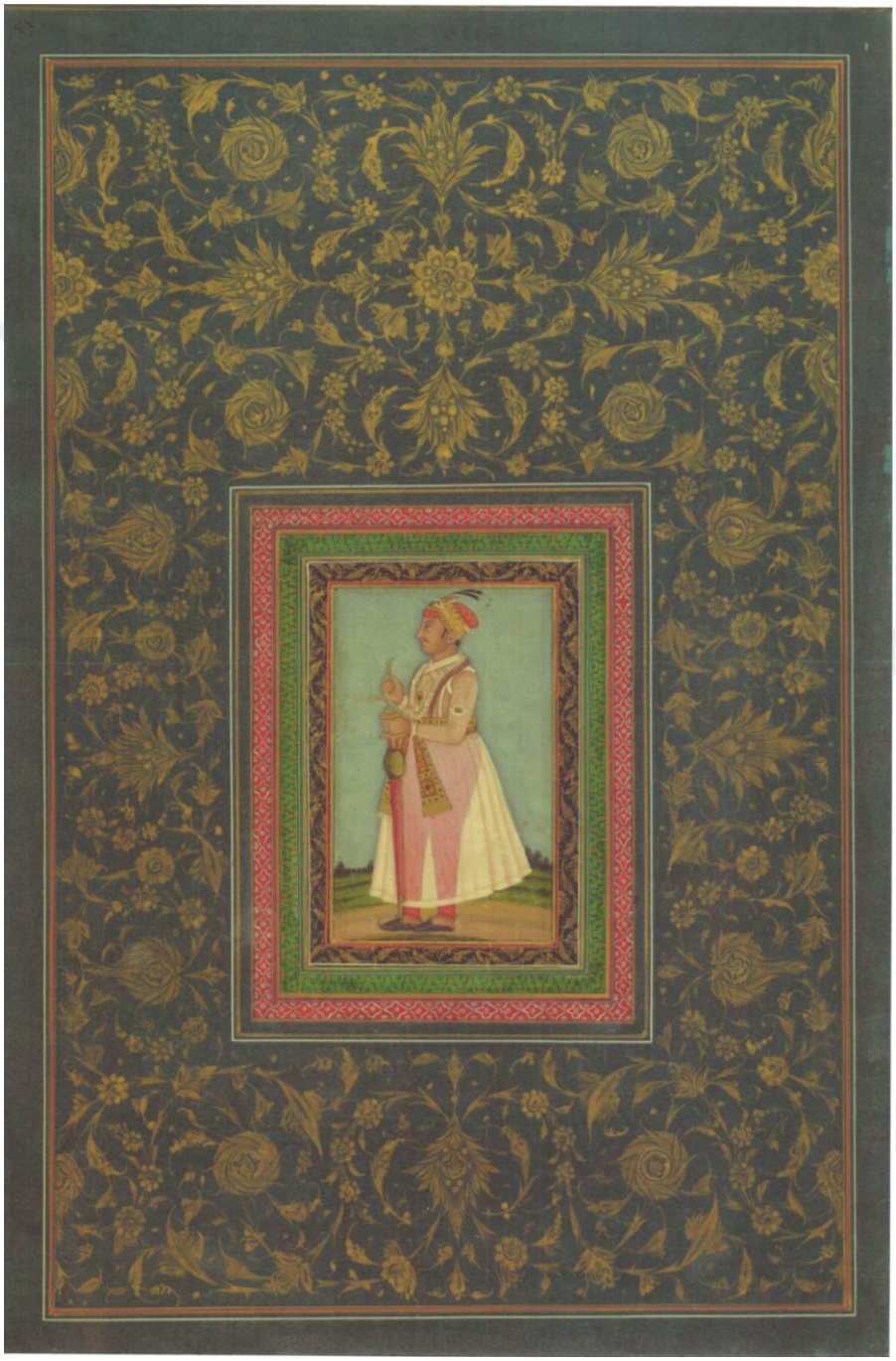
Değerlendirme: Tasvirde gösterişli kıyafeti ve elinde tuttuğu sorgucuyla bir Babürlü sultanı veya şehzadesi betimlenmiş olmalıdır.[518] Figürün *came*sinin sağ omzunun altından bağlanmış olması Müslüman olduğunu, dolayısıyla Babürlü olduğunu göstermektedir. Ancak tasvir üslup olarak değerlendirildiğinde, bu figürün Babürlü tipinden farklı, Racput ekolüne ait bazı tasvirlerdeki figürlerle yakınlık gösterdiği görülmektedir. Bu figürler tıknaz yapılı, sakalsız, bıyıklı ve kavisli kaşlı olarak ve çoğunlukla şeffaf bir *came*yle tasvir edilmektedir (Resim 4.81).[519] Racput resim

[518] Saltanat alametlerinden biri olan sorguç tutma teması 17.yüzyıl başlarında itibaren Babürlü minyatüründe görülen bir konudur. İncelenen albümde sorguç tutan sultanı gösteren diğer iki örnek için bkz: y.5a, 14b.

[519] Rajastan'ın Malwa ve Mewar eyaletlerinde 18. yüzyıl başlarında hazırlanan bu albüm yaprağı için bkz: Victoria and Albert Museum, IS.285-1955 Katalog bilgisi ve görseli için bkz: http://collections.vam.ac.uk/item/O433120/lalita-ragini-painting-unknown/ Erişim tarihi: 30/08/2018; Metropolitan Museum of Art, 1996.357 Yayını için bkz: Steven KOSSAK (1997), **a.g.k.**, no:51.

ekolünde özellikle 18. yüzyıl başından itibaren Babürlü etkileri yoğun olarak görülmeye başlamıştır.[520] Bu tasvirde de bir Babürlü soylusu, Babürlü resminde Ekber Şah (sal.1556-1605) döneminden beri özellikle portrelerde popüler olan, Nil yeşili renkte resim fonunun önünde betimlenmiştir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.80: Sorguç tutan sultan, Albüm, İÜK, F.1424, y.23a

[520] Babürlü hükümdarı Evrengzib'in (s.1658-1707) kültür politikaları ve 18. yüzyılda başlayan siyasi istikrarsızlık sonucunda birçok sanatçının Babürlü başkentinden çevre eyaletlere göç etmesiyle, bu dönemde Rajput eyaletlerindeki resim ekolünde güçlü Babürlü etkileri görülmeye başlamıştır. Bkz: Steven KOSSAK (1997), **a.g.k.,** s.16-17.

Resim 4.81: Lalita Ragini, Albüm yaprağı, Victoria and Albert Museum, IS.285-1955

Katalog no. : 113 (Resim 4.82)

Yaprak no. : 23b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki hat çalışmasını çevreleyen dar pervazlar içten dışa doğru şu şekilde sıralanmıştır: En içte pembe zemine altınla sarmal dallar üzerinde çiçekler; bunun üzerinde lacivert zemine ortaları bordo renkte, kabaca çizilmiş palmet benzeri motif dizisi; bunun etrafında krem rengi zemine açık mavi çiçekle yeşil yapraklardan oluşan kompozisyon; bunun etrafında zencirek motifli bir pervaz; bu pervazın etrafında yeşil zemine helezonlar; en dıştaki pervazda ise albümün çoğu sayfa kenarı tasarımında görülen kırmızı zemine beyaz mürekkeple palmet benzeri motif sırası yer almaktadır. Koyu yeşil zeminli enli pervazda ise iri hatayi ve saz yapraklarından oluşan halkar bezeme görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Muhammed Salih

Dönemi : 17. yüzyıl sonu

Ölçüsü : 15,3 x 7,3 cm

Tanımı : Nesta'lik kıt'a dört satır halinde *beynessütur* şeklinde düzenlenmiş olup, dendanların dışında kalan kısım altın zemine açık mavi ve kırmızı renk ağırlıklı olarak yeşil, sarı ve eflatun renklerde, kıvrımlı dallar üzerinde küçük hatayiler, rozet çiçekler ve yapraklarla bezenmiştir. Sayfada yer alan dizeler şu şekildedir:

Hu Allah Subhanehu

"Acâib reh-i aşk ey refîk bisyâr eset

Ze piş-i âhû-yi în deşt şir-i ner be-cehed

Sefir-i şevk ber-âmed bet-i şarâb kucâst

Figân fetâd be-bülbül nikâb-i gül ke keşid"

El-Abd Muhammed Salih gaferellehu

*(*Aşk'a yol çoktur dostum

Bu çayırın Ahu'sundan arslan kaçtı

Şevk feryadı duyuldu, şarap nehri nerede?

Bülbül heyecana düştü, gül hicabını kaldırınca

El-Abd Muhammed Salih gaferellehu*)*

Değerlendirme: Bu hüsn-i hat çalışması Muhammed Salih imzasını taşımaktadır. Tarihsiz olan bu çalışmanın hattatı karşı yapraktaki (y.24a) Muhammed Salih ile aynı kişi olmalıdır.[521] Karşı yaprakta ismi tam olarak *ibn Ebu Turab Muhammed Salih* olarak kaydedilen hattat, Mir İmad'ın öğrencisi ve yakın dostu Ebu Turab İsfahani'nin oğludur.[522] Muhammed Salih de (ö.1714) babası gibi usta bir hattat olarak, İsfahan'daki çoğu mimari eserin kitabesini hazırlamıştır.[523] Hattatın bilinen hüsn-i hat çalışmaları oldukça az sayıdadır.[524]

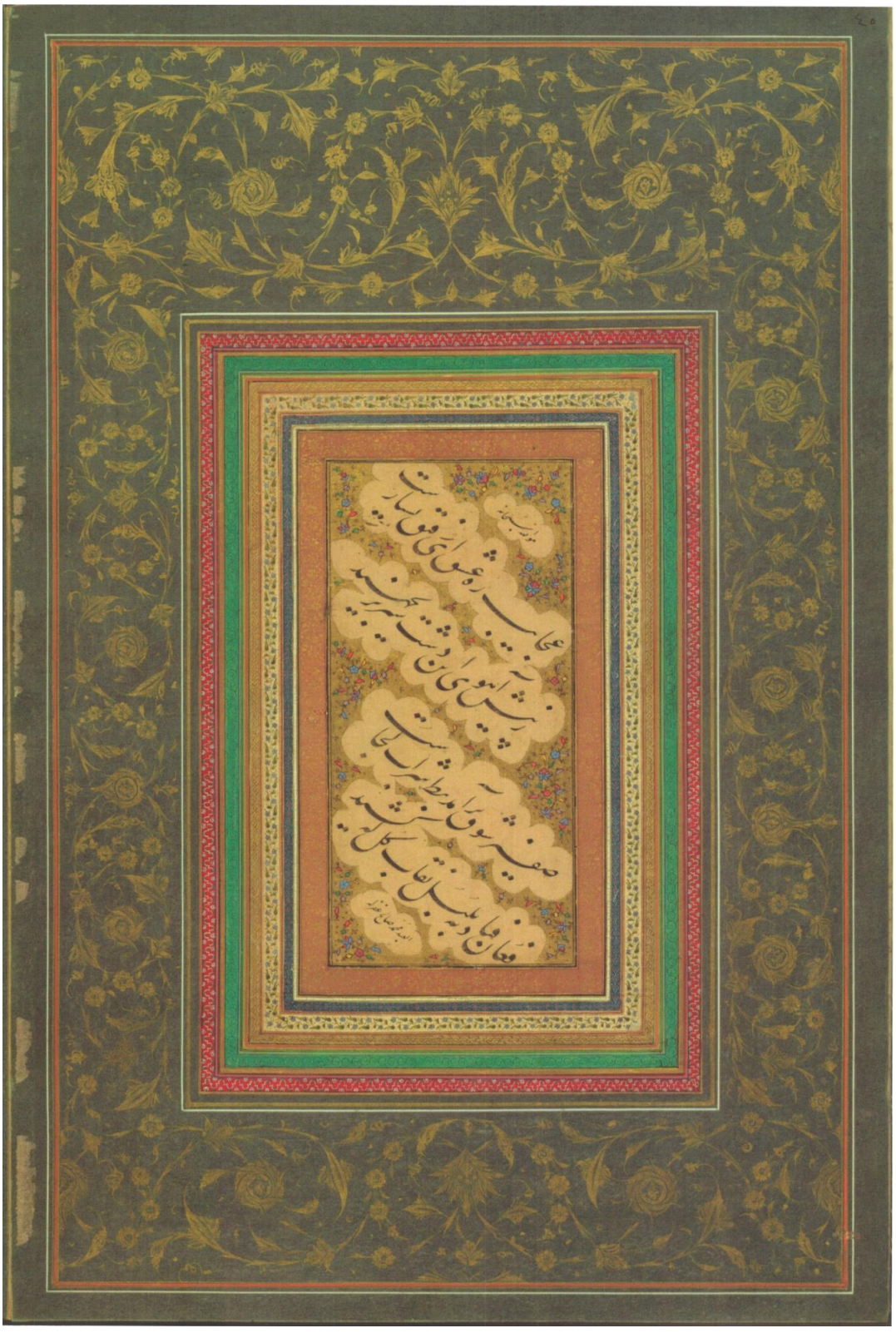
Yayını: Yayımlanmamıştır.

[521] Babürlü Döneminde hattat ve şair olarak çalışmış olan bir Muhammed Salih daha bulunmaktadır. Çeşitli albümlerde hat çalışmaları bulunan bu hattatın ölüm tarihi kaynaklarda 1651 olarak geçmektedir. Bkz.: Sunil SHARMA, "Kasfi, Mir Mohammad Saleh Hosayni", **Encyclopedia Iranica**, S.15, Fas.6, 2011, s.674-675. Ancak incelenen hat çalışmasında adı geçen Muhammed Salih'in y.24a'da 1094/1682-83 tarihli bir kıt'ası yer almaktadır. Buna göre bu hat çalışmasındaki başka bir hattat olmalıdır.

[522] Ebu Turab İsfahani için bkz: C. HUART, **a.g.k**., s.242, 243.

[523] Sussan BABAIE, "Safavid Epigraphy and Later Inscriptions", **Encyclopedia Iranica**, S.8, Fas.5, 1998, s.505.

[524] Muhammed Salih'in Fatiha Suresi'ni meşk ettiği iki hat çalışması bulunmaktadır. Bunlardan biri National Library of Russia koleksiyonundaki bir Zend albümünde olup 1108/1696-97 tarihini taşımaktadır (Olga V. VASILYEVA- Olga M. YASTREBOVA (2013), **a.g.m**., s.360. Diğer örnek ise British Museum koleksiyonundaki bir albüm yaprağında olup 1104/1692-93 tarihine sahiptir. Bkz: British Museum, OA+,0.344; http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery. Erişim tarihi: 05/09/2018. Ayrıca Malezya Müzesi koleksiyonunda bu hattata ait bir kıt'a (1107/1695-96 tarihli) ve meşk çalışması bulunmaktadır. Bkz: H. Nayel BARAKAT, **Rhythm and Verses: Masterpieces of Persian Calligraphy**, Islamic Arts Museum Malaysia, 2004, s. 91- 92.

Resim 4.82: Muhammed Salih imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.23b

Katalog no. : 114 (resim 4.83)

Yaprak no. : 24a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki hüsn-i hat çalışmasını karşı sayfadakiyle aynı bezeme düzeninde altı dar pervaz çevrelemektedir. Sayfanın enli pervazı da karşı sayfayla aynı renk ve kompozisyon tasarımına sahiptir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Muhammed Salih

Dönemi : h.1094/m.1682-83

Ölçüsü : 15,5 x 7,1 cm

Tanımı : Dört satırlık nest'alik hat çalışmasının tezhip tasarımı da karşı yaprakla aynı şekilde düzenlenmiştir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

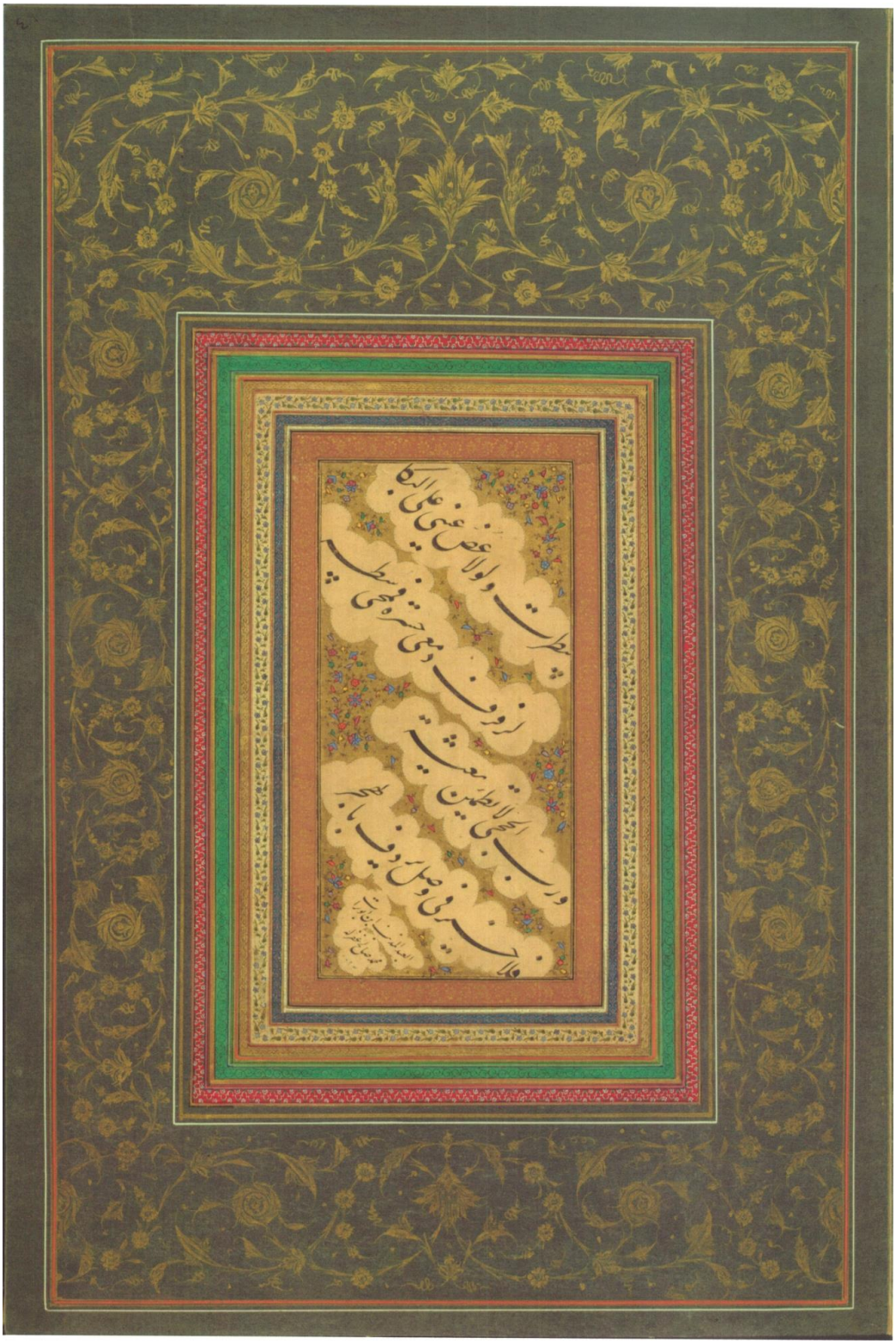
"Setartü velev lâ ğadda 'aynî 'ale'l-bükâ'i
Lerakraka dem'î hasraten femehâ satrî
Ve Rabbü'l-hucâ lâ yetme'innü bi-'îşetin
Felâ hayra fî vaslin yerdüfü bi'l-hecri"
el-abdu'l- müznib ibn Ebu Turab- Muhammed Salih gaferellehu
(Şayet ağlamaktan ötürü gözlerim kapanmamış olsaydı yazardım
Ve elbette hasretten ötürü incelmiş olan gözyaşlarım o satırımı silmiş olurdu
Gerçek akıl sahibi hayata bel bağlamaz
Çünkü ardından ayrılığın geleceği buluşmada bir hayır yoktur"
Günahkar kul Ebu Turab oğlu Muhammed Salih Allah günahlarını affetsin 1094)

Değerlendirme: Hat çalışmasında Sadî Şîrazî'nin Bağdat Mersiyesinden alınmış beyitler yazılıdır.[525] Arapça olan beyitler bu özelliğiyle albümün diğer kıt'alarındaki Farsça şiirlerden ayrılmaktadır. Hat çalışmasının ketebe kaydı *el-abdu'l-müznib ibn Ebu Turab Muhammed Salih gaferellehu 1094/günahkar kul Ebu Turab oğlu Muhammed Salih Allah günahlarını affetsin 1094* şeklindedir. Bu kayda göre kıt'a İranlı meşhur hattat Ebu Turab İsfahani'nin oğlu hattat Muhammed Salih (ö.1714)

[525] Bağdat Mersiyesi'nin tamamı için bkz: Ömer ÜNAL "Sadî Şîrazî'nin Arapça Şiirleri ve Bağdat Mersiyesi", **Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.6, no:21, Bahar 2006, s.100-107.

tarafından 1094/1682-83 tarihinde hazırlanmıştır.[526] Buna göre karşılıklı iki sayfaya aynı hattatın birer hat çalışması yerleştirilmiştir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.83: Muhammed Salih imzalı kıt'a, Albüm, İÜK, F.1424, y.24a

[526] Hattatla ilgili bilgi için bkz: katalog no.113.

Katalog no. : 115 (Resim 4.84)

Yaprak no. : 24b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki tasviri çevreleyen üç dar pervazdan, en içtekinde siyah zemine altınla kıvrım dallarda yapraklar; bunun üzerindekinde yeşil zemine stilize palmet dizisi; en dıştaki dar pervazda ise kırmızı zemine geometrik motif dizisi görülmektedir. Koyu yeşil zeminli enli pervaz altınla "U" biçimli tığ motifleriyle bezeli olup üst kısımdaki kırmızı konturlu dikdörtgen bölmede kıvrım dallarda yaprak ve çiçek motifleri yer almaktadır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Terasta oturan soylu ve hizmetkarı

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 18. yüzyıl başı

Ölçüsü : 25 x 17,9 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Terasta oturan bir soylu ve hizmetkarını betimleyen bu minyatürde; soylu figürü pembe damla motifli yeşil renkteki iç kıyafeti üzerine pembe çiçekli açık kahverenkte, önü açık bir *came* ve bandı geniş, konik biçimli bir *destar*la tasvir edilmiştir. Sola yönelmiş şekilde, bir elinde bir çiçek tutmakta ve önünde duran *hokka*yı (nargile) içmektedir. Krem rengi zemine kırmızı çiçek bordürlü bir halının üzerinde, koyu pembe renkte büyük bir yastığa dayanmış şekilde ve yanında kırmızı kını olan kılıcıyla betimlenen bu figürün arkasında bir hizmetkar figürü yer almaktadır. Çok açık pembe renkte *came*li, altın-sarı tonlarda işlemeli *patka* ve buna bağlı *katar*lı, kırmızı *destar*lı bu figür bir elinde devekuşu tüyünden bir *morçal* tutmaktadır. Tasvirin fonu terasın beyaz mermer korkulukları ve yeşil bir zeminden ibarettir.

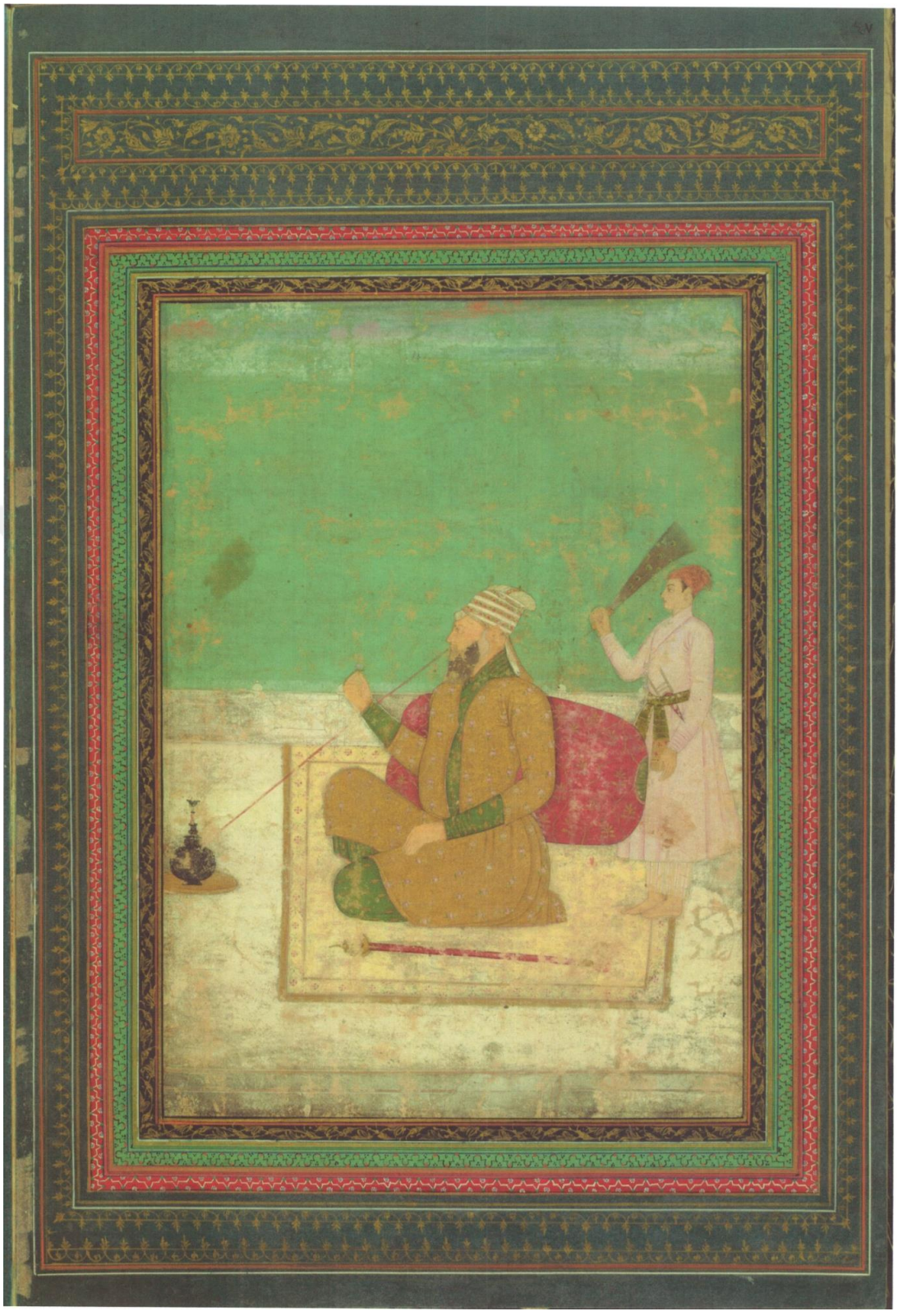
Değerlendirme: Terasta sultan veya bir soylunun betimlendiği tasvirler Babürlü döneminde en çok tercih edilen konulardan biri olmuştur. Özellikle 18. yüzyılda çok ilgi gören bu teras sahneleri incelenen albümde de yer almaktadır.[527] Bunlardan y.15a'da yer alan *Sultan ve hizmetkarı* konulu minyatür işlenen konu, özellikle hizmetkar figürlerinin verilişi, figür tiplerindeki profilden, mesafeli duruş, teras

[527] Bkz: y.7a, 14b, 15a, 16b, 17a, 18b.

mekanının verilişi, fondaki manzarasız, düz yeşil zemin gibi özellikler bakımından bu minyatürle benzerlik göstermektedir. Ayrıca soylu figürünün taktığı uzunca konik destar 18. yüzyıl Babürlü tasvirlerinde sıklıkla görülen diğer bir özelliktir.[528] İncelenen bu minyatür, işlenen konu, mesafeli, sert duruşlu figür tipleri, beyaz korkuluklu teras mekanı ve yeşil renkte tasvir fonu gibi 18. yüzyıl başı Babürlü ekolünün karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[528] J.P. LOSTY (2013b), **a.g.k.,** s.62.

Resim 4.84: Terasta oturan soylu ve hizmetkarı, Albüm, İÜK, F.1424, y.24b

Katalog no. : 116 (Resim 4.85)

Yaprak no. : 25a

Yaprak kenar bezemeleri : Tasvirin etrafındaki kenar bezemeleri tasarım, renk ve kompozisyon olarak karşı sayfayla tamamen aynı şekilde verilmiştir. Bu bezemeler, minyatürü çevreleyen üç dar pervaz ve koyu yeşil zeminli enli pervaz süslemesi şeklindedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Atlı sultan portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başı

Ölçüsü : 24,5 x 17,3 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Şahlanmış bir at üzerinde betimlenen figür krem rengi bir *came*, altınla boyalı bir *patka*, mavi üzerine pembe şeritli bir *peycame,* açık pembe renkte, mücevherli ve kuş tüylü bir *destar*la görülmektedir. Bileklerinde, kollarında, kemerinde, boynunda ve destarında inci, zümrüt ve yakutlardan oluşan mücevherler bulunmaktadır. Figürün başının etrafında altınla boyalı bir hale, elinde bir mızrak yer almaktadır. Açık mavi renkteki atın tüyleri de mücevherle süslü olup üzerindeki pembe eyer örtüsüne bağlı, içi ok dolu bir sadakla betimlenmiştir. Tasvirin fonu boyanmadan bırakılmıştır.

Değerlendirme: Figürün başının etrafındaki hale ve taktığı mücevherler onun bir sultan veya şehzade olduğuna işaret etmektedir. Şahlanmış bir at üzerinde sultan ikonografisinin kökeni Babürlü Şahı Evrengzib (sal.1658-1707) dönemine dayanmaktadır.[529] Bu minyatür üslup açısından değerlendirildiğinde ise, figür tipinin kavisli kaşları, sert, mesafeli duruşu, tasvirin özenli tekniği 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başı Babürlü minyatür okuluna işaret etmektedir. Bu figür tipinin bir benzeri olarak Evrengzib dönemine ait, 1680 tarihli, bir saray mensubunun portresi gösterilebilmektedir.[530] Ayrıca 1690-1710 civarına tarihlenen *Evrengzib'in atlı*

[529] Şahlanmış at üzerinde sultanı betimleyen en erken tarihli Babürlü örnekleri Evrengzib dönemine tarihlenmektedir. Söz konusu iki örnekte de at üzerindeki sultan portresi düz bir zeminde verilmiştir. Bkz: J. P. LOSTY (2013b), **a.g.k.**, s.122.

[530] J. P. LOSTY, **Miniature Paintings from Indian and Islamic World**, Oliver Forge and Brendan Lynch: London, 2010 (b), s.10-11.

portresi de figür tipi ve konu itibariyle incelenen örnekle yakınlık göstermektedir (Resim 4.86).[531] Zemini boyanmadan bırakılan *nim-kalem* tekniğindeki portreler Evrengzib döneminde sıklıkla görülmektedir.[532] Tüm bu özellikler sebebiyle incelenen tasvirin 17. yüzyıl sonu-18. yüzyıl başlarında hazırlanmış bir Babürlü minyatürü olduğu düşünülmektedir. Bu atlı sultan portresinin nerdeyse aynı ölçülerdeki bir kopyasına 2014 tarihli bir müzayede firmasının kataloğunda rastlanmaktadır.[533]

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[531] *Evrengzib'in atlı portresi*, Cleveland Museum of Art, 1971.81 Katalog bilgisi ve görseli için bkz: http://sites.asiasociety.org/princesandpainters/seat-of-the-kingdom/ Erişim tarihi: 06/09/2018

[532] Malini ROY, "Historical Portraits of Mughal Emperor Aurangzeb Alamgir I", **Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond. From the Fatimids to the Mughals**, Ed. Alison Ohta-J.M. Rogers-Rosalind Wade Haddon, Gingko Library: London, 2017, s. 235; J. P. LOSTY, **Indian Painting 1600-1870**, Oliver Forge and Brendan Lynch: New York, 2012, s.7.

[533] **Middle East & Islamic Arts Four Private Collections chez Artcurial**, Paris, 2014, lot 307. Bu tasvir, katalogda Babürlü Sultanı Şah Cihan'ın 18. yüzyıla ait atlı portresi olarak tanımlanmıştır. Bkz.: http://www.auction.fr/_en/lot/shah-jahan-a-cheval-inde-moghole-5778949#.WOdpLvnygdU Erişim tarihi: 15/09/2018

Resim 4.85: Atlı sultan portresi, Albüm, İÜK, F.1424, y.25a

Resim 4.86: Evrengzib'in atlı portresi, Albüm yaprağı, 1690-1710 tarihli, Cleveland Museum of Art, 1971.81

Katalog no. : 117 (Resim 4.87)

Yaprak no. : 25b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki hat çalışmasının etrafına en içte; iki yanda çeşitli ölçülerde dikdörtgen bölmelerden oluşan birer bordür eklenmiştir. Bunlar en alt ve üstte kısa, ortada uzun, aralarda birer kısa bölme şeklindedir. Koyu lacivert zemine altın sarmal dallarda rumilerle bezenmiş olan bu dikdörtgen bölmelerde, kısa olanlarda her kenarda yeşil ve altın renkte olmak dört adet yarımşar palmet formu; uzun olarda ise irili ufaklı altın, kırmızı ve yeşil renkte palmet sıraları görülmektedir. Bu bölümün etrafında ise boyanmamış zemine kıvrım dallarda soluk sarı renkte yaprak motifli bir dar pervaz; bu pervazın etrafında da kırmızı zemine beyaz mürekkeple palmet benzeri stilize motif dizisine sahip dar bir pervaz yer almaktadır. Enli pervaz bezemesi koyu yeşil zemine altın kıvrım dallarda üzüm salkımları ve asma yaprakları şeklindedir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 18,9 x 7,6 cm

Tanımı : Mailen altı satır halinde yazılmış olan nesta'lik kıt'a *beynessütur* tarzda düzenlenmiş olup dendanların dışında kalan zemin altınla boyanmıştır. Üst ve alt köşelerle yanlarda kalan boş alanlardaki üçgen bölmelerde palmet tepelikli kapalı formlar yer almaktadır. Bunların zemini altın üzerine canlı tonlarda yeşil, mavi, pembe, turuncu tomurcuklar ve pembe-mavi renkte küçük çiçeklerle bezelidir. Bunların dışında kalan kısımlar ise lacivert zemine altın sarmal dallarda küçük rumilerle süslenmiştir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

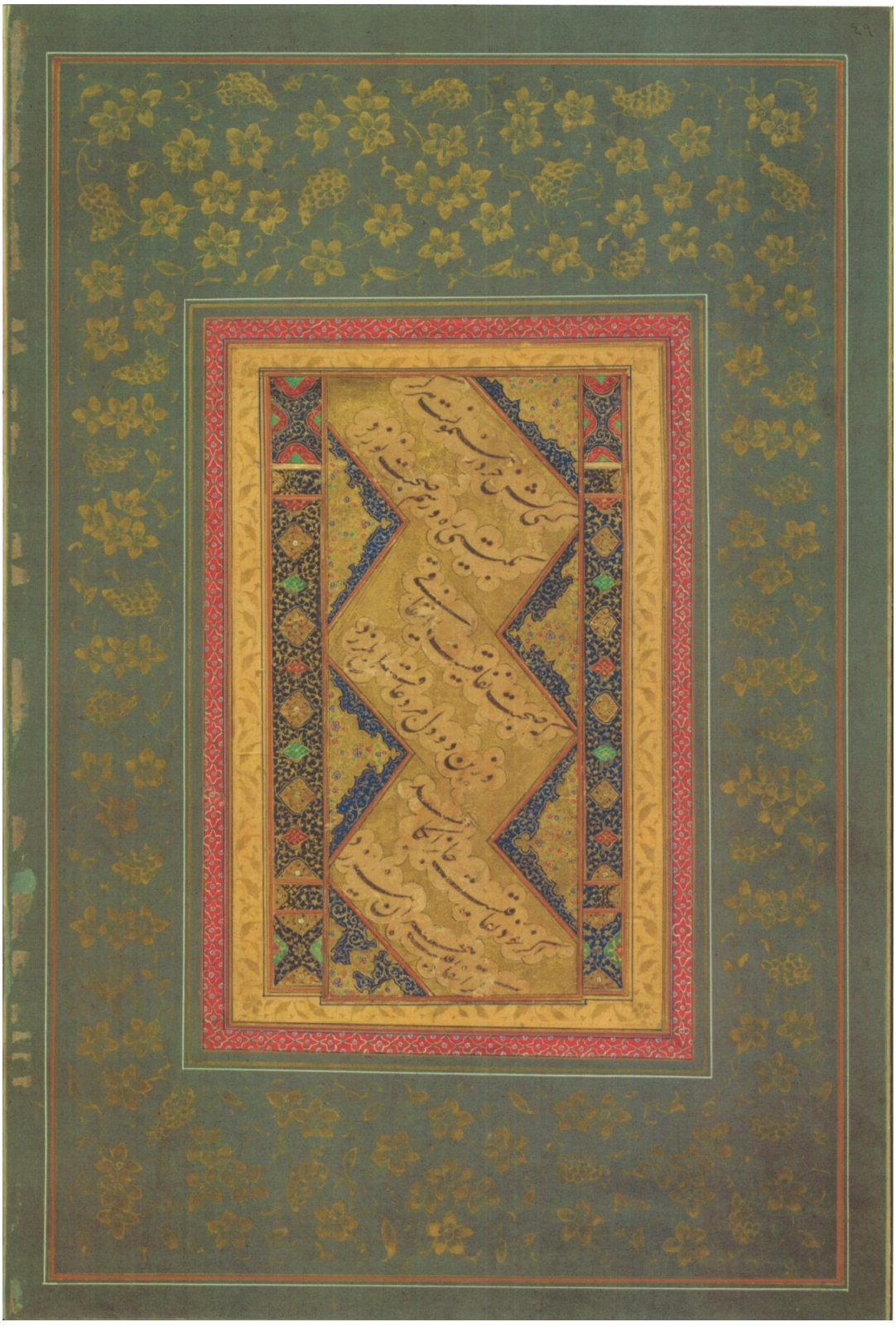
"Kesi keş hired rehnümûn est hergiz
Be-gitî reh ü resm-i sohbet neverzed
Ki sohbet nifâkî-st yâ ittifâkî
Ve-zin dü dil-i merd-i akıl be-lerzed
Eger hod nifâkî-st cân râ be-kâhed
Ve-ger ittifâkî be-hicrân neyerzed"
(Her kimsenin yol göstericisi akıl ise
Dünyada konuşma tarikini kendine seçmez

Çünkü konuşmak ya nifaklı olur yada ittifaklı
Ve bu ikisinden de akıllı adamın yüreği sarsar (titrer)
(Bu konuşma) eğer nifaklı bir konuşmaysa, neticesi canı azaltmaktır
Eğer ittifaklı ise de sonu hicran, ve bunlara da değmez)

Değerlendirme: Kıt'ada, Ferîdüddin Attâr, Sadî Şîrâzî gibi büyük şairleri etkileyen ünlü tasavvuf şairi Senâî-yi Gaznevî'nin (ö.525/1131?)[534] şiiri yazılıdır. Ketebe kaydı bulunmayan hat çalışmasını tarihlendirmek güçtür. Satırların etrafındaki sadece altınla boyalı zemin; sayfa kenarındaki üçgen bölmeler ile iki yandaki pervazlardaki tezhibe göre yıpranmış göründüğünden dolayı bunlara göre daha önceki bir tarihte hazırlanmış olmalıdır. Dolayısıyla daha geç bir tarihte yapılmış olduğu düşünülen bu üçgen bölmelerde yer alan küçük renkli çiçekli tezhip kompozisyonu, albümün diğer yapraklarında da görülmektedir.[535] Kaçar üslubu tezhip özellikleri gösteren bu üçgen bölümler albüm hazırlanırken yapılmış olmalıdır. Tasavvufi bir eserden seçilen dizelerin yazılı olduğu bu nesta'lik hat çalışmasının albümdeki birçok hat çalışması gibi 17. yüzyıla tarihlenebileceği düşünülmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[534] Bu şairle ilgili detaylı bilgi için bkz: Saime İnal SAVİ, "SENÂÎ", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.36, İstanbul, 2009, s.502-503.
[535] Bkz: y.9a, 16a.

Resim 4.87: İmzasız kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.25b

Katalog no. : 118 (Resim 4.88)

Yaprak no. : 26a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki hat çalışmasını iki dar pervaz çevrelemektedir. Bunlardan en içteki siyah zemine altın kıvrım dallarda yapraklar; bunun üzerindeki kırmızı zemine beyaz konturlu palmet benzeri motif dizisiyle bezelidir. Bu pervazların araları ve etrafı kırmızı, siyah, altın ve beyaz renkte cedvellidir. Koyu yeşil zeminli enli pervazda ise altınla, sarmal dallarda üzüm ve asma yapraklarından oluşan halkar bezeme kompozisyonu görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Mail nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 19,9 x 9,9 cm

Tanımı : Kıt'ada yer alan sekiz dizeden altısı mail şekilde, son iki dize ise sayfanın sol tarafına, yatık şekilde yazılmıştır. Sayfada yer kalmadığından dolayı dizeler bu şekilde yerleştirilmiş olmalıdır. Hat çalışması *beynessütur* tarzda düzenlenerek dendanların dışında kalan kısımlar altın zemine açık mavi-pembe renkte, basit formlarda küçük hatayiler, pembe, mavi, kırmızı, sarı rozet çiçekler ve yeşil, beyaz, mavi, mor ve sarı renkte küçük yapraklarla süslenmiştir. Sayfada yer alan dizeler ise şu şekildedir:

"Fâş mî-gûyem u ez güfte-i hod delşâdem
Bende-i aşkem u ez her du cihân âzâdem
Men melek bûdem u firdevs-i berîn câyem bûd
Âdem âverd derîn deyr-i harâb âbâdem
Müjde ey del ki mesihâ nefesi mi-âyed
Ki zi enfâsi höşeş bûyi kesi mi-âyed
Kes nedânest ki menzelgeh-i ma'şûk kocâst
În kader hest ki bâng-i ceresi mi-âyed"
(Açıkça söylüyorum ve söylediğimden de memnunum
Kuluyum ve her iki cihandan da azadım
Ben melek idim ve yerim de yüce cennet idi
Âdem beni bu dünyaya getirdi
Müjde ey gönül, Mesih nefesli geliyor

Hoş nefesinden birisinin kokusu geliyor
Hiç kimse sevgilinin konağının nerede olduğunu bilmiyor
Şu kadarı var ki, sadece bir çan sesi geliyor)

Değerlendirme: Kıt'ada Hafız Şîrâzî'nin iki farklı rubaîsi yazılmış olup hattat ve tarih bilgileri içeren bir ketebe kaydı bulunmamaktadır. Kıt'anın tezhip tasarımı albümdeki bazı hat çalışmalarının tezhibiyle yakınlık içindedir.[536] Kaçar üslubundaki bu küçük çiçekli tezhip tasarımı diğer örnekler gibi, albüm hazırlanırken yapılmış olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[536] Bkz: y.11b,13b, 17b, 18a, 19b, 23b, 24a.

Resim 4.88: İmzasız kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424 y.26a

Katalog no. : 119 (Resim 4.89)

Yaprak no. : 26b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki tasviri çevreleyen üç dar pervazdan en içteki siyah zemine altınla kıvrım dallarda yaprak motifleriyle; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah hatlı palmet benzeri motif dizisiyle; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz hatla aynı motif sırasıyla bezelidir. Pervazların araları altın, siyah, kırmızı ve beyaz renkte cedvellidir. Koyu yeşil zemine sahip enli pervazdaki halkar bezeme ise altınla boyalı olarak, sarmal dallarda iri saz yaprakları, rozet çiçekler ile dairevi ve açılmış şekildeki hatayiler şeklindedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Soylu hanım ve hizmetkarı

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 18. yüzyıl başları

Ölçüsü : 16,1 x 9,7 cm

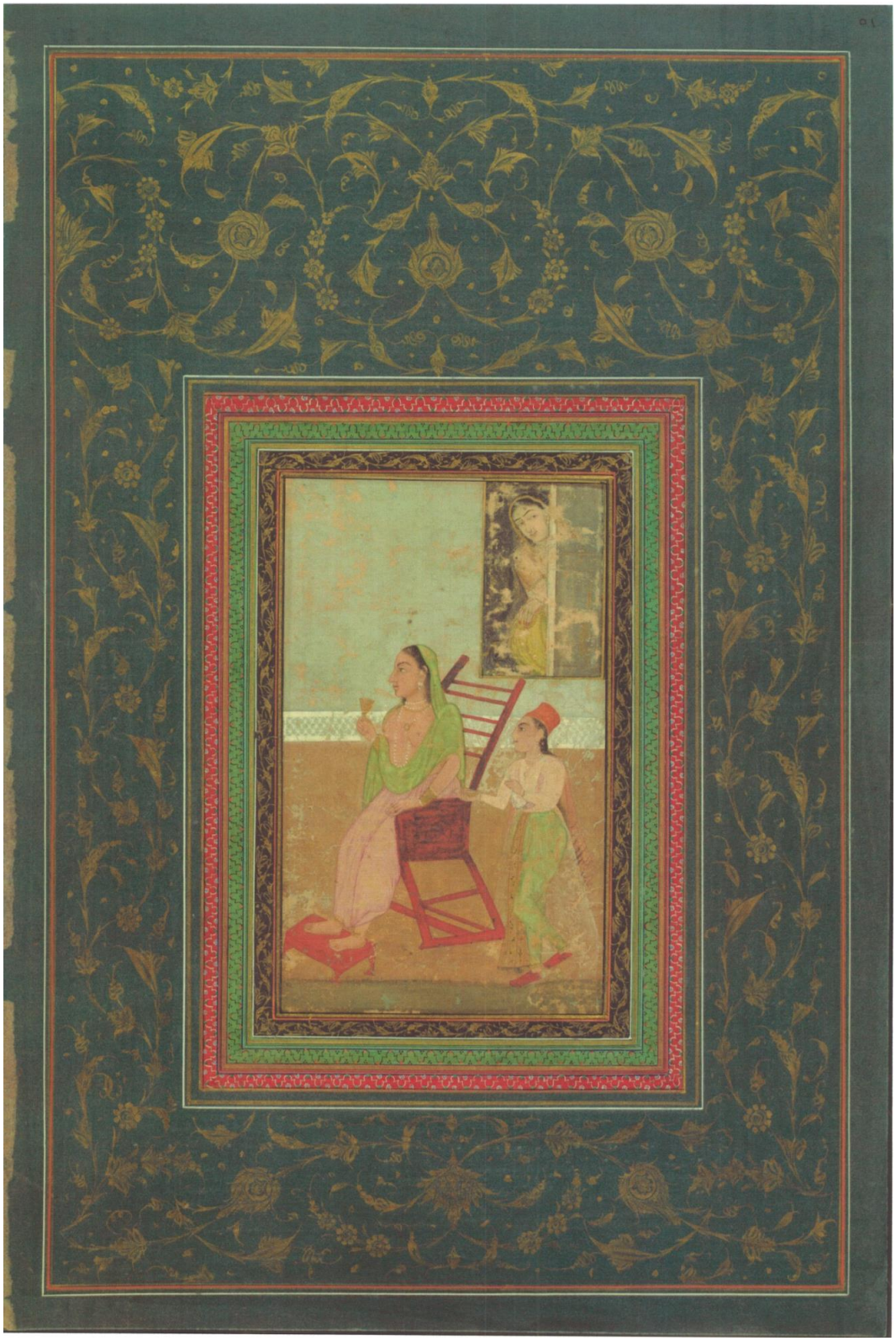
İmza/Mühür : -

Tanımı : Tasvirde bir terasta sandalyede oturmuş bir kadın ve hizmetkarı betimlenmiştir. Kompozisyonun soluna yerleştirilen kadın figürü, sadece bir omzunu ve başını örtecek şekilde duran canlı yeşil renkte bir *dupatta,* açık pembe bir şalvarla verilmiştir. Göğüslerini açıkta bırakan bu giysileri üzerinde boynunda inci ve altın kolyeleri, kulağında küpesi görülmektedir. Bu figür kırmızı bir sandalye oturmakta olup ayağını bu sandalyenin takımı olan tabureye uzatmaktadır. Profilden verilmiş şekildeki figür elinde bir kadeh tutmaktadır. Hemen ardındaki kadın hizmetkarı ise hanım figürüyle aynı tonlardaki pembe üst giysisi ve yeşil *peycame*siyle verilmiştir. Pembe tonlarda bir *dupatta* ve *patka*, şeffaf uzun bir etek içinde görülmektedir. Kırmızı renkte konik destarı ve aynı renkte ayakkabıları bulunmaktadır. Hanım figürüne yönelmiş şekilde, elindeki tabağı uzatırken betimlenmiştir. Açık kahverengi yer zemini ve beyaz korkuluklarla resmedilen terasın gerisinde açık yeşil renkte tasvir fonu görülmektedir. Ayrıca kompozisyonun sağ üst kısmında, sayfaya sonradan eklenmiş olan, pencere açıklığından bakan bir kadın figürü bulunmaktadır. Gri zemine betimlenen bu figürün yüzü ve vücudunun bir kısmı görülmektedir.

Değerlendirme: Minyatürde; taktığı takılar, oturduğu zarif koltuk ve hizmetkarıyla soylu bir hanım betimlenmiş olmalıdır. 18. yüzyıl Babürlü minyatüründe kadınların günlük hayatını gösteren kır eğlenceleri, saray hayatı, mabed ziyaretleri gibi konular sıklıkla işlenmiştir. Bu minyatürlerde en çok kullanılan kompozisyon şekli ise teras sahneleri olmuştur.[537] Bir hanım ve hizmetkarının terasta günlük hayatından bir sahne gösteren bu minyatür konu olarak yine bu dönemin Babürlü tasvirlerinde sıklıkla tercih edilmiştir.[538] Minyatür üslup açısından değerlendirildiğinde ise, tasvir fonunun alt bölüm (teras zemini) kahverengi, üst bölüm Nil yeşili renkte olmak üzere, manzarasız basit bir anlayışta; figürlerin sade, gösterişsiz kıyafetlerle verildiği görülmektedir. Bu bakımdan albümdeki 18. yüzyıl Babürlü ekolüne ait bazı tasvirlerle benzerlik göstermektedir.[539] Kompozisyonun üst kısmına başka bir sayfadan kesilip yapıştırılan kadın figürü farklı bir sanatçıya ait bir tasvirden çıkarılmış olmalıdır. Bu figürün *dupatta*sının dalgalı, altın şeritli verilişi Babürlü Şahı Muhammed Şah (sal.1719-1748) döneminin ünlü musavviri Govardan'ın tasvirlerinin karakteristik üslup özelliklerinden biridir.[540] İncelenen tasvirin gerek konu gerek üslup özellikleri açısından 18. yüzyıl başı Babürlü ekolüne ait bir örnek olduğu düşünülmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[537] J. P. LOSTY (2011), **a.g.m.,** s.580.
[538] Terasta hanım ve hizmetkarını betimleyen ,18. yüzyıla ait benzer kompozisyonda iki Babürlü minyatürü örneği için bkz: Royal Collection Trust, RCIN 1005068.i Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.royalcollection.org.uk/collection/search#/48/collection/1005068-i/mughal-painting-of-ladies-on-a-terrace-and-calligraphy-by-sayyid-ali-khan; British Museum, 1941,0619,0.3 Katalog bilgisi ve görseli için bkz: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=232463&partId=1&searchText=mughal+lady&page=1 Erişim tarihi: 17/09/2018
[539] Bkz. Kat. no: 96, 99, 115.
[540] J. P. LOSTY (2010a), **a.g.k.**, s.14.

Resim 4.89: Soylu hanım ve hizmetkarı, Albüm, İÜK, F.1424, y.26b

Katalog no. : 120 (Resim 4.90)

Yaprak no. : 27a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki üç dar pervazdan en içteki siyah zemine altın kıvrım dallarda yaprak motifleriyle; bunun üzerindeki pervaz yeşil zemine siyah hatlı palmet benzeri üçgenimsi motif dizisiyle; en dıştaki dar pervaz ise kırmızı zemine beyaz hatla palmet benzeri motiflerle bezelidir. Pervazların araları altın, siyah, kırmızı ve beyaz renkte cedvellidir. Koyu yeşil zemine sahip enli pervazda ise altın boyalı olarak, sarmal dallarda iri saz yaprakları, rozet çiçekler ile dairevi ve açılmış şekildeki hatayiler görülmektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Nehir kenarında oturan çift

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 18. yüzyıl başı

Ölçüsü : 21,5 x 16 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı **:** Bir kır manzarası içinde, nehir kenarında uzanan bir kadın ve erkek figürünün betimlendiği tasvirde erkek figürü sarı bir *came,* altın renginde işlemeli bir *patka*, beline bağlı kırmızı kını olan bir kılıç, kırmızı-altın tonlarda bir *destar*; inci kolye ve küpelerle görülmektedir. Yüzü ve vücudu 3/4 profilden verilen figür, siyah bir yastığa yaslanırken, bir elini kafasının altına koyar şekilde betimlenmiştir. Erkek figürünün yanındaki kadın figürü ise açık kahverengi, yeşil yaprak motifli eteği, başını ve omuzlarını örten pembe şeffaf şalı, göğüslerine doğru sarkan inci kolyeleriyle betimlenmiştir. Yüzü yandan verilmiş şekilde, bir eliyle saçını tutarken gösterilmiştir. Gür bir ağacın altında oturmuş olan bu iki figürün hemen gerisinde, tepeliğin ardında kalmış şekilde, sadece başı, boynu ve kırmızı eyeri görülen beyaz bir at yer almaktadır. Figürlerin önünde ise yeşil küçük bir iskele ve nehirde yüzen ördekler görülmektedir. Kompozisyonun gerisinde, yeşilin farklı tonlarındaki tepelikler, bunların üzerinde beyaz yapılar ve gri tonlarındaki gökyüzü yer almaktadır.

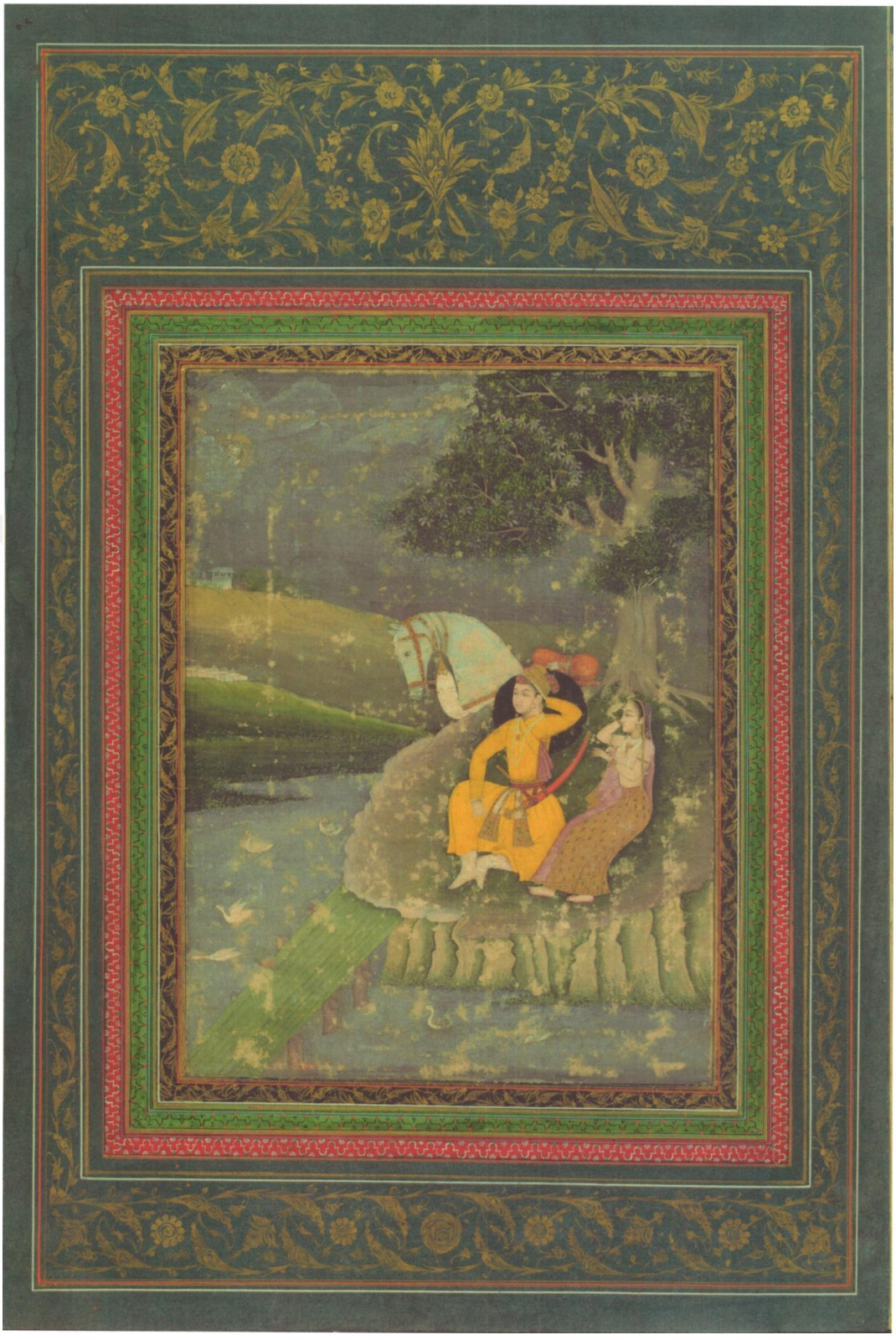
Değerlendirme: 18. yüzyıl Babürlü minyatüründe sıklıkla görülen kompozisyon formlarından biri de, özellikle kadınların kır eğlencelerinin, ağaçlarla çevrili bir nehir kenarında verilmesidir. Soylu bir bey/bir sultan ve hanımını nehir kenarında

betimleyen bu tasvirde günlük hayattan bir konu veya yine bu dönemin Babürlü minyatürlerinde sıklıkla görülen *Ragamala* isimli eserden bir konu işlenmektedir. Tasvirin üslup ve kompozisyon bakımından yakın bir benzeri *Ragamala*'dan seçilmiş, *Gauri Ragini* konulu minyatürdür (Resim 4.91).[541] Nehir kenarında oturan bir kadını betimleyen minyatür 18. yüzyıl ortaları Babürlü ekolüne aittir. Bu minyatür büyük bir ağaç altına yerleştirilen figürler; kayalıklar, ağaç ve ördeklerin yer aldığı nehir, tasvir fonundaki tepeliklerin verilişi gibi özellikler açısından incelenen minyatürle benzer anlayıştadır. Tasvirde kara bulutlarla verilmek istenen kasvetli ortam 18. yüzyıl Babürlü minyatürünün karakteristik özelliklerinden biridir.[542] İncelenen tasvir, karşılaştırma örnekleriyle kompozisyon ve üslup açısından benzerlik gösterse de, figür tipleri ve fırça vuruşlarındaki farklılıklar sebebiyle bu dönemde faaliyet gösteren başka bir sanatçı tarafından hazırlanmış olduğu düşünülmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[541] Bonhams Müzayede, New York, **Indian, Himalayan and Southeast Indian Art**, 18 Eylül 2013, Lot 106. Müzayede Kataloğu için bkz: https://images2.bonhams.com/original?src=Images/live/2013-09/03/S-20997-0-1.pdf Erişim tarihi: 20/09/2018

[542] J. P. LOSTY (2011), **a.g.k.,** s.580. Ayrıca yine kara bulutlar ve benzer kompozisyon formunda verilmiş, kadınların nehir kenarında eğlencesini betimleyen 1765 tarihli bir Babürlü minyatürü için bkz: Clevaland Museum of Art, 2013.35. Katalo bilgisi ve görseli için bkz: http://www.clevelandart.org/art/2013.351?f[0]=field_collection:89 Erişim tarihi: 20/09/2018

Resim 4.90: Nehir kenarında oturan çift, Albüm, İÜK, F.1424, y.27a

Resim 4.91: Gauri Ragini, Albüm yaprağı, 18. yüzyıl ortaları, özel koleksiyon.

Katalog no. : 121 (Resim 4.92)

Yaprak no. : 27b

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki hat çalışmasını üç dar pervaz çevrelemektedir. Bunlardan en içteki siyah zemine altınla kıvrım dal ve yapraklarla; bunun üzerindeki kırmızı zemine beyaz hatlı palmet benzeri motif dizisiyle; en dıştaki pervaz ise petrol yeşili zemine altınla, "U" biçimli tığ motifleriyle bezelidir. Pervazların araları beyaz, altın, siyah renkte cedvellidir. Enli pervaz ise koyu yeşil zemine altınla, asma yaprakları ve üzüm salkımlarıyla süslenmiştir.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Muhammed Murad

Dönemi : 17. yüzyılın ilk yarısı

Ölçüsü : 17,6 x 9,3 cm

Tanımı : Dört satır halinde, mailen nesta'lik hatla yazılmış olan kıt'ada dizeler *beynessütur* tarzda düzenlenerek dendanlı kısımların dışında kalan alanda altın zemine mavi, kırmızı, sarı, eflatun, yeşil renkte tomurcuklar, yapraklar ve mavi-kırmızı çiçekler yerleştirilmiştir. Dizelerin iki yanında kalan üçgen boşluklar ile üst köşelerdeki ve sağ alt köşedeki üçgen boşluklar yazı alanından zencirek ve ara suyuyla ayrılmıştır. Bu üçgen kısımlarda altın zemine koyu pembe ve mavi renklerde birbirine dolanan rumi motifleri görülmektedir. Sayfada yer alan dizeler şu şekildedir:

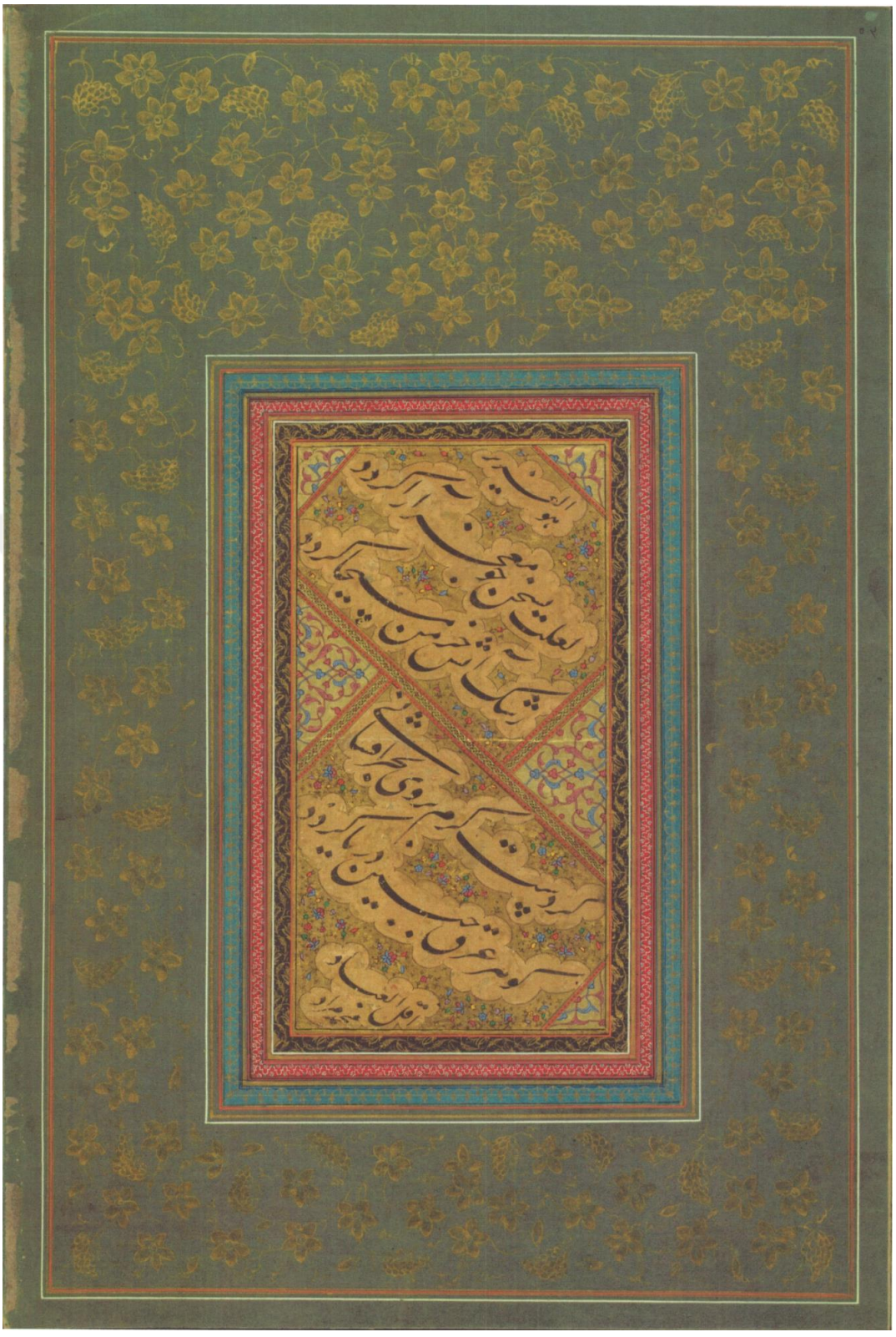
"Hüve'l-azîz
La'let be-suhen çü mü'ciz-ârâ gerded
Reşk-i âteş-ı harmen-I mesîhâ gerded
Ger dest-i kerem be-rûye bahr efşânî
Gövher areğ-i cebîn-i deryâ gerded"
akelli'l-I'bâd Muhammed Murad
(İzzet sahibi odur
Dudağın konuşunca mucize yaratır
Kıskançlığın Mesih'in harmanını ateşe verir
Kerem elini deryaya uzatsan
Mücevherler, deryanın alnının teri olur"
Kulların en hakiri Muhammed Murad)

Değerlendirme: *Hüsn-i hat* çalışması ketebe kaydına göre Muhammed Murad tarafından hazırlanmıştır. Bu hattatın ismi Babürlü Sultanı Şah Cihan (sal. 1627-1658) döneminde eserler veren ve yine bu dönemin ünlü hattatı Aka Reşid'in ekolünü izleyen hattatlar arasında geçmektedir.[543] Bu hattatın imzasını taşıyan az sayıda hat örneği günümüze ulaşmıştır.[544] Hattat imzası sebebiyle Babürlü dönemine atfedilebilecek bu hat çalışmasının tezhibi Babürlü üslubundan ayrılmaktadır. Dolayısıyla bu kıt'anın tezhibi, dizeler yazıldıktan sonraki bir dönemde, muhtemelen albüm hazırlanırken yapılmış olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[543] Mustafizur RAHMAN (1987), **a.g.m.,** s.244.

[544] Bu hat örneklerinden ikisi, albümden çıkarılmış birer yaprak olarak, Özbekistan Biruni Enstitüsü koleksiyonunda (bkz.: A. MADRAIMOV-S. MUSAEV-E. ISMAIOVA (2001), C.1, s.256, 257); diğer ikisi ise British Museum koleksiyonundadır. (bkz.:British Museum, 1942,0124,0.5.2; 1974,0617,0.10.4; http://www.britishmuseum.org/research/collection_online Erişim tarihi: 21/09/2018) Müze koleksiyonundaki örneklerden biri (1974,0617,0.10.4) Hint ve İran minyatürleri ve hat örnekleri içeren bir albümde yer almaktadır. Biruni Enstitüsündeki örneklerden, katalogdaki 19 nolu hat çalışmasında hattat dizelerin başında, incelenen hat örneğinde olduğu gibi, "*Hüve'l-azîz"* ifadesini; British Museum'daki örneklerde ise "*Hüve'l-feyyaz"* ile *"Hüve'l-rahîm"* ifadelerini kullanmıştır. Bu da Muhammed Murad imzalı hat örneklerinde görülen bir benzerlik olarak dikkat çekmektedir.

Resim 4.92: Muhammed Murad imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.27b

Katalog no. : 122 (Resim 4.93)

Yaprak no. : 28a

Yaprak kenar bezemeleri : Sayfadaki hüsn-i hat örneğini çevreleyen üç dar pervazdan en içteki siyah zemine altınla, kıvrım dallarda yaprak motifleriyle; bunun üzerindeki kiremidi renkte zemine altınla, kıvrım dallarda daha ince yapraklarla; en dıştaki pervaz ise açık yeşil zemine altınla, "U" biçimli tığ motifleriyle bezelidir. Pervaz araları altın, lacivert, yeşil renkte cedvellidir. Enli pervaz ise koyu yeşil zemine altınla, asma yaprakları ve üzüm salkımlarıyla süslüdür.

Yaprakta yer alan eser : Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : Keşmirî

Dönemi : 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 18,3 x 8,2 cm

Tanımı : *Beynessütur* düzende verilen dört satırlık dizelerin dendanlarının dışında kalan kısım altın zemine pembe-mavi renkte farklı formlarda irili ufaklı hatayiler, pembe, mavi, mor küçük çiçekler, yeşil, sarı tomurcuklar ve yapraklarla süslenmiştir. Dört satırdan ikisi üstte diğer ikisi altta kalacak şekilde araya bir zencirek motifi yerleştirilmiştir. İki yanda ve alt-üst köşelerde kalan üçgen boşluklar yeşil bir ara suyuyla sınırlandırılmıştır. Üst köşelik lacivert zemine ortada, zemini altınla boyalı, açık mavi düğümlü bantlardan oluşan kapalı bir form; bunun etrafında altın sarmal dallarda kırmızı-sarı, eflatun, beyaz küçük çiçekler görülmektedir. Üçgenin alt kısmında ortada pembe hatlı tepelik nevi bir motif, bunun iki yanında yeşil rumilerin oluşturduğu birer kapalı form uzanmaktadır. Bunların zemini de altınla boyalıdır. Yanlardaki üçgen bölmelerde ise lacivert zemine sarı, yeşil, kırmızı, beyaz küçük çiçekler ile zeminin büyük bir kısmını kaplayan palmet formunda altınla boyalı bir kartuş görülmektedir. Bunun içerisinde de merkezinden birer rumi çıkan pembe bir palmet tepelik yer almaktadır. Ketebe kaydının yer aldığı alt köşeliğin tezhibi dizelerin yer aldığı bölümle aynı şekildedir. Sayfada yer alan dizeler şu şekildedir:

"Setartü velev lâ ğadda 'aynî 'ale'l-bükâ'i
Lerakraka dem'î hasraten femehâ satrî
Ve Rabbü'l-hucâ lâ yetme'innü bi-'îşetin
Felâ hayra fî vaslin yerdüfü bi'l-hecri"
akelli'l-I'bâd Keşmirî

(Şayet ağlamaktan ötürü gözlerim kapanmamış olsaydı yazardım
Ve elbette hasretten ötürü incelmiş olan gözyaşlarım o satırımı silmiş olurdu
Gerçek akıl sahibi hayata bel bağlamaz
Çünkü ardından ayrılığın geleceği buluşmada bir hayır yoktur
Kulların en hakiri Keşmirî)

Değerlendirme: Beyitler Sadî Şirazî'nin Bağdat Mersiyesinden alınmış olup, albümün y.24a numaralı yaprağındaki kıt'ada da[545] aynı beyitler yazılıdır. Sayfadaki ketebe kaydına göre bu hat çalışması Keşmirî isimli hattata aittir. Bu hattat meşhur Babürlü hattat Muhammed Hüseyin Keşmirî (ö.1611) olmalıdır. *Zerrin kalem* unvanıyla onurlandırılan bu hattat Ekber Şah dönemi (sal.1556-1605) boyunca ve Cihangir Şah'ın (sal.1605-1627) ilk dönemlerinde faaliyet göstermiştir. Babürlü döneminin en önemli hattatları arasında sayılan Keşmirî'nin çok sayıda hat çalışması bulunmaktadır.[546] Ayrıca Ekber Şah döneminde sultanın hamiliğinde önemli yazma eserler istinsah etmiş olup; dönemin kaynaklarında ünlü hattat Mir Ali kadar değerli bir hattat olduğu yazılıdır.[547] Bu hat çalışması hattatın faaliyet gösterdiği dönem olan 16. yüzyılın ikinci yarısında veya 17. yüzyıl başında hazırlanmış olmalıdır. Karşılıklı iki sayfanın (y.27b-28a) üçgen bölmeli tezhip kompozisyonu benzer anlayıştadır.

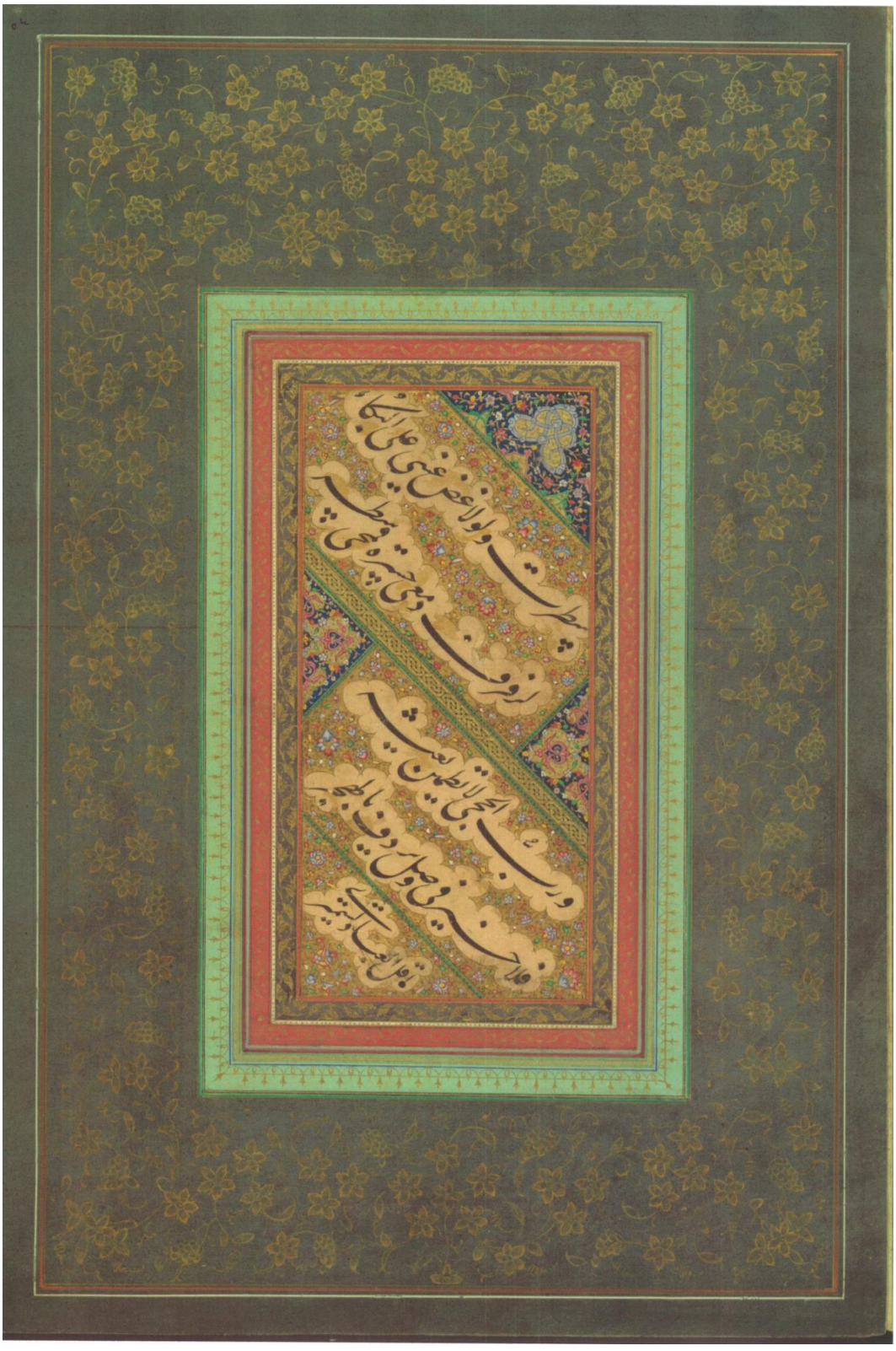
Yayını: Yayımlanmamıştır.

---

[545] Bkz: Kat. no: 114.

[546] 17. yüzyıl başına ait Babürlü murakkalarından Cihangir için hazırlanan Gülşen Albümündeki hattatın imzasını taşıyan iki hat örneğinde Muhammed Hüseyin isminin yanında *Cihangir Şahî* yazılı olup bu iki örnek hattatın Cihangir'in hamiliğinde çalıştığı döneme aittir. Bkz: Mohammad Ali RAJABI (2005), **a.g.k.**, s.454, 457. Zerrin Kalem'in yine Cihangir için hazırlanan Gülistan Albümünün de önsöz bölümünü yazdığı bilinmektedir. Bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.80. Hattatın Şah Cihan'ın şehzadesi Dara Şikoh için hazırlanan albümde de *Ekber Şahî* ve *Cihangir Şahî* nisbetiyle imzaladığı iki hat çalışması yer almaktadır. Bkz: British Library, Add. Or. 3129, y.29, 68b. Yayını için bkz: J. LOSTY (2019), **a.g.m.,** s.248-262. Muhammed Hüseyin'in albüm yapraklarında günümüze ulaşan iki kıt'ası için bkz: British Museum, 1913,1218,0.4. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/search.aspx Erişim tarihi: 25/09/2018; Victoria and Albert Museum, IS.89-1965. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: http://collections.vam.ac.uk/item/O1272459/painting-qalam-muhammad-husain/ Erişim tarihi: 25/09/2018.

[547] Hattat tarafından Ekber Şah için istinsah edilmiş 1597-98 tarihli sultani el yazması *Hamse-i Emir Hüsrev Dehlevi* için bkz: Sheila BLAIR (2006), **a.g.k.**, s.552-554.

Resim 4.93: Keşmirî imzalı kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.28a

Katalog no. : 123 (Resim 4.94)

Yaprak no. : 28b

Yaprak kenar bezemeleri : Tasviri çevreleyen üç dar pervazdan en içteki siyah zemine altın kıvrım dallar; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah hatla palmet benzeri motif dizisi; en dıştaki ise kırmızı zemine beyaz hatla iki yanı sivri iki dairevi stilistik motif sırasıyla bezelidir. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renkte cedvellidir. Enli pervazda ise koyu yeşil zemine altınla, üzüm salkımları ve asma yapraklarından oluşan halkar bezeme görülmektedir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Sultanın meclisi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 23,4 x 14,3 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Sultanın meclisini canlandıran tasvirde sultan figürü kompozisyonun sağ tarafında üstü kapalı bir köşk benzeri bir yapının içinde otururken betimlenmiştir. Pembe *came* üzerine yeşil bir cübbe ve büyükçe bir destar ile tasvir edilmiştir. Bir elinde bir kadeh tutmakta ve kırmızı büyük bir yastığa yaslanmaktadır. Yanında kırmızı *came* üzerine sarı cübbeli, elinde kitap bulunan genç bir figür görülmektedir. Bu iki figür duvarlarında nişler, zemininde lacivert üzerine çiçekli bir halı bulunan, sütunlu, iki basamaklı bir platform üzerindeki bir yapı içinde betimlenmektedir. Bu figürlerin yanında, kırmızı bir tente altında oturan üç figür yer almaktadır. Birbirleriyle konuşur şekilde tasvir edilen bu üç figür kahverengi, beyaz ve kırmızı *came*lerle verilmiştir. Bu figürler zemininde lacivert üzerine çiçek desenli bir halı bulunan tek basamaklı bir platform üzerinde oturmaktadır. Sahnenin önünde ise elinde bir kitap okuyarak yürüyen yeşil *came*li bir figür ile bu figürün solunda onu dinleyen bir figür grubu bulunmaktadır. Avlunun zemini yeşil renkte olup ortada kahverengi ve beyaz renkte birer karaca figürü betimlenmiştir. Kompozisyonun üst kısmında, saray avlusunun dışında kalan bölümde ağaç sıraları, samani renkte yapılar, tepeler ve yeşil çayırlar görülmektedir.

Değerlendirme: Tasvirde sultan figürü yüksekçe bir platform üzerinde, büyük bir yastığa yaslanır pozisyonda ve farklı şekilde oturuşuyla vurgulanmaktadır. Bu

minyatürün üslup özellikleri 16. yüzyıl sonu bazı Babürlü yazmalarında yer alan minyatürlerle benzerlik göstermektedir. Özellikle Babürlü sultanı Ekber Şah (sal.1556-1605) döneminde hazırlanan *Babürname, Ekbername, Nizami Hamsesi* isimli tarihi ve edebi konulu yazma eserlerin bazı minyatürlerinde benzer kompozisyon ve üslup özellikleri görülmektedir. Bunlardan biri 1595 tarihli *Nizami Hamsesi* nüshasındaki "İskender'in huzurunda aynanın icat edilmesi" konulu minyatürdür (Walters Art Museum W.613, y.16b).[548] Sahnenin sağ tarafında köşk benzeri bir yapı içinde verilen sultan figürü, onun karşısında bir tente altında oturan figür grubu, avlunun kenarında, elindeki kağıdı okuyarak yürüyen figür iki tasvir arasındaki benzer kompozisyon özellikleridir (Resim 4.95). Buna benzer kompozisyonlar, 1602-03 tarihli bir *Ekbername* nüshasındaki iki minyatürde de (British Library, Or. 12988, 20b, 22a) görülmektedir.[549] Bunlardan 22a'daki "Ekber'in doğumu" konulu minyatürde betimlenen Babürlü sultanı Hümayun Şah (sal.1530-40 ve 1555-56) figürü, incelenen minyatürdeki sultan figürüyle benzer tipte verilmiştir. İki figür de bilinen Babürlü figür tiplerinden farklı olarak, Türkmen tipinde ve *came* üzerine cübbe giymiş şekildedir. Bu figür tipi ilk Babürlü sultanları Babür Şah'ın (sal.1526-30) ve oğlu Hümayun Şah'ın ölümünden sonra gelenekselleşmiş ve bu sultanların kalıplaşmış portreleri haline gelmiştir. Hümayun Şah, minyatürde de görüldüğü gibi, tipik başlığı; Babür Şah ise büyükçe kavuğuyla betimlenmektedir.[550] Bu figür özellikleri sebebiyle incelenen minyatürdeki sultan figürü Babür Şah'a işaret etmektedir. Dolayısıyla bu minyatürün 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında hazırlanan *Babürname* gibi tarihi konulu bir yazma eserden alınmış bir yaprak olabileceği düşünülmektedir.

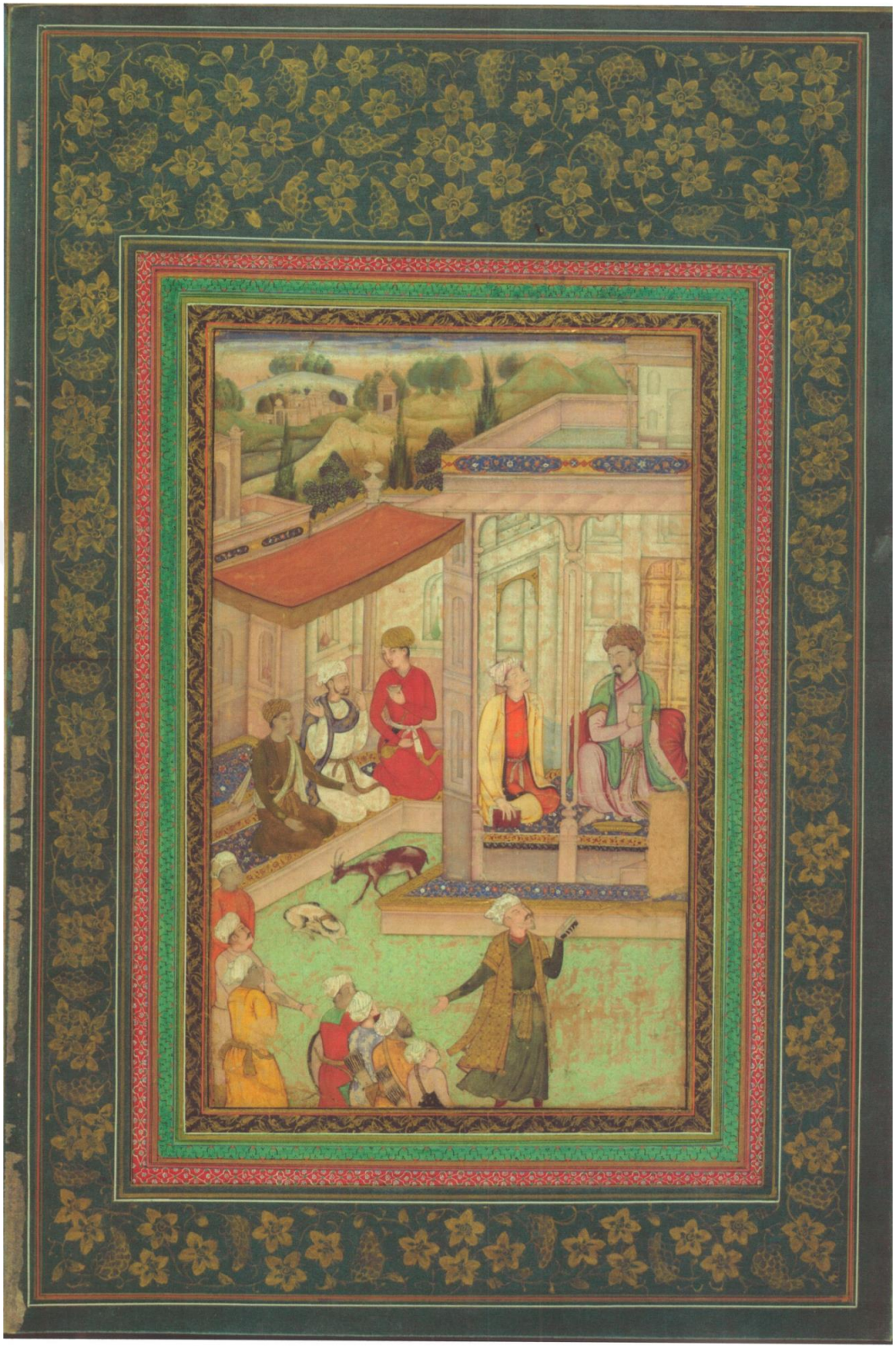
Yayını: Yayımlanmamıştır.

---

[548] Bu yazma eserin ve minyatürün yayını için bkz.: Stuart Cary WELCH, "The Emperor Akbar's Khamsa of Nizami", **Journal of the Walters Art Gallery**, S.23, 1960, s.89.

[549] Bu yazma eser için bkz.: http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Or_12988&index=19 Erişim tarihi: 25/09/2018

[550] Bu figür tipolojisi Minto Albümüne ait bir yapraktaki "Timur'un, Hümayun'un huzurunda tacını Babür'e sunması" konulu minyatürde görülebilmektedir. Bkz.: Susan STRONGE, "The Minto Album and Its Decoration, c.1612-1640", **Muraqqa. Imperial Mughal Albums from the Chester Beatty Library Dublin**, Art Services International: Alexandria Virginia, 2008, s.88.

Resim 4.94: Sultanın meclisi, Albüm, İÜK, F.1424, y.28b

Resim 4.95: İskender'in huzurunda aynanın icat edilmesi, Nizamî *Hamsesi*, 1595 tarihli, Walters Art Museum, W.613, y.16b

Katalog no. : 124 (Resim 4.96)

Yaprak no. : 29a

Yaprak kenar bezemeleri : Tasviri kuşatan üç dar pervazdan en içteki siyah zemine altın kıvrım dallarla; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah hatla palmet benzeri motif dizisiyle; en dıştaki ise kırmızı zemine beyaz hatla iki yanı sivri iki dairevi stilistik motif sırasıyla bezelidir. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renkte cedvellidir. Enli pervazda ise koyu yeşil zemine altınla, iri saz yaprakları ve farklı formlarda hatayilerden oluşan halkar bezeme yer almaktadır.

Yaprakta yer alan eserin adı : Terasta birbirine sarılan çift

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Racput/Bikaner?

Dönemi : 18. yüzyıl

Ölçüsü : 20 x 12,5 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Bir teras köşkünün önünde birbirlerine sarılmış şekilde betimlenen çiftten sağda boyanmadan bırakılmış *came*si, ucu çiçekli *patka*sı, çizgili *peycame*si, kırmızı renkte ayakkabıları, kırmızı taşlı küpesi-kolyesi ve kırmızı-sarı motifli *destar*ıyla erkek figürü tasvir edilmiştir. Bir eliyle içki şişesi tutarken, diğer eliyle kadın figürüne sarılmaktadır. Kadın figürü ise transparan bir *koli*, sarı tonlarında motifli uzun bir etek, şeffaf uzun bir *dupatta*, kırmızı-sarı tonlarda bilezikler ile kolye, el ve ayak tırnaklarında kırmızı kınalarla betimlenmiştir. Bir elinde içki kadehi tutmaktadır. Erkek figürü 3/4 profilden, kadın figürü ise profilden verilmiştir. Sahnenin sağ kısmında yer alan teras köşkünün içinde, baş kısmında sarı zemine kırmızı çiçek motifli bir yastık, ayak kısmında ise sarı-kırmızı şeritli daha küçük bir yastık bulunan bir yatak görülmektedir. Çiçek motifli yastıkla aynı desendeki örtüler, köşkünün üç tarafından katlanmış şekilde sarkmaktadır. Kompozisyonun gerisinde, solda gövdeleri birbirine dolanmış, yeşil gür yapraklı birer ağaç, sağda ağaç dizisi görülmektedir. Bunların gerisinde de göl-nehir izlenimi veren mavi bir fon yer almaktadır.

Değerlendirme: Minyatürde birbirine sarılan bir kadınla erkek teras köşküne doğru ilerken betimlenmiştir. *Ragamala* isimli popüler eserden seçilen bu konunun Babürlü

ve Hint Sultanlıklarına bağlı resim ekollerinde sıklıkla işlendiği görülmektedir.[551] Hindu Tanrılarıyla ilişkili bir eser olan *Ragamala*'nın erken tarihli resimli örnekleri Hinduizm dinini benimsemiş olan Racput Sultanlıklarına bağlı şehirlerde görülmektedir.[552] Bununla beraber erken dönemlerden itibaren Hindu etkilerini taşıyan Babürlü resminde de bu eserden alınmış konular tek sayfa minyatürler şeklinde hazırlanmış olup, bu örnekler özellikle 18. yüzyıl Babürlü minyatüründe sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.[553] İncelenen minyatürde ise erkek figürünün *came*sinin soldan bağlanmış olması Hindu dinine mensup olduğunu, dolayısıyla Racput Sultanlığından olduğunu göstermektedir. Kadın figürü de Racput kıyafetleriyle betimlenmiştir.[554] Bununla beraber bu kıyafet tipindeki figürler Babürlü minyatürlerinde de görülmektedir. Figür tipi olarak değerlendirildiğinde ise, özellikle yarı açık gözlü, uzun burunlu, kalkık kaşlı yüz hatlarına sahip kadın figürü, Racput eyaletlerinden Bikaner üslubunda yapılmış bazı minyatürlerdeki figürlerle yakınlık göstermektedir.[555] Racput Sultanlığının önemli şehirlerinden Bikaner'de, 18. yüzyılda, 17. yüzyıl sonu Dekkan ve 18. yüzyıl Babürlü resmi etkileri taşıyan[556], kendine özgü zarif ve şiirsel üslup özelliklerine sahip bir minyatür ekolü gelişmiştir.[557] Nim kalem tekniğindeki bu tasvirin altın ağırlıklı ve etraftaki yeşil güç ağaçlara vurgu yapan atmosferi 18. yüzyıla ait bir Dekkan minyatüründe de görülmektedir.[558] Dolayısıyla incelenen minyatür, Dekkan etkileri barındırmakla

---

[551] *Ragamala* isimli eserden seçilen *Malavi Ragini* başlıklı bu bölümde aşıklar birbirine sarılıp dairelerine doğru ilerlemektedir. Bkz: Herbert J. STOOKE-Karl KHANDAVALA (1953), **a.g.k.**, s.20. Bu konunun işlendiği benzer kompozisyonlu iki örnek için bkz: British Library, Johnson Albümü, 30, no.14 (Bikaner, 1650 tarihli) Yayını için bkz: T. FALK-M.ARCHER (1981), **a.g.k.,** s.255, no.505x); Oxford Bodlein Library, MS. Laud Or. 149, y.5b. Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+6,t+mughal,rsrs+0,rsps+10,fa+,so+ox%3Asort%5Easc,scids+,pid+c7533391-ccd2-4f99-8ea9-114845e3b8c3,vi+ Erişim tarihi: 30/09/2018

[552] Molly Emma AITKEN, "The Laud Ragamala Album, Bikaner and Sociability of Subimperial Painting", **Archives of Asian Art**, S.63, no:1, Duke University Press: Durham, 2013, s.37.

[553] J. P. LOSTY (2011), **a.g.m.,** s.580.

[554] Kadın figürünün giydiği *choli* (bluz), *ghagra* (etek) ve *odhini* (şal) Rajputlu kadınlara özgü kıyafetlerdir. Bkz: Pooja CHAUDHARY, **A Study of Mughal Imperial Costumes and Designs During the 16th and 17th Centuries**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Centre of Advanced Study, Department of History, Aligarh Muslim University, Aligarh, 2015, s.130.

[555] Bu minyatürler için bkz: Hermann GOETZ, **The Art and Architecture of Bikaner State**, Bruno Cassirer: Oxford, 1950, res.78,83,93,95.

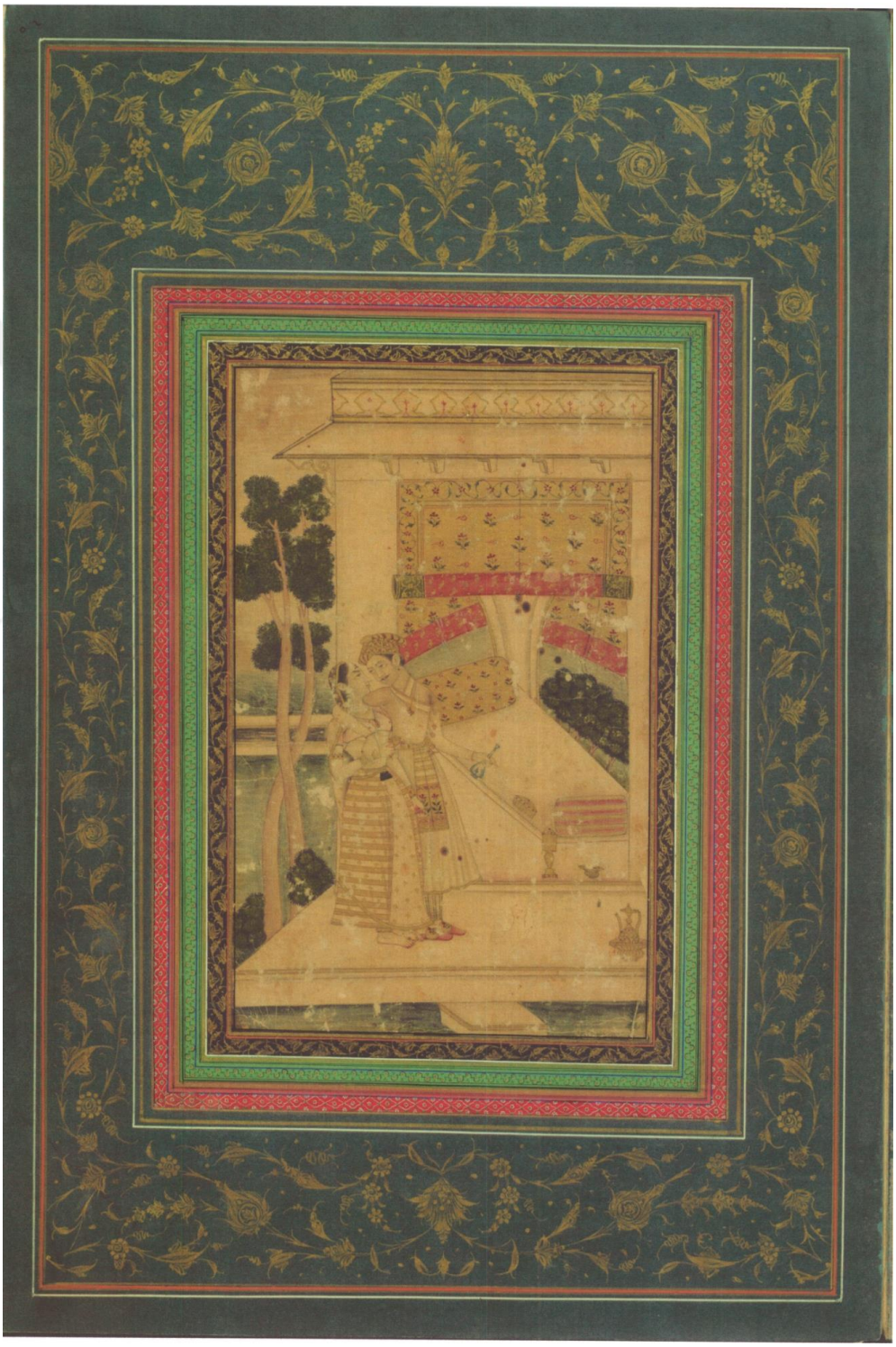
[556] 1739 yılında Nadir Şah'ın Babürlü topraklarını işgaliyle, birçok sanatçı merkez dışındaki eyaletlere sığınmıştır. Bu göç dalgasının en çok etkilendiği şehirlerinden biri olan Bikaner'in resim üslubu anılan dönemde yoğun Babürlü etkisinde gelişim göstermiştir. Bkz: J. P. LOSTY (1982), **a.g.k.**, s.107.

[557] J. P. LOSTY (2011), **a.g.m.,** s.591.

[558] Bu minyatürle incelenen minyatür arasında konu ve figür tipi olarak benzerlik görülmese de, atmosfer ve doğa elemanları bakımından yakınlık bulunmaktadır. Minyatür için bkz: Leyla ile Mecnun mesnevisinden bir sahne, Victoria and Albert Museum, IS.66-1954 Katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://collections.vam.ac.uk/item/O433723/layla-adn-majnun-drawing-unknown/ Erişim tarihi: 01/10/2018

beraber genel kompozisyon şeması ve figür tipleri açısından Bikaner özelliği göstermektedir. Sonuç itibariyle bu minyatür, 18. yüzyılda Racput eyaletlerinden biri olan Bikaner şehrinde, usta işçiliği sebebiyle bir bey veya sultanın hamiliğinde hazırlanmış olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Resim 4.96: Terasta birbirine sarılan çift, Albüm, İÜK, F.1424, y.29a

Katalog no. : 125 (Resim 4.97)

Yaprak no. : 29b

Yaprak kenar bezemeleri : Hat çalışmasını çevreleyen üç dar pervazdan en içteki koyu mavi zemine altınla boyalı kıvrım dallarla; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah hatla palmet benzeri motif dizisiyle; en dıştaki ise kırmızı zemine beyaz hatla tepesi sivri geometrik motif sırasıyla bezelidir. Pervazların araları siyah, altın, kırmızı ve beyaz renkte cedvellidir. Enli pervazda ise koyu yeşil zemine altınla, sarmal dallar üzerinde üzüm ve asma yapraklarından oluşan kompozisyon görülmektedir.

Yaprakta yer alan eser : Düz yazılmış nesta'lik hat çalışması

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 15 x 9,7 cm

Tanımı : Nesta'lik hatla yazılmış yedi satırlık mensur metin *beynessütur* düzende bezelidir. Dendanların iç kısmında, metnin yeşil renkte bir kağıda yazılı olduğu görülmektedir. Dendanların dışında kalan kısım ise altın zemine kırmızı, sarı, turuncu, beyaz, mavi renklerde küçük çiçeklerle süslenmiştir. Hat çalışmasını sayfaya yerleştirirken dar pervazlarla arasında oluşan boşluğa, sayfanın tezhip tasarımına benzer anlayışta dar bir pervaz daha eklenmiştir. Bu pervazın tezhip tasarımında kırmızı rumilerin oluşturduğu kapalı formlar da yer almaktadır. Sayfada yazılı olan metin ise şu şekildedir:

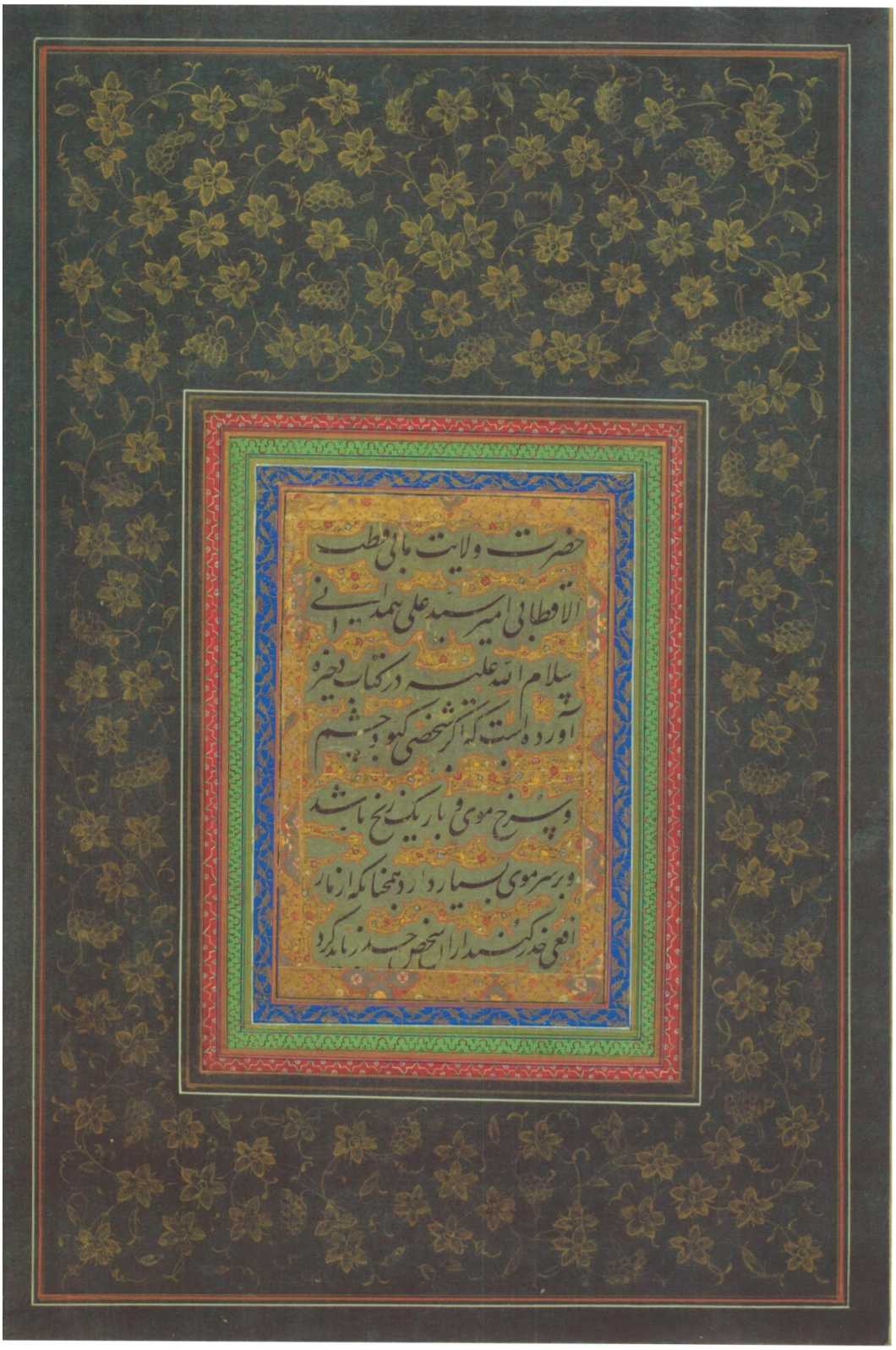
> *"Hazret-i velâyet meâbî kutbü'l-aktâbî Emir Seyyid Alî Hemedânî selamullah aleyh der kitab-i Zahire âverde est ki eger şahsî kebud çeşm ve sorh mûy ve bârîk zeneh bâşed ve ber ser mûy-i besyâr dâred hem-çünânki ez mâr-i ef'î hazer koned ez ân şahs hazer bâyed kerd."*
>
> (Vilayetin sığınağı, kutupların kutbu Emir Seyyid Alî Hemedânî hazretleri - Allah'ın selamı üzerine olsun - Zahire kitabında, "Bir kimsenin gözü mor, saçı kızıl, çenesi ince ve sıkı saçlı olursa, bir ef'i yılandan nasıl uzak duruluyorsa ondan da uzak durmayı" dile getirmiştir)

Değerlendirme: Bu hüsn-î hat çalışmasında, meşhur sufî şeyhi Emir Seyyid Alî Hemedânî'nin Zahire (*Zahîretü'l-mülûk*) isimli eserinden alınan bir bölüm meşk edilmiştir. Hemedânî, Hindistan'da, özellikle Keşmir'de İslamiyeti yayma

faaliyetleriyle bilinen, Kübreviyye tarikatının Hemedânîyye kolunun kurucudur.[559] Hat çalışmasında bir tarih ve hattat kaydı bulunmamaktadır. Kıt'anın altın zemine kırmızı küçük çiçek ağırlıklı tezhip üslubu y.4a ve y.9b'de yer alan Babürlü hat çalışmalarındaki tezhip tasarımıyla benzerlik taşımaktadır.[560] Dolayısıyla Hemadânî'nin Hindistan ve Keşmir'le olan yakın ilgisi ve sayfanın tezhip tasarımı, bu kıt'anın 17. yüzyılda Babürlü veya Hint Sultanlıkları hamiliğinde faaliyet gösteren bir hattat tarafından hazırlanmış olabileceğini düşündürmektedir. Sayfadaki üçlü dar pervaz ile hat çalışmasının arasında kalan boşluklar, kıt'anın tezhibiyle bütünleşik tarzda bezemeyle doldurulmuştur.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[559] Bu kişiyle ilgili detaylı bilgi için bkz.: Tahsin YAZICI, "Hemedânî,Emîr-i Kebîr", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.17, İstanbul, 1998, s.186.
[560] Bkz kat. no: 74, 85.

Resim 4.97: İmzasız kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.29b

Katalog no. : 126 (Resim 4.98)

Yaprak no. : 30a

Yaprak kenar bezemeleri : Hat çalışmasını iki dar pervaz çevrelemektedir. Bunlardan içteki pervaz siyah zemine altınla rumi ve küçük çiçeklerle; bunun üzerindeki pervaz ise pembe zemine altınla helezoni dal ve rumi motifleriyle bezelidir. Pervazların araları altın, kırmızı, yeşil, siyah ve beyaz renkte cedvellidir. Enli pervaz ise koyu yeşil zemine altınla üzüm salkımları ve asma yaprağı motiflerinden oluşan kompozisyonla süslenmiştir.

Yaprakta yer alan eser : Düz yazılmış nesta'lik kıt'a

Hattatı : İmzasız

Dönemi : 17. yüzyıl?

Ölçüsü : 15,3 x 13,7 cm

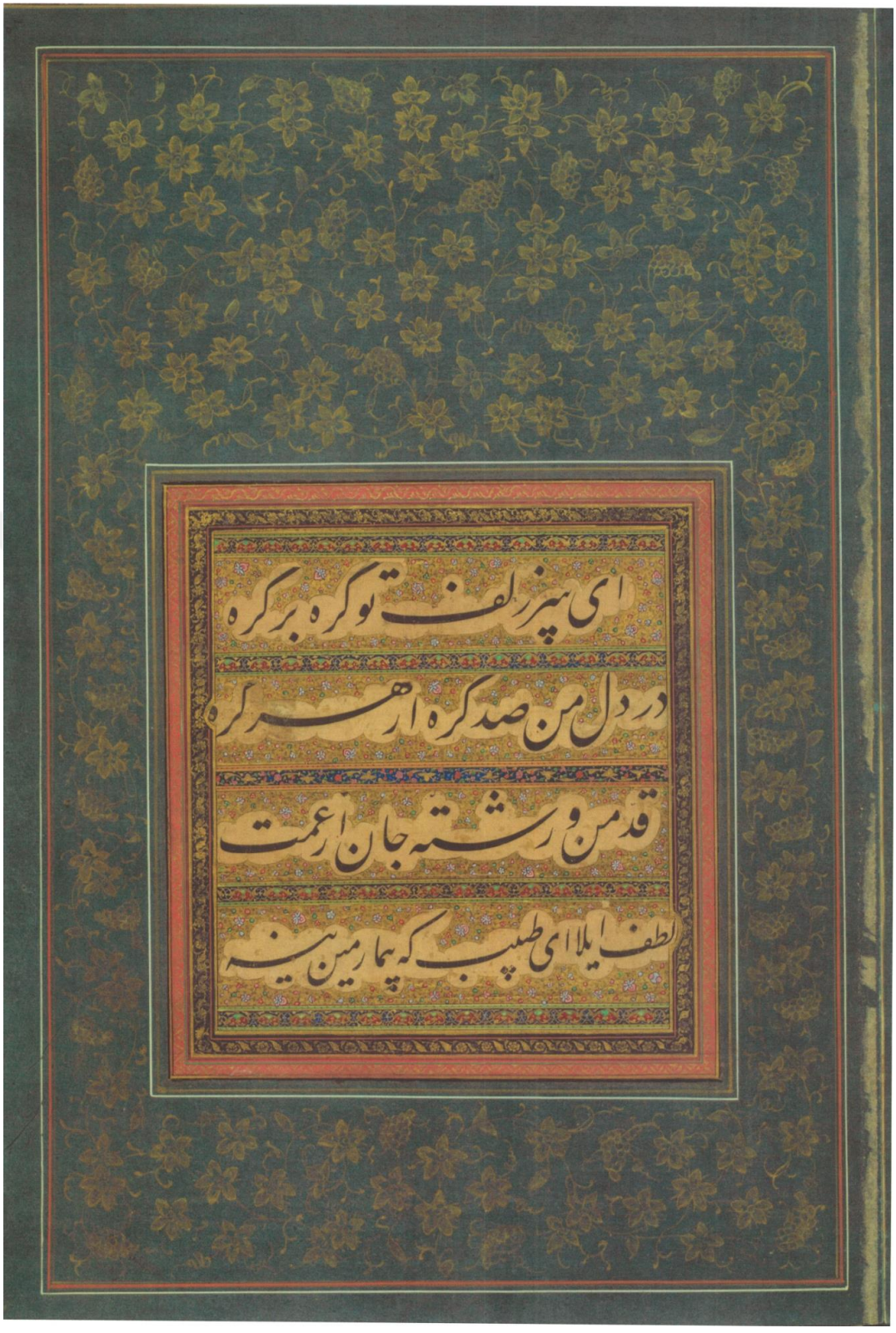
Tanımı : Nesta'lik hatla yazılmış olan dört dizelik kıt'a *beynessütur* tarzda bezenmiştir. Dendanların dışında kalan kısımlar altın zemine pembe-mavi renkte farklı formlarda küçük hatayiler, kırmızı, mavi, yeşil küçük çiçek ve tomurcuk motifleriyle süslenmiştir. Hat çalışmasında, sayfanın üst ve altı ile dizelerin arasında birer adet olmak üzere beş dar pervaz yer almaktadır. Böylelikle sayfa dört yatay alana bölünmüş, her bir alana birer dize yerleştirilmiştir. Ortadaki pervaz lacivert zemine altın helezoni dallar üzerinde altın rumiler, kırmızı, pembe, yeşil minik çiçeklerle bezelidir. Diğer dört pervazda ise lacivert zemine altınla boyalı rumilerin oluşturduğu, içleri kırmızı ve yeşil renklerde kapalı formlar sıralanmaktadır. Sayfada yer alan dizeler şu şekildedir:

"Ey ser-i zülf-i to gireh ber gireh
Der dil-i men sed gireh ez her gireh
Gadd-i men u reşte-i can ez gamet
Lütfeyle ey tabîb ki bimaremin (bimârınem) yine"
(Ey zülüfleri düğüm üstüne düğüm olan!
Benim yüreğimde her düğümünden yüz düğüm var
Boyum ile can ipim senin gamından
Lütfeyle ey tabîb ki yine senin hatanızam)

Değerlendirme: Bir ketebe kaydı taşımayan hat çalışmasının dönemini ve hattatını belirlemek güçtür. Sayfanın süsleme kompozisyonu y.28a'daki kıt'anın[561] tezhibiyle benzerlik göstermekte olup 19. yüzyıl Kaçar üslubuna işaret etmektedir. Bununla beraber bu sayfa düzenindeki nesta'lik kıt'alar 17. yüzyılda İmad ekolüne bağlı hattatların çalışmalarında da görülmektedir.[562]

Yayını: Yayımlanmamıştır.

[561] Bkz. Kat. no: 122.
[562] Bu hat çalışması için bkz: Heba Nayel BARAKAT (2004), **a.g.k.**, s.78,79.

Resim 4.98: İmzasız kıt’a, Albüm, İÜK, F.1424, y.30a

Katalog no. : 127 (Resim 4.99)

Yaprak no. : 30b

Yaprak kenar bezemeleri : Tasviri çevreleyen üç dar pervazdan en içteki siyah zemine altınla helezoni dallar üzerinde yaprak motifleriyle; bunun üzerindeki yeşil zemine siyah renkte çizgisel formda tepelik sırasıyla; en üstte yer alan dar pervaz ise soluk kırmızı zemine kıvrım dallarda beyaz, sarı, mavi renklerde rozet çiçek motifleriyle bezenmiştir. Pervaz araları altın, siyah, lacivert ve beyaz renkte cedvellidir. Sayfa kenarı koyu yeşil zemine altınla, açık ve kapalı formlarda iri hatayiler, saz yaprakları ve irili ufaklı rozet çiçeklerle süslüdür.

Yaprakta yer alan eserin adı : Bir hanımın meclisi

Tekniği : *Nim kalem*

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı

Ölçüsü : 19 x 15,7 cm

İmza/Mühür : *amel-i Kesu*

Tanımı : *Nim kalem* tekniğinde hazırlanmış olan tasvirde sahnenin nerdeyse tümünü kaplayan figür grupları yer almaktadır. Sahnenin sol üst kısmında, Avrupai tarzda sütunlu bir yapının içinde bir hanım figürü betimlenmiştir. Bu figür bir tahtta bağdaş kurmuş şekilde oturmaktadır. Başında tacı, stilize kıvrımlı kıyafetiyle betimlenen figür elini hizmetkarına doğrultmuş, kendisine sunulan kitabı almaktadır. Bu hanım figürü ve etrafındaki hanım hizmetkarları, kemerlerinde birer melek figürü bulunan sütunlu bir yapının içindedir. Hanım figürünün tahtının eteklerindeki kumaş ve yapının üzerindeki tentenin kenarı hafif pembe renkte boyalıdır. Bu yapının dışında kalan kısımlarda ise, hanım figürünün önünde bir tarafta kendisine yiyecekler sunan bir hizmetkar grubu, diğer tarafta müzisyenlerden oluşan bir figür grubu yer almaktadır. Tasvirin alt kısmında Avrupalı kıyafetlerle verilmiş figürler ve elinde çok büyük bir balık tutan bir figür görülmektedir. Sahnenin sağ üst kısmında, hanım figürüne, oturduğu yapının yanındaki pencereden hizmet eden diğer bir figür grubu yer almaktadır. Bu figür grubunun arkasında ise, yapının dışında, bir havuzun içinde birbirleriyle güreşen ve eğlenen figürler görülmektedir. Tasvirin en altında, ortada *amel-i Kesu* (Kesu'nun işi) şeklindeki sanatçı imzası bulunmaktadır.

Değerlendirme: Tasvir, alt kısımda yer alan imzaya göre Kesu isimli sanatçı tarafından hazırlanmıştır. Bu minyatürle benzer üslup özelliklerine sahip ve altında *amel-i Kesu* şeklinde imza taşıyan iki tasvirden biri Hz. Meryem ve çocuk İsa tasviri (Resim 4.100)[563], diğeri ise tapınak sahnesi konulu *nim kalem* tasvirlerdir (Resim 4.101).[564] Bunlardan Hz. Meryem ve çocuk İsa tasvirindeki Kesu imzası Beach tarafından Kesu Kurd isimli sanatçıya atfedilmektedir.[565] Bu sanatçının, imzası görülen minyatürler içeren yazma eserlere bakıldığında, Babürlü Ekber Şah (s.1556-1605) döneminde, 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başlarında aktif olduğu anlaşılmaktadır. İmzası daha çok yazma eserlerde görülmekle beraber az sayıda tek sayfa çalışması da günümüze ulaşmıştır.[566] Bunlar arasında Avrupa gravürlerinden yararlanarak yapmış olduğu tasvirler bulunmaktadır.[567] İncelenen tasvirdeki Avrupa tarzı mimari ve canlandırılan konular, sanatçının diğer *nim kalem* tasvirlerinde olduğu gibi burada da Avrupa gravürlerinden almış olduğu bir konuyu betimlediğini düşündürmektedir.

Bu iki tasvir incelenen minyatürle üslup açısından yakın benzerlik taşımaktadır. Özellikle hanım sultan ve diğer figür gruplarının kompozisyona yerleştirilişi, figür tipleri ve yer yer pembe ve altın boyalı alanlar tapınak sahnesi konulu tasvir ile incelenen tasvir arasındaki dikkat çekici benzerliklerdendir. Bu anlamda, sanatçının söz konusu iki tasviri aynı dönemlerde hazırlamış olabileceği düşünülmektedir.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

---

563 Milo Cleveland BEACH (1976), **a.g.m.,** s.44.

564 Christie's, London, **A Private Collection Donated To Benefit The University of Oxford-Islamic and Indian Works of Art on Paper**, 26 Nisan 2012, lot 12. Minyatürün katalog bilgisi ve görseli için bkz: https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-temple-scene-signed-kesu-calligraphy-by-5551180-details.aspx Erişim tarihi: 30/10/2018

565 Milo Cleveland BEACH (1976), **a.g.m.,** s.42-46.

566 Milo Cleveland BEACH (1976), **a.g.m.**, s.46.

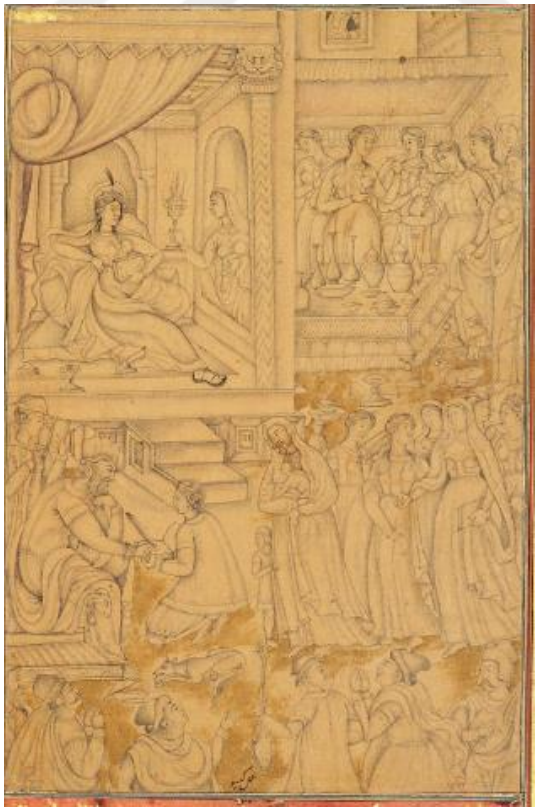
567 Sanatçının yukarıda sözü edilen iki Avrupa gravürü konulu tasvirinin dışında, kendisine atfedilen *nim kalem* tekniğindeki Hz. Meryem ve çocuk İsa konulu bir tasviri daha bulunmaktadır. Bkz.: Pratapaditya PAL (1993), **a.g.k.,** s.238.

Resim 4.99: Bir hanımın meclisi, Albüm, İÜK, F.1424, y.30b

Resim 4.100: Hz. Meryem ve çocuk İsa, Chester Beatty Library (M. BEACH (1976), **a.g.m.,** res.13)

Resim 4.101: Bir hanımın (Hz. Meryem) meclisi, Christie's, **Islamic and Indian Works of Art on Paper**, 2012, lot 12

Katalog no. : 128 (Resim 4.102)

Yaprak no. : 31a

Yaprak kenar bezemeleri : Tasviri çevreleyen iki dar pervazdan içte yer alan boyanmamış kağıt zeminine, oldukça silik şekilde, altınla kıvrım dallarda hatayi benzeri çiçek motifleri; dıştaki dar pervazda ise kırmızı zemine beyaz hatla iki ucu sivri iki ucu dairevi motif dizisi görülmektedir. Pervaz araları lacivert, altın ve beyaz renkte cedvellidir. Enli pervaz ise koyu yeşil zemine altınla asma yaprakları üzüm salkımlarıyla bezelidir.

Yaprakta yer alan eserin adı : Yün eğiren adam portresi

Tekniği : Minyatür

Üslubu : Babürlü

Dönemi : 16. yüzyıl sonu

Ölçüsü : 21,2 x 13,9 cm

İmza/Mühür : -

Tanımı : Minyatürde ayakta, yün eğiren bir adam figürü betimlenmiştir. Figür iri cüsseli, açık mavi gözlü, sakallı ve bıyıklıdır. Turuncumsu kırmızı renkte kısa kollu ve boyu kısa bir *came*, kolları ve yakasının küçük bir kısmından belli olan canlı yeşil renkteki içlik, soluk mavi renkte şalvar, kırmızı çizmeler ve beyaz bir sarıkla betimlenmiştir. Belindeki beyaz kuşağa kınları içinde hançer ve kılıç, içliğiyle aynı tonda yeşil bir kılıf bağlıdır. Bir eliyle yün eğirme aletini diğer eliyle yünleri tutmaktadır. Tasvirin zeminine açık kahverengi mürekkeple, bir taşın kenarından çıkan iri hatayiler serpiştirilmiştir. Tasvir sayfaya yerleştirilirken iki yanda kalan küçük boşluklar bu bitkisel çizimlerle tamamlanmıştır.

Değerlendirme: Tasvirde, kıyafet tipine göre, kırsal kesimden bir erkek canlandırılmış olmalıdır. İri cüsseli bu figür tipi Ekber Şah'ın (sal.1556-1605) saltanat döneminin başlarında resimlenmeye başlanan *Hamzaname* (*Destan-ı Emir Hamza*) isimli el yazmasındaki bazı figürlerle benzerlik taşır.[568] Bu dönemde

[568] Benzer figür tiplerinin görüldüğü iki örnek için bkz: Tutsak Hamza ve Zümürred Şah'ın Siyahi Şehzadeye Sunulması, *Hamzaname*, Babürlü, 1562-1577 civarı, Osterreichisches Museum für angewandte, Vienna 8770/6. Bkz: Milo Cleveland BEACH, **Early Mughal Painting**, Harvard University Press: Cambridge, London, 1987, no.64, s.92; Mekkelilerin Hz. Hamza'yı İran dönüşünde karşılamaları, *Hamzaname*, Victoria and Albert Museum, 2509-1883, I.S. Bkz: Stanley CLARK,

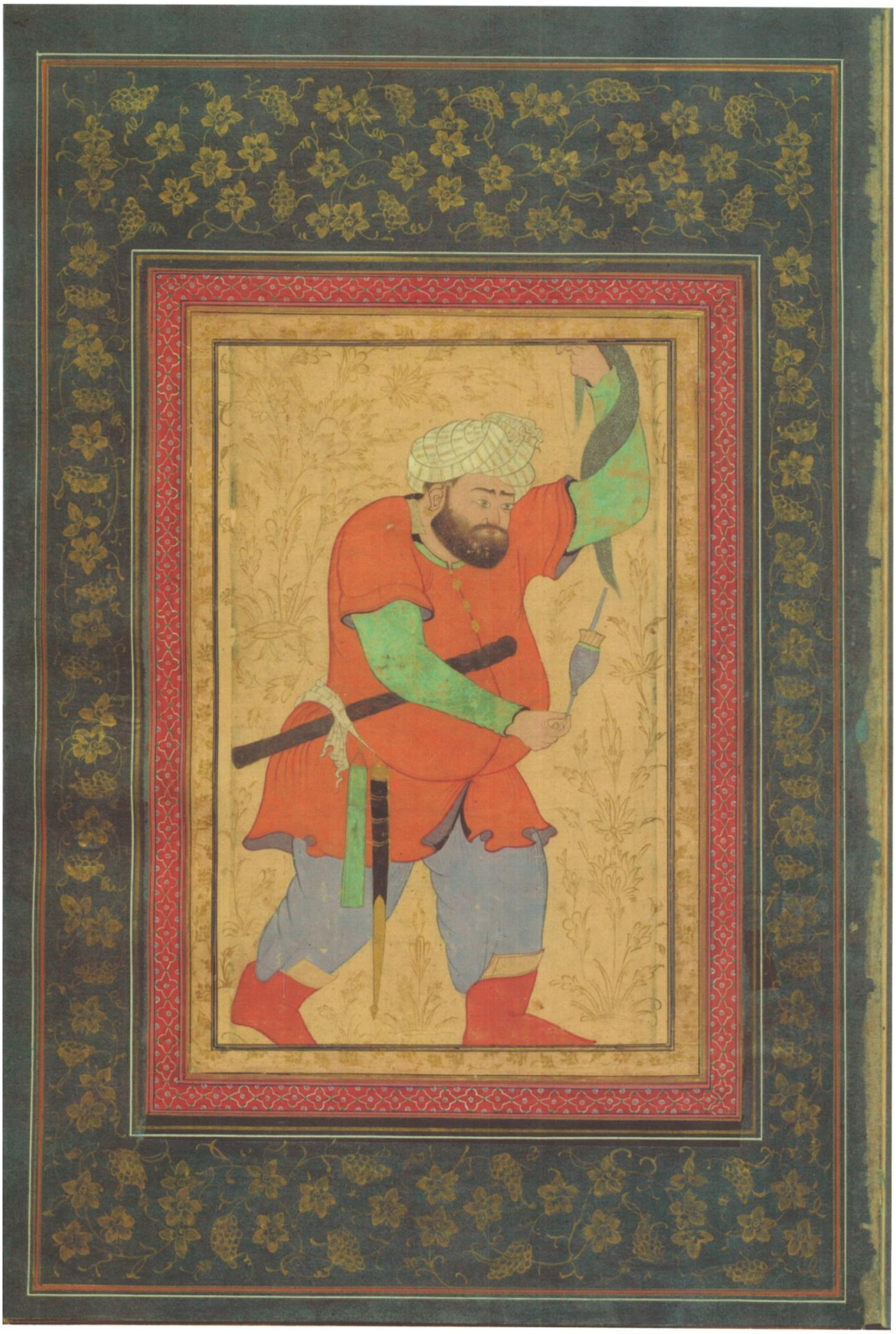
Babürlü saray atelyesinin başında olan Mir Seyyid Ahmed ve Abdussamed gibi Safevi musavvirler sebebiyle Safevi etkili bir Babürlü saray üslubundan bahsetmek mümkündür. Bu Safevi sanatçılardan bir diğeri olan Aka Rıza ise, 1580 civarında İran'dan gelmiş ve Babürlü Şahı Cihangir'in (sal.1605-1627) şehzadelik döneminde Allahabad'da kurduğu saray atelyesinin başına geçmiştir. Yazma eser ve tek sayfa minyatürlerinde güçlü Safevî etkisi görülür.[569] Cihangir döneminin ünlü murakkası *Gülşen Albümü*nün sayfa kenarlarındaki tasvirlerin bazılarında bu musavvirin imzası bulunmaktadır.[570] İncelenen tasvirin zeminindeki boyanmamış şekildeki, bir taş ve yaprak öbeğinden çıkan iri hatayiler bu albümün sayfa kenarı tasvirlerinin bazılarının zemininde de görülür. Figür de Safevî tipi kıyafetlerle betimlenmiş olmakla beraber yüzündeki ifade ve gölgelendirme Babürlü üslubuna işaret eder. Dolayısıyla bu minyatürün Babürlü saray atelyelerinde, özellikle 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında aktif rol oynayan, muhtemelen Aka Rıza ekolünde Safevî bir sanatçı tarafından yapılmış olması muhtemeldir. Tasvir albüm yaprağına yerleştirilirken alt ve üst bölümünden kesilmiş olup sol elinin bir kısmı eksiktir. Buna göre, tasvirin özgün hali daha büyük boyutlu olmalıdır.

Yayını: Yayımlanmamıştır.

Indian Drawings: Twelve Mogul Paintings of the School of Humayun (16th Century) Illustrating the Romance of Amir Hamzah, H. M. Stationery Office: London, 1921, res.2.

[569] Aka Rıza ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: M. BEACH (1978), a.g.k., s.92,93.

[570] Aka Rıza tarafından resimlenen bu sayfa kenarları için bkz: Yedda GODARD (1936), **a.g.m.**, s.13-18.

Resim 4.102: Yün eğiren adam, Albüm, İÜK, F.1424, 31a

5. DEĞERLENDİRME

Bu tezde incelenen, İstanbul kütüphanelerinde korunan Hindistan kökenli hat kıt'aları, tasvirler ve *nimkalem* resimler içeren iki saray albümü (TSMK, H.2137 ve İÜK, F. 1424) bünyeleri ve düzenlenme süreçleri bakımından farklılık gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu bölümde her iki albüm, tertipleri, muhtevaları ve yakınlık gösterdikleri diğer albümlerle karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

5.1. *Murakka-i Hûb* (TSMK H.2137)

Önsöz metnine göre, h.1018/m.1609-10 tarihinde Astrahanlı Hanı Ebu'l Gazi Veli Muhammed Bahadır Han'a için hazırlanan bu murakkanın cildi ve yaprakları üst kısımdan 4 cm kesilmiş durumdadır. Bu ölçülere göre, albümün kesilmeden önceki, özgün ölçülerinin 43 x 28,3 cm olduğu anlaşılmaktadır. Yaprakların üst kısımlarının kenarlarında, özellikle y.22a'dan sonra belirginleşen yıpranmış kısımlar görülmektedir. Bu hasarlı bölümlere göre albüm bir dış etken nedeniyle üst kısmından hasar görmüş ve zarar gören kısımlar kesilmiş olmalıdır. Murakka, üstat bir müzehhibin elinden çıkmış tezhipli madalyonlu bir zahriye sayfasıyla başlamaktadır. Bu tasarım ve süsleme kompozisyonundaki şemseler 17. yüzyılın ilk yarısı bazı Babürlü el yazmaları ve murakkalarının saray üslubunda olanlarında görülmektedir.[571] Bunlardan Cihangir döneminin ünlü murakkası *Gülşen Albümü*, Şah Cihan döneminde hazırlanan *Padişahname* adlı yazma eser ile *Kevorkyan Albümü*, *Geç Şah Cihan Albümü* ve Şah Cihan dönemine ait diğer bir albüm (Bodlein Library, Ms. Douce Or. a.1) benzer tasarımlı şemseli zahriye sayfasıyla başlamaktadır.

Zahriyenin ardından gelen, karşılıklı ilk iki yaprağı serlevha tezhipli önsöz (methiye) bölümü sekiz sayfadan oluşmaktadır (y.1b-5a). Bu bölüm Allah'a, O'nun yarattığına ve Hz. Muhammed'e dualarla başlamakta, murakkadaki güzel hatlar ve nakışların

[571] Bir güneş imgesi olarak, *şemse*li zahriyelerin sultanî Babürlü yazma eserlerinin ve murakkalarının vazgeçilmez unsuru olması, Babürlü Sultanlarının ilahi aydınlığa sahip olduğunu sembolize etmesinden kaynaklanmaktadır. Bkz: Milo Cleveland BEACH-Ebba KOCH (1997), **a.g.k.,** s.24.

yer aldığına dair dizelerle devam etmekte, albümün hamisi Veli Muhammed Han'a dua ve övgüleri içeren satırların ardından, Allah'a ve albüme edilen dualarla sonlandırılmaktadır. Ketebe kaydında ise önsözün *el-katib el-Hâkânî* unvanıyla Muhammed Salih tarafından kopya edildiği yazılıdır. Manzum takdim metni hazırlanma aşamasına dair detaylı bir bilgi içermediği gibi, manzumenin yazarının ismini de zikretmez. Bazı kaynaklarda, Muhammed Salih bu manzum metnin şairi olarak geçmektedir.[572]

Murakka önsöz bölümünden sonra, Safevi ve Babürlü murakkalarının düzeninde, karşılıklı sayfalara birer hat çalışması ve tasvir gelecek şekilde tasarlanmıştır. Ancak y.5b-6a ile y.8b ve y.11a arasında bu düzen görülmemekte; hat çalışmaları ile tasvirler karşılıklı sayfalarda yer almaktadır. Murakkanın genel düzenine uymayan bu durum aradan bazı yaprakların çıkarılmış olabileceğini düşündürmektedir. Karşılıklı yapraklardaki hat örnekleri ve tasvirler çoğu zaman birbirleriyle ilişkilidir. Örneğin aynı hattata ait kıt'aların[573] veya usta ve öğrencisi ilişkisi içindeki iki hattata ait *hüsn-î hat* örneklerinin[574] karşılıklı yerleştirildiği görülmektedir. Konu veya üslup açısından benzerlik gösteren minyatürler de karşı karşıya gelecek şekilde tasarlanmıştır. Albümün her yaprağına genel olarak birer tasvir ve hat örneği eklenmiştir. Ancak bazı yapraklarda yatay ve dikey şekilde birkaç hat çalışması[575] veya benzer üsluplarda birkaç tasvir[576] birlikte düzenlenmiştir. Albümdeki tüm yapraklarda tasvir ve kıt'aları çevreleyen dar ve enli pervazlar aynı ölçülerde tasarlanmıştır. Bazı yapraklara yerleştirilen tasvirler ve hat örnekleri küçük boyutlu oldukları durumlarda kalan boşluklara tezhipli bölmeler eklenmiştir. Bazı yapraklarda ise minyatürlerin etrafına bölmeler içerisinde çeşitli dizeler yerleştirilmiş ve dizeler *beynessütur* düzende tezhiplenmiştir.[577] Bazı tasvirler tezhipli sivri kemer içinde betimlenmiştir.[578]

---

[572] Roxburgh'a göre, bu manzum metni Muhammed Salih hazırlamıştır. Bkz: D. ROXBURGH (2001), **a.g.k.,** s.94-95. Thackston ise, Muhammed Salih'i metnin müstensihi olarak belirtmektedir. W. THACKSTON (2001), **a.g.k.,** s.38-39.
[573] 7b-8a, 36b-37a.
[574] 16b-17a, 22b-23a.
[575] 14b-15a, 33a.
[576] 10b, 36a.
[577] Murakkanın 5b ve 12a yaprağındaki minyatürlerin çevresinde aynı beyitler yazılıdır. Bkz: Kat. no: 1 ve 14.
[578] 10b, 12a.

5.2. *Murakka-i Hûb*'daki *Hüsn-î Hat* Örnekleri

Albümdeki hat örnekleri, kıt'alar, yazma eserler için hazırlanmış sayfalar ve bir karalamadan oluşmaktadır. Bunlar birkaç yaprak haricinde, karşılıklı gelecek şekilde albüme yerleştirilmiştir. Kıt'aların tümü *nes'talik* hatla yazılmıştır ve imzalı olanlar Safevî, Özbek, Babürlü hamiliğinde faaliyet gösteren hattatların ismini taşımaktadır. Bu hattatlardan albümde en çok çalışması bulunan hattat Mahmud bin İshak el-Şehâbî'dir (ö.1583). Murakkada mail *nes'talik* hatla meşk ettiği sekiz kıt'ası yer alan (y.6a, 7b, 8a, 9a, 10a, 11a, 13a, 14b) bu hattat Herat'ta doğmuş, bu şehrin 1528 yılında Şeybanî Hükümdarı Ubeydullah Han (sal.1512-1539) tarafından alınmasından sonra Buhara'ya götürülmüş ve bu şehirde ünlü hattat Mir Ali'nin (ö.1544) öğrencisi olmuştur.[579] Bu hattatın Buhara ve Belh'te sultanların himayesinde kitap istinsah ettiği ve *hüsn-i hat* çalışmaları yaptığı bilinir. Albümdeki kıt'aları tarih taşımadığından (sadece y.10a'da tarih yazılıdır), bunların hangi şehirde ve hangi yılda hazırlandığını belirlemek güçtür. Hattatın y.10a'da yer alan kıt'asındaki h.987/m.1579-80 tarihi ise Şehâbî'nin Şeybanî Hanı Abdullah Han'ın (sal.1557-1598) himayesinde çalıştığı döneme işaret etmektedir. Bu kıt'alar içerdikleri şiirler açısından değerlendirildiklerinde ise, y.6a ve y.13a'daki hat çalışmalarının üst köşesine yazılan satırlardan dizelerin Abdurrahman Camî'ye (ö.1492) ait bir eserden olduğu anlaşılmaktadır.[580] Bu hattatın albümlerdeki diğer hat çalışmalarında yazılı olan dizeler, Sadî Şirazî (ö.1292), Hafız Şirazî (ö.1390), Nizamî Gencevî (ö.1209) gibi Fars dilinin ünlü şairlerinin eserlerinden seçilmiştir. Şehâbî'nin 16. yüzyılın ikinci yarısında, Buhara'da Camî'ye ait *Yusuf ile Züleyha* nüshaları istinsah ettiği bilinmektedir.[581] Hattat 1539 yılında Buhara'dan Belh şehrine geçerek bu şehirde Hüseyin Belhi Şehâbî'nin himayesinde çalıştığından dolayı Şehâbî nisbetini almış, daha sonra tekrar Buhara'ya geçerek Abdullah Han'ın hamiliğinde faaliyet göstermiştir. İncelenen albümdeki kıt'alarda hattatın ismi Şehâbî nisbetiyle birlikte görüldüğünden dolayı, bu hat çalışmaları 16. yüzyılın ikinci yarısında, muhtemelen Buhara'da hazırlanmış olmalıdır. Genel olarak albüm yapraklarında nadir görülen Mahmud İshak imzalı hat çalışmalarının ise, hattatın

[579] Hattatla ilgili detaylı bilgi için bkz: kat. no.2.
[580] Bkz: kat. No. 2, 16.
[581] Hattat tarafından istinsah edilen iki *Yusuf ile Züleyha* nüshasından biri 1557 tarihli diğeri ise 1565 tarihlidir.

öğrencisi ve albümün önsözünün müstensihi Muhammed Salih'in elinde bulunan örneklerden seçilerek bu albümde kullanılmış olması muhtemeldir.

Albümdeki hat örneklerinde imzası bulunan diğer bir İranlı hattat Ahmed el-Hüseynî'dir (ö.1578). Mir Seyyid Ahmed Meşhedî unvanıyla tanınan hattat da Mahmud İshak gibi Mir Ali'nin öğrencisidir. Meşhed, Herat, Belh, Buhara gibi şehirlerde, Irak ve Azerbaycan'da faaliyet göstermiş, Şeybanî ve Safevî sarayında himaye görmüştür. Albümde bir hat çalışması bulunan (y.16b) Seyyid Ahmed'in bu kıt'asında bir tarih yazılı değildir. Bu kı't'anın karşı sayfasına yerleştirilen hat çalışması (y.17a) ise bu hattatın öğrencisi olan Muhammed Hüseyin Tebrizî imzası taşımaktadır. Safevi Şahları Şah Tahmasp (sal.1524-1576) ve II. İsmail (sal.1576-1578) dönemi hattatları arasında sayılan Muhammed Hüseyin'in bu albümde üç kıt'ası daha bulunmaktadır. Bunlardan y.30b'deki tezhiplenmemiş hat çalışmasında hattattın ismi sayfanın sonunda, dizeler gibi mailen değil de, düz bir şekilde *Muhammed Hüseyin el-Tebrizî* şeklinde yazılıdır. Diğer iki kıt'a karşılıklı sayfalar halinde düzenlenmiştir (y.36b-37a). Bunlardan y.36b'dekinde dizeler ve hattat ismi özensiz bir şekilde kesilerek yaprağa yapıştırılmış, üst sol köşede hattat ismi *Muhammed Hüseyin* olarak yazılmıştır. 37a'da ise hat çalışması tezhip yapılmadan albüme yerleştirilmiştir. Alt koltukta hattatın ismi *Muhammed el-Hüseyni* şeklinde yazılı olan bu kıt'a tarih içermesi bakımından önem taşımaktadır. Hattat isminin altında yazılı olan *fi sene 968* (m.1560-61) tarihi Safevî Şahı Tahmasp dönemine işaret etmektedir.

Murakkanın 18b yaprağında İranlı hattat ve musavvir Şeyh Muhammed'in kıt'ası yer almaktadır.[582] Hat çalışmasının üst koltuk bölümünde hattatın üstad Mir Ali'nin şiirini naklettiği; dizelerin yanlarında daha küçük boyutlu ve dikey şekildeki *fi Meşhed-i Mukaddes* ibaresinden anlaşılacağı üzere, kıt'anın Meşhed'de hazırlandığı yazılıdır. Albümün 18b yaprağındaki 1562-63 tarihli bu hat çalışması hattatın Meşhed'de İbrahim Mirza'nın himayesindeki saray atelyesinde çalıştığı dönemde yazılmış olmalıdır. Hattatın naklettiği dizeler ise, vatanı Herat'tan koparılarak Buhara'ya göçürülen hattat Mir Ali Herevî'nin (ö.1544), Herat'a duyduğu özlemi ve Buhara'dan ayrılmak istediğini ifade ettiği meşhur şiiridir.[583] Albümde bu hat

[582] Bkz: Kat. no: 27.
[583] Bu şiir başka albüm yapraklarındaki kıt'alarda da yazılıdır. Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.,** s.154. Bu şiirin yazılı olduğu hat örnekleri için bkz: *Gülşen Albümü*, Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, 1663 ve *Şah II. İsmail Albümü*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.2138.

üstadının *Ali el-Kâtib* şeklinde imzasını taşıyan bir hat örneği de bulunmaktadır (y.31a).[584] Özbek Şeybani Hanı Abdülaziz'in (sal.1540-1550) saray atelyesinde çalıştığı bilinen Mir Ali, incelenen albümde de hat çalışmaları bulunan Mahmud İshak eş-Şehabî'nin hocası olmuştur. Mir Ali imzalı hat çalışmaları özellikle Babürlü şahları Cihangir ve Şah Cihan döneminde çok ilgi görmüş, dönemin günümüze ulaşan murakkalarında neredeyse sadece bu hattata ait kıt'alar yer almaktadır. Tezhip çalışması yarım kalmış bu hat çalışması hattatın faaliyet gösterdiği Herat veya Buhara şehrinde hazırlanmış olmalıdır.

Murakkadaki imzalı hat örneklerinden diğer bir *nesta'lik* hat üstadının imzasını taşıyan örnek İmad imzalı kıt'adır (y.22b). Mir İmad (ö.1615) Tebriz, Kazvin, Horasan ve İsfahan gibi önemli Safevi merkezlerinde ve Osmanlı topraklarından Bağdat, Halep şehirlerinde ve Hicaz bölgesinde çalışmış, hat üslubu birçok Osmanlı ve Babürlü hattatını da etkilemiştir.[585] Çok sayıda kıt'ası günümüze ulaşan hattatın bu çalışmasında imzası, diğer örneklerden farklı olarak *Asğaru'l ibâd İmâd (Hakir kul İmad)* şeklinde yazılıdır. İmad'ın öğrencilerinden Nurullah el-Hüseyni'nin H.996/M.1587-88 tarihli hat çalışması, hocasının kıt'asıyla karşılıklı gelecek şekilde yerleştirilmiştir (y.23a).

Murakkada Abdurrahim imzalı kıt'a (y. 26b)[586] diğer hat örneklerinden farklı olarak Babürlü sarayında himaye görmüş bir hattata aittir. Abdurrahim'in H.1001/M.1592-93 tarihli bu hat çalışmasını Ekber Şah'ın saltanatı döneminde hazırlamış olmalıdır. Albümde hat çalışması olan diğer bir hattat Arab el-Katib'in de 17. yüzyıl başında, Hint Sultanlıklarından Golkondo Sultanları himayesinde hat çalışmaları ve yazma eserler hazırladığı bilinir.[587] Aslen Şirazlı olan hattat, bu kıt'asında Golkonda sarayında himaye görmüş Mir Halilullah'ın hattını kopya etmiştir (y.28b). Kıta 17. yüzyıl başı Golkonda Sultanlığına atfedilebilir. Bu hat çalışmasının karşısındaki yaprakta meşhur Safevî hattat Malik imzalı tarihsiz bir kıt'a yer almaktadır (y.29a).[588] Malik el-Deylami (ö.1561) adıyla tanınan sanatkâr, Kazvin ve Meşhed'de hazırladığı yazma eser ve hat çalışmalarıyla bilinir. Kıt'a hattatın aktif olduğu 16. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olmalıdır.

[584] Bkz: Kat. no: 52.
[585] Bkz: Kat. no: 35.
[586] Bkz: Kat. no: 43.
[587] Bkz: Kat. no: 47.
[588] Bkz: Kat. no: 48.

Murakkadaki imzalı diğer iki kıt'a Şah Mahmud (ö.1564) ve Sultan Ali Meşhedî'ye (ö.1520) aittir (32b-33a). 16. yüzyılın ilk yarısında Tebriz ve Meşhed'de faaliyet gösterdiği bilinen Şah Mahmud Nişaburi'nin hat çalışmaları Safevi ve Osmanlı albümlerinde sıklıkla yer bulmuştur. Hattatın Meşhed'deki mezarı da karşı yaprakta kıt'ası yer alan Sultan Ali Meşhedi'yle yan yanadır. Timurlu ve Safevî hamiliğinde çalışan Sultan Ali'nin bu hat çalışması 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başına tarihlenebilmektedir.

Murakkada yedi adet imzasız hat çalışması[589], bir el yazması için tasarlanmış dört sayfa ve bir karalama (y.38b)[590] bulunmaktadır. İmzasız hat çalışmaları, imzalı kıt'alarla benzer özelliklerinden dolayı 16. yüzyıl ortaları ve 17. yüzyıl başlarında hazırlanmış olmalıdır. Bunlardan biri (y.19a) [591] h.1032/m.1622-23 tarihini taşır. Bu tarih 1609'da Muhammed Salih'in yazdığı önsöz metninden sonraki bir tarihe ait olması açısından dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu hat çalışması taşıdığı tarih itibariyle, albüme daha sonraki bir tarihte eklenmiş olmalıdır. Bu yaprağın muhtemelen yazı ile aynı tarihli olan üçgen köşelik tezhipleri albümdeki İmad imzalı bir kıt'ada da (y.22b) görülür. Ayrıca y.19a'nın dar pervazlardaki halkar bezemelerine murakkanın bazı yapraklarında rastlanır.[592] Bu durum, bu kıt'a gibi başka yaprakların da murakkaya sonradan eklenmiş olabileceğini düşündürür. Dolayısıyla, albümün hamisi Astrahan Hanı Veli Muhammed Han'dan (sal.1605-1611) sonra tahta geçen yeğeni İmam Kuli Han (sal.1611-1642) döneminde veya Astrahanlı kitap sanatının ivme kazandığı 17. yüzyılın ikinci yarısında albüme bazı eklemeler yapılmış olduğu düşünülebilir.[593] Bununla beraber, y.16b'den itibaren önceki yapraklara göre farklı bir bitkisel kompozisyonda bezenen enli pervaz tasarımları murakkanın bir bölümünün 1622-23 yılından sonra tamamlanmış olabileceğini göstermektedir.

Yazma eserler için tasarlanmış manzum ikişer sayfa (y.20b-21a; 24b-25a)[594] karşılıklı olarak düzenlenmiş olup bunlar bazı tezhip özelikleri sebebiyle 17. yüzyıl

[589] Bkz: y.12b, 15a, 19a, 27a, 34b, 35a, 39a.
[590] Bkz: Kat. No:67.
[591] Bkz: Kat. No:28.
[592] Dizeler yerleştirilen dar pervazların çoğu bu şekilde bezelidir. Bkz: y.17b, 18a, 18b, 21b, 22a, 24b, 25a, 26a vd.
[593] Bu dönem Astrahanlı kitap sanatı için bkz: Karin RUHRDANZ, "The Revival of Central Asian Painting in the early 17th Century", **Proceedings of the Third European Conference of Iranian Studies**, Ed. Charles Melwille, Wiesbaden, 1999, s.385-405; Barbara SCHMITZ, "Bukhara vi. The Bukharan School of Painting" **Encyclopedia Iranica**, S.IV, 1990, s.530.
[594] Bkz: Kat. No:31-32 ve 39-40.

başlarına tarihlendirilebilir. Murakkanın son yaprağındaki imzasız hat çalışmasında (y.39a)[595] ise Allah'ın yüce sıfatlarının yazılı olduğu bir zikir duası veya tesbih duası olan, Türkiye-Osmanlı Müslümanları arasında da bilinen bir dua bulunur. Bazı Babürlü albümlerinde ve tezde incelenen diğer albümün ilk iki yaprağında (İÜK, FY. 1424, y.1b-2a) bu dua metninin yazılı olduğu kıt'alar yer almaktadır (Resim 5.1).[596] Bu duanın yazılı olduğu hat çalışmaları özellikle, İmad ve onun ekolünü izleyen meşhur Babürlü hattatlar tarafından, 17. yüzyıl başlarında hazırlanmıştır. Hindistan'da yaşamış olan sufi ve hadis alimi Müttakî el-Hindî'nin (ö.1567)[597] *Kenz'ül-ummal* isimli hadis kitabında, bu tesbih duasını okumanın çok faziletli olduğuna dair bir hadis bulunmaktadır.[598] 16. yüzyılın ilk yarısında Hindistan'da yaşamış olan Müttaki el-Hindî'nin bu meşhur hadis kitabı daha sonra bu coğrafyada hüküm süren Babürlüler döneminde de oldukça rağbet görmüş, sonraki yüzyıllarda kopya edilen halini bu dönemde almıştır.[599] Dolayısıyla söz konusu dua Müslümanlar arasında sık okunan dualar arasında yer almış olmalıdır. Duanın yaygınlaşmasında kuşkusuz bu hadis kitabının etkisi olmuş, bu sözlerin yazılı olduğu hat çalışmaları sanat hamileri arasında ilgi görmüştür. Allahın büyüklüğünü ifade eden bu sözlerin albümün başına veya sonuna yerleştirilmesiyle, esere bu sözlerle başlamanın veya bu sözlerle son vermenin kerametine inanılmış olmalıdır. İncelenen sultani iki murakkadan birinin (H.2137) sonunda, diğerinin (F.1424) ilk yaprağında bu dua metnine yer verilmiş olmasının bu sebepten kaynaklanması mümkündür. Bu sözler şu şekildedir:

"Sübhâne zi'l-mülki ve'l-melekût
Sübhâne zi'l-izzeti ve'l-azameti ve'l-kudret ve'l-kibriyâ ve'l-ceberût
Sübhânel-melikü'l-hayyu'llezi lâ-yemût
Subbûhun kuddüsun Rabbü'l-melâ'iketi ve'r-rûh"

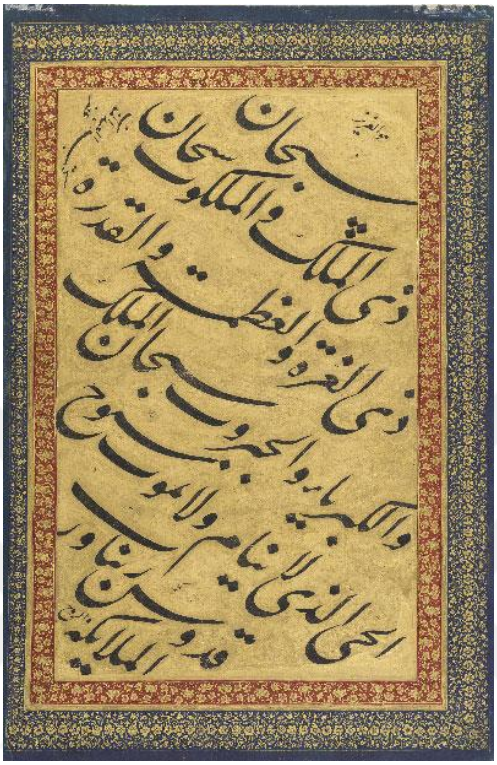
[595] Bkz: Kat. No:68.
[596] Bu dua metni *St. Petersburg Albümü*nün üç yaprağında ve günümüzde bu albüme ait Freer Gallery of Art koleksiyonunda yer alan bir yaprakta olmak üzere, tümü İmad'a ait dört hat çalışmasında görülmektedir. Bir Babürlü albüm yaprağında Babürlü hamiliğinde hizmet vermiş olan hattat Muhammed Hüseyin Zerrin Kalem imzalı kıt'ada da bu dua yazılıdır. F.1424 numaralı albümdeki bu duanın yazılı olduğu hat çalışmaları da Babürlü hattatlara ait örneklerdir.
[597] Müttaki el-Hindî'yle ilgili detaylı bilgi için bkz: Azmi ÖZCAN, "Müttaki el-Hindî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, S.32, 2006, s.222-223.
[598] Bu hadis için bkz: Ali b. Hüsameddin Müttaki el-Hindi, **Kenzü'l-Ummal Fi Süneni'l-Akval Ve'l-Ef'al**, Islamic Book Center: Bolton, 2009, no:3840, s.520.
[599] Annemarie SCHIMMEL, **The Empire of Great Mughals: History, Art and Culture**, Reaktion Books: London, 2006, s.231.

(O Allah ki mülk ve melekût'un sahibidir.

O Allah ki izzet, azamet, kudret, kibriya ve ceberût'un sahibidir.

O Allah ki yaratıkların melikidir ve ölümsüzdür.

O Allah ki en mukaddestir, meleklerin ve ruhların Rabbidir)

Resim 5.1: Mailen yazılmış nesta'lik kıt'a (Dua), 17. yüzyıl başı, *St. Petersburg Albümü*, Freer Gallery of Art, 1942.18

Albümde 16. yüzyılda ve 17. yüzyıl başlarında Safevî başta olmak üzere, Özbek, Babürlü ve Dekkan saraylarında himaye görmüş; hatları kitapsever sultanlar, şehzadeler ve devlet adamları tarafından ilgiyle toplanan meşhur *nesta'lik* hat üstadlarının kıt'aları yer almaktadır. Bunlardan en erken tarihli olanı 15. yüzyıl sonu-16. yüzyıl başlarına ait, Sultan Ali Meşhedî imzalı kıt'a (y.33a), en geç tarihlisi ise hattat ismi yazılı olmayan h.1032/m.1622-23 tarihli hat çalışmasıdır. Murakkanın başlarında yer alan sekiz adet Mahmud İshak Şehabi imzalı kıt'a, albümün Özbek-Buhara ile olan ilişkisine, Babürlü hattat Abdurrahim ve Golkonda sarayında himaye gören Arab el-Katib imzalı kıt'alar ise murakkanın Hindistan ile olan ilişkisine işaret etmektedir.

5.3. *Murakka-i Hûb*'daki Tasvirler

Murakkaya farklı üslup ve dönemlere ait otuz dört tasvir yerleştirilmiştir. Bu tasvirlerden önsöz bölümünden sonra gelen, albümün ilk minyatürü (y.5b)[600] genç bir hükümdarın iki konuğu kabulünü konu alır. Sultanî tasvirli kitaplarda genellikle ilk iki sayfada "takdim tasviri" olarak adlandırılan sultanın meclisini veya avlanmasını gösteren bir resim bulunur. 16. yüzyılın ikinci yarısı, Buhara Özbek üslubundaki bu örnek de sultanın konuklarıyla meclisini betimler ve gelenek olduğu üzere bir tür takdim tasviri gibi düşünülmüş olmalıdır. Albüm, bir şehzadenin ava gidişi, hocasıyla sohbeti ve kırda meclisi gibi günlük hayattan konuları betimleyen ve aynı üsluptaki bir dizi tasvirle devam eder (y.6b-7a, 9b, 11b, 13b-14a).[601] *Nim kalem* tekniğindeki bu tasvirler, Cihangir dönemine ait *Gülşen Albümü*nün ve yakın benzeri *Gülistan Albümü*nün *nim kalem* tekniğindeki, sayfa kenarı tasvirleriyle yakın benzerlik gösterir.[602] Bu altı tasvirin ölçüleri de *Gülşen Albümü*ndeki tasvirlere yakındır.[603] Ayrıca bazı tasvirlerin üst kısımlarında taşlar veya bitki köklerinin olması bunların üst bölümlerinde başka bir kompozisyonun devam ettiğini gösterir.[604] Dolayısıyla albümdeki, bir Babürlü şehzadesinin günlük hayatını konu alan bu altı tasvirin, farklı kompozisyonların bir arada yer aldığı Cihangir Şah için hazırlanan albümlerin sayfa kenarlarına ait parçalar olduğunu düşünmek mümkündür. Bu altı tasvir, Cihangir dönemine ait bir Babürlü albümünün muhtemelen dağılmış ve yıpranmış durumdaki yapraklarının, enli pervazlarından çıkarılarak H.2137 numaralı albümün yapraklarında yeniden değerlendirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte, pervaz için kullanılacak tasvirli kağıt büyük boyutta hazırlanmış, sayfa kenarı için istenilen ölçüde kesilip kullanılmış olabilir. Dolayısıyla bu tasvirlerin bir Cihangir albümünün sayfa kenarları için hazırlanmış tasvirler olması ve H.2137 numaralı albümün yapraklarının ortasına uygun olarak kesilip kullanılmış olması da muhtemeldir.

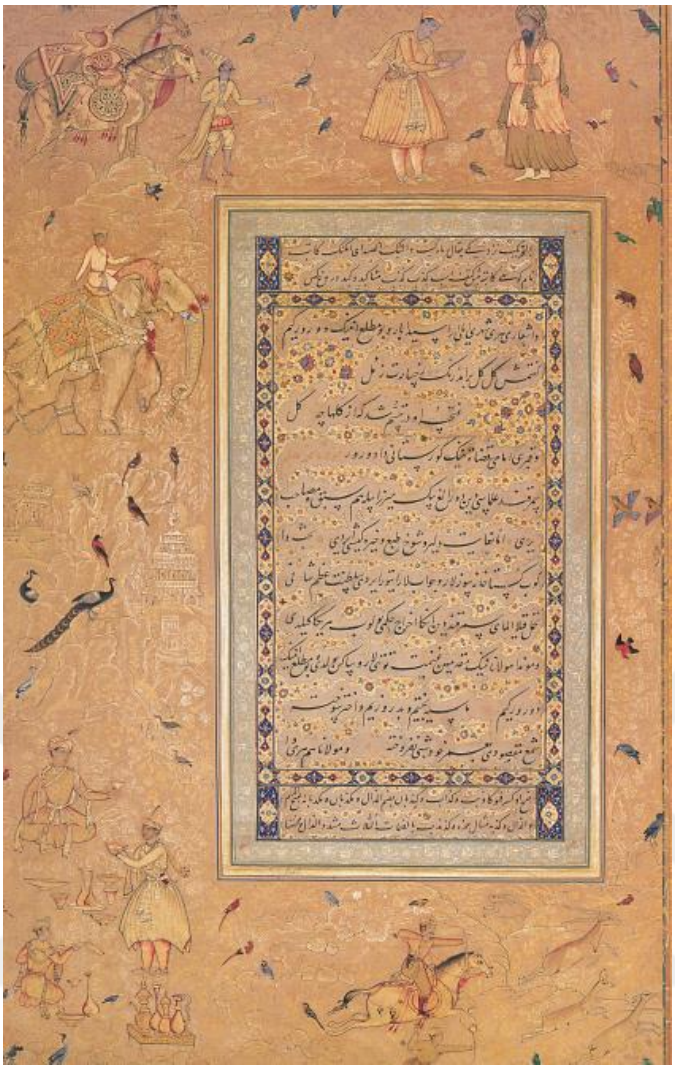
[600] Bkz: kat. no:1

[601] Bkz: kat. no: 3-4, 9, 13, 17-18.

[602] *Gülşen Albümü*nün tasvirli yapraklarının enli pervazları bitkisel bezemeli, hat çalışmaları bulunan yapraklarının pervazları ise tasvirlidir. Bu tasvirler Cihangir Şah döneminin ünlü musavvirlerinin imzasını taşımaktadır (Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Yedda GODARD (1936), **a.g.m.,** s.11-33). H.2137 nolu albümdeki örnekler ise üslup açısından 17. yüzyıl başına, Cihangir'in şehzadeliği dönemine ait, Aka Rıza imzalı bordür tasvirleriyle yakınlık gösterir.

[603] *Gülşen Albümü*ne ait dağınık yapraklardan Chester Beatty Library koleksiyonundaki (In 47.12) bir örneğin enli pervaz ölçülerine bakıldığında pervaz eninin yaklaşık olarak 10 cm olduğu görülmektedir (Bkz:Elaine WRIGHT, **a.g.k.,** s.282-285, kat.no: 35B). İncelenen albümdeki bu tasvirlerin genişlikleri de 10 cm civarındadır.

[604] Bu şekildeki kompozisyonlar, albümün y.7a, 9b, 11a, 14a yapraklarında görülür.

Resim 5.2: Nesta'lik hat çalışması, *Gülşen Albümü*, Gülistan Palace Library, 1663 (Mohammad Ali RAJABI, **Iranian Masterpieces of Persian Painting**, Tehran Museum of Contemporary Art: Tahran, 2005, s.466)

Albümde 16. yüzyıl sonu- 17. yüzyıl başı, Cihangir dönemine ait başka minyatürler de yer almaktadır. Bunlardan döneme özgü soluk renklerde *bir beyin kırda konaklaması* (y.8b)[605]; *nim kalem* tekniğinde *bir sultanın* meclisi (y.23b)[606]; y.26a'da ise[607] Babürlü minyatürünün en ilgi gören konularından *fillerle gidilen savaş/av* konusu betimlenmiştir.

Murakkada farklı üsluplarda Safevi dönemi minyatürleri de görülür. Bunlardan y.10b'de 16. yüzyıl sonu Kazvin üslubu özellikleri gösteren *kalem-i siyahî* tekniğindeki üç tasvir bir arada yaprağa yerleştirilmiştir.[608] Albümde 16. yüzyılın

[605] Bkz: kat. no:7
[606] Bkz: kat. no:37
[607] Bkz: kat. no:42
[608] Bkz: kat. no:11

ikinci yarısı Horasan üslup özelliklerine sahip, *sevgilisine kadeh sunan genç adam* konulu, küçük boyutlu bir minyatür (8,8 x 6 cm) yer almaktadır (y.12a).[609] Her iki yaprakta da minyatürler sivri kemer içerisine alınmıştır.

Murakkadaki diğer Safevî minyatürleri 17. yüzyıl başı İsfahan okulu özellikleri taşımaktadır. Bunların imzalı olanlarından, iki yapraktaki tasvirde İsfahan ekolünün ünlü musavviri Rıza Abbasî'nin ismi yazılıdır (y.22a, 25b).[610] *Mor şallı genç adam* portresi de (y.16a)[611] Rıza Abbasi'ye ait üslup özelliklerine sahiptir. Albümde Rıza Abbasi'yle yakın dönemlerde İsfahan'da faaliyet göstermiş olan Muhammed Kasım imzalı portrelerde (y.15b ve y.21b) birer genç hanım resimlenmiştir.[612] Genellikle kadın portreleri hazırlayan Muhammed Kasım'a ait bu iki tasvir, sanatçının çok özenli bir şekilde çizdiği çalışmalarıdır. Rıza Abbasi ve Muhammed Kasım'a ait bu kaliteli işçilikteki tasvirler murakkaya sultani nitelik kazandıran çalışmalardan olmaları açısından önem taşır. Albümde ayrıca, 17. yüzyıl başı İsfahan üslubunda ve *kalem-i siyahî* tekniğinde, *deve güreşi* konulu bir tasvir (y.28a);[613] *ipe bağlı keçi* tasviri (y.30a)[614] ile *derviş ile genç adam* ve *kitap okuyan genç adam* konulu iki ayrı tasvirin bir arada düzenlendiği bir yaprak (y.36a)[615] yer almaktadır.

Murakkada Hindistan'ın güneyinde hüküm süren Dekkan Sultanlıklarından Bicapur ve Golkonda Sultanlığı minyatür okullarına ait tasvirler de görülür. Bunlardan 17. yüzyıl başı Bicapur üslubundaki iki tasvirde, birer Hindu derviş (yogini) portresi resmedilmiştir (y.19b-20a).[616] Detaylı bir şekilde betimlenmiş olan bu iki nadir portre, üstad bir musavvirin elinden çıkmış resimler olarak bu sultani albümde yerini almıştır. Ayrıca *nim kalem* tekniğinde *Hz. Meryem ve Çocuk İsa* konulu minyatür (y.24a)[617] ve benzer üslup özellikleri gösteren *deve ile yavrusu* (y.27b)[618] ile *cılız at* konulu minyatür (y.29b)[619] 17. yüzyıl başı Bicapur üslubundadır. Sözü edilen bu iki hayvan tasviri İsfahan üslubunda benzer konulu birer minyatürle karşılıklı yapraklara yerleştirilmiştir. Albümdeki diğer bir Bicapur minyatüründe Hz. Meryem portresi

[609] Bkz: kat. no:14
[610] Bkz: kat. no:34-41
[611] Bkz: kat. no:22
[612] Bkz: kat. no:21-33
[613] Bkz: kat. no:46
[614] Bkz: kat. no:50
[615] Bkz: kat. no:62
[616] Bkz: kat. no:29 -30
[617] Bkz: kat. no:38
[618] Bkz: kat. no:45
[619] Bkz: kat. no:49

(y.33b)[620] resimlenmiştir. Bu yaprağın karşısında ise albümdeki Bicapur üslubunda *Hindu derviş* konulu iki portreden farklı tarzda olmak üzere, farklı bir sanatçıya ait olduğu anlaşılan, Bicapur ekolüne ait bir Hindu derviş tasviri daha yer alır (y.34a).[621] Murakkada karşılıklı yapraklara yerleştirilen, usta bir nakkaşın elinden çıkmış *aşıklar* ile *nim kalem* tekniğindeki *aile* konulu iki tasvir de (y.37b-38a)[622] 17. yüzyıl başına ait Bicapur minyatürleridir. Ayrıca murakkada Dekkan Sultanlıklarından, Golkonda'ya atfedilen *birbirlerine sarılan dervişler* konulu bir minyatür de bulunmaktadır (y.35b).[623]

Günümüze gelen ilk albüm örneklerinden anlaşıldığı gibi, gravür tekniğindeki Avrupa resimlerini murakkalara yerleştirme geleneği bulunmaktadır (bkz: TSMK, H.2153). Avrupa gravürlerinin özellikle, 19. yüzyıl başlarında İstanbul'da hazırlanan murakkalarda da kullanıldığı bilinir.[624] 17. yüzyıl başlarında hazırlanan H.2137 numaralı albümde de meşhur gravür sanatçılarının imzasını taşıyan dört Flaman gravürü yer almaktadır. Bunlardan üçü, Antwerp'li gravür sanatçısı Adriaen Collaert imzalı, sanatçının 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başında basılan ve kuşlar konulu bir dizi çalışmasına ait parçalar olan, çeşitli kuşları resimleyen gravürlerdir (17b-18a, 31b). Albüm yaprağına enine yerleştirilen bu üç gravürden ikisi albümde karşılıklı olarak düzenlenmiştir (17b-18a).[625] Diğerinin (y.31b)[626] ise karşısında dini konulu bir gravür bulunur (y.32a).[627] Antwerp'li diğer bir gravür sanatçısı Anton Wierix'in imzasını taşıyan bu Flaman gravüründe 1593 yılında basılan dini konulu bir kitaptan *hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan yolcunun hikayesi* konusu canlandırılmıştır.

Murakkaya yerleştirilen tasvirler 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısı arasındaki tarih aralığını kapsayan, Özbek Buhara, Safevi-Kazvin, Horasan, İsfahan, Babürlü-Cihangir dönemi, Dekkan-Bicapur ve Golkonda olmak üzere farklı resim okullarına ait minyatür ve *nim kalem* tekniğindeki örneklerdir. Albümde, ayrıca dört adet Flaman gravürü bulunur. Tasvirlerin tarih aralığı dikkate alındığında, çoğunun albümle nerdeyse çağdaş, bir kısmının ise albüm hazırlanmadan önceki yüzyıla ait

[620] Bkz: kat. no:57
[621] Bkz: kat. no:58
[622] Bkz: kat. no:65 - 66
[623] Bkz: kat. no:61
[624] TSMK, H.2135. Bkz: bu tezde s.20; TSMK, H.2148. Bkz: Şerife TOMBULOĞLU, **Topkapı Sarayı Müzesi'nde H.2148 No.lu Albümdeki Avrupa Konulu Resimler**, Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
[625] Bkz: kat. no:25-26
[626] Bkz: kat. no:53
[627] Bkz: kat. no:54

olduğu görülmektedir. Önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, önsöz (takdim-medhiye) metnine göre, Özbek Astrahanlı dönemine atfedilen bu albümde, Özbek-Buhara üslubunda sadece bir minyatür olması dikkat çekicidir. 17. yüzyıl başı İsfahan üslubu başta olmak üzere, Safevî dönemine ait sekiz minyatür bulunmakla beraber, albümdeki tasvirlerin büyük bir çoğunluğunu Babürlü ve Dekkan üslubundaki örnekler oluşturmaktadır.

5.4. *Murakka-i Hûb*'un İçeriği ve Babürlü Murakkalarıyla Yakınlığı

H. 2137 numaralı *Murakka-i Hûb,* dönemin diğer Babürlü albümleriyle karşılaştırıldığında, özellikle içerik açısından Babürlü Şahı Cihangir (sal.1605-1627) için hazırlanan albümlerle yakınlık gösterdiği görülür. Bu döneme ait albümlerden biri *Gülşen Albümü*,[628] diğeri ise *Gülistan Albümü*[629] ismiyle anılan murakkalardır. Bu albümlerle H.2137 numaralı murakka arasında ilk dikkat çeken benzerlik zahriye ile serlevha tezhip tasarımlarıdır. *Murakka-i hub*'da ve adı geçen Cihangir albümlerindeki zahriye sayfalarında dairevi formdaki bir madalyonun etrafında iri salbek dizili bir tezhip tasarımı görülür. Bu albümlerin serlevha tezhipleri ise, H.2137 numaralı albüm gibi, metin alanını çevreleyen dikdörtgen bölmeli kısmın etrafında, sayfa kenarına doğru uzanan mihrabiye formunda haşiyeler, sayfa kenarında halkârî bezemeli kompozisyon şeklindedir.

İçerik ve tasarım açısından birbirleriyle benzer yapıdaki *Gülşen* ve *Gülistan Albümü*nün[630] en ayırt edici özelliği *nim kalem* tekniğindeki figürlü sayfa kenarı tasvirleridir.[631] Farklı Babürlü musavvirler tarafından hazırlanan bu sayfa kenarı tasvirlerinin yakın benzerleri H.2137 numaralı albümdeki bazı yaprakların orta kısmında, ana tasvir olarak görülmektedir. Bunlar arasında H.2137 numaralı

---

[628] Yaprakları çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdaki bu albümün doksan yaprağı, ciltsiz olarak Tahran Gülistan Saray Kütüphanesi, 1663 numarada; yirmi beş yaprağı ise Berlin Staatbibliothek, A.117 numarada yer almaktadır.

[629] Tahran Gülistan Saray Kütüphanesi, 1664.

[630] Cihangir dönemine ait bu iki albümün, herhangi bir kayıt bulunmasa da, Nadir Şah tarafından 1741 yılında İran'a getirildiği düşünülmektedir. Bu iki albümün yaprakları Kaçar döneminde tek bir cilt içerisine yerleştirilmiş, sonradan bu ciltten çıkarılmıştır. Yakın benzerlik gösteren albüm yaprakları, ölçüleri sebebiyle iki ayrı albüme ait olmalıdır. Gülşen Albümü 40 x 25 cm, Gülistan Albümü ise 42 x 26 cm ölçülerindedir. Bu düşünceler için bkz: Kambiz ESLAMI, **a.g.m.**, s.104.

[631] Bu üsluptaki figürlü bordür tasvirleri Babürlü yazma eserlerinde 16. yüzyılın sonlarından itibaren görülmeye başlamıştır. Ekber Şah (s.1556-1605) saltanatının son dönemlerinde hazırlanan yazma eserlerin bordürleri bu figürlü kompozisyonlarla bezenmekteydi. Ancak Cihangir dönemi albüm ve yazma eserlerindeki bordür tasvirleri, figürlerin simetrik olarak bordüre yerleştirilmesi, yüzlerin ve bazı detayların renklendirilmesi gibi özellikler bakımından Ekber dönemi eserlerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktaydı. Bkz: J. P. LOSTY (1985), **a.g.m.,** s.860.

albümdeki tasvirlerle konu ve üslup açısından en yakın örnekler, 17. yüzyıl başına ait, Babürlü musavvir Aka Rıza'ya atfedilen sayfa kenarı tasvirleridir.[632] Bunlar Cihangir'in tahta geçmeden önce, şehzadelik döneminde Allahabad'da kurduğu atölyede hazırlanmıştır. Albümdeki (H.2137) bu tasvir grubunda genç bir sultanın veya şehzadenin günlük hayatından konular resimlenmiştir. Bunlardan birinde (y.7a) şehzadenin elinde tuttuğu kitapta *Şah Ekber… zimmet* ibaresi yazılıdır. Dolayısıyla tasvirde babası Ekber Şah'a ait bir kitabı elinde tutan Şehzade Selim (Cihangir'in tahta geçmeden önceki ismi) figürünün resimlendiği, sözü edilen tasvirlerde ise Şah'ın kendi şehzadeliğine ait konuların canlandırıldığı anlaşılır. Bu tasvirler Cihangir'in şehzadelik dönemine ait bir albüme, muhtemelen hazırlanması şehzadelik döneminde başlayan *Gülşen Albümü*ne ait yaprakların sayfa kenarlarından çıkarılmış veya bu sayfa kenarları için tasarlanmış çalışmalar olmalıdır.

H.2137 numaralı albümdeki 17. yüzyıl başı Dekkan-Bicapur minyatürleri de bu albümün içerik açısından *Gülşen Albümü'*yle olan diğer bir benzerliğidir. Dekkan Sultanlıkları[633] üslubundaki, özellikle 16. yüzyıl sonu -17. yüzyıl başı Bicapur minyatürleri, coşkulu, canlı renkleri ve stilize çizgileriyle karakteristik üslup özellikleri gösterir. 17. yüzyılın ilk yarısında maruz kaldıkları Babürlü saldırıları yüzünden bu seçkin ve karakteristik yazma eser ve albüm resimlerinin çoğu tahrip olmuştur. Dekkan Sultanlıklarına ait, günümüze ulaşan en zengin örnekler Bicapur Sultanı II. İbrahim Adil Şah'ın (sal.1580-1627) hamiliğinde hazırlanan yazma eser[634] ve albüm resimleridir. Bunların büyük bir kısmında Şah'ın portresi resmedilmiştir. *Gülşen Albümü'nde* Babürlü ve Bicapur saray atelyesinde faaliyet gösteren musavvir Ferruh Bey'e ait Bicapur üslubunda altı portre yer almaktadır.[635] H.2137 numaralı albümdeki dokuz Bicapur tasvirinden *Aşıklar* konulu minyatür (y.37b) kaynaklarda Bicapur Şahı II. İbrahim Adil Şah'ın himayesinde çalışan Ferruh Bey'e

[632] Aka Rıza ve üslubuyla ilgili bilgi için bkz: katalog no: 3.

[633] Dekkan Sultanlıkları, Hindistan yarımadasının güneyinde bulunmakta olup, Babürlüler zamanında Ahmednagar, Bicapur ve Golkonda olmak üzere üç ayrı Sultanlığa ayrılmıştır. Bu sultanlıklar, kuzeydeki güçlü komşuları tarafından Ekber Şah döneminden itibaren yoğun saldırılara maruz kalmışlar, Babürlü Şahı Evrengzib (s.1658-1707) döneminde tamamen Babürlü topraklarına dahil olmuşlardır. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Richard M. EATON, "Social and Historical Introduction to the Deccan, 1323-1687", **Sultans of the South. Arts of India's Deccan Courts, 1323-1687**,New York, 2011, s.2-9.

[634] Bu döneme ait günümüze gelen bazı yazma eserler için bkz: Keelan OVERTON, "Book Culture, Royal Libraries and Persianate Painting in Bijapur, circa 1580-1630", **Muqarnas**, S.33, Leiden Boston, 2016, s.97-98.

[635] Keelan OVERTON (2016), **a.g.m.,** s.127; Gülşen Albümü'nde, ayrıca, Ferruh Bey'e atfedilen yazma eserlere ait minyatürler de bulunmaktadır. Bkz: Keelan OVERTON (2016), **a.g.m.,** s.153, dipnot:258.

atfedilmektedir.[636] H.2137'deki *Hz. Meryem* (y.33b) ve *Yogini* (y.34a) portresi ile *Hz. Meryem ve Çocuk İsa* (y.24a) konulu minyatür de, benzerleri dolayısıyla, bu ekole atfedilebilecek örneklerdir. Ferruh Bey'e ait Bicapur üslubundaki minyatürlerin bir Babürlü albümü olan Gülşen albümünde yer alması, bunların Babürlü sarayına nasıl girdiği sorusunu akla getirmektedir. Gülşen Albümünün hazırlanmasında, Cihangir'in şehzadelik dönemini geçirdiği Allahabad'daki atelyenin başında bulunan Aka Rıza sorumlu olmuştur. Ferruh Bey'e ait tasvirlerin bu albümde yer alması Aka Rıza'nın bu musavvirle yakınlığına bağlanabilir.[637]

Bicapur minyatürlerinin Babürlü sarayına bazı siyasi ve sosyal ilişkilerinin sonucunda girmiş olması da mümkündür. Bicapur Sultanlığı ile Babürlü arasındaki ilişkiler 1601 yılında Bicapur Şahı Adil Şah'ın kızı ile Babürlü Şahı Ekber Şah'ın oğlunun evlenmesi ile barışçıl bir döneme girmiş; Adil Şah düğün hediyesi olarak Babürlü saray kütüphanesine, çoğu üstad musavvirlere ait minyatürler içeren 2000 cilt kitap göndermiştir.[638] Babürlü sarayına nasıl geldikleri tam olarak bilinemese de, bazı seçkin Dekkan/Bicapur minyatürlerinin sultanî Babürlü albümlerinde, özellikle Cihangir döneminin meşhur murakkası *Gülşen Albümü*'nde yer aldığı görülür.[639] H.2137 numaralı albüm de içerdiği on adet Dekkan minyatürüyle, Babürlü albümleriyle, özellikle *Gülşen Albümü*'yle yakınlık gösterir.

Gülşen Albümü'nü diğer Babürlü albümlerinden ayıran, karakteristik özelliklerinden bir diğeri içerdiği Timurlu ve Safevî dönemi minyatürleridir. Cihangir'in Safevî

---

[636] Bkz: Kat. no:65.

[637] Ferruh Bey ve Aka Rıza Babürlü sarayına girmeden önceden Kabil'de Babürlü Şahı Hümayun'un oğlu Mirza Hakim'in (ö.1585) hamiliğinde birlikte çalışmışlardır. Overton, bu duruma bağlı olarak Aka Rıza'nın bu musavvirin bazı minyatürlerini Gülşen Albümü için seçmiş olabileceğine dair yorum yapmaktadır. Bkz: Keelan OVERTON (2016), **a.g.m.,** 127-128. Gülşen Albümü'ndeki Ferruh Bey'e ait bu minyatürler: *Sultan İbrahim'in Meclisi*, Gülşen Albümü, Prague Napstrek Museum of Asian, A.12182; *İbrahim'in Cihangir'e hürmet göstermesi*, *Mirza Hakim* Portresi, *Nergis tutan genç adam*, *Şahinci* konulu portreler Tahran Gülistan Palace Library koleksiyonundaki *Gülşen Albümü* yapraklarındadır (sırasıyla y.87, 199, 86, 47 numaralarda kayıtlıdır).

[638] Robert SKELTON, "Documents for the Study of Paintings at Bijapur in the Late 16th and Early 17th Centuries", **Arts Asiatiques**, S.5, no:2, 1958, s.98.

[639] Şah Cihan'a dönemine ait Minto Albümü'nde de iki Bicapur minyatürüne rastlanır (Bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k**., kat.no: 52A, 53A. Ancak *Gülşen Albümü*nde diğer Babürlü albümlerine göre daha fazla sayıda Bicapur minyatürü bulunur. Bunlardan Ferruh Bey'e atfedilen bazı minyatürler bulunmktadır. Ayrıca St. Petersburg Albümü'nde iki (St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Science, E-14. Bkz: Francesca von HABSBURG(1996), **a.g.k.,** s.82,83), Golconda Sultanlığı hamiliğinde hazırlanan Kutb Şahî albümünde de (Chester Beatty Library, Persian MS. 225) bir Bicapur minyatürü bulunur. (Bkz: Bu tezde İslam Ülkelerinde Murakka Yapımcılığı, s…) Diğer Bicapur minyatürlerinin çoğu albümlerden dağılmış veya bağımsız yapraklar halindedir.

resmine ilgisi, özellikle atelyesinde himaye gören Safevî musavvirlerden bellidir.[640] *Gülşen Albümü*'nde de Aka Rıza başta olmak üzere, Mirza Ali, Abdussamed Şirazi ve Mir Seyyid Ali gibi Babürlü saray atelyesinde faaliyet gösteren İranlı musavvirlerin minyatürleri yer almaktadır. Albümde bu sanatçıların Safevi etkili Babürlü üslubundaki minyatürlerinin yanı sıra Timurlu -Herat ve Safevi-Tebriz ve İsfahan okuluna ait tasvirler de bulunmaktadır. Safevi-Tebriz üslubundaki tasvirler, Safevi Şahı Tahmasp (sal.1524-1576) dönemi musavvirlerinden olup Babürlü Şahı Hümayun'un (sal.1530-40/1555-56) saray atelyesine gelen Abdussamed Şirazi ve Mir Seyyid Ali gibi sanatçılar tarafından[641] veya dönemin iki hükümdarı arasındaki diplomatik ilişkilerin sonucunda Babürlü sarayına getirilmiş olmalıdır.[642] Albümdeki Şah Abbas dönemi (sal.1588-1629), Rıza Abbasi ekolü tasvirler ise[643], yine bu iki nedenden birine bağlanabilmektedir. Şah Abbas'ın çağdaşı olan Cihangir'le kurduğu ilişkiler dönemin Babürlü musavvirlerinin resimlerine de yansımıştır.[644] Kandahar'ın idaresi meselesi çoğu zaman iki devlet arasında gerginliğe sebep olmuş olsa da, bu iki şah arasında dostane mektuplaşmaların, elçi kabullerinin ve hediye teatisinin olduğu bilinmektedir.[645] Dolayısıyla siyasi veya kültürel ilişkilerin sonucunda, bu tasvirler Babürlü saray kitabhanesine girmiş ve Cihangir'in değer verdiği çalışmalar olarak *Gülşen Albümü*'nde yer almışlardır. Özellikle Rıza Abbasi dönemine ait kadın ve erkek portreleri H.2137 numaralı albümle *Gülşen Albümü* arasındaki içerik açısından diğer bir benzer özellik olarak dikkat çekmektedir (Resim 5.3).

---

[640] Babürlü sarayında faaliyet gösteren İranlı sanatçılardan Mir Ali, Abdüssamed Şirazi ve Aka Rıza'nın Babürlü dönemi minyatür etkinliğiyle ilgili detaylı bilgi için bkz: Priscilla SOUCEK, "Persian Artist in Mughal India: Influences and Transformations", **Muqarnas**, S.4, 1987, s.166-181.

[641] Kavita SINGH, **Real Birds in Imagined Gardens. Mughal Painting between Persia and Europe**, Getty Research Institute:2017, s.51. Ayrıca, Gülşen Albümü'nde yer alan Mirza Ali'ye atfedilen bir *Hamse* minyatürünün de bu sanatçı tarafından Hümayun'un sarayına getirildiği düşünülmektedir. Bkz: Abolala SOUDAVAR, "Between the Safavids and the Mughals: Arts and Artists in Transition", **Iran**, S.37, 1999, s.19.

[642] Hümayun Şah, 1544 yılında Şah Tahmasp'la Kazvin'de görüşmüş, bu görüşme sonrasında diplomatik ilişkiler devam etmiştir. Bu döneme ilişkin detaylı bilgi için bkz: Laura E. PARODI, "Humayun's Sojourn at the Safavid Court (A.D. 1543-44)" **Proceedings of the 5th Conference of the Societas Iranologica Europaea,** Milan, 2006, II, s.135-157.

[643] Bunlardan bazıları için bkz: Mohammad Ali RAJABI, **a.g.k**., s.464-465, 467, 471, 477.

[644] Bu iki minyatürden birinde *Cihangir'in Şah Abbas'ı kucaklaması,* diğerinde *Cihangir'in Şah Abbas'ı Kabulü* konusu resimlenmiştir. Bunlardan birinde Şah Abbas figürünün üzerinde Cihangir'in kendisi tarafından kullanılan *kardeşim Şah Abbas* ibaresi yer almaktadır. St. Petersburg Albümünde yer alan bu minyatürler için bkz: Freer Gallery of Art, F1945.9, F1942.16. Yayını için bkz: Milo Cleveland BEACH (2012), **a.g.k.**, no.22A, 22B, s.124-126.

[645] Cihangir'in Şah Abbas'tan Timurlu Şehzadesi Uluğ Bey'e ait usturlabı istediği ve Şah Abbas'ın bunu Hindistan'a gönderdiği bilinmektedir. Bkz: Riyazul İslam, **Indo-Persian Relations**, Tahran, 1970,s.72.

Resim 5.3: İçki sunan genç portresi, *Gülşen Albümü,* Rıza Abbasi imzalı, H.1039/M.1629-30, Gülistan Palace Library, 1663.

Albümdeki diğer bir tasvir türü olan gravür örneklerinde kuşlar ve Hıristiyan ikonografisine ait konular resimlenmiştir. Flaman sanatçı Anton Wierix imzalı, Hıristiyanlık dini temalı gravürün (y.32a), 17. yüzyıl başlarında Babürlü musavvirler tarafından hazırlanmış *nim kalem* tekniğinde bir uyarlama/kopyası bulunmaktadır.[646] Bu gravürün yer aldığı dini kitabın ve Wierix tarafından hazırlanan dini konulu başka gravürlerin 16. yüzyıl sonlarında Cizvit misyonerleri vasıtasıyla, Babürlü sarayına girdiği bilinmektedir.[647] Bunlar Babürlü musavvirler tarafından kopya edilmiş, dönemin albümlerinde orijinal gravürlerle birlikte kullanılmışlardır.[648] Dini konuların dışında, günlük hayat, hayvanlar, bitkiler konulu gravürler de Babürlü saray atelyesinde kopyalanmıştır.[649] H.2137 numaralı albümdeki Adriaen Collaert imzalı kuşlar konulu gravürlerin ait olduğu seriden bazı kuş gravürlerinin de Babürlü

[646] Özel koleksiyondaki bir albüm yaprağındaki bu minyatür için bkz: Pratapatidya PAL (1983), **a.g.k.,** no.M13.
[647] Detaylı bilgi için bkz: Kat. no: 54.
[648] *Gülşen Albümü'*nün yapraklarında Avrupa gravürleri ve bunların Babürlü uyarlamaları çoğu kez kompozit şekilde kullanılmıştır. Bu yapraklarla ilgili detaylı bilgi için bkz: Milo Cleveland BEACH (1965), **a.g.m.**, s.63-91. *Gülşen Albümü*'nde, ayrıca Anton Wierix'in bir gravürü örnek alınarak hazırlanmış bir tasvir de yer almaktadır. Bkz: Elaine WRIGHT, **a.g.k.,** s.94-95.
[649] Babürlü sarayına Cizvit misyonerleri tarafından getirilen dini konulu gravürler ve tabloların yanında, Avrupalı tüccarlar tarafından farklı konularda resimler de girmekteydi. Bkz: Milo Cleveland BEACH (1965), **a.g.m.**, s.66-67.

kopyaları bulunmaktadır.[650] Dolayısıyla incelenen albümdeki gravürlerin Babürlü musavvirler tarafından tanındığı ve kopyalarının hazırlandığı anlaşılmaktadır.[651] Özellikle 17. yüzyıl başlarında sıklıkla kopyalanan bu gravür örneklerinin H.2137 numaralı albümde yer alması, dolaylı olarak da olsa, albümün Cihangir dönemi murakkalarıyla yakınlaştığı diğer yönüdür.

H.2137 numaralı albüm, önsöz metni sebebiyle Özbek Astrahanlı dönemine atfedilmektedir. Ancak albümdeki tasvirlerin çoğunluğu Babürlü/Hint üslubunda örneklerdir. Astrahanlı dönemine ait bilinen bir murakka günümüze ulaşmamıştır. Bu sebeple H.2137 numaralı murakka, içerik açısından yakınlık gösterdiği ve hazırlandığı dönemle çağdaş olan, Babürlü Şahı Cihangir (sal.1608-1627) dönemi sultanî albümleriyle karşılaştırılmıştır. Cihangir dönemine ait murakkalar olan *Gülşen* ve *Gülistan* Albümleri[652], tasvir içeriği olarak Şah'ın şehzadelik dönemine ait Selim Albümü ve Şah Cihan (sal.1628-1657) dönemi sultani murakkalarından farklılık göstermektedir. Adı geçen albümlerde genel olarak hazırlandıkları döneme ait Babürlü tasvirleri yer alırken, Cihangir albümlerinde Timurlu, Safevi, Babürlü, Dekkan ve Avrupa olmak üzere farklı resim okullarına ait geçmiş ve albümle çağdaş sanatçıların tasvirleri görülür. H.2137 numaralı albüm de yukarıda söz edildiği gibi, bu üsluplarda ve benzer konulardaki tasvirleri içerir. Cihangir dönemi albümleri ile incelenen albüm arasındaki bu yakınlık dolayısıyla adı geçen albümlerin hazırlandıkları dönemin siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerinden söz etmek yerinde olacaktır.

Özbek Şeybanî/Astrahanlı ile Babürlü kitap sanatları arasında bir etkileşim olduğu erken tarihli Babürlü minyatür örneklerinden itibaren izlenebilmektedir. Babürlü Hümayun Şah (sal.1530-1540/1555-1556) dönemine ait olan *Fitzwilliam*

---

[650] Collaert'in kuşlar konulu eseri Avium Vivae Icones 'dan alınan ve 17. yüzyıl başında Babürlü musavvirler tarafından resimlenen örnekler için bkz: Ebba KOCH, "Jahangir as Francis Bacon's Ideal of the King as Observer and Investigator of Nature", **Journal of the Royal Asiatic Society**, 3, S.19, no:3, 2009, s.317; Royal Collection Trust, RCIN 1005069.bg (Bkz: https://www.rct.uk/collection/1005069-bg/paintings-of-a-parrot-and-four-mughal-ladies)

[651] *Gülşen Albümü'*ndeki, Cihangir döneminin ünlü nakkaşı Mansur imzalı çiçek çalışmaları da botanik konulu Avrupa gravürleri örnek alınarak hazırlanmıştır. Bkz: Gulistan Palace Library, no.1663. Yayını için bkz: Elaine WRIGHT, **a.g.k.,** s.96.

[652] *Gülşen Albümü* olarak adlandırılan murakkanın yapraklarının büyük bir kısmı Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi (no. 1663) koleksiyonunda, yirmi beş yaprağı ise Berlin Staatbibliothek (A.117) koleksiyonundadır. Ayrıca çeşitli müze koleksiyonlarında dağılmış durumda yapraklar bulunmaktadır. *Gülistan Albümü* olarak bilinen albüm ise (Gülistan Sarayı Kütüphanesi, no:1664), *Gülşen Albümü*'yle benzer yaprak tasarım ve tasvir ve hat örneklerine sahip diğer bir Cihangir Albümü'dür. İki albüm de günümüzde cildinden ayrı şekilde muhafaza edilmektedir.

Albümü'nde,[653] 16. yüzyıl ortaları Buhara üslubunda minyatürler ve bunların Babürlü üslubunda yakın benzerleri yer alır.[654] Bu albümdeki Buharalı musavvirlere ait tasvirler, dönemin Babürlü atölyesindeki, muhtemelen Hümayun Şah'ın başkent Delhi'yi kaybedip, Kabil'de sürgün hayatı yaşadığı, 1545-55 yılları arasında kurmuş olduğu kitabhanede[655] hazırlanan eserlerdeki Buhara etkisini gösterir.[656] Ekber Şah döneminde de Özbek Şeybanî Hanı Abdullah Han (sal.1583-1598) ile karşılıklı elçi kabulleri olmuş,[657] Abdullah Han tarafından Semerkand ve Buhara'dan Ekber Şah'ın sarayına sanatçılar gönderilmiştir.[658] Babürlü kitap sanatlarında görülen Buhara etkisi, Babürlü sarayına diplomatik hediye vb. yollarla gelen sultani nitelikteki Özbek Şeybanî el yazması eserlere de bağlanabilir.[659] Bu kitaplar özellikle Ekber Şah ve Cihangir Şah dönemi saray atelyesinde özenle korunmuş, yıpranmış durumdakiler tamir edilmiş, minyatürleri eksik olanlar Babürlü üslubunda resimlenmiştir.[660]

Saray atelyesinde faaliyet gösteren Buharalı musavvirler ve saraya gelen Buhara menşeli yazma eserler sebebiyle Babürlü kitap sanatlarında, özellikle erken dönemde 16.yy. ortalarında, belirgin bir Özbek/Buhara etkisinden bahsedilebilir. Minyatürlerde görülen bu etkilerin yanı sıra, eserlerin cilt ve tezhiplerinde de bazı benzerlikler göze çarpar. Örneğin, Buhara'da 16. yüzyıldan beri hazırlanan yazma eserlerin en karakteristik özelliklerinden biri olan kartuşlu sayfa kenarı düzenlemeleri

---

653 Albüm yaprakların büyük bir kısmı Fitzwilliam Müzesinde, diğer yapraklar British Museum ve eski Binney Koleksiyonunda bulunmaktadır.

654 Bu örnekler için bkz: Milo Cleveland BEACH (1987), **a.g.k.,** s.37-46, no:23-31.

655 Hümayun Şah'ın Kabil'de kurmuş olduğu bu kitabhane hakkında detaylı bilgi için bkz: Laura E. PARODI, "Tracing The Rise of Mughal Portraiture: The Kabul Corpus, c.1545-55", **Portraiture in South Asia since Mughals: Art, Representation and History**, ed. Crispin Branfoot, I.B. Tauris: London, 2018, s.50.

656 Milo Cleveland BEACH, **Mughal and Rajput Painting**, The New Cambridge History of India, S.3, Cambrige University Press: Cambridge, 1992, s.19.

657 İlk elçi heyeti 1572 yılında Abdullah Han tarafından Ekber Şah'ın sarayına gönderilmiştir. Bkz: Mansura HAIDER, "Relations of Abdullah Khan Uzbeg with Akbar", **Cahiers du Monde Russe et Soviétique**, S.23, no:3-4, 1982, s.314.

658 Richard FOLTZ, "Cultural Contacts Between Central Asia and Mughal India", **Central Asiatic Journal**, S.42, no:1, 1988, s.55.

659 Ekber Şah dönemi saray kitabhanesindeki kıymetli yazma eserler arasında Buhara'da hazırlanan eserler de bulunmaktaydı. Bkz: Michael BRAND-Glenn D. LOWRY (1985), **a.g.k.,** s. 87. Buhara'da hazırlanıp Babürlü saray kitabhanesine giren bazı eserler için bkz: Elaine WRIGHT (2008), **a.g.k.,** kat no: 1-6.

660 Timurlu ve Buhara menşeli yazma eserler üzerinde küçük tamirlerden eksik kalmış eserleri tamamlamaya varan yenilemeler genel olarak Cihangir dönemi saray kitabhanesinde yapılmıştır. Bkz: Laura E. PARODI (2018), **a.g.m.,** s.51. 1567 yılında Buhara'da Mir Ali tarafından istinsah edilen Sadi'nin *Gülistanı* nüshasının Babürlü üslubundaki minyatürleri 1605-09 yılları arasında Cihangir'in saray atelyesinde hazırlanmıştır. Bkz: British Library, Or. 5302. Eserin dijital yayını için bkz: http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Or_5302 Erişim tarihi: 9/10/2019 Ayrıca, Babürlü sarayına gelen ve saray atelyelerinde çeşitli eklemeler yapılan Timurlu dönemi eserleriyle ilgili bkz: Barbara BREND (2010), **Muhammad Juki's Shahnama of Firdausi's**, ed. Teresa Fitzherberd, London Royal Asiatic Society, s. 148-162.

Ekber ve Cihangir dönemine ait bazı yazma eserlerde de görülmektedir.[661] Ayrıca *Dara Şikoh Albümü*[662] olarak bilinen Babürlü Şah Cihan'ın (sal.1628-1657) şehzadesine ait murakkanın cilt tasarımı Özbek/Şeybanî cilt ve sayfa kenarı süslemelerindeki birbirine bağlanan kartuşlu düzene sahiptir.

Babürlü minyatüründeki Buhara etkisine karşılık, Özbek/Buhara kitap sanatlarında da Babürlü etkilerine rastlanır. H.2137 numaralı albümün hazırlandığı dönem olan, 17. yüzyıl başlarında Buhara'da hazırlanan bazı yazma eserlerin minyatürleri Babürlü üslup özellikleri gösterir. Bunlardan H.1015/M.1606-07 tarihli, Mir Salih b. Mir Tahir Buharî tarafından istinsah edilen *Mecalisü'l Uşak* nüshasının[663] *Emir Hüsrev Dehlevi Tuğluk dönemi padişahı Firuz Şah'ın huzurunda* konulu minyatüründe (y.42a) figürlerin giysilerinde, mimari ve doğa detaylarında 16. yüzyıl ikinci yarısı Babürlü resmi etkileri görülür. Konu gereği musavvir Tuğluk dönemi padişahını ve tüm sahneyi Babürlü tarzında yapmıştır (Resim 5.4).[664] Ancak figürlerin giysileri ve bazı manzara detayları Babürlü üslup özellikleri göstermekle beraber, tasvir, figür tiplerinin verilişi ve ışık-gölge vb. teknik özellikler bakımından dönemin Babürlü minyatürlerinin gerisindedir. Bazı kaynaklarda, bir dönem Şah Cihan'ın saray görevlilerinin mülkiyetinde olduğu belirtilen[665] bu yazma eserin hamisi bilinmemektedir. Eserin farklı üslup özellikleri gösteren minyatürlerinden bazılarının oldukça özensiz şekilde hazırlanmış olduğu görülmektedir. Yazma eser, 17. yüzyılın ilk yarısında Astrahanlı himayesinde çalışmış olan iki musavvir Muhammed Murad Semerkandî[666] ve Muhammed Derviş'e[667] atfedilen minyatürler içerir. Ayrıca, h.1038/m.1628-29 tarihinde, Astrahanlı Hanlığının önemli bir sanat

---

[661] Ekber Şah dönemine ait kartuşlu sayfa kenarı düzenlemesine sahip bir yazma eser için bkz: Cami'nin *Baharistanı*, 1595 tarihli, Bodlein Library, Elliott 254 (Elaine WRIGHT, **a.g.k**., s.50, res.18) Cihangir Şah döneminde sayfa kenarları kartuşlarla süslenen bir yazma eser için bkz: Hafız Divanı, British Library, Or 14139 (Bu yazma eserin sayfa kenarlarıyla ilgili bir yayın için bkz: J. P. LOSTY, "The Bute Hafiz and the Development of Border Decoration in the Manuscript Studio of the Mughals", **The Burlington Magazine**, S.127, no:993, Aralık-1985, s.855-871). Ayrıca Cihangir'in şehzadelik dönemine ait Şah Selim Albümünde de sayfa kenarları kartuşlu düzene sahiptir. Bkz: Eliane WRIGHT (2008), **a.g.k**., s.264-279, no: 26-33.

[662] British Library, Add. Or. 3129. Bkz: Toby FALK-Milred ARCHER (1981), **a.g.k**., no:68, s.72-81.

[663] Beruni Institute of Oriental Studies, 3476. Yayını için bkz: A. MADRAIMOV-S. MUSAEV-E. ISMAILOVA, **Oriental Miniatures: The Collection of the Beruni Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of the Rebublic of Uzbekistan**, C.1: 14th-17th Centuries, Beruni Institute of Oriental Studies - Media Land: Tashkent, 2001, no:32, s.194-204.

[664] Beruni Institute of Oriental Studies, 3476, y.42b. Bu minyatürün yayını için bkz: Olimpiada Isaevna GALERKINA (1980), **a.g.k**., no:36.

[665] A. MADRAIMOV (2001), **a.g.k.,** s.194.

[666] Karin RUEHRDANZ (2012), **a.g.m.**, s.230.

[667] Barbara SCHMITZ (1990), **a.g.m**., s.530.

merkezi olan Semerkand'da hazırlanan *Zafername* nüshasında[668] yer alan bazı minyatürlerin detaylarında 16. yüzyılın ikinci yarısı Babürlü resmi üslup ve teknik özellikleri görülür.[669] Bu yazma eser ile 1560 civarı hazırlanan ve bazı minyatürleri 17. yüzyıl başına atfedilen *Timurname* nüshasındaki[670] minyatürlerde de Babürlü/Hint etkili Buhara üslubundaki kompozisyonlara rastlanır.[671] 17. yüzyıl başlarında, Astrahanlı devletinin iki önemli merkezi olan Buhara ve Semerkand'da hazırlanan bazı el yazmalarının resimlerinde görülen bu Babürlü etkisi çeşitli etkenlere bağlanabilmektedir. Babürlü üslup özellikleri, Babürlü şehirlerinde çalışıp Buhara'ya geri dönen ve bu üslubu benimseyen Buharalı musavvirlerden kaynaklanabilir. Diğer taraftan bazı minyatürlerde de Dekkan veya Keşmir'den gelen Hint kökenli musavvirlerin izlerine rastlanır.[672] Dolayısıyla Buhara'da 17. yüzyıl başlarından itibaren Babürlü resmine ilgi olduğu, daha önce Babürlü şehirlerinde faaliyet göstermiş olan Buhara'lı sanatçılar veya Buhara'ya gelen gezgin Hint sanatçılar eliyle hazırlanan minyatürlerden anlaşılmaktadır.[673]

[668] Beruni Institute of Oriental Studies, 4472. Yayını için bkz: A. MADRAIMOV-S. MUSAEV-E. ISMAILOVA, **Oriental Miniatures: The Collection of the Beruni Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of the Rebublic of Uzbekistan**, C.1: 14th-17th Centuries, Beruni Institute of Oriental Studies - Media Land: Tashkent, 2001, no:36, s.212-215.

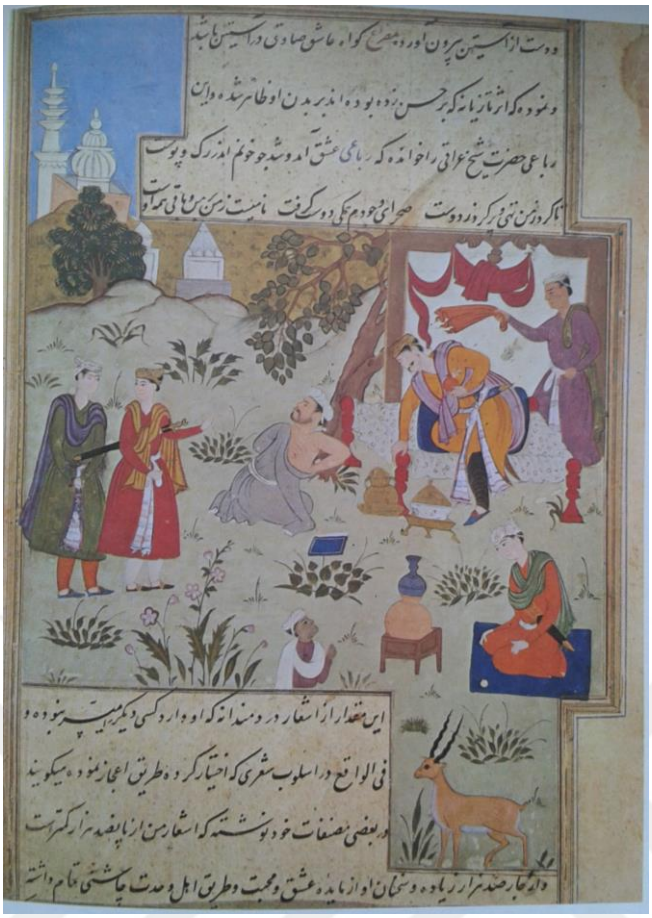
[669] Bkz: Beruni Institute of Oriental Studies, 4472, y.152a'da yer alan, Emir Timur ve Hanımı Dilşad konulu minyatürdeki figürlerin kıyafetleri ve perde gibi kumaş kıvrımlarındaki gölgelendirmeler, ağaçlardaki fırça vuruşları Babürlü minyatürüne özgü detaylardır.

[670] British Library, Add. 22703.

[671] Birbirine yakın tarihlerde resimlenen bu iki yazma eserdeki kompozisyonlar benzer özelliktedir. Bunlar 16. yüzyıl Özbek/Buhara minyatürünün iki boyutlu, sade bir şekilde renklendirilmiş basit kompozisyonlarından belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Bkz: Olimpiada Isaevna GALERKINA (1980), **a.g.k**., s.16-17.

[672] Olimpiada Isaevna GALERKINA (1980), **a.g.k**., s.16.

[673] 17. yüzyıl ikinci yarısında, Astrahanlı Hanları Abdülaziz Han (s.1647-1680) ve Süphan Kuli Han (s.1682-1702) hamiliğinde hazırlanan bazı yazma eserlerin minyatürlerinde 17. yüzyıl Babürlü etkisinin halen devam ettiği görülür. Bkz: Barbara SCHMITZ (1990), **a.g.m**., s.530.

Resim 5.4: Emir Hüsrev Dehlevi Tugluk dönemi padişahı Firuz Şah'ın huzurunda, *Mecalisu'l Uşak*, 1606-07, Buhara, Beruni Institute of Oriental Studies, 3476, y.42b

Özbek ve Babürlü devleti arasında 16. yüzyılın sonlarından itibaren artan siyasi ve kültürel ilişkilerin kitap sanatlarına da yansımış olduğu yukarıda tartışılan örneklerden bellidir. H.2137 numaralı albümdeki tasvirlerin büyük bir kısmı ise Cihangir'in şehzadelik dönemine ait Babürlü örnekleridir.[674] Cihangir Şah (sal.1605-1627) döneminde Özbek/Astarahanlı tahtında Veli Muhammed Han (sal.1605-1611) ile halefi İmam Kuli Han (sal.1611-1642) bulunmaktaydı. Bu dönemin siyasi ilişkilerine bakıldığında; Cihangir'in saltanatının ilk on beş yılında Babürlü Devleti ile Astrahanlı Hanlığı arasında politik ilişki olmadığı görülür. Sadece 1622 ve 1626 yıllarında, İmam Kuli Han döneminde karşılıklı elçi kabulleri gerçekleşmiştir.[675]

[674] Özellikle, bir Cihangir albümünün sayfa kenarlarından alındığı düşünülen, H.2137 numaralı albümdeki genç şehzadenin günlük hayatından sahnelerin resimlendiği altı minyatür, üslup özelliklerine göre, Cihangir'in şehzadelik döneminde, Allahabad'daki sarayında kurmuş olduğu kitabhanesinde hazırlanmış olmalıdır. Ayrıca, bunlardan birinde (y.7a) genç bir figürün elinde tuttuğu kitaptaki *Şah Ekber…zimmet* ibaresi, bu figürün genç şehzade Selim (Cihangir Şah) olduğunu ve elinde babası Ekber Şah'ın zimmetindeki bir kitabı tuttuğunu düşündürür. Bkz: Kat. No: 3-4, 9, 13, 17-18.

[675] Bu döneme ait ikili siyasi ilişkiler için bkz: M. Athar Ali, "Jahangir and the Uzbeks", **Proceedings of the Indian History Congress**, S.26, II, 1964, s.108-119.

Dolayısıyla albümün hamisi olduğu düşünülen Veli Muhammed Han döneminde Babürlü devletiyle siyasi bir ilişki kurulamadığını düşünebiliriz.[676] Önsöz metnine göre, 1609 tarihinde hazırlanan bu murakkadaki h.1032/m.1622-23 tarihli hat çalışmasının varlığı,[677] albüme sonradan eklemeler yapıldığını da göstermektedir. Albümdeki Babürlü tasvirlerinin ikili siyasi ilişkiler sonucunda diplomatik hediye olarak Astrahanlı sarayına girmiş olabileceği düşünüldüğünde, bunların da murakkaya daha geç bir tarihte, Astrahanlı İmam Kuli Han döneminde eklendiği söylenebilir.

Murakka-ı Hûb, önsöz bölümünün ketebesinde adı geçen hattat ve sultan ismi (y.5a), 16. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülen Özbek-Buhara üslubundaki takdim tasviri (y.5b) ve hayatının büyük bir kısmını Buhara'da Özbek/Şeybanî sarayında eserler vererek geçirmiş ünlü hattat Mahmud b. İshak eş-Şehabî'ye ait Buhara'da hazırlanmış olması muhtemel hat çalışmalarıyla[678], bir Özbek kimliğine sahiptir. Murakka, bu özelliğiyle Babürlü murakkalarından ayrılır. Albümdeki 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başı Babürlü ve Dekkan tasvirleri Babürlü devletiyle, muhtemelen Cihangir Şah döneminde, kurulan kültürel ve siyasi ilişkiler sonucunda Astrahanlı saray kitabhanesine girmiş olmalıdır. Ayrıca, murakkanın bir bölümünün Astrahanlı Veli Muhammed Han hamiliğinde hazırlandığı, sonrasında Babürlü devletine geçerek Babürlü örneklerinin saray atölyesinde eklenmiş olabileceği de düşünülebilir. Albümün zahriye ve serlevha sayfasının tezhip kompozisyonları, 17. yüzyıl başları Babürlü tezhip özelliklerine sahiptir. Bu sayfalar Babürlü dönemine ait bazı sultanî el yazmaları ve murakkaların zengin tezhiplerinin işçiliğindedir. Murakka, içerdiği tasvir ve hat çalışmaları açısından da, çağdaşı olan Babürlü saray albümleri gibi sultanî bir eser olduğunu göstermektedir. Özellikle Cihangir ve Şah Cihan döneminin saray atelyelerinde üstat vassalların elinde hazırlanan albümlerden, Babürlülerin murakka tasarlamada çok önde olduğu anlaşılır. Astrahanlı dönemine atfedilen saray üslubunda az eser olması[679] ve bu albümün Babürlü saray

[676] Veli Muhammed'in yeğenleriyle çatışma içinde geçen saltanat döneminde, destek için sığındığı Safevi devleti haricinde bir devletle yakın bir siyasi ilişkisi olmadığı görülmektedir. Bkz: Audrey BURTON, **The Bukharans: A Dynastic, Diplomatic and Commercial History, 1550-1702**, Curzon: New York, 1997, s.134.

[677] Y.19a. Bkz: Kat. No: 29.

[678] Bazı Babürlü albümlerinde de Mahmud İshak eş-Şehabî'ye ait hat çalışmaları bulunmaktadır (Bkz: kat. no:2). Ancak H.2137 numaralı albümde yer alan örnekler, Özbek/Buhara üslubunda tezhipli olmalarıyla bunlardan ayrılırlar.

[679] Astrahanlı dönemine atfedilen, h.1058/m.1648-49 tarihli *Hamse-i* Nizamî nüshası (St. Petersburg National Library PNS 66. Yayını için bkz: Olga VASILEVA-Olga YASTREBOVA, **Nizami**

murakkalarıyla benzerliği, bu eserin Babürlü vassalların ve müzehhiplerinin eliyle düzenlenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Nasıl ve nerede hazırlandığına dair çözülmeyi bekleyen sorular bulunmakla birlikte; içerdiği Safevî tek sayfa tasvirleri, albümler veya el yazmaları için tasarlanmış Babürlü/Hint tasvirleri, Babürlü tezhipleri, ünlü hattatlara ait *hüsn-i hat* örnekleri ile albümün yapılışındaki vassal üstatlığı, önsöz/methiye sayfalarının tasarımı ve sayfaların sistemli şekilde düzenlenişi, H.2137 numaralı murakkanın saray çevresi için tasarlandığının birer göstergesidir.

5.5. İÜK F. 1424 Numaralı Murakka

Murakkanın bir zahriye sayfası ve önsöz kaydı bulunmamaktadır. Karşılıklı yapraklarda birer hat çalışması veya birer tasvir düzenindeki albümün ilk yaprakları hat çalışmalarıyla başlamaktadır. Bu yapraklarda (y.1b-2a) yer alan, Allah'ın yüce sıfatlarının zikredildiği dua metni St. Petersburg Albümündeki Mir İmad imzalı bazı kıt'alarda, Babürlü albüm yapraklarında ve tezde incelenen diğer albümün son yaprağında karşımıza çıkmaktadır. Albümde diğer murakkada olduğu gibi, birbirleriyle ilgili hat ve tasvir örnekleri karşılıklı yerleştirilmiştir. Örneğin aynı eserden seçilmiş dizelerin yazılı olduğu[680] ve aynı hattatın imzasını taşıyan kıt'alar[681] karşılıklı gelecek şekilde albüme eklenmiştir. *Siyah Meşk* de denilen karalamalar da yine bu düzende yer almaktadır.[682] Tasvir örneklerinde de benzer bir anlayış gözetilmiş olup, benzer üslup ve konulardaki minyatürler karşılıklı yapraklara yerleştirilmiştir. Bu yapraklara örnek olarak, Babürlü üslubundaki dini konulu minyatürler,[683] aynı döneme ait bir Babürlü el yazması için tasarlanmış minyatürler,[684] Kaçar üslubundaki suluboya çiçek tasvirleri[685] ve birer kadın-erkek çiftini gösteren büyük boyutlu tasvir[686] ve aynı dönemlere ait Babürlü portreleri,[687]

Ganjavi: The Miracle-Worker of Words, National Library of Russia: St Petersburg, 2018, res.52-60) ile h.1075/m.1664-65 tarihli *Şahname-i* Firdevsî nüshası (Uzbek Beruni Institute, 3463 A. MADRAIMOV, **a.g.k.,** s.221-233) saray üslubundaki minyatürleriyle dikkat çeker. Bu örnekler 17. yüzyıl ortalarında Astrahanlı hamiliğinde kaliteli işçilikte sanatlı kitaplar hazırlandığını göstermektedir.

[680] 19b-20a, 29b-30a
[681] 7b-8a, 9b-10a, 21b-22a, 23b-24a
[682] 11b-12a, 13b-14a, 15b-16a
[683] 2b-3a
[684] 8b-9a
[685] 10b-11a, 12b-13a
[686] 20b-21a
[687] 18b-19a, 24b-25a

saray hayatı veya saraylı kişilerle ilgili minyatürler[688] ve farklı üslupta sultan portreleri[689] albüm yapraklarına karşılıklı gelecek şekilde eklenmiştir.

Yapraklardaki hat ve tasvir örneklerini çevreleyen dar ve enli pervaz bezemeleri genel olarak benzer düzendedir. Ancak özellikle bazı tasvirlerin büyük boyutlu olmasından dolayı birkaç yaprağın enli pervaz bezemelerinde belirgin farklılıklar görülmektedir. Yapraklara genelde birer tasvir veya hat örneği yerleştirilmiş olup, iki ayrı minyatürün veya hat çalışmasının eklendiği yapraklarda[690] aralarda kalan tezhipler ve dar pervazlar albüm hazırlanırken yapılmış olmalıdır.

5.6. İÜK F. 1424 Numaralı Murakkadaki *Hüsn-î Hat* Örnekleri

Albümdeki hat çalışmaları kıt'alar ve meşklerden oluşmakta olup tümü nesta'lik hatla yazılmıştır. İmzalı kıt'aların çoğu 17. yüzyılda faaliyet gösteren meşhur Babürlü hattatların, bazıları ise Safevi hattatların imzasını taşımaktadır. Bunlardan çalışmalarına ismini Abdurreşid veya Abdurreşid Deylamî şeklinde yazan ayrıca Aka Reşid ismiyle de bilinen hattat Babürlü Şah Cihan (sal.1628-1657) döneminde saray atelyesinde çalışmış olan meşhur nesta'lik hat üstadıdır. Abdurreşid, Mir İmad'ın yeğeni ve öğrencisi olup İmad'ın 1615 yılında öldürülmesinin ardından Hindistan'a göçmüş, 1670 yılında Babürlü şehri Agra'da vefat etmiştir.[691] Bazı kaynaklara göre, hattat h.1033/m.1623-24 yılında, Şah Cihan'ın şehzadelik döneminden itibaren saray atelyelerinde çalışmaya başlamıştır.[692] Hattatın bu murakkadaki dört kıt'ası tarih kaydı taşımamaktadır (y.2a, 9b-10a, 20a).[693] Bu kıt'alar, hattatın Babürlü hamiliğinde çalıştığı dönemde, 17. yüzyılın ilk yarısında Agra veya Delhi şehrinde hazırlanmış olmalıdır.[694] Bu hattatın imzalı bazı kıt'alarına Babürlü, Safevi, Kaçar

[688] 14b-15a
[689] 22b-23a
[690] 9a ve 16a.
[691] Hattatla ilgili detaylı bilgi için bkz: Kat. no:70.
[692] P. SOUCEK (1982), **a.g.m.,** s.149.
[693] Bkz: Kat. no: 70, 85-86, 106.
[694] *Aburreşid* veya *Reşid* imzasını taşıyan Yezd, Esref ve İsfahan şehirlerinde 16. yüzyıl sonu- 17. yüzyıl başına ait kıt'alar bulunmaktadır. Bunların Abbdurreşid Deylami'ye ait olduğu kesinlik kazanmamıştır. Bkz: P. SOUCEK (1982), **a.g.m.,** s.149.

tasvir ve hat örnekleri içeren bir Kaçar albümünde[695] ve yine Kaçar dönemine ait iki albüm yaprağında[696] rastlanır.

Murakkada imzalı kıt'aları bulunan diğer bir hattat Abdurrahim el-Herevî, Ekber Şah (sal.1556-1605) ve Cihangir (sal.1605-1627) döneminde Babürlü saray atelyesinde çalışmıştır.[697] Hattatın albümdeki kıt'alarında (3b, 7b-8a)[698] imzası *Abdurrahim Anberin Kalem* ve *Abdurrahim Ruşen Kalem* şeklinde yazılıdır. Abdurrahim'e bu iki unvanın Cihangir tarafından verildiği bilinmektedir. Ayrıca y.3b ve y.8a'da dize aralarında küçük ölçülerde nesta'lik hatla Cihangir Şahî ibaresi hattatın Cihangir'in hamiliğinde çalıştığı döneme işaret eder. Hattatın albümdeki tarih kaydı taşıyan tek kıt'ası h.1019/m.1610-11 tarihli örnektir (y.8a). Dolayısıyla murakkadaki Abdurrahim Anberin/Ruşen Kalem imzalı üç kıt'a Cihangir Şah döneminde muhtemelen dönemin Babürlü başkenti Agra'da hazırlanmıştır.

Murakkada kıt'ası yer alan diğer Babürlü hattat Ruşen Rakam'dır. Hakkında kaynaklarda fazla bilgiye rastlanmayan bu hattatın[699] albümdeki hat çalışması (y.1b)[700] h.1096/m.1684-85 tarihini taşır. Bu hattatın imzasını taşıyan diğer bir hat örneği Kaçar dönemine ait bir murakka yaprağında yer almaktadır.[701] Albümde imzalı hat çalışması bulunan diğer bir Babürlü hattat ise Muhammed Murad'dır. Şah Cihan (sal. 1628-1657) döneminin önemli hattatları arasında sayılan Muhammed Murad'ın birkaç hat çalışması 18. yüzyıla ait Babürlü albümünde ve bazı albüm yapraklarında günümüze ulaşmıştır. Murakkadaki Muhammed Murad imzalı tarihsiz kıt'a da (y.27b),[702] Şah Cihan'ın saltanat dönemine, 17. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir.

Albümdeki diğer Babürlü nesta'lik hat üstadı Zerrin Kalem unvanıyla tanınan Muhammed Hüseyin Keşmirî'dir.[703] Ekber Şah ve Cihangir Şah döneminde saray

[695] Walters Art Museum, w.668, 20b, 38b, 39a, 55a. Albümün dijital yayını için bkz: http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html Erişim tarihi: 15/09/2019
[696] Royal Collection Trust, RCIN 1005068.g, 1005068.j. Dijital yayını için bkz: https://www.rct.uk/collection/1005068-g/mughal-painting-of-a-lady-holding-a-lamp-and-calligraphy-by-abdul-rashid-al Erişim tarihi: 15/09/2019
[697] Hattatla ilgili detaylı bilgi için bkz: Kat. no:73.
[698] Bkz: Kat. no:73, 81-82.
[699] Bkz: Kat.no: 69.
[700] Bkz: Kat. no: 69.
[701] British Museum,1920,0917,0.85. Bu murakka yaprağının arka yüzünde ise 18. yüzyıla ait bir Babürlü minyatürü bulunmaktadır.
[702] Bkz: Kat. no: 121.
[703] Bkz: Kat. no: 122.

atelyesinde itibar gören ve *Zerrin Kalem* unvanıyla onurlandırılan hattatın kopyaladığı el yazmaları ve hat çalışmaları 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başına aittir. Hattatın imzalı kıt'alarına *Gülşen Albümü, Gülistan* ve *Dara Şikoh Albümü* gibi sultanî Babürlü murakkalarında rastlanır. *Gülistan Albümü*'nün h.1019/m.1610-11 tarihli önsözü bu hattat tarafından yazılmıştır. Bu hat örneklerinin bazılarında yazılı olan *Ekber Şahî* ve *Cihangir Şahî* nisbetleri hattatın bu iki Şahın hamiliğinde çalıştığını göstermektedir. İncelenen kıt'ada ise hattatın imzası *Keşmirî* şeklinde yazılı olup bir tarih kaydı yer almaz. Dolayısıyla hat çalışması 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başlarında bir tarihte hazırlanmış olmalıdır.

Murakkada meşhur Safevi hattatların imzasını taşıyan hat örnekleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri, nesta'lik hat üstadı İmad el-Hasanî (ö.1615) imzalıdır (y.5b).[704] Tezde incelenen diğer albümde de (TSMK H.2137) bir hat çalışması yer alan[705] İmad'ın ekol olarak Babürlü, Safevi ve Osmanlı hattatları tarafından izlendiği ve bir çok kıt'asının günümüze ulaştığı bilinmektedir. Meşhur hattatlar ve sultanlar tarafından hat çalışmaları ilgiyle toplanan Mir Ali'nin de murakkada karşılıklı olarak yerleştirilen iki kıt'ası (21b-22a) yer alır.[706] Bunlardan 21b yaprağında yazılı olan dizeler Mir Ali'nin öğrencisi ve manevi oğlu hattat Sultan Bayezid Mir Duri Herevî[707] için yazdığı bir şiir olması açısından önemlidir. Hanedan soyundan geldiği için Sultan Bayezid adıyla ünlenmiş olan Mir Duri, Herat'ta yetişmiş, H.986/M.1578-79 yılında suda boğularak şehit edilmiştir. Şairliğiyle de bilinen Mir Ali bu şiirinde şehit düşen, çok sevdiği öğrencisine duyduğu özlemi dile getirmiştir.

Albümde imzalı hat çalışmaları bulunan diğer Safevi hattat Muhammed Salih'dir. Murakkada iki kıt'ası (y.23b-24a)[708] olan hattat, y.24a'da açıkça yazılı olan imzasına göre, *ibn Ebu Turab Muhammed Salih'*dir (ö.1714). İsfahanlı olan hattat bu şehirde bazı yapı kitabelerini hazırlamıştır. Az sayıda imzalı kıt'ası günümüze ulaşmış olan Muhammed Salih'in hat çalışmalarına bir Zend Albümünde ve 18. yüzyıla ait Babürlü albüm yapraklarında rastlanır.[709] Hattatın F.1424 numaralı murakkada yer alan H.1094/M.1682-83 tarihli kıt'ası (y.24a), sanatçının diğer imzalı hat çalışmalarıyla yakın tarihlidir.

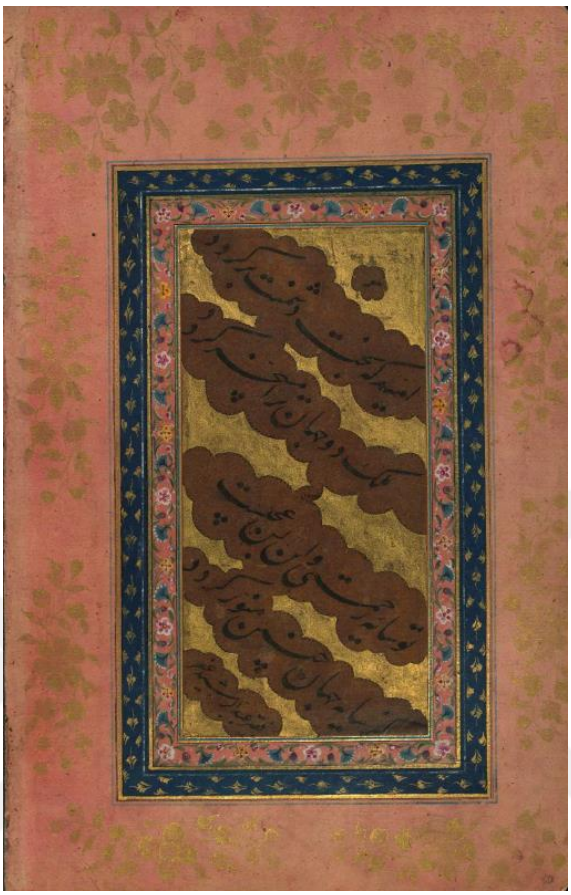
[704] Bkz: Kat. no: 77.
[705] Bkz: Kat. no:35.
[706] Bkz: Kat. no: 109-110.
[707] Bu hattatla ilgili bilgi için bkz: Kat. No: 109.
[708] Bkz: Kat. no: 113-114.
[709] Bkz: kat no: 113.

Albümdeki diğer hat örnekleri dokuz adet imzasız kıt'a (4a, 6a, 17b, 18a, 19b, 25b, 26a, 29b, 30a)[710] ile altı adet karalamadan (11b-12a, 13b-14a, 15b-16a)[711] ibarettir. Bunlar tezhip kompozisyonlarına göre Babürlü veya Zend/Kaçar dönemine işaret eder. Dolayısıyla bazıları orijinal tezhibiyle albüme yerleştirilmiş, bazıları albüme eklenirken tezhiplenmiş olmalıdır. Tümü tarihsiz olan imzasız bu hat çalışmaları albümdeki diğer kıt'alar gibi 17. yüzyılda faaliyet gösteren Babürlü veya Safevi nesta'lik hat üstadlarına ait olmalıdır.

Sonuç olarak, albümdeki hat örneklerinin meşhur Babürlü ve Safevi hattatlarının imzasını taşıdığı görülmektedir. Bunlar arasında 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl sonu tarih aralığını kapsayan, Babürlü Şahları hamiliğinde çalışmış olan saray hattatlarının kıt'aları çoğunluktadır. Bu hat örneklerinin en erken tarihlisi Ekber Şah döneminde faaliyet gösteren Muhammed Hüseyin Keşmiri imzalı kıt'a, en geç tarihlisi ise h1096/m.1684-85 tarihli Ruşen Rakam imzalı hat çalışmasıdır. Babürlü döneminde, Cihangir ve Şah Cihan için hazırlanan sultanî albümlerde genel olarak Mir Ali gibi Safevi hattatların kıt'aları yer almıştır.[712] Babürlü hattatlara ait hat örneklerinin ise bazıları Zend ve Kaçar dönemine ait albümlerde,[713] bazıları 18. yüzyılda hazırlanan albümlerde,[714] bazıları ise albümlerden ayrılmış veya tek yaprak çalışmalar[715] olarak günümüze ulaşmıştır. Zend ve Kaçar albümlerinde yer alan örnekler, Nadir Şah Afşar tarafından Delhi'den İran'a getirilen kıymetli ganimetler arasında olmalıdır.

[710] Bkz: Kat. no: 74, 78, 101,102, 105, 117, 118, 125, 126.
[711] Bkz: Kat. no: 89, 90, 93, 94, 97, 98.
[712] Gülşen Albümünde ve Şah Cihan için hazırlanan murakkalar çoğunlukla Mir Ali imzalı hat örnekleri içermektedir. Şah Cihan'ın şehzadesi Dara Şikoh için hazırlanan murakkadaki hat çalışmaları ise (British Library, Add. Or. 3129) çoğunlukla meşhur Babürlü hattatlara ait kıt'alar yer almaktadır.
[713] Kaçar döneminde hazırlanan bir murakkadaki (Walters Art Museum, W.668) Babürlü hattat Abdurreşid'e ait dört kıt'a (20b, 38b-39a, 55a) yer almaktadır (Albümün dijital yayını için bkz: http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html) Erişim Tarihi: 24/10/2019 Ayrıca, Zend dönemine ait bir albümde (St. Petersburg National Library of Russia, PNS 383) Abdurreşid imzalı bir kıt'a bulunur. (Albümün yayını için bkz: Olga V. VASILYEVA - Olga M. YASTREBOVA (2013), **a.g.m.,** s.359-371.
[714] Oudh şehrinin valisi (*Navab*) Şüca el-Devle (s.1754-1775) için hazırlanan albümde Babürlü hattatlara ait kıt'alar bulunur. Ayrıca Şüca el-Devle için hazırlandığı düşünülen bir albümdeki (Royal Collection Trust RCIN 1005038) hat çalışmalarının çoğu Babürlü hattat Abdurrahin Anberin Kalem'e atfedilir. Albümün dijital yayını için bkz: https://www.rct.uk/collection/1005038/album-of-mughal-portraits Erişim tarihi: 24/10/2019
[715] Abdurreşid ve Abdurrahim Anberin Kalem imzalı bazı albüm yaprakları arka yüzlerinde 18. yüzyıla ait Babürlü minyatürleriyle günümüze ulaşmıştır (Abdurreşid'e ait iki örnek için bkz: India Office Library, Johnson Albümü, 17, no:2; Add.Or.485; Abdurrahim'e ait bir örnek için bkz: Johnson Albümü, 7, no:8. Yayını için bkz: Toby FALK-Mildred ARCHER, a.g.k., no:173,201,129). Bunlar da muhtemelen 18. yüzyılda hazırlanmış albümlere ait yapraklar olmalıdır.

Kaçar döneminde hazırlanmış olduğu düşünülen bu murakkada yer alan Babürlü hat örnekleri de, muhtemelen bu şekilde İran saray kütüphanesine girmiş olmalıdır.

Resim 5.5: Abdurreşid imzalı kıt'a, Albüm, Walters Art Museum,W.668, y.38b

5.7. İÜK F. 1424 Numaralı Murakkadaki Tasvirler

Murakkada minyatür, *nim kalem* ve suluboya tekniği olmak üzere farklı teknik ve üsluplarda otuz adet tasvirli yaprak bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı, hat örneklerinde olduğu gibi, Babürlü sanatçılara ait örneklerdir. Albümdeki ilk tasvirler (y.2b-3a)[716], 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başı Babürlü resminde rağbet gören Hıristiyan ikonografisinden alınmış Hz. Meryem portreleridir. Birer Avrupa resminden uyarlanmış olan bu iki tasvir Ekber ve Cihangir dönemi saray atölyesinin sanatçılarına ait olmalıdır. Bu iki Hz. Meryem tasviri albümün ilk yapraklarındaki Allah'ın büyüklüğünü ifade eden bir duanın yazılı olduğu kıt'aları (y.1b-2a) izleyen yapraklardadır. Kur'an-ı Kerim'de Meryem Suresi ve Al-i İmran Suresinde geçen Hz. Meryem Müslümanlar arasında da saygı duyulan kutsal kişilerdendir. Bu iki

[716] Bkz: Kat. no:71-72.

tasviri izleyen yapraklarda da, bu defa 18. yüzyıl ortaları, Leknev eyalet üslubuna atfedilen Hz. Meryem ve Çocuk İsa (y.4b)[717] ile bazı hükümdar portreleri yer alır. Dolayısıyla albümdeki ilk tasvirler, ilk iki yapraktaki Allah öven sözlerin ardından İslam aleminde saygı duyulan kutsal kişilerin ve hükümdarların portreleri olmuştur.

F.1424 numaralı murakkada Babürlü üslubunda, 17.yüzyıla ait çeşitli devlet adamı ve saraylıların portreleri (y.18b-19a)[718], 18. yüzyıl başına ait sultan portreleri ve saray hayatını yansıtan konular (y.5a, 14b-15a, 24b-25a)[719], ayrıca Racput üslubuna atfedilen bir Babürlü sultanı portresi (y.23a)[720] yer almaktadır. Albümdeki 16. yüzyıl sonuna ait bir Babürlü el yazması için tasarlanmış dört tasvir, alt alta gelecek şekilde, karşılıklı iki yaprağa (y.8b-9a)[721] yerleştirilmiştir. Ayrıca *sultanın toplantısı*nı betimleyen bir tasvir (y.28b)[722] 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başına ait Babürlü bir el yazması için hazırlanmış olmalıdır. Bu döneme tarihlenen diğer Babürlü örnekleri *nim kalem* tekniğindeki *dere kenarında oturan derviş* (y.6b)[723] *ve bir hanımın meclisi* ile *yün eğiren adam* konulu tasvirlerdir. *Hanımın meclisi* konulu minyatür (y.30b)[724] Ekber döneminin musavviri *Kesu* imzasını taşımakta olup albümdeki tek imzalı Babürlü minyatürüdür. *Yün eğiren adam portresi* de (y.31a)[725] Cihangir dönemindeki Safevi etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Albümde 18. yüzyıl başına tarihlenen, bu dönemde Babürlü resminin favori konularından *zenana* (hanımlara özel alan) temalı, terasta iki hanımın eğlencesi (y.16b)[726] ve soylu hanım ve hizmetkarı (y.26b)[727] konusunun resimlendiği iki minyatür yer almaktadır. Murakka Hint müziğinin makamlarını sembolize eden tasvirler içeren *Ragamala* isimli eserden seçilmiş tasvirler de içermektedir. Bunlardan *nehir kenarında oturan çift* konulu minyatür (y.27a)[728] 18. yüzyıl başı Babürlü üslubunda; *terasta birbirine sarılan çift* konulu *nim kalem* tekniğindeki tasvir ise (y.29a),[729] 18. yüzyıl Racput/Bikaner ekolü üslup özelliklerine sahiptir.

[717] Bkz: Kat. no:75.
[718] Bkz: Kat. no:103-104.
[719] Bkz: Kat. no:76, 95-96, 115-116.
[720] Bkz: Kat. no:112.
[721] Bkz: Kat. no:83-84.
[722] Bkz: Kat. no:123.
[723] Bkz: Kat. no:79.
[724] Bkz: Kat. no:127.
[725] Bkz: Kat. no:128.
[726] Bkz: Kat. no:99.
[727] Bkz: Kat. no:119.
[728] Bkz: Kat. no:120.
[729] Bkz: Kat. no:124.

Albümdeki 18. yüzyıl Racput üslubundaki diğer bir örnek ise Hinduizm dini ikonografisinden seçilmiş bir konu olan *Hindu Tanrı Krişna ve hizmetkarı* minyatürüdür. (y.17a)[730]

Albümdeki diğer tasvir örnekleri Kaçar ve Safevi dönemine aittir. Kaçar örnekleri arasında *gül-ü bülbül* temalı tasvirler ve çeşitli çiçek resimleri bulunmaktadır. Suluboya tekniğindeki bu mürekkep ve fırça resimleri, mürekkebin suyla inceltilmesiyle farklı tonlar elde edilerek ışık-gölge ve hacim etkisinin görüldüğü örneklerdir. Dolayısıyla bu tasvirler teknik olarak Safevi dönemi mürekkep resimlerinden ayrılmaktadır. Bunlardan *gül-ül bülbül* temalı iki örnekte (y.10b-11a),[731] h.1214/m.1799-1800 tarihinde Feth Ali Şah için Mirza Baba tarafından hazırlandıklarına dair birer ibare yazılıdır. Buna göre bu iki tasvir Kaçar Hanedanlığının ikinci Şahı olan Feth Ali Şah Kaçar (s.1797-1834) için, bu Şah döneminde nakkaşbaşı olan Mirza Baba'ya aittir. Murakkadaki imzasız olan, diğer iki çiçek tasviri de (12b-13a),[732] önceki *gül-ü bülbül* tasvirleriyle aynı teknik ve üslupta yapılmış olup, aynı döneme ait örnekler olmalıdır. Albümde karşılıklı iki yaprağa yerleştirilen diğer iki Kaçar tasvirinden birinde dönemin favori tasvir konularından *Şeyh San'an ve genç kız* konusu (y.20b);[733] diğer yaprakta ise *genç kız ile Avrupalı genç adam* konusu (y.21a)[734] betimlenmiştir. Bu iki örnekten 20b yaprağında bir tarih veya imza bulunmamakta; 21a yaprağındaki tasvirde yazılı olan ketebe kaydı silik olduğundan dolayı okunamamaktadır. Murakkada Safevi musavvir Şeyh Abbasi imzasını taşıyan bir minyatür yer almaktadır (y.22b).[735] Bir Babürlü şehzadesinin resimlendiği bu portre h.1057/m.1647-48 tarihini taşımakta olup albümdeki Safevi dönemine ait tek tasvir örneğidir.

Murakka 16. yüzyıl sonu-18. yüzyıl başı tarih aralığında Babürlü minyatürleri, 18. yüzyıl başları Racput ekolü minyatürleri, 19. yüzyıl başına ait Kaçar tasvirleri ile bir adet 17. yüzyıl ortası Safevi minyatürü ve bir adet 18. yüzyıl ortası Lucknow üslubunda minyatür içermektedir. Otuz tasvirli yapraktan yirmi üç yaprakta yer alan Hint/Babürlü minyatürleri albümdeki tasvirlerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Kaçar

[730] Bkz: Kat. no:100.
[731] Bkz: Kat. no:87-88.
[732] Bkz: Kat. no: 91-92.
[733] Bkz: Kat. no:107.
[734] Bkz: Kat. no:108.
[735] Bkz: Kat. no:111.

tasvirleri albümdeki en geç tarihli örnekler olarak murakkanın hazırlandığı dönemle çağdaş veya yakın tarihli örnekler olmalıdır.

5.8. İÜK F.1424 Numaralı Murakkanın İçeriği ve Zend-Kaçar Murakkalarıyla Yakınlığı

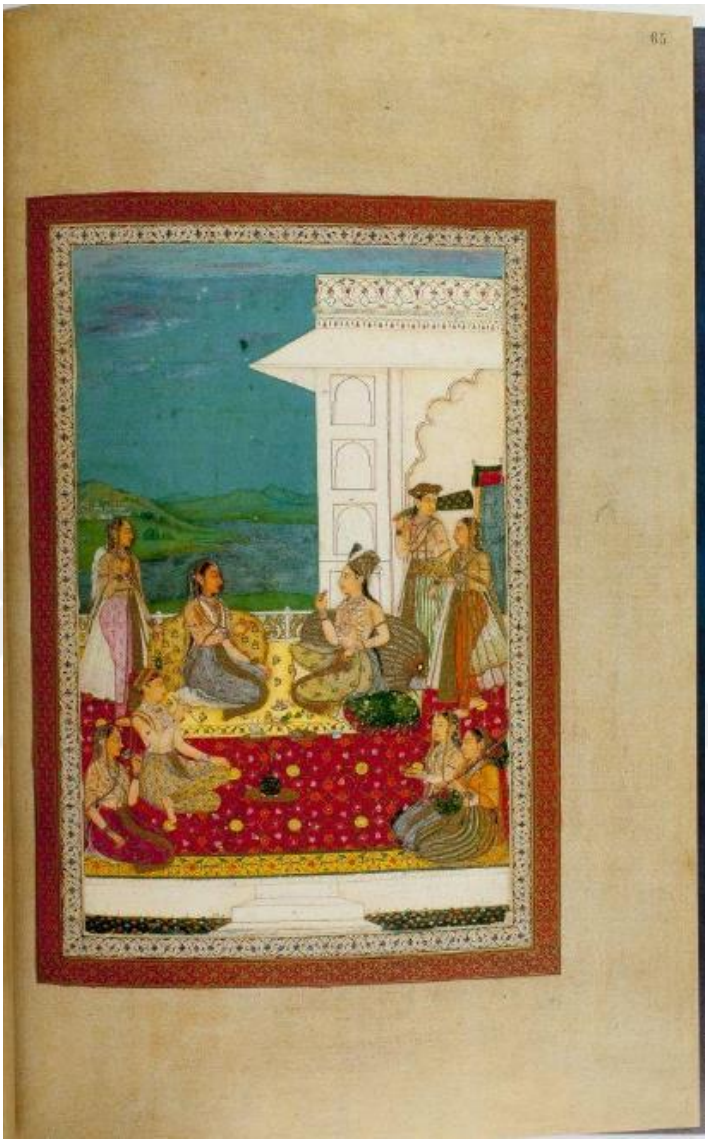
F.1424 numaralı albümün cilt ve sayfa kenarı bezemelerinin üslup özellikleri ile içerdiği 19. yüzyıl başı Kaçar tasvirleri bu dönemin saray atelyesinde hazırlanmış olduğuna işaret etmektedir. Albümde Kaçar tasvirlerinin yanı sıra 16. yüzyıl sonu-18. yüzyıl ortaları tarih aralığını kapsayan Babürlü ve Safevi hat çalışmaları ile minyatürler yer alır. Özellikle içerik açısından bu albümle yakın benzerlik gösteren bir örnek *St. Petersburg Albümü*[736] adıyla bilinen murakkadır. Bu albümdeki Babürlü minyatürlerinin Nadir Şah Afşar'ın 1739'da Delhi'yi işgali sırasında yağmalanan ganimetler arasında olduğu düşünülmektedir.[737] 18. yüzyıl ortalarında İran'da hazırlanan bu murakkada[738] Babürlü minyatürlerinin yanı sıra 18. yüzyıla ait Zend minyatürleri ve Safevi hattat Mir İmad imzalı hat örnekleri yer almaktadır. Albümün enli pervazlarının tezhipleri Muhammed Hadi, Muhammed Sadık ve Muhammed Bakır gibi dönemin ünlü müzehhiplerinin imzasını taşır. Murakkadaki minyatürlerin büyük bir kısmı 16. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl ortaları arası Babürlü üslubunda tasvirlerdir. Bunlardan 18. yüzyıla ait minyatürlerde dönemin ilgi gören konuları, kadınların günlük hayatı, Hıristiyanlık veya Hinduizm ikonografisinden seçilmiş sahneler ile Babürlü şahlarının, şehzadelerinin, önemli devlet adamlarının portreleri resimlenmiştir (Resim 5.6). F.1424 numaralı murakkada yer alan Babürlü minyatürlerinden bir kısmı Ekber ve Cihangir dönemine ait örnekler; diğerleri ise 18. yüzyıl ortaları Babürlü saray ve eyalet üslubunda minyatürlerdir. 18. yüzyıl örnekleri, *St. Petersburg Albümünde* yer alan tasvirler gibi, *zenana* ve dini konulu sahneler ile saltanat portrelerinden oluşmaktadır. Sultan portrelerinden *St. Petersburg*

[736] Albümün yapraklarının büyük bir kısmı St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Science, E-14 de yer alır. Bu koleksiyondaki ve çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdaki tüm albüm yapraklarının katalog bilgisi ve görselleri için bkz: Francesca von HABSBURG (1996), **a.g.k.**, s.30-142.

[737] Bu albüm, cildinde yazılı olduğu üzere, Nadir Şah'ın yakın dostu ve tarihçisi Mirza Muhammed Mehdi Han Astrabadi hamiliğinde hazırlanmıştır. Kitapsever yönüyle bilinen Mirza Mehdi Babürlü sarayından Nadir Şah tarafından 1739 yılında yağmalanan yazma eserleri ve tek yaprak minyatürleri Meşhed'de askerlerden satın almıştır. Bkz: Oleg F. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.,** s.23.

[738] Murakkanın cildi, üzerinde yazılı olan tarihlere göre H.1147-1151/M.1734-1739 yılları arasında hazırlanmıştır. Ancak albümün pervazlarında yazılı olan en erken tarih H.1160/M.1747'dir. Dolayısıyla albümün hazırlanması bu tarihlerde başlamış olmalıdır. Bkz: Francesca von HABSBURG (1996), **a.g.k.**, s.26.

murakkasında Babürlü sultanı Muhammed Şah'ı (sal.1719-1748) at üstünde betimleyen bir minyatür;[739] incelenen albümde ise Muhammed Şah'ın *caroka* portresi[740] yer almaktadır. İki tasvir de 18. yüzyılın ilk çeyreğine ait Babürlü üslubunda örneklerdir.

Resim 5.6: Saraylı hanımların terasta eğlencesi, Babürlü, 18. yüzyıl başı, *St. Peterburg Albümü*, St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Science, E-14, y.65a.

18. yüzyıl ortalarında Babürlü merkezi otoritesinin zayıflaması üzerine güçlenen Babürlü eyaletlerinden Oudh'un başkenti Leknev'de, *nevab*ların (valilerin) hamiliğinde hazırlanan çok sayıda tek sayfa minyatür günümüze ulaşmıştır.

[739] St. Petersburg Albümü, y.41a. Bkz: Francesca von HABSBURG (1996), **a.g.k.**, s.84-85, res.99; Oleg F. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.,** s.104-105, res.57.
[740] Y.5a. Bkz: Kat. no: 76.

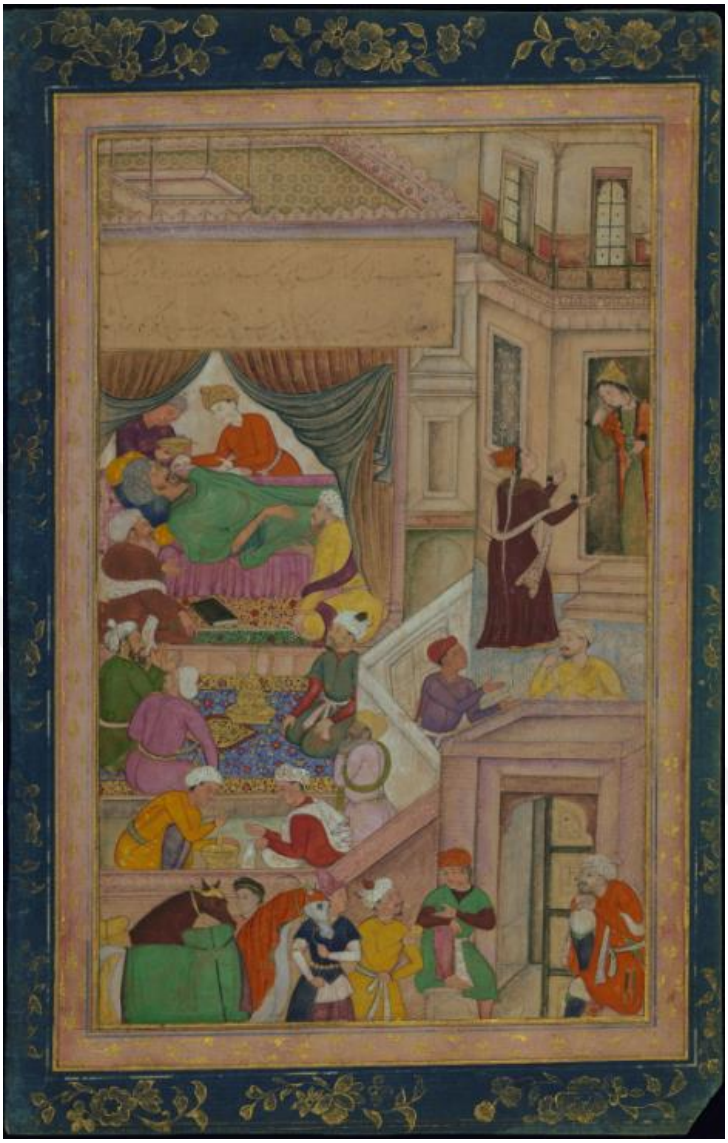
Bunlardan *St. Petersburg Albümü*ndeki *kutsal aile* konulu iki minyatür[741] ile incelenen albümdeki *Hz. Meryem ve çocuk İsa* konulu minyatür[742] Hıristiyan ikonografisine ait sahnelerin resimlendiği 18. yüzyıl ortası Leknev üslubundaki özgün örneklerdir. *St. Petersburg Albümüyle* incelenen albüm arasındaki içerik açısından diğer bir benzerlik Avrupa resmi etkili çiçek tasvirleridir. St. Petersburg'da yer alan dört örnek 17. yüzyıl sonu Safevi-İsfahan ekolü olup Muhammed Zaman imzalı veya atıflıdır.[743] F.1424 numaralı albümdeki dört örnek ise Kaçar dönemine ait olup bunlardan ikisi Mirza Baba imzalıdır.[744]

St. Petersburg Albümü gibi içerdiği minyatürlerin büyük bir kısmı Babürlü dönemine ait olup İran saray atelyesinde hazırlanan diğer bir murakka örneği Walters Art Museum koleksiyonunda bulunmaktadır.[745] 19. yüzyıl Kaçar cild ve pervaz bezemelerine sahip bu murakka 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başları Babürlü, Racput ve 17. yüzyıl Safevi minyatürleriyle Safevi ve Babürlü hattatlara ait hat çalışmaları içermektedir (Resim 5.7). Bunlar içerisinde 17. yüzyıl başına ait Babürlü bir el yazması için hazırlanan, albüm yaprağına alt alta gelecek şekilde yerleştirilen küçük boyutlu birkaç minyatürü içeren üç yaprak bulunmaktadır.[746] F.1424 numaralı albümde de aynı üsluptaki ikişer minyatürü içeren iki yaprak yer almaktadır.[747] İki albümdeki bu benzer yaprak tasarımı İran saray atelyelerinde, yerleştirilecekleri albüm hazırlanırken yapılmış olmalıdır.

Walters Albümü Babürlü minyatürlerinin yanı sıra yine muhtemelen Delhi'den İran'a getirilen ganimetler arasında olan, Babürlü hattatlara ait hat çalışmaları da içermektedir. Murakkada Safevi topraklarında doğmuş ve Babürlü saray atelyesinde faaliyet göstermiş olan meşhur hattat Abdurreşid Deylami'ye ait dört kıt'a bulunmaktadır.[748] F.1424 numaralı albümde de Abdurreşid imzalı dört hat çalışması yer almaktadır.[749] *Walters Albümü* ile incelenen albüm arasındaki diğer bir benzerlik

[741] St. Petersburg Albümü, y.90a-91a. Bkz: Francesca von HABSBURG (1996), **a.g.k.**, s.68-69, res.56-57.
[742] Y.4b. Bkz: Kat. no: 75.
[743] St. Petersburg Albümü, y.82a,83a,84a,85a. Bkz: Francesca von HABSBURG (1996), **a.g.k.**, s.101-103, res.160,161,164,165.
[744] Y. 10b-11a, 12b-13a. Bkz: Kat. no:87,88,91,92.
[745] Walters Ms. W.668.
[746] Walters Ms. W.668, y.36a, 48b, 49a. Albüm yapraklarının görseli ve katalog bilgisi için bkz: http://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W668/description.html Erişim tarihi: 14/06/2019
[747] Y.8b-9a. Bkz: Kat. no: 83-84.
[748] Walters Ms. W.668, y. 20b, 38b-39a, 55a.
[749] Y.2a,9b-10a,20a. Bkz: Kat. no: 70, 85,86,106.

17. yüzyıl ortalarında faaliyet gösteren Safevi musavvir Şeyh Abbasi'ye ait tasvirlerdir. *Walters Albümü*nde bu musavvire atfedilen on iki minyatür,[750] incelenen albümde de Şeyh Abbasi imzasını taşıyan bir minyatür bulunmaktadır (y.22b).

Resim 5.7: Hasta yatağındaki sultanın tedavi edilmesi, Babürlü, 16. yüzyıl sonu, *Albüm*, Walters Art Museum, W.668, y.32b

Tasarım ve içerik olarak *St. Petersburg Albümü*yle yakın benzerlik gösteren bir albüm daha bulunmaktadır.[751] Babürlü hat ve tasvir örneklerini içeren bu albüm de, *St. Petersburg Albümü* gibi, 18. yüzyıl ortalarında İran'da düzenlenmiştir. Murakkadaki tasvirlerin büyük bir kısmı 17. ve 18. yüzyıllara tarihlenen Babürlü

[750] Walters Ms. W.668, y.4b,5a,10b,11a,14a,15a,18b,19a,22b,23a,60b,61a.
[751] National Library of Russia, Dorn 489. Bkz: Olga V. VASILYEVA, "The National Library of Russia *muraqqa*'-Album Dorn 489 and Its Provenance", **Journal of Islamic Manuscripts**, S.7, Brill, 2016, s.66-88.

minyatürlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, albümde F.1424 numaralı albüm gibi Babürlü hattat Abdurreşid Deylami imzalı kıt'alar da yer almaktadır.

F.1424 numaralı albümün de, içerdiği hat ve tasvir örneklerinin büyük bir kısmı Babürlü dönemine ait olmakla birlikte, cildi, sayfa kenarı bezemeleri ve Kaçar dönemine ait tasvirleriyle 19. yüzyıl başı İran saray atelyesinin bir ürünü olduğu anlaşılır. Yukarıda sözü edilen albümler 1739'da Nadir Şah'ın Delhi işgali sırasında yağmalanan ve İran'a getirilen Babürlü el yazması ve albümlerine ait hat ve minyatürlerin Zend ve Kaçar sarayında hazırlanan murakkaların değişmez bir parçası olarak kullanıldığını göstermektedir.[752] Kaçar döneminde, özellikle Feth Ali Şah (sal.1798-1834) hamiliğinde, sadece Kaçar üslubunda tasvir ve hat örnekleri içeren albümler de hazırlanmıştır.[753] Bu albümlerde genel olarak, geçmiş ve o dönemde saltanat süren İran şahlarının portreleri, dönemin hattatlarına ait *şikeste* hat çalışmaları bulunur. Ancak 19. yüzyıl ortalarında, Nasiruddin Şah (sal.1848-1896) döneminde fotoğraf sanatına ilginin artmasıyla fotoğraf albümleri hazırlanmaya başlamış, başka bir deyişle köklü bir geçmişi olan murakkaların yerini fotoğraf albümleri almıştır.[754] Dolayısıyla Kaçar murakka yapımcılığının Feth Ali Şah döneminde hız kazandığı, Afşar Şahı Nadir Şah'ın Babürlü saray kitabhanesinden yağma yoluyla İran'a getirdiği bir bütün halindeki albümlerde veya ayrı yapraklarda bulunan çok sayıdaki Babürlü tasvirinin bu döneme ait albüm yapımcılığına büyük katkı sağladığı görülür. Babürlü sarayından çıkarılan bu hat ve tasvir örnekleri, Afşar ve Zend sarayı çevresinde düzenlenen *St. Petersburg Albümü*, Kaçar Şahı Nasiruddin Şah için hazırlanan *Nasiruddin Şah Albümü* ve hamisi bilinmemekle birlikte sultani nitelikteki bir Kaçar murakkası olan *Walters Albümü* gibi sultanî murakkalarda yeni

[752] Ayrıca bkz: *Nasiruddin Şah Albümü* olarak adlandırılan ve bu Şah döneminde İran'da düzenlenmiş olan murakkada, Şah Cihan dönemine ait albüm yaprakları kullanılmıştır. Enli pervaz bezemeleri özgün haliyle kullanılan bu albüm yapraklarının dar pervazları, murakka İran'da yeniden düzenlenirken değiştirilmiştir. Ayrıca albüm yapraklarından bazılarına orijinal minyatür ve hat çalışmalarının üzerine gelecek şekilde yeni Babürlü minyatürleri ile Safevi/Kaçar minyatürleri yerleştirilmiştir.. Zend döneminde hazırlanan ve daha sonra Feth Ali Şah'ın mülkiyetine geçen bir albümde de (St. Petersburg National Library of Russia, PNS 383), Babürlü sarayında himaye gören meşhur hattat Abdurreşid Deylami imzalı hat çalışmaları ve Babürlü üslubunda tezhiplenmiş Mir İmad imzalı kıt'alar yer almaktadır. Bkz : Olga V. VASILYEVA - Olga M. YASTREBOVA (2013), **a.g.m.,** s.360-361.

[753] Kaçar dönemine ait murakka yapımcılığıyla ilgili bkz: Saeid Khoddari NAEINI, **A Study On Muraqqa Making in 12th and 13th Centuries of Hijri** (Farsça), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Tahran, 2013.

[754] Bu fotoğraf albümleri format ve sayfa kenarları bezemeleri olarak genellikle dönemin önceki murakka örnekleriyle yakınlık taşımaktadır. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Layla S. DIBA, "Qajar Photography and Its Relationship to Iranian Art: A Reassessment", **History of Photography**, S.37:1, s.85-98.

sayfa kenarı tasarımlarıyla kullanılmıştır. İncelenen albüm de bu örneklere benzer bir murakka olarak, 19.yüzyıl başı Kaçar albümleri arasında özgünlüğünü kaybetmeden günümüze ulaşmıştır. Çağdaşı olan bazı murakkalar gibi albümün mülkiyetine dair bir mühür, cildinde veya yapraklarında bir kayıt bulunmamaktadır.[755] Bir önsöz/methiye metni de içermeyen F.1424 numaralı murakka, Kaçar dönemi yoğun kitap sanatı faaliyetinin bir ürünü olarak, saray kalitesindeki lake cildi, üstat sanatçılarının eliyle hazırlanan sayfa kenarı tasarımları, Babürlü, Kaçar dönemlerine ait saray üslubunda tasvir ve hat örnekleriyle sultanî nitelikte bir eserdir. Bu Kaçar saray murakkası Yıldız Sarayı Kütüphanesi koleksiyonuna diplomatik bir hediye olarak veya satın alma ve benzeri bir şekilde girmiş olmalıdır.

[755] *St. Petersburg Albümü*nün cildinde, albümün hamisi olarak yorumlanan Mirza Muhammed Mehdi Han'ın ismi yazılıdır. Bkz: O. AKIMUSHKIN (1996), **a.g.k.,** s.23.

6. SONUÇ

Bu tezde İstanbul koleksiyonlarından, içerdiği Babürlü/Hint minyatürleriyle dikkat çeken iki albüm incelenerek, detaylı bir şekilde tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu albümlerden ilki, Topkapı Sarayı koleksiyonunda yer alan (H.2137) ve önsöz metnindeki *murakka-i hûb* (güzel murakka) ibaresi sebebiyle, tezde bu isimle adlandırılan albümdür. Bir önsöz/methiye içermesi, bu murakkanın aydınlatılması açısından kolaylık sağlamıştır. Önsöz metninde, Özbek-Astrahanlı Hanı Veli Muhammed Bahadır Han'ın (sal.1605-1611) emriyle meşhur hattatların kıt'alarının ve üstat musavvirlerin tasvirlerinin bir araya getirildiği yazılıdır. Methiye satırlarındaki ifadelerin ebced hesabına göre 1609-1610 tarihini vermesi,[756] murakkanın Astrahanlı devletinin saltanat merkezi Buhara'da hazırlandığını düşündüren kanıtı oluşturmaktadır. *Murakka-i hûb*'un zahriye sayfasındaki (y.1a) III. Selim mührü ise albümün Osmanlı sarayı kitabhanesine bu padişah zamanında intikal etmiş veya onun ölümünden sonra şahsi kitapları arasında hazine koleksiyonuna katılmış olabileceğini göstermektedir. Murakkanın son yaprağına (y.39a'nın arka yüzüne) yeşil ebru kâğıt geçirilmesi de albüm Osmanlı saray kitabhanesine girdikten sonra yapılmış bir onarım olmalıdır. Albümün cildinin ön kapağının iç yüzünde de bazı onarımlar vardır. Ayrıca, albümün cildinin ve yapraklarının üst kısmı, muhtemelen rutubet, kurt yeniği vb. bir nedenden dolayı hasar gördüğü için, dört cm civarında kesilmiş, cildin kesik kenarları tamir görmüştür. Bu duruma göre, albümün özgün ölçüleri 43 x 29 cm civarında olmalıdır. Murakkada, metin bütünlüğüne göre, önsöz bölümünde bir yaprağın eksik olması[757] ve karşılıklı tasvir-hat düzeninde hazırlanmış albümün, bu düzene uymayan durumu, eksik yapraklarının daha fazla olduğu kanısını uyandırmaktadır.

Önsöz/methiye bölümüne göre bir Özbek/Astrahanlı eseri olduğu anlaşılan bu murakka bu dönemin üslubuna uygun, özgün olduğu düşünülen bir cilt içerisindedir.

---

[756] Önsöz metninin son satırında yazılı olan (y.5a) *murakka-i hûb* ibaresi, ebced hesabına göre h.1018/m.1609-10 tarihini vermektedir.

[757] Thackston'a göre, önsöz bölümünde, metin kopukluğu sebebiyle, y.2b'den sonra en az bir yaprak eksiktir. Bkz: Wheeler M. THACKSTON (2001), **a.g.k.**, s.38.

Bununla birlikte, albümün zahriye ve serlevha tezhipleri, 17. yüzyıl başına ait bazı Babürlü murakkalarıyla benzerlik gösterir. *Murakka-i hub*'da *y*er alan tasvirlerin büyük bir kısmı da 17. yüzyıl başlarına ait Babürlü ve Hint Sultanlıkları resim üslubundaki minyatürlerdir. Bu tasvirler bunların ne şekilde murakkaya dâhil olduğu sorusunu akla getirmektedir. Babürlü Şahı Cihangir dönemine ait albüm yapraklarının enli pervazlarından alınmış olduğu düşünülen bazı tasvirlerin bu albümde yaprakların ortasına yerleştirilmiş olması da dikkat çekicidir. Bu tasvirleri içeren altı yaprak haricinde, albümde 17. yüzyıl başı Babürlü ve Hint Sultanlıklarından Dekkan/Bicapur üslubunda başka tasvirler de bulunmaktadır. Bu durum, Babürlü albümlerinin veya albüm yapraklarının Astrahanlı saray atelyesine girmiş olabileceğini düşündürmektedir. Babürlü-Özbek siyasi ilişkilerine bakıldığında, Astrahanlıların selefi Özbek Şeybanî Hanlığı hükümdarlarından Abdullah Han (sal.1583-1598) döneminde Babürlü çağdaşı Ekber Şah (sal.1556-1605) ile yakın ilişkiler kurulduğu görülür. Bu dönemde iki devlet arasında karşılıklı elçi kabulleri ve bu heyetler eşliğinde hediye teatisi olmuştur. Ancak murakka Babürlü tasvir içeriği olarak Ekber Şah'ın halefi Cihangir Şah'ın (sal.1605-1627) şehzadelik dönemine ait tasvirlerle yakınlık gösterir. Dolayısıyla albümdeki Babürlü tasvirleri Astrahanlı saray atelyesine Cihangir Şah veya daha sonraki bir dönemde girmiş olmalıdır. Albümün hamisi olan Veli Muhammed Han (sal.1605-1611) döneminde Babürlü Devleti ve Cihangir Şah ile kurulan siyasi bir temas bilinmemektedir. Veli Muhammed'in halefi İmam Kuli Han (sal.1611-1642) döneminde ise, 1620'li yıllarda Babürlü Cihangir Şah ile karşılıklı elçi kabulleri olmuştur. *Murakka-i hûb*'daki Babürlü tasvirlerinin bu elçi heyetlerinin getirdikleri diplomatik hediyeler arasında olabileceği düşünülebilir. Ancak bu durum, bu tasvirlerin Veli Muhammed Han'ın saltanat döneminden sonraki bir tarihte, muhtemelen İmam Kuli Han döneminde albüme yerleştirilmiş olabileceğini mümkün kılmaktadır.

Murakka, Babürlü tasvirlerinin yanı sıra Safevî dönemine ait minyatür ve hat örnekleri de içermektedir. Albümdeki Özbek, Safevî, Babürlü tasvir ve hat örneklerinin ne şekilde buluştuğunu kesin olarak belirlemek güçtür. Ancak bazı ihtimalleri ileri sürmek mümkündür. Önsözüne göre Veli Muhammed Han için hazırlanan bu sultanî murakkadaki farklı üsluplardaki tasvirlerin ve hat örneklerinin Astrahanlı saray atelyesinde bir araya getirilmiş olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Albüm usta işçilikte cilt tasarımı ve tezhipli yapraklarıyla bir saray albümü olduğunu göstermektedir. Murakkanın zahriye-serlevha tezhipleri, sayfa tasarımları ve içeriğinin Babürlü saray murakkalarıyla yakınlığı, Babürlü ve Özbek üstatlar işbirliğiyle hazırlanan sultanî bir eser olduğunu düşündürmektedir. Veli Muhammed Han'ın altı yıllık saltanat döneminin, siyasi çatışmalar sebebiyle yazma eser üretimi açısından pek verimli geçmediği bilinmektedir. Onun adına hazırlanmış bu albümden başka bilinen bir el yazması eserin veya murakkanın olmaması bunun bir göstergesidir. Bu murakka ise, Babürlü-Astrahanlı siyasi ilişkilerinin kitap sanatlarına yansımasının güzel bir örneği olarak, murakka tasarlamada önde gelen Babürlü üstatların desteğiyle hazırlanarak, Astrahanlı Veli Muhammed Han'a sunulmuş olmalıdır.

Olasılıklardan bir diğeri ise, albümün Muhammed Salih'e ait olan önsöz/methiye metninin 1610 yılında yazıldığı ve bazı yapraklarının tezhiplerinin yapıldığı, ancak albümün tüm yapraklarının bu tarihte tamamlanmadığı ihtimalidir. Bu görüşü düşündürmeye yol açan durum, murakkanın önsöz bölümünün (y.1b-5a) tezhip ve sayfa kenarı bezemelerindeki ince işçiliğin murakkanın bir bölümünden sonra devam etmemesidir. Albümün enli pervazlarının y.16b'den itibaren daha basit kompozisyonlarda bezendiği ve son yapraklara doğru özensiz bir hal aldığı görülür. Murakkadaki geç tarihli (1622) hat çalışmasına (y.19a) göre, murakkanın 1622 civarında veya sonraki birkaç yıl içerisinde tamamlanmış olması muhtemeldir. Diğer bir olasılık ise; murakkanın, işçilik ve tasarım açısından Babürlü sultanî albümleriyle bu denli yakınlığına göre, bir bölümünün Astrahanlı Veli Muhammed Han hamiliğinde hazırlanmaya başladığı, sonrasında Babürlü saray atelyelerinde üstat vassalların elinde tamamlanmış olabileceğidir.

Murakka-i hûb olarak adlandırılan bu sultanî murakkanın nasıl ve nerede hazırlandığına dair soru işaretleri olmasına, onarım görmüş haline ve eksik yapraklarına rağmen, 17. yüzyılın ilk yarısında hazırlandığına şüphe yoktur. Cildinden, tezhiplerine, enli pervaz süslemelerine, *hüsn-i hat* örneklerine Babürlü, Safevî saray sanatçılarının üstün ustalıktaki yapıtlarıyla donanmış olan bu albüm, İslam kitap sanatının başyapıtlarından biri olarak, en geç 19. yüzyıl başlarında Osmanlı Sarayının kitap hazinesine girmiş olmalıdır.

Tezde incelenen diğer albüm olan İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi F.1424 numaralı murakka, *murakka-i hûb*'a göre daha az yaprak içermekte olup, iki

albüm neredeyse aynı ölçülerdedir.[758] Önsöz içermeyen F.1424 numaralı murakkanın zahriye sayfası yeşil bir kâğıtla kaplıdır ve albümün başında herhangi bir mühür veya mülkiyet kaydı yoktur. Bununla beraber, murakkanın Kaçar cildine sahip olması, sayfa kenarı - dar pervaz süslemelerinin Kaçar üslubunda olması ve 19. yüzyıl başı Kaçar tasvirleri içermesi, bu dönemde hazırlandığına işaret etmektedir. Ancak tasvirlerin büyük bir kısmını 16. yüzyıl sonu-18. yüzyıl başı arasına tarihlenen Babürlü örnekleri oluşturmaktadır. Bunlar imza taşımamakla beraber ince işçiliklerine göre üstat Babürlü musavvirler tarafından hazırlanmış olmalıdır. Murakkanın içerdiği 18. yüzyıl başına ait Babürlü Şah portreleriyle, Şah'ı terasta şehzadesi veya hizmetkârlarıyla betimleyen tasvirler, bunların Babürlü saray murakkaları için hazırlanmış olabileceğini düşündürür. Ayrıca, albümde bulunan imzalı hat çalışmalarındaki hattatların büyük bir kısmı, Babürlü saray atelyesinde faaliyet göstermiş, Ekber Şah ve Cihangir Şah tarafından itibar görmüş olan hattatlardır. Kaçar döneminde hazırlanmış olduğu düşünülen bu murakkanın içerdiği Babürlü tasvir ve hat çalışmalarının, Afşar Şahı Nadir Şah'ın (sal.1736-1747) 1739'da Babürlü başkenti Delhi'yi işgali sırasında saray kitabhanesinden yağmalanarak, İran'a getirilen Babürlü el yazmaları ve albüm yaprakları arasından derlenmiş olmalıdır. Babürlü saray kitabhanesine ait bu tasvir ve hat örnekleri, 1739 sonrasında İran'da, Afşar, Zend ve Kaçar Şahlarının veya kitapsever devlet adamlarının hamiliğinde hazırlanan, dönem üslubundaki sayfa kenarı bezemelerine ve cilde sahip yeni murakkalara yerleştirilmiştir. Bu murakkalarda genellikle, F.1424 numaralı albümde olduğu gibi, Safevî ve Zend/Kaçar tasvir ve hat çalışmaları da yer almıştır.[759]

Murakkadaki imzalı tasvir ve hat örneklerinden en geç tarihli olanlar, h.1214/m. 1799-1800 tarihinde, Mirza Baba tarafından Kaçar Şahı Feth Ali Şah (sal.1798-1834) için hazırlanan iki suluboya-mürekkep çalışmasıdır (y.10b-11a). Albümün cildiyle ve enli ve dar pervaz bezemeleri de üslup olarak 19. yüzyıl başına işaret etmektedir. Dolayısıyla F.1424 numaralı murakkayı 19. yüzyıl başı Kaçar dönemine atfetmek mümkündür. Murakkanın mahfazasındaki madalyonda, Sultan II. Abdülhamid'in mührü ve "*Kütübhâne-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne*" ibaresi yer

[758] *Murakka-i hûb*'da 39 yaprak olup; yapraklarının kesilmeden önceki ölçüleri 43 x 29 cm civarındadır. F.1424 numaralı murakka ise, 31 yapraklıdır ve 40 x 26,7 cm dir.
[759] Bu murakkaların en bilinenleri *St. Petersburg Albümü,* Walters Art Museum'da bulunan Kaçar Albümü (W.668) ve *Nasiruddin Şah Albümü'*dür.

almaktadır. Buna göre, Sultan II. Abdülhamid (sal.1876-1909) döneminde kurulan Yıldız Sarayı Kütüphanesi koleksiyonundan geldiği anlaşılan bu saray murakkası, 19. yüzyılda Osmanlı-Kaçar siyasi ilişkilerine bağlı olarak Osmanlı sarayına girmiş olmalıdır. Kaçar Şahlarından Nasireddin Şah'ın (sal.1848-1896) 1873 yılında, Sultan Abdülaziz döneminde; Muzaffereddin Şah'ın (sal.1896-1907) ise 1900 yılında, Sultan II. Abdülhamid döneminde, Osmanlı başkenti İstanbul'a resmi ziyaretler gerçekleştirdiği bilinmektedir.[760] F.1424 numaralı Kaçar albümü de, bu resmi ziyaretlerden birinde Osmanlı sultanına diplomatik hediye olarak sunulmuş olmalıdır.

Tezde incelenen bu iki murakkanın içerdiği tasvirlerin büyük bir kısmı Babürlü/Hint örnekleri olmakla beraber, bunların, Babürlü veya Hint Sultanlıkları hamiliğinde hazırlanan albümler olmadığı görülmektedir. Bir dönem Babürlü albüm yapraklarını süsleyen veya tek yaprak halinde hazırlanmış bu tasvirlerin incelenen Özbek ve Kaçar murakkalarına bir şekilde dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Babürlü albüm yapımcılığının en önde gelen örnekleri 17. yüzyılın ilk yarısında Cihangir Şah (sal.1605-1627) ve Şah Cihan (sal.1628-1657) için hazırlanan sultanî murakkalardır. Şah Cihan'dan sonra tahta geçen Evrengzib Şah'ın (sal.1658-1707) başkentten uzakta, seferlerle geçen saltanat döneminde, murakkalardan ziyade tek sayfa portreler hazırlandığı bilinmektedir.[761] Babürlü Şahı Muhammed Şah (sal.1719-1748) döneminde ise, saray atelyesinde hazırlanan sanatlı yazma eserlerin ve tek sayfa tasvirlerin nitelik ve niceliğinde bir artış görülmeye başlamıştır.[762] 1739 yılında Afşar Şahı Nadir Şah'ın Delhi'yi işgali ve Babürlü saray kitabhanesindeki değerli yazma eserleri, bütün veya dağınık durumdaki albüm yapraklarını da içeren saray hazinesine ait kıymetli eşyaları yağmalayarak, İran'a getirdiği bilinmektedir. Bu işgalin ardından zayıflayan Babürlü merkezi otoritesi ve güçlenen eyaletlerin valileri (*nevab*) sanat hamiliğinin yeni yönünü belirlemiştir. Nadir Şah'ın askerleri tarafından yağmalanan bazı hazine eşyalarının, Babürlü topraklarında kalarak eyaletlerde sanat

[760] Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Başak KİLERCİ, **Reading Ottoman-Qajar Relations through Photography: Mozaffar al-Din Shah's Istanbul Visit (1900),** Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2013.

[761] Bu dönemle ilgili detaylı bilgi için bkz: Malini ROY, "Historical Portraits of Mughal Emperor Aurangzeb Alamgir I", **Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond. From the Fatimids to the Mughals**, Ed. Alison Ohta- J.M. Rogers-Rosalind Wade Haddon, Gingko Library: London, 2017, s. 232-239.

[762] Bu dönem kitap sanatlarıyla ilgili bkz: Malini ROY, "The Revival of the Mughal Painting Tradition During the Reign of Muhammad Shah", **Princes and Painters in Mughal Delhi, 1707-1857**, Ed.W. Dalrymple and Y. Sharma, Asia Society: New York, 2012, s.16-23.

hamiliğini sürdüren bu valilerin veya Hindistan'da faaliyet gösteren yabancı kuruluşların üst düzey görevlileri olan Avrupalıların mülkiyetlerine geçtiği belirlenmiştir.[763] Babürlü saray kitabhanesine ait bazı tasvir ve hat çalışmaları da bu valiler ve Avrupalılar tarafından elde edilerek, hazırlattıkları murakkalarda yer almıştır.[764] Dolayısıyla bir zamanlar Cihangir veya Şah Cihan için hazırlanan albüm yapraklarının saray kitabhanesinden çıkarılarak, İran'da veya Babürlü eyaletlerinde hazırlanan yeni albümlerde kullanıldığı görülmektedir. Bu sürece bağlı olarak Cihangir ve Şah Cihan dönemine ait sultanî albümlerden orijinal cildi ve yaprakları dağılmamış durumda günümüze ulaşan bir örnek bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle bu döneme ait günümüze özgün haliyle ulaşan bir Babürlü albümü bilinmemektedir.[765]

Tezde incelenen iki murakka da Babürlü topraklarında hazırlanan tasvir ve hat örneklerinin Özbek ve Kaçar albümlerinde değerlendirildiğini gösteren iki örnektir. Özellikle F.1424 numaralı Kaçar albümünde yer alan Babürlü Muhammed Şah portreleri, hat ve tasvir örnekleri, bunların 18. yüzyılda Muhammed Şah dönemi veya sonrasında, muhtemelen Nadir Şah'ın ordusu tarafından Babürlü sarayı kitabhanesinden çıkarılarak, İran'a getirildiğini, daha sonra Kaçar hanedanlığının mülkiyetine geçtiğini düşündürmektedir. Öte yandan, 1739 yılından öncesine, 17. yüzyıl başlarına tarihlenen *murakka-i hub'un* ise hazırlanma tarihine göre, Özbek nakkaşhanesinin Babürlü dönemine ait sanat ürünlerine 17. yüzyıl başlarında veya daha öncesinde sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Babürlü tasvir ve hat örnekleri içeren iki saray murakkasının bu tezde incelenmesi, Türkiye kütüphanelerindeki varlığı konusunda ayrıntılı araştırma bulunmayan bir alanın aydınlatılıp, tanıtılmasına katkılar sağlamıştır. Topkapı Sarayı koleksiyonundaki H.2137 numaralı albüm, 17. yüzyıl başları Astrahanlı döneminde sanatlı kitap üretimi olduğunu göstermiştir. Bu albüm ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi koleksiyonundaki F.1424 numaralı albüm, Babürlü kitap sanatı

[763] Nadir Şah tarafından Babürlü saray hazinesinden yağmalanan beş objenin Hindistan'daki askeri ve idari başarılaryla bilinen İngiliz Lord Robert Clive (ö.1774) tarafından elde edildiği bilinmektedir. Bkz: Hadi MAKTABI, "Under the Peacock Throne: Carpets, Felts, and Silks in Persian Painting, 1736-1834", **Muqarnas**, S.26, Brill:Leiden, 2009, s.323.

[764] Sanat hamisi bu eyalet valilerinden Oudh Valisi Şüca el-Devle (s.1754-1775) himayesinde hazırlanan ve *Şüca el-Devle Albümü* olarak adlandırılan albümün yaprakları günümüzde çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdadır.

[765] 17. yüzyıla ait, cildi ve özgün haliyle günümüze ulaştığı bilinen tek albüm Şah Cihan'ın şehzadesi için hazırlanan *Dara Şikoh Albümü*'dür (British Library, Or.3129).

ürünlerinin, Safevî Şahı Abbas dönemi eserleriyle birlikte üstat albüm tasarımcılarının elinde benzersiz sanat yapıtlarına dönüştüğünü göstermiştir. Bu iki murakkanın Osmanlı kitap hazinesinde korunması ise, saray koleksiyonundaki diğer eserler gibi, çok az hasarla ve bir bütün olarak günümüze ulaşmalarını sağlamıştır.

EKLER:

EK A: TSMK H.2137 NUMARALI MURAKKANIN YAPRAKLARI

Yaprak no.	Sayfada yer alan eser	Sanatçı adı	Hazırlandığı Yer/Üslubu	Hazırlandığı Tarih
5b	Minyatür	-	Buhara?	16. yüzyıl sonu
6a	Hat çalışması	Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî	Buhara?	16. yüzyıl
6b	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl başı
7a	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl başı
7b	Hat çalışması	Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî	Buhara?	16. yüzyıl
8a	Hat çalışması	Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî	Buhara?	16. yüzyıl
8b	Minyatür	-	Babürlü	16. yüzyıl
9a	Hat çalışması	Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî	Buhara?	16. yüzyıl
9b	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl başı
10a	Hat çalışması	Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî	Buhara?	16. yüzyıl
10b	*Kalem-i siyahi*	-	Safevi Kazvin	16. yüzyıl
11a	Hat çalışması	Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî	Buhara?	16. yüzyıl
11b	Minyatür	-	Babürlü	16. yüzyıl
12a	Minyatür	-	Safevi	16. yüzyıl
12b	Hat çalışması	-	Safevi?	16. yüzyıl
13a	Hat çalışması	Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî	Buhara?	16. yüzyıl
13b	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl başı
14a	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl başı
14b	Hat çalışması	Mahmûd b. İshâk el-Şehâbî	Buhara?	16. yüzyıl
15a	Hat çalışması	-	Safevi?	16. yüzyıl?
15b	Minyatür	Muhammed Kasım	Safevi İsfahan	17. yüzyıl
16a	Minyatür	Rıza Abbasi Okulu	Safevi İsfahan	17. yüzyıl
16b	Hat çalışması	Ahmed el-Huseynî	Safevi	16. yüzyıl
17a	Hat çalışması	Muhammed Hüseyin el-	Safevi	16. yüzyıl

		Tebrizi		
17b	Gravür	Adriaen Collaert	Flaman	16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı
18a	Gravür	Adriaen Collaert	Flaman	16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı
18b	Hat çalışması	Şeyh Muhammed Musavvir	Safevi	h.970/m.1562-63
19a	Hat çalışması	-	Safevi	h.1032/m.1622-23
19b	Minyatür	-	Bicapur	17. yüzyıl başı
20a	Minyatür	-	Bicapur	17. yüzyıl başı
20b	El yazmasına ait yaprak	-	Özbek?	17. yüzyıl başı?
21a	El yazmasına ait yaprak	-	Özbek?	17. yüzyıl başı?
21b	Minyatür	Muhammed Kasım	Safevi İsfahan	17. yüzyıl
22a	Minyatür	Rıza Abbasi	Safevi İsfahan	17. yüzyıl
22b	Hat çalışması	İmad	Safevi	16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı
23a	Hat çalışması	Nurullah el-Hüseyni	Safevi?	h.996/m.1587-88
23b	*Kalem-i siyahi*	-	Babürlü	16. yüzyıl sonu
24a	*Kalem-i siyahi*	-	Bicapur	17. yüzyıl başı
24b	El yazmasına ait yaprak	-	Safevi?	17. yüzyıl başı?
25a	El yazmasına ait yaprak	-	Safevi?	17. yüzyıl başı?
25b	Minyatür	Rıza Abbasi	Safevi İsfahan	17. yüzyıl
26a	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl
26b	Hat çalışması	Abdurrahim	Babürlü	h.1001/m.1592-93
27a	Hat çalışması	-	Babürlü?	16. yüzyıl sonu?
27b	Minyatür	-	Hint Sultanlıkları	17. yüzyıl başı
28a	Minyatür	-	Safevi İsfahan	17. yüzyıl
28b	Hat çalışması	Arap el-Katib	Dekkan Sultanlıkları	17. yüzyıl başı
29a	Hat çalışması	Malik	Safevi	16. yüzyıl
29b	*Kalem-i siyahi*	-	Babürlü?	17. yüzyıl
30a	*Kalem-i siyahi*	-	Safevi İsfahan?	17. yüzyıl
30b	Hat çalışması	Muhammed Hüseyin el-Tebrizi	Safevi	16. yüzyıl
31a	Hat çalışması	Ali	Buhara?	16. yüzyıl

31b	Gravür	Adriaen Collaert	Flaman	17. yüzyıl
32a	Gravür	Anton Wierix	Flaman	16. yüzyıl
32b	Hat çalışması	Şah Mahmud	Safevi	16. yüzyıl
33a	Hat çalışması	Sultan Ali Meşhedi (sağdaki pano)	Timurlu veya Safevi?	15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başı
33b	Minyatür	-	Dekkan Sultanlığı/Bicapur?	17. yüzyıl başı
34a	Minyatür	-	Dekkan Sultanlığı/Bicapur?	17. yüzyıl başı
34b	Hat çalışması	-	Özbek/Buhara?	17. yüzyıl başı?
35a	Hat çalışması	-	Özbek/Buhara	17. yüzyıl başı?
35b	Minyatür	-	Dekkan Sultanlıkları?	17. yüzyıl başı
36a	*Kalem-i siyahi*	-	Safevi İsfahan?	17. yüzyıl başı
36b	Hat çalışması	Muhammed Hüseyin	Safevi	16. yüzyıl
37a	Hat çalışması	Muhammed Hüseyin	Safevi	h.968/m.1560-61
37b	Minyatür	-	Bicapur	17. yüzyıl başı
38a	Minyatür	-	Bicapur	17. yüzyıl başı
38b	Meşk (karalama)	-	Safevi?	16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı
39a	Hat çalışması	-	Safevi?	16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı

EK B: İÜK F.1424 NUMARALI MURAKKANIN YAPRAKLARI

Yaprak no.	Sayfada yer alan eser	Hattat/Musavvir adı	Hazırlandığı Yer/Üslubu	Hazırlandığı Tarih
1b	Mail nesta'lik kıt'a	Ruşen Rakam	Babürlü	h.1096/m.1684-85
2a	Mail nesta'lik kıt'a sı	Abdurreşid	Babürlü	17. yüzyılın ilk yarısı
2b	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl başları
3a	Minyatür	-	Babürlü	16.yüzyıl sonu
3b	Mail nesta'lik kıt'a	Abdurrahim Anberin Kalem	Babürlü	17. yüzyıl başı
4a	Düz nesta'lik kıt'a	-	Babürlü?	17. yüzyıl?
4b	Minyatür	-	Eyalet üslubu/Leknev?	18. yüzyıl ortaları
5a	Minyatür	-	Babürlü	18. yüzyıl başı
5b	Mail nesta'lik kıt'a	İmad el-Hasanî	Safevi	h.1007/m.1598-99
6a	Mail nesta'lik kıt'a	-	Safevi?	16. yüzyıl?
6b	*Nim kalem* tekniğinde tasvir	-	Babürlü	17. yüzyıl başı
7a	Minyatür	-	Babürlü	18. yüzyıl başı
7b	Mail nesta'lik kıt'a	Abdurrahim Anberin Kalem	Babürlü	17. yüzyıl başı
8a	Mail ve düz birer nesta'lik kıt'a	Abdurrahim Ruşen Kalem	Babürlü/Agra	h.1019/m.1610-11
8b	Minyatür (2 adet)	-	Babürlü	16. yüzyıl sonu
9a	Minyatür (2 adet)	-	Babürlü	16. yüzyıl sonu
9b	Mail nesta'lik kıt'a	Abdurreşid	Babürlü	17. yüzyılın ilk yarısı
10a	Mail nesta'lik kıt'a	Abdurreşid Deylamî	Babürlü	17. yüzyılın ilk yarısı
10b	Minyatür (mürekkep ve suluboya resmi)	Mirza Baba	Kaçar	h.1214/m.1799-1800
11a	Minyatür (mürekkep ve suluboya resmi)	Mirza Baba	Kaçar	h.1214/m.1799-1800
11b	Meşk (Karalama)	-	Safevi?	17. yüzyıl?

12a	Meşk (Karalama)	-	Safevi?	17. yüzyıl?
12b	Minyatür (mürekkep ve suluboya resmi)	-	Zend veya Kaçar	18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başı
13a	Minyatür (mürekkep ve suluboya resmi)	-	Zend veya Kaçar	18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başı
13b	Meşk (Karalama)	-	Safevi?	17. yüzyıl?
14a	Meşk (Karalama)	-	Safevi?	17. yüzyıl?
14b	Minyatür	-	Babürlü	18. yüzyıl başı
15a	Minyatür	-	Babürlü	18. yüzyılın ilk yarısı
15b	Meşk (Karalama)	-	Safevi?	17. yüzyıl?
16a	Meşk (Karalama)	-	Safevi?	17. yüzyıl?
16b	Minyatür	-	Babürlü	18. yüzyıl
17a	Minyatür	-	Rajput Sultanlığı?	18. yüzyıl
17b	Mail nesta'lik kıt'a	Okunamıyor	Safevi?	17. yüzyıl?
18a	Mail nesta'lik kıt'a	-	Safevi?	17. yüzyıl?
18b	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl ortaları
19a	Minyatür		Babürlü	17. yüzyıl ortaları
19b	Mail nesta'lik kıt'a	-	Safevi?	17. yüzyıl?
20a	Mail nesta'lik kıt'a	Abdurreşid Deylamî	Babürlü	17. yüzyılın ilk yarısı
20b	Minyatür	-	Kaçar	19. yüzyıl başı
21a	Minyatür	Okunamıyor	Kaçar	19. yüzyıl başı
21b	Mail nesta'lik kıt'a	Mir Ali	Safevi	16. yüzyıl
22a	Mail nesta'lik kıt'a	Mir Ali	Safevi	16. yüzyıl
22b	Minyatür	Şeyh Abbasi	Safevi	h.1057/m.1647-48
23a	Minyatür	-	Rajput Sultanlığı?	18. yüzyıl başı
23b	Mail nesta'lik kıt'a	Muhammed Salih	Safevi	17. yüzyıl sonu
24a	Mail nesta'lik	Muhammed Salih	Safevi	h.1094/m.1682-

	kıt'a			83
24b	Minyatür	-	Babürlü	18. yüzyıl başı
25a	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başı
25b	Mail nesta'lik kıt'a	-	Safevi?	17. yüzyıl?
26a	Mail nesta'lik kıt'a	-	Safevi?	17. yüzyıl?
26b	Minyatür	-	Babürlü	18. yüzyıl başları
27a	Minyatür	-	Babürlü	18. yüzyıl başları
27b	Mail nesta'lik kıt'a	Muhammed Murad	Babürlü	17. yüzyılın ilk yarısı
28a	Mail nesta'lik kıt'a	Muhammed Hüseyin Keşmirî	Babürlü	16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı
28b	Minyatür	-	Babürlü	16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı
29a	Minyatür	-	Rajput/Bikaner?	18. yüzyıl
29b	Düz nesta'lik hat çalışması	-	Babürlü?	17. yüzyıl?
30a	Düz nesta'lik hat çalışması	-	Safevi?	17. yüzyıl?
30b	*Nim kalem* tekniğinde tasvir	Kesu	Babürlü	16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı
31a	Minyatür	-	Babürlü	17. yüzyıl başı

EK C: HİNT/BABÜRLÜ TASVİR VE HAT ÖRNEKLERİ İÇEREN ALBÜMLER

ÖZGÜN BABÜRLÜ ALBÜMLERİ	Koleksiyon yeri ve no	Tahmini Tarihi	Yaprak Sayısı*
Fitzwilliam Albümü	Yaprakların büyük bir kısmı Cambridge, Fitzwilliam Museum'da, diğer yapraklar British Museum ve eski Binney Koleksiyonundadır.	1555-1560	10
Şah Selim Albümü	Chester Beatty Library, 44.1 - 44.6, 11A.35; San Diego Museum of Art, 1990:314; Los Angeles County Museum of Art, M.81.8.12; Arthur M. Sackler Gallery, S.1986.408 ve 422; Harvard University Art Museum, 2002.50.29, 2009.202.251 ve 254; Victoria and Albert Museum, , Is 218-1952; Museum für Islamic Kunst, I.1986.185; Musee des Arts Asiatiques Guimet, Inv. 7134; British Museum, OA 1956.10-13.02	1600-1605	30
Hürrem Albümü	Avrupa ve Amerika'daki koleksiyonlara dağılmış durumdadır.	1607-1612	20
Minto Albümü	On dokuz yaprağı Chester Beatty Library, 07A.1-07A.19 arasında; yirmi bir yaprağı ise Victoria and Albert Museum, 8, 9, 10, 11, 12, 12A, 13, 14, 17, 18A, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28 numarada kayıtlıdır.	1612-1640	40
Wantage Albümü	Tüm yaprakları Victoria and Albert Museum'dadır (yapraklar ayrı ayrı numaralandırılmıştır).	1612-1620	59
Kevorkyan Albümü	Albüm yapraklarının dokuz adedi Freer Gallery of Art, F1939.46- 50, F.1948.19-21, F.1948.28 numaralarda kayıtlı; geri kalanı Metropolitan Museum of Art, 55.121.10 numarada kayıtlıdır.	1610-1645	50
Dara Şikoh Albümü	British Library, Or.3129	1630-1633	73
Geç Şah Cihan Albümü	Chester Beatty Library, 07B.20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39 ile 62.2-5;	1650-1658	109

* Günümüze ulaşan yaprak adetleridir.

	Freer Gallery of Art, S1986.69, 70, 94, 400, 401, 402, 403, 406, 407 numarada kayıtlıdır. Ayrıca çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumda yaprakları vardır.		

BABÜRLÜ-SAFEVÎ-DEKKAN İÇERİĞİNE SAHİP ALBÜMLER	**Koleksiyon yeri ve no**	**Tahmini Tarihi**	**Yaprak Sayısı**
Gülşen Albümü	Doksan yaprağı, ciltsiz olarak Tahran Gülistan Saray Kütüphanesi, 1663 numarada; yirmi beş yaprağı ise Berlin Staatbibliothek, A.117 numarada kayıtlıdır. Ayrıca çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumda yaprakları vardır.	1600-1632	115+
Gülistan Albümü	Gülistan Sarayı Kütüphanesi, no.1664	1610-1611	43
***Murakka-i Hûb* (Veli Muhammed Han Albümü)**	TSMK, H.2137	1609-1610	39

BABÜRLÜ-SAFEVÎ-ZEND/KAÇAR İÇERİĞİNE SAHİP ALBÜMLER†	**Koleksiyon yeri ve no**	**Tahmini Tarihi**	**Yaprak Sayısı**
Nasiruddin Şah Albümü	Seksen dört yaprağı Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi, 1645 numarada, on dört yaprağı Chester Beatty Library, 11A.1, 11A.2, 07B.28, 50.3-12 numaralarda kayıtlıdır. Geri kalan on sekiz yaprak ise çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdadır.	1627-1645	116
Dorn Albümü	National Library of Russia, Dorn 489	1750 civarı	86
St. Petersburg Albümü	Yüz yaprağı St. Petersburg Branch of the Institute of	1747-1769	126

† Zend ve Kaçar Hanedanlıkları hamiliğinde düzenlenmiş olan albümlerdir.

	Oriental Studies of the Russian Academy of Science, E-14 numarada kayıtıdır. Ayıca çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumda yirmi altı yaprağı vardır.		
Zend Albümü	National Library of Russia, PNS 383	1786-87	50
Walters Albümü	Walters Art Museum, W.668	19.yüzyıl	82
İstanbul Albümü	İÜK, F.1424	19. yüzyıl başı	31

17.-18. YÜZYIL BABÜRLÜ/HİNT İÇERİĞİNE SAHİP ALLBÜMLER	**Koleksiyon yeri ve no**	**Tahmini Tarihi**	**Yaprak Sayısı**
Şüca el-Devle Albümü	Chester Beatty Library, Arthur M. Sackler Gallery, S1986.434-435 ve S1986.453); Bodlein Library, Douce Or. a.3, y.15-28 numarada kayıtlıdır.	18. yüzyılın ikinci yarısı	17+
Hafız Rahmet Han	British Museum, 1974,6-17,010.	18. yüzyılın ikinci yarısı	31
Küçük Clive Albümü	Victoria and Albert Museum, IS 48-1956	18. yüzyılın ikinci yarısı	62
Büyük Clive Albümü	Victoria and Albert Museum, IS 133-1964	18. yüzyılın ikinci yarısı	104
Hastings Albümü	Freer Gallery of Art, F.1907.276	18. yüzyıl sonu	16
Gentil Albümü	Victoria and Albert Museum, IS25-1980	1774	58
Polier Albümü	British Library, Or. 4769-70	18. yüzyıl sonu	64
Polier Albümü (Hat Albümü)	Victoria and Albert Museum, IM.1-1913-IM.28-1913	1785	29

ÖZGÜN DEKKAN/RACPUT ALBÜMLERİ	Koleksiyon yeri ve no	Tahmini Tarihi	Yaprak Sayısı
Amber Albümü	Yapraklar çeşitli özel ve müze koleksiyonlarına dağılmış durumdadır.	17. yüzyıl ortaları	19
Adil Şahî Albümü	Hyderabad Salar Jung Museum, M.91	17. yüzyıl başı	
Kutb Şahî Albümü	Chester Beatty Library, Persian Ms.225	1591	15

KAYNAKLAR

"The Goloubew Collection of Persian and Indian Paintings", **Museum of Fine Art Museum (Boston) Bulletin** (1915), S.13, no.74, Şubat 1915, s.1-16.

1400. Yılında Ku'an-Kerim: Türk ve İslam Eserleri Müzesi Ku'an- Kerim Koleksiyonu (2010); Ed. Müjde Unustası, Antik A.Ş.: İstanbul, 2010

A Private Collection Donated To Benefit The University of Oxford- Islamic and Indian Works of Art on Paper (2012); Christie's, London, 26 Nisan 2012.

ADAHL, Karin (2000), "A Copy of the Divan of Mir ali Shir Nava'i of the Late Eighteenth Century in the Lund University Library and the Kashmiri School of Miniature Painting", **Persian Painting from the Mongols to the Qajars. Studies in honour of Basil W. Robinson**, Ed. Robert Hillenbrand, I.B. Tauris: London, s.3-18.

ADAMOVA, Adel T. (2000); "On the Attributions of Persian Paintings and Drawings of the Time of Shah Abbas I: Seals and Attributory Inscriptions", **Persian Paintings from the Mongols to Qajars: Studies in Honour of Basil W. Robinson**, Ed. Robert Hillenbrand, İ.B. Tauris: London, s.19-38.

ADAMOVA, Adel. T. (2004); "The Iconography of a Camel Fight", **Muqarnas**, S.21, s.1-14.

AITKEN, Molly Emma (2013); "The Laud Ragamala Album, Bikaner and Sociability of Subimperial Painting", **Archives of Asian Art**, S.63, no:1, Duke University Press: Durham, s.27-58.

AKIMUSHKIN, Oleg F. (1996); **The St. Petersburg Muraqqa': Album of Indian and Persian Miniatures of the 16th-18th Centuries and Specimens of Persian Calligraphy by Imad al-Hasani**, ARCH Foundation: Lugano.

AKSU, Hüsamettin (1988); "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Bulunan Minyatürlü, Resimli, Şekilli, Plan ve Haritalı (Türkçe-Arapça-Farsça) Yazmalar", **İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Yıllığı**, S.13, s.19-62.

ALFIERI, Bianca Maria (2000); **Islamic Architecture of the Indian Subcontinent**, Te Neues Publishing: London.

Ali b. Hüsameddin Müttaki el-Hindi, **Kenzü'l-Ummal Fi Süneni'l-Akval Ve'l-Ef'al** (2009), Islamic Book Center: Bolton.

AMANAT, Abbas (1993); "Courts and Courtiers in the Qajar Period", **Iranica**, S.6, Fas.4, s.375-381.

ANADOL, Ayşen (editör) (2008); **Louvre Koleksiyonlarından Başyapıtlarla İslam Sanatının Üç Başkenti: İstanbul, Isfahan, Delhi**, Kitap Yayınevi: İstanbul.

ARBERRY, A. J. - MINOVI, M. - BLOCHET, E. (1960); **The Chester Beatty Library: a Catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatures**, Hodges Figgis, Dublin.

ATASOY, Nurhan (1970); "Four Istanbul Albums and Some Fragments From Fourteenth Century Shahnamehs", **Ars Orientalis**, S.8, s.19-48.

ATBAŞ, Zeynep Çelik (2003); **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H.2155 No.lu Murakka**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ATBAŞ, Zeynep (2011); "Dağılmış Bir Safevi Murakkasının 18. Yüzyıla Ait Bir Osmanlı Murakkasında Değerlendirilişi", **Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat: Prof. Dr. Günsel Renda'ya Armağan,** Ankara, s.51-60.

ATBAŞ, Zeynep (2013); "Osmanlı Aydını Mehmed Efendi ve Murakkaları, **The International Congress of Turkish Art (14th ICTA)**, College de France, Paris, s.117-126.

ATEŞ, Ahmed (1968); **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I: Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri**, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.

ATIL, Esin (1973); "Ottoman Painting under Sultan Mehmed II", **Ars Orientalis**, S.9, s.103-120.

ATIL, Esin (1978); **The Brush of the Masters**: **Drawings fron Iran and India**, Freer Gallery of Art, Smithsonian Institution, Washington D.C..

ATIL, Esin (1999); **Levnî ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları: İstanbul.

BABAIE, Sussan (1998); "Safavid Epigraphy and Later Inscriptions", **Encyclopedia Iranica**, S.8, Fas.5, s.498-505.

BAĞCI, Serpil - ÇAĞMAN, Filiz - RENDA, Günsel, - TANINDI, Zeren (2006); **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: İstanbul.

BAĞCI, Serpil (2003); **Konya Mevlana Müzesi Resimli Elyazmaları**, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayınları: İstanbul.

BAĞCI, Serpil (2013); "Presenting Vassal Kalender's Works: The Prefaces of Three Ottoman Albums", **Muqarnas**, S.30, Brill:Leiden, s.255-313.

BAĞCI, Serpil (2018); "Vassal Kalender Paşa'nın Eserlerinin Takdimi: Üç Osmanlı Murakkasının Mukaddimesi", **Filiz Çağman'a Armağan**, Lale Yayıncılık: İstanbul, s.131-161.

BAHARI, Ebadollah (1996); **Bihzad. Master of Persian Painting**, I.B. Tauris:London.

BAILEY, Gauvin Alexander (1998); **The Jesuit and the Grand Mogul: Renaissance Art at the Imperial Court of India, 1580-1630**, Occasional Papers, C.2, Freer Gallery of Art, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian Institution,:Washington D.C..

BAILEY, Gauvin Alexander (2000); "The Truth-Shaving Mirror: Jesuit Catechism and the Arts in Mughal India", **The Jesuits: Cultures, Sciences and the Arts, 1540-1773**, University of Toronto Press: Toronto-Buffalo-London, s.380-401.

BARAKAT, H. Nayel (2004); **Rhythm and Verses: Masterpieces of Persian Calligraphy**, Islamic Arts Museum Malaysia: Malaysia.

BARRETT, Douglas (1969); "Painting at Bijapur", **Paintings from Islamic Lands, Oriental Studies IV**, Ed. R. Pinder-Wilson, Bruno Cassirer: Oxford, s.142-159.

BAYUR, Y. Hikmet (1947); **Hindistan Tarihi. Gürkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737),** C.II, TTK Yayınları: Ankara.

BAYUR, Yusuf Hikmet (1987); **Vekayi Babur'un Hatıratı**, TTK Yayınları: Ankara.

BEACH, Milo Cleveland - KOCH, Ebba (1997); **King of the World, The Padshahnama: An Imperial Mughal Manuscript from the Royal Library, Windsor Castle**, Azimuth Editions-Sackler Gallery: London.

BEACH, Milo Cleveland (1965); "Gulshan Album and Its European Sources", **Bulletin of the Museum of Fine Arts**, S.63, no:332, Museum of Fine Arts: Boston, s.63-91.

BEACH, Milo Cleveland (1976); "Mughal Painter Kesu Das", **Archives of Asian Art**, S.30, s.35-52.

BEACH, Milo Cleveland (1978); **The Grand Mogul: Imperial Painting in India 1600-1660**, Sterling and Francine Clark Art Institute, Massachusetts.

BEACH, Milo Cleveland (1982); **Imperial Image: Paintings for the Mughal Court**, Freer Gallery of Art: Washington D.C..

BEACH, Milo Cleveland (1987); **Early Mughal Painting**, Harvard University Press: Cambridge, MA and London.

BEACH, Milo Cleveland (1992); **The New Cambridge History of India I: 3: Mughal and Rajput Painting**, Cambridge University Press: Cambridge.

BEACH, Milo Cleveland (2012); **Imperial Image: Paintings for the Mughal Court (Revised and Expanded Edition)**, Freer Gallery of Art Arthur M. Sackler Gallery-Mapin Publising: Washington D.C.

BEVERIDGE, Henry (Çev.) (1977); **The Akbarnama of Abu'l -Fazıl**, Ess Publications: Delhi.

BEYANİ, Mehdi (1984-85); **Ahvâl va âsâr-e Khochnevisan, nasta'liq-nevisan,** Tahran, H.1363/M.1984-85.

BEYDİLLİ, Kemal (2009); "Selim III", **TDV İslam Ansiklopedisi**, S.36, İstanbul, s.420-425.

BLAIR, Sheila S. (2006); **Islamic Calligraphy**, Edinburgh University Press: Edinburgh.

BLOCHMAN, H. (Çev.) (1927); The A'in-i Akbari by Abu'l Fazl'Allami, Asiatic Society of Bengal: Calcutta.

BRAND, Michael - LOWRY, Glenn D. (1985); **Akbar's India: Art from Mughal City of Victory**, The Asia Society Galleries: Japan, s.79,81.

BREGEL, Yuri (1989); "Bukhara: Khanate of Bukhara and Khorasan", **Iranica**, S.9, Fas.5, s.521-524.

BREND, Barbara (2010); *Muhammad Juki's Shahnama of Firdausi's*, ed. Teresa Fitzherberd, London Royal Asiatic Society, s. 148-162.

BURTON, Audrey (1997); **The Bukharans: A Dynastic, Diplomatic and Commercial History, 1550-1702**, Curzon: New York.

BURTON, J. Audrey (1988); Who were the First Ashtarkhanid Rulers of Bukhara", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, S.51, no:3, Cambridge University Press, s.482-488.

BUSER, Thomas (1976); "Jerome Nadal and Early Jesuit Art", **The Art Bulletin**, S.58, no:3, Eylül, s.424-433.

CANBY, Sheila (1999); **The Golden Age of Persian Art 1501-1722**, British Museum Press: London.

CHAGHATAI, M. A. (1982); "Abd al Rahim Anbarin Qalam", **Ecyclopaedia Iranica**, S.1, Fas.2, s.140-141.

CHANDRA, Moti (1949); **The Technique of Mughal Painting**, UP Historical Society: Lucknow.

CHAUDHARY, Pooja (2015); **A Study of Mughal Imperial Costumes and Designs During the 16th and 17th Centuries**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Centre of Advanced Study, Department of History, Aligarh Muslim University, Aligarh.

CLARK, Stanley (1921); **Indian Drawings: Twelve Mogul Paintings of the School of Humayun (16th Century) Illustrating the Romance of Amir Hamzah**, H. M. Stationery Office: London.

CRAN, Robert (1980); "The Manley Ragamala: An Album of Indian Illustrated Musical Modes", The British Museum Yearbook, S.4, London.

CRILL, Rosemary - GUY, John - MURPHY, Veronica - STRONGE, Susan - SWALLOW, Deborah (1990); **Arts of India: 1550-1900**, Victoria and Albert Museum: London.

CUNBUR, Müjgân (1982); **Mustafa Ali - Menakıb-ı Hünerveran**, Ankara, 1982.

ÇAĞMAN, Filiz - TANINDI, Zeren (1979); **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, İstanbul.

ÇAĞMAN, Filiz (1981); "On the Contents of Four Istanbul Albums, H.2152, 2153, 2154, 2160", **Islamic Art**, S.1, New York, s.31-36.

ÇAĞMAN, Filiz (1983); "An Early Ottoman Album from the Middle of the XVI. Century", **VII. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi**, (20-25 Eylül 1983), Varşova.

ÇAĞMAN, Filiz -TANINDI, Zeren - ROGERS, J. Michael (1986); **The Topkapı Saray Museum The Albums and Illustrated Manuscripts**, Thames and Hudson: London.

ÇAĞMAN, Filiz (1988); "Abdullah Buhari" **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, s.87-88.

ÇETİN, Ökkeş Hakan (2018); "Ondokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Kıyafet Albümü", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.87, s.195-217.

ÇIĞ, Kemal (1959); **Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki Minyatürlü Kitapların Kataloğu**, İstanbul.

DADLANI, Chanchal (2015); "Transporting India: The Gentil Album and Mughal Manuscript Culture", **Art History. Special Issue: Objects in Motion in the Early**

Modern World, Ed. Daniela Bleichmar-Meredith Martin, S.38, no:4, Eylül, s.749-761.

DIBA, Layla (1996); "The Rose and the Nightangale in Persian Art" **Arts of Asia: The Asian Arts&Antiques Magazine**, S.26, no:6, s.100-130.

DIBA, Layla (2001); "Gol oBolbol", **Encyclopedia Iranica**, S.11, Fas.1, s.52-57.

DIBA, Layla S. (1989); "Persian Painting in the Eighteenth Century: Tradition and Transmission", **Muqarnas**, S.6, Brill: Leiden, s.147-160.

DIBA, Layla S. (1998); **Royal Persian Paintings. The Qajar Epoch 1785-1925**, I.B. Tauris Publishers: London.

DIBA, Layla S. (2013); "Qajar Photography and Its Relationship to Iranian Art: A Reassessment", **History of Photography**, S.37:1, s.85-98.

DOWSON, John (1928); **A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion Geography, History and Literature**, Kegan Paul Trench Trubner: London.

DUDA, Dorothea (1983); **Islamiche Handschriften I: Die Illuminierten Handschriften der Österieichen Nationalbibliothek,** Wien.

EKHTIAR, Maryam (2006); "Practice Makes Perfect: The Art of Calligraphy Exercises (Siyah Mashq) in Iran", **Muqarnas**, S.23, Brill: Leiden, s.107-130.

ERNST, Carl W. - SOUCEK, Priscilla P. (1994); "Deccan. ii Art and Architecture", **Encylopedia Iranica**, S.VII, Fas.2, s.181-189.

ERÜNSAL, İsmail E. (1991); **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: Ankara.

ESLAMI, Kambiz (1998); "Emad Hasani, Mir, Emad-al-Molk" **Encylopedia Iranica**, S.8, Fas.4, New York, s.382-385.

ESLAMI, Kambiz (2003); "Golsan Album", **Encylopedia Iranica**, S.11, New York, s.104-108.

ETTINGHAUSEN, Richard (1954); "Some Paintings in Four Istanbul Albums", **Ars Orientalis**, S.1, s.91-103.

FALK, Toby - ARCHER, Milred (1981); **Indian Miniatures in the India Office Library**, Sotheby Parke Bernet and Oxford University Press: London Delhi-Karachi.

FETVACI, Emine (2012); "The Album of Ahmed I", **Ars Orientalis**, S.42, Washington, s.127-138.

FLOOR, Willem (1999); "Art (Naqqashi) an Artists (Naqqashan) in Qajar Persia", **Muqarnas**, S.16, Brill: Leiden, s.125-154.

FOLTZ, Richard (1988); "Cultural Contacts Between Central Asia and Mughal India", **Central Asiatic Journal**, S.42, no:1, s.44-65.

FORBES, Lesley (2013); "Behind the Scenes: the Bodlein Library's Mughal Paintings of Love and Devotion", **The La Trobe Journal**, S.91, Haziran 2013, s.108-118.

FROOM, Aimee (2006); "Adorned Like a Rose: The Sultan Murad Album (Avustrian National Library, Cod. Mixt. 313) and the Persian Connection", **Artibus**

Asiae. Pearls from Water Rubies from Stone. Studies in Islamic Art in Honor of Priscilla Soucek, S.66, No:2, s.137-154.

GALERKINA, Olimpiada Isaevna (1980); **Mawarannahr Book Painting**, Aurora Art Publisher.

GLYNN, Catherine (2000); "A Rajasthani Princely Album: Rajput Patronage of Mughal Style Painting", **Artibus Asiae**, S.60, no:2, s.222-264.

GODARD, Yedda (1937); "Un Album de Portraits des Princes Timurids de l'Inde", **Athar-e Iran**, S.2, s.179-277.

GODARD, Yedda A. (1936); "Les Marges du Muraqqa' Gulshan", **Athar-e-Iran**, S.1, s.11-33.

GOETZ, Hermann (1950); **The Art and Architecture of Bikaner State**, Bruno Cassirer: Oxford.

GONNELLA, Julia (editör) (2016); **The Diez Albums. Contexts and Contents**, Friederike WEIS, Christoph RAUCH, Brill: Leiden.

GRAY, Basil ed. (1979); **The Arts of the Book in Central Asia: 14th-16th Centuries**, Unesco Serindia Publications: Paris.

GRUBER, Christian (2005); "The Gulbenkian Baharistan: "Abdulaziz and the Bihzadian Tradition in 16th Century Bukhara", **Namayeshgah-i Bayn al-Malal Kemal al-Din Behzad/International Congress on Master Kemal al-Din Behzad**, Iranian Academy of Arts: Tahran, s.255-287.

GRUBER, Christiane (2010); "Introduction: Islamic Book Arts in Indiana University Collections", **The Islamic Manuscript Tradition: Ten Centuries of Book Arts in Indiana University Collections**, Ed. Christiane Gruber, Indiana University Press: Indiana, s.2-51.

HABSBURG, Francesca von (1996); **The St. Petersburg Muraqqa': Album of Indian and Persian Miniatures from the Sixteenth through the Eighteenth Century and Specimens of Persian Calligraphy by Imad al-Husani**, Leonardo Arte: Milan.

HAIDAR, Navina Najat - SARDAR, Marika (2015); **Sultans of Deccan India 1500-1700: Opulance and Fantasy**, Metropolitan Museum of Art, New York.

HAIDER, Mansura (1982); "Relations of Abdullah Khan Uzbeg with Akbar", **Cahiers du Monde Russe et Soviétique**, S.23, no:3-4, s.313-331.

Holy and Mundane: Islamic Calligraphy from the 9th-19th Centuries (2013), Art Passages: San Francisco.

HUART, C. L. (1908); **Les Calligraphes et les Miniaturistes de L'Orient Musulman**, Paris.

HUTTON, Deborah (2011); "The Pen Nem: A Sixteenth Century Illustrated Romance from Bijapur", **Sultans of the South: Arts of India's Deccan Courts, 1323-1687**, Metropolitan Museum of Art: New York, s. 44-64.

INAL, Güner (1976); "Topkapı Sarayı Koleksiyonundaki Sultanî Bir Özbek Şehnamesi ve Özbek Resim Sanatı İçindeki Yeri", **Sanat Tarihi Yıllığı**, S.VI, s.303-332.

Indian Drawings; Art of India, Paintings and Drawings in the Victoria and Albert Museum. **Catalogue and Microfische Guide (**1992**),** Emmett Publishing: Surrey.

Indian, Himalayan and Southeast Indian Art (2013); Bonhams Müzayede, New York, 18 Eylül 2013.

Islamic Art from the Edwin Binney 3rd (1966**)**, Smithsonian Publication: Washington D.C..

İREPOĞLU, Gül (1999); **Levnî/Nakış, Şiir, Renk**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: İstanbul.

JAMES, David (1987); "The Millenial' Album of Muhammad Quli Qutb Shah", **Islamic Art**, S.2, s.243-254.

JONES, Constance A. – RYAN, James D. (2007); **Encyclopedia of Hinduism**, Facts on File, Inc.: New York.

KALENDER, Erol (1993); **Topkapı Sarayı Müzesi H.2165 No.lu Albümün Minyatürleri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

KANBU, Muhammed Salih (1967); **Şah Cihanname**, ed.Gulam Yezdani, 3 cilt, Qurayshi: Lahor.

KARATAY, Fehmi Edhem (1961); **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu**, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları: İstanbul.

KARATAY, Fehmi Edhem (1962); **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu**, C.1: Kur'an, Kur'an İlimleri, Tefsirler, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları: İstanbul.

KARATAY, Fethi Edhem (1951); **İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu**, C.1, Fas.1, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

KİLERCİ, Başak (2013); **Reading Ottoman-Qajar Relations through Photography: Mozaffar al-Din Shah's Istanbul Visit (1900),** Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

KİLİSLİ, Rıfat Bilge (çeviren) (1980); **Bostan ve Gülistan**, Sadi Şirazi, Can Kitabevi: İstanbul, 1980.

KOCA, Emel - KOÇ, Fatma (2014); "Kıyafetnameler ve Ralamb'ın Kıyafet Albümün'deki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi", **Turkish Studies**, S.9/11, s.371- 394.

KONUKÇU, Enver (1994); "Ebü'l- Fazl el-Allâmî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, S.10, İstanbul, s.313-314.

KOSSAK, Steven (1997); **Indian Court Painting 16th-19th Century**, Metropolitan Museum of Art: New York.

KRÖGER, Jens (2004); "On Mahmud b. Ishaq al-Shihabi's Manuscript of Yusuf va Zulaykha of 964 (1557)", **Muqarnas**, S.21, (Essays in Honor of J. M. Rogers), s.239-253.

KUNDAK, Ali Nihat (2004); **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H.2135 Numaralı Murakka**, MSGSU Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KUNDAK, Ali Nihat (2005); "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H.2135 Numaralı Murakka", **Bilim Eşiği 2: Sanat Tarihinde Gençler 2004 Seminer Bildirileri**, İstanbul, s.477-494

KUNDAK, Ali Nihat (2009); "An Ottoman Album of Drawings with European Engravings (TSMK, H.2135), **Thirteenth International Congress of Turkish Art Proceedings**, Ed.Geza David-Ibolya Gerelyes, Hungarian National Museum, Budapest, s.423-437.

KUT, Günay - BAYRAKTAR, Nimet (1984); **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.

KÜHNEL, Ernst - GOETZ, Hermann (1923); **Indische Buchmalereien aus dem Jahangir-Album der Staatsbibliothek zu Berlin,** Scarabaeus: Berlin.

KÜHNEL, Ernst - GOETZ, Hermann (1926); **Indian Book Painting from Jahangir's Album in the State Library in Berlin,** Kegan Paul, Trench, Trubner&Co. Ltd., London.

LEACH, Linda York (1995); **Mughal and Other Indian Paintings from the Chester Beatty Library**, Scorpion Cavendish: London.

LENTZ, Thomas W. - LOWRY, Glenn D. (1989), **Timur and the Princely Vision. Persian Art and Culture in the Fifteenth Century**, Smithsonian Institution Press.

LOSTY, J. (2010); **Indian Painting 1650-1900**, Oliver Forge and Brendan Lynch: New York.

LOSTY, J. (2011a); "Indian Painting 1730-1825", **Masters of Indian Painting, 1650-1900**, C.2, Ed. Milo C. Beach- Eberhard Fischer- B.N. Goswamy, Artibus Asiae Publishers: Zurich, s.579-594.

LOSTY, J. P (2011b); **Indian Miniature Paintings from the Lloyd Collection**, Oliver Forge and Brendan Lynch: New York.

LOSTY, J. P. - KOCH, Ebba (2017); "The Riverside Mansions and Tombs of Agra: New Evidence from a Panoramic Scroll recently acquired by the British Library", **Electronic British Library Journal.**

LOSTY, Jeremiah P. (1982); **The Art of the Book in India**, British Library Press: London.

LOSTY, J. P. (1985); "The Bute Hafiz and the Development of Border Decoration in the Manuscript Studio of the Mughals", **The Burlington Magazine**, S.127, no:993, Aralık-1985, s.855-871.

LOSTY, J. P. (2010); **Miniature Paintings from Indian and Islamic World**, Oliver Forge and Brendan Lynch: London.

LOSTY, J. P. (2012); **Indian Painting 1600-1870**, Oliver Forge and Brendan Lynch: New York.

LOSTY, J. P. (2013a); **Indian Painting 1580-1850**, Oliver Forge and Brendan Lynch: New York.

LOSTY, J.P. (2013b); **A Prince's Eye: Imperial Mughal Paintings from a Princely Collection Art from the Indian Courts**, Francesca Galloway: London, 2013 (b).

LOSTY, Jerry (2014); "Mughal Flower Studies and Their European Influences" **British Library Asian and African Studies Blog**, 14 Mart 2014.

LOSTY, J.P. (2015a); "A New Manuscript of Inayatallah's Bahar-i Danish", **British Library Asian and African Studies Blog**, Yayınlanma tarihi: 20.03.2015 https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2015/03/a-new-manuscript-of-inayatallahs-bahar-i-danish.html Erişim tarihi: 9/12/2019

LOSTY, J. P. (2015b); **Into the Indian Mind: An Insight through Portraits, Battles and Epics in Indian Painting**, Francesca Galloway: London.

LOSTY, J. P. (2016); **Indian Graphic Arts from the Paul Walter Collection**, Francesca Galloway: London.

LOSTY, J. P. (2019); "Dating the Dara Shukuh Album: The Floral Evidence", **The Mughal Empire from Jahangir to Shah Jahan: Art, Architecture, Politics, Law and Literature**, Ed. Ebba Koch - Ali Anooshahr, Marg, Mumbai, s.246-287.

LOWRY, Glenn D. - NEMAZEE, Susan (1988); **Jeweler's Eye: Islamic Arts of the Book from the Vever Collection**, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian Institution: Washington.

M. Athar Ali (1964); "Jahangir and the Uzbeks", **Proceedings of the Indian History Congress**, S.26, II, s.108-119.

MADHOK, Punam (2010); "Christian-Islamic Relations in the Court Art of Mughal India", **The International Journal of the Arts in Society**, S.4, Common Ground Publishing: Illionis, s. 1-12.

MADRAIMOV, A. – MUSAEV, S. - ISMAIOVA, E. (2001); **Oriental Miniatures: The Collection of the Beruni Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of the Rebublic of Uzbekistan**, C.1: 14th-17th Centuries, Beruni Institute of Oriental Studies - Media Land: Tashkent.

MAHİR, Banu (1982); "Abdullah Buhari", **Turing**, S.69/348, İstanbul, s.28-32.

MAHİR, Banu (1999); "An Album Prepared for Sultan Mehmed III: Mehmed III Album", **XI. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi**, Utrecht.

MAHİR, Banu (2002); "XVI. Yüzyıl Osmanlı Nakkaşhanesinde Murakka Yapımcılığı", **Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan Kitabı,** İzmir, s.401-402.

MAHİR, Banu (2004); "Sultan III. Mehmed İçin Hazırlanmış Bir Albüm: III. Mehmed Albümü", **16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı**, **Sanat Tarihi Derneği Sempozyum Bildirileri**, (11-12 Nisan 2001), İstanbul, s.168-186.

MAHİR, Banu (2009); "Album H.2169 in the Topkapı Palace Museum Library", **Thirteenth International Congress of Turkish Art, Proceedings**, ed. G. David-I. Gerelyes, Budapeşte, s.465-476;

MAKTABI, Hadi (2009); "Under the Peacock Throne: Carpets, Felts, and Silks in Persian Painting, 1736-1834", **Muqarnas**, S.26, Brill: Leiden, s.317-348.

MALLINSON, James (2011); "Nath Sampradaya", Brill Encyclopedia of Hinduism, C.3, Leiden, s.1-20.

MARKEL, Stephen (1992); "A Jaipur Ragamala in the (University of Michigan) Museum of Art", **Bulletin of The University of Michigan Museums of Art and Archaeology**, S.10, s.28-46.

McCHESNEY, Robert D. (1990); "Central Asia. In the 16th-18th Centuries", **Iranica**, S.5, Fas.2, 176-193.

Middle East & Islamic Arts Four Private Collections chez Artcurial (2014), Paris.

MINORSKY, V. (1959); **Calligraphers and Painters: A Treatise by Qādī Ahmad, Son of Mīr-Munshī (circa A.H.1015/A.D. 1606)**, Washington D.C.

MONSHI, Eskander Beg (1979); **Tarikh-i Alam-ara-yi Abbasi (History of Shah Abbas the Great)**, çev. Roger M. Savory, Boulder, Colorado.

MUKMINOVA, R. G. (2003); "The Janids (Astarkhanids)", **History of Civilizations of Central Asia**, S.5, Turin, s.47-55.

NAEINI, Saeid Khoddari (2013); **A Study On Muraqqa Making in 12th and 13th Centuries of Hijri** (Farsça), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Tahran.

NAJMABADİ, Afsaneh (1998); "Reading for the Gender through Qajar Painting", **Royal Persian Paintings: Qajar Epoch 1785-1925**, Ed. Layla S. Diba- Maryam Ekhtiar, I.B. Tauris Publishers: London, s.76-89.

OKADA, Amina (1992); **Imperial Mughal Painters: Indian Miniatures from the Sixteenth and Seventeenth Centuries**, Flammarion Paris.

OKUMUŞ, Ömer (2010); "Süheyli, Nizameddin Ahmed", **TDV İslam Ansiklopedisi,** S.38, İstanbul, s.33-35.

On bin Yıllık İran Medeniyeti, İki Bin Yıllık Ortak Miras (2010); Topkapı Sarayı Müzesi Has Ahırlar 2 Aralık 2009-5 Şubat 2010, Kültür Bakanlığı: İstanbul, 2010.

OVERTON, Keelan (2016); "Book Culture, Royal Libraries, And Persianate Painting in Bijapur, circa 1580-1630", **Muqarnas**, S.33, Brill: Leiden, s.91-155.

ÖNGÖREN, Reşat (2000); "İbrahim b. Edhem," **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.21, İstanbul, s.293-295.

ÖZCAN, Azmi (2006); "Müttaki el-Hindî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, S.32, s.222-223.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1951); **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.

PAL, Pratapaditya (1983); **Court Paintings of India, Sixteenth to Nineteenth Centuries**, New York - New Delhi: Navin Kumar for Kumar Gallery.

PAL, Pratapaditya (1993); **Indian Painting: A Catalogue of the Los Angeles County Museum of Art Collection**, **Volume 1: 1000-1700**, Los Angeles County Museum of Art: Los Angeles.

PARODI, Laura E. (2018); "Tracing The Rise of Mughal Portraiture: The Kabul Corpus, c.1545-55", **Portraiture in South Asia since Mughals: Art, Representation and History**, ed. Crispin Branfoot, I.B. Tauris: London, s.49-71.

PINDER-WILSON, R.H. (1957); "Three Illustrated Manuscripts of the Mughal Period", **Ars Orientalis**, S.2, s.415-418.

PORTER, Yves (1999); "Le Kitab-khana de "Abd al-Aziz Khan (1645-1680) et le mecenat de la peinture a Boukhara", **Cahiers d'Asie centrale**, S.7, s.117-136.

Princes and Painters in Mughal Delhi 1707-1857 (2012), Ed. W. Dalrymple and Y. Sharma, Asia Society: New York.

RABY, Julian (1981); "Mehmed II Fatih and the Fatih Album", **Islamic Art**, S.1, New York, s.42-49.

RAHMAN, Mustafizur (1987); "Mughal Calligraphy", **Islamic Studies**, Islamic Research Institute, International Islamic University: Islamabad, S.26, no:3, s.237-246.

RAJABI, Mohammad Ali (2005); **Iranian Masterpieces of Persian Painting**, Tehran Museum of Contemporary Art: Tahran.

RENDA, Günsel (1998); "17. Yüzyıldan Bir Grup Kıyafet Albümü", **17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı**, 19–20 Mart 1998 Sempozyum Bildirileri, Sanat Tarihi Derneği Yayınları:4, İstanbul, s.153- 178.

REZAVI, Syed Ali Nadeem (2011); "Representations of Middle Class Professionals in Mughal Visual Art", **The Varied Facets of History. Essays in Honour of Aniruddha Ray**, Ed. Ishrat Alam-Syed Ejaz Hussain, Primus: Delhi, s.159-193.

ROBINSON, B. W. (1958); **A Descriptive Catalogue of the Persian Paintings in the Bodlein Library**, Oxford University Press, London.

ROBINSON, B. W. (1965); **Drawings of the Masters: Persian Drawings from 14th through 19th Centuries**, Shorewood Publishers: New York.

ROBINSON, B.W. - GRUBE, Ernst J. - Meredith-OWENS, M. - SKELTON, R.W. (1976); **The Keir Collection: Islamic Painting and the Arts of the Book**, Ed. B.W. ROBINSON, Faber and Faber Limited: London.

ROBINSON, B. W. (1976); **Persian Paintings in the India Office Library**, Sotheby Parke Bernet, London.

ROBINSON, B. W. (1989); "Qajar Lacquer", **Muqarnas**, S.6, Brill:Leiden, s.131-146.

ROBINSON, B. W. (1992); "Muhammadi and the Khurasan Style", **Iran**, S.30, Taylor&Francis Ltd., s.17-29.

ROBINSON, B.W. (1986); Art in Iran, Qajar Painting, **Encyclopaedia Iranica,** S. II, Fas. 6, s.637-640.

ROGERS, Alexander – BEVERIDGE, Henry (çev.) (1909); **The Tuzuk-i Jahangiri or Memories of Jahangir,** 2 cilt, Royal Asiatic Society: London.

ROGERS, J. M. (1993); **Mughal Miniatures**, British Museum Press: London.

ROGERS, J. M. (2010); **The Arts of Islam: Masterpieces from the Khalili Collection**, Thames and Hudson: London.

ROXBURGH, David (1995); "Heinrich Friedrich Von Diez and His Eponymous Albums: Mss. Diez A. Fols. 70-74", **Muqarnas**, S.12, s.112-136.

ROXBURGH, David J. (2001); **Prefacing the Image: The Writing of Art History in Sixteenth-Century Iran**, Supplements to Muqarnas, Brill: Leiden-Boston-Köln.

ROXBURGH, David J. (2005); **The Persian Album 1400-1600: From Dispersal to Collection**, Yale University Press: New Heaven-London.

ROY, Malini (2012); "The Revival of the Mughal Painting Tradition During the Reign of Muhammad Shah", **Princes and Painters in Mughal Delhi, 1707-1857**, Ed.W. Dalrymple and Y. Sharma, Asia Society: New York, s.16-23.

ROY, Malini (2017); "Historical Portraits of Mughal Emperor Aurangzeb Alamgir I", **Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond. From the Fatimids to the Mughals**, Ed. Alison Ohta- J.M. Rogers-Rosalind Wade Haddon, Gingko Library: London, s. 232-239.

RUEHRDANZ, Karin (1999); "The Revival of Central Asian Painting in the early 17th Century", **Proceedings of the Third European Conference of Iranian Studies**, ed. Charles Melwille, Wiesbaden, s.385-405.

RUEHRDANZ, Karin (2012); "The Samarqand Shahnamas in the Context of Dynastic Change", **Shahnama Studies II**, Brill: Leiden, s.213-233.

SAVİ, Saime İnal (2009); "SENÂÎ", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.36, İstanbul, s.502-503.

SCHIMMEL, Annemarie (2001); **İslamın Mistik Boyutları**, Çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınları: İstanbul.

SCHIMMEL, Annemarie (2006); **The Empire of Great Mughals: History, Art and Culture**, Reaktion Books: London.

SCHMITZ, Barbara (1990); "Bukhara vi. The Bukharan School of Painting" **Encyclopedia Iranica**, S.IV, s.527-530.

SCHMITZ, Barbara (1992); **Islamic Manuscripts in The New York Public Library**, Oxford University Press and The New York Public Library: Oxford and New York.

SERİN, Muhittin (1999); **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı Neşriyatı: İstanbul.

SEYLLER, John (2000); "A Mughal Code of Connoisseurship", **Muqarnas**, S.22, Brill: Leiden, s.177-202.

SHARMA, Sunil (2011); "Kasfi, Mir Mohammad Saleh Hosayni", **Encyclopedia Iranica**, S.15, Fas.6, s.674-675.

SIMPSON, Marianna Shreve (1980); **Arab and Persian Painting in the Fogg Art Museum**, Harvard University Press: Cambridege MA.

SIMPSON, Marianna Shreve (1997); **Sultan Ibrahim Mirza's Haft Awrang: A Princely Manuscript from Sixteenth Century Iran**, Yale University Press: New Haven and London.

SKELTON, Robert (1958); "Documents for the Study of Paintings at Bijapur in the Late 16th and Early 17th Centuries", **Arts Asiatiques**, S.5, no.2, s.97-125.

SKELTON, Robert (1982); "Abbasi, Sayk", **Encyclopedia Iranica,** S.1, Fas.1, s.86-88.

SKELTON, Robert (2011); "Farrukh Beg in the Deccan: An Update", **Sultans of the South. Arts of India's Deccan Courts, 1323-1687**, Ed. Navina Najat Haidar-Marika Sardar, Metropolitan Museum of Art: New York, s.12-26.

SOUCEK, P. (1982); "Abd al Rasid Daylami", **Ecyclopedia Iranica**, S.1, Fas.2, s.149-150.

SOUCEK, P. P. (1984); “Ali Heravi”, **Encyclopaedia Iranica**, S.1, Fas.8, s.864-865.

SOUCEK, Priscilla (2003); "Calligraphy in the Safavid Period 1501-76", **Hunt for Paradise: Court Painting of Safavid Persia 1501-1576,** Ed. Jon Thompson-Sheila R Canby, Skira Editore: Milan, s.49-73.

SOUCEK, Priscilla P. (1996); “Eskandar b ‘Omar Šayx b. Timur: A Biography”, **Oriente Moderno,** Nuova serie, Anno 15 (76), Nr.2 la Civiltà Timuride Come Fenomeno Internazionasle. I (Storia-I Timuridi e I. Occidente), s. 73-87.

SOUDAVAR, Abolala (1992); **Arts of the Persian Courts: Selection from the Art and History Trust Collection,** Rizzoli, New York.

SOUDAVAR, Abolala (2000); "The Age of Muhammadi", **Muqanas**, S.17, Brill:Leiden, s.53-72.

Spirit and Life: Masterpieces of Islamic Art from the Aga Khan Museum Collection (2007), Aga Khan Trust for Culture.

STCHOUKINE, Ivan (1964); **Les Peintures des Manuscrits de Shah Abbas I a la fin des Safavis**, Paris.

STOOKE, Herbert J. - KHANDAVALA, Karl (1953); **The Laud Ragamala Miniatures**, Bruno Cassirer: Oxford.

STRONGE, Susan - MOGHADDAM, Behnaz Atighi (2018); "An Unrecorded Polier Muraqqa (c.1785)", **Adle Nameh. Studies in Memory of Chahriyar Adle**, Ed. Alireza Anisi, Research Institute for Cultural Heritage and Tourism, s.196-228.

STRONGE, Susan (2008); "The Gulshan Album, c.1600-1618", **Muraqqa. Imperial Mughal Albums from the Chester Beatty Library Dublin**, Art Services International: Alexandria Virginia, s.77-81.

STRONGE, Susan (2008); "The Minto Album and Its Decoration, c.1612-1640", **Muraqqa. Imperial Mughal Albums from the Chester Beatty Library Dublin**, Art Services International: Alexandria Virginia, s.82-105.

SÜMER, Mustafa (1980), "Bir Özbek Nakkaşı Mahmud Müzehhib ve Yayınlanmamış Minyatürleri", **Bedrettin Cömert’e Armağan**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara, s.471-480.

SWIETOCHOWSKI, Marie - BABAIE, Sussan (1989); **Persian Drawings in the Metropolitan Museum of Art**, Metropolitan Museum of Art: New York.

TANINDI, Zeren (2008); “Rızay-i Abbasi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.35, İstanbul, s.59-61.

TANINDI, Zeren (2012); "Başlangıcından Osmanlı’ya Tezhip Sanatı", **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ed. Ali Rıza Özcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara, s.243-283.

TANINDI, Zeren (2016); "Topkapı Sarayı Kitap Hazinesi’nin Nadide Eserlerinden Bir Diğeri: Hazine 2166 Numaralı Safevi Albümü Hakkında", **Sanat Tarihi Yıllığı**, S.25, İstanbul, s.187-238.

TANINDI, Zeren (2018); "Safevi, Özbek ve Osmanlı İşkisinin Kitap Sanatına Yansıması: Bir Saray Albümü ve Şeyhzade Nakkaş", **Filiz Çağman’a Armağan**, Lale Yayıncılık: İstanbul, s.579-590.

TANINDI, Zeren (2019); **Yazıda Ahenk ve Renk: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Sanatlı Kitaplar, Belgeler ve Hüsn-i Hatlar**, C.1, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi: İstanbul.

TARLAN, Ali Nihat (Çev.) (2003); Nureddin Abdurrahman İbni Ahmed-i Camî, **The Fifth Throne: Yusuf ve Züleyha**, Yayına haz. Günay KUT, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations. Harvard University: Cambridge.

THACKSTON, Wheeler (2001); **Album Prefaces and Other Documents on the History of Calligraphers and Painters**, Supplements to Muqarnas, S.10, Brill: Leiden-Boston -Köln.

THACKSTON, Wheeler M. (2008); "Calligraphy in the Albums", **Muraqqa. Imperial Mughal Albums from the Chester Beatty Library Dublin**, Art Services International: Alexandria Virginia, s.152-164.

THACSTON, Wheeler (çeviren) (1999); **The Jahangirnama: Memories of Jahangir, Emperor of India,** Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian Institution: Washington DC.

THACSTON, Wheeler (çeviren) (2002); **The Baburnama, Memories of Babur, Prince and Emperor**, Modern Library: New York.

The Saeed Motamed Collection- Part II (2013), Christie's, London, 7 Ekim 2013.

TITLEY, Norah M. (1983); **Persian Miniature Painting and Its Influences on the At of Turkey and India**, British Library Press: London.

TOGAN, Z. V. (1953); "Topkapı Sarayındaki Dört Cönk", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, S.1, İstanbul, s.73-89.

TOMBULOĞLU, Şerife (2003); **Topkapı Sarayı Müzesi'nde H.2148 No.lu Albümdeki Avrupa Konulu Resimler**, Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

UZUN, Tolga (2008); "İran'da Öykülü Resimlerin Dolaşımı: İslam Edebiyatının Popüler Konularının El Yazmalardan Tuvallere Taşınması Üzerine Bir Deneme", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.2, s.127-154.

ÜNAL, Ömer (2006); "Sadî Şîrazî'nin Arapça Şiirleri ve Bağdat Mersiyesi", **Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.6, no:21, Bahar 2006, s.89-110.

ÜNVER, Süheyl (1958); **Fatih Devri Saray Nakkaşhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları,** İ.Ü. Milli Eserleri Tesisi: İstanbul.

VASILYEVA, Olga V. - YASTREBOVA, Olga M. (2013); "The Muraqqa' Album of the Zand Period (PNS 383) in the National Library of Russia", **Ferdowsi, the Mongols and the History of Iran. Art, Literature and Culture from Early Islam to Qajar Persia. Studies in Honour of Charles Melwille**, İ.B. Tauris: London-New York, s. 359-371.

VASILYEVA, Olga V. (2016); "The National Library of Russia *muraqqa*'-Album Dorn 489 and Its Provenance", **Journal of Islamic Manuscripts**, S.7, Brill, s.66-88.

VASILYEVA, Olga - YASTREBOVA, Olga (2018); **Nizami Ganjavi: The Miracle-Worker of Words**, National Library of Russia: St Petersburg.

WELCH, A. - WELCH, S. C. (1982); **Arts of the Islamic Book: The Collection of Prince Sadruddin Aga Khan**, Cornell University Press: London.

WELCH, Stuart Cary - SCHIMMEL, Annemarie - SWIETOCHOWSKI, Marie L. - THACKSTON, Wheeler M. (1987); **The Emperors' Album: Images of Mughal India**, Metropolitan Museum of Art: New York.

WELCH, Stuart Cary (1960); "The Emperor Akbar's Khamsa of Nizami", **Journal of the Walters Art Gallery**, S.23, s.86-96.

WELCH, Stuart Cary (1980); **Wonders of the Age: Masterpieces of Early Safavid Painting 1501-1576,** Fogg Art Museum: Cambridge, Massachussets.

WELCH, Stuart Cary (1985); **India. Art and Culture 1300-1900,** Metropolitan Museum of Art: New York.

WILLIAMSON, George C. (editör) (1903); **Bryan's Dictionary of Painters and Engravers**, Ed., C.1, George Bell and Sons:London.

WILLIAMSON, George C. (editör) (1919); **Bryan's Dictionary of Painters and Engravers**, C.5, George Bell and Sons: London.

WRIGHT, Elaine (2008); **Muraqqa. Imperial Mughal Albums from Chester Beatty Library**, Art Service International, Alexandria, Virginia.

YALÇIN, Şehnaz (2003); "Levnî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.27, Ankara, s.154-155.

YAZICI, Tahsin (1998); "Hemedânî,Emîr-i Kebîr", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.17, İstanbul.

Yıldız Sarayı'ndan İstanbul Üniversitesi'ne (2015), ed. Lale Uluç, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

ZEBROWSKI, Mark (1983); **Deccani Painting**, Sotheby's Publications, London.

ÖZGEÇMİŞ

Pelin Bozcu, 27.12.1981 tarihinde İstanbul'da doğdu. Lisans eğitimini 2004 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünde, yüksek lisans eğitimini ise 2007 yılında, aynı üniversitenin Türk İslam Sanatları programında "Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 376 numaralı Nizami *Hamsesi*'nin Minyatürleri" konulu teziyle tamamladı. Bu tez çalışması 2013 yılında Ankara Üniversitesi tarafından yayınlanan Sanatsal Göstergeler başlıklı bildiri kitabında *"Ticari Türkmen Üslubunda Minyatürlere Sahip bir Nizami Hamsesi (Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 376)"* başlığı ile makale olarak yayınlanmıştır.

Pelin Bozcu, 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığında Kültür ve Turizm Uzman Yardımcısı olarak görev yapmaya başlamış olup 2010 yılında, "*Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçi Teşkilatı: Ehl-i Hiref*" isimli teziyle uzmanlık kadrosuna atanmıştır. 2009-2013 yılları arasında aynı kadroyla Topkapı Saray Müzesi Müdürlüğünde görev yapmıştır. 2013 yılından beri Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığında Yazma Eser Uzmanı unvanıyla görevde bulunmaktadır.